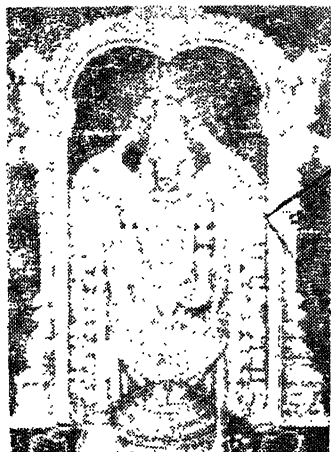

కన్యాకుమారి యాత్ర

చంపూ కావ్యము

రచన :

కవిశేఖర - సుకవి సుధాకర

సాహిత్య విద్యాప్రవీణ - భాషాప్రవీణ

బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తి

ప్రథమ ముద్రణము :

ఆంగీకరణ - జ్యేష్ఠమా

జూన్ - 1992

ప్రతులు 1000

సర్వస్వామ్య సంకలితము

మూల్యం 75/-

ప్రతిపాదనము :

కవిశేఖర - సుకవి సుధాకర

బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తి

పుట్టావారిపీఠి. నాజరుపేట,

తెనాలి - 522 201

(గుంటూరు జిల్లా)

ఈ గ్రంథము శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారి

ద్రవ్య సహాయముతో ముద్రింపబడినది.

ముద్రణము : విజయశ్రీ ప్రింట్స్ ఉప్పలజూర్, తెనాలి-522 201

విషయనిర్దేశిక

	Page
1. యాత్రానంకల్పము	2
2. శ్రీకైలము - సాంప్రదాయములు	18
3. మహానంది	30
4. అర్ధవాదములు	35
5. మంత్రాలయము	38
6. హంపి	41
7. విజయనగరము	51
8. తుంగభద్ర	83
9. గోకర్ణము	85
10. ఉడుపి	88
11. దర్మస్థల	92
12. బేలూరు - వేలాపురి	95
13. హాళిబేడ్	111
14. శ్రావణ బెళగోళ	112
15. బెంగుళూరు	114
16. మాతృభాషా ప్రాశస్త్యము	115
17. మైసూరు	122
18. బృందావన గార్డెన్	128
19. ఊటి	133
20. పళవి	139
21. మధుర	144
22. విల్లిపుత్తూరు	152
23. కుర్తాళము	156
24. కేరళ - త్రివేంద్రము	162
25. నాగర్‌కోయిల్	167
26. కన్యాకుమారి	169
27. వివేకానంద స్తూపము	176
28. శుచీంద్రము	192

	Page
29. తిరునల్వేళి	196
30. వైకుంఠపురము	198
31. నమ్మాళవార్ నగరము	200
32. తిరుచ్చందూర్	201
33. మంటపము	209
34. రామేశ్వరము	212
35. ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగములు	213
36. దర్భశయనము	232
37. నవపాషాణములు	240
38. ధనుష్కోటి	241
39. శ్రీరంగము	242
40. జంబుకేశ్వరము	250
41. తిరుచినావల్లి	253
42. తంజావూరు	260
43. కుంభకోణము	266
44. మాయవరము	276
45. వైద్యేశ్వరము	278
46. చిదంబరము	280
47. శివకంచి	286
48. విష్ణుకంచి	296
49. మద్రాసు	299
50. శ్రీ తిరుపతి - తిరుమల	305
51. శ్రీ వేంకటేశ్వర శరణాగతి	309
52. పద్మావతీ చరిత్ర	328
53. వేంకటాద్రియందలి తీర్థములు	360
54. శ్రీ అలమేల్ మంగాపురము	381
55. శ్రీకాళహస్తి	390
56. నెల్లూరు	411

అ భి వ్య క్తి

మేము 1984 అక్టోబరులో యాత్రబస్సులో ప్రయాణించి దాక్షిణాత్య క్షేత్రములను దర్శించి వచ్చితిమి. ఆక్షేత్ర విషయములను చంపూ కావ్యముగా వ్రాయవలయునని యాత్రారంభములోనే నాకు సంకల్పము కలిగినది. దానిని భగవదాజ్ఞగా భావించి ఆ దృష్టితో ఆ యాక్షేత్రవిషయములను కొన్నింటిని స్థానికులద్వారా తెలిసికొంటిని - కొన్నింటిని చరిత్రలను బట్టి గుర్తించితిని-ఏ యాధారములు లేనివానిని బ్రకరణ బలమువలన నూహించి నిర్ణయించుకొంటిని.

తెలుగులో తీర్థక్షేత్రములను గురించిన గ్రంథములు గద్యములో నున్నవి- అవి కేవలము విషయ కథన పరములేగాని సాహిత్య పరములు కావు- అందువలన నేను దాక్షిణాత్యక్షేత్రములను గురించి సాహిత్యపరముగా చంపూకావ్యమును రచించితిని. చంపూ కావ్యమనగా గద్య పద్యములతోఁ గూడినది.

కావ్యరచన కష్టసాధ్యము - కథారచనవంటిదికాదు - కథను చెప్పుకొనుచు పోవుటయే కథారచనలో కవి పని - అది యంత కష్టముకాదు.

కావ్య నిర్మాణమునకు కొంత కావ్యసామాగ్రి కావలయును- ఆ సామాగ్రిలో వర్ణనము ముఖ్యము- వర్ణనము కవి సామర్థ్యమును దెలుపు నికషపాషాణము. కావ్యసామాగ్రిపొటనమున్నఁగాని కావ్యము కోభింపదు- తిరుమల నుండిర నుండరుడు దయతో నా కనుగ్రహించిన కావ్య సాధనములతో “కన్యాకుమారి యాత్ర” చంపూకావ్యమును రచించితిని.

దక్షిణభారతము శిల్పలక్ష్మికిఁ గాణయాచి- ఆ శిల్పములో దేవాలయ శిల్పము పరాకాష్ఠతనందినది. ఈ గ్రంథములో సమూల్య శిల్ప విన్యాసములను- నామౌచిత్యములను- చరిత్రలను- ప్రసక్తానుప్రసక్తములగు కథలను-గాథలను- సంబంధిత వర్ణనములను బొందుపఱచితిని- ప్రసక్త కథాకథనము పురాణ సంప్రదాయమే కదా !

అమూల్యములైన మన సంప్రదాయములకు- అచార వ్యవహారములకు కొన్నింటికి నిర్వచనములు ఈ కావ్యములోఁ బరిశీలించఁబడినవి.

దురాచారములు నిరసింపఁబడినవి-పదములయొక్క సాధుత్వాఽసాధుత్వములుగూడ దిజ్ఞాత్రముగా (కొంతవఱకు) జర్పింపబడినవి.

తటాకాది నిర్మాణములను సప్తసంతానము లందురు. వానిలోఁగావ్యరచన యొకటి- అది ఐహికాముష్మిక ఫలప్రదదక్షిణము కావ్యపఠనమువలన అనిర్వచనీయానందముకలుగును- అందువలననే పూర్వము రాజులు మహారాజులు కావ్యరచనను మిగులఁ బ్రోత్సహించిరి. వేదశాస్త్ర పురాణములు నీతిబోధకములే- కావ్యము వానికంటె మిక్కిలి సరసముగాఁ బఠితృలోకము నాకర్షించి నీతిబోధచేయఁగలదు. అందువలన సత్కావ్యముల నాదరించుట జాతిధర్మము.

దాక్షిణాత్య శిల్పమనేకత్ర అనేకథా సృష్టింపఁబడినది కావున నా శిల్పవర్ణనములలో పునరుక్తవదాభాసములు అచ్చటచ్చట చోచరించును- కొన్నియెడల పునరుక్తములును గావచ్చును- అయినను విషయమై విధ్యమున్నయెడల పునరిక్తి దోషముకాదు- భాగవతాదులలోఁబలుతావులలోఁగన్నట్లు భగవన్మహిమానువర్ణనములనుఁ బునరుక్తులని యనలేముకదా

కావ్యజగత్తులో శతాంశములుగా నిర్దుష్టమైన కావ్యములేదని చెప్పవచ్చునేమో- ప్రతికావ్యములోను- ఏదియోయొక కోణమునుండి చూచిన ఎంతో కొంతదోషము కనుపించకమానదు- తావన్నాత్రముచేతనేకావ్యము నింద్యముకాదు- రసచర్వణమునకు-అల్పదోషము లడ్డుగోడలు కాలేవు.

ఎంతజాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించినను- నాలుగుకండ్లతోనో- ఆఱుకండ్లతోనో నిశితముగాఁ బరిశీలింపఁదగిన కావ్యము పెండుకండ్లతోనే (నా యొక్కనిచేతనే) బరిశీలింపఁబడుటవలన ముద్రణాదిస్థానిత్యము లని వార్యములైనవి- వానినిఁ గొంతవఱకైనను సరిచేయుటకు గ్రంథాంతమందు శుద్ధాశుద్ధపత్రము లనుసంధింపఁబడినవి- ఆ పట్టికకడని దోషములుగూడ గ్రంథములో నుండవచ్చును- సహృదయులైన పాఠకులే వానిని సవరించు కొందురుగాక

గ్రంథవిషయ సులభపరిజ్ఞానమునకై గ్రంథాదియందు ముఖ్య విషయనిర్దేశిక నిర్దేశింపఁబడినది- ఆ నిర్దేశికలోఁ జేరని విషయములింకను గంథములో నున్నవి. ఇప్పటికే నిర్దేశిక దీర్ఘమైనదిగదా !

గ్రంథవిస్తరణభీతిచేత నా ప్రథమలిఖితగ్రంథమునుండి సుమారు నూఱుపేజీలు తగ్గించి ఈ కావ్యమును ముద్రింపించితిని- ఆ విషయము కూడ నున్నచో గ్రంథమునకు మణికొంత యుదాత్తతచేతూరి యుండెడి దేమో- గ్రంథము బహుశమైన ముద్రణవ్యయము కూడ బహుశమగును గదా.

కవిత్వము కూడ ఒక మహావ్యసనమే - ఆ వ్యసనమునకు దాసుడైనవాడు దానియెడినుండి విడిపడలేదు. ఆ రుచిని, సద్యః పరనిర్వృత్తిని, మఱుపజాలడు- వయోభారము నా నెత్తినపడినది- ఓపిక తగ్గినది. ఆరోగ్యము సరిగాలేదు- అయినను నేను ఆ వ్యసనమును మాన లేక పోవుచున్నాను. ఇంతకంటె నుత్తమ కావ్యములు వ్రాయవలెనన్న- ఆశ-తపన-అభిలాషలు నానుండి తొలగుటలేదు- గడియారమువారి నిప భారతమువంటి యుత్తమకావ్యమును వ్రాయవలెనన్నది నా గాఢాభిలాష- వ్రాసి యేమిచేయవలయును? దానిని పెలుఁగులోనికిఁ దెచ్చి (ముద్రణము) శక్తి నాకున్నదా? సర్వలోకములకు నెడుగడమైన యేడుకొండల ప్రభుని యనుగ్రహ మెట్లున్నదో :

కరుణాసాగరుఁడు భక్తవత్సలుఁడునైన శ్రీ శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి భక్తులకు నదృష్టఫలముల నొసంగుచుండునని ప్రవీడి- కాని యాదయాళువు నా యీ కావ్యముద్రణమునకు దృష్టఫలము (పదిపేల రూపాయలు)నొసఁగి భక్తబాంధవ బిరుదమును సార్థకము చేసికొన్నాఁడు. ఆ యిలువేల్పునకు మాయలువేల్పునకు సప్రశ్రయ సహస్రాధిక కృతజ్ఞతా ప్రణామములు.

నేను గోరినంతనే ఈ గ్రంథముపైఁ దమ యభిప్రాయము నందించిన ప్రాచార్య, జ్ఞానపీఠ అవార్డుగ్రహీత- డా॥ శ్రీ సి. నారాయణ రెడ్డిగారికి.

నా యందున్న గౌరవముతో గ్రంథమును సాక్షాత్కారముగాఁ బరిశీలించి గ్రంథవిశేషములను నాకు, ఉపద, (రాసుక)గాఁ బంపిన డా॥ సాహిత్యబ్రహ్మ- చి॥ వి.వి.యల్. నరసింహారావుగారికి.

నవలారచనలో నిమగ్నులై యున్న ను నే నడిగినంతనే నా గ్రంథమును జదివి గ్రంథ విషయములనే గాక, వారికి-వారి కుటుంబమునకు-నాకుఁగల నిర్నిబంధమైన పవిత్రానుబంధమును, కవిహృదయముఁ అనే శీర్షికలోఁ బొదిగి నాకు బహూకరించిన చి॥ డా॥ శ్రీ రవీంద్రబాబు యం.యస్. గారికి.

నిరంతర గ్రంథావలోకనములో విశ్రాంతి నెఱుగకయున్న ను నా యభ్యర్థనమును మన్నించి గ్రంథముపై తమ యభిప్రాయమునిచ్చిన ప్రాచార్య-డా॥ శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారికిని

పయోభారముచేత నోపికలేకపోయినను గ్రంథముపై కుమారుని చేతఁ దమ యభిప్రాయమును వ్రాయించి పంపించిన- కళాప్రపూర్ణమహాకవి శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారికిని.

నేను యాత్రకు బయలుదేరునప్పుడు సోదరవాత్సల్యముతోనన్నా శీర్ష్యించి- “యాత్రా మార్గదర్శిని” అను గ్రంథమును (ఆ గ్రంథము క్షేత్రవిషయక పరిజ్ఞానములో నాకెంతో యుపయోగించినది) నా కిచ్చిన మా అన్నగారు బ్రహ్మశ్రీ మార్కండేయశాస్త్రిగారికిని నా హృదయ పూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనములు.

ఈ గ్రంథ నిర్వహణమునకై వెయ్యిరూపాయలు విరాళముగా నిచ్చిన ఉదారులు వదాన్యులైన శ్రీ నూకల రామకోటేశ్వరరావుగారికి నా హృదయకృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథమును జక్కగా ముద్రించిన- విజయశ్రీ ప్రింటర్సు యజమానులు శ్రీ ఎ. విజయ్ గారికి వారి కార్యకర్తలకు నా హృదయపూర్వక అభినందనములు.

శ్రీ శారదా మాత నా కనుగ్రహించిన జ్ఞానమును బురస్కరించుకొని నా యోసినంతవఱకు నీ కావ్యమును దీర్చిదిద్దితిని, హంసక్షీరన్యాయముగా రసజ్ఞులు సహృదయులు నైన పాఠకప్రవరులు రసవత్తునుమాత్రమే గ్రహించి ఆనందించి నా రచనలకుఁ జేయూతనిత్తురనిభావించుచున్నాను.

జయంతి తే సుకృతినః రససిద్ధాః కవీశ్వరాః॥

కవిగారి జననీజనకులు

బాగుగల లలితారామకృష్ణయ్యగారు, సీతమ్మగారు
అమ్మనాన్నలారా :

చొడుగుగల బుట్టినందులను, నూరిమిరానిగల బోసి కండలలో
నిడుకొని పెంచినందులను నిర్జరపూజ్యుల దల్లిదండ్రులను
బుడమిని గీర్తిరూపముల బాలుగు నిల్పుట పుత్రధర్మమం
చెడదను నమ్మి నాకృతిని జేర్చితి మీ సుమనోహరాకృతిన్.

స్మగ్గమునందు శాశ్వత నివాసము గూర్చగల బాలునట్టి స
న్మార్గములందు మేలయిన మార్గము కావ్యము, దానియొక్క యం
తర్గతమందు నిల్చి మిము ధన్యుడనైతిని. ఈ సుకర్మనా
దుర్గతి దుర్గతిన్ బారసె దుష్టి జనించెను జన్మసిద్ధికిన్.

గ్రంథకర్త
కవిశేఖర - సుకవి సుధాకర
బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తి

గ్రంథకర్త ధర్మపత్ని
రామలక్ష్మి

కవివంశ భూరుహము (వృక్షము)

అది కోసలదేశము - శ్రీరామచంద్ర పాదారవింద ముద్రానుందరము. పిపీలికాది బ్రహ్మవర్మంతము బ్రహ్మనంద మందిన శ్రీరామరాజ్యము.

ఆ దేశములో నున్న బ్రాహ్మణ వంశములలో నొక వంగడమున్నది - అది వేదవేదాంత పారగము - షట్కర్మ నిరతము. వారి గృహనామము భూరుహమువారు - భూరుహమనగా వృక్షము - వృక్షము పరోపకార వరాయణము. ఆ వంశములోఁ బెద్దలు పరోపకార వరాయణులగుట వలన వారి వంశమున కా సార్థక నామము వచ్చినది. భూరుహులవారు కౌండిన్యన గోత్రులు - ఆపస్తంభ సూత్రులు కృష్ణ యజుశ్శాఖీయులు.

శ్రీరామచంద్ర మహారాజు ననంతరము వేల సంవత్సరములు గతించినవి - దేశపరిస్థితులు తాఱుమాత్రై నవి. బ్రాహ్మణుల కక్కడ జీవనోపాధి కష్టతరమైనది - అందువలన నచ్చటి విప్రవంశములు తలకొక దిక్కునకుఁ దరలి పోయినవి.

భూరుహవంశము దక్షిణముగాఁ బ్రయాణించి క్రమముగాఁ ద్రిలింగదేశము చేరినది - చివరకు తెనాలి తాలూకా (ఇప్పటి) యందలి అమృతలూరును నివాసయోగ్యముగా భావించి యచ్చట స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొన్నది. ఆ గ్రామ దైవమైన అమృతేశ్వర స్వామిని బట్టి ఆయూరున కాపేరేర్పడినది తెలుఁగు సంప్రదాయము ననుసరించి యిచ్చట కోసలనీయులు కాసలనాటి వారైనారు - నాడు అనగా దేశమని యర్థము - భూరుహులవారు బూరుగుల వారైనారు.

అమృతలూరు వలన వచ్చినవారిలో మొదటి విప్రవృక్షముడు రఘునాథ నాయకులుగారు - ఆయనను “అయ్యవారప్ప” యని గ్రామస్థులు గౌరవించెడివారట - ఆనామాంతరమును బట్టి ఆయన ఉపాధ్యాయులుగా నుండెడివారేమో, ఆయనకు కుమారులైనారు.

రఘునాథ నాయకులుగారి కుమారులలో - వేంకటాచల సోమయాజిగారు జ్యేష్ఠపుత్రులు - ఆయన యజన యాజనాది షట్కర్మ నిరతులు - పరోపకారశీలి - కృషివలుఁడు.

సోమయాజిగారికి ఒక్కడే కుమారుడు - ఆయనపేరు సీతారామ శాస్త్రిగారు - ఆయన కర్మిష్టి - కవయిత - చిన్నచిన్న రచనలు చేయు చుండెడివారట - ఆయన 11-ఎకరములు వ్యవసాయము చేయుచుండెడి వారట.

సీతారామశాస్త్రిగారికిని ఒక్కడే కుమారుడు - ఆయన పేరు వేంకటేశ్వరశాస్త్రి (వెంకయ్య) ఆయనభార్య మహాలక్ష్మమ్మ ఆయన హయామునాటికి భూమి 15-ఎకరములైనదట - ఆ మహీనురమణి పైదిక కర్మ నిరతుడై సంస్కృతాంధ్రముల నభ్యసించి విద్యాదానము చేయు చుండెడివారట.

వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారికి గుమారులు ముగ్గురు - వారిలో వేంకట రామశాస్త్రిగారు రెండవవారు - ఆయన మేనమామ కుమార్తెనే ధర్మ పత్నిగా స్వీకరించెను - అమెపేరు సీతమ్మ.

వేంకటరామశాస్త్రిగారు - అజానుబాహువు-ఆయన ఇదంబ్రాహ్మ్యం ఇదం జాత్రం - అన్నట్లు - పైదిక కర్మల ద్వారా బ్రాహ్మ్యమును- కృషి - అర్థరక్షణముల ద్వారా జాత్రమును, బ్రకటించు చుండెడివారు. ఆభాసురోత్తముడు సంస్కృతాంధ్రముల నభ్యసించి ధార్మిక చింతన ముతోఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెడివాడు.

వేంకటరామశాస్త్రిగారి భార్య (సీతమ్మ) ఎక్కువగా చదువు కొనలేదు- బనసు నామెకు ఆధ్యాత్మిక తత్త్వము వెన్నునఁబుట్టినది- ఆ యూరిలోని స్త్రీలకు నామె గురుస్థానీయురాలు- ప్రతినిత్యము వారి గృహము అపరాహ్ణమునందు సీతమ్మగారి తత్త్వబోధనతోను, కోకిలనే చీకాకు పఱచు మధుర కంఠముతో నామె గానముచేయు తత్త్వముల తోను, బ్రతిధ్వనించుచుండెడిదట. కామదేనువునే పెరటిలో కట్టివేసికొన్న ఉత్తమ గృహిణి సీతమ్మగారు. ఇంకవారికి పాడిరేమికొదవ? వేంకటరామ శాస్త్రిగారి హయాములో బొలము పెరిగినది - వ్యవసాయము వృద్ధి పొందినది ఇంక పంటకేమిలోటు.

వేంకటరామశాస్త్రిగారెంత గంభీరుల్యంత యుదారులు. వరోవకార మాయనకుఁ బరమాన్నము - అమృతలూరునకు ఎనిమిది కిలోమీటర్ల

దూరములో హిన్నవల్లి యను నగ్రహారమున్నది - ఆ యాగి ప్రజలు
త్రాగుటకు నీరు కఱపై బాధలు పడుట గమనించి శ్రీ శాస్త్రిగారు -
శ్రమకు భయపడక వ్యయమునకు వెనుకాడక ఆ గ్రామమునకు
వాయువ్యముగా ఒక మహాతాటకమును త్రవ్వించి యా గ్రామమునకే
కాక ఆ పరిసరములకే మహాపకారము చేసినారు - వారిది భూరుహ
వంశముకదా ! ఇప్పటికిని యా తటాకమును బూరుగుల వారి చెఱువను
చుందురు.

శ్రీశాస్త్రిగారికి ప్రాత్రన జన్మకృత దుష్కర్మ పరిపాకము చేతనేమో
నరుసగా పన్నెండుమంది బిడ్డలు పుట్టికొంతకాలము పెరిగి మరణించిరట
ఆయన ఆ పుత్ర నష్టబాధతో గుమిలిపోవుచుండగా నొకనాఁడు వారి
యింటికి నొక యోగివచ్చి భక్తిశ్రద్ధలతో వారిచ్చిన యాతిధ్యమును
స్వీకరించి వారి జపతపానుష్ఠాన - అతిథి పూజలకు సంతృప్తై శాస్త్రి
గారికి లలితాదేవీ మంత్రము నుపదేశించి భక్తిశ్రద్ధలతో నా మంత్ర
మును జపించిన - వంశోద్ధారకుడైన కుమారుడు జన్మించి కులమునకే
వచ్చి తేగలడని చెప్పి వెడలిపోయినాఁడట.

లలితోపాసనము ప్రారంభించి నంవత్సరము పూర్తిగాక ముందే
ఆ దంపతులకు నొకకుమార్తె జన్మించినదట - ఆమెపేరు మహాలక్ష్మమ్మ.
మహాలక్ష్మమ్మగారు హిన్నపిల్లివారి యింటికోడలు, భగవద్గీతకు అష్టా
ధ్యాయములు ఆమెకుఁ గరబదరములు. అక్షరములు రాని సరస్వతి
ఆమె నిరతాన్నవ్రదాత్రి. ఆమె గరికమ్మయను నామముతో పుణ్యాత్ము
రాలుగాఁ బ్రసిద్ధి చెందినది.

మఱి మూడు వసంతములు గడిచినవి. తిరిగి సీతమ్మగారికి
సీమంతోత్సవము వేడుకగా జరిగినది. తొమ్మిది మాసములు గడువగా
ఆ దంపతులకు నొక శుభ మూహూర్తమున.

పన్నని పైడియంగియయి పండినయట్లుగ, ధార్మికత్వమే
ముచ్చటకొద్ది శాస్త్రిగృహమున పరిణామించినయట్లు, శాంతమే
మెచ్చి జవించినట్లు - పరమేశ్వరి వేంకటరామశాస్త్రికై
యిచ్చిన మేల్ వరంబన జనించెను బ్రత్రుండు కీర్తిచాత్రుడై

లలితాదేవి యనుగ్రహంబు వలనన్ రాణించె నాబిడ్డ, చూ
పులకున్ మోచముఁగూర్చు జాబిలిగ, దాపుల్ జల్లు పూబంతిగాఁ,
లలితామాత పదానురక్తుఁడుగ వై రాగ్యస్వభావుండుగాఁ
దలలో నాల్కఁగ నెల్లవారలకుఁ, బెద్దల్ మెచ్చు నద్వరనన్

లలితాదేవి యనుగ్రహము వలన జన్మించిన వాఁడగుటచే, తన
కుమారునకు వేంకటరామశాస్త్రిగారు “లలితారామకృష్ణయ్య” అని పేరుపెట్టు
కొనిరి. ఆ బిడ్డ గారాలకూచి యగుట చేత నా దంపతులు తమ కుమారుని
కన్నయ్య (కృష్ణుఁడు) అను ముద్దుపేరుతోఁ బిలుచుకొన సాగిరి. ఆ
బాలుఁడు తరువాత కన్నయ్య యను పేరుతోనే ప్రసిద్ధుఁడయ్యెను.

కన్నయ్యగారికి రెండేళ్ళు వచ్చినవి. ఒకరోజున ఆ బాలుడు
చాపపై నిద్రించుచుండగా రెండు బారల నల్లత్రాచొకటి ఆ కన్నయ్య
గారి చుట్టు తిరుగసాగినది. అది చూచి వేంకటరామశాస్త్రిగారు ఆత్రాచు
తోకను బట్టుకొని గిరగిరఁత్రిప్పి నేలపైకొట్టినారఁడు. ఆ పాము చచ్చినది.
కాని శాస్త్రిగారి కన్నులు పోయినవి.

తరువాత ఒక వారమునకు ఒక బైరాగి వచ్చి, నాగేంద్రస్వామికి
మ్రొక్కుకొన్నచో శాస్త్రిగారికిఁ జూపు వచ్చునని చెప్పెను. శాస్త్రి దంపతు
లట్లు మ్రొక్కుకొనగా శాస్త్రిగారికి చూపు వచ్చినది. అది మొదలుకొని
మాఘ మాసములో సుబ్బరాయషష్ఠికి నాగేంద్రదారాధన మాగృహములో
జరుగసాగినది.

కన్నయ్యగారి హయాములోఁ పొలము మువ్వుది యొకరములై నది.
ఆక్షేత్రమును వ్యవసాయము ద్వారా కన్నయ్యగారు సుక్షేత్రము చేసి
ధాన్యగర్భనుగాఁ బెంపొందించిరి.

కన్నయ్యగారు స్థిత ప్రజ్ఞులు. ఆత్మస్థైర్యము కలవారు. ఒకప్పుడు
మాసాబత్తులవారు (ఆభిచారిక మాంత్రికులు) కన్నయ్యగారి యింటికి
వచ్చి ఇంద్రజాలము చూపించి ఐదురూపాయలిమ్మన్నారట. -
ఆ విప్రోత్తముడు. ఒక రూపాయి యిత్తునన్నారట. అప్పుడు
రూపాయి యనగా నిప్పు డిరువది రూపాయలు మాంత్రికులు కోపించి

వేపమండలను దూసి ఆ యాకులనే పాములనుగా తేళ్ళనుగా జేసి కన్నయ్యగారిపై ప్రయోగించినారట - అది చూచి కన్నయ్యగారు మంత్రహాసము చేయుచు గన్నుల మూసికొని ధ్యాన నిమగ్నులై నారట ఆ కృత్రిమ సర్ప వృశ్చికము లా మహానుభావుని దేహముపై ప్రాక సాగినవట - కాని యా గరుడ గమన భక్తుండేమాత్రము చలింప లేదట - ఆ సర్ప వృశ్చికములట్లు కన్నయ్యగారి మేనిపైన నడయాడి యాడి చివరకదృశ్యములై నవట - మాంత్రికులా భూసురవర్యుని యను భావమున కబ్బురవడి పాదములపైఁబడి క్షమార్పణము చెప్పకొని ఆ దాత యిచ్చిన రూపాయి తీసికొని వెడలి పోయినారట.

లలితారామకృష్ణయ్యగారు లలితాదేవతోపాసకులు - అందువలన వారికి చక్కని వాక్ఫద్ధి లభించినది - ఆ శక్తితో వారు “సస్తుపులను వశువులను, పోగొట్టుకొన్నవారు వచ్చి యా పుడమి దేవతను ప్రశ్న మడిగిన - ఆ వస్తువు - ఆ వశువు ఎక్కడున్నది చెప్పెడివారు. అది యక్కడనే లభ్యమయ్యెడిది.

కన్నయ్యగారికిఁ గవితాశక్తి యంతర్గతముగా నుండెడిది - సందర్భముల ననుసరించి యాయజ్ఞాతకవి యాశువుగాఁ గవితత్వములైడి వారు. ఆ కవితత్వము ఛందోబద్ధము కాదుగాని శ్రవణానందముగా నుండెడిది.

భూరుహ వంశ సంప్రదాయము కన్నయ్యగారిలోనూ నున్నది. ఆ మహనీయుఁడు తమ పితృపాదులు త్రవ్వించిన పొన్నపల్లి యగ్ర హారము చెఱువు దిబ్బవేయగా పెంతయో ధనము వ్యయముచేసి ఆ చెఱువును బాగుచేయించి యా గ్రామప్రజలకెంతయో నుపకారము చేసి ప్రాణదానము చేసినారట. “నీరే ప్రాణాధారము” అని పెద్దల వాక్యముకదా - చెఱువు పూడిక తీయించు నప్పుడు శ్రీరామచంద్రమూర్తి సీతాలక్ష్మణ సహితుడై కన్నయ్యగారికి విగ్రహరూపమున ధర్మన మిచ్చినాడట.

కన్నయ్యగారు వీతరాగులు - సంవదలకుఁ బ్రాధాన్యమిచ్చెడి వారుకారు. సత్యము- ధర్మము- న్యాయము- అన్నప్రదానము- ఆర్థ పోషణము ఆ ధార్మికునకు ఐదుప్రాణములు.

కన్నయ్యగారి పెదతండ్రి యపుత్రకుడు. చట్టము ననుసరించి పెదతండ్రి ముప్పది యెకరముల భూమికి కన్నయ్యగారే వారసులు. కాని ఆ సత్యవాగ్మి తండ్రికిచ్చిన మాటప్రకారమా సుక్షేత్రబండమును గంటక క్షేత్రమునువలెనే సునాయాసముగానే వదలివేసినారట- ఎంతటి భావసంపత్తి కన్నయ్యగారిది!

జనకుడు చక్రవర్తియయి స్వాంతము బ్రహ్మమునందుఁ జేర్చి యా శను విషనాడి యోగియయి సారసప్రత జలంబురీతి జీవనమున సాంగినట్లు, గృహవంతుడునయ్య విరాగియాయ స జనకులరాజు కన్నయ యశశ్వియ శ్రీలలితావరంబునన్.

బంగరుఫలపట్టమునఁ బచ్చని గంధపురేఖ, దానిపై నం గల కుంకుమాంకము సనాతనభావము ముద్ర, యచ్చపై డిం గెలుపొందు మేనిజిగి, తీనికిఁ దానుగనుండు, గన్నయ ఖ్యం గనినంతనే కరములుంతురు శీర్షములందుఁ జూపఱుల్

ఆనందతీర్థుల వారు వ్రాసిన శ్రీకృష్ణ తరంగములన్న కన్నయ్య గారికి పంచప్రాణములు- అర్థనిమీలతనేత్రులై హిడుము (నశ్యము) పట్టున్న చేతితో తాళము వేయుచు తరంగగానము చేయు కన్నయ్య గారు ముక్తనంగుడైన యోగి వలె భాసించెడివారు.

కన్నయ్యగారు గూడ మేనమామ కుమార్తెనే పరిణయమాడిరి. ఆ సుగృహిణి నామము సీతమాంబ (సీతమ్మ).

సీతమాంబ ఆ పూజ్యగృహస్థునకు సన్నివిధములఁ దగిన ఇల్లాలు. ఆమె దరిలేని, యాదరమునకు సోదరి. సుగుణభావ వల్లరులకుఁబూందరి సత్తి ధర్మములకు మాదిరి.

పేరుకొన్నట్టి బిడ్డల ప్రేమయామె
అతిథి సత్కీర్తయ నన్నపూర్ణమ్మ యామె
కల్లకపటపు లెఱుగని చల్లనమ్మ
ఆమెసీతమ్మ ఓర్పున భూమిదేవి

భర్తకర్థము, గృహిణియన్ బదమునకును
నర్థమాచును వార్థికన్యకయుఁ బోలే
పుట్టింటికి మెట్టినయట్టియింటి
కమల కీర్తుల నిచ్చె సీతమ్మసాధ్వీ.

సీతమాంబ చదువుకొన్నది కాదు. అయినను భగవంతుని మీద,
జక్కని పాటలల్లి పాడుకొనుచుండెడిది. అడిగిన వారికిఁ జెప్పుచుండెడిది.
“ఎవరైనను ఈ పాటలు బాగున్నవి. ఎవరు వ్రాసినారు” అని అడిగినను
తాను రచించినట్లు చెప్పెడిదికాదు. అంతటిది. ఆమె నిరహంకారత.

ఆ పుణ్య దంపతులకుఁ గుమారుల నలుగురు. వారిలోఁ బ్రథమ
పుత్రుఁడు సత్యనారాయణశాస్త్రి. భాషాప్రవీణుఁడు. చక్కని కవిత్వము
చెప్పఁగలవాడు. ఆంధ్రోపాధ్యాయుఁడు.

ద్వితీయుఁడు సుందరరామశాస్త్రి. భాషాప్రవీణుఁడు. అందముగా
కవితలల్లఁగలవాఁడు. ఆంధ్రోపాధ్యాయుఁడు. ఆ సోదరద్వయము
పద్యములు దోహదము లేక పేటికాంతర్గతములై చివికిపోయినవి.

తృతీయ పుత్రుఁడు. మార్కండేయశాస్త్రి. వేదము క్రమాంత
స్వాధ్యాయపరుఁడు. విద్వాన్ పట్టభద్రుఁడు. ఆంధ్రోపాధ్యాయుఁడు.

నాల్గవ కుమారుఁడు. గోపాలకృష్ణమూర్తి. సాహిత్య విద్యా
ప్రవీణుఁడు. భాషాప్రవీణుఁడు. ఆంధ్రోపాధ్యాయుఁడు కవిశేఖర.
సుకవి సుధాకర. బిరుదాఁకితుఁడు. కన్యాకుమారి చంపూకావ్యకర్త.
గోపాలకృష్ణమూర్తి కుమారుఁడు చి॥ అంజనేయ వరప్రసాద్.

అభినందన

Prof : C. NARAYANA REDDY,

M. A. Ph, D, D. Litt.

Vice-Chancellor

Telugu University

గద్యపద్యోభయం చంపువు. ప్రాచీన కావ్యాల్లో ఈ చంపూ సంప్రదాయాన్ని ఎందరో కవులు పాటించారు. మన ఆంధ్ర భారత భాగవతాలు చంపూ పద్ధతిలో రాసిన గ్రంథాలే.

శ్రీ బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు తమ “కన్యాకుమారి యాత్ర”ను గద్యపద్యోభయ సమన్వయ పద్ధతిలో రచించారు. వస్తు పరంగా చూస్తే ఈ గ్రంథంలో ఎన్నెన్నో పుణ్యక్షేత్రాల వర్ణన వివరణలున్నాయి. ఛందఃపరంగా చూస్తే ఈ గ్రంథంలోనే ప్రౌఢ పద్య రచనా చణత ఎంతో ముచ్చట గొలుపుతుంది. గ్రాంథిక శైలిలో వచన రచన చేసే నేర్చుకూడా ఈ పుస్తకమంతటా కనిపిస్తున్నది.

వీడి చూసినా హృదయంగమంగా ప్రకటించే రచనా సామర్థ్యం ఉన్నందువల్ల ఈ గ్రంథం అత్యంత పఠనీయంగా రూపొందింది. అందుకు గోపాలకృష్ణమూర్తిగారికి నా అభినందన.

(సం.) సి. నారాయణరెడ్డి.

ప్రత్యేక కృతజ్ఞతలు

నా మొదటి మూడు కృతులకు - ఆకృతులను గల్పించిన వారు - ప్రసిద్ధ నవలా రచయితలు సహృదయులైన డా॥ కొత రవీంద్రబాబు - యం. యస్. గారికి.

ఈదార గుణవంతురాలు - రవీంద్రబాబుగారి యధ్ధాంగి నాయీ “కన్యాకుమారి యాత్ర” అను కావ్యము రూపకల్పనము నకు దోహదము చేసినవారు అయిన డా॥ పరిణామలక్ష్మి యం.డి. గారికి నా ప్రత్యేక కృతజ్ఞతలు. - శ్రీయోభిలాషి

బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తి.

ఉ ప ద

‘సాహిత్యబ్రహ్మ’ డా॥ వి. వి. యల్. నరసింహారావు,

M. A. Ph. D.

రిటైర్డ్ డైరెక్టర్,

ఆంధ్ర ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం, పరిశోధనాలయం

కవిశేఖర “సుకవి సుధాకర” బిరుదాంచితులైన శ్రీ బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తిగారి “కన్యాకుమారి యాత్ర” చంపూకావ్యమును చూచినంతనే సంస్కృతమందలి వేంకటాద్వరి విరచిత ‘విశ్వగుణాదర్శన’ చంపూకావ్యము మొఱపుతీగవలె మనస్సున కదలినది. విమానయానులై విశ్వమును దర్శింప వెడలిన గంధర్వులు - కృశానువిశ్వావసులు మా కృష్ణమూర్తిగారి కలమున కదలినట్టెనది.

తత్త్వవాసన లతిమాత్రముగ గుబాళించు యాత్రా బృహత్కావ్యము ప్రస్తుత ‘కన్యాకుమారి యాత్ర’.

కన్యాకుమారి భారతదేశమునకు దక్షిణపు సరిహద్దు. కవిగారు తెనాలిలో బయలుదేరి శ్రీశైలము, మంత్రాలయము, హంపి, ఉడిపి, బేలూరు, హళిబేడ శ్రావణఔశగుళ, శ్రీరంగపట్టణము, ఊటి, మధుర, విల్లిపుత్తూరు, కుర్తాళము మొదలుగా కన్యాకుమారి వఱకు పోయి తిరిగి రామేశ్వరము, ధనుష్కోటి, తంజావూరు, చిదంబరము, మద్రాసు మీదుగా స్వస్థలము చేరుకొనిరి. దాదాపు ఏబదియాలు ప్రదేశములను ఎంతో శ్రద్ధాభక్తులతో దర్శించి, ఒక యాత్రాకావ్యమునకు కావలసిన మూలద్రవ్యమును సమకూర్చుకొనిరి.

ఒక క్షేత్రమును బాహ్యనేత్రములతో చూచి వచ్చుట వేఱు; అంతర్నేత్రముతో దర్శించి, మహాకావ్యమున కితివృత్తముగా సిద్ధము చేసికొని వచ్చుట వేఱు.

కావ్యవిషయ మంతయు దక్షిణభారతయాత్రకు మాత్రమే పరిమితము. దక్షిణభారత యాత్ర చేసి గ్రంథము రచించిన వారిలో

ప్రాతూరి వేంకట శివరామశర్మగారు, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, మాలతీచందూర్ గారు మొదలైనవారు గలరు. వీరిలో కన్యాకుమారిని ప్రస్తావించినవారు ఒకరిద్దరు మాత్రమే. ఇవి వచన గ్రంథములగుటచే వర్ణనాత్మక కావ్యకోటిలో జేరవు. కేవల వర్ణనాత్మక చంపూకావ్య దృష్టితో రచించిన కృతి 'కన్యాకుమారియాత్ర' మాత్రమే.

గ్రంథరచనా ప్రణాళిక కూడ ఇందు విలక్షణమై నిర్దిష్టముగా నున్నది. భౌగోళికముగా స్థలనిర్దేశము చేయుట, స్థలనామమునకు వ్యుత్పత్త్యర్థమును విగ్రహవాక్య సహితముగా, శాస్త్రబద్ధముగా వివరించుట, స్థలపురాణాంశములు పేర్కొని ఐతిహ్యములను మనోహరముగా చెప్పుట, కథన సందర్భములో తాత్త్విక, సాంఘికాంశములను సందేహాత్మకముగనో ఉపదేశాత్మకముగనో సూచించుట. ఇట్లు అర్థశతాధిక క్షేత్రకథలను పఠితకుక్కంఠ నడలనియక రమణీయమగు పద్యగద్యములతో ప్రవచించుట ఈ బృహత్కావ్య విశేషము.

'కన్యాకుమారి' సమాసమందలి ఏకార్థ బోధక శబ్దద్వయ విశేషార్థమును శాస్త్ర సంప్రదాయముతో నిరూపించి (పుట 170) క్షేత్రకథను వివరించిన రీతి ఇందుకుదాహర్యము. పరమేశ్వరుడు- తన్ను భక్తి ప్రేమపాశములతో బంధించిన కన్యాకుమారి గళమున మంగళసూత్రము సూర్యోదయాత్పూర్వమే కట్టవలెనను కట్టడి జరుగక పోవుటచే ఆదీనురాలు విరక్తయై శిలగామారిన తావే దేవాలయమైనదట. కన్యను ధారవోయుదునని హిమాలయుండు కూతుముక్కున కీలించిన ముంగర 'నాగమణి' నామకమైన అమూల్యాభరణము. దానిని చూచి నావికులు దీపగేహము (లైట్ హౌస్)గా భ్రమించి ఇబ్బందులకు గుఱియయ్యెడి వారట.

“అట్టి ముక్క-ర పెట్టంగ గట్టుటేని భాగ్యమెంతటిదో? యోగ్యు

షగున లాభి

కట్నమైచ్చిక మొకనాడు; కాని, నేడు ప్రాణసంకటమయ్యె
దౌర్భాగ్యగరిమ” (పు. 172)

కవి ఇట్టి సామాజికాంశములను పౌరాణికాంశములతో మేళవించి చెప్పెడు రీతి ఉభయతారకమై పరమ ప్రయోజనము సాధించుచున్నది.

కన్యాకుమారిపర్యంతము సాగిన యాత్రా విశేషములు గల కావ్యము కనుక కావ్యనామమైన 'కన్యాకుమారియాత్ర' సార్థకము.

వాస్తవమునకు యాత్రాగ్రంథములు దినచర్యాగ్రంథముల (డైరీలు) కంటె గొప్పవి కావు. విశోదార్థమై విహారయాత్ర చేయు రిత్తమానిని కనీసము దైరికూడ వ్రాయడు. విశ్వేశ్వరుని ఆలయ ప్రాంతముననే విశ్రాంతి గృహములో విషయవాంఛలు తీర్చుకొని ఇల్లు చేరుచుండును. కాని పుట్టు కృతార్థతం బొరయ తీర్థక్షేత్ర సందర్శనము నకై యాత్రికుడై వెడలిన సత్కవి అట్లు గాదు కదా : అతడు ద్రష్టః స్రష్టః మహామనీషి; శ్రాంతదర్శి; మహాకవి. విశ్వశ్రేయఃకాంక్షతో తన యాత్రను కవితాయాత్రగా మలచుకొనును. కృష్ణమూర్తి కవి సరిగా అదే పని చేసెను. తన కవితాయాత్రను అన్యవాంఛ లెక్కడ భంజించువో యని రెప్పవాల్చినను రెప్ప వాల్చినట్లే ప్రయాణించెను. దొంగల భయమున్న స్థేషనులో ఆదమరచి నిద్ర పోరాదుగదా ! రామేశ్వరస్వామి దేవాలయమునకు మంటపము వంటిదైన మండపము రైలుస్థేషనులో కవిగారి నిద్ర అట్లే సాగినది.

“అచ్చభల్లము చెట్టుపై ఆదమరచి నిద్రపోవుచు నొకకంట నెల్లదిశల చూచుచున్నట్లే యొకకంట. వేచియొకట లాతి గున్మితి మా

శివరాత్రినాడు” — (పుట 210)

ఈ పద్యభావమునకు ‘బహిరంతరులయెడ జాగరూకత’గల కృష్ణదేవ రాయల ఆముక్తమాల్యద మూలమని తజ్ఞు లిట్లే గ్రహింపగలరు. విశేషాంశ మొకటి గలదు. అవకాశాభావముచే ప్రాప్తించినపై నను—నిర్దిద్రత్వ నిరాహారత్వములు శివరాత్రి దీక్షాంగములగుటచే — కవిగారి కారాత్రి శివరాత్రియై ఫలము దక్కెనట. చమత్కారచారువులు, భక్తిభాసురములు సై న నిట్టి సందర్భములు కవితాఫలమైన లోకోత్తర చమత్కారమునకు దారితీయుచున్నవి.

ప్రయాణ సాధనములైన బస్సును, రైలుబండిని లక్షణార్థద్యోతక చమత్కార పర్యాయపదములతో కవిగారు పేర్కొనిరి. ముందు రెండు

చక్రములు, వెనుక నాలుగు చక్రములు గల బస్సును 'షట్పద' మరియు అనేక చక్రములు గల రైలుబండిని 'సహస్రపాద' మరియు పేర్కొనుట విశేషమే కదా! కవి మనస్సే 'సహస్రక్షము, సహస్ర పాదము' అయినపుడు జగన్మోహన కవితా 'మంత్రపుష్ప' పరిమళములు పరివ్యాప్తమగుటలో నాశ్చర్య మేముండును?

హంపి, విజయనగరము, బేలూరు, హాలీబేడ్. తంజావూరు మొదలైన తావుల నభివర్ణించునపుడు, విద్యారణ్యాది మహర్షులయు, కృష్ణరాయ రఘునాథాది రాజన్యులయు, జక్కనాది మహాశిల్పులయు చరిత్రలను కవిగారు అమృతలేఖనితో చిత్రించి పరితృప్తికమునకు పరమ పారవశ్యము గలిగించుచున్నారు. హైందవసంస్కృతి యందలి మహాఽగాఢత్వ మహాన్నత్యమలను కన్నుల గట్టించినారు. ఈ కారణముచేగూడ ఈ 'కన్యాకుమారి యాత్రా'కావ్యము దక్షిణభారత సంస్కృతికేకాక విశ్వ హిందూ సంస్కృతికే దర్పణమై వివేకనంద వాణీమాధుర్యము నాత్మ తర్పణముగా నందించుచున్నది.

తత్త్వదర్శనము లేని కవిత - శబ్దసాధాగ్యముచే చెవికింపుగా నున్నను- అత్మకు రుచింపదు. కృష్ణమూర్తికవి సర్వక్షేత్రములకు తత్త్వదర్శనాభిలాషతోనే పయనించెను. "దిగంబరుడును అంబర కేళుడును పైన చిదంబరేశ్వరుని తత్త్వదర్శనాభిలాషతో"నే కవి సమీపించెను.

"చిత్+అంబర' మివ-చిదంబరమ్" అని చిదంబర సమాసమునకు విగ్రహవాక్యము ఆకాశమువంటి పరమాత్మయని పరిణతార్థము. (పు.280)

చిదంబర రహస్యార్థము వివరించుచు కవిగారు సుజ్ఞాని సుగమ్యమైన పరమేశ్వర నిస్సంగ నిర్గుణ నిరాకార తత్త్వముగా దానిని నిరూపించిన తీరు మంతవ్యము; గంతవ్యము శివాలయమున విష్ణుదర్శనము విష్ణ్వాలయమున శివదర్శనము చేయింపగల అద్వైత శిల్పమును కవి దర్శించెను. నటరాజు నానందతాండవము నడుమ పై కుంఠవాసుల శ్వేత ద్వీపవైభవము తిలకింపగలుగుట అద్వైత శిల్పముగాక మఱేమగును.

చిదంబరాలయ పంచమ ప్రాకారములో విశ్రాంతి తీసికొనుచున్న బసవయ్య జాతికి సితామహుడైన భారతనంది. అట్టి నంది పునస్కారము

ప్రభుత్వ ప్రసక్తి లేకయే బూరుగల కవిత లజ్జడు పొందగలిగెను. ఇచ్చట కవిగారు ముత్తమువంటి 'ఒక్కమాట' వలికిరి. "దాక్షిణాత్య శిల్పములో నందీశ్వరస్పష్టి ప్రముఖస్థాన మాక్రమించినది" వందల కొలది నందులున్నను దేని సౌందర్యము దానిదే. దై కవిధనంది శిల్పము లోగల భావ పై విధ్యము గుర్తించుట మానవ రూపభేదము గుర్తించి నంత తేలికకాదు. కాని కవిబ్రహ్మ కది కష్టముకాదు. శిల్పి బ్రహ్మ తత్త్వము కవిబ్రహ్మకు సుగ్రహము. అచ్చటచ్చట కవిగారు చేసిన వర్ణనలలో ద్వీరుక్తి ద్యోతకమగుటకు భావపై విధ్యమే కారణము. (పుట. 285) ఈమాట కవిగారే చెప్పిరి. విశ్వగుణాదర్శములో వేంకటా ధ్వరి పేర్కొన్న కేవల పురోభాగిత్య (దోషైక దృష్టి) లక్షణముకంటె గుణగ్రహణ పారిణత గొప్పది. మద్రాసులోని మోర్ మాస్కెట్టులో విక్రేతల మోసము కవి పురోభాగియై గుర్తించినను ఒకనాటి తెనుగు వత్తనమైన ఆ చెన్నపట్టణము సౌందర్యమునకు ఆయన ముగ్ధుడుకాక మానలేదు.

తీర్థక్షేత్ర సందర్శనము మనశ్శాంతికి మంచిమార్గము. బహు నాయకయై భిన్న కథలతో గూడిన యాత్రాకావ్యమునందు అంగిరసము చిత్తప్రశమన రూపమైన శాంతము. వివిధములైన అంగరసములను ప్రబంధించు రససూత్రము శాంతము. తృష్ణాక్షయ సుఖపరిపోషకమై మోక్షకారకమగునది శాంతము. 'కన్యాకుమారియాత్ర'లో కవిగారు పుష్కలముగా దీనినే పోషించిరి.

ప్రాచీనార్యాచీ నాంద్రకృతులలో నిర్వచనోత్తర రామాయణము కంటె కృతులందు రెండు తక్కిన వన్నియు పద్య గద్యాత్మక చంపూకావ్యములే. శ్రీనాథుని కాశీఖండ, బీమఖండ, శివరాత్రి మాహాత్యములవలె కృష్ణమూర్తిగారి కన్యాకుమారియాత్ర సర్వరసజ్ఞ పరితోష దాయిని కాగలదు.

ప్రాచీన భారతమును దర్శించిన విదేశ యాత్రికులు మెగస్తనీసు, పాహియాన్, మార్కాపోలో, దేశీయద్రష్టలైన శ్రీరామాల్ సాంకృత్యాచార్య, ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు, చెళ్ళవిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారు మొ॥వారి రచనలకంటె భిన్నమై బూరుగులవారి ఈ బృహత్కావ్యము ప్రాజ్ఞులకు పరమానంద సంధాయిని కాగలదు.

ఇట్టి మహాకావ్యమునకు ముందుమాట వ్రాయుట కవకాశమిచ్చిన అస్మత్ బాల్యగురువులు శ్రీ గోపాలకృష్ణమూర్తిగారి శిష్యవాత్సల్యమునకు కృతజ్ఞతా పూర్వక నమస్సులు.

హైదరాబాద్

18-6-1992

— వాసిలి వేంకట లక్ష్మీనరసింహారావు.

ఆశీరభినందన

కళాప్రపూర్ణ, మహాకవి

మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు

శ్రీ బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు విశ్వనాథ, దివాకర్లవంటి ప్రముఖుల ఆశీస్సులు పొందిన కవిశేఖరులు. వారి ఆశీః ఫలితముగా వెలువడిన వీరి రచనలు హనుమప్పనాయుడు (ఖండకావ్యము) రాచపులి (ప్రబంధము) ఇవికాక వీరి కలమునుండి అనేక గద్యకృతులునూ వెలువడినవి.

ఆంధ్రోపన్యాసకులుగా పనిచేసి విశ్రాంతిని దీసికొనుచు చేసిన తీర్థయాత్రాఫలము ఈ చంపూకావ్యము 'కన్యాకూమారియాత్ర' దక్షిణ భారతమున గల అనేక క్షేత్రములు ఇందు వర్ణింపబడినవి. ఇది ఆయా క్షేత్రదర్శకులకు ఎంతేని ఉపకరించు గ్రంథము. వీరిపద్యమునకు వచనము తోడగుటచే సామాన్య పాఠకుని సహితము ఈ కావ్యము ఎంతో ఆకర్షించును. వీరికి నా ఆశీరభినందనలు. సులభ సుందరమైన వీరి శైలికి ఒక పద్యము.

నామది నీవయుండి గిరినాయక ! కన్యాకూమారి కావ్యమున్

సామి ! రచింపఁజేసితివి. సత్యమె. యీ కృతిమీది, దీని నె

ట్లోముదువో ! చిరాయువుగ నుంతువా ! భారము మీదె, మీ దయా

ధామము నిత్యమాతన కథా మధురధ్వని జీవనంబగున్

రాజమహేంద్రవరం

(సం.) మ. సత్యనారాయణశాస్త్రి

కవిహృదయం

ప్రసిద్ధ నవలా రచయిత. ప్రైద్యనిపుణులు
డా॥ కొత్త రవీంద్రబాబు, యం. యస్., గారు

వార్ధక్యం, రుగ్మత, బడలిక, తొట్రుపాటు బలహీనత కవి శరీరాన్ని బాధిస్తాయేమోగాని కవి హృదయాన్ని తాకలేవు. రసానుభూతి అనే అమృతధార కవి హృదయాన్ని నిత్యనూతనోల్లాసంతో నింపుతుంది. ఒక కంటినుండి పొండితీగరిమ, ఒక కంటినుండి కవితాధార ప్రసవించే శ్రీ బూరుగులవారి లేఖని 24 రోజుల దక్షిణయాత్రలో వారసుభవించిన వివిధానుభూతులను భావికాలానికి నిక్షిప్తం చేసి యిచ్చినదే “కన్యాకుమారి యాత్ర” అనే చంపూకావ్యం.

రెండు దశాబ్దాలక్రితం ప్రైద్యంకోసం నావద్దకు వచ్చిన శ్రీ బూరుగుల వారు అచిరకాలంలోనే ఆత్మీయులైనారు. నాకే కాకుండా మా కుటుంబ సభ్యులందరకూ మాష్టరుగారై నారు. ఆయన ప్రేమాభిమానాన్ని ఆయన కుటుంబ సభ్యులతో సమంగా మాకు పంచియిచ్చారు.

నారివద్ద నేను కేవలం ఉబుసుపోకకు మొదలుపెట్టిన కావ్యవరసం ఒక దశాబ్దంపాటు నిరంతరాయంగా సాగింది. ఆ దశాబ్దంలో నా మనసులో కల్గిన కొత్తలతోచనలు, అనుభూతులు వూపిరి ఆడనివ్వకుండా చేసాయి. మనసు నిండి పొర్లుతున్న భావనలను నా కలం వ్యక్తీకరించ సాగింది.

మాష్టరుగారి కవి హృదయం కొంత నా కలంలో ప్రచేదించిందేమో అన్న అనుభూతి కల్గేది.

రచయితగా నాకు వస్తున్న గుర్తింపుకు ఆయన ఎంతో సంతోషించేవారు. వారి ఆశీస్సులు నాకు కొత్తబలాన్నిస్తుండేవి.

మాష్టరు అనేక కావ్యాలు రాసారు. కొన్ని నా కంకితం యిచ్చారు. అలా వారికి బంధువునూ అయ్యాను. ఆయన దగ్గర చదువుకుని తర్వాత అనేక పెద్దపదవులను పొందిన శిష్యగణం వున్నారాయనకు. వాళ్ళంతా ఆయనను ఎంతో ఆదరంగా, గౌరవంగా చూచుకోవడానికి కారణం వారి

సౌశీల్యమే: నిగర్వి - అతిశయం లేనివారు అయినందువలన ఆయన వారిని తన శిష్యులని చెప్పుకోటానికి వెనుకాడినా ఆయన శిష్యులు మాత్రం ఎంత ఉన్నత స్థితిలోవున్నా ఆయనను మరచిపోక “మేం బూరుగులవారి శిష్యులం” అని చెప్పుకుంటున్నారు.

దాదాపు అరవై క్షేత్రాలను ఇరవై నాలుగు రోజులలో చూడడమే కష్టం. మాస్టరుగారు శ్రీశైలంలో మొదలుపెట్టి నెల్లూరుతో ముగించిన యాత్రలో దాదాపుగా దక్షిణభారత దేశాన్నంతా తడిమిచూచారు. అరవై సంవత్సరాలు దాటిన వయసులో కొంత శారీరకమైన యనారోగ్యంతో బాధపడుచున్న స్థితిలో కవితావేశం, రసనిర్దేశం, ఆయన కలాన్ని పరుగెత్తింపజేసాయి.

షట్చక్రవాహనం (బస్సు) లో మిగిలిన ప్రయాణీకులతోపాటు ఆయన ప్రయాణం చేసి అందరితోపాటు విశ్రాంతి తీసుకున్నా ఆయన మనసు ప్రతిక్షణం కవితాధారలో మునిగితేలుతూ అవిశ్రాంతంగా శ్రమించింది.

చిన్ననాటినుండి పెద్దలవద్ద నేర్చుకొనియున్న చదువు స్వయంకృషితో పెరిగిన పాండిత్యం, కవిహృదయం యీ చంపూకావ్యంలో ఆద్యంతం దర్శనమిస్తాయి.

యాత్రావిశేషాలున్న పుస్తకాలు అరుదైనా కొన్ని అన్ని భాషల లోను ఉన్నాయి - తెలుగులోను ఉన్నాయి. అయితే అందులో ఎక్కువ భాగం యాత్రలు ఎలా చేయాలి అన్న దృక్పథంతో రాసినవే!

మన ప్రాచీనకవులలో కొంతమంది యాత్రల సందర్భంగా చెప్పిన చాటుపద్యాలు వారి కావ్యాలకంటే ఎక్కువ ప్రసిద్ధి పొంది ప్రజలనొళ్ళలో మెదులుతున్నాయి - యిప్పటికీ.

ఈ చంపూకావ్యం ఇరవైయే శతాబ్దాంతంలో వెలువడిన చాటు పద్యమాలిక అనాలి.

మాష్టారికి, ఆయన కవిత్వానికి తగినంత గుర్తింపు రాలేదని చాలా రోజులనుండి బాధపడుతుండే వాడిని. ఈ మధ్య ఆయనకు ఓపిక తగ్గుతున్న దశలో కొంత గుర్తింపు లభించడం గమనించి సంతోషపడ్డాను.

చంపూకావ్యం ముద్రితమై జనబాహుళ్యంలోకి వెళ్ళాక మాస్టారికి మరింత గుర్తింపు వస్తుందని భావిస్తున్నాను.

ప్రపాచీన సంస్కృతాంధ్ర కావాలను బెహసనపట్టి ప్రఖ్యాతకవుల హృదయాలను అర్థం చేసుకొని, జీవితానుభవంతో పండించి జాతీయతా భావం పెల్లివిరిసిన యీ కావ్యం గురించి ఉత్పేక్షలంకారలతో పొగడ వలసిన వని నాకు లేదు. కావ్యం చదివినవారెవరైనా గూడా ఆ పని చేస్తారు.

తన రచనలు వెలులోకి వస్తున్నప్పుడు రచయితకు కలిగే ఆనందం కొత్త జవాన్నీ జీవాన్నీ యిస్తుంది.

కన్యాకుమారియాత్ర వెలుగులోకి వచ్చి మాస్టారికి నూతనోత్సాహాన్నిస్తుందని ఆసిస్తూ -

(సం.) రవీంద్రబాబు

Prof ; P. S. Sastri

M. A., M., Litt. Ph. D. D. Litt.,

Retd Prof. & Head; Dept. of English

University of Nagapur.

శ్రీ బూరుగల గోపాలకృష్ణమూర్తిగారి 'కన్యాకుమారియాత్ర' అనే చంపూకావ్యము రసవత్తర ఘట్టాలతో అనేక చారిత్రక విషయాలను స్ఫురణకు తెచ్చుచున్నది. ఆంగ్ల సాహిత్యంలోని ట్రావెలోన్స్ వంటిదిగాక కవితా మాధుర్య సమ్మిశ్రితమైన దీకావ్యము. దక్షిణ భారతమున గల వివిధ పుణ్యక్షేత్రములను దర్శించి, అర్చించి భక్తిపారవశ్యమున చెప్పిన ఈ కావ్యమున శృంగార, కరుణ, వీర, రౌద్రరసములు భక్తిరసమున కానుషంగికములైనవి.

గద్యపద్య మిశ్రితమైన ఈ చంపూకావ్యమున ఇతివృత్తము భారతీయ సంస్కృతి. ఈ సంస్కృతిని మాటిమాటికి గుర్తుచేయుచున్న ఘట్టములలో శ్రీకైలము, విజయనగరము, ధర్మస్థలము, పళని, మధుర, కన్యాకుమారి, తిరువత్తి, జంబుకేశ్వరము, చిదంబరము, శ్రీకాళహస్తి మొదలైనవి హృదయమునకు హత్తుకుపోగలవు.

భారతీయ సంస్కృతి దేవతైక్యతను కాపాడినదని కవనముచేయుచు 'ఆంధ్రత్వమాండ్రభాషాచ' అని మహామనిషి అప్పయ్యదీక్షితులవారిని నల్లు ఆంధ్రభాషా ప్రాశస్త్యమును సుగ్గడించినారు.

ప్రాచీన ఛందోబద్ధ బాషలో బహుశః తెలుగులో మొదటిది చంపూ కావ్యమనవచ్చును. ఈ సాహిత్య మార్గమును అవలంబించిన కవిశిఖర గోపాలకృష్ణమూర్తిగారిని ఆంధ్రసాహిత్యము మరువలేదు. ఈ కావ్యమును చదువుచున్నకొలది ప్రాచీన సాహిత్యప్రక్రియలను విడనాడుట మన సాహిత్యము నపమార్గమునకు త్రోలుటయే, అనుభావము దృఢీకృత మగుచున్నది.

శ్రీ గోపాలకృష్ణమూర్తిగారి ఈ చంపూకావ్యమును సాహిత్య పిపాసువులు, చారిత్రక పరిశోధకులు, భారతీయ సంస్కృతిని తెలసికొనగోరువారు తప్పక పఠించవలెను. ఇదియే ఈ కావ్యమును ప్రేరేపించిన 'సద్యఃపరనిర్వృతయే' అన్న ప్రయోజనము అనుస్వాతముగా అనుభూయమాన మగుచున్నది. (సం.) పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

తప్పొప్పుల పట్టిక

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
5	17	బాతించున్	బాలించున్
7	12	మైపులకింప	మైపులకింప
13	21	కళ్ళకు	కళ్ళకు
14	11	నాబస్సుతోచె	బస్సుతోచెనా
14	17	మనసుసరసు	మనసుమడుగు
16	4	వారితో	వారితో
17	12	నిరంతరము	నిరంతరము
26	2	కుఠారను	కుఠారను
30	3	నిండి	నిండి
46	23	తెలుఁగిందర	తెలుఁగిందిర
55	4	భిమవిజయ	మభివిజయ
55	8	మానన	మానన
56	22	కేయల్పతన్	కేయల్పతన్
58	20	సుఖా	సఖా
69	13	తీ	ఆ
69	6	చరిత్ర	చరిత
79	22	వినుత	విమత
62	14	భావ	శిష
85	10	కమలి	కుమిలి
92	25	వనతన్	జ్జీవనతన్
93	4	బాయదాక	బాయుదాక
100	7	దోషోచ్చల	దోషోచ్చల
101	11	భిందెమిదే	బందెమిదే
102	14	వంచియున్	వంచినన్
111	12	చంద్రగురి	చంద్రనరి
134	24	వసులా	మసులా

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
148	11	అప్రాణి	అప్రాణి
165	7	ప్రద్యోతించు	ప్రద్యోతించు
170	10	అసలపై పి	అసలపై న
182	15	జారి	జాణిరి
196	21	సంభము	స్తంభము
206	17	దిలియు	దివియు
210	19	నిద్రత్య	నిర్దిద్రత్య
213	14	గణితకెక్క	తిఱుతికెక్కె
219	10	యతమైనది	మతమైనది
222	12	జ్యోసులు	జ్యోసులు
228	6	దీక్షమున్	దీక్షయున్
232	3	కరణియెంచి	కరణినెంచి
235	9	మన్వాయము	మన్వాయము
260	చివర	వాసనన్	వాసనల్
263	4	సుహాక్ష	మహాక్ష
264	19	పెంపున్	పెంపున్
265	4	ఏనుఁగుల	ఏనుఁగున
269	12	చతుర్భుకారము	చేతుర్భుజాకారము
269	24	బట్టవి	బట్టని
273	17	శీసానుజ	సానుజ
285	2	భరిలవ	భరింవ
286	3	కంచికా	కంచిగా
294	12	తప్పటడ్లు	తప్పటడ్లుల
295	19	ప్రబోధయన్	ప్రబోధమన్
313	2	సత్యదీప్తి	సత్యదీప్తి
324	18	నరిలేని	నరిలేని
327	23	నినదంబు	నినదంబుల
330	11	దచ్చి	తవిలి

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
332	19	ద్విమును	ద్వివమును
336	7	అయంబునుం	అయంబునుం
336	8	కార్యము	నేరిమి
339	7	స్వీయ	స్వీయ
340	4	పద్ధతున్	పద్ధతుల్
349	4	దాఁటును	దాఁటుచు
„	12	తత్త్వము	తత్త్వము
351	4	జిమ్మద్ర	జిమ్మద్ర
„	5	పడిలవి	పడినవి
358	2	పెడత్రోవ	పెడత్రోవ
362	18	బ్రోయుదురు	బ్రోయుదురు
364	3	తీర్థయొక	తీర్థయొక
365	1	పోకక	సోకక
385	3	గితరుదు	గితరుడు
„	4	గ్రపించెడు	గ్రసించెడు
386	23	తైవై	తైవై
388	17	మంగయ	మంగమ
392	18	చాగలివడి	చాగిలివడి
395	3	మునేననక	సుంగనక
„	11	కీర్తువు	కీర్తువు
406	12	నాదరించు	నాదరించు
407	24	మన్నింపు	మన్నింపు
408	14	సార్వతి	పార్వతి
409	1	కారుని	కారుని
412	20	దగ్గక్ష	దగ్గఱ
„	21	యౌన	యౌవన
428	6	కన్యకుమరి	కన్యాకుమారి

శారదామాతా !

నీదు పదాంబుజంబులను నెమ్మనమందున నిల్చి తల్లి ! నీ
యాదరమంది వ్రాసెతి నీహార్యముగావ్యతుమారె గావ్యమున
మీదట నిట్టి గావ్యముల మీయకృపానిధి ! వ్రాయఁజేయ నీ
పాదములంటి జేయుదును ప్రార్థన పారసగేహ దేవతా !

ఇతర కృతులు

పద్య గ్రంథములు

1. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి శతకము
2. మారుతి తారావళి
3. హనుమప్పనాయుఁడు (ఖండకావ్యము)
4. రావపులి (ప్రబంధము)
5. కృష్ణకవివాణి (నీతిసూక్తివంచశతి)
6. సమస్యలు - పూరణములు

వీనిలో మొదటి నాలుగు ముద్రితములు

గద్య గ్రంథములు

1. స్వార్థత్యాగి - నవల
2. రాజవాహనుఁడు - నవల
3. మధుబిందువులు - కథలు
4. వీరద్వయము - కథలు
5. నేతాజీ విజయము (నాటకము)
6. మహాపురుషులు - కథలు

వీనిలో మొదటి నాలుగు ముద్రితములు

అ భ్య ర్థ న

- ఉ. శ్రీ హృదయాంబుజంబున వసించిన షట్పదరాజా, భక్త చింతా హరణైక పండితుడు, ధర్మము పర్యము, శర్మవాత, నిర్మోహజనాంతరంగికుడు. చుద్రసురాగ్నిత భద్రమూర్తి, నాయాహలకున్, బరీమళములిచ్చుత, వేంకటనాథుఁ డర్పిలినో.
- చం. తిరువతికొండపై వెలసి, తీర్చుచుభక్తుల కోర్కెలెల్ల సాదరముగఁ గొంగుబంగరయి, తాగలికాలపు దైవతంబునై । పరఁగిన, వేంకటాద్రివిభు పాదసుకంజము లాత్మనిల్పి, నన్నరయఁగ వేడికొందు, హృదయంబున నిండిన భక్తిపేర్నితో.
- తే. సంగియయ్యును సతతమసంగియగుచు
నిర్గుణుండయ్యు సగుణుడై నెలవుకొనుచు
లేకయుండియు నుండియు లేకతోఁచు
చిన్మయానందమునికి మచ్చిత్తమిత్తు.
- ఉ. గానము నీజపైసలిసి, కమ్మనిరాగమదుస్రవంతిలో
లీనముచేసిలోకము నిలింపులపెద్దకు నర్థమైన వి
ద్యానవసుందరీ ననునదా కరుణింపుమ నీదయాసుధా
ధీనముచేసి నా కవిత. దేవి ! నరస్వతి ! నీకుమారుడన్
- ఉ. తుండముతోడ విఘ్నతతిఁడుండము తుండముఁజేసి నాకు నీ
పండగనుండి కార్యములయందున సత్సలమిమ్ము దేవరా
ఆండజమండనాంగజ ! దయారసవారిధి విఘ్ననాయకా
పండగఁ జేయుమారవనఁ బాహి గణేశ్వర పాదమంటుడున్.
- చం. కరఁగిన డెందమందు రఘుకాంతునినిల్చుచు భక్తభక్తిచేఁ
గరఁగుదునీవు దాటి యల కంధిని సంస్మృతికంధి వాసులన్
తరివయి దాటఁజేసెడు ఘనాత్మ ! మహాత్మమహాత్మ ! మారుతీ !
కరములుమోడ్చి మ్రొక్కుదును గావుము మమ్ముల నాకవిత్వమున్.

కన్యాకుమారి యాత్ర

చం పూ కా వ్య ము

అదియొక శుభదినము - మా జీవితములో ఒక పర్వదినము ఇహపరలోక పురుషార్థముల సాధనకు దోహదమిచ్చిన పుణ్యదినము పంచేంద్రియములకు సంతర్పణ మొనర్చు దివ్యసన్నివేశముల అనుభూతికి మార్గదర్శకమైన వేంగుచుక్క మఱిపురాని ఆ మహాదినము కానిచో షష్టిపూర్తి యగువఱకు గాలించినను పరిశీలించినను గనుపించని తీర్థయాత్రాభిలాష నాలో కలిగి రూపుదాల్చుట తత్ఫలితముగ నేను మాశ్రీమతి ఆనాడు దక్షిణదేశయాత్రార్థమై బయలుదేరుట యెట్లుసంభవించును ?

తీర్థయాత్రలు మొదలగు కర్మకాండమంతయు చిత్తశుద్ధికి పునాదికావలెను. మానవుడు ఆ చిత్తశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానస్థుడై మోక్ష మందవలయును - అని గీతాచార్యుని సందేశము కాని ఈనాడు తీర్థయాత్ర చేయువారిలో అధికభాగము ఆ చిత్త శుద్ధిని సొందకలుగు చున్నారా ?

- ఉ. చేయుదురెందఱోజనులు జీవితమందునఁ దీర్థయాత్రలన్
బాయని కర్మపాశముల బంధము లయ్యలి త్రెంపునందు కా
నీ యొకడైన యాత్రల ననేకముచేసి త్యజింపఁ గల్గెనే ?
ఆ యరిక్కుమఁ దొకటిన్నైనను నొక్క శతాంశ మేనియున్
- ఉ. ఐనను లోపమెందులకు యత్నములం దని వీలుకల్గినన్
మానవుఁ డెగుడుండును శ్రమన్ గణియింపక తీర్థయాత్రకై

పూని, లవమ్మునై నఁ దనపూనికలో ఫల మందఁగల్గినన్
వానిది జన్మధన్యమగు, వ్యర్థమె అంతయులేని యాత్రయున్

వ. కనుక చిత్తశుద్ధికిఁ గారణముకాలేని తీర్థయాత్ర ఆధ్యాత్మిక
ముగా నిరుపయోగము.

తె. పొగరుగి త్రకు ముకుద్రాడు పోసికాని
యదువులో నుంచలేమె యా యదువుడప్పు
గిత్తఁబూన్చిన బండి సాగింపఁగలదె ?
ఒడుదుడుకులేనియానముఁ బుడమియందు

తె. యోగసాధన మందిన యోగ్యపథము
నందుఁ బయనించుఁ జిత్త మహర్నిశంబు
యోగకర్మము సులభమై యుండదు గద
చలమనస్కులకేల యాత్రలు నిజమ్ము

ఈ యుద్దేశముతోనే నేను యాత్రలయందు ఆసక్తిఁ జూపలేక
పోయితిని, అయితే నేను తీర్థయాత్రలకు విముఖుడనుకాను
కానీ “తీర్థయాత్రలు చేయనంతమాత్రముచేత జన్మము
చరితార్థముకాదు” అను భావమునకు మాత్రము వ్యతి
రేకిని- జన్మ చరితార్థతకుఁ, గారణము లనేకములున్నవి
కదా !

చూచుచుండగానే నాజీవితములోఁ బ్రకృతి యటువది
మాటులు పులకించినది. ముకుళించినది. నే నంతవఱకు ప్రకృతి
పులకింతలోని యందచందములనే గమనించితినిగాని ముకుళింత
లోని భయంకరత్వమును బరిశీలించనై తిని, నాకు షష్టిపూర్తి
యగు నప్పటికి ఆముకుళింతలోని యథార్థభయంకరత్వము
గోచరించినది. వయస్సు మళ్ళినది మనస్సు పెత్తనములు
చేయుటమాని సొంతయింటిలోనే విశ్రాంతి తీసికొనుచున్నది,
అసోహలు పోయినవి. ఊహలు మాత్రినవి దీనికి దోడుగ

రామేశ్వరయాత్ర మాకు ముఖ్యము కాశీమాట తరువాత ఆలోచింపవచ్చును ముందు రామేశ్వరయాత్ర చేయించండి అను మాశ్రీమతి యభ్యర్థనము నాలో మార్పుతెచ్చినది, చిత్తశుద్ధి యున్నపుడే యాత్రలు చేయవలయును అనుభావములో మార్పువచ్చినది, యాత్రలవలనఁ గూడ చిత్తశుద్ధి కలుగఁగలదేమో అనునూహ నాలోఁ దావుచేసుకొన్నది. అపుడు నేనిట్లనుకొన్నాను.

ఉ. తీర్థములందు తేత్రముల దివ్యపవస్కుల శక్తిచేత భక్తార్థము సుప్రతిష్ఠితములై విలసిల్లెడు విగ్రహాలలో నర్థముకాని దివ్యమహిమాంశము తప్పకయుండునంచు కాస్తార్థవిదుల్ వచించిరిగదా అటకేగుట కాన, మంచిదే మతియు- “అశ్వాపిరూతిదేవత్వం మహద్భిః సుప్రతిష్ఠితః” (మహాత్ములచేత ప్రతిష్ఠింపఁబడిన రాయీకూడ దేవతా భావమును జూంచుచున్నది)

శ్లో. ప్రభావా దద్భుతాత్ ధూమేః సలింస్య చ తేజసామ్
పరిగ్రహాత్ మునీనాంచ తీర్థానాం (తేత్రాణాం) పుణ్యతాన్మృతా

తా. అని కాశీఖండమందు తీర్థమహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడినది అనగా భూమియొక్క, నీటియొక్క, తేజస్సులయొక్క అద్భుత ప్రభావము వలనను, మహర్షులయొక్క నివాసములవలనను, తీర్థములు పవిత్రములై పాపహరములగుచున్నవని భావము.

ఉ. “చిత్తము గెల్వఁగల్గిన విశిష్టపరిస్థితి నాకు లేదె” యం
చుత్తలపాటు చెందక విశుద్ధ వినిర్మల నీర పూరితా
త్వత్తమ తీర్థ దైవత ముహూర్తహ రాశ్రయ భాగ్యమందుతే
ఇత్తటి యోగ్యమంచు మదినెంచితి స్వామికృపావలంబిన్

ఇట్లు పై శ్లోకములుగూడ తీర్థక్షేత్రములయొక్క ప్రాముఖ్యమును ప్రకటించుచున్నవి.

“బుద్ధిఃకర్మానుసారిణీ”కృతకర్మము ననుసరించి సంకల్పము తదాచరణము కలుగుచుండును. గతజన్మమున మేముచేసిన సుకృతలేత ప్రేరణముచేతనే ఈనాడు మాకుఁ దీర్థయాత్రభిలాష కలిగినదని భావించితిని కావుననే ఆదినము మాకొక పర్వదినమని చెప్పియుంటిని

26-9-84 రక్తాక్షినామసంవత్సర ఆశ్వయుజశుద్ధ విదియ గురువారమున మాయూరినుండి (తెనాలి) దక్షిణ యాత్రకై ఒక బస్సు బయలుదేరినది. నేను మాశ్రీమతియు ఆ బస్సులో దక్షిణదేశ తీర్థక్షేత్రములను దర్శించుటకై బయలుదేరితిమి.

దేశ కాలపరిస్థితులు బాగుగాలేవు. “శ్రేయాంసిబహు విఘ్నాని” అని యనుభవవాక్యము, వెళ్ళునది బహుదూరము, నాలుగురాష్ట్రాలలో నాలుగువేల మైళ్ళదూరము. దోపిళ్ళు, ప్రమాదములు, నిత్యకృత్యములు. అందువలన మాచిరంజీవి కొంత భయపడినాడు. అప్పుడు నేను వానికిట్లు ధైర్యము చెప్పితిని.

శా. లీలామానుష విగ్రహ ప్రథిత సర్వేశ్వర్యో వీజెబలం,
బావియన్ మనభక్తిగీతముల సంభాషించుఁ గష్టంబులన్
ప్రీతిండేసి నిజానుజీవులను, జాలిం జెందగానేల ? పు
త్రా ! లేవెప్పుడు దుర్దశల్ హరిని హృద్ధామంబునన్ నిల్పినన్.

యాత్రీకులతో బస్సునిండినది. అది బయలుదేరు సమయము ఆసన్నమైనది. అప్పుడు-

ఉ. సారథి శంఖమొత్తై, నిక సాగగనుండె రథమ్ము, యాత్రీకుల్,
వారినిబంప నచ్చటకు వచ్చినవారికినెల్ల వీడ్కొలు
పేరిమి చెప్పు,దంచు, నది లించునె మేము సభాష్ప గర్గదో
చ్చారణ మొప్పు “వత్తుమని చల్లగఁజెప్పితి మెల్లవారికిన్.

చం. కదలెను బొబ్బపెట్టి మొనగాడు, భయంకరకంఠమెత్తి, మా
యెద బెదురంగ నావ్తగణమెల్లను జేతులనూపఁ బోరికిన్
గదలెడు దీరునట్లు గుఱుగుఱ్ఱుని మ్రోతల నెన్నోచేయుచున్
వదలుచు ధూమపుంజముల సంతట నుక్కుశరీరి వాంతుడై

తె. ఏడుకొండలవాడ ! మమ్మేలుమయ్య !
వడ్డికాసులవాడ ! మీవారామయ్య !
శ్రీనివాసుడ ! మీపాద సేవకులము
కావు మమ్మంటి మాబిన్ను కదలునపుడు

ఆ-వె. మంటసాలవారి కమ్మని గొంతులో,
బలుకుచున్న శ్రీనివాసగీత
మధురరవముతోడ మందమందమ్ముగా,
కదలె బిన్ను యాత్రికాళితోడ

ఉ. ఆఱుపదమ్ములన్ నడచు నా రథమట్లు గమించుచుడ మా
వారికి మాకు డెందముల బాధలుకల్గెను మూగవేదనల్
మీతెను దేశసీమలను మించి గమించుచునుంటి మింకమా
వారిని జూచుకాల మది వచ్చున ? యన్న భయమ్ము మేల్కొనన్

ఉ. తైలముత్రాగువాడు, తనవారికి నడ్డమువచ్చువారి క
ర్థాలబగుల్పు హెచ్చరికలన్ గడుచేయుచుఁ బోవుచుండ లో
కాలను గుక్షినుంచిన జగత్పతిగాఁ గనుపించెనాకు, గా
సి! లయకారుడైన, యతఁడేలున? మ మృనుభీతి, సత్వసా
రాలయఁ డేలయేలఁడను నాశయమున్ మదిఁగల్గె నత్తఱిన్

ఉ. గర్జనఁ జేసెబిన్ను, మదిఁగల్గె భయంబును బాఱఁద్రోచుచున్
“వర్జితసర్వకార్యలయి పాంథులు ! సిద్ధముకండు యాత్రకై
తర్జనభర్జనల్ విడిచి దై ర్థమునందుడు చాలమార్లు నే
నూర్జిత సత్వమూర్తివయి ఓమితిఁ బాంథుల నంచుఁదెల్పుచున్

తెనాలిలో మా బిన్ను అట్లు బయలుదేరి రాత్రి యంతయు
ప్రగూణముచేసి

- తె. తూర్పుకొండమ్మ యొడిలోని దుడుకుబిడ్డ;
మోముపై నెత్తిరంగును బులుముకొనుచు,
జేరి నెత్తము నల్లరిచేయునపుడు,
విన్నకొండకుఁజేరె మేమున్నబస్సు
- ఉ. అయది నిన్నకొండయట, ఆహరి రాముడు “రావణాసురుం
డాయువుమూడి జానకిని అగ్నిశిఖన్ ఒడినుంచి తెచ్చె, నే
నాయనతోడ దేవికయి యాలముచేయుచుఁ గూలితంచు జా
టాయువువల్ల సీతకథ, ఆయ్యడియే వినుకొండయై” చనెన్
- ఉ. దైవముకోసమై యమల ధర్మముకోసము జీవితంబె న
ద్భావముతోఁ దృణావళినిభంబుగ నెంచి, సురారినాథహం
ఖావముడించి, నేలపయివ్రాలిన వీరజటాయుమూర్తికిన్
మై పులికింపఁ జేసితి నమస్సులఁ ద్యాగమయాత్మజీలికిన్
- ఉ. ఓయి ! జటాయు ! ధన్యము మహోన్నతమైనది నీదుజన్మ, నీ
కాయము నాదిదేవుఁ డధికంబగుప్రీతిని బుగ్గించేసే ఓ
ధ్యేయవరిత్ర ! ఆ దశరథేశ్వరుడైనను బొందఁగల్గెనా ?
ఈయధికప్రభూతిని నదృష్టమటన్నను నీదె పుణ్యుడౌ

అని యాపక్షేంద్రుని ప్రస్తుతించితిని, అటనుండి మాబస్సు
ఝోర్నాల్ చేరినది, అదియొక జనపదము. అక్కడనుండియే
శ్రీశైలారోహణము ప్రారంభమగును.

నల్లమల అడవుల వర్ణనము

ఝోర్నాల్ నువదలి మాషట్పద ముజుమ్మని ధ్వనిచేయుచు
మార్గమును జీల్చుకొనుచు పోగాపోయి నల్లమల అడవులలో
ప్రవేశించేనది నల్లమలఅడవులు అతిగహనములు అతిభయం
కరములు. అవి క్రూరజంతువులకు క్రూరమానవులకుగూడ
నివాసములు - పట్టపగలే యచ్చట యమకింకరులు క్రిక్కిరిసి

తిరుగుచుందురు - ఆ అరణ్యాని తరులతా గుల్మములతో బలిసియుండును.

“మల” అనగా కొండయనియర్థము - నల్లమలయనగా నల్ల కొండయని యర్థము. ఆకొండ నల్లని యుద్భిజ పరంపరలతో నిండి దూరదృష్టికి నల్లనిదిగా గోచరించును. అందువలన ఆనగమునకు ఆ నామ మేర్పడియుండును. నల్లమలందు ఏర్పడిన అడవులనే నల్లమలఅడవులందురు. ఆ అడవులలో అంధకారము కాపురముండును.

మావాహనము గహనమార్గములో వడివడిగా పోవుచున్నది కొంతమార్గము గడచినది. అక్కడ ఒకగిరియున్నది. ఒకకొండవాగు నెత్తమునుండి జలజలపాటుచు కొండునుచుట్టి వచ్చి (ప్రదక్షిణము చేసినట్లు) దానిపాదములమీదుగా క్రిందికి పోవుచున్నది. అదృశ్యము.

- ఉ. కాంచితీ నొక్కచోట మెలికల్ కులుకుల్వలె దోచ కొండపై నుంచియు చుట్టునుండిరిగి యొక్కెడ పాదములంటు ఓడికన్ వంచనచేసి తాఁ బ్రియుని బంధుర కంధరసీమ చేయిదో యుంచియు నడ్గుదోయి దలనుంచియు నేడ్చు పడంతియోయనన్.
- వ. అచ్చటికి కొంతదూరములో లతాంగనా పరివృతములైన కొన్ని యవవృక్షములు మహోన్నతములై విజ్ఞప్తిగచున్నవి. అవి.
- చ. మృదుల లతావిలాసములు పేనికి చుట్టుకొనన్ విలాస సం పదలమునింగి నింగిఁదమబాహుల నొత్తచు విజ్ఞప్తిగచున్ మదమున నొప్పుచుండే నిసుమంతయు గొంకక ధూర్తవృక్షముల్ మదవతిమాయలోఁ బడిన మత్తుడు దూరముచూడనేర్చునే ?
- వ. అక్కడికి సమీపములోనే యెండి క్రుంగిన కొన్ని వృద్ధవృక్షములున్నవి. ఆనీరసతరువులు.

- ఉ. సారమువీఁగ నీరసము శక్తులనున్దిగఁద్రావ, మేను ని
స్సారమునొట భూస్యమగు కారదనీరదరూపమై అతి
స్త్రీరతిదోషమున్, యుపకసింహులకున్ పచియించుచుండె; ఆ
చేరువ వంగినేలకు కృశించిన, కుష్మపలాశపుక్షముల్.
- చ. మఱియొంతదూరమున ఒకప్రక్క ఆకాశమంటు కొండశిఖర
ములు. ఆప్రక్కనే పాతాళముఁ దాకు లోయలున్నవి ఆనన్ని
వేశము.
- ఉ. మిన్నులఁదాకు కొండ లోకమేర వసింపగ వనిప్రక్క నా
పన్నుల యార్తులన్ వెలికివారగనీయని లోయ లండియున్
పన్నుగ సౌఖ్యమిచ్చినను ప్రకృతే తప్పకయుండు కష్టముల్
తిన్నగఁజూడ నన్న యుపదేశముఁజేయును జూచువారికిన్.
- చ. అచ్చటి కనతిదూరములో ఒక సార్వమునందు పెట్టనిగోడల
వలె పెదురుగుబురులు తఱచుకొనియున్నవి అవి.
- చ. వెదురులమొత్తముల్ పగలు వీఁగినవేళల రేఁగి రివ్వనన్
జడలును గీయుచున్నటుల సాఁగియు నమ్రములై నిగర్వితన్
ఉదయమునందు సూర్యునకు నొయ్యన సంజలిసేయు దృశ్యముల్
ముదమున మానవాళికి బ్రదోధముచేయును మానవత్వమున్.
- చ. ఆ మహాగహనములో అద్దమరేయి మాబస్సు పరుగులెత్తు
చున్నది. మా బాటకు కూతవేటుదూరములో చెట్లమఱుగున
దావాగిని విజృంభించినది. అదావాగిని
- ఉ. పాపపురోకమున్ విడిచి పవ్యదళాక్షిని ప్రాపుచెంచి ది
ప్రప్రాపవనస్థలిన్ మునిగి సారతపంజునుజేయు మాని, ప్ర
ఖ్యాపిత తాపవహ్నాలనఁ గన్నదెఁ దద్వనధాగమందునన్,
దీపితదిజ్ఞాఖంబులిగు తీవ్రదవాగ్నులు మిత్తినార్కలై.
- చ. దానికి ఒక కిలోమీటరుదూరములో ఒకమహారణ్యమున్నది
అది నిబిడ నీరంధ్ర తరుచ్ఛాయా విలసితమైయున్నది. అది

ఉ. దిక్కులు పిక్కటిల్ల సముదీరిత శాఖల భూమిభాగమున్
జక్కవతేని తీవ్రకరజాలములన్ జొరనీక కప్పి ఆ
ప్రక్కనెయున్న బాలతరువారము వృద్ధినిబాపు వృక్షముల్
బిక్కల ప్రాణమానములఁ బాపు మహాంధులవోలెఁగన్నదెన్.

వ. మాబస్సు ఆవిసినములో అతివేగముగాఁ బరుగులెత్తుచున్నది.
నాయువేగముతో బస్సులోఁ బోవుచున్న మాకు ఆవసనుంసరి

చ. మెఱపులమేలమాడు జిగిమించిన వన్నియలాడివోలె నీ
లరుచిపటాంతరస్థ వగలాడియునొ అభిసారికాగతిన్
కరదుహా హూయమాన నిజకాంతయునొ వెలయాలువోలెనా
ధరసతి తోచె నల్లమల దంతుర దీర్ఘ వనాంతరంబులన్.

ఇట్లు నల్లమల గహన దృశ్యముల నాలోకించుచు ముందు
నకు సాంగితివి.

మాబస్సు శ్రీగిరికభిముఖముగా నడయాడుచున్నది. ఆ
ప్రాంత మంతయు శిల్పాశైలమయము - అక్కడక్కడఁ గొంత
భాగము సేద్యానుకూలము - ఆశైలప్రకృతిలో నాకు గొన్ని
భావములిట్లు కలిగినవి.

తె. స్వప్నమందునఁ బ్రియుఁడైన వాసుదేవు
దాదరంబునఁ దనుఁ జేర నంగమంత
రొమహర్షణమరదె నా భూమిపైన
మెట్టపైరులు కనుపించె గుట్టలందు.

తె. మన్నుఁదాలుపు దగ్గఱనున్న నేల
అక్కడక్కడ నెఱ్ఱవై యలరుచుండె
భూమికామిని యొడలిపైఁ బూసికొన్న
రక్తచందన సౌందర్య రంజకమయి,

తె. కొండమొగమున నగవడు గుంటలరయ
నేలజవరాలి మొగముపైఁ గ్రాలు మొటిమ

లాహరింపఁగ నెరికొన్నయట్టి గాట్లు
వోలె నుండెను జిత్రము లేలుకొనుచు.

ఉ. పయ్యరయంజలన్ నడచువాఁడు రయంబునఁ బోవుచుండగా
నయ్యలనుండి రేఁగు నరుణారుణధూళి రజోవికారయౌ
తొయ్యలి భూమిదేవి మదిదూఁగిన రాజనభావ భంగముల్
చయ్యనఁ బైకిఁబొంగినటు స్వాంతమునం దనిపించె వింతగా.

చ. గరితలతోఁ బలాలములఁ గర్కశర క్షళితలంబులన్
బరఁగెడునట్టి ఛాత్రి బహుభంగులవర్ణ విరాజమానమై
కరమునుబట్టుపండుగను గల్గెడు నాకబలిప్రయుక్తమౌ
పరికవిధంబునన్వరలెఁ బర్వతమూర్ధమునుండి చూడఁగన్.

తె. జొడుకొన్నట్టి భూమిసంజాతమంత
గహనమైనట్టి, తత్వమార్గమ్మువలెను
వానికావల లీలగాఁగానవచ్చు,
పుడమిమోపరి పరమాత్మవోలెనుండె.

తె. మిన్నులనురాయు కొండపైనున్న మేము
క్రిందుచూడఁగఁ బలుచెట్ల వందమొప్పె
కొండగోగులభంగిగా నిండులన్ని
పుట్టగొడుగులవోలె గన్నట్టుచుండె

తె. వెలికిలన్బండి, బాహువే తలగడగను
నిద్రవోయెడు ఛాత్రి పెన్నెదను నెగుడు
దిగుడుగా నుండు కుచముల తెన్నుగలిగి
ఉండెనచ్చట గుట్టలురెండు మిగిలి.

తె. వానిపై మంచుతెరయుండె భావినీ కు
చద్వయంబున జిలుగువస్త్రంబుపగిది
రవికరంబులఁ గఱఁగిన ఇవము, ప్రయుని
స్పర్శ జాఙిన యంధాలపైటవోలె.

పూర్వము శ్రీవైలగూత్ర కష్టతమముగాఁ బ్రాణాపాయ
కరముగా నుండెడిదంట అనాఁడు కేవలము భక్తితత్పరులు

మాత్రమే స్వామి దర్శనముకొఱుకై అష్టకష్టములుపడుచు
బోవుచుండెడివారట వారే భగవంతునకు నిజమైనభక్తుల
వారు సమర్పించినది తృణమైనను స్వామి దానిని మేరువుగ
స్వీకరించెడివాడట. "పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో నే
భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి" అనిగదా శ్రీకృష్ణస్వామి ప్రవచనము

ఈనాఁడు మానవుడు కాలు మట్టికాకుండ శ్రీశైలయాత్ర
చేయుచున్నాఁడు. యాత్రకులసంఖ్య వేలకుపెరిగినది. దేవుఁ
ఆదాయము గూడ అధికమైనది. ఈ ఆదాయమునకు భగ
వంతుఁడు తృప్తి పడుచున్నాడా? ఆనాఁటి భక్తునకిచ్చినట్లే
ఈనాఁటి భక్తునకుఁదనహృదయములో స్థానమిచ్చుచున్నాడా?
అన్నదేప్రశ్న.

ఉ. విజ్ఞతకల్గతండ్రి తనబిడ్డఁడు స్వేదజలంబు లాడ్చుచున్
ప్రాజ్ఞఁడునై గడించు నొకపాటిధనంబునఁ దృప్తిఁజెందు, నే
యాజ్ఞలులేక స్వార్థపరుఁడై గణేయంపక పాడి చేయు సా
వజ్ఞకుకర్మలన్ గలుగు పైడికి మెచ్చునె? సౌఖ్యమందునే?

క. కావున భగవంతుఁడు తన

దేవునకై ప్రాణమిచ్చు వీనునివలె శ్రీ

దేవీపుత్రులు రక్తులు

గ్రీవంబున దండవేయఁ దృప్తిగనునే ?

అయితే - ఆత్మనాథునకు ఆత్మను హరతిగా నీయలేని
కోట్లాది సామాన్యమానవులు. తరించుటకు మార్గములేదా?
ఉన్నది అదియే సగుణోపాసనము.

ఉపాసనములు రెండువిధములు. సగుణోపాసనము - నిర్గుణో
పాసనము - సగుణోపాసనము - సులభసాధ్యము - నిర్గుణో
పాసనము అత్యంత దుర్లభము - వీనిని గురించిగీతలో.

శ్లో సన్న్యాసకర్మయోగశ్చ నిశ్చేయసకరావభౌ
తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే.

అని చెప్పఁబడియుండుటవలన సగుణ నిర్గుణోపాసనములు రెండును మోక్షప్రాప్తికి హేతువులే యగుచున్నవి. ఈ రెండును చిత్తశుద్ధిసాధ్యములే. చిత్తశుద్ధికి ఈజన్మకర్మా చరణమే కారణము కా నక్కఱలేదు. గతజన్మ కర్మకూడ కారణమగును. తిన్నడు వాల్మీకి మొదలగువారు గతజన్మ సంస్కారముల వలననే ఈజన్మలోఁ జిత్తశుద్ధి కలిగిస్వామిని భజించితరించారు.

కావున సామాన్యమానవులు సులభసాధ్యమైన సగుణోపాసనమును జిత్తశుద్ధితోఁ జేసినయెడల వారికిమోక్షము లభింపఁగలదు. ఏ యుపాసనమునకైనను జిత్తశుద్ధి యత్యంతావశ్యకము. సామాన్యమానవునికొఱకే నిర్గుణుఁడు, నిరాకారుఁడు, నిస్సంగుఁడు. అయిన పరబ్రహ్మమందు సగుణత్వ సాకారత్వ-సంగిత్వము లారోపింపఁబడినవి.

తీర్థయాత్రాది కర్మలుగూడ సగుణోపాసనాంగములై చిత్తశుద్ధినిగలిగించి పరంపరాసంబంధముచేత ముక్తి హేతువులు కాఁగలవు. కాశీలో వడలవలసినవి కాయగూరలు కావు. అరిషడ్వర్గములో నేయొక్కదానినైన కనీసము ఆ పవిత్రక్షేత్రములో వడలాలి. తద్వారమునఁ జిత్తశుద్ధినిబొందాలి. అదియే యాత్రకుసాధ్యము ఆ మహారణ్యములో

ఉ. కళ్ళకు జోడుపెట్టుకొని కాంచుచు మార్గముఁ బోవుచుండె, మ
మెల్లనుమోయువాఁడు భయమేమియులేక భయంకరాటవిన్
కళ్ళకుఁబండుగమ్మె నిరుగట్టుల గట్టుల మఱివైచితో
నల్లన మేలమాడెడు నగావళి హావళిఁగాంచుచుండగా.

చం. వనమనుకాంత మేఘములబారును మీతెడు కేశపాశమున్,
బనువుగడువ్వి పాపటను బాగుగఁదీరిచియుండ నందులో

గునగునఁజాత్రు పేనువలె గొట్టునఁబోయెడు నాబిస్తుతోఁచె
మనమున నావిసీరి తరుమధ్య పథాంతర వీధియందునన్.

ఆకొండుయడపులలో ఆటవికుల గుడిసెలు కొన్నియున్నవి. ఆక్కడివారికి నగరవాసులకున్న సౌకర్యములలో నూతన వంతుసౌకర్యములుగూడలేవు. అయినా వారివదనములలో మందహాసములు మహానందములు కొల్లలుగానేయున్నవి. అందుకుఁగారణము వారికున్న తృప్తి. వారున్నదానతో సుఖం తురేకాని కానిదాని కాశపడరు “తృప్తి” అనునది మానవుడు సుఖపడుటకు దైవమిచ్చినవరము.

ఉ. తృప్తియ యున్నచో నరునిదే జగమంతయుఁ గాసులేకయున్.
గుప్తవిధాబులన్ ధనము కోట్లుగడించినఁ దృప్తిలేక, య
ప్రాప్తముఁ బొందఁగా, జనుఁడు వాకిలిఁగాయుచు, జీవితాంతమున్
సుప్తినమున్గి వ్యర్థుఁడయి స్రుక్కును వెల్లును గాంచకింతయున్.

తె. మనసులోనున్నదీపము, మలవునాశ,
దివ్వెవెలిగించు, మనసులోఁ దృప్తిగుణము,
ఎన్నియుండిన లేకున్నఁ దృప్తియొకటి
జనువు పండదు, నిండదు మనసుసరస్సు

అడుగడుగున అపాయములకు నిలయుము లాయడపులు,
అయినా ఆయరణ్యములలోనివారు ఏ యపాయములకు
గుఱికాక తమబ్రతుకులను బండించుకొనుచు సేయున్నారు
శతాయుష్మంతలగుచునేయున్నారు- దానికిఁగారణము దైవ
కృప.

ఉ. దైవబలింబె నర్చులను దివ్యకప్రోదును, మిదైవేడలున్
గావఁగలేవు దైవకృప కల్గనివానిని, కల్గవాఁడు, వ్యా
ఘ్రాపనినున్న, నాతని నఖంబును ముట్టదు మృత్యువంచు, నా
కా, వనసీమ చెప్పెను మహర్షిముఁ గండ్లకుఁగట్టినట్లుగన్.

మాబస్సు కొండలనెక్కుచు దిగుచు దన ప్రయాణము సాగించుచున్నది. ఆ బస్సు మాకొక సందేశమిచ్చినది.

అటునిటు మహావినీలగహనము. నడుమబాట, బాటపై బాటసారి యంత్రగమనుడు ప్రయాణముచేయుచున్నాడు, మెట్టలను గవ్వముగానెక్కుచున్నాడు. పల్లములకు సుఖముగా దిగుచున్నాడు. ఆ సన్నివేశము.

- ఉ. జీవితమందు మానవుడు చేరును సుదగ్ధి, జాటుచుండు, నే
జీవియు నొక్కమాదిరిగ సృష్టినిఁ గాలముఁబుచ్చలేడు, సం
భావనచేసి, కష్టసుఖమండలి, నొక్కటిగా నెవండు, కా
ర్యావసరమ్ములొనడదు, నట్టిఁడు పొందును జీవితార్థమున్.

“అధ్వాజరా మనుష్యాణాం” అని శాస్త్రము. ఇచ్చట మనుష్య శబ్దము గమనముచేయవానిని బోధిస్తుంది. విశ్రాంతి లేకుండ ప్రయాణము చేయవానికి వ్యాధి ముసలితనము త్వరగా ప్రాప్తిస్తాయి అని పై వాక్యమునకు భావము.

మా బస్సు విశ్రాంతిలేకుండ ప్రయాణముచేయుచుండుట వలన దానికాయాసమువచ్చినది. మెట్టప్రదేశములను ఎక్కలేక యెక్కుచు గట్టుగుట్టుధ్వనులతోఁ దనబాధను వెళ్ళిపోసికొనుచు “గంపెడు సంతానమును గని సంసారశకటమును లాగఁజాలక లాగుచున్న సగసారివలె” ముందుకు మెల్లగా సాగించున్నది. దానిలో సారము (జలము) ఇంకిపోయినది. దానిగుండెలో తాపము (వేడి) హెచ్చినది.

- ఉ. కొండను నెక్కుచుండగను గుంతితవై ఖరి బస్సు, శీఘ్రమే
మండెనుదానిగుండె, జనమంత భయంపడె దానిఘోషకున్
వెండియు దానినుండి నెఱవేడిజలంబులు పైకిఁబొంగి, యా
దండఁగలట్టివారిపయఁ దద్దయు దూకెను బొబ్బలెక్కఁగన్.

ఉ. బస్సున గోలపుట్టినది, ప్రాణభయంబునుగల్గె “నంతలోఁ
గప్పని బస్సురోషపడఁ గారణమేమియో, గుండెమంటతో
“బుస్సని” రెచ్చి వేడిజలముల్ వెలిఁగ్రక్కగనేల?, యంచు, నా
బస్సునవారు పల్క- విని పల్కెను సారథివేగవారితో.

తె. మంటరేగెను యంత్రానఁ దంటవచ్చె,
నందుచేతనె నీరగ్గియగుచుఁ బొంగి,
ఒడలఁగాల్చెను జనులకు, బడలుపడెను
బస్సు, దానికి దస్పికబాధకలిగె.

తె. బస్సుదాహము తీర్చుటే భావ్యమిపుడు,
లేకపోయిన నీబండి కాఁకపోదు,
నీరమిప్పడు కావలె దూరమందె
నుండెనయ్యది, అదిలేక మండుబస్సు.

వ. గుండెమండిన యాయంత్రజీవి భయంకరముగా నిప్పులనీటి
ని విఱఁజిమ్ముచున్నది. అదిగమనించి యాబోదకుడు

ఉ. ఇంజను సారణీన మిపు డింకిననీరముచేత నేమిచే
యంజనదీయెడన్, వెనుకనంతయగాధము- బండిజాతెనా,
భంజితమౌను, అంతమనప్రాణములుండవు, జాణకుండ, వే
గంజని, వెన్నచక్రముల కడ్డముపెట్టుడు పెద్దబండలన్.

డై వరు మాటలను వినగానే యువకులు కొందఱు గబగబ
దిగి వెనుక చక్రములకు రాళ్ళనడ్డముపెట్టిరి- వెంటనే డై వరు
సలహామేటకు యాత్రీకులు తమదిగ్గరనుంచుకొన్న జలమంతయు
సోరధికందించిరి. అపుడాతఁ డానీటిని మంటలఁజిమ్ముచున్న యా
త్రైలపాయి నోటికందీయగా నాతడానీటినిత్రొగి శాంత
చిత్తుడై - “మదముడిగి మావంటీనికి స్వాధీనమైన మత్తగజము
వలె” లొంగిపోయెను.

27-9-84 ఉదయము 9 గంటలకు మాబమ్మ శ్రీశైలశిఖరదర్శన ప్రాంతమునకుఁ జేరినది.

శ్రీశైలమునకు ఇరవైమైళ్ళకు దిగువన శ్రీశైలశిఖర దర్శనప్రాంత మున్నది. అచ్చటినుండి శ్రీశైలశిఖరమును దర్శింపవలెనట - శిఖరదర్శనము చేయనిదే శిఖరీకుని దర్శనము చేయరాదట. ఇదియొక విచిత్రాచారము.

బాటప్రక్కగా సుమారురెండువందలమైళ్లుపైన పది చదరపుమీటర్ల పైకా ల్యముకల ఒకపెద్దరాయియున్నది. ఆప్రక్కనే ఒక పొత్రమున్నది - ఆ ప్రాంతములోనే నువ్వులపొట్లములను బెల్లిపుముక్కల పొట్లములను అమ్ముచుందురు - తైర్దికులు అపొట్లములను గొని ఆ పెద్దరాతిపై నువ్వులను బెల్లిము ముక్కలను బొసి ఆరాతికిఁబ్రదక్షిణముచేసి పొత్రముతో వానిని నూటవలయును ఏమ్యటఅక్కడనుండియే శ్రీశైలశిఖరదర్శనము చేయవలెను. ఆ శిఖరము పాపాత్ములకుఁ గనఁబడదట - అశిఖరము నిరంతరము జలద సంహరము వలన - దవ్వగుటవలన - ఎవరికిఁగనఁబడదు. కాని యందఱు రాము పదిమందిదృష్టిలో పాపాత్ములమగుదుమేమో యను భయముచేత కని పించినదని యనుచున్నారు. “గతానుగతితోలోకః” అనిగదాలోతోక్తి.

మన పూర్వాచారములన్నియు అర్థవంతములే. అవి బాహ్యచక్షువులకు గోచరింపవు. విచారింపనచో నా యాచారములు అధ్యాత్మికవిషయ ప్రబోధ కములే - ఈ తిలగుడ మర్తనము శిఖరదర్శనము కూడా మోసపులకు ఒక దివ్యసందేశ బుచ్చుచున్నది

ఉ. రోలదిదేహాహూనః. దిల, బొప్పును మాత్రలుగాగ, బెల్లమున్ బోలు రిబన్సుగా, నగును బొత్రము జ్ఞానము, నూటుటన్న మో హాలయమైన దేహమున, నాపుట యింద్రియదుష్టచేష్ట, దే వాలయగోపురమ్ము కనుపట్టుటయన్నను, బ్రహ్మజూచుపే.

ఆ.నె. అనగ నర్థమేమి? అజ్ఞానతిమిరముఁ బాఱుద్రోల నవల భవుఁడు తోచు, సంధకారమందు నశయాశువానికి, దివ్యలేక పోవఁ, దెన్నుగలదె.

తే. నూఱుచుగిదురు జనులెల్ల నువ్వు లచట
కాని శిఖరము నొక్కరుఁ గాంచలేరు
శివుఁడు కన్నడునే పంకచిత్తములకు
అర్థమెఱుగని కార్యము సార్థకమై ?

తె. అని తలంచెయు నేనును, అందఱివలె,
నూటి నువ్వుఁ జూచితి నొక్కమాఱు
కానఁబడనట్టి శిఖరము. మానవుండు
సంఘమందున భిన్నుఁడై సాఁగఁగలఁడె.

అక్కడనుండి బయలుదేరి 10-గం. శ్రీశైలస్వామి యాలయ ప్రాంగణములో నడుగుపెట్టితిమి- వెంటనే శ్రీశైలేశ్వరుని దర్శనముకొనకై దేవాలయాభిముఖుల మైతిమి.

శ్రీ శైల ము

శ్రీశైలము మహావైవక్షేత్రము, అది భారతదేశ శైవమహా క్షేత్రములలో నొకటి, సముద్రమట్టమునకు 1500 అడుగుల యెత్తుననున్నది శిఖరము 2830 అడుగులయెత్తుననున్నది.

శ్రీశైల నామనిర్వచనము

1. శ్రియా, ఆధ్యాత్మికసాధనభూతయా, భక్తిసంపదా యుతః శైలః, శ్రీశైలః

(ఆధ్యాత్మికప్రాప్తికి సాధనమైన భక్తిసంపదతో గూడినపర్వతము.)

2. శ్రియః మోక్షలక్ష్మ్యాః ప్రకృతిసౌందర్యస్యవా స్థానం. శైలః (మోక్షసంపదకు లేక ప్రకృతిసౌందర్యమునకు స్థానమైనపర్వతము)

3. శ్రియా, మోక్షసాధనభూత పురుషార్థత్రయరూపయా సంపదా యుతః శైలః

(మోక్షసాధనమైన పురుషార్థత్రయముతో గూడినది ఉత్కృష్ట సాధనమునకు సాధ్యము అత్యంతసన్నికృష్టము. అందుచేత శ్రీశైలము మోక్షప్రదమగుచున్నదని విశేషార్థము.)

శ్రీయా, త్రిగుణాశ్రయత్వేన భిన్నత్వమాపన్నానాం,
త్రిమూర్తీనాం, తదాశ్రయ పరబ్రహ్మరూపేణ అభిన్నత్వా
పాదకశక్త్యా యుతః శైలః

(త్రిగుణముల నాశ్రయించుచుచేత భిన్నులుగా కనుపించుచున్న త్రి
మూర్తులకు, వారియుత్పత్తికి స్థానమైన బ్రహ్మముద్వారా అభిన్నత్వమును
గలిగించు శక్తితోఁ గూడుకొన్న పర్వతము అని అర్థము.)

శ్లో॥ వేంకటం మేరుమైనాకా - శ్రీశైలం గంధనూదనం
పంచశైలాన్ పఠేన్నిత్యం మహాపాతకఘ్నరాన్.

అని పంచమహాశైలములతోఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచినది శ్రీశైలము. పాతాళ
గంగా సోపానముల పైననున్న లిపినిఁబట్టి ఈక్షేత్రము చాల పురాతనమని
తెలియుచున్నది. ఒకప్పుడు దీనిని శ్రీశైలసీమ అనెడివారట, ఈ క్షేత్రమును
హిందువులేకాక భిన్నమతస్థులుగూడ పేరించినట్లు ఆధారములు కన్పడు
చున్నవి

ఈ యాలయప్రాకారములమీద అద్భుతములైన శిల్పములున్నవి. భక్తుల
చరిత్రలు పూజ సాంఘిక గాథలు మహారంజకములుగా నిర్మింపఁబడినవి.
ఈ పర్వతశిఖరముమీదనే ఆదిశంకరులు “శివానందలహరిని” రచించెనట.

ఈయాలయములో ఒక విచిత్రాచార మున్నది. అది వచ్చిన భక్తులు పాద
ప్రక్షలనము చేయకుండగనే దైవదర్శనముచేయుట చానినే “భూళిదర్శన”
మందురు.

ఉ. ఎక్కడనైన నున్నయదే, ఈశునిదర్శనవేళఁ బాదముల్
చక్కగ నెల్లవారలును ధూలనమున్ దగఁజేసిపోక, ఈ
యొక్క ప్రదేశమందున, రజోమిళితాత్మ పదంబులన్ జనుల్
మ్రొక్కుటయేల ? దేవున, కపూర్వమే, ఈవిధి కేమి పేతువో.

ఆ. వె. అనుచుఁ, గొంతకాల నూలోచనము సేయఁ

జేయఁ గల్గె నాకుఁ జిన్నయూహ,

మనన మన్నయింట, మనియెడు వానిని,
జూచువారి, కే? శుద్ధపదము?

ఆ. వె. కన్నుఁ దెరిచిచూడఁ గానుపించెను, ధూళి

దర్శనార్థ, మాత్మధన్యకరము,
“నాన్నవోలె, బిల్లి నట్టింటఁగట్టుదు”
నన్నవానిపనికి నర్థమున్నె?

ఉ. పూర్వము, వంఁమైళ్లు పదముల్ పగులన్ నడచుఁగియాడి యా,
శర్వనివాసమున్ గదిసి, స్వామికి ధూళిపదంబులన్, నిజా
ఖర్వపశ్చిమన్ దెలుపుకర్మమె, యారయ, ధూళిదర్శనం,
బుర్బురఁ గారునుండి దిగ, నుండునె? ధూళి పదంబులందునన్.

ఆ. వె. అనఁగనర్థమేమి? యధిక ప్రయాసముఁ

బడినగాని, శివుఁడు పట్టుబడఁడు,
దీనిభావమేమి, తెలియక, కార్ల, నే
తేర, భవుఁడుమెచ్చి దీవనిడునె

పరమేశ్వరుఁడు కరుణామూర్తి, ఆయనకున్న యనంతనామములలో
అప్పటి నామము మల్లికార్జునుఁడు.

పూర్వము చంద్రగుప్తునికుమార్తె శివభక్తురాలు, శివుఁడొమెకుఁగన్పించి
“తాను శ్రీగిరిపై వెలయుదుననియుఁ దనకు గుడి కట్టించుమనియుఁ గలలోఁ
జెప్పినదట, పిదపనామె ఆ స్వయంభువునకు గుడి గట్టించి నిరంతర
మాదేవుని మల్లికాకుసుమములతోఁబూజించెడిదట, అందువలన నహజ
ధవళుడైన ఆ భవునిశరీరము మల్లెపూవులచే అతిధవళముగాఁ బ్రకాశించెడి
దట, అందువలన ఆస్వామికి “మల్లికార్జునుఁడు” అనుపేరు వచ్చినదట.

మల్లికార్జునస్వామి భక్తవత్సలుఁడు- భక్తుఁ డేజాతివాడైనను ఆయన
కడుజించును.

ఆ క్షేత్రమున శివలింగము చిన్నది. భరతదేశమునఁగల ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగ
గములలో నదియొకటి. అది శుద్ధపృథ్వీకమయము.

మేము ఆ పరమేశ్వరుని దర్శనమునకై ధూళిపాదములతోనే దేవాలయము లోనికిఁబోయితిమి.

అక్కడ మఱియొక విశిష్టాచార మున్నది. ఏ జాతివాడైనను ఎకాయెకి గర్భాలయములోనికిఁబోయి, స్వామిని చేతులతోఁదట్టుచు “చెవిటిమల్లియ్యా! నీ నేవకై వచ్చినవ్యా” అని విగ్గటగా అటచును. ఇట్టి యాచారము మఱి యెక్కడఁగనుపించదు. చాలి దేవాలయములలో భక్తులకు గర్భాలయ ప్రవేశము, భగవంతుని స్వయముగా స్పృశించుట, ఉండవు. ఇక్కడ అవి రెండునున్నవి.

తె. బ్రహ్మ మే నాదు, వీరు జీవాత్మ తాదు,
రిచట వారికి నాకును నేలదూర ?
మనుచు, భక్తుల గర్భాలయముఁజేరి
ననుమతించెనా స్వామి లే కట్టిదగునె ?

తె. ఎప్పుడైనను జీవాత్మ, తప్పకుండ
చేరుఁబరమాత్మ, నిదిగదా సృష్టితీరు,
కాన, జీవుల నడ్డుట కానిసేత,
అనుచు, శివుఁడిచ్చెనో, యేమొ? ఆజ్ఞ మున్ను.

ఆంధ్రవలసనే భక్తులకు గర్భాలయ ప్రవేశముకలిగినదేమో ?

శివునిఁ జేతితోఁదట్టి మేర్కొల్పి అటచుటలోని భావము నిట్లుహించితిని.

ఉ. సర్వజగంబులన్ దిరిగి, సంతతమున్ నిజభక్తవర్గ, మీ
యుర్విని నాల్గుప్రాంతముల నుండిన దానినిఁ బ్రోచుదీక్ష, నా
శర్వుడు, తా, సుదూర విదిశాంతరసీమకు నేగియుండు, నా
పర్వత కన్యకాపతిని, బాలికీఁబిల్చుటె, యీ విధానమా.

లేకపోయినచో సర్వాంతర్యామి జగన్నేత్రుఁడు జగత్కర్తృఁడు అయిన భగవంతుని తట్టి లేపుటయేమి ? ఇదియంతయు సగుణోపాసనాంగమైన గౌణ భక్తివిధానమే.

వివారించగా భగవంతునిఁ దట్టిలేపుటలో అర్థమొకటియు సంతరార్థ మొకటియు గోచరించును. అర్థములౌకికము. అనగా గొణము అది ఉక్త పూర్వమే. ఇంక అంతరార్థమేమనగా.

ఆకాశగతము సర్వవ్యాపి నిశ్చయమైన శబ్దము వాయుతరంగములలో లీ నమై సర్వగతమైయున్నను సామాన్య కర్తృగ్రాహ్యముకాక విశిష్టమైన యంత్ర శక్తిచే (రేడియో) తనే యెట్లుగ్రహింపఁబడుచున్నదో అట్లే సర్వకార్యోపాధు లలోఁ జేతనారూపము, పరమకారణోపాధి, సర్వాంతర్యామియైయున్న (బ్రహ్మము) భగవంతుఁడు గూడ సామాన్యేంద్రియములకు గోచరుఁడు కాఁడు. ఆయన నాకర్మించి దర్శింపఁజేయఁగల యంత్రము శుద్ధచిత్తము. కాఁబట్టి భక్తుఁడు భగవంతుని విషయపరాజ్ఞానుఁడు, పరిసరవిషయ వాతావరణ దోషదుఃఖితము కానిది నివాతదీపమువలె నిశ్చలమైనది “సర్వంఖర్షిదం బ్రహ్మ” అను సమత్వ యోగయుక్తమైనది. అగుశుద్ధచిత్తముతో, మకరంద పానానక్తమై సర్వమును దుదకుఁ దనను దానేమఱచి, సూర్యాస్తమానసమయ మునఁ దనకాశ్రయమైన పద్మము ముకుళించుకొనిపోవుచున్నను తానందు బంధా కాటోపుచున్న విషయమునుగూడ గమనింపక మధుపానానక్తచిత్త మైన మధుపము మర్యాదతో అంతర్యుఖుఁడై చిద్రూపుఁడైన భగవంతునిఁ జతుర్దశభువన పరిపూర్ణునిఁ దట్టి, అనగాదగ్ధతచిత్తుఁడై ఏకనిష్ఠుఁడై ధ్యాన యోగబలముతో స్పందింపఁజేసి, అట్లు స్పందితుడైన పరమాత్ముని, “మల్లయ్యా వచ్చానయ్యా” అను ఆర్తితోఁగూడిన సంబోధనముద్వారా- అనగా తైలధారవలె అవిచ్ఛిన్నమైన నిరంతరసంలగ్నమైన భావనాబలము ద్వారా అభిముఖునిఁ జేసికొని దర్శింపవలెను. ఆ బ్రహ్మములో లీనుడు కావలెను. ఇదియే జీవబ్రహ్మైక్యభావమైన యద్వైతసిద్ధాంతము. నిర్గుణో పాసనము.

ప్రతిజీవికి అంతటి ప్రత్యాహారము (ఇంద్రియనిగ్రహము) అసంభవము కదా, అందువలనఁ బరమేశ్వరుని సన్నిధిలోనున్న ఆ రెండు నిమేషములై నను నిశ్చలభావముతో దేవుని ధ్యానింపవలెను. అనిబోధించుటయే ఈ యాచారముయొక్క యాశయము.

దైవము సర్వవ్యాపిగదా ! అట్టి దైవసేవకై తీర్థక్షేత్రములకేల పోవలెను. అనునది ఒక ప్రశ్నము. దానికి సమాధానము.

ఉ. అంతట వై వముండెనుగదా ? మఱిక్షేత్రములేల ? ఏల య
శ్రాంతము తీర్థయాత్రలని చాలనిపలుక్కులు పల్కఁజెల్లునే ?
అంతటఁబొంగుచున్న నదియందున రేవులు వ్యర్థమందువా ?
చెంతకుఁజేర్చు విగ్రహముచెంతకుఁ బోవుట నేరమందువా ।

ఉ. వారిధరమ్ములన్ వెడలివచ్చెడు, విద్యుదనంతకాంతినిన్
నేరవుదర్మ చక్షువులు, నేర్పునదానిని. సాధనాంతర
ద్వారమునన్, సమీహితపథంబుననిల్పరె ? సర్వపూర్ణుడౌ
వారిజనేత్ర సంగ్రహితభావము రూపము సర్వసేవ్యుఁ.

అందువలన తీర్థక్షేత్రాది సందర్శనము సగుణోపాసనాంగమై మానవ
శ్రేయస్సులను గలిగించుచున్నది.

ఉ. కర్మలు చిత్తశుద్ధికని జ్ఞానులుపల్కరె ? చిత్తశుద్ధియే
వర్మము జ్ఞానసిద్ధి. కటువంటిసుకర్మలె తీర్థయాత్రతా
ధర్మమె యట్టియాత్రల యథామతి చేయుట, కాని వానిలో
మర్మము గురైఱుంగుటనుమా ! అతిముఖ్యము శ్చైర్ధికాళికిన్

ఇట్లు భావనా గగనములో విహరించుచు దైవదర్శనముకొఱకై భక్తుల
వరుసలో కొంతముందునకుఁబోతిని. నేను ఆ గగనకేళుని, ముందు, దూరము
నుండియే దర్శించితిని. నాకాదైవము.

ఉ. సీమలకావలెక్కడౌ వసించిన బిడ్డఁడు, దర్శనార్థమై
బాములలెక్కచేయకయ వచ్చి పదంబులవ్రాలఁ బ్రేమతో
నీమములన్నిదూరముగ నెట్టుచు నక్కునఁజేర్చు తండ్రిగా,
నామహానీయదైవ మట నాకుఁగనంబడఁ బ్రేమమూర్తియై.

ఆ పశుపతినిఁ జూడగనే భక్తసంఘములో భక్తి యుట్టులుసాచినది.
స్తోత్రములు భజనలు ప్రారంభమైనవి. అప్పు డాలయాంతర్యామనందు.

ఉ. హేపరమేశ ! సాంబళివ ! హేగిరిజాపతి ! భక్తాబాంధవా !
హేపురవైరి ! శూలి ! వలయీకృతశేష ! ప్రభో ! మహేశ్వరా !

హే పతితార్తబంధు ! మృగహింసక ! దేవ ! గిరిశ ! పాహి మాం
హే పరదేవతా యని ధ్వనించెను భక్తుల కాంస్యకంఠముల్

భక్తులబారు కొండచిలువవలె మెల్లగ ముందుకుఁబోవుచున్నది.
ఒక్కొక్కరే దైవదర్శనము చేసికొనుచు ముందుకుఁబోవుచున్నారు. అది
కారులు దైవసన్నిధిలో ఒక్కొక్కని ఒక నిమనముకంటె ఎక్కువ ఉండ
నీయరు. అది భక్తులకుఁ గష్టముగానేయున్నది. అయినను అచ్చటమార్గాంత
రము లేదు.

ఉ. లక్షలు కోట్లు సంతతు నిటలాడున కీజగమందు, వారు సా
పేతులు, తండ్రిదర్శనము బేర్పినిఁగోరుచురాఁగ నాలయూ
ధృతులు, పొమ్ము పొమ్మనుచు సందఱఁద్రోయఁచునుండ్రు,
యైక్త మే,
అటులకోటు లె ట్లటఁ గృతార్థములొ ? పరమేశ్వర జూచుటన్.

ఆ వరుసలో నావంతు వచ్చినది. దేహము పురికించినది చిత్తామోద
ముగ నంకికాపతిపాదములను స్వయముగా స్పృశించి సమస్కరించి ఆ భవానీ
జాని సన్నిధిలో రెండు నిమనములుంటిని, ఆయల్పసమయములోనే ఆ
భక్తపశుకరునకు శంకరున కిట్లు విన్నవించుకొంటిని.

ఉ. భూతమయా ! యమాంతక ! విభో ! కషాయదూరమునుండివచ్చితిన్
చేతము చంచలము, నినుఁజేరెడు మార్గముఁ శరణీక, నన్
యాతనపెట్టి చున్నది. యహంకృతిచావదు, హైచి తప్పలన్,
నాతనుపున్, బునర్భవమానందనియట్టు లనుగ్రహింపనే ?

కైలాసనాథుని దర్శనానంతరము జగదంబను భ్రమరాంబా మాతను
దర్శింపనేగితిమి, ఒకప్పుడు ధర్మవిద్రోహులు రాక్షసులు పెచ్చుపెరుగగా
దుర్గాదేవి తనలోను కూపములనుండి భ్రమరములను (మమ్మెదలను) ఉద్బ
వింపఁజేసి వానిద్వారా వేలాది రాక్షసులను సంహరించినదట, అదిమొదలు
కొని ఆ శాంకరికి జగదంబకు భ్రమరాంబయను సార్థకనామ మేర్పడినదట,
ఆ తల్లి.

ఉ. “పిల్లలు వచ్చి రిప్పు డెట వీరలు, ప్రాశనమందియుడిరో,
తల్లిని నన్నుఁ జూడఁగ ముదంబున, “నంచును,” వారియాకభుల్,
చెల్లఁగ, మంచిభోజనము లీయఁగనుండిన కన్నతల్లిగా,
చల్లని యా నగాత్మజ, ప్రశాంతముఖంబున, నాకుఁగన్నడెన్.

తే. ఆమె యరమునఁగల హారమందు, మూడు
రత్నముల్ గాంతులీనుచుఁ గ్రాలుచుండె,
ముగురు మూర్తులయట్లే - బే, మూలమామె
కద! త్రిమూర్తుల శక్తుల కదలికలకు.

పరమేశ్వర దర్శననంతరము పాతాళగంగా స్నానమునకు బయలు
దేరితిమి - ఆగంగ శ్రీశైలేశ్వరునకుఁ జాలక్రిందుగా నున్నది ఆనది చూచు
వారికి శ్రీశైలేశ్వరుని పాదసన్నిధిని బ్రవహించుచున్నట్లుండును.

తే. హరుని నెత్తికి నెక్కి గయ్యాల్చినైతి,
సతికి, నిది లక్షణముగాదు, పతిపదాబ్జ
సతియె గతియంచు, గంగమ్మ, నాగభూష
పాదతలమునఁ జేరిన భంగినుండె.

ప. పాతాళగంగకుఁబోవుటకు బిన్ను బున్నవి - కాని మేమిద్దఱము మెట్లి
మార్గమునే యనుసరించితిమి. మెట్లమార్గము వృద్ధులకు ననుకూలముకాదు.
పైనుండి చూచిన గంగ చేదువలో నున్నట్లే కనఁబడును కాని యెన్నిమెట్లు
దిగినను జేరువకురాదు

ఉ. అవ్యయమైన బ్రహ్మ నుదె యల్లదె, యల్లదె - దానిఁజేరుతే
భావ్యమటం చుపాసకులు, భావనచేయఁగ నంతకంతకా ।
ద్రవ్యము దూరమైనటుల, ధైర్యముపీడక. యెంతయేగినన్,
సేవ్యము కాదు, పాపహర శీకర. శ్రీకర. చేతికందునే ?

అయినను నిరాశచెందక లేనిటవికను దెచ్చుకొని గంగాస్నానాభిలాషయే
మమ్ము వెన్నుఁదట్టి నడువగా మెట్లుదిగుచుంటిమి.

చ. దిగిదిగి యెన్నోమెట్టుల, నిడేయిదే గంగ యటంచునేగి, యా
పగను, రసాతలాధ్వగను, బాపకుధారను, జేరంగల్లిజీన్
మొగిచి కరంబులన్, సకలభూతహితైపిణి, కాత్మబొంగితన్,
బుగబుగఁబొంగు, నా యభవమోహిని ముగ్ధతరంగభంగిన్.

“పాతాళగంగ”

శ్రీకైలములో నున్న కృష్ణానదిని “పాతాళగంగ” అని వ్యవహరింతురు.
యథార్థముగా నక్కడ నున్నది కృష్ణగదా! దానికి, “పాతాళగంగ”
యనునామము ఎట్లు నమంజనమగును.

గంగా శబ్దము ఒకప్పుడు నదీ విశేషవాచకము. ఉదా॥ “గంగానది తాళి
యందున్నది - ఒకప్పుడు జలసామాన్యవాచకమగును - ఉదా॥ “ఇక్కడఁ
త్రా”గుటకుఁగ్రుక్కెడు గంగయైన దొరకడు - “వారు గంగాపుత్రులు
(పల్లెవారు) కనుక “పాతాళగంగ” అనునమానమందలి” గంగా శబ్దము
నదీ సామాన్యవాచకమగును - నదీ సామాన్యవాచకమైన గంగాశబ్దము ప్రక
రణ బలమువలన - అనగా శ్రీకైలమునకు ముందు తరువాత ప్రవహించు
నది కృష్ణయేగావున ఆ సంబంధమునుబట్టి కృష్ణానదినే దోధించును - కనుక
పాతాళగంగ యనగా కృష్ణానదియే గాని గంగానదికాదు - ఇచ్చటఁ బాతాళ
మందు - అనగా చాలలోతున ఉండుబడత కృష్ణ పాతాళగంగగా వ్యవ
హరింపఁబడుచున్నది.

పాతాళగంగలో నమమర్దన స్నానములను జేసి సంతృప్తులమై తిరుగు
ముఖము పట్టితిమి. మాకు సోహనావరోహణమే కష్టమైనది - ఆరోహణము
కష్టతరమైనది - ఏ విషయములోనైనను పైకిపోవుట చాల కష్టము కదా!

ఉ. దారసుశాదిబంధముల, ధాన్యధనాధిక మోహపంక సం
చారములందు మగ్నుఁడగు జూల్ముఁడు, పొందినజ్ఞానబోధచే,
ఆరసి తత్త్వమున్, శ్రమలనంది తుదన్ గనునట్లు సాధ్య, మా
దారిని మెట్లనెక్కుచు, నెతల్పడి, చేరితి మెట్లొగమ్యమున్.

గంగాస్నానానంతరము తిరిగి దైవదర్శనము చేయుట అచ్చటి ఆచారము.
అందువలనఁ దిరిగి శ్రీకైలేశ్వరుని దర్శించి యిట్లు విన్నవించుకొంటిని.

తే. ధూళి దర్శనమున, దేహ దోషచయము,
తొలగిపోయెను. గంగలోపల మునుంగ
చిత్తతాపంబు తీతె, నో చిన్మ గూత్మ!
రెంటుశుద్ధుండనై నిన్నుఁ గంటినిపుడు.

శా. బాహ్యంభ్యంతర శుద్ధులన్ సతతమున్ బాటించు శక్తిన్, బుధ
గ్రాహ్య! నాకునొసంగవే, యథుము నా కంటంగ నీకయ్య-యీ
యేహ్యంబౌ కలికాలపాశమున న న్నిచ్చంగనీకయ్య - నా
కూహ్యంబే? భవదీయతత్త్వము, దయాకూపార! మృత్యుంజయా

శా. వాగర్థంబులవోలె నై కృతను సంపాదించి, భక్తార్థమై,
యోగాతీతి! విభిన్నమూర్తులుఁగ నీ యుర్విన్ బ్రకాశించు, మీ
ప్రాగౌన్నత్యము, సృష్టి సంస్థితి లయప్రాతాత్మకం బో మహా
భాగా! నన్ గరుణించి యీచరమభావంబందు రక్షింపవే.

క. ఏనాటి పుణ్యలేశమొ
ఈనాటికే బండియిచ్చె, శ్రీశస్తుత! ఈ
శా! నాకండ్లకు మీ రూ
పానూనార్థప్రసిద్ధి భవభయహరణా!

ఉ. ఇప్పటి కండఁగల్గితి, మహేశ్వర! మీపదముల్, మఱింకనే
నెప్పటికిన్ గనంగలనె? ఈశ్వర! మామనవుల్, మనస్సులొ
దప్పకయుంచి, మమ్ముల, సదా పరిపాలనఁజేయుచుండు మో
యప్ప! యనుజ్ఞ నిమ్మ నుచుఁ బ్రాంజలివై వరమేశువేడితిన్.

తె. పోయి వచ్చెదమయ్య శంభో! పురారి!
కరుణయుంచుమ! మామీద ఖలవిదారి
పారమున్ జేర్చుమమ్ము సంసారజలధి
నొడుదుడుకులేని జీవిత మొనరఁజేసి,

వ. సాధారణముగ దైవదర్శన మొకమాత్రే చేయఁబడుచుండును. శ్రీశైలములో మొదట ధూళిదర్శనము పిమ్మట స్నానానంతర దర్శనము రెండు దర్శనములు విహితములు - వాని భావమిది.

ధూళిదర్శన సమయమున మానవుఁడు అపవిత్రుఁడు. అనంతరము ఆ పవిత్ర వాతావరణ పాతాళగంగాస్నానాదులవలనఁ బవిత్రుఁడై జ్ఞానియై పరతత్త్వము నర్థము చేసికొని మోక్షము పొందును.

శ్రీశైలేశ్వరుని దగ్గఱ నెలపుతీసికొని బయటకు వచ్చితిని. అక్కడ నున్నది కేవలము దేవాలయ ప్రాంగణముకాదు. పరమశివుని ప్రాజ్ఞసామ్రాజ్యము. అరకూట ఫలక నిర్మితములైన ద్వారబంధములు సువర్ణమయములా! యన్నట్లున్నవి. అతివిశాలమైనది ఆలయ ప్రాంగణము. చుట్టు పరమ శివుని చుట్టుకొని యన్న సర్పరాజ బ్రాంతిని గలిగించు ప్రహరీగోడ, భక్తులకు విశ్రాంతి మందిరములా యన్నట్లున్న మహావృక్షములు, అచటి పవిత్ర వైవాచారములు, ఇవి యన్నియు శ్రీశైలమును అపర లైలాసమును జేయుచున్నవి.

పూర్వ మాప్రాంతమున నరభక్షక సంహారమేకాని నరసంహారము లేదట. ఒక్క శివరాత్రినాఁడు మాత్రమే యచ్చటకు నల్పసంఖ్యాకులు భక్తులు వచ్చుట. పశుపతికిఁబూజాపురస్కారములు జనుపుట యుండెడిదట, మరల శివరాత్రి వచ్చువఱకు నన్నిరాత్రులు ఆ శివునకు శివరాత్రులే (పస్త్రులే)

కాలము మాతీనది, మార్గశౌకర్యము లేర్పడుటవలన భక్తులసంఖ్య యధికమైనది. శివునకు అదాయము పెరిగినది సంవత్సరమంతయు నాలయద్వారములు మేల్కొనియే యుండున్నవి. కృత్తివాసుఁడు దుకూలవాసుఁడైనాఁడు. రాజభోగములేర్పడినవి. ఇపుడాచునకు ప్రతిరాత్రి శివరాత్రియే (ఉత్సవ రాజరాజసఖునకు దినము) అహా! కాలప్రభావమెంతగొప్పది. భోగిని జోగిని చేయఁగలదు. జోగిని యోగినిజేయఁగలదు.

ఉ. భావము మానవీయ మిది, భాసురుఁడై యణిమాది సర్వభాగ్యావృత్తుఁడైన శంకరున కౌనె? యకించునతత్త్వ, మెట్లు? సర్వావనిభర్త కోగిరము నన్యులు పెట్టుట, యీ విధాన, మా కేవలఁజేరఁజేయు, పరకృత్యమె, దైవము నిర్వికారమే.

ఆ ప్రాంగణములో నొకచోట ఒకే కుడురునుండి యుద్భవించిన రావి జువ్వి నేడి వృక్షములున్నవి, అవి మూలవిరాట్టు నుండి ఉద్భవించి రజస్వత్వ తమోగుణములతో స్వస్వవ్యాపారముల నేమటక చేయు బ్రహ్మవిష్ణుశివులను జ్ఞాపకముచేయుచున్నవి.

ఆ వృక్షత్రయమునకుఁ “ద్రిఫల” అనిపేరు, అనగా ధర్మార్థకామములకు సాధ్యమైన ఫలమును, ముక్తిని ఇచ్చునది యనిభావము. ఆ వృక్షము కొన్నిపేల సంవత్సరములనాటిది. అతరురాజముక్రింద దత్తాత్రేయులు తపస్సు చేసెరట, అందువలన నా వృక్షమునకు “దత్తాత్రేయవృక్షము” అని నామాంతరము. ఆ తరువువుట్టు విశాలవేదిక కట్టఁబడినది. ఆ చెట్లను ద్రిమూర్తులనుగా భావించి భక్తులు వానికిఁబూజలు చేయుచుందురు. సంతానార్థులు ఆ చెట్టు కొమ్మలకుఁ జిన్నచిన్న ఉయ్యాలలను గట్టుచుందురు. ఎన్నియో చిన్న చిన్న ఉయ్యాలలు ఆ కొమ్మలకు వ్రేలాడుచున్నవి.

ఆ దేవాలయములలోఁబూజాపాత్రలు పాత్రలు విగ్రహములు సర్వము దజతమయమే. వెండికొండపై నున్నవానియింటిలో వెండికేమితక్కువ ?

ఒకచోట అద్దములగదియున్నది. అందుగోడలు కప్పు దర్పణమయములు. చిత్రము ? ఆ గది మధ్యమందు నిలఁబడినవ్యక్తి పరిసర భిత్తికానిబద్ధ దర్పణాంతరములందు అనేకవ్యక్తులుగా గోచరించును. ఆ సన్నివేశము.

తే. బ్రహ్మ మొక్కలై, కార్యములందనేక
రూపముల నందినట్లు, వే, రూపములను
దర్పణంబుల నొకరూపె తనరు నచట,
ద్వైతమందునఁ దోచు నద్వైతమట్లు

ఆ గది మధ్యమందు వెండియూయల యొకటి యున్నది. ఆ యూయ లలోఁబార్వతీ పరమేశ్వరులకుఁ బవ్వళింపునేవ చేయదురట.

అక్కడకుఁ గొంతదూరములో నొక మహాహత వృక్షమున్నది. అది నాలుగు శతాబ్దిములనాటిదట, ఆ చెట్టునకు చాల యెత్తువటకుఁ గొమ్మలు లేవు. ఆ పై భాగమున శాఖలున్నవి.

ఉ. బంధము లొక్కటొక్కటిగఁ బాయఁగ, డెందము గండఁ

జేయు సరి

బంధము లన్ని రోసి, భగవత్పదపద్మము, సింద్రియాలు పుష్పంధయరీతిఁ గొల్వ, నిండి భాస్కరుపైఁ దనచూపు, సర్వ శక్తిం, ధృతిఁజూచు యోగివలె, దృష్టికి నా క్షితిజమ్ముకన్నజెన్.

అక్కడ నొక కళ్యాణ మండపమున్నది; దానియందు శివపార్వతులకు నిత్యకళ్యాణములు జఱుగుచుండును. ఆమె సర్వ మంగళ, ఆయన సర్వ మంగళుడు. వారికిఁ గల్యాణములకు (గుభములకు) ఏమితక్కువ.

ప్రతి దినమచ్చట నాముష్మిక సోపానములైన పుణ్యకథా పురాణాది కాలక్షేపములు జఱుగుచుండును.

ఆ ప్రాంగణమందే, వీరభద్రుడు, పంచమతములు, గంగాధర మండపము, నందిమండపము, సాక్షిగణపతి విగ్రహము, కైలాసద్వారము మొదలైన యనేకదృశ్యములు కనువిందొనర్చును

ఈ విధముగ ఆ శ్రీకైలేశ్వరుని రాజధానిలోగల విశేషములను యథా శక్తిగ దర్శించి, రాత్రి. 2 గం, నిరంతర ముఖోద్గత వాహుని దుష్టవిదారుని శివాధారుని సందికేశ్వరుని ఛామమునకు బయలుదేరితిమి.

మ హా నంది

మా త్రినేత్రుడు (బస్సు) సకలజీవప్రబోధముగా శంఖారావముచేయుచుఁ జీకటినిఁజీల్చుకొనుచుఁ బ్రయాణము చేయుచున్నాడు.

శ్రీకైలము పర్వత శిఖరాగ్రమున నెలకొన్న దివ్యక్షేత్రము. మహానంది నేలపైఁ దావుకొన్న పుణ్యతీర్థక్షేత్రము. పర్వతాగ్రమునుండి భూమికి సాగుచున్న మా ప్రయాణము.

ఉ. చేసిన పుణ్యకర్మములచేతనె, శ్రీగిరియెక్కి, తత్ఫలం బా, సక శేశు నన్నిధిని హాయిగఁబొంది, యనంతరంబు, భూమిసతి యంకమందు, మలిమేనుకు, దోహదమైన చెయ్యలన్, జేసికొనంగఁబోవుగతి, జిత్తమునందునఁ దోచె నాయెడన్

శ్రీకైలమునుండి మహానందికిఁబోవు బాట కిరుపక్కల నివిడారణ్యములు నిండియున్నవి. అం దధికముగానున్న వెదురుపొదలు అరణ్యమునకు గహనము, అనునామము నన్వర్థము చేయుచున్నవి. ఆయడవి.

తే. త్రిగుణశక్తి సమేయమై, జగములెల్ల
నిండి, యజ్ఞేయమై, బ్రహ్మకంఠయైన
ప్రకృతి మాయా స్వరూపమువలెనె, యేరి
కనుగుపెట్టఁగ, సాధ్యము కానిదయ్యె,

అరణ్యములు భయంకరములైనను, అత్యంత ముసయోగకరములు కూడ, మేలుగీళ్లు కలిసియుండుటయేగదా సృష్టిరహస్యము. అరణ్య మహిమ వరేణ్య మనుటలో సందేహము లేదు.

సీ. కఱకు గుండెలనుండి, కమనీయ కావ్య మా
యడవి నుండియెగాదె యవతరించె
పంచమవేదమై పరఁగు భారతగాధ
వివిన మధ్యమునందె వెలసెగాదె
సెన్నముద్దల బిడ్డ కన్నయ్య కతలెల్ల
కానయందే గాదె కన్ను తెరిచె
జమిలి తొమ్మిది ప్రాంతచదువుల చిగురులు
వనమునందే గాదె వన్నె కెక్కె.

తే. చీకెవాలున కావలఁ జేరియున్న
సుషమ మొగసాలగడప యిచ్చోటనెగడె
తనువుపెనువున కేత మీ వనముగాదె
హిందుసంస్కార బీజము లిందె మొలిచె.

శ్రీకైలమునుండి వీధు గంటలు ప్రయాణముచేసి, 28-9-84 ఉదయము 9 గంటలకు మహానంది చేరితిమి, మహానందికి చుట్టును వృక్షలతాదులతోనిండి పచ్చని కాంతుల నీనుచున్న కొండలున్నవి. అక్కడ

చం. కురియని నీలమేఘములగుంపులు పైకొనునట్లు శ్వామలాం
బరముల చాందినీవలె, నభంబున నిశ్చల ధూమ్యయోయనన్,
తరు నికరాభ్ర చుంబన విధాన వికీర్ణ విశాలశాఖికా
పరిగతమై దివమ్ము, కనుపట్టును నిచ్చలు నందియందానన్

మహానంది గొప్పతీర్థము డీత్రము. కాని యచ్చటిస్థలమునకు, శుచిత్వము
నకు జాలదూరము. ఇటువంటి స్థలములలో గూడ అధికారులు శ్రద్ధవహింపరు.
వారినేమనవలెను.

ఉ. లాతిమతంబులందు దొరలందఱు తన్మతదేవభూములన్
భూతల నాకముల్వలెనె పూనికఁ జేయుచునుండ, నాంధ్ర భూ
నేతలు, డీత్రతీర్థముల నించుక శ్రద్ధను జూపరై రిసీ !
జాతికిఁ బ్రోదిచేయుటకుఁ జాలని రాజ్యము రాజమెట్లగున్.

ఇందువలననే అతివిశాలమైన యద్వైతమతము తగినంతవృద్ధిని పొంద
లేకపోయినది. మహా వటవృక్షచ్ఛాయలఁ దలఁచాచుకొనవలసిన అంకురములు
వటవృక్షమునే అధిగమింపఁజూచుట ఎంతవిడ్డూర్యము.

ఆ డీత్రములో ఒక స్వచ్ఛజలాయమున్నది. దానిలోనికి నీరు సంశీర్షర
ముఖాంతర్గతమై నిరంతరము బహిర్గతమగుచుండును. అనీచేతనే ఆ
ప్రదేశము సస్యశ్యామలమై శోభిల్లుచుండును.

ఉ. ఈశునినెత్తినుండి పయనించినగంగ, స్వవాహనంబు, నం
దీశుని నోటినుండి, తన యేలుబడింగల నేల, నేల, భ
క్తాశయముల్ ఫలింప, నిరంతంబఁటఁ బాటుచునుండ, లేక యా
కాశసకాశగంగ పరుకంటికి నానక యెట్లు వచ్చెడున్.

ఉ. “ఏఱుల జన్మముల్, డెలియ నేరికి శకవ్యముకా” దటంచుఁ బ
ల్మాఱులు చెప్పలేదె బుధమండలి, నందిముఖ ప్రభూతమై
పాటుచునున్న యా యమరవాహిని పుట్టుక, యింతదాక, యె
వ్వారు నెఱుంగరైరి, గిరివాసుని జాయగతుల్ దురూహ్యముల్.

క్షేత్ర తీర్థములలో జలపుష్పములెక్కువ, అవి స్నానముచేయువారి
పాదములకు గిలిగింతలుపెట్టుచు నవరోధము కల్గించుచుండును. చిత్రము !
ఆ సరస్సులోని జలము ఎంత దవ్వేగినను గంతదప్పుముగానే యుండును.

ఉ. స్థూలము సూక్ష్మమై పటఁగూచుండు, నుపాధులయందు,
సంతతో

ద్వేల దఖండరూపమున, బృంహితమై, పురుషాంశ, మొక్కజే
లీలఁగ, నొప్పుచున్నటుల, లేశము మాత్రక, నంది తీర్థమం
దోలిగ నొక్కలోతె, కల, దొక్కడు నేర్పునఁగూర్చినట్లుగన్.

తే. అచటి చేపలు నల్లని వొటఁదోచు,
స్నాతకాంఘ్రిగ కలుష భక్షణముచేత
మాటియున్నట్లు లేకున్న మచ్చెము గుమి,
తెల్లనిదిగాదె జగములో నెల్లయెడల

తే. లోన వెలుపల, స్వచ్ఛమై, కానఁబడెడు,
నంది జల మొప్పు, నిహపరానందములను,
సమముగాఁ బొందఁగలయట్టి, సజ్జనాత్మ
వలెనె, సర్వత్ర శుభ్ర మశ్రమివలెనె,

ఉ. అచ్చటి గంగలో, జలకమాడినఁ, బాపములన్ని, గాలిలో
రెచ్చిన ధూళివోలెనె, పొరింబొరి రూపఱు. మంచిచేతక్షణ
జెచ్చెర నడ్డువచ్చి, తుడిచేర్పని, విఘ్నములట్లు. మా కటన్
మచ్చెము గుంపులెన్నో సఘమర్షణకృత్యము నడ్డగింపగా

మేము వాని రాయడిని సహించుచు యథావిధిగ స్నానాదుల నాచరించి
పరిశుద్ధులమైతిమి.

అచటి జల మతిస్వచ్ఛముగా నుండును. గట్టున నిలఁబడి నీటియడుగున
నున్న గుండుసూదివైన గుర్తింపవచ్చును. అందులకు జలమహిమనే కారణ
ముగాఁ జెప్పచుందురు. కొంచెము పరిశీలించినచో కారణాంతరముకూడఁ
గనించును.

ఆ వజ్రవ పుట్టుకనుండి, కైలాంతర్వాగములనుండి అసూర్యంపశ్యమై ప్రయాణించినది. గండశిలలను ఒరిపిడిచేయుచు నడచినది. అందువలన రజో మాలిన్యములేక స్వచ్ఛమైనది. మరియు ఆ జలాశయాధోభాగమున నాచడాళ్లు పలువఁబడియున్నవి ఇక ఆ జలము స్వచ్ఛముకా కెట్లుండును ? మన యిండ్లలో సిమెంటుతోట్లలోని జలము స్వచ్ఛముగా నుండుటలేదా, ధూళి భూసరిత, మైనపుడేగదా, జలమునకు ధూసరపర్ణము వచ్చునది. స్వచ్ఛమైన ఆ జలమే బహిర్గతమైనపుడు మలినమగుటలేదా, అనగా సచటిజలమునకు నుపాధి కారణ మగుచున్నదియని తేలుచున్నదిగదా.

తే. మొయిలు నీరము, స్వాశ్రయ భూమివలన
రూప రుచిభేదములనందు. రోయ, మూల
జలము శ్వేతమె, మధురమే, జలమునందు
మార్పు భ్రాంతియె, బ్రహ్మమై మనుచు జలము.

శే. పాపులెల్లరు తమలోని పాపములకు
గడిగివేయఁగ, నానీరు కలుషమగుచు,
ధర్మఃప్రవహించుఁ గాలుష్య మరయఁ గలదె ?
కృష్టవేణికి, దివిజాత కీర్తి ఘనకు.

స్నానానంతరము మేము పైపదర్శనమున కేగితిమి. ఆ దేవుని నామము మహానందీశ్వరుఁడు. ఆ క్షేత్రమునుబట్టియే ఆ దేవున కానామము వచ్చి యుండును.

నామనిర్వచనము :

మహాంశ్వాసౌ ఆనందశ్చ మహానందః (అవ్యయానందః) స చ అస్మిన్ వర్తతే ఇతి మహానందీ. (అఖండ బ్రహ్మానంద స్వరూపుడు) స చ అసౌ ఈశ్వరశ్చ మహానందీశ్వరః. అవ్యయానంద స్వరూపుడైన మహాప్రభువు. అని పలికార్చము. లేక భక్తరక్షణ జనిత మహానందవాన్ సర్వేశ్వరః (భక్తులను రక్షించుటవలనఁ గలిగిన గొప్ప సంతోషముకల జగదీశ్వరుఁడు) అనియుఁజెప్పవచ్చును.

ఆ దేవాలయములో శివలింగము పానువట్టముపై కాక నేలమీదనే యున్నది ఆ లింగము శిరస్సుమీద ఒక నీలముద్ర కనుపించినది. పరిశీలించగా సది గోవు పాదాకారముగా నున్నది. దానిని గుఱించి యచటివారి కథన మిట్లున్నది.

మ. ఒక గోసాధ్వీ, మహాటవీపథమునందున్నట్టి, మృత్యుంజయున్ సకలాత్మున్ గని, “ఈ పినాకి తుంధతో సంభ్రాంతుండై నాడు. వీ నీకి, బాలిచ్చెదనం చు, నా మృడునిపై నిల్చెన్, స్రవించెన్, డమిన్ మకరందామృత”ధార, మిన్నుదిగు నా మందాకినిన్ బోలంగన్.

శా. ఆ గోవట్లు నిరంతరము, దన క్షీరాసార మందియంగా, త్రాగున్ శంకరుఁ డొక్కనాడది, గనెన్, దత్తోపకుం, ఉండుచే నా గోస్వామి జ్వలించి యజ్ఞిధరుడై చూడేనువున్ గొట్టఁబో గాఁగంగారున గోవుత్రొక్కెశివు, నా యంకమ్మొమ్మదై చనెన్.

ఇటువంటి కథలే శ్రీకైలాది క్షేత్రచరిత్రలోఁ గూడఁ గన్పడుచున్నవి. ఇవి సత్యములైనను న సత్యములైనను ఇచ్చట మనకు ముఖ్యమైనది కథ కాదు కథవెనుకనున్న యొక సందేశము. ఆ సందేశము మేధావులకే గోచ రించును. ఆ సందేశమునకు దోహదములే ఈ కథలు, వీనినే “అర్థవాదము” లందురు. అర్థం అంతర్గతార్థం, విశేషార్థం వదతీతి అర్థవాదః, (వాక్యార్థము నేకాక తత్కథాంతర్గతమైన విశేషవిషయమును దెలియఁజేయునది అర్థ వాదము).

అర్థవాదములు మహోత్తమ భారతీయ సంస్కారరత్నములను వాచఁ దగిన పేటికలు, మన సమస్త పురాణేతిహాసాదులకు శరీరస్థానములు.

ఉ. వేదములందుఁగూడ, నొక భేదము కన్నడు, సర్థవాదమం చాడర మెంతొపొంది, యనగా, నొకధర్మము భోధచేయఁగా, నేదియొ యొక్కగాధను రచింతురు మూడలగా, మనీషు, లా మాదిరి గాధలన్ని జగమందుఁజేర్చెన్ సర్థవాదతై.

తే. మన పురాణములన్నియు మునుపు నేఁకు

నర్థవాదమయమ్ములై యలరుచుండె
వాని నన్నిటిఁ గానన వశమె మనకు,
లోకహిత మేదియైనను రూఢిగనదె ?

ఉ. పొల్లది, తండులంబులకుఁ బూర్తిగఁ బ్రోవినిఁజేయు, దాన సం
ధిల్లును, వానికిన్ దగిన తేఁకువ. భక్షణమందుఁ, దీసి, యా
పొల్లును, దండులంబులనె భుక్తికిఁ జేసొనుచుండునట్లుగా,
నల్లన నర్థవాదముల హంతరభావమె, గ్రాహ్యమై తగున్.

ఆ.వె. చెఱకు నమలి, త్రాగి, చిక్కని రసమును,
బెరకు వదలునట్లై, పరమభావ
ములను, దెలిసి, విడువవలయును, నర్థవా
దముల, ధర్మపోషకముల, నెఱుఁడు.

ఆ.వె. బెరడులేక రసము, పెరుగునే గడయందు ?,
బెరడె రసమునకును, బెద్దభక్ష.
అట్లై యర్థవాద మంతయు, ముఖ్యార్థ
మునకుఁ గవచమగుచుఁ బ్రోచుచుండు.

భగవంతుఁడు భక్తవత్సలుఁడు- తనభక్తుని చరితార్థునిగాచేయుటయే
ఆయన లక్ష్యము. కావుననే తనకుఁ బాలిచ్చిన గోవుపాదముద్రను శిరమున
ధరించి తన చరిత్రతోఁబాటు ఆ గోవుచరిత్రగూడ చిరస్థాయిగాఁ జేసినాఁడు.
యాదృచ్ఛికముగా పాలిచ్చిన గోవునే శంకరుఁ డాదరించినాడు. ఏకనిష్ఠుడై
నిరంతరము త్రికరణబద్ధిగాఁ దనను సేవించిన భక్తుని భగవంతుఁడు ఇంతెంత
గానో ఆదరించును అను పరమార్థమే ఈ యర్థవాదమునకుఁ బరమార్థము.
కేవలము అర్థవాదమందలి బాహ్యార్థమునే గ్రహించిన అజ్ఞుఁడు పతితుఁడగును.
గాని బాగుపడడు. మహానందీశ్వరునకు స్వయముగా నభిషేకము చేసికొంటిమి.

చం. స్వయముగ దై వనన్నిధిని, భాగ్యముచే, నభిషేకసత్క్రియన్
నియమవిధిన్, మహేశ! భువనేశ్వర! యంచును జేయుచుండ, నిం

ద్రీయములు, సర్వమున్ మఱచి, దేవుని పాదములందె నిల్చె, స్వామియె మనసంత నిండె. గుసుమించెను జీవిత మాక్షణంబునన్.

ఉ. ఒక్కక్షణమొ చాలు, విషయోద్ధతిఁబాసిన చిత్తశుద్ధితో
మ్రొక్కులుతీర్చువాని పదముల్ దరిసించుచు, సర్వసంస్కృతిన్
జిక్కులఁబెట్టుదానికడఁ జేరక, ఈశ్వరుఁ గొల్చునట్టి, దా
దృక్కై తిరమ్ము గానయిన, దేవుడె తట్టును, నింటితల్పున్.

అభిషేకానంతరము. అప్రాంగణములోనే యొకచోట శ్రీ అంజనేయ స్వామివారిచే నేవింపఁబడుచున్న సీతారాములను దర్శించితిమి.

ఉ. తెల్లనిపాలరాతిపయ్య, దీర్చిన నుందర భూసుతా మనో
వల్లభవిగ్రహంబులను, బాదముచెంతను, భక్తిన్ముండై,
ఉల్లము పల్లవింపఁగ, రఘూద్వహుఁగొల్చెడు నాంజనేయు, ను
త్ఫుల్ల విలొచనంబుల, నతుల్పొనరించితి చూచి భక్తితో.

తే. దాసరక్షణకై యవతారమెత్తి
నట్ల యుండిరి, జానకీనాథు లచట,
అంజనేయుఁడు, నుండె, దాసాంజనేయుఁ
డనఁ, బ్రసన్నాంజనేయుఁడు సగుచు నగుచు,

ప్రయాణసమయ మాసన్నమైనదని మాత్రినేత్రుఁడు చేయుఁజెచ్చరికలను విని యచటి త్రినేత్రున కభిముఖుడనై.

ఉ. తప్పులు చేయుటే నరకదంబమునై జము. కాన మే ము తెం
దెప్పలతప్పులన్ బరగ నెప్పుడు చేయుచునుందుమయ్య మా
తప్పులనైచి, సూర్యమణి ధర్మముతో, మముఁ జేరఁదీసి, పెన్
దెప్పవునై, భవార్ణవము తీర్థముఁ జేయుము, నందికేశ్వరా !

తే. బాల్య కామార యశావన వయసు లాతె
గండుపిల్లిగ ముప్పు మాదండ దమికె,

దశలయందున ముదిమి దుస్తార్యముగద
సుఖ వితార్యముఁజేయుమా, సోమచూడ !

తే. వ్యాధి యాధుల బాధల నంటనీకు,
క్లేశములఁబాపు మక్కికొఱ్ఱేయ : ఈశ,
సెలవునీయుమ ! అంబికాచి త్తచోర !
అనుచు నుతియించి, శివునకుఁబ్రణతులిచ్చి

నందికేశ్వరుని యనుమతినిఁ బొంది. 28-9-84 సాయంతాలము మంత్రా
లయమునకు బయలుదేరితిమి.

మం త్రా ల య ము

మాబిన్ను మహానందిలో 28-9-84 సాయంతాలము 4 గం॥ బయలుదేరి
7 గం॥ మంత్రాలయము చేరినది మంత్రాలయము కర్ణాటక ప్రాంతములోనిది

మంత్రాలయము ఒక పవిత్రక్షేత్రము, ఈనాటికిని అక్కడ ప్రాచీన
సంప్రదాయములు కొనసాగుచున్నవి. పాదరక్షలను చొక్కాలను నిడివి
ఉత్తరీయమును వేసికొని దేవాలయములోనికిఁ బోవలయును. అక్కడి
వారందఱు విభూతిరేఖలధరించి వానిపైఁ కుంకుమను దెట్టుకొందురు. శివ
కేశవ భేద మచ్చట నున్నట్లులేదు.

అచ్చటదైవము రాఘవేంద్రస్వామి- అచటి స్వామివారి విభూతిని, భక్తుల
యనుభూతిని, మహిమల సంభూతిని గమనించిన, నా స్వామి.

ఉ. భక్తుల రక్షణార్థము, నభంబును గాదని, రాఘవేంద్రుఁడై
రక్తినిఁ దన్నుఁగొల్చెడు నరావళిఁ గాచుచు బ్రోచుచున్ మహా
శక్తుల నెల్లఁ జూపె నిట, సాగరజాపతియే. యధర్మమే
వ్యక్తమునై నచోట భగవంతుఁడు పుట్టెడె ధర్మరక్షకై .

ఉ, మంత్రమనంగ, వేద మొకనూన్ముఁడు వేదపవిత్రమూర్తి ని
ర్యంత్రితచిత్తుఁడై యిట ధరాంతర దేహమునందుఁ జొచ్చి దు

స్తంభముల రోసి, తన్ గొలుచు సర్వజనావళి

బ్రోచుచుంటచే,

మంత్రమహాలయమ్మగుచు, మాన్యతమంబగు నాప్రదేశమున్.

ఉ. “రాఘవులన్న, నా రఘుకులాన్వయజాతులెయ్యింద్రుడన్న నా
రాఘవ సింహామై వెలయు రామవిభుండుగు- భక్తసంఘ స
ర్వాఘములన్ హరింప, రఘురాముడె యిచ్చట,

రాఘవేంద్రుడై

మోఘ కలిప్రభావుడయి పుట్టె”నటందురు, కొందఱావిభున్.

చ. “ఎవరెవ రెట్లు నన్ను భజించెదరో, యటె, వారి, కేను, పె
క్కు- వరములిచ్చిప్రొత్తు”నను గోపవరోక్తము, నామనంబులోఁ
దవితెను, రాఘవేంద్ర బహుధాగత తన్మహిమావలోకన
శ్రవణజ భావనాబల నిరంతర మేదుర బుద్ధివేద్యమై.

క. నాకును నా భక్తులకును

స్తోకము భేదంబుకూడఁ దోచదు, భక్తున్

జేకొని, నావానిగ న

ప్రాకృనిగఁ జేతునంచు, భగవంతుడనెన్.

అవాక్యప్రకారము శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే రాఘవేంద్రస్వామిగా నవతరిం
చెను. అని కొందఱు.

ఆ ప్రాంగణ మధ్యమం దొక తులసీ బృందావన మధ్యమందు ఆస్వామి
వారి సమాధి యున్నది. ఆ స్వామి లోకమును ఉద్ధరించి

ఉ. వచ్చి నకార్యమెల్లఁ గడవన్, దనజన్మము సార్థకమ్ముగా,
నిచ్చట నింక నేమిపని, యేగెద నంచును, రాఘవేంద్రుడై
యెగ్గుటలేని పద్ధతిగఁ బృథ్విని జీవసమాధి నందె, నా
సచ్చరితోన్న తాత్మ యట సాకును నేటికి భక్తకోటులన్.

గోపాంబ తిష్ఠణ్ణ యను దంపతులకు వేంకటనాథుడను బుత్రుడు
పుట్టెను. ఆతఁడు సుధీంద్రుల శిష్యుడై సకలవిద్యలను పఠించి అన్ని
మతములలో సూర్యమతి మే యుత్తమమని సిద్ధాంతముచేసెను. ఆయనకు
“బరిమళాచార్యుడని విరుదమున్నది. పిమ్మట ఆ పండితుడు గురుని యాదే
శమువలన” నన్నునించి రాఘవేంద్రస్వామియను పేరుతో బ్రసిద్ధిపహించెను.

తే. భిన్నమతముల హృదయ సంపన్నభావ

పారిజాతము, గొక్కతై, పాదపూజ

సలిపెఁ, దీర్ఘల, కెంతటి సత్వమూర్తి

రాఘవేంద్రుల వా రవిరామయశులు.

ప. కటవును బోగొట్టుట, మృతబొలుని బ్రతికించుట హోమగుండములో
దగ్ధమైన రత్నహారమును రప్పించుట మొదలగు మహిమల నెన్నింటినో
స్వామి చూపించెను.

తె. మాంస ఖండములన్, పరమాన్నముగను,

దాశరథి కాద్యతిన్, నివేదనముచేసి,

లక్షమహిమలఁ జూపిన, రాఘవేంద్ర

తీర్థమహిమల, వర్ణింపఁ దీఱుభవము (భయము).

సీ. తను గొల్చువారి నందఱు బ్రోవ సమకట్టి

సేతుశీతనగాంత సీమయందు

సంచార మొనరించు చా రాఘవేంద్రులే

ఆచరించి ప్రజాహితార్థములను

బాపజగమ్ములోపలఁ బుణ్యకాంతులఁ

బఱపి యజ్ఞానముఁ బాఱఁద్రోలి

అక్షరంబులు నక్షరాశ్రయగ్రంథముల్

రచించి మించి సురాళిగురువు,

వేదమయమూర్తి తులసి పవిత్రవనము

నందు జీవసమాధినిఁ బొందిరపుడు

మూడువందల వత్సరములు గడించె,
నింక, నిరుచెండువందల యేండ్లు, మహిమఁ
జూపి యావల నాస్వామి శుద్ధపథముఁ
జేరఁగలఁడని పెద్దలు చెప్పిరచట.

తే. “అన్ని వేళల, భోజనమ్మన్న సూక్తి
కాప్రదేశమే, నిలయ”మై, యలరుచుండు.
అన్నపూర్ణమ్మ చిటుగజ్జె యచటమ్రోఁగు,
రెండుపూటలఁ బ్రతిరోజు దండిగాను.

ఈ విధముగా నాల్గవందల కొలము రామవేంద్ర తీర్థస్వామిని సేవించి
ఆరోజు రాత్రి 10 గం. హంపి విజయనగరముల దర్శింప బయలుదేరితిమి.

హంపి

ఉ. రాత్రి పదింటికేన్, శకటరాణ్మణి, పట్నదగామి, మంత్రమున్
యాత్రికబృంద భారవహుఁడై వడి వీడి, జలేజమిత్రుఁడా
మిత్రుఁడు, రాకముందుగ, గమించి శ్రమించి హరించి చేరె, సా
ర్వత్రిక సచ్చరిత్ర కరపాత్రముఁ, దెల్లుల కీర్తిగోత్రమున్.

ఉ. హంపినిజేరి మారధ, మహంకృతినెల్చెను, నాంధ్రజాతికేన్
బొంపిరివోని కీర్తి మణిభూషగనిచ్చిన దైవమూర్తివా
చాంపతిముఖ్య సంస్తుత విశాల విశిష్ట మహత్స్వపూర్ణుఁడా
కంపితమృత్యువా నుదురుకంటి, నివాసగృహమ్ము ముండటన్.

ఆ ప్రాంతమునకు “హంపి, యను నామ మున్నది, అనగా - హం,
శత్రుణ్ణాం. అహంకారం, వినష్టి చూర్ణయతీతి హంపి, అనగా శత్రువుల
యొక్క గర్వమును నాశనము చేయునది యని వ్యుత్పత్త్యర్థము

మా బస్సు విరూపాక్షస్వామి గుడిముందాగినది. ఆ మహాలయ మతిప్రాచీ
నము. అయాలయ ధర్మకర్త విద్యారణ్యస్వామి. ఆమహానుభావుని పేరుతోనే
ఆంధ్రరాజధాని విద్యానగరము నిర్మింపఁబడినది - విద్యారణ్యుని తపాబలము

చేతనే విద్యానగరము విజయనగరమై 250 - సంవత్సరములు శత్రు మర్చే
ద్యము కాగలిగినది.

ఉ. కూప జలంబులన్ దరిసి, గొబ్బన నీరములాడి యట్టల
క్షీర్మ పరిబృంహితుండయి, భజించెడివారల కెల్లకాలమున్
ప్రాపగుఁవాని గొల్వ, భయభక్తులు ముప్పిరిగొన్న చిత్త స
ద్వ్యాప్తుతి సందడింప నిటలాడ్కుని కంజలిసేయ నేగిలెన్.

శ్రీవిరూపాక్షస్వామి యాలయమును సమీపించుచు నొకమాతా పరిసర
ములఁ బరిశీలించితిని. ఒకప్పు డీ మహాక్షేత్ర మతి విశాలమై అపరవిశ్వా
మిత్రుడైన విద్యారణ్యమహర్షికి నివాసమై అంద్రమాత స్వేచ్ఛగా నూపరిఁ
బీల్చుకొనుచు సుఖముగా నివసించుటకు ననురూపమైన దివ్యమందిరముగా
విలసిల్లినదిగదా. నేడది చిన్నవల్లె. స్మరణీయ శిథిల దివ్య కళాఖండములకు
నిలయము. అలనాటి హంపిపెంపులను నెమరు వేసికొని నేటి శిథిలహంపిని
దర్శింపగా.

ఉ. సుందర దేహదార్శ్యమునఁ జూపఱి చిత్తము నాహరించి, భూ
మిం, దూలలేని స్థేమమున, మేటియటన్న మహాప్రతిష్ఠ రూ
పందగఁ, గాలచక్ర దశనాహతి, దేహము శీర్ణమై, జరా
నిందితుడై కృశించు మహనీయుఁడు, నాయెడఁ దోచె, నా
యెడన్.

క. ఆఱడుగుల ప్రాంశువు, బల
మాఱఁగ, ముప్పున, వికుంచితాంగుఁడునై, మై
జాఱఁగఁ, దక్కుచుఁ దాఱుచు,
కాఱీయ నందినవిధమ్ముఁ గంటిని హంపిన్.

తే. హంపిదేశము చూచినయంత నాకుఁ
దోచె, నానేల, ప్రాచీన దూరచరిత
చలనచిత్రము తెరపై న, సాంగిపోవు
చిత్రగమివోలె, బాధితచిత్త మగుచు,

తే. అంతలో, హంపి మొగముపై, నద్భుతముగఁ
గుంకుమాంకము దిద్దిన గొప్పవాఁడు,
ఆంధ్రజనతకు, స్మరణీయఁడై నవాఁడు,
చెలిగె నామది, విద్యాటపీఠుధుండు.

శా. విద్యారణ్య మహర్షికిన్, దెలుఁగు నిర్వీర్యత్వమున్ బాపఁగా,
ప్రదోషింపిన దివ్యమూర్తికిఁ, దహశ్రష్టాప్రభా నిర్మితాం
ప్రోద్ధానాంతర పుష్పవాసిత దిశా స్తోమాంత సత్తీర్తికిన్
సద్యసూస్సర్తికిఁ జేసితిన్ వినయ విశ్వాస ప్రణామంబులన్.

సీ. ఆముష్మికమునకు నైహికంబగు మూల
మనుచు దేశమ్మును మనుచువాఁడు
జనవిరూపాక్షులన్ జంప విరూపాక్ష
ధనము సాధనమని తలఁచువాఁడు
ఏడుగడియలు తా నీశ్వరకోశము
దేశహితార్థ మందించువాఁడు
విజయనగరమును వేయేండ్లు నిల్పఁగా
శాయశక్తులఁ గృషి సలుపువాఁడు
మానవత్వమునందునఁ గానఁబడెడు

తే. దైవతత్త్వమువాఁడు విద్యావనుండు
అట్టివానిని మఱచినయట్టి యాంధ్రు
డాంధ్రుడా ! ప్రాణమున్న గుండ్రాయిగాని,

వ. అట్లు ఆంధ్రసామ్రాజ్య సౌధనిర్మాణమునకుఁ బునాదివేసినవాఁడు మహాభిష్యక్త
కర్తయునైన విద్యారణ్యస్వామి నభినందించుచు ఆరియాంతర్భాగములోని
కేగి విరూపాక్షస్వామిని దర్శించితిని.

ఆ.వె. నీరుపాప నుడుటినేత్రములో దుష్ట
శిక్షసేయ, శిష్టరక్షసేయ

నీరుపాపముండు, నిర్ణీద్రుఁడాతఁడు

పాపశిక్ష, భక్త పాలనముల.

స్వామి దర్శనానంతరము బయటకు వచ్చి యచటి విశేషములను జూచుచుంటిని. అక్కడ గోడపైభాగమున శ్రీకృష్ణదేవరాయల, చిత్రపటమున్నది.

ఉ. సాహితీయందు, భీకరరసార్ద్రరణాంగణగుండు మిన్నయై
ఈహిత రాష్ట్రసిద్ధికయి, యెన్నియొ కష్టములన్ భరించి ని
ర్వాహిత లక్ష్యసిద్ధియగు, రాణ్యాణి కృష్ణమహీపు రూపు నా
యూహల రూపమైనిలువ నొయ్యనఁ జూచితి నాదరంబునన్.

శా. పాగామధ్యమునుండి జాటు, చరి భూభాగంబు, నుజ్జూతఁగా
నూగంజేసిన కుచ్చు, కత్తి కల మన్యోన్యంబుఁ దుల్యముగ్గాఁ
నూఁగన్ జేయు నహంకృతిం దెలుపు కాంతుల్ జిమ్ము
మీసమ్ములున్,

ప్రాగొన్న త్యముఁ జాటు రాచసిరి, ఆ రాజేంద్రుకున్ భూషతో.

తే. విజయలక్ష్మికి విడిదియకా, వెడనయరము

నాడయలక్ష్మికిఁ దాపులై నట్టికనులు

కావ్యలక్ష్మికిఁ గాణాచి, దివ్యరసన

కృష్ణరాయని కీ పృథ్వి నెవఁడు సముండు.

ఆ మహాపురుషుని శాంత గంధీర రూపమును దనివోవఁజూచుచున్న నాకు
ఆ సార్వభౌముఁ డేదియో చెప్పచున్నట్లుగఁ దోచినది. ఆ యవ్యక్తభాష,
తొలుత నా కర్థముకాలేదు. అందులకు నేను నిర్విఘ్నఁడనయి యుండగా ఆ
కవివాగీశుని యనుగ్రహమున నాభావము, దెలిసికొనుకత్తి నాకుఁగలిగినది.
ఆయన ఆంధ్రభోజుఁడుగదా!

ఉ. ఓయీ! సోదర! నన్నుఁ జూచితిగదా ఓనాఁటి నీ యాంధ్రదే
శీయకొన్న త్యము నూహచేయగలవా? జ్యేతాక్షి

యొక్కండు మా

ధ్యేయంబెంచి ,పురాతదీయ విభవాధిక్యంబు గుర్తించి “యా హా” యంచున్, గనుబిందు హొక్కటి విహండా! యంచు నే నెంచెదన్.

ఉ. చీమలబారువోలె, దరిసింపంగ నీధర, వచ్చుచుండ్రు కా నీ, మనుజుండొకండు నెదనిండుగ నూఱిపీల్చి నాటి యా ధామముఁ జూడలేడు, కవితాసుతుఁడే యది చూడగల్గు నీ వేమయినన్, రచింపగలవే? యలనాటి మహావిభాతులన్.

ఉ. నా కొనయాపిరిన్ మెలఁగు నాటి యనన్య తెలుంగు రాజ్యల క్షీ కమనీయ వైభవము, క్రిస్తి నశించినదయ్య నేడు, సు శ్రీకము నాటితెల్లులఁ విశిష్టమహత్త్వము, తెల్లునాట, నెం దాకనునుండు, నంతకు, ముదంబును బొందుదు స్వర్గవానినై.

క. కావున నీవు రచింపుము,
నా వసుధా మహిమ నెల్ల, నా కవితాశ్రీ
భావము నీకందింతును,
బోవిడిచి భయంబుఁ, జేయుమోయీ! రచనన్.

తే. ఎందఁడెంతా, వర్ణించి రీ మహాధ
రణిని, నల్పుడనంచు నిరాశపడకు
ఎన్ని మాటులు చదివిన నెంతవిన్నఁ
దనివిఠియె ? మాతృ సుధాచరిత్ర.

ఉ. అన్నటు తొఁచె, నాండ్రవసుధాధిప నేత్రము లాత్మభాష, నా తెన్నుకుఁ బొంగిపోయితినిఁ దీయని యూహలు మొల్కలెత్తె నే మన్ననుఁ స్వేదమోడ్చి తెలుగన్నలు కట్టిన రాజధాని సం పన్నతఁ గొంతవైనఁ, దెలుపన్ గమకింతును, శారదాకృపన్.

ఆ ఆరియాంతర్పాగమున నొక విచిత్రమున్నది. అక్కడ ఎత్తైన గోడవైభాగమున నొకయద్ద మమర్పఁబడి యున్నది. దేవాలయ గోపురము,

దానికెదురుగ నెక్కడనో యమర్పఁబడిన ఆదర్శమునఁ బ్రతిబింబించి యటనుండి ఈ యద్దములోఁ గన్పడుచుండును. అది యొక యద్భుత దృశ్యము.

ఆశిథిలముల మఱుఁగున మాయమైన అపూర్వ పూర్వకళా సంపదను దలఁచుకొన్న సహృదయ హృదయము చెమర్చకమానదు.

ఆ ప్రదేశములో ఎక్కడఁ జూచినను ఖండిత కళాఖండములే, అంగ వికలములై భయంకరములైన సుందర విగ్రహములే, నష్టప్రాయములైన దేవాలయ భాగములే, చిద్రుపలై రూపణియున్న మహాసౌధ శకలములే, ఏ కళా రక్షకుఁడు ఈ భూతుకమున కొడిగట్టినా దో-ఏ మహాభూతము మతమదిరాపాన మత్తమై పవిత్ర దేవాలయములు నేలమట్టమగునట్లుగ వికటాట్టహాసముతో తాండవముచేసినదో-ఏ మహాక్రూరుని అసూయా పిశాచము పిచ్చిపట్టినదై ఈ సుందరతర హంపీ మానసనరోవరమును గల్గోలముచేసి నామమాత్రావశేషము కాలించినదో-ఏ మతదురహంకార ఝంఝావాతము విచ్చలవిడిగా విజృంభించి సర్వ మాన సోల్లాసము గావించు నీ హంపీసుందరోద్ధానమును రూపురేఖలు లేకుండఁగ విఠిచివిఠిచి ప్రయ్యలుచేసినదో, ఆ మహాదష్ట భయంకర దమన శక్తినిఁ దలఁచుకొని కలతపడితిని, క్రుంగిన మనస్సు పొంగినది. చలిలో వేడిపుట్టినది. అటువదివత్సరముల నాలో నిరువదివత్సరముల యావేశము ప్రకోపించినది.

చం. ఎవఁడుర ! వాఁడు కంచుకమునెత్తిన, మీఞింఁద్ర మస్త్రకో
దృవ, మణికాంతి, మాపఁ దలపందిన మూర్ఖుడ, మానదాటదా?
పవనభు గంగసంగతము, వ్రాలద ? యీ కుబుసంబు, నిన్నునాఁ
జెవఁడును, గావలేఁడుర ! యహీనుని దంష్ట్రలనుండి, యేడ్చినన్

చం. ఎవఁడుర ! వాఁడు, పూజ్య తెలుఁగిందర, ముక్కుచెవుల్
హరించి, యీ

భువి కమరత్వమిచ్చెడు, నభూతమహోన్నత శిల్పగేహమం,
దవమతియై, రగిల్చెను హుతాశనకీల, వానిచేయి, కా
లవశమునన్, దునాతునకత్తై, పడిపోవదె ? ధూళియందునన్

చం. ఎవడూర ! వాఁడు, భూమిసతి నేలెడు, ధర్మము కాలువిరిచ్చి, మా
నవతను మంటఁగల్పు జతనం బొనరించినవాఁడు, వాఁడు, ముం
దు, వగలహో మునింగి కడుదుస్థితి నంది, నశించితీటు నీ
కవివచనంబు తప్పునె ? యొకండును దీనినగోతఁ గూలడే ?

సీ. జిలుఁగు పల్కులఁ బల్కి, చెవిబండుగన్ జేయుఁ

జిలుకయే దోషంబు చేసియుండె

పురిలిప్పి నాట్యముఁ బొనరించి రంజించు

నెమలి యేతప్పుఁదా నెఱిఁగిచేసెఁ

అడవికే యందమై నడయాడు హరిణము

కానికర్మల నెటఁ బూనిచేసె

క్షీరపీయూషముల్ చేతికందించెడు

గోసాధ్య చేసె నె ఘోరకర్మ

పరసేవలోఁ బ్రాణపంచక మర్పించు

మంచినాఁ జేపాప మెంచి చేసె

నీడను ఫలముల నిచ్చి సంతోషించు

చెట్టే మిదొసఁగును జేసియుండె

తే. కాని, వానినెక్రూరుఁడు కరుణలేక

బూడిదను జేయుచుండును బొట్ట నింప

కారణములేక త్రిభువనోదారమైన

అంధ్రలక్ష్మిని ధరఁగల్పి రసురు లట్లు

ఆవల నొకచోట సమున్నతమైన వినాయకవిగ్రహమున్నది. అది ఒకే
శిలలో మలచఁబడినది. జీవకళ తోజీకినలాడు ఆ విగ్రహము సాక్షెత్తుగా
ఆక్కడఁగూర్చున్నట్లేయుండును. ఆ విగ్రహము చాలపెద్దది. దానిని
జమత్కారముగా నెనగగింజ వినాయకస్వామి విగ్రహ మందురు. ఇప్పుట
నెనగగింజ పదమునకు వ్యతిరేకార్థమును జెప్పకొనవలయును. నెనగగింజ
ఎంత చిన్నదో ఆ విగ్రహమంత పెద్దదని ఫలితార్థము.

ఇంకొకచోట విశాలమైన పానుపట్టముపై పెద్ద 'శివలింగ మున్నది. ఆ పానుపట్టము. 12, చదరపుగజముల వైశాల్యమున్నది. దానిపై శివలింగము అబడుగుల యెత్తు, అంతే వైశాల్యము కలిగియున్నది. దానిపైనున్న గుడి వడగొట్టబడినది. “శూన్యలింగస్య పూజనం. అశ్వషేధఫలప్రదం” అను సూక్తిని స్మరించి ఆ కొండవీటిజంగమునకు ప్రణామ కుసుమపూజ చేసితిని.

ఆ ప్రక్కనే మహోన్నతమైన ఉగ్రసివరసింహస్వామి విగ్రహమున్నది దానియెత్తు 22, అడుగులు, వెడల్పు సుమారు 7 అడుగులు అవిగ్రహముఖములో దుర్మార్గులపైన ఆ దేవునకున్న జుగుప్స ద్వేషము స్పష్టముగా గనుపించుచున్నది.

ఆ విగ్రహము రాయలవారి కాలములో చెక్కఁ బడినదటఁ మత దురహంకారులు అవిగ్రహము చేతులు విఱగఁగొట్టిరి. ఆ ప్రక్కనే జగన్మాత శ్రీమహాలక్ష్మి విగ్రహమున్నది. ఆ చిల్లి కాలుశేతులనుగూడ దుర్మార్గులు విఱగఁగొట్టినారు. ఆ యుగ్రనరసింహస్వామిని మానవ స్వభావముతో నిట్లు ప్రశ్నించితిని.

శా. ఏమయ్యా ! భగవానుడా ! అసుర దండింపంగ, నుగ్రాకృతిన్ భూమిమాత భరమ్ము డింపంగ, సముద్భూతుండవై నీసటల్ వోయ్యమంబందునఁ బర్వ రక్కసుని నీ యూరుప్రదేశంబునన్ భూమింగల్పిన నీ మహోద్ధతి యెటుల్ పొల్లయ్యె, వమ్మయ్యెనో

ఉ. అంతటి యుగ్రమూర్తికి భయంకరశక్తికి నింతయోర్ప ? ధర్మాంతకు లిట్లు నిన్ను యమయాతనపెట్టంగ నోరువిప్పవే ? చెంతఁగలట్టి యూలిని స్పృశించిన దుష్టు సహించి తెట్లు ? మాకంతునుబట్టవే ? భవదఖండ నిగూఢ విధానపద్ధతుల్.

చ. పరమనిధాన ! కర్మ పరిపక్వముకానిదె ! యెట్టి ధూర్తునిన్ నరకము పిల్వజాలదు, తనంతనఁ బోవును గర్మపక్వమై నరుడని, యూరకుంటివ ? వినాశన మెక్కడిదయ్యె ! నీ జగదభరముగ నున్న యాత్మ, కదిబాధ్యమె ? యేప్రళయంబు

వచ్చినన్.

చ. శిథిలము దేహమా. నది నశింపకతప్పదు. సర్వకారణ
ప్రథితము బ్రహ్మ నిత్యమని పార్థునకిచ్చిన దివ్యగీత నీ
విధముగఁ జెప్ప నెంచితివ ? భిన్న నిజాంగ శరీరధారివై.
అధరిత సర్వశక్తియగు నవ్యయు నిన్ను నెఱుంగశక్యమే ?

కం. మానవమాత్రుఁడ దేవా !

మానవ భావమున నిన్ను మది నెంచి యిటుల్

గౌణముగా నూహించితి

శ్రీనిలయా ! నిన్నుఁ దెలియు చిత్తము నీవే.

అక్కడకుఁ గొంతదూరములో బలిష్ఠమైన వీరభద్ర విగ్రహమున్నది.
అదిమాత్రము సంపూర్ణావయములు కలిగియే యున్నది, ముష్కరులు
ఆ స్వామి ప్రచండరూపమును జూచి భయపడిరేమో.

ఉ. క్రోధము పుంజమై యిరవుకొన్నద ? లేక, మహాగ్రకాలమే,
సాధులబాధపెట్టు పరుషాత్ములఁ గూల్పుగ రూపమెత్తెనా ?
మేధకుఁగానరాక, గడిమించిన రుద్రుని, వీరభద్రునిన్
సాధితలఘ్నఁ గాంచితిని, సభ్రమ సంభ్రమ లోచనంబులన్.

అయినవారియొక్క అకారణ వైరోధూత క్రోధాగ్ని కింధనమైపోయినది
మహాసాధ్వీ సాధ్వీమతల్లి సతీదేవి. ఆమెకుమారుడే వీరభద్రస్వామి. తల్లి
నవమానించినవారిని హతమార్చి తల్లి ఋణమును దీర్చుకొన్న ధన్యుఁడు.

శా. ఓ కర్తవ్యపరాయణా ! పరమసత్వోపార్జితప్రాభవా !
నీకన్నన్ మఱి యెవ్వఁడయ్య ! జననీ నిర్వేదమున్, దీర్ఘశ్రే
నా కర్తవ్యమటంచునెంచి, రిపులన్ నాశంబుఁబొందించు వా
డీ కర్తవ్యము హిందువందినఁ బరుం డీనేలఁ గాల్వెట్టునే ?

ఉ. తల్లిని రూపుమాపిన కథన్విని, యందుకు బాధ్యులైన వా
రెల్లరు, దండుశ్రేయనుచునెంచి, దయారస ముజ్జగించి, నీ

యల్లము వచ్చి నట్లుగ, నొకొక్కనిఁబట్టి పధించి, యొక నే
ప్రల్లదుఁ, డిట్టి కానిపనివైపునుఁ జూడకయుండఁ, జేయవే.

చం. పితరుని హాసఁబూని, యరిపీరుల మట్టముచేయ నెంచి, యూ
ర్జిత బల విక్రమంబులను రెచ్చి, విరోధుల మట్టిఁగల్గి, నీ
మతమును బూర్తిచేసికొను, మాన్యవరుండవు వీరభద్ర! నీ
జతనము శ్లోఘ్యమైన, దది, జాతిని నిల్పెను జీవగట్టయే.

వీరభద్రుని మాతృభక్తికి విస్మయమంది, సోమరియై ఆలనా డలసభావ
ముతో నమూల్యమైన మాతృదేశసంపదను ధ్వంసము చేయుచున్న దుర్మార్గుల
యకృత్యములను సహించిన యాంధ్రు నుద్దేశించి కాగుదున్నగుండెతో
నిట్లంటిని.

తే. వీరభద్రుని గాధను వింటివిగద,
సిగ్గుగల్గద, నీబీద చెయ్యమునకు,
కార్యవిముఖుడ వానినిఁ గాంచియైన
మేలుకొమ్మర! నీదేశమేలుకొనర!

ఉ. ఈశుని సూనుఁ డెట్లు, మదినెంచక, యీతఁడు మిత్రుఁ, శీతఁడో
ఆశలనేలువాఁ, శీతఁడె యయ్యకు నమ్మకు జుట్టమంచు, ను
గ్రాశయుడై వధించె రిపుకాండము, నీవును, నల్లె, దేశర
క్షాశయబుద్ధివైన, మనసంపద ఈవిధి నాశమందునే?

ఉ. హింస, యకృత్యమే, పరుఁడు హినుఁడు నీయులుసొచ్చి,
పొంచి, నీ
యంసమునందు నున్న ధనమంతయు దోచఁగ, నూరకుంట, వి
ధ్వంసకు నూపిరిచ్చుటగదా! నిజదేశము బ్రోవ, వట్టి మీ
మాంసలఁజేయనేల?, బలమంతయు దేశముకోసమే కదా.

ఉ. నెత్తి ననెక్కి కూర్చొనదే? నిత్యము చాపు, నరుండు పెండియున్
మిత్తినెబొందునే?, అసువుమించునె? మాతృధరాగరిష్ఠసం

పత్తిని- ఓయి! ఆంధ్రుడ! అభాగ్యుడ! మేల్కొని, నాండు నీవు నీ కతిని వ్రేలగీసిన, నొకండును బుట్టునె? కాని దీభువిన్.

చం. నరునకు దేవదేవు డలనాండు రణాంగణమందు నిచ్చు, నా పరమ హితోపదేశగత భావము, దేశవిదేశ పండితుల్, శిరమునఁబూన దాని నిరసించి, యకీంచన! తెల్లతల్లి పెన్నురమునఁ, జిచ్చు పెట్టితి వహా! అపకీర్తిని మూఁటఁగట్టుమన్.

హంపి ప్రాంతమంతయు కదలికా వనమయమై యున్నది. అప్పటి ఆ పచ్చని అరటితోటలు భూదేవి హృదయములోఁ జల్లారుచున్నసంతాపాన్ని భూమపుంజమువలె నున్నవి. ఆ పరిసర విశేషముల నవలోకించుచు హంపి క పరిహర్షులను వాటి విజయనగరములోఁ బ్రవేశించితిమి.

విజయనగరము

అది విద్యానగరము. అదియే కృష్ణరాయ విజయానంతరయు విజయనగరమైనది. అది సాహిత్యసమరాంగణ సార్వభౌముని రాజధాని, పేరులోనే పెరియలకు హడలెత్తించు వీర మహానగరము. హంపినుండి విజయనగరము వచ్చుట కైలాసమునుండి వైకుంఠమునకు వచ్చినట్లున్నది.

ఆంధ్రచరిత్రకు స్వర్ణయుగత్వమును సంపాదించిన ఆ మహనీయ భూభాగమును జూచినంతనే చూపలు నొడలు జలదరించును మనసు విహ్వలమౌను. సాహిత్య సమర సార్వభౌముని యనితరసాధ్యములైన కత్తిగలములు మనస్సులలో విద్యుత్తలలవలె మెరిసి అనాటి దివ్యవైభవమును స్ఫురింపజేయును. సకలభువన విజయ మా భువనవిజయము చిత్రములలో హత్తుకొనును శత్రువులకుఁద్రాచుల బునలు, మిత్రులకు హరిచందనము పసలై, నిమ్మలను దానిమ్మలను నెమ్మిగా నిల్పుగొనగల్గి మోముసొమ్ములైన యా కవిచారణవీరుని మీసలవనండు మదిలోకదిలి ముదమును గలిగించును- అష్టదిగ్గజముల కవితా ఘోరములు మయూర క్రింకారములవలె కర్ణరసాయనములగును వందల పత్తరముల చరిత్రభారమును భరించుటచేత మందములైన యచటి పిల్లతెమ్మెరలు శరీరమునకు సుఖముకలిగించును. అనాడు రసికాగ్రణులు ప్రాణముకంటె మిన్నగాఁ బెంచుకొన్న పూదోటల గుబాళింపు

ప్రమాణతర్పణము చేయును. కవిరాయుడు రాయుడు వర్ణించిన (ఆయుక్త మూల్యధలో) భోజ్య పదార్థములగుచి రసనలను రసవంతములు చేయును. ఈ విధముగా నా దివ్యదర్శనము ద్రష్టలకుఁ పంచేంద్రియ సమారాధనము చేయును.

హంపిలోపలెనే విజయనగరములోఁగూడ శిథిల శిల్ప కళాఖండ సహస్రములు స్రవ్యక్షములైనవి. ఒకప్పుడు అఖండకళాఖండము. అమూల్య సాహిత్యరత్న ఖండము. ఆంధ్రసామ్రాజ్య వృద్ధికొలకై కరవాల స్రవముతో విద్వేష పశుపనను వ్రేల్చిన హోమకుండమునైన ఆ తెలుఁగుఖండ మిట్లైన దేమా ! యను మూక బాధ కలుగకమానదు.

ఆ విజయనగరములో శిథిల శిథిలమున దాని పూర్వపుటొన్నత్యము స్ఫురించుచునేయున్నది. ప్రతి శిథిలాంతర్భాగములో వివ్యారణ్యాస్వామి స్వార్థ రహిత ఆంధ్రాన్నత్య సహితమైన అపూర్వ కృషి చాటుగనోమాటుగనో కన్నడుచునేయున్నది.

ఉ. ఆ మహనీయ దివ్య మహిమాన్విత శక్తిఫలమ్ముగా, ధరా
సీమకు డిగ్గినట్టి, త్రిదశేశ్వర పట్టణమా !, యటన్న భా
వామృతధారలన్, మనసునందున నిల్పెడు, నాఁటిపీటిశో
భా మహిమాదులెంచి, తలవంచితి, నా యెదనిండపెన్నెలల్.

శా. ఆ వాగ్బాణుని దీవెనల్, హృదయమం దావిర్భవంబందుచున్,
ద్రోవల్ సూఁకగ, రాయయుగ్మము, బలస్తోమంబులన్

గూర్చి, యాం
ధ్రావేశమృది, పొల్లువోనిదని, యా ప్రాంతంబునన్ జాటదే,
ఆ వాసిన్ దులకించె నా కనులు, భవ్యానందబాష్పాకృతుల్.

మా గోత్రపూజ్యులైన మహాత్ముల సత్కృషి ఫల మీవిధముగా చిన్న
భిన్నమై పోగా మాకే యింతబాధ కలిగినదే మఱి తత్కర్తలు భోక్తలునై
యిపుడు మహేంద్రున కతిథులైయున్న ఆ మహితాశయులు ఈ వైపరీత్య
మును విని యెంతగాఁ దల్లడిల్లియుందురో.

నీ. తన తపశ్శక్తి సాధ్యము, భేద్య మాటను
 విన్న యతీంద్రుఁ డే నెతలఁ బడెనొ
 తన భుజార్జిత సంపదంతరించుట విన్న,
 రాయయుగ్మం బెంత రాటుపడెనొ
 తన సుధీఘటిత సాధము కుప్ప కూలగాఁ
 అప్పాజి యెంతిగా నడులు గనెనొ
 తన చేతిపంటలు దగ్ధమాటను విన్న
 కృష్ణరాయం డెంత భేదపడెనొ.

తే. తనదు టంకము ప్రాణము ధారపోసి
 జీవ మిచ్చిన శిల్పలక్ష్మీ గృహమ్ము
 ఊరుఁబేరును లేకుండ నుర్విఁగలియ
 శిల్పి మనసెంత ముక్కలుచెక్కలగునొ!

ప్రయాణముచేయుచున్న జంఘాలుఁడు ఒకచోట నాగినాడు అక్కడకు
 రెండువందిల బారల దూరములో సంస్కార రహిత వ్యక్తివలె నొక
 కట్టడము కనిపించినది.

ఆ కట్టడములో ఒక సరస్సున్నది. అది రాజీవానము జలక్రీడలాడు
 సరస్సుట, ఆ జలాశయము నిర్మాణ మపూర్వము, ఆ సరస్సునకు చుట్టును
 బనైండు గుట్టపుఁదలలున్నవి. ఒక కీల నొక్కగానే ఆ పరిసర నదీగర్భ
 జలము, ఆ ద్వాదశాశ్వముఖములనుండి జాలువాటి క్షణములో నా విహార
 దీర్ఘికను నింపివేయునట, నదీగర్భమునుండి ఆ సరోవర గర్భమువఱకు
 భూగర్భ ప్రణాళిక లున్నవట, ఆ యంత్రమును మఱియొక వైపునకుఁ
 ద్రిప్పినచో సరోగతమైన జలమంతయు క్షణములో బహిర్గత మగునట,
 ఎంతటిది! అనాటి విజ్ఞానగరిమ! రాయలవారి హృదయవీణను సుస్వరముగాఁ
 బలికింపఁగల మహావైణికురాలు చెన్నమ్మ, ఆ రాజ్యమునకుఁ చిన్నమ్మయైన
 చిన్నమ్మకొఱకై నిర్మింపఁబడినదట యా సరస్సు.

ఉ. కమ్మని కావ్యగానములఁ, గాలముఁ బుచ్చెడు, తెల్లుఁతేనికిన్
 గొమ్మవు, రూపురేఖల సుకోమల కామల జాతివల్లికిన్

గొమ్మవు, నేలనుండి వెలుగొందిన యశావత దివ్యశోభకున్
గొమ్మవు, నీపదార్ద్ర రసగుంఫిత, మీ తల మంత, చిన్నమా.

తే. నీదు నీరాట నెలవుగా నెగడినట్టి
ఈ సరోవర మొక్కటే యంతవఱకు
చెప్పుచున్నది నీయొక్క సిరి గరిమను
మెల్లమెల్లగ, చిన్నమ్మ ! యుల్లమునకు

మేము రూపురేఖలులేక ఎగుడుదిగుడు త్రోవకలిగి అతివిశాలమైనను
బాటకాని యా బాటపై పోవుచుంటిమి, అది యొకనాడు విజయనగరమునకు
ప్రధాన వీధియట. ఆ బాట అనాట వరహాలమూట. తెలుగు రాసిరి యల
వోకగా విహరించు పూలతోట తెలుగుల యున్నతిని దేశదేశములకు
దెలియజేయు శ్రావ్యమైన పాట. దగద్దగాయమానమైన నవరత్నాంతిచ్ఛటల
కూట.

ఆ విశాలరథ్యలో అనాడుగజఘటలు బరాబరులు చేసినవి. అవి నడ
గొండలు, అశ్వరాజములు వల్లత్ పంచగతివిశేషములతో సంచరించినవి.
అవి జలధి తరంగములు, కాలుపెట్టరాని కదలికలతో గ్రిక్కిరిసి జనకదం
బము లట నడయాడినవి. అవి అపార పారావారములు.

ఆ దొరహట్టము నట్టేదూచి అమరావతి అశ్వర్యపడినది కుబేరపట్టణము
క్రంగిపోయినది. విదేశయాత్రికులు విస్తుపోయినారు.

అనాటి రత్నాలనిలయము. ఈనాడు గులకరాళ్ళకు నదనము. అనాడు
సుగమ్మవధము ఈనాడగమ్మ నివసథము. నరసంచారములేని యొక
యెడారి

ఆ భూకపూర్వ మహాంధ్ర రాజధానిలో రాజవీధిలో ప్రయాణించు
చున్నాము. అంతలో కాలు కలుక్కుచున్నది బాధ చురుక్కుమన్నది.
వీధియో ముల్లు గ్రుచ్చుకొన్నదనుకొని గాలిని దడవితని, చిన్న రాతిశకల
మొకటి చేతికి దగిలినది. దానిని జేతిలో నుంచుకొని చూచితిని, దానిలో
నా కొక చిలువెలుగు కనుపించినది. ఇంకను బరిశీలనగా జూచితిని, అది

మిఱుగురు పురుగువలెఁ గన్పించినది. ఆ వెలుగులో నొక అస్పష్టధ్వని వినిపించినది.

కం. ఓ యాత్రికుడా నా కథ

ఆయత భినువిజయనగర మద్భుతమయ్యా

ఏ యొకఁడు, నా చరిత్రకు

“ఊఁ”యనఁడా యనుచు నిచట నుంటిని ఓర్చిన్.

ఉ. వందల వత్సరంబు లిలపై న గతించె, గతించె, దెల్లారా

జ్యోందిర చెల్లె నావయసు, చిక్కితి మానన తాపబాధచే

నెందఱూ, యీ పథంబుపయి చేగుచునుండిరి, కాని, నన్ను జూ

డం, దమకింకఁ డొక్కఁడు, జడాత్ములు నేటితెనుంగు

నూనవుల్.

తే. గుండెలోఁజేరి కంతియై, కొఱకుచుండె

నాటితెల్లుల వైభవ పాటవంబు,

అంధ్రులకుఁ జెప్పకొన్నచో, నది కఱుగును,

బాధ శమియించు, వినెడు దౌర్భాగ్యుఁ డెవడు.

తే. ఎంతకాలమొ కన్నుల నెల్లవిప్పి,

చూచి చూచియు విసిగితి, వేచియుంటి,

ఒక్కఁడై నను రాడ! నాయొక్క కథను,

వినెడు వాఁడు, యథార్థము కనెడువాఁడు.

తే. మందలోఁ బోక, పరిసరమందుఁ జూపు

లాసఁజేయుచు, మెల్లగ నఱుగు నిన్నుఁ,

జూడ నా కాశ కల్గెను, వీఁడు దేశ

భక్తుఁడై యుండు, నాకథ రక్తుడగును

తే. నిన్ను మేల్కొల్పి, యీ తెల్లునేలగాధ

తెలియఁజేయఁగ, నామదిఁ గలిగెఁ గోర్కె

అందుకే నేను నీ పాదమందుఁ జిక్కి
దృష్టి మరలించి తిట్లు ఓ తెలుఁగువాఁడ

తే. నిజమ? నాయూహ, నీ తెల్లనేలచరిత
వినెడు సంస్కారమున్నదా : వేష్క కలద ?
యాత్రకులలోన నొకఁడవై యఱుగు నీకు,
తీరికున్నద ? ఎఁడగలదే, తితిక్ష.

ఉ. ఓపికయున్నచో విను, మహోన్నతరాండ్ర సముజ్జ్వలత్ ప్రభా
దీపిత సర్వభూమి మణిదీప పవిత్ర చరిత్ర, నాకు సం
తాపము వాయు, నీకు నొకనాఁటి, త్వదీయ విశాల దేశసం
వ్యాప్తత భవ్య భాగ్యమనుఁగా! వినుభాగ్యము కల్గు నిత్తఱిన్.

ఉ. నాకథ చాలయున్నది వినన్ బహుకాలముపట్టు, నీకు సం
దాకను దీరికెక్కడిది, దానిని నే వడఁబోసి చెప్పుదున్,
జేకొని దీని, నీ తెలుఁగు నేస్తము వారికి, గుర్తుచేయుమా !
వాకొన నూఁకొనన్, మనకు బాధ్యతయున్నది తెల్లు తొటచే.

కం. అచ్చెరు వందకు మీ శిల
అచ్చముగా వాగ్మివోలె నై పల్కును, ఇం
కెచ్చట నీట్టిది కలదే ?
పొచ్చెం బెనైన, దీనఁ బుట్టదె యంచున్

శా. ఆ విద్యావిపినాధి నాధుని. కృపా యత్నండునై, ఫాలనే
త్రావిర్భూత దయాప్రసారమున, నింతై యుండినన్, సోదరా !
నా వాక్యంబుల స్పష్టతల్, మనసులోనన్, బొంగు భావప్రకా
శావిర్భూతియుఁ, జెక్కునుంజెదరవయ్యా నేటి కేయల్పతన్.

కం. మదిలోఁ దెలుంగు దీధితి
మెదలిన, నా మోముపై న, మెరియు వెలుంగిదే,

ఇదిగో ని, స్తనినంతనె!

ఎదకదలెను, మెఱుపులొలసె, నింగితమందున్

కం. కావున సందేహింపకు,

నావాక్కులఁ దేటపడెడు, నాంధ్రచరిత్రన్

నీవైనను వినియూ యూం

ధ్రావని తేకువను జాటవయ్యా జగతిన్.

తే. కఠిన పాపాణ వదన సంగళిత సూక్ష్మ

రవము వినుటను గలుఁగు, సంభ్రమమువలన,

మునిఁగి, యాశ్చర్య జలధిలో, ముందు- పిదపఁ

దేరుకొంటిని, యా శిలాధీరుఁ జూచి

కం. అనవుఁడు, నే, ననుకొంటిని

మనమున" పెదుకంగఁబోవ మంచి లతయిదే.

పెనఁగొనెఁ గాలికి" రాయల

యనుమతి కిది, దివ్య సాధనాంతరము కదా!

ప. అని సంబరపడుచు అ శిలామిత్రునితో నిట్లంటిని.

ఉ. ఓసఖ! పూర్వ తెల్లు నగరోన్నతి హట్ట మహార్థ రత్న సరి

వాస విభూతియోగ నముపార్జిత దివ్యచరిత్రఁ జెప్పమా!

వాసిని రాశిపోసి, తలవంచకమించినవారి, కావ్యల

క్ష్మీ సరసాపలోక సరసిన్ విహరించినవారి, గాథలన్

ఉ. రాయలవారి శౌర్యమును, రాణులయొక్క కళావిలాసముల్,

వ్రాయఁగలేని, యీ విజయరాజ్యరమాసతి వన్నెచిన్నె, లా

హా! యలసానివాని జిగి, యంచులమించిన, తెల్లువీర దీ

ర్ఘాయన, మా, సుధీయతి మహాత్ముఁడు తిమ్మరుసయ్య

త్యాగమున్.

ఉ. వారికి నేను వారసుడ, వారి మహాద్భుత భవ్యగాథలన్
గోరుదు నే వినంగ, గనుగొంటిని, వానిని, జెప్పగల్గు, నిన్,
భూరి యదృష్ట మియ్యదియు, భూత మహాంధ్రచరిత్ర వింట, యె
వ్వారికి లభ్యమా ! యిది, యభంగుర బాంధవ బద్ధచిత్తుడ.

శా. ఓ పాషాణవరా ! స్వదేశగత రాగోదీప్త సర్వాంగ ! నీ
తాపంబాటు, బుర్రా రహా వివిధవృతాంత ప్రశంసన్, మన
స్తాపశ్రాంతిని నేను బొందగ, మహాంధ్ర(శ్రీ)ని వర్ణింపుమా !
ఈ పాథేయము, కైతబాటపయి, నా కింకెంతో సాహాయ్యమా

కం. అని యారాతినిఁ దమితోఁ
గనుచుండగ మెఱసి యదియుఁ గలుగెను, స్మరణో
న్మనమునఁ, బుర్వాంధ్రకథా
ప్రణయంబునఁ, బారవశ్య భావముచేతన్,

కం. ననుఁ గని, మెల్లఁగ, నా, పా
వనదివ్యజ్ఞాని, యిట్లు పలికెన్ దమితో,
ఘన విజయనగర కథవిను,
తనువులు పులకింప, మనసు తన్మయమై, పోన్,

కం. ఏవక్త పలుకఁజాలని,
నా విషయ విశేషవిషయ నాదంబుల, నే
నావిషయ దర్శి నగుటను,
వేవిధముల, వాని నీకు, విన్నింతు సుఖా !

తే. సన్ను నటచేత నెత్తి, యో యన్న ! కర్ణ
సవిధమందాన నుంచుమ ! శ్రవణపేయ
మైన, తెల్లుల కథను, నీ మానసంబు
కలుగ వచ్చియుంతు, నటవ నా కలవికాదు.

కం. అనగ, నటుచేసి, తమితో

గనుచుండగ, దానిసుండి, కల్లెను, సువ్య

క్తనినాదము, హృదయవిదా

రణ, మనిలాపూరితాంతరాళము, నగుచున్.

ఉ. ఓయి ! తెలుంగ ! నీవు పదముంచినచోటనె, గండతాయుగా

నే, యొక వేళనుంటి, మహనీయము, పూర్వతమాంధకీర్తి, నా

మే, యొదుగన్. మనంబున సమృద్ధిగనున్న, సువర్ణకాల, సం

ధ్యాయుగ, రక్తరేఖలకు, నన్నిటికిన్ నిజమైనసాక్షిగా.

చం. హరిహరరాయ భూవిభు, షహార్య భుజాబలశాలి, తెల్లరా

జ్యరమకు, యోగ్యపట్టణము, సంతరణం బొనరించునాడు, నన్

ధరను బునాదియందున, ముదింబున నుంచెను, నాడు గల్గు, సం

బరము, వచింపశక్యమె, యభావ్యము, భవ్యసుధి విధేయమున్.

కం. నాకథ, నాకథ, నీ, కొఱ

కై, కథనముచేయువాడె, గథిత చరిత్రన్,

జేకొని, మనమున నిడుకొని,

నీ కవనములోన, దీని నింపుమ విసేపన్.

చం. తెలుగులరాజ్యలక్ష్మి, కరదీపికలేక, మహాంధకార భూ

తలమున, మాటుపడ్డ, కడుదై న్యదినంబులు, కల్లె వొల్లి, దు

ష్టుల వెనుపొటునన్, దెలుగుశూరతకున్ గొడికట్టె, నాంధ్రకీ

ర్తులు మసివాటె, దుర్మత విధూమ నిరంతర జృంభణంబునన్.

ఉ. ఆ విషమస్థితిన్, హరిహరాహ్వయశూరుడు, బుక్కరాయలన్

ధీవరు లిద్ద, తీధరను, దెల్గులరాజ్యము నిల్పెగోరి, వి

ద్యావను నాశ్రయించి, రతండ్రి మహాత్మ గవేషణార్థమై,

భూవలయంబునన్ విసుగుజొందక, చూచుచునుండె గాంక్షతో.

తే. బాహుశక్తియు, దివ్య తపఃప్రభావ,
మొక్కయెడఁజేర, నరునకుఁ జిక్కదేది ?
అభవు ధనమును, నిచ్చెమహర్షి, దాన,
నమరెబలములు, రాయద్వయంబునకును.

తే. తెల్లరాజ్యరమాదేవి తిరుగఁ దగిన,
రాజధానిని నిర్మింప, రాయయుగము,
పూనె, దానికీ, బెట్టెను మూర్తము, ముని,
శిలగ నేలఁగ స్థిరముగా నిలువఁగలది.

తే. ప్రకరణంబునుబట్టి, నేఁ బలుకు దిచట,
ఆర్యభారత శాస్త్ర మహాప్రశస్తి,
జ్ఞానధార్య మహార్య విజ్ఞానధనము
“పూజ్య చరితను దడవుట వుణ్యమెకద”

కం. కొందఱుపెద్దలు, మతిలో
మందులు, పల్కుదురు, శాస్త్రమర్యాదల యే
చందము తెలియక, జ్యోతిష
మందున నమ్మకము లేని మాటలనెన్నో.

ఉ. శాస్త్రము సర్వగూఢ, మది, శాస్త్రీకీ, జేతిఫలంబు, లాతి, కా
శాస్త్రము చెట్టుకొట్టకొన స్థానముఁగొన్న ఫలంబు, మార్కుఁడా
శాస్త్రఫలంబు నందికొనఁజాలక, పుల్లనిదంచుఁ బల్కు, ది
వ్యాస్త్రముశక్తి భీరువునకంచునె? వీరున కందకుండునే.

ఉ. భోజకుమార జాతకము బూటక మయ్యెనె, విక్రమార్కు స
ద్రాజకుమారజాతకము రాణకునెక్కడె, దానిచేత వి
భ్రాజితకీర్తికాండె మిహిరాఖ్యుఁడు, బుద్ధుని జాతకమ్ము, ని
ర్వాజఫలంబునీయడె, గ్రహమ్ములయానము కుంటువోవునే ?

ఉ. మూడునుమూడు నాటగును, మూఁడునకయ్య వెతోమ్మి

నానుగాఁ

గూడితప్పినన్, దొసగుకూర్చుట న్యాయమె, యంకెలందునన్,
వాఁడిమికల్లువాని, కొకనాఁడును గూడితప్పిపోవునే?

పాడినెఱుంగ, కొక్కఁడెదో, వాగిన శ్రావ్యమె? సజ్జనాళికిన్.

ఉ. భౌతికశాస్త్రీ, భూభవనభాగ, దిశాంచల సంచల ద్భ్రవో

ద్యూత, మహావిశేషకృతబుద్ధి వినిర్మిత యంత్రసాధనం

జ్ఞై, తనలక్ష్యసిద్ధి, దరియం జనఁడే, యదికానిదానె? సత్

జ్యోతివెలుగుచుండగనె యొప్పునె? చీకటిత్రోవత్రొక్కగన్.

ఉ. నేఁటి ఖగోళశాస్త్ర పరినిష్ఠిత బుద్ధియు, బబ్బు, నిట్టు, లీ

నాఁటి, నభస్థల, స్ఫురదనంత గుహాస్థ, రహస్యజాల, వి

స్ఫోటనశక్తి గల్గినది, జ్యోతిషశాస్త్ర విశేషధారణా

పాటపమొక్కటే, యదియె భాగ్యము, భారత సర్వజాతికిన్.

శా. వేదాంగంబులురెండుమూ, శృవి జగద్విఖ్యాత

పటాఛత్రముల్,

వేదాంగంబులలోన జ్యోతిషము, భావించెల్పడక్షమ్ము, త

ద్భేదంబాను ముహూర్తభాగ, మది, తద్వేత్త ప్రభాదీప్తిచే,

నేదంపూర్వ ఫలప్రదాయి యను వాణిన్ గాదనన్ జెల్లునే.

చం. తెలియని దెల్లెఁ గాదనుట, ధీవరలక్షణ మౌనె? మొండిగాఁ

బలికినఁ గార్యసిద్ధి తనవంతగునే? యెదియైనఁ జక్కఁగా

నిలకడఁజర్చచేసి యొకనిర్ణయ మేర్పడఁ జేయఁగావలెన్,

కల చలపాదిమార్గము సకంటక గండశిలామయమ్మగున్,

తే. నేఁడు, విజ్ఞాన శిఖరమునెక్కు పెఱలె,

భరతదేశపు జ్యోతిష్య పటిమ మెచ్చు,

భారతీయుడే, కాదనువాఁడు నేఁడు,
అరయ, మందుకు రాదుగా, పెరటిచెట్టు.

కం. ఆ విద్యావనముని, తగ,
భావించిన, మూర్త మధిక బలముకలయదే,
తావును దప్పటఁ బూర్ణఫ
లావిర్భవ మందలేక, లయగతినందెన్.

ప. అట్లు విమృశ్యస్వామి దివ్యమైన మహార్తము నిర్ణయించి.

తే. హరిహరునితోడఁ బల్కె, మహర్షి, బిడ్డ!
రాత్రి మూడింటికే ముహూర్తంబు, నీవు
అట్టివేళఁ బునాదిలోఁ, బెట్టవలెను,
శిలను వైదిక బరిషదా శీస్సులంది.

చం నెనరున, నేను, దెల్గుధర, నిత్యము నిల్వ, మహేశ్వ
రాంఘ్రులన్
మనమునఁ గొల్చుచుందును. సమంత్రముగా, శిలనుంచు,
మెప్పు. చే
ఘనముగ శంఖమూదుదు, నొకండు నిమేషము వేళ, తప్పరా,
దనితరలభ్య, మా, సమయ, మట్టిమహూర్తము, నేను
బెట్టితిన్.

చం. హరిహరాయ బుక్కవసుధాధిపతుల్, కనుతెప్పవేయ కా
దరమున రాత్రిమేల్కొనిరి, తప్పకయండు ముహూర్త,
మా మునీ
శ్వరుఁడును, నిష్ఠతో హరుని పాదములన్ భజించుచుండె, నం
దలు సుముహూర్తవేళకయి, ధ్యానముతో, గమకించు
చుండఁగా.

ఉ. మ్రోగెను శంఖ మొక్కపరి “భంభము, భంభు” మటంచు,
మంత్రముల్

సాగెను గర్జపర్వముగఁ, జయ్యన వేసేఁ బునాదిరాయి, భూ
భాగయుతోన, నాంధ్రుల శుభంబును గోరుచు రాజు, సర్వమున్
బాగుగ నయ్యె, గోరికలు పండె నటంచును, బొంగి రెల్లరున్.

ఉ. దైవము సర్వశక్తి, అది దాటఁగ నొక్కఁడు నేర్చునే? యహం
భావముతోడ నజ్ఞుడచు, “మానవశక్తి కతీతమైన దే,
తావున లేదటంచు, ఫలదంబగు దైవము వేళ, లేక స
ర్వావసరమ్ములన్ జయమురాదె? మనుష్యున కద్ది భావ్యమే?

ఆ.వె. అనును విజ్ఞుడట్లు ఘనముగాఁ జర్చించి,
శాస్త్ర సంచయముల సర్వగతుల,
పల్లవాగ్రములను, భక్షించు పక్షికి,
ఆకులోని శక్తి, యర్థమగునె?

ఉ. వచ్చెమహర్షి రొప్పుచు, నుపద్రవమేదియొ నెత్తికెక్కిన,
ట్లచ్చటికిన్, శిఖాంతర జటాపళియూఁగగ, స్వేదమూఁరగా,
ఇచ్చిన యే నిధానమొ గతించినయట్లు, నిరాశ మోమునం
దచ్చపడంగ, రూక్ష నిటలాటుని డెందము పొంగినట్లుగన్.

ఉ. వచ్చి, పునాదిరాతి నతిబాధఁగఁ జూచి వచించె, నాంధ్రసం
పచ్చయ జీవితంబు నొకపాటిఁగ నిల్వఁగలట్టిదాని, నా
సచ్చరితుండు మానివర చంద్రుఁడుఁ శంఖ నినాద మెవ్వరో
యెచ్చటినుండిచేసిరో ఫణింద్రుని భీకర పూత్రతాకృతిన్.

ఉ. ఇంకను బాపుగంటె కల దీశుభకాలమురాక, కింతలో,
వంకర కూఁ తవచ్చి, మిము వంచనచేసె, బునాది యేర్పడెన్
సంకునినాదరూపమున, నావిధిమోసము చేసె, దైవ మే
వంక బలంబుగాదె? మనువంశ్యుఁడు, దానిని మీఱనేర్చునే.

ఉ. ఐనను, మీ ముహూర్తబల, మాయపు నిచ్చుఁ, డెలుంగు
రాజ్యల
క్షీన్మ నవరాజధానికి, విశేష సుహృదిభవమ్ము, సర్వస
మ్మానము, మానమున్, గతముమర్చి, భవిష్య భవిష్య
మెంచి, మీ
పూనికపూనుడయ్య ! కృతపుణ్యము, మీఱుఫలంబు నిచ్చునే?

ఉ. ఆ ఋషివాక్యముల్ వినఁగ, నందఱిమోము లమాసరాత్తులై
తేరకయుండె. గొంతతఱి దేకువనంది క్రమక్రముమ్ముగా
మాతె ద్విత్వీయ చాంద్రసుషమాసరణిన్, స్పృహచిత్త చిత్తముల్,
పారము ముట్టుఁగాని పఱవంబడి పోవునె ? విఘ్ననిఘ్నముల్.

ఆ వె. సంకు సవ్య డెట్లు, సరిప్రొద్దు వచ్చె, న
టంచు వారు రోయ, నపుడు తెలిసె,
విఘ్నకారణమ్ము, నిఘ్నితకార్యము
“బ్రహ్మ విలసనమ్ము, ప్రబలతమము.”

ఉ. జంగమువాడొకండు, కొనసాగఁగనెంచి నిజప్రవృత్తిలో
నం, గడియించెశంఖమును, నచ్చినగంటను, నభ్యసించి యా
జంగము వానిఁ, బండెను నిశన్ నిదురింపఁగ, సర్ధరాత్రి పో
వంగను, మేఘానెన్, దగిలె బ్రక్కన శంఖము, వానిచేతికిన్.

తే. “క్రొత్తజంగము తెలియఁ డేప్రొద్దు ననెడు,
సామెతకు దానుబూర్తిగా సాక్ష్యమగుచు,
లేచి జంగము, కూర్చుండి, సాచిమెడను,
శంఖమొత్తెను, జీల్చి విశ్వబజగతి,

తే. ఆ నినాదమె, యాంధ్రజేశాభివృద్ధి
శిఖర పతనమ్మునకు, నిచ్చెఁజేతి యూత,

నిజము తెలిసినవారెల్ల, బుజముఁగలిపి,
విధివిధానముతోఁ దమ విధులఁగనిరి,

ఉ. వందలు కర్మ కారులు, దివానిశమున్, నృపధాని నిర్మితిన్,
మండముకాని పద్ధతిని, “మాయ దే ! యీపనియంచు” నైపుణుల్
చిండఁగఁ, జేయుచుండిరి విశిష్టపుభక్తిని, నెల్లఁగార్యముల్,
మందికలట్టిచోట, నగమైనను, జూర్ణముగాదె వ్రేర్మిడిన్,

ఉ. ఏ తొలినాటి, పుణ్యకృతి యేర్పడియుండెనొ, తత్ఫలముగా
నాతటి, నేను గొండశిలనై యట నుండుటచేతఁ, గోటకై
పాతినరాళ్ళలోన నిరవందితి, నా భుజమందు నిల్పితిన్,
ఖ్యాతిగలట్టి కోటబరువంతయు, జన్మము సార్థకముగాన్,

చం. హరిహయభూమిజాని విజయంబుల, హాని తపఃప్రభావ పీ
వర వరసంపదన్, గడచి బాల్యమునందలి దెబ్బలన్ని, యీ
పురము, క్రమముగా వెలసె, భూవలయమున, శుభ్రకీర్తి గో
పురముగ, శాంతశూరహరిభూపతి, పాలనపోషణంబులన్,

కం. తొలి విద్యానగర, మ్మా
వల విజయనగరమగుచును, భాసితైను, దె
ల్లులనగరము, మాయని వె
ల్లుల నగరమ్మగుచు, నెల్లగోత్రకు భూమై,

సీ. హరిహయభూజాని, యాహవపాండిత్య,
పాలనావిధుల, శోభలనుగంటి,
బుక్కరాయల మహాభుజఖడ్గ దంతుర,
కుంభము క్తములఁ జేకొంటిఁ దమిని,
సాళువనరసింహ సామ్రాజ్య గరిమను,
గన్నులారఁగ నేను గాంచినాను
తుళువనరసరాయ దోర్బల విస్తృత

తెలుఁగుదేశముఁ గంటి, వెలుఁగుకనుల
షష్ఠర్షములె యేలి, చను, వీరనరసింహ
దమనశక్తినిఁ గాంచి, దద్దరిలితి
అప్పజి శిక్షలో గొప్పశిష్యుండైన
తెల్గురాయల, శౌర్యదీప్తి, గంటి.

తే. అష్టదిగ్గజ ధృతమైన, యాంధ్రభవన
విజయమునుగంటి, ద్రిభువన విజయపక్ష
మైనదానిని, శారదావీణయైన,
గీతశాలనుగంటి, వాగీశుశాల,

తే. వీరనరసింహరాయుని వెనుక, కృష్ణ
దేవరాయలవారు, దేదీప్యమాన
సరణి రాజ్యమునేలిరి. సార్వభౌముఁ,
డాయనకుసాటి, జగమల్లుఁ, డాయనగును,

సీ. ఉదయాద్రి శిఖరమ్ము, నదయుండై పెకలించె,
కొండవీటి శిరమ్ము, గుండుచేసె,
కొండపల్లి యురమ్ము, ఖండంబులన్ జేసె,
రాణ్య హేంద్రముఁ జేసె, మృణ్మయమ్ము,
అల విశాఖముఖమ్ము, నలవోకమూర్ఛించె,
ధ్వజమెత్తె, నరసింహధామమెదుట,
కటకమ్మునకు, నయఃకటకమ్ముఁ గొడిగెను,
వరదరాజేశ్వరి, కరముఁబట్టె,

తే. ఇంతదేశము, గజపతి, సొంతమట్లు,
వాడుకొన్నాఁడు, రాయలు వచ్చువఱకు,
ఏన్లుదొర కుంభమునుగొట్టి, యించు, మంచి,
ముత్తైముల, రాయ లఱుతలో, నెత్తుఁజేసె.

ఉ. దక్షిణయాత్రకై వెడలి, తన్నెదిరించిన, శత్రుపక్ష పక్షయ మాచరించియుఁ బిజాపురమాది, తురుష్కముష్క రాధ్యక్షుల, యుక్కడించి, దరియన్ జని కాన్యకుమారిఁ, దల్లసత్ చక్షువు రక్షనంది, సరసాంపతిలో, జలకంబులాడుచున్.

చం. తెలుఁగును గన్నడంబు కడుతీయనిభాషలు, వాని యుక్కయై లలితగతిన్ మెలంగుఁ దమిళంబని, యా త్రితయంబు నేలు, రాయల, చతురత్వధీరత, లహర్యములంచును, నాంధ్రసత్కపుల్, కలముల కా చరిత్రఁ, గలకాలము, మాయని భూషచేయరే,

చం. కటకము నోరునొక్కి యటకాలునఁ, దీప్త కఠోర ఘోర సంకట, రణమత్త శత్రుగణ ఘస్మర, తీవ్ర కృపాణధారపై, ఘటిత కవోష్ణర క్తమును, గడ్డెను, దక్షిణవార్ధిలోనఁ నొల్లిట, మన కృష్ణరాయలు, బలే! తిరుగున్నదె?

రాయలయ్యకున్.

ఉ. తిమ్మరుసయ్య మానసము దీప్తికి, భాష్యముచెప్పు శిష్యుడై నమ్మినవారియింట రతనంబుల కుప్పలుపోసి గేహముల్ గ్రుమ్మినవారియింటను, రగుల్కొన నాటని చిద్దు పెట్టి, యాంధ్రమ్మును నేలినాడు, మనరాయలు, తెల్లలతల్లియుల్లమై,

చం. తెలుఁగు సరస్వతీ పదవిధేయుఁడు, రాయలు, తెల్లవాణికిన్, విలువనుబెంచు భూషణము, వేడ్కరచించెను ముక్తమాల్యదన్, తులఁగనలేని, యాకవిత ధోరణికిన్, బులకించెఁ, గావ్యోమల లలితాంగియంగము సమస్తము, సత్కవిలోకమంతయున్,

ఆ.వె. “కంఠగలుఁగు భాష, కలకంఠ మధురము,

అమరభాషబోల్కి, నమరుబాష,

ప్రాచ్యభాషలందుఁ, బరువుకల్గినభాష,

దేశభాషలందుఁ, దేలుఁగులెస్స,

ఆ.వె. అనుచు తూమ్ము విడిచి, తెనుఁగుభాషాంతర
 ఘనతఁ, జాటినట్టి, ఘనుఁడు, కృష్ణ
 దేవరాయ, లతని చేవయే, తెల్లు స
 రస్వతికిని, నూపిరయ్యె గాదె.

తే. వాణిపీణయుఁ, గింకిణీ, వాయులీన,
 సరళ నిస్వన, మారాజు, సభకునగలు,
 శిల్పలక్ష్మికి, నాతేడు, చెఱగనట్టి,
 భద్రముద్రాంక మిచ్చిన, భావుకుండు.

ఉ. బంగరు టక్కరంబులఁ, బ్రబంధము వ్రాయఁగలట్టి సచ్చరి
 త్రం గలిగించె నాదినము, రాయలు సర్వకళాభివృద్ధికిన్
 ముంగిటి కల్పకంబగుచు, భూపతి యాతఁడు, ధన్యజీవి, యే
 పంగడుమందుఁబుట్టె, నిటువంటి మహాత్ముఁడు, సిద్ధకార్యుడై.

ప. ఆ మహాప్రభువు తెలుఁగురాజులలో నగ్రగణ్యుడై, వాసికెక్కినాఁడు. ఆ
 ధరాధినేత, పాలనములో, దెలుఁగునేల మూడుపూవు లాఱుకాయలుగాఁ.
 దామరతంపరగా, వర్ణిల్లినది. ఆ చక్రవర్తి పాలనములో, బొడవందిన,
 విజయనగర విశేషవిషయములను, నీకుఁ బరిచయము చేయుదును, మంద
 ముగా ముందుకు నడుపుము.

సీ. ఈ పునీతావని, యేవు మీఠిననాఁడు
 కటక కన్యలు, నొక్క కడుపుపంట,
 నీ వీరధర, తలయెత్తి నిల్చిననాఁడు,
 నూలు మొనలవాలు, నీరుగారె
 ఈ భూమి, మంత్రము, లెగసి రేగిననాఁడు,
 నీతిశాస్త్రంబుల, నెనుకు, గురుఁడు,
 ఈ నేల, లేళ్ళను, లెదిగి పర్విననాఁడు,
 వాడేవి యెడలంత, బంగరయ్యె.

ఈ మహి, గజ్జెల యెలుంగు నిండిననాఁడు
కదలనేరదా రంభ కాలిగజ్జె

తే. ఈ యనంతకుష్ఠి, యేవుగాఁ బండిన,
మానవాళి, “బ్రేపు” మంచుఁ, బ్రేచు,
గోట మీటిన, నిట, బ్రేట తెల్లము, నిధుల్,
తగఁగ వినుము, విజయనగరచరిత్ర,

తే. నాల్గుతరముల మంత్రయై, నాగమాంబ
సుతుని కీర్తికి, నూతనయై బ్రతికినట్టి
నయ వినయశాలి, మాని, చాణక్యనిభుఁడు
శీలి, తిమ్మరుసీ, పురి జీవగజ్జె.

ఉ. అప్పటి రాజ్యవైభవము, అప్పటి కావ్యకళా వినోదముల్
తెప్పల నెక్కి, నిండి జగతిన్ విలసిల్లిన, స్వచ్ఛకీర్తులున్,
తెప్పల నెత్తి చూడఁగల నిత్యవినూతన శిల్పసంపదల్
చెప్పిన దీటునే ! మనసుఁజేర్చిన అందు నె తెల్లుపారుఁడా.

ఉ. ముందుకు సాగుమయ్య! ఇట, ముత్తైములన్ నవరత్న రాశులన్
వందల వేల యంగళులపై నమకూరించి యమ్మి, గప్ప, డిం
కెందుకు, నాఁడు నింగిపయి, నెప్పడు నింద్రశరాసనప్రభల్
క్రందుఁగ వెల్లుచుండు, నవరత్న వినిర్గత నైకరోచులన్.

అదుగో! అల్లంతదూరములోనే జగత్ప్రసిద్ధమైన భువన విజయ సభా
భవన ముండెడిది. అది ఈనాడు జిల్లేడు తుమ్మ మొదలగు చెట్లకు నిలయమై
యున్నది. ఒకప్పుడు సర్వోన్నతములుగా నుండి యిప్పుడు మట్టిదిబ్బలుగా
మిగిలిన భువన విజయమును, దత్పదస్థ విశేష విషయములను మనోనేత్రము
లతోఁజూచు చుండుము. నేనా విషయములను వివరించు చుండును.

తే. ఓయి! పాంథుఁడ ! ఇక్కడనుండి చూడు
తెలుంగువానికి నిలయమై, తేజరిల్లు

భువనవిజయాఖ్య గోష్ఠినిఁ, బుల్కరించి
తనువుతనువెల్లఁ గాదంబతరువుగాఁగ.

సీ. పెద్దనార్కుని కావ్య పీయూష మధురిమ
లిచటఁ బండెను, నాత్మ లెల్లఁ బొంగ
తిమ్మనార్కుని యొక్క, తీయతీయనికైత
లీబుగ్గలోనుండి యెగసి వచ్చె
శైలురాయలకావ్య, దీధితి కీరణాలు
జగమంతఁ బ్రాకె, నీ జగతినుండి
రామకృష్ణుని వచఃప్రాధి, యీకాశ్యపి
శాఖోపశాఖాప్రచారమయ్యె.
అతులిత మాధురీ నితిగల్గు ధూర్జటి
కోకిల గొంతెత్తి కూసెనిచట

తే. మూర్తి వసువు నిల్చె, మూర్తమై యిట, మించె
భువన విజయగోష్ఠి, భువనకీర్తి
ఇచట నెత్తుకత్తి, యిచటి వాఁగఅయును
దలను వంచలేదు తలపునందు.

తే. బట్టఁగట్టిన పరకవి, పండితుఁడును,
భువనవిజయమ్ములోఁ బరాభూతి దప్ప
పొందలేడొక్కడున్ బరాభూతి నెపుడు
దానిఁ దలపోయ, నాగుండె, ద్రవతనందు.

కం. ఆనాటి యాంధ్రవైభవ,
మీనాటికిఁ జిత్తమందు, నృశ్యమగును, నా
వై నము సంగ్రహముగ, నీ
మానసమున కిత్తు, బుద్ధిమంతుడ ! వినుమా !

ఉ. బంగరు రాజమానసము బంగరు పౌరుల చిత్తవృత్తి స
 ర్వాంగము బంగరే విజయరాజ్యరమామణి కాదినంబులన్
 బంగరు మంత్రితమ్మరుసు బంగరు భారతిమందిరమ్ము, షేల్
 బంగరు సర్వహూట, నది, స్వర్ణయుగంబుగ, నందెకీర్తులన్.

మఱియు నా కాలమునకు స్వర్ణయుగ ప్రళప్తిని సమకూర్చిన అంద్ర
 ప్రళస్తులను వినుము.

సీ. సాటి భాషలయందు మేటియై యాండ్రము
 మార్గమయ్యెఁ బ్రబంధ వర్గమునకు,
 కిరుసుకత్తులవై నఁ, గీలించి యంగుళిన్,
 మగటిమిన్ పీరులు, పగటినారు
 తనయింటి పంచఁ, గిమ్మ నకుండ, గీష్పతిన్
 చదివించినార లొజ్జలు, మనీష
 రాతిలో నాతిని, రమ్యముగా నిల్పి.
 కాసీండు, మయశిల్పి, గడచినారు

తే. నందనమ్ములలో మహానందమంది,
 రసికు లావీట, నమరులై మసలినారు
 అరసిక త్వంబు, కాల్వెట్ట, వెరపునందు
 గ్రామ నీమలనై న, నా రాజ్యమందు.

సీ. తొడఁగొట్టి మెడఁబట్టి పడఁగొట్టి శత్రులన్
 బుడమినిండెను దెల్లు కడిమి వెలుఁగు
 పరుగెత్తి చిగురొత్త పరచిత్తవల్లరుల్
 మెప్పుఁజొందిన, దాండ్రు, గొప్పతనము
 రంగారు పొంగారు శృంగార కలితమై
 చెలఁగి మించెను, దెల్లు శిల్పలక్ష్మి

మెడనిక్క చదలెక్కి, జడముక్కు, లదర, నా
 టాడె, నాంధ్రులబావుటాపసందు
 సుమబృంద మధుబిందు సుందరేందీవర,
 మధుమాస కమనీయ, మాంధ్రకవిత

తే. దాన మాన గాన, ధర్మ కర్మలయందు
 సౌరి రాజ వశాని శమనసుతుల
 మించియుండె నాంధ్ర మియ్యది యానాఁడు,
 పరుల కెపుడు తలను వంచలేదు.

ప. ఇట్లు పూర్వాంధ్ర చరిత్రజలధినిఁ కడుపులోఁ దాచుకొన్న యాశిలాశకల
 కుంభసంభవుఁడు పొట్టపట్టక బాధించుచున్న తద్వీశేషతరంగములను
 ఒక్కొక్కదానిని వెలికిఁగ్రక్కచు ముందుకుఁబోయిపోయి నన్నాగమని
 యాదేశించి యిట్లన్నాడు - బాబూ !

ఉ. చూడుము చిన్నతమ్ముడ! వసుంధరఁ గల్గిన గొప్పరాజులన్,
 వాఁడిమి కల్లువాఁడు నిరవగ్రహుఁడై భవి నేలువాఁడు, మో
 మోషక ధర్మరక్షణకు ముందుకు దూకెడు కృష్ణరాయ డీ
 మేడనె చేయఁ దిమ్మరుసు మేధఫలింప, రహస్య మంత్రముల్.

సీ. అల బృహస్పతిమేధ యదరంగ నీమేడ
 పాఠ్యణ్యమంత్రముల్ సాఁగియుండె
 చాణక్యచిత్తము సంభ్రాంతి నండఁగ
 నీమేడ రానీతి నెలపుకొనియె
 కామందకుని నీతికమనీయ సుమములీ
 మేడఁదావులనెల్లఁ గూడఁబెట్టె
 మంత్రి యుగంధర మంత్రతంత్రములన్ని
 ఈసౌధవీధి నివాసముండె.

తే. తెలుఁగు తల్లి మనసు కలతల విడనాడి
 సాటికాంతలందు మేటియగుచు

దిశల వెలుంగగల్లు, దివ్యచరిత్ర కీ
మేడ నీడయగుచు, మించెనాడు.

ఉ. అట్టి మహాగృహమ్ము తనయందము చందము నేలపాలుగాఁ,
దిట్టినయట్లు, కూలినది దృష్టమతాంధుల దుష్టచేష్ట గన్
గుట్టెనయేమొ దుర్మతులకున్, బరుసాంపు సహింపకుంట, యీ
కట్టిడిమూఁకకున్ బ్రతుకుకాదె? శ్వపుచ్చము వంకపోవునే?

అదిగో అటుచూడుము. ఆకనఁబడునది విజయనగర రాజుల ప్రతిభను
దెలుపు వేయి స్తంభముల మండపము.

తే. వేయి యూఁతల నిలఁబడి, విన్నుఁదాఁకు
భవనరాజము, తోఁచె, వేపాదములను
విశ్వరూపిగ నాఁడు భావింప నేడు
ఒక్కపాదము దానికి, నూఁతనీదు.

ఉ. కర్మ ముచాలకో, మనుజుండునందలి శ్రద్ధచేతనో,
యర్మిలి, విశ్వకర్మ ధరయందునఁ బుట్టెను దొల్లి, యాతఁడే
మర్మమువీడి, యీ నగరమందునఁ గట్టెను బట్ట, మెంతయో
యోర్మిని శిల్పలక్ష్మి, కిది, యొప్పునె? కాక, జగత్పశ స్తమై.

అదిగో, అటుచూడుము ఆక్కడఁగొన్ని సన్నని స్తంభములున్నవి.
ఆవి సంగీత స్తంభములు ఆ స్తంభములు లోకప్రసిద్ధిని దల్లకిందులుచేసినవి.

ఉ. గానముచేతనే కఱఁగుగాదె, శిలా హృదయంబటంచు వి
జ్ఞానులు చెప్పచుందా, రిట, నాశిల, గానముచేత లోకమున్,
దాన కఱంగఁజేయ, వసుధన్ గలదేయిది, శిల్పదేవతా
ధ్యానము చేయు భక్తులకుఁ, దావల, మీ, నగరమ్ము
మిత్రమా !

సీ. ఒక రాతి కంబము నొయ్యనఁ దట్టిన
సరిగమ పధనిసల్ సరిగఁబలుకు

విగ్రహ మొకదాని వేడ్కతోఁ దాఁకిన
 నెలయుంచు నులియొక్క విలువ కలిమి
 భవనము నొకదాని భక్తితో స్పృశియింపఁ
 బలుకు నెన్నో శిల్పపరమగతుల
 గోవురం బొకదానిఁ గోర్కెతోఁ బరికింపఁ,
 జెప్ప, శిల్పరహస్య సృష్టి నెల్ల.

తే. ఎచటఁ జూచిన, శిల్ప సాహిత్యలక్ష్మి
 నఖశిఖాంతముఁ గై సేయు, నాభరణ వి
 శేషసంపదే, కనుపించు జెవ్వికన్ను
 లున్నవారికి, భావనాభ్యున్నతులకు.

ఉ. కొండను దొల్చి తొల్చి, యనుకొన్న మనోహర రూప
 చిత్రమున్
 నిండుఁగ బండఁజేసి, భువి నిండినఁ గీర్తినిఁగొన్న, యామహా
 పండితశిల్పిచేతికి, స్వభావకఠోరము, బండరాయియున్,
 మొండిదికాక, మైనమగు- భూమిని శిల్పి కసాధ్యమున్నదే.

తే. జలతరంగిణి, డిండాంగు, మురజరవము,
 లాఱునొకటి స్వరమ్ముల, అల్ల రాతి
 లోనఁ, దాఁచిన, యా శిల్పిలోనఁ గలుగు,
 శక్తి గుర్తింప, నేరికి శక్తికలదు ?

ఉ. తూరుపు మశ్చిమంబు లొక దొడ్డదినంబున నాండ్రశిల్పి, శి
 ల్పారువిలాస భాసుర మహోన్నత రమ్య కళామతల్లికిన్
 హీరమయాంజలుల్ పరఁగ నిచ్చెనుపో. జగమంత నాసికా
 వార నిబద్ధ, హస్తరుహ, బంధుర, తన్మయమగ్నమై, చనన్.

ప. మఱికొంతదూరము పోయి ఆ శిలోపదేష్ట యిట్లన్నాడు.

ఉ. ఆవలఁ గాంచుమా ! యదె, వియత్తలచుంచి, మహీధరాధర
గ్రావముఁ, డంకటంకృతుల, రంజిలఁజేసి, యపూర్వ హస్తవి
ద్యావిభవంబునన్, మలచి, ప్రాణముపోసిన రాతితేరు, నాం
ధ్రావని శిల్పికిరీ, సురథామముఁ జేర్చినదాని, మక్కువన్.

ఉ. చుక్కల నిక్కు వైలసతి, చూపు బడయిని, బుజ్జగించి యా
ప్రక్కకునెట్టి, దాని యెడపైన, నఖంపచ పత్రచిత్రముల్ ,
చెక్కు రసజ్ఞ శేఖరుఁడు, శిల్పి కళాజ్ఞుఁడు వానిసోకునన్,
ఫక్కున నవ్వుఁ గోపనయు, భావమునన్ గిలిగింత లేర్పడన్,

తే. కొండగుండెను బాధలేకుండఁ జెండి,
దానియంగము సాంగమై తనరఁ జేయు,
రాతివెజ్జ చికిత్సలో, రాతిపల్లె,
నగరమై యొప్పె, శిల్పి వినోదమెంతో !

ఉ. మాధవుఁడం, చుమాధవుఁడు, మా యిలువేలుపటంచు, నజ్ఞుల
ప్రాధమి కాల్పభావములఁ బాల్పడి, పొత్తులఁబాసి, భిన్నులై,
బాధల నందుచుందు రొక పాటునఁ, జూడ, నదంతమాధ్యమే,
క్రోధము వీడి చూడ, నొక త్రోవయె తోచు మంతబులన్నిటన్.

ఉ. ఇట్టి, విశాలభావము లనేకము, లా, ఘనశిల్పస్పృష్టిలోఁ,
గొట్టఁగవచ్చినట్లు, లెదఁ గొల్లగఁగొట్టక వచ్చినట్లు, లూఁ
కొట్టఁగఁ డట్టినట్లు, శతకోటిగళంబుల నై కమత్యమున్
గట్టడఁజేసినట్లు, మనకంటికిఁ గన్నడు, సీరమూరఁగన్.

ఉ. రాముని గుండెలోతు, బలరాముని తమ్ముని కొంటెచేష్టలున్,
కామవిజేత బుద్ధుని, యకల్మషచిత్త, మహాత్మ్య భావనల్,
హైమవతీమనోహరుని, యద్భుత, తాండవ నృత్యభేల, లా
ధామమునందు, జీవకలితంబులువోలెనె, యుండు నేటికిన్.

తే. నరునివలెనుండు, నొకవైపునుండి చూడ,
నన్యదిశనుండి తోచు, వానరునివలెను,
కోతిచిత్రము, పండెను గోటిగతుల
శిల్పివిజ్ఞాన, మీ మహాక్షేత్రమందు,

ఉ. ఇంచుక ముందుకేగ వినిపించెను మిత్రునివాక్కు, నేస్తమా !
ఇంచుక యాగు, మిచ్చుట, మహీశుండు రాయలు, దానకర్ణుడై
కొంచక, తూరి స్వర్ణమున, గొప్పగఁజేసెను, దానధర్మముల్.
క్రించు కుబేరుడయ్యె బులకించెధరాసతి, యీవి, తావికిన్.

తే. ఆ తులాభార, మఖిల దేశాంచలముల,
కన్నుఁగప్పెను, దెలుఁగుల కాంతిఁబఱపి,
కామధేనువు సొందుగెండె, గల్పవృక్ష
పల్లవము వాడె, నా యీవి, వాడి, తగిలి.

ఉ. ముద్దుగఁ బెద్దనార్యుని, సమున్నత పాదమునందుఁ, బెండెరం
బొద్దిక కింకిణీరవ సముద్ధతి మ్రోసినదయ్య ! నాఁడు, ని
బ్బద్దిగ, నాధ్వనుల్, జలధిపై నటియించు తరంగజాతమా
సద్దలతో శ్రుతిన్ గలిపి, సాఁసిన, వా దిన, మింకవచ్చునే ?

చం. అడుగడుగందు, నాకసము నంటెడు మేడల, స్వర్ణవీధులన్,
పొడవడగించి నందినముఁ, బొంగెడు తోటల, నొప్పె నీపురం,
బొడయని, ధర్మ శౌర్య గుణపుంజ, సముజ్జ్వల, పాలనంబునన్.
గడనకు నంద వీపురి, యగాధచరిత్రలు ధర్మనేత్రముల్.

తే. రెండువందల యేబదిరెండు వర్ష
ములు, వెలింగెను, నల్లై, యాంధ్రులపురమ్ము,
విజయనగరమ్ము, నిర్భూత విమతపథము,
స్వమతకవచమ్ము, సర్వసంపత్ప్రిదమ్ము,

ఉ. చెల్లె, మహర్షి పెట్టిన ప్రసిద్ధ ముహూర్త బలంబు, దేశమం
దెల్లెడఁ గారుమబ్బు, నివదించుచు నాంధ్ర విశాల భూములన్
బెల్లుగ ముంచివేసె, గడిమించె, నధర్మము, తగ్గె, తెల్లుభూ
వల్ల భులందు శక్తి, పరిపాలనదక్షత, ముప్పనం బడెన్.

తే. రాజులందు, ననైక్యత, రాజుకొనెను,
కన్నుఁగప్పె, నసూయ, భూకాంతులకును,
పరులపాదముఁ బట్టె నిర్భాగ్యుఁడొకఁడు
కొంపలన్ ముంచె, నది, తెల్లుగోత్రయందు.

తే. రాజమూర్తాండుడై, యలరారు, రాయ,
లస్తమింపఁగఁ, తదుపరి, యస్తమించె,
రామరాయల రాజ్యపాలనమునందుఁ,
దెల్లురాసిరి, చేయిచ్చు, దిక్కులేక,

మ. కలలోఁగన్నడి, శాత్రవద్విపములన్, గంపిల్లఁగాఁజేయు, న
త్యలఘు ప్రాభవమూర్తి, కృష్ణనృపహర్యక్షము, రూక్షమై,
వెలుఁగన్, గుంటలదాఁగు దద్దరము, లా, వీరుండు,
కన్నూయ, వీ
ధులలోఁ గూయఁగసాఁగె, సాధుజనముల్ ధూ, ధూ,
యనన్ సోదరా!

ఉ. ఇంక, విచిత్రశిల్పము లనేకము, లా విజయాఖ్య పట్టణా
భ్యంకమునందుఁ, జూపులకు నందని యద్భుత రూపురేఖ, లా
బింకమువీడకే, నిలచి పెద్దరికంబును జాటుచున్న, వే
వంకయులేక, నేటికిని, వాని తొలిస్థితి, ఎంతగోప్పదో?

ఉ. అంతటి సాహితీవిభవ, మంతటి నాట్యకళావిలాస, మా
యంతటి చండవిక్రమము, నంతటిరాసిరి, ఈజగమ్ములో

ఆ.వే. ర క్తబలము తగ్గ, శ క్తి నశింపంగ,

వ్యాధివృద్ధిపొందు నట్లు, రాజ
బలము, తలమువీడఁ, బరబల ముప్పొంగి,
ముంచె, విజయనగరమోడఁ, బట్టి,

తే. విమత, సరాంతకుల్, కపటవిద్యలఁ దేరినవార, లొక్కటై,
యమితబలంబుతోడఁ, దెలుఁగమ్మ గృహమునఁజిచ్చు
పెట్టి, యా
క్రమణముచేసి రీ విజయరాజ్యము, వారి నికృష్టచేష్ట, లో
కమునిరసిం చె, సంధునకుఁగన్పడునే? కనుముందు తత్త్వ మున్.

నీ. కోశములందున్న గుప్తధనమును
బస్తాలకెత్తి చేఁ బట్టినారు
కన్నుమూయని కళాకమనీయ లక్ష్మికిఁ
జూపునుబాపి పస్తుంచినారు
ఉన్నతభవనముల్ మన్ను లోఁబడవైచి
పేరులేకుండఁ గప్పించినారు
వారబ్బసొమ్ముగా వాడవాడలఁగల
సిరిసంపదలను గా జేసినారు

తే. అన్యదేశీయ సంస్తుతమైన కోట
నేలమట్టముచేసి దున్నించినారు
వారి యాగడమెన్న నెవ్వారితరము
వారికంటెను నయమె క్రవ్యాదపశువు

ఉ. తీటక కోప, మా విసుతధృష్టులు, కోట పునాదియందు, నే
నేరముఁ జేయకున్న, నను, నిందునివోలెనె, పట్టికొట్టి, యా
తీరున, ముక్కచెక్కలుగ, దిక్కునుమొక్కును లేకయుండగా,
మాటిచిరయ్య! రూపమును. మత్తుఁడెఱుంగునె, మంచి
చెడ్డలన్.

కం. నాదేహము, ముక్కలు, భూ

మీదేవత గుండెపై న, మిగిలెను, నే, నీ

మాదిరి పడియుంటినయ్యా !

ఈ దైవచరిత్రమీకు, నెఱుకపఱపగా.

చం. సరపతి కృష్ణరాయ పరిపాలనమందునఁ, బెల్లుపెల్లు, లం
బరమునఁ బర్వ, నేత్రయుగమందున నింపితి, శీతవారి, నేఁ,
బరమతనేత, ధర్మపును బాదనఖాగ్రముచేతఁ జీల్చి, యీ
ధర తలఁ బాదముంచఁ, గనుదమ్మిని, నింపితి, నుష్ణవారిచే,

చం. గడిచె శతత్రయాధికముగాగ శరత్తులు, క్రూరకర్మ నా
యెడలుచెడెన్, మనోవ్యధల నొందితి, చిక్కుచు

శల్యమౌచు, నె

న్నడు, నొకఁడెన్, సనున్దరిసి, నాయునికిన్ గమనించు

వాఁడు ని,

క్కడఁ గనుపించలేడె, యని, కందెను, గుండెను, నాదు

డెందమున్,

ఉ. రాయలనాఁటి యాకథ, సరాలను బీకుచునుండె, జెప్ప, నా

కా, యలనాఁటి స్వర్ణయుగ గాథలు, గుర్తుకువచ్చి, ధారణల్
పోయిన బాధలేదు గద, పోవునె ? నెత్తుటిలోన లీనమై,
పోయిన యాస్మృతుల్, కలసిపోవు, శరీరముతోడమట్టిలో,

తే. విజయనగర చరిత్రము, వింటివిగద,

మ్రోడులేకార్చుఁ గన్నీటి, రోదనమ్ముఁ

జేయుఁబ్రకృతియు, నీకథ, చెవినిసోక,

ఇది రచింపుము, కవితలోఁ, బడిలపఱచి.

తే. ఒక్క-తటియందు, నావేశ, మొలికి నన్నుఁ,

బరవశునిజేయు, నెదినిండు బరువుపెట్టు,

వెళ్ళబోసిన నాకథన, వెనుక, బరువు
తగ్గు, నామీద, మానముద్రను వహింతు,

తే. భూమిలోపల, ముక్కలై ప్రోగుపడిన,
నున చరిత్రను, స్మృతిపథమందు, నిలుపఁ
దగినశక్తిని నిచ్చె విద్యావనుండు,
గానఁ, జెప్పితి, నీ మహాగాథ, నీకు,

వ. ఆ మహాత్ముని యనుగ్రహముచేతనే నా కీ కథనశక్తియుఁ గల్గినది. తెలుఁగు
దీధితి వ్యాపనము, ఆ దేశోద్ధారకుని మానసోద్దీపనము కదా!

తే. అనుచుఁ జాలించిఁ గథనము తెనుఁగుదేశి,
కాంతిఁ గోల్పోయె రాయిగా నంతమిగిలె,
వానిఁజూడఁగ, నాగుండె, బావురుమనె,
జాతిబంధము, సర్వాతిశాయికాదె,

ఉ. కప్పిన కప్పునెల్ల, నెడగాఁ దొలగించుచు, పెల్లకాంతులన్
గుప్పన నాఱఁబోయుచు, వినూతన చిత్రచరిత్రలన్నియో,
విప్పి, నెఱుంగఁజేయుచును, వేడకచేసె, శిలాల్పమిత్రుఁ, జే
యొప్పులు, కుప్పలై, అమరియుండెనొ, యీ, యమర
స్థలమ్మునన్.

ఉ. ఉన్నతమైన, ప్రాక్తన శుభోదయగాథను, ద్రవ్వితీసి, నా
సన్నిధినుంచి, నాయెడన సంద్రములోనఁ గరంగ మాలిగా
భృన్మతిఁ గూర్చి, యావల సముద్ధతి నాపి, ప్రశాంతిఁ
గూర్చుచున్,
మిన్నకయున్న, యీ కఠినమిత్రుని, మార్దవమెంచి, పొంగితిన్

కం. మన్ననతో నామిత్రునిఁ,
గన్నులకును నిద్దకొనుచు, గన్నీటను బై

నున్న రజస్సును బాపుచు,
వన్నియఁబెట్టిని, వానిపై దేహమునన్,

ఉ. అంతట, నూత్న మిత్రుని, నొకానొక మంచిప్రదేశమందు, నే
వంతయులేక నిల్చి, తలవంచి, శ్రుతమ్మును, పద్యమాలగా,
సంతరణంబుచేయు, దను, చానలుపెట్టి, పురోగమించి, యా
చెంతనెయున్న, యాత్రికులఁ జేరితితి, బండిననిండు గుండెతో

తే. వందయేడల యాపునిఁ, బాసినట్లు,
విలవిలంబోయె, నాడెంద మలమటించి,
ఎన్ని జన్మలనుండి, శేషించినదియె,
తెలుఁగు రక్తపు బంధ, మీదేహమందు,

కం. ఆవల నా విషయంబును,
కావించును నేర్చినట్లు కవితాఫణితిన్,
నావలని దోషమెంచక,
చేవల గ్రహియింతుగాక, భావ, రసజ్ఞుల్,

వ. ఇట్లు 250 సం., అఖండజ్యోతిగాఁ బ్రకాశించి తైలమింకుటచేతఁ గొడిగట్టి
ఆటిపోయినది. విజయనగరము. ఆకొడి వాసనయైన నేఁ డచ్చలెడు.
కేవలము కాలి మాడిపోయిన వత్తిమాత్రమే యున్నది. మాడిపోయిన వత్తికిఁ
బునుఁప్రకాశము దుర్లభముకదా !

తరువాత శిథిలములైన గజశాలలను నశ్వశాలలను జూచి భేద మోదముల
నంది సాహిత్య సార్వభౌమునితో నిట్లంటిని,

చం. తెలుఁగు చరిత్రకున్, విమల తేజముఁగూర్చిన కృష్ణరాయ!మీ
చలువను, నానతిన్, వినయ సాహసభావము, నన్నుఁబట్టి ముం
గలకునుద్రోయ, వ్రాయుదును, గమ్యముఁ జేర్తునొ లేదొ,
మీ సము
జ్జ్వలచరిత్రన్, దయామతి నొసంగుము, తావిని, నాదుకై తకున్,

అనంతరము మేము. 29-9-84న గోకర్ణమునకు బయలుదేరితిమి. మధ్యే మార్గము తుంగభద్ర అనకట్టయున్నది. ఆ మహాజలబంధనమును జూచుట కటు పోతిని.

తుంగభద్ర

తుంగభద్ర అనకట్ట ఒక అద్భుతనిర్మాణము. అది కృష్ణబృహద్రేణికంపె పెద్దది. ఆ మహాధుని ఆవలియంచు దృష్టికందులలేదు. ఆ నదినిజూడగా నది యపారపారావార మనిపించినది. దానిపై జీతాడు నీలమేఘములు ధూమ రాజిని బోలియున్నవి. కావ్యలింగానుమాన ప్రమాణముచేత (కావ్యలింగా లంకారముచేత) నా యేఱు, అంతర్గత బడబాగ్నియైన జలనిధిగా నాకు భాసించినది. దాని నిట్లనుమానించితిని యథా తుంగభద్రా అంతర్గత బడబాగ్ని వత్రి, ఉపరి సంచారిత నీలమేఘరూప ధూమవత్వాత్, అతదీవ దృష్ట్యగోచర పారవత్వాచ్చ, అపార జలనిధితల్పా, సా మహానదీ, ఇదిశాబ్దబోధః,

(ఆ తుంగభద్ర గర్భమందు అగ్ని (బడబాగ్ని) యున్నది. అది పొగల గుంపువలె బైన సంచరించుచున్ననీలమేఘసంఘాతముచేత ఊహింపబడు చున్నది. మఱియు ఆ యేటి యావలిదరి చూపునకందులలేదు అందువలన ఆమహానది సముద్రమే, అంతటి జలరాశిని కట్టిపడవేసిన మేధావులను ప్రశంసించితిని.

తుంగభద్ర శాస్త్రజ్ఞు లేర్పాటుచేసిన జలమార్గములనుండి దుముకుదుఁ బరుగులెత్తుచున్నది ఆ పరుగెత్తుట పరతం త్రుడైన యభిమాని స్వతం త్రుడై గమ్యమును జేరుటకై పోవునట్లున్నది.

ఆ గమన వేగములోఁదూముల దగ్గఱ ఫేనపుంజము పేరుకొన్నది. ఆ నులుగు చకచకలు, తాను బంధమునుండి విడిపడి స్వేచ్ఛగాఁ బ్రవహించుదుఁ గట్టుకొమ్మ కావలఁ దనను బంధించిన విజ్ఞాన శాస్త్రజ్ఞుల నపహసించుచు న్నట్లున్నది.

ఆ నది తాను తోభవదుదుఁ దననుండి పుట్టిన తేజస్సుతో (కరెంటు) జగదంధకారమును బోగొట్టుచున్నది. ఆదియేగదా ఉత్తమ వ్యక్తి లక్షణము.

తూములనుండి ప్రవహించు నా ప్రవాహము ఎండలో రంగురంగులుగఁ గన్పించుచు శృంగార నాయికలను స్ఫురణకు తెచ్చుచున్నది. ఆ నదీమతల్లి

యనుగ్రహమువలన నచ్చట లక్షల యకరములు సస్యశ్యామలములగు చున్నవి.

తే. తుంగభద్రను, బర హితోత్తుంగభద్ర,
పుణ్యముద్రను, బ్రీతసముద్ర, పాప
జాల, నాశ వినిద్రను, సంస్కరించి
నిర్ణయించితి, బోవ, గోకర్ణమునకు.

హుబ్లి

వ. హుబ్లి తుంగభద్రకు గోకర్ణమునకు మధ్యనున్న నగరము అచ్చట భోజన భాజనములు మాకు కలవై నవి. ఉడికి ఉడుకని గోధూమపిష్టమును (ఉప్పా) బియ్యవారు నివాసయోగ్యముకాని ఆవాసములో మా కాహారముగానిచ్చిరి, “కాలేకడుపునకు మందే గంజి”యన్నట్లుగా నా యన్నమునే మేము పరమాన్నముగా స్వీకరించితిమి “జుఢాతురాణాం నరుచిః నవకర్షం” (అకలి కలవాడు ఉడుకుటనుగాని రుచినిగాని గమనింపడు) అనిగదా యనుభవోక్తి. ఆ యాత్రలో మేము- అధ్వాన్నము (త్రోవలోని భోజనము) (అదియే యిప్పుడు వాడుకలో అద్దాన్నమని వాడబడుచున్నది) అమ పదముయొక్క విలువను. అర్థమును గ్రహింపగలిగితిమి అయినను మేము తట్టుకొనఁ గలిగితిమి, కష్టసుఖములను సమముగా ననుభవింపఁగలుగుట ప్రతివ్యక్తికి నావశ్యకము. ఆ శక్తి తీర్థయాత్రాదులవలన లభ్యమవుతుంది. దేశాటనము జీవితములో నొకభాగము.

ఉ. పుట్టినచోటనే నరుఁడు, పొందికగా నివసించి యున్నచోఁ,
బుట్టిన యల్లెయుండి, యనుభూతి విశేషముఁబొందకుండనే
గిట్టును, అట్టిపుట్టువు నికృష్టము, పుణ్యము పూర్ణపార్థ, మె
ప్పట్టున. లేని పుట్టువు, నివాసము పాశవిక, ప్రవృత్తికిన్.

ఉ. జీవితమన్నఁ, గష్టసుఖస్పృహికీ దావల, మందు సౌఖ్యమే
భావనచేయువాఁడు, తనభావిని, జిక్కులలోనఁ జిక్కు, సం

భావనచేయఁ గష్టమును, బండును జన్మము నిండు కుండగా,
ఈ విధి నందు మానవుడు, హెచ్చుగ, యాత్రలు
చేయఁగల్గినన్,

కం. ఢక్కామొక్కులుతిన, కే
యొక్కండును, దీర్ఘయాత్ర లొనరించునె, యా
ఢక్కామొక్కులె, బ్రతుకులఁ,
జక్కబఱచి, యిచ్చు, శాంతిసౌఖ్యములోర్పుల్,
తరువాత ఆ రాత్రి 1 గంటకు బయలుదేరి మా బస్సు

తే. అంధకారములోమున్గి, యలమటించి,
కన్నులుండియు లోకముఁగాంచలేక,
కమిలిసోయిన కాకులు, కూయిపెట్టు
కాలమందున, నిల్చె, గోకర్ణమందు,

గో క ర్ణ ము

గోకర్ణ మొక పుణ్యక్షేత్రము - ఇది కడలి యొడిలో నిమిడియున్నది.
ది. 30-9-84 ఉదయమునకు మా బస్సు గోకర్ణము చేరినది.

గోః, దేనోః, కర్ణస్య ఆకార ఇవ ఆకారః యస్యక్షేత్రస్య ఈశ్వరస్యవా,
అస్తి తత్ గోకర్ణం నామక్షేత్రం తస్య ఈశ్వరః, ప్రభుః- గోకర్ణేశ్వరః.

అని విగ్రహసమాసములు (ఆవు చెవియొక్క ఆకారమువంటి యాకా
రము ఏ క్షేత్రమునకు- లేక ఏ ఈశ్వరుని పానువట్టమునకు కలదో ఆ
క్షేత్రమునకు ఆ పానువట్టము నకు 'గోకర్ణ' మని పేరు. అచట దేవుని పేరు
గోకర్ణేశ్వరుఁడు, ఈశ్వరుఁడే ఆ క్షేత్రమునకు గోకర్ణమని పేరు పెట్టినట్లు
పురాణ ప్రసిద్ధి. ఆ క్షేత్రమునుబట్టి ఆ దేవునకు గోకర్ణేశ్వర నామముకలిగినది.

గోకర్ణములో నున్న పురోహితులకుఁ బండానిపేరు - వాఁలందఱును
భాగ్యవంతులే. పండాలు మకుటములులేని మహారాజులు పండాశబ్దము
పండితశబ్దమునకు వైకృతరూపమై యుండుట కాని అక్కడనున్నవారిలో

ఏక్కువమంది పండిత పుత్రులేగాని పండితులయొక్క పుత్రులుగారు
అనగా వారు విద్యాహీనులేగాని విద్యావంతులు కారని భావము అచారవ్యవ
హారములు పొరొహిత్యము - అనునవి వారిలో లేవు.

గోకర్ణము సముద్రతీరముకదా - సాన్మార్థమై మేము సముద్రము దగ్గ
ఱకు వెళ్ళితిమి ఆ నదీశ్వరుడు

ఆదివిష్ణువు, తొలియవతారమూర్తికి,

నిరవిచ్చు పుణ్యాత్ముఁ డితఁడె, కాదె,
తామేటిమేటినిఁ దనకుష్ఠిలో దాచి,

కృతకృత్యుడై నవాఁ, డితఁడు కాదె,
తనయింటఁ బెనఁగొన్న, ధనరాశి నంతయు,

దానముచేయు, వదాన్యుఁ, డితఁడె
తనబిడ్డ హరికి, నాతనిబిడ్డఁ దనకుఁగా,

మామ మామను, నామ మందు, నితఁడె
దనుజశిక్షకు నేగు, దశరథసుతునకు,

మార్గదర్శిగవై న, మాన్యుఁ, డితఁడె,
వసుదేవసుతుఁడుండు, ద్వారకానగరికిఁ,

బరిఖగాఁ, బరగిన, వలతి, యితఁడె,
లోకాంతమున, మట్టియాకు తెప్పందేలు,

బాలున, కూయలపడక, యితఁడె

తే. ఎన్నిపొంగులు వచ్చిన, నించుకంత

పొంగకుండెడు, నిర్వికారాంగుఁ, డితఁడె

ఏటిబోలుల మగడు, ప్రాయేఱు, పాఱ

నట్టిగంభీరుఁ, డీ బడబాగ్నికుష్ఠి,

ఉ. నల్లనివాఁడు, సంపదకునాలయ, మూర్జితసత్వసారు, డు
ద్వేల్లి, దనంతబాహు, పరివేష్టిత సర్వచరాచరుండు, భా

రుల్లసదంతరంగుఁ, ఉభిరోపిత సుందరముద్రధారి, రో
పిల్లినరుద్రుఁ డీకడలి, శ్రీపతి, యవ్యయుఁడో, యనంతయుఁడో,

ఉ. ప్రాంతమునందె, భక్తపరిపాలనఁ జేయఁగనున్న, గాఢమో
హంతక, పాదపూజకయి, హస్తతలంబును నింపి, తెచ్చి, య
శ్రాంతము చల్లుపూవు లను భ్రాంతిని, నుచ్చల దూర్మిమాలికా
సంతతజాత ఫేనతతి, సంతరణం బొనరించు నీతడే.

తే.గీ. ఆవులించిన జగముల నాహరించు

బలముకలవాఁడు, దొరయాన, మెలఁగువాఁడు,

అప్పులకుఁగుప్ప, సమయములందు, వబ్బ

ములకు, నప్పుల, నప్పిచ్చు, కలిమివాఁడు.

ఇట్లు ఆ అపాంపతి చరిత్రలను స్మరించుకొనుచు ముందునకు బోయి
స్నానాదుల నాచరించితిమి- ఏమృత విభక్తియౌట (భక్తిలేని వాడగుట
వలన) విభక్తిజ్ఞానములేని (వథమా దివిభక్తి జ్ఞానము) యా పండా
చెప్పినట్లు కర్మల నాచరించితిమి.

గోకర్ణేశ్వరాలయము చాలా ప్రాచీనమైనది. ఇచ్చట గూడ పానువట్టము
ప్రత్యేకముగాలేదు. నేలబారుగానే యున్నది - అది గోకర్ణాకారముగా
నున్నది దైవదర్శనము చేసుకొని బయటకు వచ్చితిమి.

గోకర్ణ ప్రాంతము సారవంతమైనది అక్కడ ఉపయోగింపని మొక్క-
గాని తీగకాని చెట్టుగాని కనుపింపదు. సన్మత్యమలమైన ఆ ప్రాంతము.
ఆకువచ్చని చీరకట్టుకొని పూలరవికను ధరించి మంచుమేలిముసుగుతో
మందస్మితము చేయుచున్న ప్రకృతి సుందరివలె గన్పించినది.

నాగరకత విషయములో గోకర్ణప్రాంతమువారు ఏబది సంవత్సరములు
వెనుకఁబడియున్నారు. వారి వేషభాషలు ఆచార వ్యవహారములు మనకంత
యింపుగానుండవు.

అచ్చట కొద్దిరి, పోక, చెట్లు విరివిగానుండును. ఒకప్పుడక్కడనేలపై
సమృతము ప్రవహించెనేమో? వేసిన విత్తనమేదియు నక్కడ వ్యర్థముకాదు.

దినదినాభివృద్ధినంది సంపూర్ణ ఫలవంతమగును. సన్నగా మిక్కిలి పొడుగుగా నున్న పోత్రమాత్రులు, గగనలక్ష్మి భవనమునకు, దుమ్ములుదులుపుటకై, ఏర్పఱచిన, కుంచెలవలె, నున్నవి.

ఆ ప్రాంతము నారీకేశమయముగదా! అందువలన అచటివారు కొబ్బరి చావలను. ఆస్తరణములుగాను, పరదాలుగాను, కిటికీలకు తలుపులకు, దెరలుగాను, పైకప్పులుగానూ, గొడుగులుగాను, ఇంకను అనేకవిధములుగా ఉపయోగింతురు వేయిమాటలెందుకు “నారీకేశమయం సర్వం గోకర్ణ జన జీవనం” అన్నను అతిశయోక్తికాదు.

అచట బంగాళాపెంకుటిండ్లు మిక్కిలియధికము. లేనివాని కుటీరము మొదలుకొని కలవాని భవనమువఱకు బంగాళాపెంకుల, సంపూర్ణావతారము కొట్టవచ్చినట్లు దర్శనమిచ్చుచుండును. అచ్చటి ఇటుకలు మనయిటుకలకు రెట్టింపుండి గులాబిరంగుకలిగి యుండును. అక్కడి గోడలు కట్టుకకు సిమెంటుకుబదులు ఎఱ్ఱని మట్టియడును నుపయోగింతురు. ఆ యడును సిమెంటుకు తీసిపోదు.

అచ్చటి యావులు చిన్నవిగా నుండును. భారీ ఆవులు అక్కడ కన్పింపవు. ఎక్కువగా ఎఱ్ఱనియావులే అక్కడ, గన్పించును “పొట్టివాడు కడు గట్టివాడన్నట్లు, అచ్చటియావులు చిన్నవైనను క్షీరసంపదలో కామధేనువు సంతతి యనిపించుకొనును.

గోకర్ణమునుండి బయలుదేరి, 30-9-84 సాయంత్రము 4 గం.లకు ఉడిపి లేరితిమి.

ఉ డి పి

ఉడిపి సముద్రతీరమున నున్నది. దానికి నామాంతరము రజతపురము, పరమేశ్వరుని నివాసము కైలాసము, దానికి నామాంతరము రజతాద్రి. మంచుచే గప్పబడి వెండికొండవలె భాసింపుటచేత కైలాసమునకు రజతగిరియను వ్యహార మేర్పడినది.

ఇచ్చట రజతశబ్దము ఐశ్వర్యమున కుపలక్షకము. ఐశ్వర్యము కలపట్టణ మగుటచేత ఉడిపి రజతపురమైనది.

ఉడిపి అందమైన పెద్ద పట్టణము అక్కడ చాలా దేవాలయములున్నవి, వానిలోఁ గృష్ణస్వామి దేవాలయము సుందరము. ప్రసిద్ధమైనది. ఈ దేవాలయము లోని శ్రీకృష్ణ విగ్రహమును 800 సంవత్సరములక్రితము మధ్యాచార్యులవారు ప్రతిష్ఠించిరట అక్కడ, గుడితలుపులు పెద్ద గవాక్షములవలె నుంటాయి. భక్తులు ఆ గవాక్షరంగ్రహములనుండియే స్వామిదర్శనము చేయుచుందురు. ఆ పెద్ద గవాక్షము నకుఁ గనకదాసు గవాక్షమని పేరు.

పూర్వము “కనకదాసు” అను భక్తుఁడు స్వామిని దర్శింప వచ్చినాఁడట అతఁడు తక్కువ కులమువాఁడగుటచే నాలయాధికారులు వానిని గుడిలోనికి రానియలేదు. అక్కడ నుండనియలేదు.

కనకదాసు గుడి వెనకకుఁబోయి నిరాహారుడై నిరంతర ధ్యానముచే వెన్నదొంగ మనస్సును దొంగిలించినాఁడట అపుడు పూర్వాభిముఖుడైన స్వామి మళ్ళిమాభిముఖుఁడుగా మాటి యక్కడి గవాక్షముద్వారా భక్తునకు దర్శనమిచ్చి నాఁడట, అది మొదలు స్వామిని గవాక్షరంగ్రహములనుండి దర్శించుట యాచార మైనది. ఆ స్వామి పదియేండ్ల బాలునివలె నున్నాఁడు. అపుడు నాకొక సందే హము కలిగినది.

కన్నయ చిన్నవాఁడు, తమకంబున లక్షలుకోట్లు పిల్లలన్
గన్న పసిండితండ్రి, యొకకాలమునందునఁజూడవచ్చున
నెన్నిక చేసి చూచి, గుఱుతించున ? తల్పుల సందునుండి, నేఁ
దిన్నఁగ స్వామిఁజేర, నెదితెన్నగు, ద్వారము మూసియుండెనే.

అని భయమందియు, వెన్నుని
మనమున్ గుర్తించి, ధైర్యమందుచు, మదిలోఁ
బెనఁగొను భక్తియు, రక్తియు,
బనుపఁగ, మునుపడితి, భక్త బాంధవుఁజూడన్.

ఇట్లు సంకయాసంకయముల నోలలాడుచు భక్తమందారుని బృందావన మందిరుని గో బృంద సంరక్షకుని ఆనందభామని నందనందనుని గోపికా సుందరునిఁ బరమానందముతో సందర్శించితిని.

పెడఁదలఁ జూపు నాపు నెఱిపించుము, చిక్కని కాకపక్షముల్
గడిచిన కాకపక్షములు, క స్తురిబొట్టు, విశాలఘాల, మా
యెడన సువర్ణ హారము, రహిన్ జగమే లెడు కొంఠెచూపులున్,
బెడగగు కుండబొజ్జ, గడిడిమించిన చేతుల, స్వామి ముద్దుగున్.

మఃగ్ధమోహనమైన యా మూర్తిజూచి
వివశుడనునై తి, దానిలో వింతయేమి ?
ఁడియునార్యేల గోపికాభామలెల్ల
నాదమటవరె, స్వామి యొయ్యారమునకు.

భంగిజూచిన వ్యత్యస్త సాదుడతఁడు,
గతిజూచిన నుస్థిర గతియునతఁడు,
చరితఁజూచిన జంచలచరితుడతఁడు,
భావమునుజూడ, నిశ్చలభావుడతఁడు,

ఆ నవసీతచోదని మహిమలకు ముగ్ధుండనై యిట్లు పలికితిని.

కన్నుఁగప్పి చన్నిడిన, కౌణపజీవముఁ ద్రావి, పండి, ఓ
తన్నున, బండి గూల్చి, నును సంపతికిన్ గలహంబుపెట్టియున్,
పెన్నను మ్రుచ్చిలించి, నడువేధిని గోపికచీర లాగు, నీ
చిన్నదనంబు దాఁచి, బుధసేప్యడవై తవ ? బాలకృష్ణయా.

వేమోలు వేయ వాడవు,

కామాయాంబరులకై నఁ గన్నడవే, పీ

యాషభుగీశార్చిత ! నీ

వేషముఁ గనుగొంటి, జన్మవిలువనుగంటిన్

ఉడిపిలోఁ గృష్ణుఁడు చేతఁగవ్వముధరించి యుండును. ఆ యడియాలము
గోపాలకత్వమునకు క్షీరసంపదకు సూచకము. బ్రాహ్మీముహూర్తములో నభిషేక
సమయములో మాత్రమే కవ్వము గోపాలుని కలరూపు కన్పించును. స్నానానంతర
మా నందనందుఁడు సర్వాలంకారశోభితుడై యుండును.

అ ప్రాంతమంతయు శ్రీకృష్ణసామ్రాజ్యము. ఎక్కడఁజూచినను శ్రీకృష్ణ సంతీర్తనము వినఁబడుచునే యుండును— ఆ ప్రక్కనే యొకనాటకశాలయున్నది. అందుఁబ్రత్యహము భగవత్కథలు ప్రదర్శింపఁబడుచునేయుండును.

మేముద్యోగనరోజున అక్కడఁ బాడుగా పట్టాభిషేకనాటకము ప్రదర్శింపఁ బడుచున్నది. మగవాడఁ సీతవేషమువేసినాఁడు, అది అనాది నాటకమర్హద.

భరతముని, మహర్షి, నాట్యశాస్త్రకర్త. క్రాంతదర్శి, అమహాత్ముడు దూరమాలోచించి పరమ పవిత్రమైన నాటకరంగము కలుపితము కాకుండుటకై శ్రీవేషమునుఁగూడ పురుషులే ధరించాలని తన నాట్యశాస్త్రములో సూత్రీకరించి నాఁడు, శాసించినాఁడు.

పరువములోనున్న శ్రీపురుషులు నాయకనాయకపాత్రలను ధరించి నటించుచు, బరస్పరము ఆశ్లేషించుకొనుచు నున్నప్పుడు వారిలో కళాభిరుచికంటె కామాభిరుచియే కలుగుట కవకాశమున్నది. అప్పుడు కళారంగ మపవిత్రమగును. నాయకనాయకులు మగవారేయైనచో నా ప్రమాదముండదు. ఈ యుద్దేశము తోనే భరతాచార్యుడు శ్రీలకు నాట్యరంగములో ప్రవేశమును విషేధించినాఁడు, “భ్రకుంసశ్చ భృకుంసశ్చ బ్రూకుంసశ్శేతి సర్తకః శ్రీవేషధారి పురుషః” అని నిఘంటు నిర్వచనముకూడ పైవిషయమునే సమర్థించుచున్నది. భరతముని హితబోధను బెడచెవినిబెట్టిన ఈనాటి కళారంగములో నీతినియమము తెంతగా మున్నవో అందరిఱికిఁ దెలియుచునేయున్నది.

ఋష్యంశములేని వాఁడు మహాకవి యెట్లు కాలేడో అట్లే నటుడు కూడ ఋష్యంశము లేనిదే మహానటుడు కాలేడు, సదాచారము సీతనియమములు శీల సంపద దేవతోపాసన నటు నకత్యంతావశ్యకములు. నాట్యరంగము లోకమునకు నేత్రోన్మీలనముచేయు దివ్యప్రసంగము. దానిలో భంగములు రాకుండుటకే భరతముని యా నిర్దేశము.

భదతాచార్యుని నియమములను ఈనాటివఱకు గౌరవించుచు కళాపోషణము చేయుచున్న కూచిపూడి భాగవతు లభినందినీయులు.

అక్కడ చంద్రశేఖరాలయము మొదలైనవి గొన్నిదేవాలయములున్నవి. వానిలో శ్రీకృష్ణ మతమొకటి, ఆ మతములో నిరంతరము ఒక దీపము వెలుఁగు చుండును. ఆ దీపము పూర్వమెప్పుడో శ్రీమద్భావార్యులవారిచే వెలిగింపఁబడి

ఈనాటికి జాగ్రత్తగా రక్షింపబడుచున్నది. ఆ నగరములో జనులు శుభకార్యములకు హోమాది కార్యములకు నగ్నిని ఈ దీపము నుండియే తీసికొనిపోవుట సంప్రదాయమట వానిని దర్శించి, 30-9-84 రాత్రి 3 గం. ధర్మస్థలకు బయలు దేటితిమి.

ధ ర్మ స్థ ల

ధర్మస్థల యొక పుణ్యక్షేత్రము. దానికి రెండుకిలోమీటర్ల దూరములో “వేత్రవతి” అనునది ప్రవహించుచున్నది. ఇది దక్షిణాది నదులలోఁ బ్రసిద్ధమైనది. దీనివిషయము స్కాందపురాణ పూర్వభాగములోఁ జెప్పబడినది.

వేత్రమనగా భయద దండము, మతు బర్థమున వత్ ప్రత్యయమురాగా శ్రీవాచకమున నేత్రవతియగును అనగా దండివలె, స్పాన్దార్థులను దన తీవ్ర ప్రవాహముతో భయపెట్టునది. యని భావము (లక్ష్మ్యర్థము)

వేత్రవతీనది బహు గడనరి, వేగరి, క్షణికమైన పరువమును నమ్ముకొని యున్మత్తయైన మత్తకాశినివంటిది. గజమునుగూడ కాగితమునువలె నవలీలగా లాగివేయఁగల యానదీదేవితో నిట్లంటిని.

ఎందుకు తల్లి స్నాతులు సహింపగనోపని యింతవేగ మిం దెందఱో ముగ్ధి పాపముల నీఁగి తరింపఁగ వచ్చినారు. మా కం దిట నీకు నంటునని కాతీయఁజెం దిటుపాటుచుంటివా? నందన దేహధూళి వెతనందునె చల్లనితల్లి యుల్లమున్.

జీవనదాత్రి! వేత్రవతి! జీవనహర్త్రివి కాఁగఁజెల్లునే? పావనమైన, నీ విమలవారిని, మమ్ముల ముగ్ధనిమ్మ, యా ప్లావముచేసి, నీమహిమలన్, భజియించుచుఁ బోదుమమ్మ, అమ్మా! వనరాశి ముద్దులప్రియా! సరసామృత జీవసంచుకూ.

శ్రావణమందునన్, జలధరంబులు, కన్నులఁ గానకుండ, వి స్రావముచేసియున్న, జలసంచయమంతయు, వీఁగిపోవ, ని వనతన్, వెతన్ గుడువ, జీవనమిచ్చుచు, నిన్ను, నెవ్వరున్, బోవరె! ఆయతిం దలఁచి, పొంగులుమానుమ, శాంతినందుమా.

పలుచ్చనై యుండు, జలములోపలనె, యింత,
కఠినభావము భావ్యమా! కనికరించి,
శాంతినందుమ మేమంత, స్నానములను
జేయుదాకను, బాపముల్ బాయదాక,

స్నానానంతరము ధర్మస్థలక్షీత్ర దర్శనమునకై బయలుదేరితిమి.

ధర్మస్థల :- స్థల శబ్దము నపుంసకలింగము, అందువలన నా క్షీత్రముపేరు
“ధర్మస్థలము” అని యుండవలయును. దానికి ధర్మస్య (సంబంధి) స్థలం, అని
విగ్రహము, కాని ఆ క్షీత్రమును, ధర్మస్థల, యని వ్యవహరించుచున్నారు.
సమన్వయము.

ధర్మేతిష్ఠతీతి, ధర్మస్థః, ధార్మికః, ధార్మికాన్, లాతి ఆకర్షతి (స్వప్రహమ్నా)
యా భూమిః, సా ధర్మస్థలా. దాని తత్సమీకరణము, “ధర్మస్థల” అనియగును,
అనగా ధర్మాత్మలను దన మహిమచే నాకర్షించు పుణ్యమామి యని యర్థము.

ఇచ్చట క్షీత్రస్వామిపేరు మంజునాథస్వామి, ఇది పరమేశ్వర పర్యాయ
పదముగా వాడబడుచున్నది.

మంజుశబ్దము మనోజ్ఞవాచకము, అనగా నందమైనది యనియర్థము
అక్కడ పరమేశ్వరుడు లింగాకారముగా నుండక సర్వావయవములతో మంజు
మూర్తిగా నుండును. నాథ శబ్దమునకు- భర్త ప్రభువు- ఆనునర్థములున్నవి. మంజు
నాథ సమానమునకు- సుందరాకారుడైన జగత్ప్రభువు- అని ఫలితార్థము.

మంజుశ్చసౌ నాథశ్చ, మంజునాథః- మంజునాథశ్చ స్వామీచ- మంజునాథ
స్వామీ, అనివిగ్రహవాక్యము.

ఈ సమానములో, స్వామిపదము పూజ్యవాచకమగుటవలన, నాథ స్వామి
పదములందు పొనరు క్త్య దోషములేదు. పూజ్యుడైన మంజునాథుడని భావము.

క్షీత్ర స్వామినిపేరు కన్యాకుమారి - గుడిముందు విష్ణేశ్వరస్వామి విగ్రహ
మున్నది. ఉడిపియందువలె నిక్కడఁగూడ దేవాలయమునకు గోపురము లేదు.
దైవదర్శనమునకుఁ బోవువారు పాద ప్రక్షాళనము చేసుకొని చొక్కావిప్పి ఉత్త
రీయము వేసికొని పొవలయును. ఈ యాచారము, మనదేశములో దీశాతిపతుల
దర్శన సమయములలో మాత్రమే కనుపించును. దేవాలయములలో కనుపించదు.

అచ్చట నొక విచిత్ర పద్ధతి యున్నది. భక్తులు దైవ దర్శనమునకుఁ బోవు మార్గములో నొకప్రక్క అడ్డముగా బిగింపఁబడియున్న యినుపకడ్డీలు, రెండవ ప్రక్క గోడ యుండును ఆ గోడపొడవునా చిన్నచిన్న గూళ్ళుండును. ఆ గూళ్ళలో భక్తులు తమకుఁదోచిన కానుకలనుఁ బెట్టుదురు. అట్టికానుకలు పదిపైసలనుంచి పది రూపాయల వఱకుఁ గన్పించినవి.

చిత్రమేమనగా ఆ గూళ్ళలోని కానుకలను ఎవ్వరుఁ గఁన్నెత్తియైనఁజూడరు- మనప్రాంతములో దేవాలయములలోఁ గూడ దొంగతనములు తప్పవు- అక్కడి భక్తులకు హరదర్శనాభినాషయేగాని హరదర్శనాభిలాష యుండదు. ఆ గూళ్ళలోఁ గొన్నిచోట్ల ఉంగరములు గూడ నున్నవి. రాత్రి దేవాలయాధికారులు ఆ గూళ్ళ లోని వస్తువులను దీసికొనిపోయి స్వామికర్పింతురు అచటి దేవతాదర్శనము చేసి కొని బయటకు పచ్చితిమి. అచ్చటి భక్తులవరుస తిరుపతిలో భక్తులవరుసను బోలి యుండును.

మనము పీచు (శిఖ) తీయని కొబ్బరికాయను దేవునకుఁ గొట్టుదుము అక్కడ పీచు పూర్తిగఁ దీసిన కొబ్బరికాయలనే కొట్టుదురు. రెండు చిప్పలను వారే తీసి కొందురు. మనకుఁ బ్రసాదముగా నొకచిప్పనీయరు కొబ్బరికాయ గుడిలోఁ గొట్ట రాదు బయటనే కొట్టవలయును.

అక్కడ రెండుపూటల సన్నప్రదానము చేయుదురు. కాని యా యన్న ప్రదానము భోక్తలకుఁ దృప్తినిఁ గలిగింపదు. భోజనమునకుఁ గూర్చున్నది మొదలు లేచువఱకు వడ్డించువారు భోక్తను మిక్కిలి తొందరపెట్టుదురు. అచ్చట భుజించు వేలాదిమందిలోఁ గడపునిండా తిన్నవాఁడొక్కఁడను లేడన్న సత్యయోక్తికాదు. ఈ విషయములో ధర్మస్తలను సధర్మస్తల యనవచ్చునేమో.

ఈ క్షేత్రమహిమను చెల్పుట కొక కథయున్నది.

పూర్వము వివాదగ్రస్తులు తీర్పులకొఱకు స్వామిదగ్గరకు వచ్చి ఐదురూపాయలు స్వామికిఁ జెల్లించి తమ వ్యవహారములను స్వామిముందు విన్నపము చేసి కొనెడివారట స్వామి యెడట అనత్యమాడుటకు భయపడి యిద్దరు యదార్థమునే చెప్పెడివారట- అందుకు గారణము అంతకుముందు అబద్ధమాడిన యిద్దరో ముగ్గురో నెత్తురు కక్కుకొని మరణించుటయే- ఆ స్వామి మహిమ యంతటిది

నవాచారుల పెత్తనమున్నంతవఱకు నీ మహిమ కనుపించుచుండెడిదఁట- అప్పుట సుందరోద్వానము- వస్తు, జంతు వ్రదర్శనశాలలు- అద్వాల మందిరము- మొదలైనవి నున్నవి. వానిని దర్శించి అక్కడనుండి మేము బేలూరు బయలుదేరితిమి.

బేలూరు

బేలూరు జగత్ప్రసిద్ధ శిల్ప క్షేత్రములలో నొకటి- దానికి “వేలాపురి” యను నామాంతరముచూడ నున్నది- ఊరు చిన్నదే.

బేలూరు చోళరాజ్యములోనిది- ఆ రాజ్యాధిపతి విష్ణువర్దన మహారాజు. ఆయన భార్య శాంతాదేవి ఆ దంపతులకు శిల్పమున్న మిక్కిలి యభిమానము- ఆ యభిమాన ఫలమే బేలూరు శిల్పసంపద.

ఆ మహత్తర శిల్పమును సృష్టించినవాడు మహాశిల్పి జక్కనాచార్యుడు- అతని వంశము శిల్పలక్ష్మీకిఁ బుట్టినయిల్లు- జక్కన తండ్రితాతలకు దక్షిణాచార్యులు అను బిరుదముండెడిది. ఆ బిరుదము రూపాంతరమే జక్కనాచార్య అనునది.

శిల్పాలయములో నడుగుపెట్టితిని ఆ శిల్పసౌందర్యమునకు విస్తుపోతిమి.

ఎంతటి శిల్పిజక్కన ! స్ఫుశించినమట్టినిఁ, బై డిఁజేయ న త్యంతసమర్థుఁ, డాబుధుని హస్తతలంబునఁ, గొంతసేపు వి శ్రాంతినిఁగొన్న బ్రహ్మ యొకసారి లగించెను సృష్టికుంచె, నా వంతున శిల్పలక్ష్మి, కతిభాసురభూషలు, చెక్కె, నాతఁడున్, శిల్పాధ్యక్షా, ! జకనాచార్యా !

ఉండియెయుండు, నీయులికిఁ నోర్పును నేర్పును మంచికన్నులున్, బండిన భావసంపదయు, నట్టివిలేకయ, కన్ను తెప్పలన్, నిండుగ వేలువేలుగను నెక్కిని చిక్కనిరోమరాజి యెట్లుండును ? నీ కరంబున. శిలోచ్చయమంత, చిగిర్చిపూయజే.

జక్కన శిల్పసాగరములో జన్మించిన సుధాబాండము చెన్నకేశ్వరాలయము ఆ సృష్టి, శిల్పవిశేషనమస్తి- శిల్పజీవపరిపుష్టి. శిల్పసుందరీ సుందర మందిరమున కాధార యష్టి. ఆలయమునకు ముంచు జయవిజయులను ద్వారపాలకులున్నారు. దేవాలయ ప్రవేశమునకై వారి నిట్లు ప్రార్థించితిని.

జయవిజయులార ! చెన్నకేశ్వరులఁజూడ
 లోనికేగుదు, మాకు మీ యానతిండు
 దూరమందుండి వచ్చితి, నొరనుజూడ,
 ననుచుఁ బ్రార్థించి, యజ్ఞాత, మనుమతిఁ గొని.

ప. లోనికేగితిమి- ఆ ముఖద్వారము మహత్తర మకరతోరణ మండితము-
 అక్కడ రతీమన్మథుల విగ్రహములు వేలువేలుగఁ జిత్రింపఁబడినవి- రతీమన్మథుల
 బంధము- అవినాభావసంబంధము నిరంతరము కలిసియుండు రతీమన్మథులను వేలు
 వేలుగాఁ జిత్రించుటలో శిల్పిశేఖరుని భావము నిట్లుహించుకొంటిని

పాయని దంపతీమహితబంధము శాంభవ మన్యమెంత యా
 ప్యాయతకల్గియున్న నెడఁబాయకతప్పదు, మారదంపతుల్,
 రాయిడిపొందరే యొకతరంబునవేఱియి, లౌక్యసౌఖ్యమున్
 ధ్యేయముచేయరాదు, కడఁదేర్చును జీవి విరక్తియొక్కఁట.

ఇరుమూళ్లు పరులు, లోపలఁ
 దిరముగనున్నారు, పొంచి, దృపులు, వారిన్,
 కర మదలించి జయించిన,
 కరబదరము, మోక్షఫలము, కాదే యరయన్.

చెన్నకేశ్వరాలయము శతాధిక స్తంభమండితము ఆ స్తంభములలో నొక
 స్తంభశిల్పమునకు మఱియొక స్తంభశిల్పమునకు సంబంధములేదు. రెండవస్తంభ
 మలో, దేవాలయములో నున్న 867 స్తంభముల శిల్పములు సూక్ష్మములుగా మలచఁ
 బడినవి. అందువలన దానికిఁ బ్రధాన స్తంభమని పేరు వచ్చినది. ఆ స్తంభములోనే
 నరసింహవిగ్రహము చెక్కఁబడినది అందువలన నా స్తంభమును నరసింహస్వామి
 స్తంభమని గూడ నందురు. ప్రధాన స్తంభమునకుఁ బ్రదక్షిణము చేసిన 868 దేవతా
 మూర్తులకుఁ బ్రదక్షిణము చేసినట్లేయని భావించి భక్తు లా స్తంభమునకు ప్రదక్షిణ
 ములు పూజలు చేయుచుండురు.

ఆ యాలయ మంటపమునకు బై భాగమున గజములు వృషభములు సింహ
 ములు పద్మములు లతలు మొదలగు హృద్యములైన చిత్రములెన్నియో యున్నవి.

అక్కడ గన్పించు నాట్యభంగిమ, అతిలోక రమణీయములు. అచ్చటి, చిత్రరాజు ములను జూచుచుఁ గొంత ముందునకుఁ బోతిమి. అచ్చట, ఒక విగ్రహమున్నది. దాని దక్షిణహస్తము ఖండితమై యున్నది. రెండవచేతిలో ఉలి యున్నది. దాని చరిత్ర యిది.

కలఁడొకశిల్పి, శిల్పమును గన్నకుమారిగఁ బెంచుకొన్నవాఁ డులిమొనయందు నామెకుఁ గడుంగడుఁ గూర్చెడు దివ్యసాధమున్ వెలయఁగఁజేయువాఁడు, పృథివీపతి ప్రేమకుఁ బాత్రుడైన, వాఁ డలనుఁడుగానివాఁడు, కళయన్నను బ్రాణము లిచ్చువాఁడునై .

జక్కనయను జేరునఁ బె
పెక్కెను నాశిల్పి, వాని పేరును విన్నన్
మిక్కిలి కలతలు బడుదురు,
దిక్కులఁగల శిల్పులెల్ల, దిక్కుఱుచు వగన్.

ఆతని కొకపుత్రుఁడు కలఁ,
డాతని మదిలోన వెన్నెలై యుండెడి వాఁ,
డాతని యులిలో, జక్కన,
చేతమఁ గేంద్రీకరించె, శిల్పముఁ బెంపన్.

డంకన పేరున, బాలశ
శాంకునివలె నతని సుతుఁడు, చక్కఁగ బెరిగెన్,
బింకము పొంకము కల మీ
నాంకుని సోయగము, నగుచు, ననుదినవృద్ధిన్,
ఉలితోనాడును, రాతిని
నులితోఁ బలికించుఁ, బూజ యులికే చేయున్,
ఉలితో శయనించును, నా
యులియే సర్వస్వమనుచు నుండును, నతఁడున్,

ఆ తండ్రికొడుకులకు విధినియోగమువలన నెడఁబాటు కలిగినది. పుత్రుఁ డెక్కడున్నదీ తెలియ` తండ్రి మంచముపట్టినాఁడు

ఆ సమయములోనే విష్ణువర్ధన మహారాజు చెన్నకేశ్వర దేవాలయము కట్టింపఁ దలఁపెట్టి యా భారమును మహాశిల్పి జక్కన్న కప్పగించినాఁడు. పుత్రదుఃఖ వివశుడై సప్పటికి జక్కన్న రాజుముదల మూర్ధమున ధరించి శ్రమించి దేవాలయమును నిర్మించి యందు బ్రతిష్ఠిండుటకై చెన్నకేశ్వర విగ్రహమునుగూడ నిర్మించెను.

విగ్రహప్రతిష్ఠకు ముహూర్తము నిర్ణీతమైనది. విగ్రహసౌందర్యమును జూచి సర్వలోకము ఆశ్చర్యచకితమైనది. ప్రభువు తన సంపద సద్వినియోగమైనదని ఆనందించినాఁడు.

మూర్తము డగ్గరింపగను, భూపతి యూనతి, విగ్రహమ్ము, నిర్వర్తిత మంగళాచరణ రంజిత, మాగమమంత్ర పూతమై, వర్తిలుదానిఁ, దెచ్చి, భటవర్గము వేదికనుంచె, నా జగత్కర్తను, జూచి రెల్లరు, హృదంబుజముల్ వికసించి వాసిలన్.

ప్రతిమన్ గల్గిన, యందచందములకున్, భ్రాంతాత్ములై చూపఱుల్ నతులన్ జేయుచు సొక్కియుండఁగ, నొకం, డా మూర్తి,

నాద్యంతమున్

శితదృష్టిం బరికించి. తప్పగల, దీ శిల్పశ్రయ ప్రస్తర స్థితిలో, నీ ప్రతిమాప్రతిష్ఠఁ, జెడు, నీ దేశమ్ము, రాజం, చనెన్.

పిడుగులమొత్త మొక్కటి గభీమని నెత్తినదూకినట్లుగా,
జడనిధి తుంగభంగములు చయ్యన దేహము ముంచినట్లుగా,
మెడపయి నూటుఖడ్గములు మించి మహాత్స్యరఁ దాఁకి నట్లుగాఁ,
దడఁబడఁజేసె, శిల్పి వసుధావరులన్, యువకోక్తవాక్యముల్

ఆ తరుణుని పరుషోక్తుల,

నాతపత వ్రంబులైన సజ్జంబులుఁగాఁ

జేతములు, శిల్పిరాజులు,

గోతంబడి లేచునట్లు, కుట్టుసురులునై.

కొంత తెప్పరిలిరి, కొంతకాలము పోయె,
రాజు చూపులోన, రాజుకొనియె,
గ్రోధవహి, దాని క్రూరత్వమును గన,
రంగుమాతె శిల్పియంగమందు.

ఎట్టిని రాజుచూపులు దహింపగ నాత్మను, శిల్పవిద్యలోఁ
గుట్టఁజొకరడు, తన్నుఁదొడఁగొట్టి హసింపఁగఁ, షంకబింకముల్,
జట్టునజాతికూల, దిగజాతినకీర్తిని లేవనెత్తఁగఁ,
జట్టునలేచి జక్కన, కృశానువునై, పలికెన్, దయాళువై,

అభము శుభమ్ములన్, దెలియనట్టి యమయికబాల! శిల్పిలో
క భయదు, జక్కనన్, దొనఁగుకాడని యంటివి, పిచ్చియైకైనా!
సభ, నిటువఁటికానివి, యసభ్యములన్ బలుకంగవచ్చునా?,
రభసలవేలరా! తొలఁగరా! క్షమియింతును, దప్పుఁగాచెదన్.

నీ పొరపాటు చొడ్డదిర ! నేరిమికాడ ! మఱింక, నేరిమిన్
నీ పొరపాటుఁ గప్పకొన నెంచకు, నింద్యముఁ, గాచువాఁడు, దు
ష్టాపుఁడు, వాని కెక్కడ శుభంబులుగల్గవు, నీవయస్సు, నా
దాపుననెంత, భూపతి పదమ్ములఁదాఁకి, క్షమింపఁగోరరా,

జక్కన మాటలన్ వినుచు, జైత్రరథమ్ము క్షతంగమై ధరన్
స్రుక్కినయట్లు, చే యులి యరుఁతుడమై, తలవఁచినట్లుగా,
మిక్కిలి బాధనందుచు, సుమించిన యామని, యగ్నిదగ్గమై
గ్రక్కునమాడినట్లు, మదిఁగందుచు, షంకన, యోర్మి, నిట్లనెన్.

పెద్దలుమీరు, తాలిమిని వీడుచు నిట్లనఁ జెల్లునయ్య ! నే
కొద్దినె యే యభమ్ము నొకకొంత శుభమ్ముఁ నెఱుంగనేర, మీ
సుద్దులుచాలు, నేపలుకు, జొప్పడనట్టిది నాదునోట నే
ప్రొద్దునురాదు, కోరుదునె ? పోయినఁ బ్రాణమునే క్షమార్పణన్.

యనుచుఁ బలికెఁ బిన్న, యంతకంతకు, వాద
మతిశయించె, సభకు మతులుపోయె,
నోర్పుతగ్గి యిట్లు, తీర్పిచ్చె జక్కన,
కనులనుండి రక్తకాంతు లురుక

ఓరీబాలక ! మాటలెందులకురా ! ఒప్పైన యీదూపులో,
నేరబొక్కటి యున్నచో, వినుము, తన్నిర్మాయి, యీహస్తమున్,
ఘోరాసిన్, డెగనేసెనన్, దొసగు లేకున్నపు నీ. సంధ యే
దో, రూపిపుము, మధ్యవర్తి, మనకిందున్, రాజుగారే, సుచూ.

జక్కనమాట, నోటితుది సాగకముందె, కుమారశిల్పి, వే
డెక్కిన భావముల్ గదుర, తీలిగఁబల్కెను. జక్కనార్య ! నా
పక్కమె యుక్కివంబయినఁ, బిందెమిదే. నిశితాసిధారచే,
గ్రక్కున నామెడం దటిగి, కానుకవెట్టెద శిల్పలక్ష్మికిన్.

పెద్ద పిన్నల పగ్గల భీషణతకు
జలదరించిరి సభలోని సర్వజనులు
చెన్న కేశుని నాభీని జీల్చి యందుఁ
గలుగఁగు, గుణదోషములఁ, జూడవలసె, నవుడు

పాదములంటి మ్రొక్కి, యదుపాలునిఁ బ్రార్థనచేసి, వేడి, ని
ర్వేదమునంది, తప్పక, ధరించెనుసమ్మెట, నొక్కసైనికుం,
డా, దనుజారి, నాభి, ననయంబున, ప్రీల్చుగ, పెన్ను కుక్షిలో,
నాదిగనున్న లోకములయందున, క్షోభము, పెల్లురేపగన్,

సమ్మెటనెత్తి సైనికుఁడు, సాహసియై, ప్రతిమోదరమ్మునన్,
గ్రుమ్మెను వైకథా, శిల యకుంతితమాటను, ఖంగుఖంగునన్,
దిమ్మరవోవ గర్జములు, తీవ్రతరమ్ము ప్రతిధ్వనించె, జి
త్తమ్ములు సంచలించెను, వ్యధాకలితాన్తికనాన్తికాళికిన్.

కొట్టగఁ బదిదెబ్బల, నా
గట్టి ప్రతిమ భిన్నమగుడుఁ గప్పయొకటి, యం
దుట్టిపడి, దూకె, బయటకుఁ,
బట్టున నపకీర్తి శిల్పిపై దూకినటుల్.

శిలాగర్భమునుండి పాషాణదోష నిరూపకంబగు మండుకము, దూకుటను
జూచి డంకన యిట్లన్నాడు.

శుద్ధ శిలాంతరాళమునఁ, జోటును నిర్మితిచేసె, నిట్లనం
బద్ధముగాఁగ దద్దరము, మాన్యతఁగోల్పడె, దాన, రాయి, మీ
బుద్ధికి రాతిదోష మనుభూతముకామికి, నింతవృత్తై, నో
సిద్ధయశస్క! నా విజయసిద్ధికిఁ, గారణమయ్యె, నయ్యదే,
మీయోటమి, నావిజయము,
న్యాయముగా జటిగె, నని, నయంబునఁ బలికెన్,
బ్రాయపుశిల్పియు, జక్కన,
న్యాయమునకుఁ, దలనువంచియున్, బెగడొందెన్.

అనూహ్యమైన అవిషమ సంఘటనమునకు

పాదునుజేసి, ప్రత్యహము వారిని నిండుగఁబోసి, పెంపుకై
స్వేదములోడ్చి, దోహదముచేసి. కనుంగవ వత్తులుంచి, యో
మాదిరిపెంచివట్టి, యసమాన మనోహర శిల్పవృక్ష, మీ
మాదిరి, నొక్కమాటుగనె క్షౌఢ్ధలఁగూలఁగ, రుద్దబుద్ధియై,
జక్కన మాన్పడిపోయెను,
ఫక్కున జనమంత నవృథంగిగఁ దోచెన్,
వెక్కనమయ్యెను బ్రతు, కా
దిక్కరితుల్యునకు, గీర్తి తెగిపడువేళన్,

తూలి యిరింగణోద్ధతికి దూరముగాఁబడి, యూర్పులంది, హ
స్తాలను నూతనఁజేసికొని, ధారుణినిల్చిన వ్యక్తివోలె, శి
ల్పాలయ విగ్రహమ్ము, శకలంబుల నిల్వఁగ, జక్కనార్యుడన్,
దూలియు లేచె, ధర్మమరుదుత్థిత, నైజబలావలంబుడై,

లేచి జక్కన్న డక్కనను ఆస్థాయముగాఁజూచెను. డక్కన్నయు
భక్తితో జక్కన్నను జూచెను. ఆవిజ్ఞాత రక్తసంబంధమేమున్నదోగాని వారికిఁ
బరస్పరము వాత్సల్య భక్తిభావములు హృదయాంతరాళములయందు మెదలినవి.

కాఁకలు తీతినంతఁ, చొలిక్రొర్యము సీరయిపోయె, వారిలో
మేకొనె, సానుభూతి, నునుమెత్తదనంబు లెడందలందు ని
ర్మోకముపీడఁ దాపుకొనె, మోసులనెత్తెను భక్తి వత్సల
త్వాకర భావముల్, హృదయబంధము, బంధురమయ్యె, బద్ధమై,
గతమును దృష్టిలోనిలిపి, గమ్యపథంబును దూచిచూచి, శా
శ్వతమగు కీర్తికాయమును, సారతరంబగు సత్యజై వమున్,
మతి నుతిచేసి, యీసు, నవమానము, గ్రోధము, బాసి, తేఁకువన్
క్షితిపయినిల్చి, సేత్రములఁగీర్ణములై, హిమకాంతులొల్కఁగన్,
కని, సుకుమారు, మారుని వికారుని, ధర్మపు వర్మమైన బూ
వుని, దనయూయరర్థములఁబూర్తిగఁగోరు ప్రజాసమూహమున్,
దన కుడిబాహువున్, సుగుణధాముడను జక్కన, క్రేటుఁగొంచు, స
ద్వినయము మీఱి, నిట్లనియె, విశ్వము, కన్నుల పెల్లునింపఁగా,
ఓచిరంజీవి ! వసుధకే యుసురువైన
ధర్మభూపతి ! తోడులై తనరుబ్రజలు,
ఓడిపోతిని, దండము నొప్పకొందుఁ,
బ్రతినఁ జెల్లింతుఁ, బెంచెద, పంశకీర్తి.
అనుచు, గుడిచేతిఁ జూపి, జక్కనయునుండె,
నూపిరాడక సభయంత, ఊఁగిపోయె,

కదలె డక్కన్నగుండె, జక్కన్నజూడ,
 చెన్నకేశవు, మది నేమి, యన్నయుదియొ,
 ఒక్కడురాడు ముందునకు, నుత్తమశిల్పి కరంబుఁద్రుంపఁగా,
 నొక్కొక ఖడ్గిపైన, నృపుఁడుంచినఁ జూపుల, నాత్మహస్తమే
 ముక్కలుఁజెక్కలొచుఁ, బెనుముప్పను దెప్పనఁబొందినట్లుగాఁ,
 గక్కరమూపిరై న, యసికాండ్ర, మనంబులు, మూలై, మూఁగఁగా,

దయనీయమైన యాపరిపీఠి సఖను గలఁచివేసినది. అప్పుడు.

యువకుఁడు, రాజు, పౌరులు, “ననుత్తమశిల్పి, శిలాత్మ, జక్కన
 ప్రవరుఁడు, వానిచేయి యజరామరమై విలసిల్లుగాక ! యీ
 భువి, దొనగింతలేక, తనువుండునె ? సర్వగుణాశ్రయంబునొ,
 భవమున, నొక్కతప్ప పరిపాటికిరాదని,” పల్కిరా, ర్తితో.

అని యొక్కపెట్టిన నా దాదణ కర్మను నిరోధింపవలయునని పట్టుపట్టిరి.
 అపుడు ధర్మమూర్తియైన దక్షిణాచార్యుఁడు.

పందెము పందెమే, యది యభంగురమై నెఱవేఱునేని, యీ
 పందెము కీర్తిదాయకము, పంతము వీఁగినపం దెకానిపై
 జిందులుగ్రొక్కియూడును బచేళిమమై యపకీర్తి, కీర్తికై
 బొందిని వీడుమానవుడు, పుణ్యతముండని, జక్కనాడగన్,
 ధంషనాధికారి, ధరణీశుఁడౌటచే,

దండు వదులుఁడెపుడఁ, దప్పెకనుక
 విష్ణువర్ధనాజ్ఞ, వెనుకటిపేరుఁడే
 కత్తిచేతఁబట్టె, గరుణవిడచి,

సృష్టికర్తనాభి, జీల్చిన యాతడే,
 సృష్టికర్త, కర్త, చేయి, కర్త
 సంబుఁజేయుఁ, గారణంబునుగార్యముఁ,
 బాడుచేయువాఁడు, బాగుపడున ?

పంచాణ శీఖరమై, పరగు జక్కన ధర్మ
 రక్షికి, బులకించె, బ్రహ్మతిమాత.
 శిల్పకళాలక్ష్మి, చౌటగునన్ మోమును,
 గప్పి, రోదించె, రాల్కూటగిపాట,
 లోకము కనుమూసి, లోలోనగుందుచు,
 బ్రతుకుచావులమధ్య, బ్రాకుచుండె
 భారతీదేవి హస్తారవిందసహస్ర
 దళములందొక్కటి, దళితమయ్యె,

కాశయులిలోని, వాడిమి, కన్నుమూసె,
 విశ్వశిల్పికి, నెడలలో, వేడిపుటై,
 జక్కనార్యుని, కుడిచేయి, ముక్కయగుచు,
 ధాత్రియొడిలోన, దీర్ఘనిద్రను, గనంగ
 చిన్నవాస్తవజ్ఞుడైన, శిల్పి జక్కనజూచి,
 యువకశిల్పిహృదయ, ముడికిపోయె
 దన్నుజూచి బాధగన్నట్టే, యువశిల్పి
 ప్రేమజూచి, పలుకరించె, శిల్పి

యువశిల్పీ! నీవెవరవు, ఇంత గొప్పశిల్పవిద్య నెక్కడ నభ్యసించితివి అని
 జక్కన్న ప్రశ్నించెను. శిల్పశాస్త్రమందుఁ దనకు చుక్కవ మిక్కుటమనియు
 నాదృష్టితో మహాశిల్పివాఁడగు నెందఱి నో యాశ్రయించి శిల్పవిద్యలో రహస్యముల
 నేర్చితినినియుఁ జెన్నకేశవ విగ్రహప్రతిష్ఠ విని యిచ్చటికి వచ్చితినినియుఁ దనపేరు
 డంకన్న యనియు యువశిల్పి చెప్పెను.

తర్జనభర్జన లయినపిమ్మట డక్కన్న తన కుమరుడే యని జక్కన్నకుఁ
 దెలిసెను ఆ సన్నివేశమువ నందఱు మహానందమునందిరి. పిమ్మట తరిడికి
 బడులుగా డక్కన చెన్నకేశవ విగ్రహమును నిర్దుష్టముగ నత్యద్భుతముగ నిర్మించెను.
 దాని నా దేవాలయములోఁ బ్రతిష్ఠించిరి. “సర్వత్ర జయమన్నిచ్చేత్ పుత్రాపిచ్చేత్

పరాజయమ్” అనునూక్తి తనయందు సార్థకమైనందుకు జక్కన్న యమంవానంద మందెను,

జక్కనార్యుడా దేవాలయమును సక్షత్రాకారముగ నిర్మించెను దేవాలయము లోని విశేషములను జూచి బయటకు వచ్చితిని.

ఆ శిల్పసామ్రాజ్యములోఁ గనువిందుచేయు శిల్పము లెన్నోయున్నవి.

ఒక్కశిలాతలమ్మున, నహో! పరమాత్ము దశావతారముల్,
చెక్కెను రాతిచుట్ట మొకచేతనె. సర్వజగత్తులందుఁ బెం.
పెక్కిన దివ్యమూర్తులను, బెద్దశిలన్, గుదిగుచ్చ, సాధ్య మే?
ఒక్కపుడైన నొక్కనికి, నూహకునందునె?, శిల్పితత్త్వముల్.

ఇంకొకచోట, నద్దమును నింపుఁగఁదాలించి, మోమునందమున్
వంకలుతీర్చిదిద్ది, యిరువంకలఁ జెక్కిఁతులందుఁ బత్రముల్,
సంకు మందబునన్ నిలిపి, సంభ్రమమానసయైన, పుషధ
న్వాంకుశసుందరిన్ గనితి, వాసకసజ్జిక, రాగరూపిణిన్,
దశకంఠుం డొకచోట, నుగ్రవరసంధానార్థమై, యీశ్వరున్,
బశునాథున్, గఱింపఁ, బ్రేగులను విశ్వాసంబునన్లాగి, త
ద్వశుఁడై, వీణియవోలెఁ బ్రేగులను డా వాయించిపాడెన్, గిరిం
ద్రశయున్-, దానినె, “రుద్రవీణ” యని మేధావుల్ ప్రశంసించుచుండె.

అది మహాశిల్ప, మరిది యీ యవనియందు,

భారతమునకె, యది, గర్వకారణమగు,

విశ్వకర్మకు, నేది, యీ విశ్వమందు,

చేతగానిది, ఆయువు, పోత, తక్క,

దేవాలయ ప్రాంగణ మతివిశాలము- అందులోఁగల ననేకమందిరములు శిల్ప లక్ష్మికి విహారమందిరములు) ఆ శిల్పములలో లోకికములు సాంఘికములు ఆధ్యాత్మిక ములు ధార్మికములు నైన శిల్పములున్నవి. భారత భాగవత రామాయణాది చిత్రము లెన్నియో నచటి మందిరముల కమూల్యాంకితములైనవి ప్రహ్లాదచరిత్ర సర్వజ

సౌష్ఠోదకరమైన యఖండ కళాఖండము అది ఆసురము తోలుత నెంత విజృంభించి నను వివరక సమూలము నశించును. అను ప్రబోధము చేయుచున్నది ఆ యావరణ ములో జరమాత్మ్యుని విశ్వరూపమువలె శిల్పిశక్తి సహస్రభా వ్యాపించినది. ఏనుగుల బొమ్మ లక్కడ 664- విధములు మలవఁబడినవి.

అక్కడ రూపొందించఁబడిన కేశాంకరణములు పరశ్వతములు, ఒక్క కొప్పలిదకములే రెండువందలవఱకు (200) మున్నవి.

అచ్చట నొకచోట నొక ప్రబోధశిల్ప మున్నది. అది అంతర్భాగహకాదర్శము (ఎక్స్ కే) వంటిది.

కల దొకపరిణు, దానిపయిఁ, గాలిని మోపెను నొక్కయిఁగ, యా ఫలము భుజింప, నీఁగపయిఁ బాపముమోపెను, బల్లి, బల్లిపై, తలమునఁ దొండయొక్కటి పదమ్మును నుంచెను, దొండ మ్రొంగఁగా పిలపిలలాడి దూకె నొకపిల్లియు, వేటరి బొంచెఁ, బిల్లికై

జీన్రఁడు, జీవనమహా ప్రతి

జీవికీ, నను నమృతసూక్తి, సృష్టినితీకె

తో, విలువనిచ్చు మూదల,

ఆ వివరముఁ దెల్పుశిల్పి, యమరుఁడు కూడే.

అక్కడకుఁ గొంతదూరములో బ్రహ్మ చిత్రమున్నది. ఆ వీగ్రహమునకు జానెడు గడ్డమున్నది. అది జైనసాంప్రదాయము. కొంతదూరములో బౌద్ధశిల్పము లనేకము లున్నవి. త్రిమతములను నొకే దృష్టితోఁ జూడఁగలి మహాయోగి జక్కన- “సమత్వం యోగ ఉచ్యతే” అని గదా గీతాచార్య ప్రబోధ.

ఆ సమీపములోనే శృంగిహస్వామి చిత్రమున్నది ఆ స్వామికి పదునాఱు చేతులున్నవి. మహాబలాధ్యుడైన హిరణ్యకశ్యపుని సరిహరించు మహోగ్ర నర సింహస్వామికి పదునాఱు చేతులుండ వలయునని శిల్పి భావించినాడో. లేక అది యొక సాంప్రదాయమో.

తూర్పువాకిలిపై నుండెఁ, దొడలమీఁదఁ

జేర్చి కశ్యపుఁ, జీల్చు, నభినింహమూర్తి,

తాడిఁ దన్నెడు పాని పెందలను దన్ను
వాఁడు, నుండు నటన్న, భావంబుదెలిపి.

కనబడె నొక్కశిల్ప మటఁ గాంచనవల్లి ధరించు జీరనో
టను బిగబట్టి, వానరము టక్కరినొక్కటి లాగుచుండె, దా
నినిఁ గరసంజ్ఞితోఁ, గమలనేత్రయఁ దోలుచునుండె, నెట్టి భా
వన నిదురించెనో యచటఁ, బండిన శిల్పవిశేషమందునన్.

ప్రకృతిసుందరి, చీర యా ప్రకృతిమాయ,
కోతి ప్రాకృతలోకము, చేతఁజేర
లాగుట, యవిద్యఁ దనవై పు లాగుకొనుట,
నాతిబెదరింపు, మేల్పొల్పు నారమునకు

అచటి పైకప్పు మోయు, నయ్యారే! ఐదు
కంబముల్, శేషశిరముల ఉంబు కలిగి
కప్పులోపలి, శిల్పము గొప్పదనము,
వక్కణముసేయ, శేషుఁడు వచ్చెనేమొ?

అచటి యూతకోలలందున, నొకకంబ
మునకుఁ, బేరువచ్చె, మోహినియని,
బమ్మ చేతిబొమ్మ, వమ్మగు, నాబొమ్మ
వలపు గులుకులకునుఁ దలనువంచి

వీరము సారమంతయును, వేషకఁగనిల్చినయట్లు, చూపులోఁ
జేరిన శౌర్యముద్ర, సరివీరుల వెన్నుల గ్రుమ్మునట్లు, సం
ధ్యారుణకాంతికిన్, వదనధామము ధామముచేసినట్లుగా,
వీరుని శిల్పమొక్కటి గభీరము; కన్నడ, నొక్కరాతిపై

వంచి దక్షిణపాదము. వామపాద
మును నిటారుగ, నేలపై మోపియున్న,

యట్టి, యాలీఢ పాదవిన్యాసమునకు,
ముక్కుపై వ్రేలినుంచును, దిక్కులన్ని,

ఒక్కకోమలి, నీరాడి చిక్కనై న
కేశపాశముఁ బిండగాఁ గ్రిందఁబడెడు,

నీటిచుక్కలు, కందోయినేలుచుండు,
శిల్పి యులిలోన, నేత క్రి, జేర్చినాఁడొ,

పిండిన జుట్టునుండి, ప్రభవించిన బిందువులందుఁ, గొన్ని, యీ
దండనెయుండె, సంతరఫణంబున నిల్చెనుగొన్ని, కొన్ని నే
లం దటిసెన్, భువింపడియె లాతులుగొన్ని, యమోఘశిల్పి, చే
యందున, విశ్వశిర్సి హృదయంబు, లయంబయి, శక్తినిచ్చెనో

ఒకచోట. సంగన భుజముపై నొక చిలుకయున్నది- ఆ చిలుకకు ఆ చిలుకల
కొల్కి మాటలు నేర్పుచున్నది.

కలికి పలుకులచాలు, నా చిలుకకిచ్చె,
చిలుక పలుకులతీపి, నాకలికి కిచ్చె,
“విద్యయా విద్య” యన్నట్టి, విమలసూక్తి,
నాదరించిరి వారు, మర్యాదనెంచి.

పడతియొక ర్తు నిల్చెను ద్రిభంగిగ, నొక్కశిలాంతరాళమం,
దొడయని పత్ని యట్లుగను, నొప్పులుకుప్పలు పోసినట్లుగా,
మెడనడుముల్ కుచంబులును, మిక్కిలివంపుల సొంపువీనగాఁ,
గడుకొని వచ్చె వృశ్చికము, కంజదళాక్షి పదంబుఁజేఱఁగా,

కాలికిజేరువన్ గదలు, క్రౌర్యమునెంచక, నాట్యభంగికా
పాలనమందునన్, వివశభావమునందిన, నాట్యకత్తై ప్ర
క్షాలితదీక్ష కన్నడును, జక్కగ, నాశిలశిల్పమందునన్,
లీలగబోధసేయు, కళలెందును, నుత్తమభావసంపదన్.

అదియుఁగాక, తోఁచు, నన్యభావము, శిలా
శిల్పమందు, గగన్ను చెదరకున్న,
మంచిచూచినన్ సహించఁడు దుష్టఁడు
పరుల, హింసతత్ స్వభావమగును.

నల్లపూసమొదలు, నరపతి మకుటమ్ము
వఱకు, గలుఁగు నగల, మఱువకుండఁ
జెక్కినట్టి శిల్పి, చేతిపరాకాష్ఠ,
జరయు మృతియు లేక, శాశ్వతమ్ము.

మఱియొకచోట నొక శిల్పమున్నది- దానిపేరు భామినీ శుక మయూరము
ఆ శిల్పములో నెదురునుండి చూచిన శృంగార నాయికయు కుడిపైపునుండి చూచిన
పురివిప్పియాడు మయూరము, ఏడమ ప్రక్కనుండి చూచిన మధురభాషి శుకపోతము
కనుపించును. అనఁగా ఆ శిల్పసుందరి శృంగారరసాధిదేవత. నాట్యమయూరి శుక
వాణి-అను మూడు మనోజ్ఞభావముల నా శిల్పములో శిల్పి బ్రహ్మ పొందుపఱచినాఁడు-
ఎంతటి భావనా శిల్పమది

ఓయీ జక్క! న శిల్పిరాజ! అజుఁ డెంతోనేర్చునన్ జేసె నీ
మాయా మేయజగమ్ము కాని యది సామాన్యంబెం సద్భావనా
జ్ఞేయంబై న మయూరకీరయువతీ నిర్వాహకప్రాప్తమూ
నీ యత్యున్నత సృష్టి కీడదియు సౌనే? ముప్పు చేవందునే ?

జక్కనార్యుఁడు బొచిత్వవేత్త. సంఘమును జెడుత్రోవపట్టించు శిల్పముల
జోలికి బోవలేదు. కామశాస్త్రమునకు దృష్టాంతముల నాతఁడు శిల్పి కరించినాఁడు.
కాని యుద్ధనాచిత్వము లేదు. అచట ఒకేవిధముగఁ గన్పించు చిత్రములున్నవి.
సామాన్యదృక్కుల కవి యొకేవిధములు. శాస్త్రదృక్కులకు నన్నియుఁ బ్రత్యేక
ములు.

మఱియొకచోట విచిత్రపద్ధతిలో నిర్మింపఁబడిన కొన్ని స్తంభములున్నవి.
వానిని దీప స్తంభములందురు. ఒకప్పుడా స్తంభాగ్రములు దీపములవలె వెలిగెడివఱు
ఆ స్తంభములు నిరాధారములు. ఎంత విడ్డూర్యము ?

అక్కడిశిల్పము మూడువిధములు 1. నాగరశిల్పము, 2. వేసరశిల్పము 3. ద్రావిడిశిల్పము. ఆ మొత్తము శిల్పమును స్థూలముగా హోయసలశిల్ప మనుచుండురు.

శాస్త్రవేత్తలు ఆ శిల్పమును మఱియొక విధముగా గూడ విభజించిరి. 1. నాట్య శిల్పము- ఇందులో వివిధ నాట్యభంగిమలు తదంతర్గతవిశేషములు చేరును. 2. దేవతాశిల్పము- ఇందులో బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర నృసింహ- మొదలైన దేవతామూర్తులుండురు. 3. ప్రతీతిశిల్పము- అసగా నువదేశము చేయునవి. బౌద్ధ శిల్పములు ఆధ్యాత్మిక శిల్పములు ఈ తృతీయభాగాంతర్గతములే.

ఆ మహాశిల్పసముద్రములో నేను గొన్ని విందువులను మాత్రమే గ్రహింపఁ గలిగితిని. ఆ గ్రహించినవానిలోఁ గొన్నింటిని మాత్రమే గ్రంథస్థము చేయఁగలిగితిని. గ్రంథవిస్తరభీతియే యందులకుఁ గారణము.

హ శి బే డ్

కవికలము శిల్పియులి చిత్రకారుని కుంచె విశ్రాంతి తీసికొనలేవు. అందు వలన, డక్కన్న, బేలూరునకు. ముప్పదిమైళ్ళ దూరములో నున్న హశిబేడ్లో జిత్ర నిర్మాణమునకుఁ బూనుకొన్నాడు. ఈ హశిబేడ్ నే ద్వార సముద్రమంటారు.

జక్కన్న తన చిత్ర నిర్మాణములో నెంతయో నిగ్రహమును బాచిత్యమును బాటించినాడు. అందులకాతని వయస్సే కారణము కావచ్చును డక్కన్న యువకుడు గదా అతని, యులి, వసంత మధుసము. బాచిత్యమును బాటించక, రతిలోని నిగూడ ముద్రలనుగూడ శిలలపై ముద్రించినది. అవి యేహ్యములుగా నుండును. హశి బేడ్లో జక్కన్న చెక్కిన శతాధికములైన శిల్పమూర్తులు చూచువారి నిట్టే యాకర్షించును బేలూరు, శిల్పదేవతకు, నివాసభవనము- హశిబేడ్ విశ్రాంతి మందిరము.

జక్కన్న శిల్పము- శాంతగంధీరము- కూలంకషముగ నిండుగ నీరవముగ సాగిపోయినది. డక్కన శిల్పము గిరిశిఖరములనుండి జలజల జాలువారు నెలయేలు. జనకుని శిల్పసృష్టి, వచేశీమమైన. పసుపుపచ్చని పండు. తనయుని శిల్పము, దోర ముగ్గి, కరకరలాడు, ఆకుపచ్చని, ముదురుకాయ. తండ్రి శిల్పభవనము గోపురోన్న తము- (గొప్పతనముచేతఁ బ్రసిద్ధిఁ బొందినది- ఎత్తైన గోపురము కలది) తనయుని

శిల్పము- నిర్గోపురసమున్నతము) గొప్పపసిద్ధి చెందకపోయినను- అనంతర శిల్పములలో నగ్రేసరము- ఆ శిల్పభవనము మండపమువలె నుండును. దానికి గోపురము లేదు. జక్కన చేయనిది డక్కన్న చేసినది, విశేషస్పష్టి సందేశ్వరద్వయ నిర్మాణము.

ఆ వృషభరాజులు పదియడుగుల యౌన్నత్యము, ముప్పది యడుగుల చుట్టు కొలత కలిగి గంభీరాకారములై యున్నారు. శాస్త్రప్రసిద్ధ, వృషభశేష్ట చిహ్నము లన్నియు, రాశిబోసినట్లుగా. నాగిత్తల జంట కన్పించుచుండను- వానిలోనొకటి.

నిక్కినవీనులున్, బెటిగి నింగని జేల్చుడు వాడికొమ్మలున్,
నెక్కొను వేడిచూపులు, త్రినేత్రునివాహనమైన యబ్బుగై
పెక్కిన చిత్తమన్, గల వృషేంద్రుని భీకరమూర్తియుండె, నా
కెక్కడ సాటియెవ్వరు? మహేశ్వరుతేజికి, శృంగభేదికిన్.

రెండవ నందియుండెను, “గిరీశుని జంద్ర గురి త్వవిత్రు నే
నెండనకుండ, వాననక, యెప్పుడు మోయుచునుండు, నందుచే
బండెను నాదుజన్మ ననువంటి పవిత్రులు లేరులేరే, యీ
యండజనుం దటంచు, వినయంబున ధన్యత జెప్పుచున్నటుల్.

ఒకే యలినుండి పరస్పర విరుద్ధభావబంధురములైన. మహాక్షముల,
రూపులు రూపొందుట యబ్బురముగదా.

డక్కన్న శిల్పములో నవీననాగరికత సామాజిక పరిస్థితులు వివిధగతులలో
బ్రత్యక్షమగుచుండును. హారములందలి సూక్ష్మములైన పూసలను రెప్పలందలి
రోమరాజిని సుస్పష్టముగా జెక్కు విద్య డక్కన్నకు వెన్నతో జెట్టినదేమో
యనిపించును.

శ్రావణబెత్తగొత్త

శ్రావణబెత్తగొత్త జైనక్షేత్రము అక్కడఁ గొండపైన 60 అడుగుల గోమఠే
శ్వర దిగంబర విగ్రహము నిర్మింపఁబడినది దిగంబరత్వమనునది జైనులలో
నొకపక్ష సిద్ధాంతము గోమఠేశ్వరునకు 60 సంవత్సరముల కొకసారి మహాకుంభాభి
షేకము చేయుదురట.

దేశగోళలో జైనదేవాలయములతోఁబాటు ఇతర దేవాలయములు గూడ
నున్నవి. వానిలో సరస్వతీమాత యాలయ మొకటి.

సరస్వతీ దేవ్యాలయము చిన్నదైనను సర్వకళాశోభితము. విగ్రహము స్వచ్ఛ
మైన పాలరాతితో నిర్మింపఁబడినది- చిలునవ్వు వెన్నెలల నొలికించుచున్న యా
వాగ్దేవి భక్తాభీష్టముల ప్రసించుటకు సిద్ధముగానున్న కామగవివలె నున్నది.

అనఁడు మూలానక్షత్రము- శారదామాతకు శాస్త్రోక్తముగా నుచ్చట సర్వస
జఙ్ఘుచున్నది- ఆ తల్లినిఁజూడఁగానే నా తనువు మనము భక్తిసమ్రములైనవి.

తెల్లని మేనిచాయలు మదింగల సత్వరుచిన్ పెలార్పఁగాఁ
జల్లని చూపువెన్నెలలు సాంద్రములై తనుఁగొల్పువారిపైఁ
గొల్లఁగ వ్రాలి వారియెదకున్ రసభోగసమృద్ధినియ, సం
పుల్లసరోజత్ర యిరవొందెను శారద కన్న తల్లిగా.

ధాతమోములమేడఁ, దగినవిశ్రాంతిని,

గనుచున్న యమ్మలకమ్మ, సాధ్వీ,
కాళిదాసాది, సత్కవుల లేఖనులందు,

సక్షరాత్మగ, వెల్లు, నమరమూర్తి,
సత్యలోకమురాణి, సాహిత్యసుమవేణి,

నాల్కపైఁగొల్పుండు, నలినపాణి,
ఎడదలోఁ గుసుమించు, నింపైన, భావాలఁ,

బలికించువీణ, గీర్వాణి, జాణ

నెమ్మి జక్కిని నెక్కెడు, నెలతమిన్న,
పైడిజవరాలి కోడలు, ప్రాతమినుకు
లందు నర్తించు, నర్తకి, గ్రంథమూర్తి,
తల్లిఁగనుగొంటి విద్వల మల్లెవల్లి.

కాలిపైఁ, గాలుగదియించి, కేలమాలఁ
దాల్చి, తాగద్దెపై, వరదాఖ్యయగుచు,

వీణఁబలికించు, కాంచీనుశ్రోణి, గాణి,
వాణిఁ, జూచితిఁ గన్నులఁ ఫలముఁగంటి,
తల్లి ! కైతలనల్లు నేర్పును, దయాదాక్షిణ్యమూర్తి ! కృపన్
జెల్లన్, నాకు నొసంగితమ్మ ! కవితన్ శ్రీగంధమున్ గూర్చి, యో
యల్లా ! దాని పరీమళంబులను, విఖ్యాతంబులన్ జేసి, నా
యుల్లంబున్ వికసింపఁజేసి, కవిమాన్యున్, జేయుమా, మాతరో !

ఇట్లు నలువరాణికి నమోవాకంబులర్పించి బెంగుళూరును దర్శింపనేగితిమి.

బెంగుళూరు

డి. 3-10-84న ఉదయము గం. 9 లకు మేము బెంగుళూరు చేరితిమి.

కంటిని, బెంగుళూరు, నతిగచ్చ, దనంత, విచిత్రసాధమున్,
కంటికిఁబంటయై వెలయు, క్రమ విశాల సుదీర్ఘ రథ్యనున్,
జంటయి తెల్లువీటికిఁ, బ్రశంసలనందిన, శుభ్రకీర్తినిన్,
మంటినిఁబైఁడిచేయఁగల, మాన్యపురీవర, శీర్షరత్నమున్,
భరతఖండమ్ములోపలఁ, దురీయంబౌచు,

ఖ్యాతిఁగొన్నట్టి విఖ్యాతపురము
కర్ణాటరాష్ట్ర) పంకజమధ్యమందున

విలసిల్లుచున్నట్టి బీజకోశ
మధునాత, నాసన్య, మహిత నాగరకతల్

నెలపుకొన్నట్టి వెన్నెలపురమ్ము
చలనచిత్ర విశాలశాలా శతమ్ముల

కాకరమైన, కళాశ్రయమ్ము.

తెలుఁగువెలుఁగుల, సంస్కృతిఁగలుపుకొన్న
మిశ్రసంస్కార సంపత్సమేత, పూత,
తెలుఁగుతల్లికిఁ, బక్కింటిచెలువ, మనకు
సరయవినతల్లి, బెంగుళూర్పుగమతల్లి,

బెంగుళూరు కర్ణాటకరాష్ట్ర రాజధాని, దానియందు హైందవ సంస్కృతి ఎక్కువగా ప్రత్యక్షమగుచుండును. అక్కడ ఫలవృక్షములు ఛాయాయావృక్షములు పూలతీగెల జాంపములు విరివిగానున్నవి. అందువలన నా పురము తల్లియుల్లము వలెఁ జల్లిగానుండును.

మాతృభాషాపై శిష్ట్యము - తెలుఁగువెలుఁగు :- కన్నడులకు మాతృభాషాభి మానము మెండు. విద్యాలయములలోను బురపీఠులందును వారు మాతృభాషకుఁ బ్రథమ స్థానమిత్తురు. ప్రకటన ఫలికములమీద (బోర్డులు) మొదట కన్నడముండితీరవలసినదే, మనదేశ మందులకు విరుద్ధము. కౌరళాలమీదఁగూడ గూడ “బార్బర్ షాపు” అని ఇంగ్లీషులో వ్రాయుదురు. ఈ భావనాన్యము తెలుఁగులకు వెన్నునఁబుట్టి ముదిరిన వ్యాధి.

బడులను, బాడిగీములను, బండితగోష్ఠులలోనఁ, ద్రోవలో నడదడియూనులందున, విహారముచేసిన, నమ్మబాస, య ప్పడు, నిజమకా స్వతంత్రతను, బొందునుదేశము, లాతితోఁకలన్, దడవినయంతకాలము, వినాశముతప్పదు, దేశవృద్ధికిన్.

కన్నడదేశవాసులకు, గౌరవమెంతయు మాతృభాషపై నున్నది, దానినే మొదటనుంతురు బల్లలమీద, నాంగ్లమున్ బన్నుగ దానిక్రిందుగనె వ్రాయుచునుండురు, మాతృభాషపై మన్ననఁజూపువాఁడె, బుధమాన్యుడు, జాతికిజీవగట్టయా.

ఇంటనుగెల్చి, రచ్చను జయించుటె మేలని ప్రాజ్ఞులాహరే, తుంటరులైనవారు, తమ తొల్లిటిధర్మము విస్మరించి, ప క్కింటికిఁ గూర్చకై పరుగులెత్తెద, రట్టి వివేకహీనులే, కంటను దుమ్ముకొట్టుకొని. కానరె జాతివిశేషధర్మముల్.

మాతృభాష యెటువంటిదై నను దానిని గౌరవించుట మనవిధి. అబవిక పార్వతీయ జనులు, అనంపూర్ణమని తమభాష నీనడింతురా ? వారు నిరంతరము తమ భాషలో నాప్యాయముగ మాట్లాడుకొందురే, వారికి వారి భాష ప్రాణాధికము.

తెలుగుభాష 56 అక్షరములు కలిగి సంపూర్ణ భాషగా పరిణతి చెందినది. “పశ్చిమభాషలందు నిహితభాషవలె, బ్రాహ్మభాషలందు, తెలుగు సుందరమైనదని ప్రసిద్ధి జెందినది. అట్టి సంపూర్ణభాషను. బివిత్రభాషను గౌరవింప లేకపోవుట యెంతయజ్ఞానము.

తేనెను మించి తీయనయి, తేజము నోజముకల్గి, దేవ భా
షా నవజీవమై, సకలసంస్కృతి నిర్మితకాలవాలమై,
ఫేననీతమ్ము, పాత్రము, పవిత్రమునా, మన తెల్లు వీడి, పై
వానిదియైన భాషకయి, వాయిని విప్పెడు, వార, లాంఛ్రులే.

కుడి యెడమలఁ గలవారల,
నడవడి గుర్తించియైన, నాంధ్రులు తప్పల్
విడువ రిదియేమివాపము !
చెడువానికి మంచియంత చెడుగై తోచున్.

శ్రవణపేయములై మధురాతిమధురములైన మన సజీవపదములను పదలి
కేపలము వ్యామోహముతో, నిర్జీవమైన (నిర్వృత్తపత్రులు - అన్యదేశీయములు)
పరపదనేవ విజ్ఞతకు చిహ్నము కానేరదు.

అమ్మా, యను పదమెంతో,
కమ్మని దుండంగఁ, దల్లికన్యాయముగా,
“మమ్మి యనిపించు, దౌర్భా
గ్యమ్మున కొడిగట్టినావ, ఆంధ్రమ్మన్యా !

అమ్మపదమ్ము, వీనులకు హాయినిఁగూర్చెడు వాయులీననా
దమ్ము, సహస్రజన్మ సుకృత ప్రభవంబగు దివ్యమైన బం
ధమ్ము పవిత్ర వేదపరతంత్ర మహత్తర భావనా పరీ
తమ్ము, సుధాసమమ్ము, జగదంబకు జిహ్నమురా ! త్రిలింగజా !

దేశ్యపరిమళ భరితమై, తెలుఁగువెలుఁగు,
నాల్గుదిక్కుల విరజిమ్ము, “నాన్న” పదము,

ఒంటఁబుట్టినయట్టి, యీ జంటకంటె,
 నుధురమయ్యెనురా! నీకు మమ్మి, డాడి
 ఇంతకంటెను సన్మాయ మేమికలదు.
 ఇంటిభాషను, రక్తమందిముడుభాష,
 నాదరింపక, పరభాష! నాశ్రయింతె?
 నునువు దూరపుకొండను, నుక్తివినవె?

అజీర్ణము చేసినవానికి నన్యతము రుచించనట్లు పరభాషా వ్యాధిగ్రస్తునకుఁ బరమార్థబోధక మాతృభాష రుచించదు. ఇంతేకాదు. ఇంతకంటె ఘోరాతిఘోరమైన యజ్ఞాన మొకటి నేటితెనుఁగు వారిలోఁగొందరిలోనున్నది. అది ఉదరకోశములో జల గ్రంథివలెఁబెరుఁగుచున్నది. అది మాతృభాషను గౌరవించువారి నాక్షేపించుట, ఈవిషయములోఁ దెలుఁగువారు కర్ణాటకులను జూచి సిగ్గుపడవలసినదే. ఒక్కకర్ణాటకులే కాదు. తెలుఁగువారు తప్ప సమస్త వాక్షిణాత్మ్య, బౌత్తరాహు లందఱు మాతృభాషను గౌరవించు వారే. నడుచునున్న వారికే పచ్చినది మానని యీ నాలుకరోగము.

మేము తెలుఁగువారు వెళ్ళినపుడు దసరా ఉత్సవములు జఱుగుచున్నవి. దసరా పండుగలను వారును మనవలెనే యుత్సాహముతో చేసికొందురు. కాని వారి యుత్సవములలో భారతీయ సంప్రదాయము, ఆధ్యాత్మిక తత్త్వము, ముఖ్యముగాఁ గన్పడును- గృహములకు దుకాణములకు దేవాలయములకు మామిడితోరణములు గట్టిరి, అరటిస్తంభములను, స్తంభములకు ద్వారబంధములకుఁ గట్టిరి. తోరణములతోను అరటిస్తంభములతోను అలంకరింపఁబడి తిరుగుచున్న వాహనములు తిరుగుచున్న లతానికుంజములవలె నున్నవి- ఒకచోట

కన్నులపండువై యచటఁ గానఁగవచ్చెను, భూరి గోపుర
 ప్రోన్నత, మచ్చశిల్పవరభూషిత, మాశ్రిత భక్తనాద సం
 పన్న, మదభ్ర సాలనగవర్ధిత, మద్భుత, మగ్రగణ్యమున్,
 సన్నత దివ్యతత్త్వము, విశాలము, కాన్యకుమారి గేహమున్.

ఆ తల్లి ఏ యూరజూచినను అనన్యవైభవముతో విరాజిల్లుచుండును. అందులకుఁ గారణము సహజముగా నైశ్వర్యవంతులైన వైశ్యుల కామె దేవతయైయుండుట యేమో “కిమసాధ్యం సువర్ణస్య”

ఆ యాలయములో గన్వకాపరమేశ్వరి ముమ్మూర్తుల వరస్మరణ సంజాత
లజ్జా పులకితమైన కన్నెప్పిల్లివలె గన్పట్టును. కన్నుల పండువుగా నా పరమేశ్వరిని
దర్శించి

శతపదంబులు ముందుకు సాగి, యచట

కోరికల్మీఱ బసవన్న గుడిని గంటి,

ఉండె బసవడు, నీలాద్రిపండినట్లు,

శివునిగుణమంత యొకచోట జేరినట్లు,

ఇరువదిడుగుల యెత్తుగ నెదిగి, పదియు

నాటుపదముల వై శాల్య మంది, యుండె,

ఋషభసామ్రాట్టువోలె, నా వృషభవృషభుఁ,

హచట, నందికి శిల్పి వ్యాఖ్యానమనగ

భక్తుల పాలనార్థము, దివానిశ మా పరమేశ్వరుండు, సరి

సక్తుడునౌట, సంతతము శ్రాంతిగణింపక వానిమోయుచు,

శక్తి మనోహరుండు, తనశయ్యనుజేఱఁగఁ గొంతసేపు, వై

యక్తిక శ్రాంతినాద, వృషభాధిపుఁడాయెడఁ, బండినట్లగున్,

ఆ నందికి వెనుక నొకధ్వజస్తంభమున్నది. దాని చిఱుగంటల మ్రోతలకుఁ
దన యంకమందున్న కుండేలు పాటిపోవునేమో యని శళాంకుడు భయపడు
చుండును. ఆ నంది ఆ ఆలయము ఆ ధ్వజస్తంభము కీ. శ. పదకొండవ శతాబ్దము
నాటివి.

లాల్ బాగ్ :- హైదరాబీ రెండవ కుమారుడు లాల్ ఖాన్. అతఁడు కళా
ప్రియుఁడు. అందువలన దేశ, విదేశములందున్న వివిధ వృక్షలతాదులను దెప్పించి
వానితో నొకయందమైన యువ్యానవనమును తయారుచేయించినాడు. ఆ తోటలో
నడుమ రెండువేల చదరపు గజముల నేలలో నొక గులాబీతోట యున్నది-అందలి
రంగురంగుల గులాబీలు నేత్రోత్సవమును గల్గించుచుండును- సాలార్ జింగ్ మ్యూజి
యమువలె నిదిగూడ ప్రసిద్ధమే- లాల్ ఖాను, నిర్మించుట వలనను రెండువేల చదరపు
గజముల పేరలో నతి సుందరముగనున్న ఎఱ్ఱని గులాబీతోట యుండుట వలనను,

నాతోటకు లాల్ బాగ్ అని పేరు వచ్చినది. లాల్ బాగ్ పై శాల్యము 250 ఎకరములు.

పూలగడియారము :- లాల్ బాగ్ లో మొదటి దృశ్యము గులాబీతోట- రెండవది పూలగడియారము.

ఆగడియారము నేలపై నిర్మింపఁబడినది మన కచట గడియారము కన్పించదు గడియారము ఆకారములో నున్న పూలమొక్కలు తీగెలు మాత్రమే కన్పించును- ఆ మొక్కలక్రింద ఆ మహాకాలసూచిక (గడియారము) యమర్పఁబడినదట ఆ గడియారములోనే యంతెలు ముండ్లు సమస్తము పుష్పాకారములోనే కన్పించును. దానిలో బెద్దముల్లు రెండుమీటర్ల పొడవుగలిగి దాదాకమ్మివలె నుండును. చిన్నముల్లు మీటరు పొడవుండును- రెండు మీటర్లదే మఱియొక ముల్లు నన్నని కమ్మివంటిది యున్నది. అది, నిమనముల ముల్లు.

ఆఘటియంత్రమును- హెచ్. యం. టి. జపాను సంస్థవారు 1983-లో నిర్మించినారట. దాని ఖరీదు రు. 350000. ఆ ఘటికాయంత్రమునకు 5 సం॥ ఒక సారి ప్రాణము పోయెదరు (కీ ఇచ్చెదరు) ఆ గడియారమున్న భాగము చిన్న పూలతోటవలెనే ముందు కన్పించును. పరిశీలనానంతర మది గడియారమని బోధపడును.

యంత్రముకానరాదు, గడియారము చిన్నెలు కానుపింప, వేయంత్రము పెట్టినారొ యగుమాత్రము తప్పక, కాలమానమున్, తంత్రము చేసినట్లు కథనంబును జేసెడు, కీలుజీవి, నిర్యంత్రణలేనిదానిఁ, గని యచ్చేరువందితి, సంభ్రమించితిన్.

ప్రసిద్ధ చలనచిత్ర దర్శకుడు శాంతారాం “లోకమాత” యనుజిత్రములో అప్పరసల నాట్య దృశ్యమును నవ్వుట చిత్రీకరించినాడు- నేటికిని ఆ సన్నివేశము ద్రష్టలనాకర్షించు చుండును.

లాల్ బాగ్ లోనే ఒక అద్భుతమేడ యున్నది. దానిని ఆంగ్లేయులు “గ్లాస్ హౌస్” అని వ్యవహరించెడి వారట. అది చాలా యందమైనది.

బెంగళూరులో ఒకచోట నాకాశసౌధమొకటి యున్నది. దానికి నిరుపది రెండంతస్తులున్నవి. తరువాత కొంతదూరములో మహాన్నతమైన క్రీస్తుదేవాలయ (చర్చి) మున్నది. అది అపూర్వరామణీయక రమణీయము.

బెంగళూరును దర్శించి 4-10-84 మధ్యాహ్నము మైసూరును దర్శింపఁ బయలుదేరితిమి.

త్రోవలోఁ గావేరి సంగమమును దర్శించితిమి. అంతకు ముందెక్కడో రెండుగాఁజీలిన కావేరి తిరిగి యచ్చట నొకటైనది.

కలతలవల్లనో, మదినిఁగాఁజిన చెయ్యము పెల్లువల్లనో, ఇలువిడిపోయి, దేశములనెల్ల పరిభ్రమణంబుచేసి, మే నులఁ గల సెత్తుబల్మి, యింక నొక్కటి చేయఁగఁ దొందరింపఁ, బర్వులఁడని, సోదరుల్ కలియుపోలిక, కన్నడ, నాథునీడ్వయిన్,

కావేరి సంగమస్థల మతివప్రత్యు. అత్యంత రమణీయము- అచటి ప్రకృతి మానసోల్లాసకరము.

అక్కడకుఁ గొంతదూరములో నొక సుందర మందిర మున్నది. అది టిప్ప సుల్తాన్ విశ్రాంతిమందిరమట- కొందఱా కట్టడమును టిప్పసుల్తాన్ సమాధియని చెప్పిరి.

మఱికొంతదూరములో నింకొక భవనమున్నది- అది టిప్పసుల్తాన్ వేసవి విడిదియట- దానిలో నెచ్చటను శీతలీకరణ యంత్రములేదు- కాని భవనగర్భము చల్లిగానున్నది గోడలలోను నేలమీదను బిగించిన రాళ్ళలోనే ఆ శీతలీకరణ శక్తి యిమిడి యున్నదట.

ఆ భవనములో నిరుపది గదులున్నవి. ఆ గదులలో నానాటి వివిధాయుధములు, వివిధ వస్త్ర భూషణాదులున్నవి. అవి ప్రాచీన నాగరకతకు విజ్ఞానమునకు బ్రతిబింబములు.

అచటి గోడలమీద సుల్తానుకు ఆంగ్లేయులకు జరిగిన యుద్ధ సన్నివేశములు చిత్రింపబడినవి.

టిప్పసుల్తాన్ కోటముందు నిలఁబడి యాంగ్లేయులతో యుద్ధముచేయుచు, దుపాకి గుండ్లకు శరీరము తూట్లుపడగా శత్రుభయంకరుడై పెట్టుపై నొరిగిపోయిన దృశ్యమొకటి పెద్దదిగ నొక గోడపై కరుణ వీర రౌద్ర రస స్ఫోరకముగఁ జిత్రింపఁబడినది- ఆ సుల్తాను.

మత్తకోకిల :-

పిన్నవాడయి, యొంటరీడయి, పేర్చి యార్చెడు వైరులన్,
పెన్నుగ్రుమ్మెడు వారి, నెత్తినఁ, బెట్టగాఁ దన యంజ, నా
కొన్నబెబ్బలివోలె, రేఁగుచుఁ, గూల్చుచున్ రిపుసంఘమున్,
మన్నజాతీకఁ, గూలు, నాయభిమన్యురీతిఁ, గనంబడెన్.

ఆ భవనములందున్న శిల్పకళా వైశిష్ట్య మభినందనీయము.

“మహత్త్వం యత్రవరైత మాన్యం తత్ సర్వమానవైః” అనునార్యోక్తి బహుదూర పర్యాలోచనోక్తముగదా, మహమ్మదీయులు మతాంతరులైనను వారిలోని విశేషములను మన మంగీకరింతుము. అట్లంగీకరింపకల్గుటయే మానవత్వమునకు చిహ్నము. అట్లంగీకరింపలేకపోవుట దానవత్వమునకు లింగము.

మహమ్మదీయ ప్రభువులు చిత్ర శిల్పకళలను బ్రాణాధికముగా నారాధించి పోషించిరి. అనాటి కుట్టిమములలో నీ విషయము తేటతెల్లమగును. అందులకు వా రభినందనీయులు ఏమృత నాపరిసముల పరిశీలించుచు మైసూరునకళిముఖులమైతిమి.

శ్రీరంగ పట్టణము

మైసూరునకు కేవలము సుమారు ముప్పది కిలోమీటర్ల దూరములో శ్రీరంగ పట్టణమును నొకపల్లెటూరున్నది. అది యొకప్పుడు పట్టణమే యిది. కాని “ఉద్ధతుల మధ్య పేదల కుండతరమే” అన్నట్లు బెంగుళూరు మైసూరు మహాపట్టణములకు మధ్య ఉండుటవలన నా పట్టణము “నానాటికిఁదీసికట్టు నాగందొట్టు” అన్నట్లు క్రమక్రమముగా క్షీణించి పల్లెయైనది.

ఆ యూరి ప్రక్కనే కావేరి ప్రవహించుచున్నది. అది యంతపెద్దది కాదుగాని మహాతరస్వీని, దానివేగమునకు గండశిలయు గుండుసూదియు సమానమే ఎక్కడనైన గావేరి వేగరియే, దాని స్వభావమే యంత.

శ్రీరంగ పట్టణము చిన్నక్షేత్రము. క్షేత్రనాయకుడు, శ్రీరంగనాయకుడు, క్షేత్రనాయకి శ్రీరంగనాయకి.

రంగడు, రంగనాయకియు, రంగము శ్రీప్రదమాది, యందుఁజే రంగను, దివ్యకీర్తి, నవరా! పొలుపొందిరి. ముగ్గు, రొక్కపే రుంగలవార, లొక్కట, నెఱుంగమె యుండుట యందుచేత, నా ప్రాంగణమయ్యె, మాధవుని రాజ్యములో, నొకపేటపాటిగా, (సాటి)

కావేరిస్థానమును జేసి దైవదర్శనము చేసికొని మైసూరునకు సూటిగ సాగితిమి.

మై సూ రు

4-10-84 సా. 4 గం. లకు మేము మైసూరు చేరితిమి. అప్పుడు మైసూరులో దసరా ఉత్సవములు జరుగుచున్నవి. మైసూరు దసరా ఉత్సవములు జగత్ప్రసిద్ధములు.

మైసూరుప్రాంతము పూర్వము మహిషాసురునిరాజ్యము. మహిషాసురమర్దని మహిషాసురుని ఆప్రాంతమందే సంహరించినదట. మహిషరాజ్యమే రాసురాను మైసూరుగా మారినది.

దసరా పదనిర్వచనము :- దసరాపండుగలను గొందఱు దేవీ నవరాత్రము లందురు. నవరాత్రపూజ ఆగమ విహిత విధానమున కనుగుణమగుటచేత! బ్రహ్మరము లోనికి వచ్చినది.

కొందఱి పండుగలనే దశరాత్రుత్సవములందురు. దసరాపదము. దశహార వదోద్భూతమైన వర్ణలోప వర్ణాదేశాత్మకమైన తద్భవపదము.

అది శక్తి దుర్గాదేవి జగత్కంటకుడైన మహిషాసురునితో తొమ్మిదిరోజులు యుద్ధముచేసి ఆ దుష్టుని హతమార్చినది. ఆ సందర్భమును ఋరసక్రందించుకొని భక్తలోకము, ఆ జగజ్జననికి తొమ్మిది రోజులు భక్తి ప్రపత్తులతో బ్రాజులు చేయుచున్నది. అవి నవరాత్రులు. దశమ దినము పూజ ఆ తల్లివిజయోత్సవ సూచకము. అందువలననే, ఆ దశమి విజయదశమియైనది. అది దశరాత్రపూజ.

“హరతి దుష్టానితి” హరా పార్వతీ (దుర్గా) హరాయాః (దుర్గాయాః) ఉత్సవాః. హరోత్సవాః దశవ, తే హరోత్సవాశ్చ, దశహరోత్సవాః, అని విగ్రహ వాక్యములు.

(హర - అనగా దుష్టులను సంహరించు దుర్గాదేవి యనియర్థము - ఆమెను గుఱించి పదిరోజులు చేయు ఉత్సవములకు దశహరోత్సవములని పేరు. ఆ దశహరోత్సవములే పూర్వోక్త ప్రకారము “దసరాలు”గా మారినవి. ఈ కారణమువలననే దశరాత్రుత్సవములు దేవీపూజావరములై నవి.

దుర్గాదేవి మహిషాసురమర్దినీయై మైసూరులో (మహిషాసుర పట్టణము) మహిషాసురుని సంహరించుటచేతనేమో మైసూరులో దసరాపండుగలు మిక్కిలి వైభవముగా జరుపఁబడుచున్నవి.

మైసూరులో దసరా ఉత్సవమునకు నొకయెత్తు ఉరేగింపొక యెత్తు, పూర్వము వీనుగంబాదీలో నమ్మవారి నధీవసింపజేసి రాజే మావటివాడై అమ్మవారి నూరేగించెడివాడట, ఇప్పుడు రాజులు లేకపోయినను. “ఇంగు వకట్టి నగుడ్డ” యన్నట్లు ఆయుత్సవమును బాగుగానే చేయుచున్నారు. ఈరేగింపు సా. 4 గం. లకు ప్రారంభమైనది. సౌధములు వృక్షములు గోడలు నేల సర్వము జననముద్రమైనది.

నడగొండయై, సాంగునట్టి, ఏనుఁగపై న,

నంబారిలో, నమ్మ, యలరుచుండె

ఆ ముందు, శ్రవణపేయంబై న, సన్నాయి.

రాగాల లహరిలో, సాంగుచుండె,

అపై న, గగుబంతరాంతరంబులు, నిండ,

బాకాల యార్భటి, ప్రబలిమ్రోసె,

ఆపెనక, చిత్రపేషాలంకృత, నటీన

టాభినయంబుల, డంబు, మీతె

గతివి శేషంబుల, మఱులనాకర్షింను,

తప్పెట్ల యువివులు, తనరె, పెనుక,

కన్నులు కర్ణముల్, కలఁగిరాపడ, మందు

గుండు సామాను, బ్రచండమయ్యె

గోలాటముల యూటట, గొసరిమ్రోసెడుమ్రోత.

లాపై న, వింతై న, హంగు, గూర్చె

మింటితో జతఁగట్టి, మేలమాడు పతాక,

బొయ్యారమొలికించి, యూఁగుచుండె,

పంచకల్యాణి యశ్వములపై, రాతుల,

గతిపంచకంబుల, గతులుమెరసె,

విద్యుత్ప్రదీపముల్, వేలువేలుఁగవెల్లి,

ఖమునుండిజూఱు, రిక్కలను, బోలె.

రెండువైపుల జనములు పిండు గట్టి

చీమ దూరగనిక వసిచియుండ

మైలుపొడుగున సాగెను, మహా, మపూర్వ

సంభ్రమంబున, దశహోత్సవములందు.

గట్టులఁదన్ని పట్టి, యిటుకాటమునంబడి, నైకజంతు సం

ఘట్టనఁ బొంగి, తీరముల కావలిదేశముఁజూడఁగోరి నాన్,

రట్టును గట్టుకేర్పఱచి, రావముమీఁకఁగఁ, బాటు నేరుగాఁ,

బట్టణవీధినున్న, నరవారము, పారములేక, కన్నడన్.

5-10-84 ఉదయమే మేము శ్రీ చాముండేశ్వరీదేవి దర్శనము కొఱతై
బయలుదేరితిమి. ఆ దేవి బ్రాహ్మీ మొదలైన సప్తమాతృకలలో నొకరి. ఆ దేవి
పర్వతశిఖరము నధివసించియున్నది. ఆ కొండపైకి మెట్లదారి, బస్సుమార్గము,
నున్నవి మేము మా బస్సుమీద అమ్మవారి గుడిముందుకుఁబోతిమి, చాముండేశ్వరీ
పర్వతముపై నొక నంది యున్నది. దానియెత్తు 16 అడుగులు, వెడల్పు 18 అడుగులు.

అరియము ముందు ఇరువది అడుగుల యెత్తుగల మహిషాసురుని బొమ్మ
యున్నది. అరాక్షసుని యొకచేతిలో భయంకరసర్పమున్నది రెండవచేతిలో మహాఖడ్గ
మున్నది. సర్పము వాని క్రౌర్యమునకు, ఖడ్గమాతని జింఘాంసకు, సూచకములు,
అచ్చటనే యుత్సవ సమయములలో నమ్మవారి నూరేగించు రథమున్నది. అది
చాలపెద్దది.

దీర్ఘముగానున్న భక్తుల వరుసలో రెండు గంటలు నడచి అమ్మవారిని
దర్శించితిమి. ఆ తల్లియుఁ గళకళలాడుచు వాత్సల్యముతో మాకు దర్శనమిచ్చినది.

సప్తమాతృకలన్, గణసారిదయ్యుఁ

బ్రథమగా, శక్తులందునఁ బ్రబలుచున్న,

నగజ యంశముఁ, గంటిఁ, గన్నాఱు నచట,

ఎడవ నిండుగ భక్తి, సందడినిఁజేయ,

ఆ యాలయమునకు నావల నటరాజస్వామి యాలయమున్నది. ఆ నటరాజు
ముమ్మూర్తుల నటరాజుగానేయున్నాడు.

రాజభవనము :- ఆనాడు మధ్యాహ్నము రాజభవనమును జూచుటకు వెళ్ళితిమి. ఆ భవనప్రాంగణము పల్లెయారంతయున్నది.

రాజభవన దర్శనమునకు ప్రవేశమూల్యము మూడురూపాయలు, ఆ యాహాయముతో నా మందిరనిర్వహణము జరుగుచుండును. ఆయములేని వ్యయ మనర్థ హేతువుగదా !

ఆ రాజ భవనము దేవాలయము వంటిది. పాదరక్షల కందు ప్రవేశార్హతలేదు. హాలివానినుండి ఏలువానివఱకు నందఱు నచ్చట పాదరక్షలను విడిచిపోవలసినదే.

రాజభవనము విలువ కొన్ని కోట్లుండును. అందలి సువర్ణ, రజత నిర్మిత వస్తువాహనాదుల. విలువ, యెన్ని కోట్లుండునో నిర్ణయించుట చాలకష్టము- ఇపుడా భవంతి ప్రభుత్వరక్షణములో నున్నది- ఆ మహానంపద సంరక్షణమునకై వందలాది రక్షకభటు లాయుధధారులై రేయింబవ శృచ్ఛట కాపలాయుండురు.

ఇంద్రలోకమును, జూచివచ్చి, దాని వై భవమును, జెప్పినవారు లేరుగదా! ఆ సౌధమును జూడగానే, యింద్రలోకములోని, వైజయంతము (ఇంద్రునిభవనము) ఇట్లేయుండునోమో యనిపించినది. స్థూలదేహముతో నింద్రలోకమందుఁ దిరుగుచున్న ట్లనిపించినది. ఇట్టి దివ్య రాజభవనములను జూచియే, మహాకవులు, దేవలోకపరచములను జేసియుండురేమో యని గూడ ననిపించినది.

ఆ భవనములో వందలాదిగ, గదులున్నవి. పరిచయము లేనివాఁడెవ్వడు' వెళ్ళిన మార్గమునఁ దిరిగిరావేడు- రాతేకపోవుటయే గాదు మయసభలోని దుర్మోఢులు లగుదురు.

ఆ లోగిలిలో సుమారు వందఱిట్లర్థపొటపు ఆఱుఱిట్లర్థ పెడల్పుగల వీధుల వంటి వరుస లనేకమున్నవి. ఆ శ్రేణులన్నియు నాకేవిధముగా నుండును. లనే యంతయు ఖరీదైన తివాసీలతో నవకుంతితమై యుండును. నే ననుకొన్నాను? రాజ భవనములో శ్రీలకేశికాక శ్రీలింగ వాచ్యమైన భూదేవికిఁ గూడ 'మోషా యున్నదేమో! లేనిచో నేమాత్రము కనుపించకుండ ధరానతికి, ఈ తివాసీపరవాలేల? అని

ఆ భవనము నందంతటను అత్యద్భుతమైన చిత్రములు చిత్రించఁబడినవి. కళాపోషణమునకై మైసూరు మహారాజు లెంత కృషిచేసినారా ! యనిపించినది.

ఒకచోట విశాలమైన యొకహాలున్నది అచ్చట వలయాకారముగ వంద కుర్చీలున్నవి- ఆ కుర్చీలు స్విగ్నాతిస్విగ్నములు. అమూల్యములు. వానికెదురుగ నొక బంగారు సింహాసన మున్నది. ఆ సింహాసనము రాజుగారిది. ఆ కుర్చీలు రాజ కీయ సభ్యులవి. ఆ హాలు రాజసభ. సుధర్మ (ఇంద్రసభ) ఈ సభమందు కుధర్మయే (సభా లక్షణములు లేనిది) యనిపించినది. అది రాజుగారి ఆదేశరంగిక సభా మందిరమట.

ఆ నిర్విషేష సభాసౌందర్యమును జూచుచు షేము నిర్విషేషుల మైతిమి. “యద్భావః తద్భవతి” అని గదా సూక్తి.

ఒకచోట లేడి దొక్కచీల్చి పచ్చినెత్తురు త్రాగుచున్నట్లుగ నొక వ్యాఘ్రము చిత్రింపఁబడినది. పదిమందిలో నున్నాను గాబట్టి సరిపోయినది. లేకపోయిన భయ కంపితుడనై పులి, పులి అని అటచి యుండెడివాడనేమో అంత సహజముగా నా చిత్రమును సృష్టించినశిల్పి యభినందనీయుఁడు. ఇట్లే యక్కడక్కడఁ గూడళ్ళలో మృగములు మృగరాజములు తదితర జంతువు లతిసహజములుగా మలచఁపడినవి.

అక్కడ నొక మందిరమున్నది- అది వైకుంఠసమానము వానికున్న ద్వార బంధములు తలుపులు రజత మయములు- మనోహర శిల్పాన్వితములు- ఆ మందిరములో నెచ్చటఁ జూచినను శిల్పరక్తి పద మంచారములు విరఁబూచినట్లుండును- ఆ భవనము మూడంతస్తులది- మూడవ యంతస్తునఁ గొంతభాగమే ప్రవేశార్హము. మిగతాభాగములోనికి నెవ్వరు పోరాదు. అచట రాజవంశీయులు కోరలులేని సర్ప రాజులు నివసించుచున్నారట. కోటలు లేకపోయినను సర్పరాజులు సర్పరాజులే కదా.

అ తరువాత నొకవిశాల మందిరమున్నది- దానిలో నొకయున్నతానన మున్నది. అచ్చటకు బోపీలు తలపాగాలు పోకూడదు అది రాజకీయ న్యాయ స్థానము ఆ స్థానములో రాజవంశీయ దోషులను చుహరాజే స్వయముగా విచారింపి శిక్షలు వేయునట.

ఒకచోట దగద్దగాయమానముగాఁ బ్రకాశించు నొక స్వర్ణ సింహాసనమున్నది. అది యూడిపడిన షేతుశిఖరమా యన్నట్లున్నది. సుహారాజు సభలో దాని సభిష్ఠించి సభాధ్యక్షమముల నడిపెడివాడట.

ఆ ప్రక్కనే కనకచ్చవుల నాటంబోయు నొక మందిరమున్నది అది మహారాజు పూజామందిరమట. దాని కావలనే యొక బంగారు టంపారీయున్నది-దసరా యుత్సవములలో నమ్మవారి నా యంబారీలో నూరేగింతురట వాని ఖరీదు ఆ రోజులలోనే పదికొట్లరూపాయలట.

లోపల బ్రహ్మన ద్వారమున కటునిటు రెండు పెద్ద గజ శిరస్సులు నిర్మింపఁబడినవి.

తెల్లని దంతకాంతులును, దీర్ఘకరమ్ములు, పీనకుంభముల్, నల్లని కుంభకాంతి, భవనాంతరగుప్త విసేలదేహముల్, చెల్లెగ, “ద్వారరక్షణముఁ జేయుచునున్న మదేభయుగ్మమం” చుల్లమునందుఁదోచె, నటల, జూడఁగఁ, బార్శ్వగజోత్తమాంగముల్

ఆ మహారాజభవనమునందున్న సర్వ మొకయెత్తు విద్యుద్దీప నిర్మాణమొకయెత్తు. అధిక శక్తిగలవి. వేలకొలదిగ బలుపు, లాభవనము నందమర్పఁబడినవి. ఆ దీపములు కొన్నిచోట్ల మాలాకారములు, కొన్నిచోట్ల గోపురాకారములు, కొన్నిచోట్ల వద్య, చక్రారములు కొన్నిచోట్ల శంఖాకారములు, ఆ విద్యుద్దీపమాలికాకాంతులలో అభవనసౌందర్యము శతగుణాధికముగా బ్రకాశించుచుండును. అదేవిడిలోనున్న లైట్లన్నియు నొక్కగంట వెలిగించినచో, వెయ్యిరూపాయల కరెంటు కర్చునునట. ఆ విద్యుద్వైభవమంతటిది! అందువలన సుత్సవముల యందే యన్ని లైట్లను వెలిగింతురట సహస్రాధిక విద్యుద్దీప కాంతులలో దేదీప్యమానముగ వెలుఁగు నాభవనము తమోమయ ప్రపంచమధ్యమునఁ దివ్యశోభితో ప్రద్వోతించు శ్వేతద్వీపమా! యన్నట్లున్నది. ఆ భవన సౌందర్యమును బూర్తిగ జూచుటకు సహస్రాక్షిఁడుగూడ సమర్థుడు కాడు- ద్విచక్షువు రెంత?

క్రొత్తఁబులు, సరిక్రొత్త, ఁబులు, గల్లి

శత్రుమారణకర్మ, సలుపనుండ,

గోపురంబులు, గిరిగోపురత్వముఁదాల్చి,

భవనోన్నతత్వమున్, బటపుచుండ,

కుడ్యంబు, లటల, బండు, కొండలాయనిపించి,

నగరరక్షణ, ధురంధరతఁదాల్చు

విద్యుత్సహస్రముల్, వెలిగి, సర్వేశ్వరు.

వేయికన్నుల రూపు, విశవజ్ఞుడ

నాకలోకంబునుండి, విన్నాణమొప్పు,
భవికి దిగివట్టి, స్వల్లోక భవనమనంగ,
తేజరిల్లుచు, నామేడ, తెల్పుచుండె,
పూర్వరాజుల, వైభవగర్వ మహిమ,

అసౌభంతర మరహితోకట మైసూరు చీవర మహారాజు చోమరాజుడయ్యాడో
నిలువేత్తు చిత్రపటమొకటి యున్నది. ఆ పటము పూర్వరాజుల తీవీని దర్శనము
బ్రకటించుచున్నది.

పారమురోజులపాటు చూడఁదగిన రాజభవన విశేషములను మూడుగంటలలో
జూడఁగలిగినంత చూచితిమి. భవనమునుండి బయటకు వచ్చుట, తేడోలోకము
స్పంది, తమోలోకమునకు వచ్చినట్లున్నది. తరువాత మేము జంతుప్రదర్శనశాలఁజూచి
తిమి. అది బాగానేయున్నది. హైదరాబాద్ జాకంటె చిన్నది. జంతువులు. తక్కువ
ప్రకృతి సౌందర్యము మాత్రమంతకంటె నెక్కువ దానిలో సూర్యకిరణములకుఁ
బ్రవేశము లేదు.

బృందావన గార్డెన్

5-10-84 సాయంకాలము. జగత్ప్రసిద్ధము చలనచిత్ర చిత్రీకరణములకు,
దోహదము సర్వనేత్రముల కానందపాత్రము అయిన బృందావనవనమును జూడఁ
బోయితిమి.

సహస్రాధిక, వివిధవర్ణ విద్యుద్దీప్తకారతులతో నా బృందావనము కన్నుల
పండుగఁ జేయుచున్నది. చుట్టు నెత్తైన ప్రదేశము, నడుమ నిమ్మతలమున, నున్న
యా, తోట, ఉత్తంగ, శిఖరములనడుమ కల, రమణీయమైన, లోయవలె, నున్నది.

బృందావనము మైసూరుకు సుమారు 25 కిలోమీటర్ల దూరములోనున్నది.
అయినను నా పనమును మైసూరు బృందావనగార్డెన్ అనుచుందురు. దానికాప్రతీతి.
“గంగాయాం ఘోషః” అను లక్షణమును బట్టికాక “గంగాతీరే ఘోషః” అనుదాని
సనుసరించి కలిగినది. సముద్రాదుల తీరప్రతివత్తి కొన్నిమైళ్ళ వలకు నుండునుగదా!
అనఁగా మైసూరునకు సమీపములోనున్న బృందావనము. అను సర్థమిచ్చుట ప్రతీయ
మానమగును.

గార్డెన్ ప్రక్కనే కృష్ణరాజ సాగరము (ఆనకట్ట) న్నది. దాని యెత్తు నాలుగు వందల యడుగులు - అదియొక యద్భుత నిర్మాణము.

మేము దామును జూచుచుఁ బోయి యక్కడ నున్న మెట్లమీదుగా గార్డెన్ లోనికి దిగితిమి. ఆ బృందావనములో జలయంత్రములు జలనిర్మాణము లత్యాశ్చర్యకరములు. రంగురంగుల విద్యుద్దీపము లచ్చట సహస్ర సంఖ్యాకములు. ఆ వివిధవర్ణ తేజఃప్రసారములలో నావనము నాకవనమువలెఁ జూపఱకు దిగ్రాఫింగ్ తిని గలుగఁ జేయుచున్నది.

ఆ యువవనము రామణీయకతను విలోకించుచు ముందుకుఁ జూపితిమి. ఒకచోట జలయంత్రములు, త్రివర్ణ, జలదృశ్యములను, బ్రదర్శించుచున్నవి. తెలుపు, ఎఱుపు నలుపు రంగులు గల నీరు, స్తంభాకారముగ, జలయంత్రముల ద్వారా, పైకిఁ జిమ్మఁబడుచుండును, ఆకాశములో తాడియెత్తున విహరించు ఆ జలస్తంభములు, మనస్సుల నత్యంత, మాకర్షించు చుండును. ప్రతీదినము సాయంకాలము 7 గం॥ ఇది ప్రదర్శింపఁబడును.

జలయంత్రము, త్రివిధ మేఘ పుష్పములతో, మేఘములకుఁ బూజచేయ నారంభించినది - ఆ దృశ్యము కడు మనోహరముగా నున్నది.

ఆజలోపక్షేపకములు - ఒకే మడుగునుండి యుద్భవించినను, భిన్నవర్ణములై, వినువీధిలో విహరించుచు ఒకే తల్లిదండ్రులకు జన్మించిన ఓడ్డలు గూడ భిన్న మనఃప్రవృత్తులు గలవారై, యెవరి త్రోవను వారు పోవుచుండురు, అను, లోక ప్రవృత్తిని, స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి.

తొలిదశలో నీటియొక్క వర్ణము ధవళమే. కాని యుపాధి ననుసరించి, జలములో రంగులు మాటుచుండును. ఇక్కడ, తెలుపు ఎఱుపు నలుపు రంగుల బలుపుల సహకారము వలన జలస్తంభములు, త్రివర్ణములుగా భాసించినవి.

ఆ జలోపక్షేపకములలోఁ దెల్లనిది శుద్ధ సత్త్వగుణము. ఎఱ్ఱనిది రాగరూప మైన రజోగుణము నల్లనిది అహంకార రూపము ల మోగుణము. శుద్ధజలము గల మడుగునుండి యుద్భవించిన, త్రివర్ణ జలస్తంభము, లెట్లు స్వస్వవ్యాపారముల యందు ప్రవర్తించి, చివఱకు, మూలమైన నీటిమడుగునందే, యైక్యమగుచున్నవో యట్లే, శుద్ధబ్రహ్మము నుండి యుద్భవించిన. సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమైన, త్రిమూర్తులు గూడ, స్వస్వవ్యాపారముల నిర్వర్తించి, చివఱకు, బరబ్రహ్మ

ములోనే, యైక్యమగుదురు. నిత్యము బ్రహ్మ మొక్కటే. తక్కనవి యాభాసములే అదియే యద్వైత సిద్ధాంతము. అనుభావములను ఆ జలయంత్రోద్భవ దృశ్యము స్ఫురింపజేసినది. ఆ జలోపక్షేపకములు శ్రావ్యమైన సంగీతమును గూడ ప్రసారము చేయుచుండును. ఆ సంగీతము వినుటకు. అ మనోజ్ఞ దృశ్యములను జూచుట కచ్చటి కసంఖ్యాకముగా జనులు వచ్చుచుండురు. దానిని మ్యాజిక్ ల్ ఫౌంటెన్" అని యందురు. అనగా సంగీత జలయంత్రము అని యర్థము.

ఆ తోటలో వృక్షములు, లతాకుడుంగములు, పచ్చికబయళ్ళు, మొదలైనవి, చక్కగాఁ దీర్చిదిద్దఁబడినవి. విద్యుద్దీప తోరణములు. అత్రంకషములైన, మహావృక్షములు. తీగ గుబురులు లతా పుష్పగుచ్ఛసంఘన్నములైన మడుగులు, సరస్సులు, క్రీడా సరస్సులు, వానిపై మనోజ్ఞములైన వంతెనలు. ఒకపేమిటి? వేయి విధముల యద్భుతావహ సన్నివేశములనేకము లున్నవి యచ్చట.

సరస్సులలో, నడుగున, బలుపుల నమర్చిరి. బలుపులు కనుపించవు, వాని కాంతిలోఁదటాకాంతర్భాగము సుందరముగ గోచరించు చుండును.

నీటికిఁగ్రింద, నచ్చట. ననేకవిధంబుల, దీపమాలలన్
బాటలఁజేయ, నాస్థలము, పాములలోకము వన్నెనుండె, నా
వీటను, సర్పసంఘమున, వేడుకఁగొల్పె, దరంగమాలిగో
డ్డాటనలోల తామరసకాండచలద్విసదీర్ఘసంహతుల్,

అడుగుననుండి, పైకి నడచూడుచు వచ్చెడు, మీన సంఘముల్,
కడఁగి, రసాతల ప్రభుని, కార్యమునన్ జనుఁగొడు, దూతలై,
యెడదకుఁదోచె, నా యడుగులెల్ల దలాతలదీవులట్ల, క
న్నడెను, లతావితాసపరిణధ గృహావళి హళినందుచున్

బాటలప్రక్క వృక్షక విభాగములో, నమరించి, రెన్నొ, య
చోట, ధ్వనించు యంత్రముల, సూక్తుల, గీతల, యాత్రికాళికిన్
తేటఁగఁ దెల్పుచుండె నని, పృశ్యుడు కానటువంటి, గాణ, య
ప్పాటను బాటలన్ వెనెడువారి కవారిగ జెప్పుచున్నటుల్.

ఒక్కమాట- ఆ తోట సర్వవిధముల హృద్యము కాదన్నచో, నాగరక జనత, సంస్కారానభిజ్ఞము, హేళన చేయక మానదు- సర్వవిధముల హృద్య మనుటకు, పూజ్య, భారత సంస్కార విధేయమైన, నామనస్సు, అంగీకరింపదు.

బృందావన గార్డెన్ లో, అద్యంతము, సాశ్చాత్య సంప్రదాయమే రాజ్యము చేయుచున్నది- ఆ తీగల కత్తిరింపులు, వివిధ రూపములుగా నమరించిన యా నికుంజముల నిర్మాణము- ఆ, కృత్రిమ కుల్యల వంకర నడకలు- అన్నియు కృత్రిమములే- అందువలన నా వనము వంజరబద్ధ మయ్యారమువలె, నున్నదే కాని, విస్తారిత కలాపమై, స్వేచ్ఛాన్యత్యత్ మత్తబద్ధివలె, లేదు. స్వేచ్ఛా మయూరలాస్యమే కదా! సర్వమనోహరము. పరిశీలింపగా నా కృత్రిమోపవనము పరమ పురుషుని త్రిగుణాత్మికయైన మాయగా నాకు భాసించినది- మాయ అనాత్మ్య వస్తువులైన దేహదుల యందు నాత్మభావమును గలిగించినట్లే యావనము అనహజములైన కృత్రిమ లతాకుడుంగదులయందు సహజ భావములను గలిగించుటయే యందులకుఁగారణము.

ఆ యుపవనములోఁ బరిమళవంతములైన ప్రసూనములకు స్థానము చాల తక్కువ- మన సంప్రదాయ సంస్కారములలో- తావులు లేని పూలకు తావులు లేవు గదా !

“వాసన లేని పుష్ప, మెటువంటిదియైనను, మెచ్చరానిదే, వాసవముఖ్యపూజలకుఁ, బాత్రముకాదది, కేశభూషణా వీసగమైనఁబోలదది, వీటిడియైనను, దానిఁబూన, వి శ్వాసము చేయరాదనుచుఁ.” బ్రాజ్ఞలుపల్కరై, ధర్మదృష్టితో.

లక్షలు కోట్లరూకల, విలక్షణ పద్ధతి గర్భ పెట్టి, బల్ వృక్షలతా కుసుంగములఁబెంచిరి, చాక్షుషకోషణార్థమై, రక్షకవర్గ, మొక్కటియు, స్రూణముఁదన్నఁగలేదె యందు, పూ జాక్షమపత్రపుష్ప విగహంబగుతోట, యరణ్యమేకదా.

శ్నేత్రము పుష్కరూపమగు, జీవుఁడువాసన, జీవశక్తియే మాత్రము లుత్తమైన, నణుమాత్రము స్లోఘముకాదు మేను, సా

ర్వత్రిక, సత్యమీ పరమభావము భారతతత్త్వమందునన్,
కృత్రిమ దూపపోషణము, కేవలఁజేర్చునె ? ముక్తినిచ్చునే ?

నింగికి రంగు వేసెడు, ననేక మహామహిజమ్ములున్న, వా
ముంగడతోట, గాని, ఫలభూజము కన్నడదొక్కటైన, స
ర్వాంగ మనోహరాంగమున, నక్షివిహీనతయున్న, దేహమే,
భంగుర పశానుగాదె, ఫలవంతము కానివనంబు, మాన్యమే,

దేవతోపహారములకు నతిధి సంతర్పణములకు ముఖ్యములు గదా ఫలములు.
భారతీయ సంస్కృతి ఫలములకుఁ బరిమళ పుష్పములకు నంతటి పూజ్యభావ
మీయఁగా. బృందావన గార్డెన్ లోనవి పూజ్యములై పోయినవి. మరియు నాయుప
వనమునకు “బృందావనము” అనునామము గూడ, నాకు సమంజసముగాఁ గన్నడ
లేదు.

బృందయనన్ దులసీలత,
చెందును, బృందావనమ్ము చేకుఱుఁ దులసీ
బృందముచేతనె, కానీ
మందున కొక తులసియైన, మన, దా బృందన్.

కన్నయ బృందావనమున
నెన్నియొ తులసీ వనాలు, నెలకొనియుంటన్,
బన్నగ, బృందావనమని,
నన్ను తిగడియించె నదియు, జగతీచరితన్.

కస్తూరియింటి పేరట,
ప్రస్తుతమునఁ దిరుగుఁ దైలపాయికలట, నా
నిస్తులలోకోక్తి, కిదే,
వాస్తవ దృష్టాంతమగు, నభంగుర భంగిన్.

ఈ కారణములవలననే ఆ గార్డెన్ సర్వదాహృద్యము కాదంటిని.

అయినను ఆ కృత్రిమారామము విరామములేని చాక్షుషప్రీతిని మాత్రము కలిగించుచున్నదనుటలో సందియమందఁ బనిలేదు. అందులకు ననుదిన మచ్చటకు వచ్చు జనకదంబములే ప్రమాణము. మేమాతోఁట, మల్లోకములను దర్శించితిమి. ఎట్లనగా

ఎఱ్ఱైన పట్టణ, మెఱ్ఱైనవారధి,
స్వర్గమై, యందుండి జాటు కృష్ణ,
మందాకినియ, తోఁట యందమ్మ భూలోక,
మందున్న హ్రదము గంగమ్మతల్లి,
నీటిలోపలనున్న, నేల పాతాళమ్ము,
భోగవతియగు, నాపుషమిజలము,
ఒకటిరెండు జగమ్ము, లొకచోటఁజూపించె,
బృందావనననమ్ము, విష్ణువగుచు

మూడుగంటలు, నేత్ర సమ్మోహకరము,
నిగితుల్యము కృష్ణ ఘోషేంద్రియమ్ము,
నైన బృందావనమ్మును, నీక్షచేసి,
వచ్చితిమి మేము, బయటకు, మెచ్చుకొనుచు

మైసూరు మహమ్మదీయ రాజులకు రాజధాని యగుటచేతనేమో యచ్చట మహమ్మదీయ సంప్రదాయ మెక్కువగా, నున్నది మైసూరు విశేషములనుజూచి, ది. 6-10-84 ఊటీ బయలు దేరితిమి.

ఊటీ

ఉ ద క మ ం డ ల మ్

మా యంత్రజీవి, ఉదక మండల పర్వతారోహణమునకు కూపక్రమించి నాడు, ఆ ప్రాంతముకూడ గాఢారణ్య దుర్గమమే. ఆ పర్వతోపత్యకయందు. “ఇది వ్యాఘ్రారణ్యము జాగ్రత్త” అనియొక బోర్డుమీద వ్రాయఁబడియున్నది. ఆ బోర్డుమీద పెద్దపులి చిత్రము కూడవేయఁబడియున్నది.

ఒకచోట హరిణములమంద యొకటి కనుపించినది. బస్సు డగ్గరింపగానే యా, లోలాక్షులు, విలోలాక్షులై, బెదరి, పగిలిన కుండఁపెంచికలవలె, నలువలంకు

లకు, బరుగులెత్తినవి, వాని, యా, విత్తరి చిత్తములు, ముగ్ధత్వము, చూడ ముచ్చటై “గ్రీవాభంగాభిరామం” అను శాకుంతల శ్లోకము.

నా మదిలో మెదలినది. మహాకవి కాళిదాసుని లోక జ్ఞానమునకు, పన్నుగత విశిత పరిశీలనా దక్షతకు నమోవాకము లర్పించితిని.

ఇంకను గొంతముందునకుఁబోతిమి. అచ్చట మాకొక యింద్ర ధనుస్సు కన్నించినది. దివి పైనుండు నింద్రధనుస్సు భువిపైకెట్లు దిగినదా యని నిదానించి చూచితిని. అది యింద్ర ధనుస్సుకాదు నృత్యనృత్య బర్హి బర్హరింఘోశి, వేల్పు దొరవెనకనుండు ప్రభావ పటలివలె నున్న పురివిప్పకొని గొండ్లి సేయు నా నట్టుపపిట్టల తెట్టువ మామది గిలిగింతలు పెట్టినది. మ్రాను బాటపై స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగాడు వికల్ప మానవులు (వారనరములు) ఎంచిబొంది వంచనముసేయు వంచ కములు చెవుల పిల్లులు మొదలగునవి యెన్నియో యా భూధరముపై మాకుఁ గన్నించినవి. పులులు మాత్రము మాకుఁ గనుపించలేదు. అవి పగలు కాన కడుపులో నొదిగి నిద్రించునట, నిశీధమునందు మాత్రమే బయట ఆహార సంపాదనార్థమై యుచినవలెనట.

ఊటీకి ఉదకమండలము నీలగిరి యను నామాంతరములుగూడ నున్నవి.

ఆ కొండ నిరంతర బహుళ నీల తృణ వృక్షాది సంఘాదితమై, నల్లగఁ, గన్నడుచుండుటచేత, నాపర్వతమునకు, నీలగిరి (నల్లనికొండ) అని పేరు వచ్చినది.

ఉదక మనగా జలము. మండలమనగా దేశము, అనగా నీటికి స్థానమైన ప్రదేశము అని యర్థము. లేక ఉదకమండలము = నీటికి పాత్రము, ఆ కొండ యొక్క ఉన్నత శిఖరములందు దట్టముగా మంచుపేరుకొని యెండకుఁ గలుగు చుండుటచేత ఆ పర్వతము అమృతమై (నీటితోనిండినదై) పర్వతారోహణా నంతరము “అమృత్యు” అనిపించును.

మచిలీ పట్టణమును “పసూలా” గానూ, హేలాపురమును ఏలూరుగానూ, పాటలీపుత్రమును “పాట్నా”గాను నిరూపములనుగాఁజేసిన, తెల్లవారే, ఉచ్చరించలేక ఉదకమండల నామమును, ఊటీగా మార్చియుందురు. ఆంగ్లేయులు చేసిన దురాగతములలో నిది యొకటి.

అచ్చట దట్టముగాఁదెల్లని పొగమంచు కురియుచుండును. మార్గము కనుపించదు. మా షట్టక్రము, గ్రుడ్డివానివలెఁదడవు కొనుచు, బోవుచున్నది. దారి కనబడక బస్సు ఆగినపుడు, మాగుండెల్లో బస్సులు పరుగులెత్తినవి. తెమ్మెరల యూపులతో, గదలాడుచున్న మంచుపొగలుగల, యా, ప్రదేశము, పొంగుచున్న, పాలవెల్లి ననుకరించినది.

తెల్లని పొగమబ్బులు మా బస్సును దూసికొనిపోవుచున్నవి, ఆ మబ్బుల పైఁజేయి పెట్టితిని పొగలోఁజేయిపెట్టినట్లే యున్నది.

అప్పుడు నాకు “ధూమణ్యోత్థిన్నలిల మరుతాం సన్నిపాతః మేఘః” అని మేఘస్వరూపమును నిర్వచించిన కవికుల తిలకుని కమ్మని నిర్వచనము గుర్తుకు వచ్చినది.

“సాధాగ్రాణి, పురస్యాన్య, స్పృశంతి, విధుమండలమ్, అను నాలంకారిక దృష్టాంతము, అతిశయోక్తికి ఉదాహరణ కావచ్చును, గాని, “స్పృశంతి, పర్వ తస్యాన్య, శిఖరా, జ్వభ్రమండలమ్” అను నా మాటమాత్రము స్వభావోక్తికే యుదాహరణము, ఆ ప్రాంతము హిరువంతుని దక్షిణ “రాజధానియా” అను నట్లున్నది.

ఒకచోట నొక యున్నత భూధరాగ్రమునుండి, మఱియొక నిమ్ననగ శీర్షముపైన, దట్టముగా మంచు పడుచున్నది. ఆ దృశ్యము.

కెరలి, తపస్సుఁ జేసెడు, భగీరథ, కాంక్షిత దివ్యగంగకై,
పరమశివుండు, పూనుకొనఁ, బాటలవర్ణ, జటాటవీ, లసత్,
శిరమున, నింగినుండి, పటుజ్వంభణ, నిష్పత్, ద్రభద్ధిర్నికా,
ర్పురమువలెన్, గనంబడెను, డాధర, శీర్ష, పతల్, హిమాంబువుల్.

మఱియొక చోట నొక మనోహర దృశ్యము కన్పించినది.

ఒక, తెలిమబ్బుచాలు, కుధరోన్నత, కంధరమండు, బారుగా
చకచకఁబోవుచుండె, నది, సర్వమహీధర, సార్వభౌమ, కం
త, కలిత, వజ్రహారమన, డంబు వహించెను, గొంతసే, పటన్,
ప్రకటితమయ్యె, జాతీ, కటిభాగ, లస, స్మణిమేఖలాకృతిన్.

ఒకచోట నా కొండ శిఖరము ప్రాలేయాచ్ఛాదితమై కైలాసము వలెనున్నది. ఇంతలో నిరువై పులనుండి, నీలారుణాభ్రములు, కొండచటయ నాక్రమించినవి. అపుడా కొండ శిఖరము, సత్త్వము రజస్త మోగుణదూషితమైనట్లైనది, ఇంతలో, మారుతాహతివే, నాజలదములు, తొలగిపోయినవి. తిరిగి, యా, భూధరాగ్రము, స్వచ్ఛ మూర్తి, యైనది, నిశ్చలమైనది. శిఖరము మాత్రము హిమచ్యుతిచేత జటాజూటమువలె నీలమై భాసిల్లి నది ఆ సన్నివేశము.

ఒకచోంగన్నడె, నూటికొండ, జనిలో, నుత్పన్నమైనట్టి, మోహకృతాజ్ఞానము, బాఅండ్రోల, దనయధ్ధాంగిన్, సుతున్, గేహమున్, సుకముల్ వీడి, మహాటవీతలమునన్, సుశ్లోకుడై, తెల్వి ప్రాప్తికి, బద్మాసన సంస్థితిన్ వెలయు గోపీనాథ భక్తాకృతిన్

ఒక చిత్రయన్ నిలంబడెను, ఊపిరిచీల్చుకొనంగ బస్సు, మెట్టకు నెగచ్రబాకుటన్, దటతటాతట, గుండెలు కొట్టుకొన్న, బాధకు నడువంగ లేక, యట, ధారుణి, శీతలబాధ నోప, బై, నాక తెలివల్గు, గప్పకొనెనో, యన, దోచె, హిమానిపూర్ణమై.

చుట్టు, హిమాభ్రజాల, మొకచోటను, మానిలయమ్ము పెట్ట, యీ పట్టాక, దీవిగా, విపులవార్ధిగ నా హిమసంవృతాద్రి, యప్పట్టున మాకుంగన్నడెను, భావము భీతమునయ్యె, గండ్లకున్, గట్టినయట్లు చూచి, తట, త్మాధరరాజ్య, రమావిభూతులన్.

చల్లని, భారతాంబ మనసాయనునట్లుంగ, నీలశైల, భాస్వల్లలిత ప్రదేశ, మతిచల్లుంగ, దెల్లంగనుండె నుండె, సంపుల్లము జాజితీగ విరబూచినయట్లుగ, వెండికొండగా, నల్లని వాని దీవియన, నారదనీరదగానగంగగా.

తేయాకచ్చట గొప్పపంట, యది యాదేశముకాపంట, యాభ్యేయంబందతికుంట, పంటయభివృద్ధిన్ గోరుచుండ్రంట, ప్రాంతీయవాసుల బంగరంట యది, యాతేనీరులేకుంట, స

ర్వాయుస్సారము క్రుంగునంట, కుదురంటా కొండ జీవింప, దే
శీయాన్నత్యముఁ బెంచునంటయది, పోషించంట యారాప్తమున్.

పంటపండింప, మలచి రా పర్వతమ్ము,
నొటవలొటవలుగా, నదియొప్పుచుండె,
జుట్టులుగఁజుట్టి మెయిని, శేషుఁడు, శ్రమాప
నోదినార్థము, శయనించు, మాదిరిగను.

నగములైన (కదలారేవి) నగములను గూడ (కొండలను) గడగడ వణ
కించు నాయతి శిశిర ప్రాంతములలోఁగూడ చిన్నచిన్న గుడిసెలలో గిరిజనులు
వివసించుచున్నారు. వారు గిరిజనులు గదా ! నాలుగు గంటలు ప్రయాణముచేసి
మా జంఘలుఁడు ఉదయము 10 గంటలకు ఊటి చేరుకొన్నాఁడు- అచ్చట ఆడ
వారికిఁ దేయాకు గోయుట ముఖ్యవృత్తి.

ఉదక మండలము పట్టణము- సహస్రాధిక భవనములచ్చట నున్నవి-
నిదాఘతావమున కొర్నలేవి శ్రీమంతులు వేసవిలో కొంతకాలమచ్చట నుందురు.
ముందుగా నేర్పాట్లు చేసికొన్నగాని యచట వసతి లభింపదు.

ఉదకమండల ప్రకృతి విసర్గరమణీయము- చుట్టును నాకాశమంటుచున్న
నీరంద్ర, నిఖిద, వృక్షనముదాయము, మధ్యభాగమునఁ జిక్కని చక్కని పచ్చిక
బయళ్ళు, మృదువులైన పచ్చని తివాసీలు పఱచినట్లున్న శాద్వలములు, చిలు
కాలువలు, వానిపై వివిధవర్ణలతా పుష్పపరిశోభితములైన వంతెనలు, ఆ వంతె
నలపై నిలఁబడిన, దళదళలఁ బులకించిన ప్రకృతి, ఎంతటి సుందరము, ఆ నీరి
గిరి సౌభాగ్యము.

నీలగిరి భోగిలోకము, నీరిగల వారి కక్కడ సమస్త భోగము లందు
బాటులో నుండును- నౌకా విహారములు, వివిధ క్రిడాస్థలములు నచ్చట నున్నవి-
యూక్లిప్స్ వృక్షములా ప్రాంతములో నమితముగా నున్నవి. అక్కడ వేయించిన
జీడిపప్పునకుఁ బ్రాముఖ్యమెక్కువ- దాని రుచి మఱుపునకు, రాదు. సరిగాఁ
జూచిన, ప్రతివృక్షిచేతిలోను, జీడిపప్పు పొట్లముండును. జీడిపప్పును నూనెలో
వేయించి తగుమాత్రముగ నుప్పుకారములను గలుపుదురు.

నాగు గంటల కాలము నీలగిరిపై విహరించి తిరుగు ముఖము పట్టితిఁ
దిగుటకు రెండు గంటలే పట్టినది- ఆ స్థితి ప్రకృతి సహజమేకదా !

పైకిఁబోవుట కష్టము, పై ననుండి,
పడుట తేలికయశాను, నా, పడినవాఁడు,
నిలువ నేరడు, పాతాళతలము వఱకు,
కాన, దిగుటకు, మెలకువఁ బూనవలయు,

అవరోహణ మార్గములోఁబల్లెలు, గ్రామములున్నవి, ఆ మార్గము పావ
మేలికలవలె నున్నది- దైవివరు ఏ మాత్ర మేమరినను బ్రమాదము తప్పదు
ఒకచోట మా బస్సు రోడ్డు చివరకు పోయినది, ఒక్క గజము ప్రక్కకు జరిగి
చాల ప్రమాదము సంభవించెడిది- దైవానుగ్రహమువలన నా గండము తప్పి
పోయినది.

అధోగామియైన మార్గము ఉన్నత పద భ్రష్టునివలె క్రిందకు జాటిపోవ
చున్నది. మేము ఇరు పార్శ్వములందుఁ గల వనరాజి యందములను, కొండల
క్రక్కినట్లుగ లోయలనుండి గలగలఁబోయి చాటప్రక్కగా దొర్లిపోవుచున్న
నీటి బాతులను నాగరకతకు నాలయములైన జనపదములను ప్రాచీనతకుఁబట్టి
కొమ్మలైన పల్లెలను పాతాళములకు మార్గములా యన్నట్లున్న అగాధములైన
లోయలను- ఇతః పూర్వము కనివిని యెఱుగనివి యచ్చట చట్టర్గాహ్యములగు
చున్నవియైన సుందర సుమలతా పుంజములను- విశ్వశిల్పి విన్ననువుతో చిత్రిం
చిన బ్రకృతి దృశ్యములను జూచుచు- రాత్రి- 7 గంటలకు సుదక మండల
గిరింద్రసీమల నవతరించి భూమాత యెడిలోనికిఁ జేరితిమి- అక్కడ నొక పల్లె
యున్నది- దానిపేరు మెట్టుపల్లె.

మెట్టు పల్లె

ఇది నీలగిరి పాదమునందున్నది- ఇచ్చట నుండి ఉదక మండలమునకు
రైలుమార్గమున్నది- సాధారణముగా రైలుపట్టాలు రెండుంటాయి. ఈ మార్గములో
మూడు పట్టాలుంటాయి- మధ్యనున్న పట్టాపై సుమారు జానెడు పరిమాణము కల
ముంట్లుంటాయి- ఆ మధ్యనున్న పట్టాపై నడిచే చక్రమునకు గొలుసువంటిది
(చైను) ఒకటి యుండును. రైలు పైకి పోవునప్పుడు చైను ముళ్ళలో ఇరు

క్కొంటూ ఉంటుంది. కనుక బండి జాతుడు. ఇది చూచుటకు పైకిలు చైనా పైకిలు పళ్ళ చక్రముపై తిరుగుచున్నట్లుండును. ఇటువంటి రైలుమార్గము దక్షిణ దేశములో నిది యొకతేనట. ఈ చైనా మార్గము లే-పోయినచో రైలుపై నీలగిరికిఁబోవలసినవారు కాలగిరికిఁబోవుదురు.

నీలగిరియన్న కోటకు, నేలమీది
ద్వారమే, మెట్టుపల్లియ, పాంథులచట,
దిగుచు నెక్కుఁచుఁ గొంఠను నొగులువాయ
విశ్రమింతురు, మఱియొక పేరవులేక

ఊటికొంఠకు, నడుగుననుండె, మెట్టు
వోలె, నాయూరు, కానఁ జెంపొందెనదియు
మెట్టుపల్లియ పేర, నామేర, యొదిగి,
పుణివి మాతకుఁ, గడు చిన్న బిడ్డవోలె;
మెట్టుపల్లె యందు, మెట్టు పంటలె పండు,
చుట్టుపల్లులెల్ల, చిట్టవవులె,
పట్టుపట్టిచూడఁ బట్టున, మరమరాలో
పావలాకు మించి, పడయమచట.

అరాత్రి యచ్చట గడిపి వేగుచుక్క మార్గదర్శికాఁగాఁ బాపగళనిగళమైన
పళని కభిముఖముగా యాత్ర సాగించితిమి.

ప త్త ని

ది. 6-10-84 ఉదయము 7 గం. పళనిఁజేరితిమి. పళనిదాక్షిణాత్య పుణ్య
క్షేత్రములలో నొకటి. అది చిన్న పట్టణము.

పళనిలో దైవము సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరస్వామి. ఆ దేవుని మనము కుమార
స్వామియని కూడ ననుచుందుము. తమిళులా దేవుని మురుగన్ అని యను
చుందురు, ఆ గుడిలోఁగూడఁ జక్కని శిల్పములు నిర్మింపఁబడినవి.

దేవసేనాని దేవలోకమునకు దగ్గఱగా నుండవలయునని కాఁబోలు, తన
యాలయము, నున్నత పర్వత శిఖరముపై, నిర్మింపఁజేసికొన్నాఁడు.

నాలుగు గంటల కాలము సీలగిరిపై విహరించి తిరుగు ముఖము పట్టితిమి.
దిగుటకు రెండు గంటలే పట్టినది. ఆ స్థితి ప్రకృతి సహజమేకదా !

ప్రేక్షింబోవుట కష్టము, పై ననుండి,
పడుట తేలికయనాను, నా, పడినవాఁడు,
నిలువ నేరడు, పాతాళతలము వఱకు,
కాన, దిగుటకు, మెలకువఁ బూనవలయు,

అవరోహణ మార్గములోఁబల్లెలు, గ్రామములున్నవి, ఆ మార్గము పాము
మెలికలవలె నున్నది. దైన్యవరు ఏ మాత్ర మేమరినను బ్రమాదము తప్పదు.
ఒకచోట మా బస్సు రోడ్డు చివరకు బోయినది, ఒక్క గజము ప్రక్కకు జరిగిన
చాల ప్రమాదము సంభవించెడిది. దైవానుగ్రహమువలన నా గండము తప్పి
పోయినది.

అధోగామియైన మారభము ఉన్నత పద భ్రష్టునివలె క్రిందకు జాతిపోవు
చున్నది. మేము ఇరు పార్శ్వములందుఁ గల వనరాజి యందములను, కొండలు
క్రక్కినట్లుగ లోయలనుండి గలగలఁబాటుచు బాటప్రక్కగా దొరికిపోవుచున్న
నీటి చాలులను నాగరకతకు నాలయములైన జనపదములను ప్రాచీనతకుఁబట్టు
కొమ్మలైన పల్లెలను పాతాళములకు మార్గములా యన్నట్లున్న అగాధములైన
లోయలను- ఇతః పూర్వము కనివిని యెఱుగనివి యచ్చట చక్షుర్గ్రాహ్యములగు
చున్నవియైన సుందర సుమలతా పుంజములను- విశ్వశిల్పి విన్ననువుతో చిత్రిం
చిన బ్రకృతి దృశ్యములను జూచుచు- రాత్రి- 7 గంటలకు నుదక మండల
గిరింద్రసీమల నవతరించి భూమాత యొడిలోనికి జేరితిమి. అక్కడ నొక పల్లె
యున్నది. దానిపేరు మెట్టుపల్లె.

మెట్టు పల్లె

ఇది సీలగిరి పాదమునందున్నది. ఇచ్చట నుండి ఉదక మండలమునకు
రైలుమార్గమున్నది. సాధారణముగా రైలుపట్టాలు రెండుంటాయి. ఈ మార్గములో
మూడు పట్టాలుంటాయి. మధ్యనున్న పట్టాపై సుమారు జానెడు పరిమాణము కల
ముండ్లుంటాయి. ఆ మధ్యనున్న పట్టాపై నడిచే చక్రమునకు గొలుసువంటిది
(చైను) ఒకటి యుండును. రైలు పైకి పోవునప్పుడు చైను ముళ్ళల్లో ఇరు

కొంటూ ఉంటుంది. కనుక బండి జాబదు. ఇది చూచుటకు పైకిలా చైను పైకిలా వళ్ళ చక్రముపై తిరుగుచున్నట్లుండును. ఇటువంటి రైలుమార్గము దక్షిణ దేశములో నిది యొకటేనట. ఈ చైను మార్గము లే-పోయినచో రైలుపై నీలగిరికిఁబోవలసినవారు కాలగిరికిఁబోవుదురు.

నీలగిరియన్న కోటకు, నేలమీది ద్వారమే, మెట్టుపల్లియ, పాంథులచట, దిగుచునెక్కుచుఁ గొంఠను నొగులువాయ విశ్రమింతురు, మఱియొక పేరవులేక

ఊటికొంఠకు, నడుగుననుండె, మెట్టు వోలె, నాయూరు, కానఁ బెంపొందెనదియు మెట్టుపల్లియ పేర, నామేర, యొదిగి, పృథివి మాతకుఁ, గడు చిన్న బిడ్డవోలె; మెట్టుపల్లె యందు, మెట్ట పంటలె పండు, చుట్టుపల్లులెల్ల, చిట్టడవులె, పట్టుపట్టిచూడఁ బట్టున, మరమరాలో చావలాకు మించి, పడయచుచట.

ఆరాత్రి యచ్చట గడిపి వేగుచుక్క మార్గదర్శికాఁగాఁ బాపగళవిగళమైన పళని కభిముఖముగా యాత్ర సాగించితిమి.

ప త్ర ని

ది. 5-10-84 ఉదయము 7 గం. పళనిఁజేరితిమి. పళనిదాక్షిణాత్య పుణ్య క్షేత్రములలో నొకటి. అది చిన్న పట్టణము.

పళనిలో దైవము సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరస్వామి. ఆ దేవుని మనము కుమార స్వామియని కూడ ననుచుందుము. తమిళులా దేవుని మురుగన్ అని యనుచుందురు, ఆ గుడిలోఁగూడఁ జక్కని శిల్పములు నిర్మింపఁబడినవి.

దేవసేనాని దేవలోకమునకు దగ్గఱఁగా నుండవలయునని కాఁబోలు, తన యాలయము, నున్నత పర్వత శిఖరముపై, నిర్మింపఁజేసికొన్నాఁడు.

పర్వతాగ్రముపై నెరికొనియున్న స్వామిని దర్శించుటకు మెట్లమార్గ మొకటి యున్నది. రెండవది రైలుమార్గము. మెట్లదారి విజయవాడ కనక దుర్గమ్మవారి మెట్ల మార్గమునకు రెండురెట్లుండును.

యాత్రికులలో మూడువంతుల మంది రైలుపై వెళ్ళినారు. వెళ్ళుచుఁ “నడచి వెళ్ళుట చాల కష్టము. మీరు చాలా యిబ్బంది పడగలరు” అని భయ పెట్టినారు. అప్పుడు నాకు “నహి కల్యాణకృత్ కశ్చింత్ దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి” (మంచి పనిచేయు వాఁడెవడు దుర్గతినిఁ బొందఁడు) అను గీతాచార్యుని బోధ గుర్తుకు వచ్చినది. ఆ రైల్వేముతోనే మే మిద్దఱము మెట్లమార్గమున బయలు దేరితిము.

మెట్లమార్గము నదిరోహించుట మాకుఁ గష్టమే యయినది తోటిప్రయాణీ కులు పయనులోనున్న వారగుటచేత చకచక సాగిపోయినారు. నేను, మాశ్రమతియు నెమ్మదిగఁ బరస్పర సహకారముతో మెట్ల నెక్కుచున్నాము.

గృహ పుత్రాది బంధములు, నడుమవచ్చి, నడుమనే పోవును. జీవితాంతము, నీరక్షిరన్యాయముగ, నవిచ్చిన్నముగా నుండునది పవిత్ర దాంపత్యబంధ మొక్కటే.

కన్నులందమ్మతమ్ముఁ, గలపోసి భాగించి,

యమరత్నమును బొందు, నదియు, నదియె,

రాజుగా రాణిగా, రాణించి యింటిలో,

నింటిధర్మముఁదీర్చు, జంట, యదియె,

సుఖకష్టములనెల్ల, సూటిగా, నొకటిగా,

ననుభవింపఁగఁజాలు, నదియు, నదియె

ఉదరమన్ గూటిలోఁ, బదిలంబుగాదాచి,

తనరూపు సృష్టించు, ధర్మమదియె,

తిరిగివచ్చెడు, బాల్యమందిరము, మోయు,

నూతకోలల, జంటయై, యుండు, నదియె,

అదియె, దాంపత్య, మాధార ముఖిల ధరకు,

ప్రకృతి పురుషమె, యరయ, దాంపత్యగరిమ

ఏ దాంపత్యము, ధర్మ బద్ధమయి, వాసింతున్ బుపుల్ తావులై,
 ఏ దాంపత్యము నిత్య సూతనముఁగానేసారు, రాగాత్మమై,
 ఏ దాంపత్యము, తోడునీడలుగ జీవించున్, శరీరాంతమున్,
 ఆ దాంపత్యము, జన్మ జన్మలకు, నేకాకారమై యుండెడున్.

అమృతమైనను, దాంపత్యమందెపుట్టు,
 నామృతంబైన, దాంపత్య మందెపుట్టు,
 నుధురదాంపత్య ధర్మము, మమతపంట,
 నాల్గుపురుషార్థముల కడే, వెల్లుబాటు,

ఊర్ధ్వగమనము ఒక్క ఊర్ధ్వగమనమనికొదప్పు నన్యులకు, నందున
 వృద్ధుల కసాధ్యముకదా. శక్తిధరుని (కుమారస్వామి) దర్శనమున కేగుచున్న
 మాకా శక్తిధరుడే శక్తివిచ్చినాడు. మెల్లగ సోపానముల నధిరోపించి స్వామి
 నన్నిధినిఁజేటితిమి.

అక్కట గుడిలోఁ బూజారులున్నారు వారికి జందెములు లేవు-వా రే
 కులమువారో తెలియకు, అరవమంత్రము లెవ్వయో చదువుచున్నారు. వారిచేతనే
 భక్తులు పూజలు చేయించు కొనుచుందురు. మంత్రపుష్పము (డబ్బు) చెల్లింపనిదే,
 వారు, మంత్రపుష్పము (ప్రసాదము) పెట్టరు.

అచ్చట క్షేత్రస్వామికి "దండాయుధపాణి" యనిపేరు చేతిలో దండము
 (బాణము) ఉండుటచేత నాస్వామి కాపేరు వచ్చినది. ఆ దేవుని ప్రసిద్ధనామము
 బాలసుబ్రహ్మణ్యస్వామి. ఆ స్వామి బాలునివలె నుండుటయే యా పేరునకుఁ
 గారణము ఆ స్వామి కరమున శరమును గీలించి, శిరో లంకారములతో, బొజ్జ
 క్రిందుగ వ్రేలాడు మేఖలతో, పాదమంజీరములతో, కరుణారనభరితములై
 బరువెక్కిన, మందావలోకనములతో, సర్వ మనోజ్ఞముగానున్నాడు. ఆ స్వామి
 నన్నిధిలోనే, వాహనమైన, మత్తమయూరమున్నది.

దేవాలయము 500 అడుగుల నెత్తుననున్నది స్వామి గుట్టముపైనున్నట్లుగ
 దేవాలయమున నుత్తరభిత్తిపైఁ జిత్రంపఁబడినాడు గుట్టము చెరరాజులచిహ్నము.

మొక్కుబడులున్నవారు మౌనధారులై, భజముపైఁ గావడినిధరించి,
 యందుఁ బూజాద్రవ్యములనుంచుకొని, తమవారు, భజనలు చేయించు వెంటరాగా,

స్వామి సన్నిధికిగి, మొక్కులు చెల్లింతురు, స్వామికి తేనె పంచదార అరటి పళ్ళ గుజ్జలతో నభిషేకము చేయుదురు. దానినే ప్రసాదముగా నిత్తురు. భస్మముతోఁగూడ స్వామికి స్నానముచేయింతురు. పరిమళవంతమైన యా భస్మమే భక్తులకు సరఫరా చేయఁబడుచుండును.

పళ్ళని విభూతి జగత్ ప్రసిద్ధము. ఆ కుమారుడు విభూతి ధరుని కుమారుఁడు గదా! కావుననే మహాభూతినిచ్చు నా విభూతి స్వమహిమ సూచకముగా నిరంతరము ఘుమఘుమలాడుచుండును.

వరుసలోవెళ్ళి స్వామిని దర్శించినాము. ఆ యగ్గిమాలినిఁ జూచియిట్లు భి నందించితిని.

తారక ఘోరరాక్షస వధార్థము పుట్టుపునంది, యూ శునా శీరుని నోర్చి, లోకములఁ జిచ్చురగిల్చినయట్టి తారకున్,
బోర వధించి, యింద్రుని విభూతిని నిల్పిన, శూర యో, మహా
వీర! కుమార! మణ్ముఖ! పవిత్రచరిత్ర శివాంకవర్ధితా!

దేవసేనకుఁబతివి, యూ దివ్య బాల
దేవసేనకుఁ బతివె, భూతేశపుత్ర !
క్రొంచ కుధరము, నీశర క్రూరహతికి,
గుండె పగులఁగ దారిచ్చె, బెండుపడుచు,

నెలయును దప్పలేదు, రసనేంద్రియ దోషములేదు, గర్భమరి
దలజడిలేదు, వేవిఘల దందడి యేమియులేదు, లేవు, నొ
ప్పులు, ప్రసవమ్ము లేదు, కనె, భూమిధరేంద్రుని పట్టినిన్ను, భూ
వలయుమునందు, నిట్టి, ప్రసవమ్మొకటున్న దె? తారకాంతకా !

శక్తి యైశ్వర, మంబశర్వాణి, యగ్నిలో
పాసము, గంగలోపలను నునికి,
శరవణంబున జన్మ, షట్ కృత్తికాస్తవ్య
పాసము, రాముని వద్ద విద్య,

వర్ధిల్లితివి నీవు, బాహులేయూ ! శర్వ
 శక్తి, శైలజదీక్ష, జ్వలనకాంతి,
 గాంగ పావిత్ర్యమ్ము, ఘనశర స్వచ్ఛత,
 పరశు తీక్షణత, నీకుఁబట్టుపడియె,

తల్లులార్ధర చిక్కని స్తన్యబలము
 కలుఁగుతన్, నీవు గండర గంధవయి,
 తారకుని కంఠమొక దెబ్బ, డటిగినావు
 బ్రహ్మవరమది, నీ ముందు, మ్రానుపడియె.

లేని శక్తిని మాకిచ్చి, యీ నగమ్ము
 నెక్కఁగాఁజేసి, మమ్ములనేలినట్టి,
 నీకు జోతలు, శిఖివాహ ! నిరుపమాన !
 ధన్యుడనునైతి, స్వామి! నీ దర్శనమున.

బాలమబ్రహ్మణ్య స్వామిని దర్శించి తీర్థప్రసాదములను స్వీకరించి
 యనంతరము. ఆ సాయంకాలము దుష్టశిక్షణ దక్షయైన మధురమీనాక్షి దర్శనము
 నకు బయలుదేరితిమి.

తిరుపైకుండ్రము : ది. 7-10-84 రాత్రి “తిరుపైకుండ్ర” మనుక్షేత్రములో
 బసచేసితిమి.

ఆ క్షేత్రము పరిమాణమునకుఁ జిన్నదియైనను పరమానుభావమునకుఁ
 బెద్దదే, సీమమెరవకాయ చిన్నదియైనను దానిలోఁ గారమెక్కువయున్నట్లే యీ
 చిన్నక్షేత్రములోనే యుపాసకునకుఁ గావలసిన హంగులన్నీ యున్నవి. ఆ క్షేత్ర
 విశిష్టత యేమనఁగా.

కనులైత్తన్ గనుపించు శక్తిధరుడే, కాలూన గంగాజలం,
 బనులై యుండెడు దేవశంబు, పరమాహ్లాదంబు చెక్కుార్చు నం
 దన వాతావరణంబు, మోక్షపదవీధ్వారంబుగా నున్న, యీ
 ధుని తీరంబు, తిరుప్పకుండ్ర, మది, విందుల్ సేయుఁ, గందోయికిన్.

క్షేత్రాంశము లన్నియు నున్న యా క్షేత్రములో నా రాత్రి యానందముగా గడిపి మధురకు బయలుదేరితిమి. స్వామి సన్నిధిలో మాకా క్షణదక్షణగానే గడచిపోయినది. తిరుపైకుండ్రము మధురకు నీవల పదికిలోమీటర్ల దూరములో నున్నది.

మ థు ర

ది. 8-10-84 ఉ. 6 గం. మధురఁజేరితిమి. మధుర యను పేరుగల పట్టణ ముత్తరభారతములో నొకట యున్నది. ఆ నగర హస్తమావతారముచేత నలంకృతమైనది.

వెన్నెలగొంగ యాగడము, వీధులనేలిన గొల్లపల్లెకున్,
గొన్నిమయిశ్చ దూరమున నుండెను, నా మధురాపురమ్ము, గో
పన్న భుజించు, మృద్ధత సువాసన, లీ పురవీధులందునన్,
వెన్నెల వన్నెలంది, మరపించును, గమ్మనిపిండివంటలన్.

మధురవీధుల. నవనీత మధురిమలును,
వన్నెలాడుల, క్రీగంటిభ్రమరరూచులు,
పుష్పలావుల, వక్రొక్తి పూల తావు,
లహరహమ్మును, విక్రయ మగుచునుండు.

ఆ మధురా నగరము, గో
స్వామి పదాబ్జాత చిహ్న బంధురమై, యీ
భూమికె, యాభరణంబయి,
యోమెను, ధర్మమును, రాక్షసోన్నతి యుడిపెన్.

ఈ మధుర దక్షిణ భారతములో నున్నది. కైవసంప్రదాయమునకది నిలయము.

ఈ మధుర, సంతతంబును,
స్వామిని మీనాక్షిమాత, సదయాలోకో
ద్దామ, సుఖ శాంతి నిలయం
బై, మాతెందైన లేక, వరలుచు నుండున్.

ఈ మధురను బాండులు పల్లవులు చోళులు మహమ్మదీయులు విజయ నగర రాజులు పరిపాలించిరి. తరువాత నాయకరాజులేలిరి. అందువలన నా నగరము వివిధ సంస్కృతుల కొశ్రయమిచ్చి ప్రసిద్ధికెక్కినది.

మధుర కథ మధురము. చరిత్ర మధురము. నగరము మధురము శిల్పము మధురాతిమధురము. మహిమయు నతిమధురమే. మధుర శ్రీకృష్ణ దేవరాయల కాలములో విజయనగర మహా సామ్రాజ్యములో నొకభాగము. అనాఁడు తెలుఁగు పెలుఁగులు మధుర నతికమించి శ్రీరామలింగేశ్వరస్వామి పాద పద్మములకు సీరాజనములై తినవి. రాయల యనంతరము నాయకరాజులు మధుర కేలికలైరి. వారిలో రఘునాథ నాయకుఁడు ప్రథమగణ్యుఁడు.

రఘునాథ నాయకుని కాలములో మధుర మూడు పూవులు, అఱుకాయలుగ నభివృద్ధి చెందినది. సంగీతసాహిత్యములు పందెములు వేసికొని పరుగులెత్తినవి. పదకవితకుఁ బట్టాభిషేకము జరిగినది. యక్షగానములు, అక్షయములై నవి. శిల్ప లక్ష్మి యనల్ప విలాసములతో నందల మెక్కినది.

మధురలో సుత్సవములెక్కువ. అందువలన నానగరమునకు, సుత్సవముల నగర, మని నామాంతరము. ఉత్సవము లన్నింటిలో ఏప్రిల్ మాసములో జఱుగు మీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల కళ్యాణ మహోత్సవము ప్రధానమైనది. ఈ నగరము నానుకొని “వైఘా” నది ప్రవహించుచుండును.

మధుర, “గెడ్డెన్” మొదలగు పాశ్చాత్యుల ప్రళంసల నందుకొన్నది. ఇది సముద్రమట్టమునకు 440 అడుగుల నెత్తుననున్నది. మీనాక్షీ దేవాలయము భారత ప్రసిద్ధ దేవాలయములలో నొకటి, ఇది చాల విశాలమైన యాలయము.

దేవాలయమునకు ముదు ముఖగోపురమున్నది. అది అత్యున్నతము, అది భారతదేశోన్నత్యమునకుఁజిహ్వాము. ఆ గోపురము.

దివమునఁ, ఋష్యవంతులు, విధిన్ నెఱవేర్చు, నిరంతరంబు, ప్రా
భవమున నేగుచుండ్రు, శ్రమవాయఁగ, వాగలు, నిల్వ,
బ్రహ్మ. యీ

భువిపయి, నిల్పినట్టి నగమోయన నుండెను, భూరిగోపురం,
బవిరళ, తారహారరుచి, భాసిత, భూరితరాత్మమూర్ధమై.

కనబడె గోపురమ్ము, తన కాయమునంగల, రంధ్రికా సహ
 స్రనయన, భూషితంబగుచు, శర్వసతీపదసేవకై, సహ
 స్రనయన దేవుడచ్చటికి బ్రశయింపజేచను దేంచి, దేవి, యీ
 జ్ఞాను బడయన్, నిలంబడె, ననన్ మొగసాలను సమ్రశీర్షింపజే.
 నఖశిఖభాగముల్, ఘన నినాదములన్ బులకింప, నుద్గమల్
 ముఖముకురోల్లసత్ రుచులతోఁ, జెలువొందు కదంబవృక్షమై,
 నిఖలశరీర దృశ్య గణనీయమహత్తర శిల్పసంపదా
 నఖశిఖ సుందరంబగుచు, నాగిరి, గోపురముండె హృద్గమై.

ఆ దేవ్యాలయ ప్రాంగణములోఁ దొమ్మిది గోపురములున్నవి, వానిలో
 నీ గోపురమే యున్నతము, దానియెత్తు 152 అడుగులు, దాని శిల్పము జగత్ప్ర
 సిద్ధము. అంబారీతో గజరాజు తలపూవు కండకుండ నా గోపురములోఁ దిరుగ
 వచును.

ఆలయమునకు ముందొక పెద్ద మండపమున్నది. దానికివేయి స్తంభము
 లున్నవి. అంత విశాల మంటపములు చాల అరుదగనుండును ఆ మంటపము
 మహా శిల్పసిద్ధిగములైన శతాధిక స్తంభమండితము. గర్భాలయమునకు ముందు
 బంగరు ధ్వజ స్తంభమున్నది.

ఆమె మీనాక్షి, యందుచే, సచటికొలఁకు
 లందు, మీనములెన్నియో, యలరుచుండు,
 బాదరాయణ సంబంధబౌంధవంబు,

నాఁడు నేడఁ, బ్రచారమునందుఁగలదు.

ఆమె, మీనాక్షి నామమే, యామె కనుల
 యండచందములకును, వ్యాఖ్యానమగును
 అర్థపతి యింటి అర్థమున్, వ్యర్థమగును,
 వివరణము చేసి చెప్పట, వెలితియగును.

కొనేరు గట్టున నొకమండపమున్నది. ఆ మండపము గోడలు మృత్యుతి
 జయ విలాసమును బ్రదర్శించు నాటక శాలలవలెనున్నవి.

తన తపోగిన్నిని, బుష్టధారలన్ జల్లార్చు,
 కందర్పదర్పమున్ గాల్చునదియు,
 తపముచేగఁగించు, ధరణీధరాత్మజన్,
 ప్రేమ చూపుల, రంగరించునదియు,
 కన్నుఁగానక, నింగి గంతులువేసెడు,
 గంగ యార్భటి, గంగఁగలుపునదియు,
 అద్రిజతోఁగూడి, యద్రులు చెదరు, భం
 గిని, యాడుతాండవకేళి కళయు.

హాలహలము మ్రింగు, లీలా విలాసము,
 మిత్తి నెత్తి మొత్తు చిత్తరువును
 అచటి గోడలందు నగపడు, నీశ్వర
 సంప్రదాయమంత, చఱచినట్లు.

అమ్మవారి యాలయమునకు ముందు నష్టలక్ష్మీమఁటపమున్నది. ఆ మఁట
 పములో నెనిమిది స్తంభములమీద నష్టవిధలక్ష్మీ చిత్రములు చెక్కఁబడినవి.
 ఆ లక్ష్మీల శిరస్సులే మండపముయొక్క కప్పునకు స్తంభస్థానీయములు.
 ఆ స్తంభములమీద మీనాక్షీమాత చరిత్ర ఁత్రింపఁబడినది. అక్కడ ఒకే మండ
 పములో స్తంభములపై శ్రీలక్ష్మీ విగ్రహములు మీనాక్షీదేవి చరిత్ర చెక్కఁబడినవి.
 లిఖింపఁబడినది. ఇది శైవ వైష్ణవాభేదసూచకము.

ఉత్తర గోపురమువద్ద, నొకేరాతిలో, నటురెండు, నిటురెండు సన్నని,
 స్నిగ్ధస్తంభములు, నిర్మింపఁబడినవి. వానిని సంగీత స్తంభములందురు. మీటినచో
 వాని నుండి, సప్తస్వరములు వెలువడును. ఆంధ్రశిల్పం కీవిద్య రక్తములో
 బుట్టి రాణకెక్కినది.

ఇతరుల యంగమునఁదివిచి, యేర్పడ, నన్యుల దేహమందునన్,
 జతపడఁగూర్చి, వారిని, బ్రశస్త శరీరులఁ జేయుచుండు, సాం
 ప్రతము భీషజ్యౌఁ, దివికిఁబ్రాకెను, భారతజాతిమేధ, యా
 ప్రతిభ మహత్తరమై, యది భారతకీర్తికి గీటురాయియే.

ఇది వై ద్యము, ప్రాణిలో నన్యప్రాణ్యంగమును, సమారూఢము చేసి విజయము సాధించినది. శిల్పము మఱియొక మెట్టుపైకిఁ బోయినది.

జీవములేని యొక్కశిలఁజీల్చి తదంతరమందుఁ, బ్రాణిధర్మావృత గానశిల్పము సరాగముఁ గూర్చిన, శిల్పివై ద్యు డిందే వసియించి, కర్మధర, దేవనివాసముఁ జేసినాఁడు, సుంభావకళాసరస్వతి- సమానుఁడు వానికి యొక్కఁడునునే ?

బండరాశ్యకు, చునసిచ్చి, పలుకులిచ్చి,
అంతఃయ్యకుఁ జక్కిలిగింతపెట్టి,
జీవమేలేని దానికి జీవమిచ్చు
శిల్పిధాతకు, సర్వము, చేతిరేగు,

ఈ శిల్పము ఆ ప్రాణిలో ప్రాణిధర్మము నారోపించి సాధించిన మఱియొక అపూర్వ చికిత్సా విధానమే.

ఆ సమీపమందే యొక మంటప ద్వారమున కిటు గజముఖుఁడు, అటు షణ్ముఖుఁడు, చెక్కఁబడినారు. వారు.

పితరుల పెంపకంబునను, వృద్ధులఁబొంది, స్వకార్యదక్షులై
జతలుగరూపులంది, యనుజాగ్రజ బంధుర భావపూర్ణులై
గతమును, భావి, జర్చలముఖంబున, నిర్ణయముంబొనర్ప న
న్వీతులయి, యున్నయల్లు, కనుపింతురు, స్కందగణైశులచ్చటన్.

పొట్టివాఁడొకఁడు, పొడుగువాఁడొక్కఁడు,
గట్టివారె యెల్లఁ బట్టులందు,
పొట్టిపొడుగు, లొక్కపట్టున, నున్నచోఁ,
గొండకోతి దిగును గుతలమునకు,

పెనుకయ్యను, పెనుకయ్య పెనుకయ్యను దర్శించి ముందునకు బోతిమి. అక్కడ దేవాలయ గోపురమున్నది. అది బంగరుపూత కలిగి యరుణకిరణ కాంతులలో ధగధగ మెఱయుచు.

నాకలోకమునకు, బ్రాకటాభారమై,
రవికి శశికి నిలువ, రమ్యమైన
విడిదియగుచుఁ, గాంతివిసరముఁ జిమ్ముచు
నున్న, మేరువనఁగ, నొప్పుచుండె.

అచ్చటనున్న యొక మంటపము గోడలపై, దేవాలయ చరిత్ర అరవము
లోను నమరభాషలో, వ్రాయఁబడినది. అక్కడకు దగ్గఱలోనె మఱియొక శత
స్తంభమండమున్నది. ఆ మండపములోనున్న శివునకు సభాపతియనిపేరు.

సభాపతి పద నిర్వచనము.

ఇచ్చట సభాపతి పదము పరమేశ్వర పర్యాయ పదముగాఁ బ్రయోగింపఁ
బడినది.

“న సా సభా యత్ర ననంతి, వృద్ధాః” అనునది యొక సుభాషితము (అనగా
వృద్ధులు లేనిది సభ కాదు అని యర్థము) ఇచ్చట “వృద్ధ” అనుపదము ఉత్తము
లైన జ్ఞానులకుపలక్షకము— ఆటవంటి జ్ఞానులు లేనిది సభకాదని యర్థము. దీనిని
బట్టి సభయన నుత్తములైన జ్ఞానుల సమూహమగుచున్నది. సభా = ఉత్తము
లైన జ్ఞానుల సమూహమునకు = పతి ప్రభువు - అని సభాపతి సమాసమున
కర్థము. అనగా ఉత్తములైన జ్ఞానులకు మాత్రమే గోచరుడైన సాయుజ్యము
నొసగి వారినిఁ బాలించు మోక్షధిపతి పరమేశ్వరుఁడని విశిష్టార్థము. ఈ మార్గ
మునే జ్ఞానయోగ మందురు.

కుమారులలోఁగొందఱు మహామేధావులైన కొందఱు మేధావులునుందురు.
తండ్రి మహామేధావులైన పుత్రులకు జ్ఞానగమ్యమైన మార్గము నుపదేశించును.
అదియే నిర్గుణోపాసనము. ఆచరణ, కసాధ్యము—కాని భగవంతుని దగ్గఱకు జేఱు
టకు దగ్గఱ మార్గము.

ఆ తండ్రి అల్లు మేధావులైన పుత్రులకు యత్న - సులభ సాధ్యమైన
మార్గము నుపదేశించును. దానినే కర్మయోగ మందురు. అదియే సగుణోపాసనము
భగవంతుని నన్నిధియైన నన్నిధిఁజేరుటకు నది దూరమార్గము ఈ కారణము
వలననే చిదంబరములో గనుపించని, నిరాకారస్వామి (ఆకాశలింగము) నిర్గుణో
పాస్యఁడు, ఈ మంటములో సామాన్య భక్తరక్షణార్థమై సగుణోపాస్యఁడై సాకార
ముగ సభాపతిగా (శివుడుగా) దర్శనమిచ్చినాడు.

ఆ యాలయములో శిల్పములేని స్థల మంగుళమైనను లేదు. అచటి స్తంభములు అరకూట కంచుకావృతములై సువర్ణస్తంభముల వలెఁ గనుపించును.

పైనశిల్పము, క్రిందను, బ్రక్కలందు,
మూలమూలల శిల్పమే, మొలకలెత్తై
ననగ, గుడియొక, శిల్పవృక్షాకృతిఁగనె,
దాని నీడయె, నీడ, శిల్పాని, కవని,

జగదంబును మీనాక్షిదేవిని సందర్శించితిమి. ఆతల్లి మోమున దయాచంద్రికలు వెల్లివిరియుచున్నవి. ఆమె బాలశశాంకధారిణికదా ! ఆతల్లి వరదముద్రతో నొప్పుచున్నది. భారత దేశమందలి యష్టాదశశక్తి పీఠములలో మూడవది మీనాక్షి పీఠము.

ఉన్నత పీఠము నధిష్ఠించిన, యాజగజ్జనని,

గంభీరాకృతి యొక్కచోటఁ గుదురై, కందోయికిన్ వేడ్క గా,
శుంభ ద్రూపముఁ గొన్నయట్టు, లటఁదోచున్, గాని, గూఢాచులలో
సంభస్సారము చల్లవై నదిగఁ గానన్ వచ్చుఁ జూచాయ గా,
దంధంమన్నది యుండునే, జననిపుత్రప్రేమ, నెప్పట్టునన్,

మాకుఁ గన్పించె, మీనాక్షిమాత-అష్ట
విభవ, భవరాజ్ఞి, భూధరి ప్రభుతనూజ
చెలఁగి కొల్వొన్న రాజరాజేశ్వరమ్మ
వలెనె, చాక్షుషభౌగ్యము, పండినట్లు.

ఉరువాత నయ్యవారై న సుందరేశ్వరుని దర్శించితిమి. మీనాక్షిదేవ్యాలయ మునకుఁ గుడిప్రక్కన సుందరేశ్వరాలయ మున్నది.

వామపార్శ్వము వధువుది, పరునిపార్శ్వ
మమరు వామేతరమ్మ గా, నదియెధర్మ
పశాను, నియ్యది, వైష్ణవమందు మాతె,
వై వసుందున, మాఱి, దీభావ మిచట,

సుందరేశ్వరాలయము కూడ బంగరు రేకులతో నాచ్ఛాదింపఁబడి ధగధగ మెఱయుచుండును. అవి

పెద్ద మేరువు ప్రక్కన, పిల్లమేరు
పున్నయట్టుల గనుపించుచుండు, దేవి
యింటి ప్రక్కననున్న, సర్వేశ్వరగృహము,
భాగ్యమందున, స్త్రీలదే, పైఁగరమ్ము,

సుందరేశ్వరుఁడు సహజ సుందరుఁడు. నగజాతయు సహజసుందరియై-
ఆ దంపతి వరస్పరాశ్రయముచే నతి సుందరమైనది.

సుందరదేవుఁడామె గళసూత్రముఁ, గట్టకయున్నయప్పుడే,
సుందరుఁడయ్యు, మీద, నతిసుందరుఁడయ్యెను. చంద్రధారికే
లంది, త్రిలోకసుందరిగనయ్యె, భవానియు, స్వర్ణరత్నముల్,
పొందికచేఁ, బరస్పరము, పొందవె, నూత్న మనోజ్ఞ శోభలన్.

అర్ధనారీశ్వరుఁడు అనుసమానములో నీశ్వర ప్రాధాన్యము గోచరించును.
శ్రీ శైలము. అమరావతి మొదలగు శైవక్షేత్రములో నది నమన్వయమగును.

మధురలో దేవీ ప్రాధాన్యమే గోచరించును. అందువలన దేవీ ప్రాధా-
న్యము ధృవించునట్లుగా- అర్ధపురుషేశ్వరి (అర్ధం పురుషః యస్యాంసా) (అనగా
తన సరీరములో సగము భాగము పురుషుడు గల దేవత అనియర్థము.) అనిన
సమంజసముగా నుండునేమో.

ఆ ప్రక్కనే యొక భవనమున్నది. దానిని తిరుమలనాయకుడు (మధుర
రాజు) తంజావూరు రాజకన్యకమైన తన భార్యను మెప్పించుటకై కట్టించినాడట.
అందువలన ఆ భవనమును దిరుమల నాయకుని భవనమందురు. దానిలో దర్బారు
మహల్ ఉన్నది. వాని ప్రక్కనే యొక శయన మందిరము మొదలైనవి
యున్నవి అ భవనములలో స్తంభములు లేవు. చెక్కసామాను లేదు. డోములు
లేవు. ఇనుప దూలములు లేవు. కేవలము రాయి ఇంకను నేవియో వస్తువులతో నా
భవనములు కట్టబడినవి. ఇది హిందూదేశ శిల్ప నైపుణ్యమునకు బరాకాష్ట. ఈ
కట్టడములు చూచి విస్తుబోనివారు లేరు.

భారతంబున మహిమలోఁ బ్రభవమున
 ఇద్దఱుండిరి, యిద్దఱుఁహింపఁదగిన
 శక్తు, లిద్దఱుఁ, గాశీవిశాలనేత్ర
 యొకతె, మిఁనాక్షి మధురలో నొకతెయగును,

మీనాక్షిదేవి యనుగ్రహ ప్రసాదమును బదిలముగా హృదయములో
 భద్రపఱచుకొని కవుల, భక్తుల దృష్టిలో పుత్తడి పురముగా హత్తుకొన్న 'ఎల్ల
 పుత్తూరు' న కవిముఖుల మైతిమి.

విల్లి పుత్తూరు

8-10-84 సాయంకాలము 3 గంటలకు మధుర నుండి బయలుదేరి
 4 గంటల 30 నిమిషాకు శ్రీ విల్లి పుత్తూరు చేరితిమి. ఆచట నడుగు పెట్టగానే
 యాంధ్ర పంచ కావ్యములలో నగ్రగణ్యమైన, ఆముక్త మాల్యద, నామదిలో
 మెదిలినది.

విల్లిపుత్తూరు వైష్ణవ పుణ్యక్షేత్రము-చాలమంది వైష్ణవ స్వాములకు జన్మ
 విచ్చిన పవిత్ర భూమి.

'విల్లిపూత్' అను పేరుగల యాటవికుండు-ఆ గ్రామమును కట్టటవలన
 నా పల్లెకు "విల్లిపుత్తూరు" నామ మేర్పడినదట.

పండితులు దానిని విల్లిపుత్తూరుగా వ్యవహరించి-దానినే "ధన్విపుర" మని
 సంస్కృతీకరించిరి.

విల్లిపుత్తూరులో రాయల ప్రబంధనాయిక-ఆముక్తమాల్యద గోదాదేవికి
 బ్రత్యేకాలయమున్నది-ఈమెనే తమిళనామము "అండాళ్". మఱియొక యాలయ
 ములో నచ్చటనే రంగనాథస్వామి గోదాదేవి విలబడి యున్నారు-ఎదుట వినము
 డయి గురుదాశ్వారున్నాడు- ఆశ్వాదు గౌరవనూచక పదము- అక్కడనే శేష
 శాయి విగ్రహమొకటి యున్నది- అది యిటుకలతోఁ గట్టఁబడినది- ఆలయమున
 కెదుట నెత్తైన గాలిగోపురమున్నది.

గోదాదేవి శ్రీరంగములో శ్రీరంగనాథునిలో, నైక్యమైన పిమ్మట విల్లి
 పుత్తూరులో వెలసినదట. ఆ గ్రామ, మామెకు పుట్టినిల్లు గదా!

పుట్టినింటి ఘనతఁ బొట్టుమేసియు, నంద
లమునకెత్తు, యోగ్యురాలు, ప్రేమ
కన్న వారివై పె, కొన్న వారెంతగా
నున్న వారలై న, యువిదలకును.

శ్రీరంగనాథస్వామియు, నర్థశరీరముతో, నెంతయో కాలముండలేక,
పూర్ణశరీర యగుటకై, విల్లి పుత్తూరులోనే, శ్రీరంగనాథుఁడుగా నవతరించినాఁడు-
ఆ యాలయముకూడ నతి విశాలమే- యద్భుతావహమే.

గోదాదేవి ప్రేమరాశి- ఆమె పదనము ప్రసన్నతా సదనము. ఆమె
శ్రీరంగనాథుని తన హృదయ రంగనాథునిగాఁ జేసికొన్నది- ఆమెను జూచి
నంతనే నాలో గత చరిత్రలోని మొదటి పుటలు మెఱసినవి. ఆమెను దర్శించి
నంతనె, నాలో, సీయూహలు, కలిగినవి.

జడలోఁదాల్చిన పూలమాలను, జగజ్జాలంబు, గర్భంబులోఁ
గడ గాఁదాల్చినవాని, కంఠమునఁ గాన్కన్ జేసి, ప్రేమించి, రం
గడునావాఁడని, చూటిసట్టి, జగతీకల్యాణసంధాయిని !
పుడమిన్, నీ సుమమాలవాసనలు, పెంపుంగాంచె, గోదాంబికా!

రాయల, కావ్యభూరుహధరాతలమై, రహిమించె, నీ సుధా
ప్రాయలసచ్చరిత్ర. ఫలవంతము, తెల్లుసరస్వతీయశో
దాయకరూపురేఖ, భవదాయత సుందరమండహాస శో
భాయతమై, ముకుందరసభాసుర మానస రాజహాసికా !

ధన్యుఁడు విష్ణుచిత్తుఁడు, సుతన్ నినుఁగాంచుట- పూలతోట స
మ్మాన్యము, నీ పదాంబుజ సమాదరణంబున, విల్లువీడు నీ
కన్యతనమ్ము చెయ్యల నిగారము, తియ్యనితెల్లుఱుని లే
ఖన్యమరమ్ము, నీ మధురగేయము వ్రాయుట, తోటపుట్టువాఁ
డపవనమ్మునఁ, బుట్టువొందు, నయోనిజ

వమ్మ ! గోదమ్మ ! నీతమ్మవోలె,

అటలలోఁబాటలలో మాటలందునఁగూడ,

ధ్యానించితివి, రంగధామ, విభుని,

లోకనాథునకు. సమీకరించినదండ,

సిగఁదాల్చి, లక్ష్మీవైచెలఁగినావు

ఎత్తులోహత్తిన, యెలకేశపృక్తిచే,

బరవశింపడె, విష్ణువంతవాఁడు.

శొడిమలెన్నియో, నీ మీదఁబడినయవుడు,

స్వయముగా వచ్చి శ్రీరంగశాయి, నీకు

నెడదఁదావిచ్చి, తావిచ్చెఁ బుడమినిండు

నీదుకీర్తికి, గోదాంబ! స్వాదుచరిత !

ఎంతటి తీపి, నీయెడ రమేశునకుండెనో లేక యాపులన్,

జెంతటి చుట్టపక్కముల, సేవకులన్విడి, “సర్వమీవ” యం,

చింతటి మామయింటికడ, నిల్లరికంబుననుండె, యానులే

అంతటివారలై నఁ, బ్రయురాండ్ర చెఱఁగులఁబట్టియుండరే!

జగములనేలు మాధవ విచారము గొప్పది, దానికంటె నా

ఖగపతితేని సన్నిధి యఖండము, దానిని మించియుండు స

ర్వగతుని మెప్పునందుట, యవర్ణ్యమె యింక, యధోక్షజాత్రులో

సగముగనుండఁగలుట, విశాంపతిసేవిత పాదసంకజా !

అని యయ్యాండ్ర మహాప్రబంధ ప్రబంధ సంధాయని కంజలి బంధము నిబంధించితిని- అట్లు ఆకావ్యపాధేయ ప్రదాత్రిని పందర్శించి బహిరాలయము చేరితిని అక్కడనొక పూలతోట- దాని సవిధమందొక తులసీవనము ఉన్నది. అవి యానాఁడు విష్ణుచిత్తుడు భగవత్కైంకర్యమునకై స్వయముగఁ బెంచిన వనయుగళమున, కొరస్యములఁట- ఆభిక్షుఁడు.

కండఁగఱగించి, సునుజాతి కనులువిప్పి,

మనసుఁగఱగించి, దేవుని మనసుఁదన్ని,

తులసి, విరులను దోమాతెగలిపి గ్రుచ్చి
విష్ణుచిత్తుడ సేవించె విష్ణుమూర్తి,

తులసి యిందిరయంశమై చెలంగుకతన,
తులసిప్రాణము లక్ష్మీకీదొల్లి, నాడు
గోద శ్రీమాత, కాపునంగూర్చుదులసి,
మూల్యదకు నెంతయో జీవతుల్యయగుచు,

గోదాదేవి జని యాశ్చర్యభవి.

సంతతిలేక, జీవితము సార్థకమా? యని, విష్ణుచిత్తుడ,
శ్రాంతము కుందుచున్, జలధిశాయికి సేవలుచేయఁ, దద్ద యీ
శ్రాంతుడ రంగజీవి కనరాశచరిత్రలభించె బిడ్డ యీ
చెంతననున్న పుణ్య తులసీవనమందునఁ, బండభాగ్యముల్,

ప్రతిదినమచ్చటఁబడులసీ వనమునుండి, తెచ్చిన, తులసిమొక్కను, దేవి
ముందు నాటుదురు, ఆ మొలక వాడక మఱుదినమునకే, నూత్నదళములఁ
బ్రసవిండుచుండును, ఆ దినమున నా నూత్నదళములతోఁ నమ్మవారి నర్పించి,
యామొక్కను, దొలగించి, యాస్థానమున, మఱియొక మొక్కను, నాటుదురు-
ఇది యచ్చటి పూజావిధానము. కీర్తివంతములైన ఆ పూలతోఁట, తులసీవనము వీ
నాడు, కీర్తిశేషములు కాలేదు, కాని నామమాత్రాప శేషములైనవి.

సాధారణముగా గర్భాలయములలో విద్యుద్దీపములుండవు- తైలదీప
కాంతిలో దైవప్రతిమ స్పష్టముగఁ గనుపింపదు. హఠియిచ్చనపుడమూర్తి,
స్పష్టాస్పష్టముగఁ గనుపించును.

ఆ దేవి విష్ణుపత్నియైనను, ఆదిభిక్షు పత్నివలె నిరలంకార-అమూల్య
వస్త్రాంచితకావలసినయామె యమూల్య వసనాంచితయై, పేదముతైదువవలె
నున్నది- ఆయాలయ, ఆదాయమే యంతటిదో! ఆ యర్చకుల స్వాశ్రయాశ
యత్వ ప్రావీణ్య, మంతటిదో. ఆ దైవమునకే యెఱుక.

కుర్తాళము

ది: 8-10-84 రాత్రి 10 గం|| మాబిస్సు కుర్తాళము చేరినది. పదము వినగానే యర్థము స్ఫురించినట్లుగానే కుర్తాళము పేరు వినగానే జలపాతము గుర్తుకువస్తుంది. కుర్తాళ జలపాతముల కంతటి సాన్నిహిత్యమున్నది.

ఉదయము కాకముందే జలపాత స్నానార్థము యాత్రీకులు గుంపులు గుంపులుగా బయలుదేరిరి. నేను మా శ్రీమతియు నట్లే బయలుదేరితిమి. త్రోవ తప్పితిమి. ఏమి చేయవలెను ?

అక్కడకు జలపాత ఘోష స్పష్టముగా వినఁబడుచున్నది. దీపగృహమున కభిముగాఁ బ్రయాణించు నొకవలెనే మేము ఆ ఘోషకు ఎదురుగా నడక సాగించితిమి. నొకకు ప్రమాణము చాక్షువము. మాకక్కడ శ్రావణము.

జలపాతమునకుఁ బరిసరమంతయు శిలామయము. జలము ఆ కొండల మధ్యమందుండి వచ్చుచున్నది. ఆ ప్రవాహమునకుఁ “జిత్రానదియని” పేరు. ఆ ప్రవాహము ఏబది యడుగుల యెత్తునుండి క్రిందఁబడుచున్నది. అదృశ్యము గంభీర సుందరము. క్రిందఁబడి యతి పలుచనై పల్లమునకుఁ బరుగిడుచున్నది యా కూలంకష.

శీలమునుండి భ్రష్టుఁడయి, శీర్ణచరిత్రుఁడు, మందదృష్టి, య స్త్రీల మనఃప్రవృత్తియయి, లీలఁగజాతిన కాళి, నాపగా జాలక, జాతీజాతీయు, రసాతలమందునఁగూలులీల, నా భీల జలప్రవాహము, కుభృచ్ఛిరమున్, విడిభూమిపైఁబడెన్.

శృంగమునుండి, నేలకతిశీఘ్రముగా దిగు, నా ధునీర్పురం బుం, గమనింప, వాతహానిఁబొంగుచుఁగ్రుంగుచునున్న, చీర, ది వ్యాంగన యాత్రవైచినది, యచ్చుగ మానసవీధిఁదోచు, నా నింగిని, నేలనుం, గలుప, నేర్పడు, వారధిలీల, నొప్పచున్.

కొండమూర్ధమున ఘూర్జిలుచుఁ బొంగుచున్న, జలౌఘము, కొంతక్రిందకు వచ్చి రెండు పాయలుగాఁజీలినది. ఆ జీలుట

కృతయుగమునందు, నొకటిగాఁ గెరిలినట్టి,
ధర్మ మాయాత, కాల సిద్ధాంతములను,
“ద్రోసిరాజ” నకే, రెండుత్రోవలందు,
సానినట్లుఁగ, నా, సీరసరణి, సాఁగె

ఆ రెండుపాయలలో నొకపాయ మరల చతుర్విధమైనది. ఆ పద్ధతి.

పర్వతాకారమై, నేర్వ వలను పడక,
యున్న వేదము, మానవాభ్యున్నతికయి,
నాల్గుభాగములై, ధర, వెల్లినట్లు
చీలె, నాల్గుగ, నా ఝరీ శ్రేష్ఠ, మచట.

రెండవపాయ మహోద్ధతముగా నేలపైఁ బడుచున్నది. ఆ ప్రవాహము. అఘమర్షణమునకుఁగాక, ప్రాణఘర్షణమునకుఁ గూడ ననుకూలము, అందువలన దానిక్రింద నెవ్వరు స్నానముచేయరు. నాల్గుగాఁ, జీలి, పడుచున్న, పాయల క్రిందనే, స్నానము చేయుదురు. ఆజలము మలినాపహారి.

అతిధవళమ్ము స్వచ్ఛమును పైన, నదీఝర, మాత్మవారి, స్నాన తతితి, మలమ్ము, దూరముగఁ దద్దయుఁద్రోయు, పటాళిలగ్నమాయతిమలినమ్ముపై నను, రయంబున నాశముఁజేయు, స్వచ్ఛతా యుతమతి సంగ, మన్యవృజినోన్నతిఁ బాప, సమర్థమెయ్యెడున్,

కొండపై నుండి గతిభేదములతో దిగుచున్న యా స్రవంతి.

అభినయవేశ, హస్తచరణాది, విలాసవిలోల భంగికా ప్రభలు, చెలంగ, నుద్ధతతరంబుగ నాట్యముచేయు, భూమినీ నిభముగ, నా స్రవంతి ధరణీధరు నౌదలనుండి, భూమిపై రథసగతిన్ దిగెన్, దరగలన్, రసరాగము. గొంతువిప్పగన్.

చలిమల. ప్రేగునుండి, చలచల్లగ జాతెడు గంగవోలె, మిన్నుల నలయించిరేగు, పవనోద్ధతమౌ, తెలిమబ్బువోలె, భూ

తలదురితమ్ముఁ బాపఁ, గడు దవ్వున నుండియు, వచ్చు భాస్కర
జ్వలదతి మాత్రతోచివలె, సాగరగామినియుండె, నాయెడన్

ఒడలున భాగమిచ్చెఁ, గుధరోన్నతపుత్రికి, నస్వతంత్రయై
యడలుచు నుండె నామె, మఱియాదకులోఁగి, శిరస్సుమీద, నె
ప్పుడు, నెలవిచ్చి, తన్నుఁ, గడుముద్దులుసేయు, గిరిశుఁ, ఉంచు, బొం
గెడు, తొలికొండచూలు నగవేయనిపించెను, ఘనపుంజముల్

నతోన్నతములైన, గండశిలలపై, నొడుదుడుకులుగాఁ, బరుగులెత్తు, నా
వాహినీ తరంగకలకలద్వనులు, నట్టువనాతి, యందెల రవళులవలె, పీనులవిందు
చేయుచున్నవి. కొండకడుపులోఁ, బట్టని, యాపెన్నుట, క్రిక్కిరిసి, పర్వత
వివిధ రంధ్రముల నుండి, బహిర్గతమగు చున్నది.

ఘోరతపస్సుచేత నెడఁగూడిన సాత్వికతేజ, మందులోఁ
బారముముట్టి, నిల్వ ననువైన ప్రదేశము లేక, పొంగి, చ
క్షూరస నేంద్రియాదుల, ముఖోద్గతమై ప్రసరించునట్లు భూ
ధారినమ స్తరంధ్రముల, దారుల, వారి, బహిర్గతంబగున్,

అప్రవాహము దారిలో నెన్నియో మూలికలతో స్నేహము చేసివచ్చుటచేత,
దివ్యాషడమైనది, అందువలన నా నీటిలో స్నానము చేసినవారికి నాధివ్యాధు, అప
శమించును. ఆరోగ్యము కోరు వారెందఱో, నచ్చటికి వచ్చుచుందురు.

అచ్చట వ్యాధిగ్రస్తులు సూర్యోదయాత్పూర్వమే యచ్చటకు వచ్చి శరీ
రమునిండ నూనెను బూసికొని ఒక యర్థగంఠ నాని యా జలధారలక్రింద స్నాన
ములు చేయుదురు. ఆ నీటియందున్న లవణముల ప్రభావముచేత సబ్బుగాని
శీకాయగాని యవసరము లేకుండగానే నూనె జిడ్దంతయు తొలఁగి శరీరము శుభ్ర
పడును. ఆ నీటివలన నూనె జిడ్డు మాయమైనట్లే శారీరక వ్యాధులుగూడ కలుఁగి
విడిగిపోవునఁట ఇంతేకాక యచటి వాతావరణము కూడ మహారోగ్యప్రదము.
అందువలన జూన్ నుండి అక్టోబరు వఱకు వ్యాధిగ్రస్తులెక్కువగా నచ్చట
నుందురు. ఎంత ముఱికి వస్త్రమైన, నానీటిలో ముంచగానే, పరిశుభ్రమగును.

అంహోజృంభణ సంభృతాత్ముఁడు, మహాహంకారి, స్వార్థప్రభా
రంహోవార్ధి, నిమగ్నచిత్తుఁడు, తపోరైత్రేయ చిత్తన్నిధిన్,
బంహీయస్ దురితంబుఁబాసి యతి శుభస్వాంతుఁడై నట్లుగా,
బృంహన్నెల్యముఁబాసి, వస్త్రము, లటన్, శ్వేతంబులొ వెంటచే

జలపాతమునకు నమీపమందే దేవాలయమున్నది. ఆ దైవముపేరు కుర్తా
లేశ్వరుఁడు. ఆ దేవుని నామమే యాగ్రామమునకు జలపాతమునకు సంక్ర
మించినవి.

అ స్వామికి- వేణువాగ్వాదిని. రాజరాజేశ్వరి-యని యిద్ద రర్థాంగులున్నారు
వారిలోఁ బ్రధమజాయ గానమునకు రెంటవయామె ప్రాభవమునకు చిహ్నములు.

పరమేశ్వరుఁడఖిలలోకాధీశ్వరుఁడగుట వలన తత్ప్రాభవశక్తి శ్రీ రాజ
రాజేశ్వరియందును. పశుపతి గాన (సామ) లోఁగఁడగుట వలన ఆ ప్రతిభ వీణా
వాగ్వాదిని యందును సంక్రమించియుండును. “పురుషార్థం స్మృతా జాయా” అని
గదా శాస్త్రవచనము. మఱి వారలకు భర్తృగుణము లెట్లు సంక్రమింకయుండును?

కుర్తాలేశ్వరాలయము చాలపెద్దది. అచట శిల్పము సామాన్యము. అలయ
మునకు ముందు, గణ దేవ సేనాపతుల విగ్రహములుల్పవి. ఎంత యుద్ధోగ్మియైనను
ఆగి గణపతికి నమస్కరింపకుండఁబోవడు. అచ్చట నిద్దలు తల్లల ముద్దుల
బిడ్డకు, నమస్కరించి, యిట్లు విన్నపము చేసికొంటిని.

జగమున, భూమినాథునకు సాంగిలి మ్రొక్కి-న, నాతఁడిచ్చు, నిం
పుగ క్షితిఖండమున్, ధనికు ముంగర సంజలిచేయ, నర్థమున్
దగనతఁడిచ్చు, విఘ్నగణనాయక ! నిన్ భజియింప, వేయిమా
ర్లుగ, నతులన్ ఘటింతు, నఘరోధక ! కార్యములన్ ఘటింపుమా !

మేము కుర్తాళము అక్టోబరులో వెళ్ళితిమి. ఆ నమయములో మన ప్రాంత
ములో మామిడి పూతకూడ ప్రారంభముగాదు. కావి యచ్చట ఆపాదశిఖము
చూతములు కాచి యున్నవి. శలాటుకా భారముచేత నా యామ్రభూరుహములు
కొమ్మలువంచి నేలకు పంగియున్నవి. ఆ వంగుట.

“కొమ్మకుఁ గాయ భారమయి, క్రుంగిలఁజేయునె”? యన్న సామెతనఁ
రెమ్మలఁగూడఁ, గాయల భరించుచు, నేలకువంగె, బిడ్డ లా
కొమ్మలనుండి, జాటి, ధరఁగూలుదురన్న, భయంబుచేతనే,
లమ్మయినట్టిచెట్టు, తనయంతట, వంగిన భంగి, కన్న డెన్.

మన ప్రాంతములో నూర్పిళ్ళ పొలములలోఁ జేయుదురు— అక్కడ
రోడ్డుమీదఁ జేయుదురు— పైరుల మోపులను రోడ్డుమీద జారుగఁబఱచి యుంచు
దురు. బిన్నులు లారీలు మొదలగు వాహనములు పైరులమీదనుండి పోవుచుండుట
చేత ధాన్యము మొక్కలనుండి రాలిపోవును. అదియే నచ్చటి నూర్పిడి.

అక్కడఁ గొబ్బరితోటలు విరివిగనున్నవి— అయిననూ అక్కడ ముక్కం
టికిఁగంటే, ముక్కంటిపండ్ల కే, విలువయెక్కువ— ఆదేవలయాంతర్భాగములో
నుండి ఒక యోడిక సజీవనమై జాలువాలుచు జలపాతనీరములోఁ దలదాచుకొను
చున్నది— ఆ నీరెచ్చటి నుండి వచ్చుచున్నదో తెలియదు.

ఈ విధముగఁ గుర్తాళ విశేషముల దర్శించి సాయంకాలము 3 గంటలకు
అనంతి పద్మనాభుని పదపద్మ చర్కనార్థమై కేరళ కళిముఖుల మైతిమి.

మా యూర్జిత గమనుఁడు, కేరళలోఁ బ్రవేశించినాఁడు— మార్గవిరోధనము
(చెక్ పోస్టు) దగ్గఱ ఆగిపోయినాఁడు— “మంచిలోనై నను చెడులోనై నను” హద్దుల
సత్రిక్రమించి పోయిన ననర్థము తప్పదు గదా.

మాబిన్నువారికి రాష్ట్రాంతరములలోఁ బ్రవేశించుటకుఁ గావలసిన యను
మతి పత్రము (పర్మిట్) లేదు. అందువలన నధికారులు మాబిన్ను నడ్డగించిరి.
అయినను మా బిన్నువారు అధికారులకు లంచమిచ్చి యిబ్బందినిఁ వొలగించు
కొనిరి. లంచమునకే “బరువుపెట్టుట” అనునది వ్యావహారిక నామము.

బరువుపెట్టకున్న, స్వార్థవాతముచేత,
నెగిరిపోయి పత్ర, మెచటాపడును,
బరువుపెట్టవలయు, బల్లకుఁగ్రిదుగా,
నవలఁ, గార్యసిద్ధి, యదియె యగును.

తేరకూడుతిన్నఁ, దీపిగానుండును,
గాని, యది విషమ్ముఁ కనుర ! మూర్ఖ
లంచమందు వాఁడు, మంచమెక్కఁకపోఁడు,
కూడు నీళ్ళులేక, మాడగలఁడు.

కేరళారణ్య ప్రాంతమంతయు సారవంతము. అక్కడ మొలచిన మొక్కలన్నియు ఫలవంతములే.

పుణ్యముపంటగా, నువరభూమి ఫలింప జనించువారు, ప్రాగ్గణ్యతఁనందఁగాంచి, నిజకాయము పొంగిన తల్లివోలె, నారణ్యధరిత్రి, సార్థక, ధరాజ, లతా, బహుగుల్మ, మూలికాపణ్య సమస్త వస్తువయి, పావనజీవన, ధన్యజన్మయా.

అది యధార్దమే యనిపించును. కనుకనే ఆ ప్రాంతములో నెక్కడఁజూచినను పోక నారితేళ చూత అంకుమత్పలాది సార్థక వృక్ష సంచయమే కాన వచ్చును.

పూయని తీగగాని కాయని చెట్టుగాని యక్కడఁ గనుపించదు. దానికిఁ గారణము కేరళ ఋతుపవనములకు మొదటి విడిది యగుట. అంతియేకాదు వర్షులు సంచత్సరములో నక్కడ నెక్కువభాగము విశ్రాంతి తీసికొనుట.

అచ్చటి కృషివలులు వంధ్యను గూడఁ బ్రజావతిగా జేయఁగల నేర్పరులు. భూమాత యెదలోని, పదునును అదనున గుర్తింపఁగల, మేదావులు. కోవగించిన భూమాతను బ్రతిమాలి బామలి, తగిన యుపాహారము (ఎరువు) లిచ్చి, యనుగ్రహింపఁ జేసికొనఁగల చదురులు. కనుకనే ధరణీమాతకు వారియందంత వాత్సల్యము. కనుకనే యానేల యంత సారవంతము.

కేరళలో కొన్ని గ్రామములలో నిండ్లు, రోడ్డుమట్టమునకు మిక్కిలి యెత్తుగా నుండును. ప్రతి గృహము చుట్టూ తోటలుండును. ఆ దృశ్యము తపోవనములను గుర్తుకుఁదెచ్చును.

అధివిషినమ్ము, ప్రామునుల యాశ్రమరాజి విరాజమానమై, ప్రధితినిఁగాంచెనంచును, బురాణములందున నున్న, మాన్యసం

కథలముఖంబుననన్ వినుటకల్గెను, గేరళనట్టి దృశ్యముల్,
వ్యధలఁదొలంగఁజేయునవి, యాశ్రమతుల్యములెవ్నొ గన్పడెన్.

కే ర త్ర

త్రివేంద్రము కేరళ రాజధాని. దానికే “తిరువనంతపురము” అని మఱి
యొక నామధేయము.

కేరళరాష్ట్రము వన్యమృగ సంకీర్ణములైన యడవులతోను, నారికేళ పూగ
చూతాది వనములతోను, గ్రీక్కిరిసియుండును. ఆ రాష్ట్రమున కొకప్రక్క, అరే
బియా సముద్రము ఘోష పెట్టుచుండును. మఱియొక ప్రక్క పడమటి కనుమలు
ప్రహరీగోడవలె రక్షణ నిచ్చుచుండును. ఈ రాష్ట్రమునకుఁ బూర్వము “చేర”
దేశమని వ్యవహారముండెడిది.

క్రీస్తుకుఁ బూర్వము ఈ రాజ్యమును అప్పటి రాజైన మహారాజమార్తాండ
వర్మ తమకులదైవతమైన అనంతపద్మనాభస్వామికి సర్వాధికారములతో సమ
ర్పించుకొని

తనహృదయాలయంబున, సదా నివసించెడు నన్నగారి భ
క్తినిఁ, దృఢమట్లు రాజ్యమును ద్యృష్టిగవీడి, తదీయపాదుకల్
ఘనమగు సింహాసీనిడి, కైకతనూభవుఁ డన్నపేరఁ బా
లనమును జేసినట్లుగ, నిలాపతియేలెను, స్వామిపేరిటన్.

ఆనాటి రాజ్యచిహ్నము రాజచిహ్నము శంఖము. నాణెములపైన నా చిహ్న
మునే ముద్రించెడి వారఁట. కేరళ ప్రకృతి యత్యంత మనోహరము. అచ్చట
నేతికి బరులు కోబ్బరినూనెను వాడుదురు. ఆ ప్రదేశము నారికేళ మయముకదా.

మేము కేరళలో నడుగుపెట్టగానే యొక పుణ్యాంగన మాకు స్వాగత
మిచ్చినది. తన యవ్యక్తస్వరముతో మా యోగక్షేమములను విచారించినది. ఆమె
రసహృదయ. తనను గౌరవించినవారి నాడుకొనుట, అవమానించినవారి
యంతము చూచుట, ఆమె సంప్రవాదము. మే మడుగకున్నను మాతోఁబాటు పది
కిలోమీటర్ల దూరము మార్గదర్శినిగా వచ్చినది.

అడుగకున్నను, నడిగినఁ, గడఁగిపరుల

కుపకృతుల్ చేయువార ణాకొక్కరుండు,

రచ్చటచ్చట, వారె, యథార్థభవులు,
యోగ్యతన్నది, గతజన్మ భాగ్యముగదా

స్వామివారి యాలయము వలకు మాకు దోడునీడగవచ్చి యచట మమ్ము లను విడిచి తనదారినిఁ దానుపోయినది. పోవునప్పుడు సహజ మంజుల కలకల ధ్వనులతో మాకు వీడుకోలు, చెప్పి ముందుకుసాఁగినది. అపగయయ్యు, బిన్నుతో సమానముగ వచ్చిన యామెక క్తికి, అతిథులపై నామెకుఁగల ర క్తికి, భగవం తునిపై నామెకుఁగల భ క్తికి. స్వదేశమందామెకుఁగల ఆన క్తికి, నాశ్చర్యము కలిగినది-ఇంతకూ నామె యెవరనుకున్నారు? నిత్యజీవన- జీవనదాయని. జీవన హరిణి, మధుర జీవన, కుటీల గతియయ్యు నకుటీలగతి, మాబాట ప్రక్కనే మాతో వచ్చిన యొక యేలు.

గాంధీ మహాత్ముఁడు కేరళను గుఱించి యిట్లు వ్రాసినాఁడు నేను త్తర భారతములో ననేక దేవాలయములను జూచితిని. కాని నా మనస్సు స్పందింపలేదు. కేరళలోని బ్రహ్మాండ గోపురాలంకృత దేవాలయములు నన్నుఁ బ్రబోధించినవి- నాలో జ్ఞానజ్యోతి వెలిగినది. పుణ్యక్షేత్ర దర్శన ఫలితము లభించినది. అని

కేరళలో నక్షరాస్యుల సంఖ్య చాల యెక్కువ. పుష్పఫల లతా వృక్షములే గాక యక్కడ- జాజి ఏలకి పునుగుజువ్వాది కస్తూరి లవంగాది పరిమళద్రవ్యముల యుత్పత్తి యెక్కువ.

“తామ్రపర్ణి” నది యచ్చటఁ బ్రవహించుచుండును. ఆ మధురాంబువు తన తామ్రపర్ణములతో స్వర్ణపర్ణములను బండించుచుండును. మంచిముత్యముల యుత్పత్తికే బంగరుటాకుఁ బుట్టినిల్లు, అందువలననే యాదేశమంత భాగ్యవంతము.

కేరళమునకే పూర్వము మళయాళ దేశమని గూడ పేరుండెడిది. అక్కడ పుడు మాతృష్యావ్యమెక్కువ- అనగా నచ్చట పె త్తన మాడువారిదేయన్నమాట అది యొకనాఁటిమాట- కేరళలో

జీవుఁడు బ్రహ్మయంత్రముయి, చేతనమూర్తిగ దేహరాశిలో,
నేవల నొక్కటైమను, సనిత్యము దేహము, బ్రహ్మనిత్య మన్,
భావనచేయఁగల్గిన, సభావము భావము రెండునేర్చినన్,
దావలహానుముక్తి, యను న్యాయముఁ, జెప్పిన, యోగివర్యుడున్.

ఆదిలోనంతము నందఁగల్గిన, యసా

ధారణ జ్ఞానవిద్యాధనుండు

గురువులన్ మించిన, యరుదైన శిష్యుండు,

వేదవేదాంగాది విత్తముండు

బౌద్ధపర్వత భిదావజ్రము, జైనకా

పాలాదిమతభేది, పండితుండు

వ్యాసనిర్మాణ, విఖ్యాతుడౌ వ్యాఖ్యాత,

త్రైగుణ్యవేత్త, నిస్త్వైగుణుండు,

సరసవాఙ్మయ రచనా విశారదుండు,

ద్వాదశశ్లోక ఘటిత వేదాంతసార్వ

షఖలభారతదేశ, కోణాంతరముల.

హిందుమతములన్నియు, మహేశ్వరుండు,

ఓలమిఁజూడనట్టి విబుధోత్తముఁ డార్చుండు, వేదగూఢభా

వాటవి భాష్యరూప సుమవల్లరిఁ బెంచిన తోటమాలి, మో

మోటములేక, హిందుమతమున్ నిరసించెడి వారియొక్క, యా

ర్భాటము నేలఁగల్గిన ధరామరశేఖరుఁ, డగ్నికల్పుఁడున్.

శంకరాచార్యుఁ, డాకేరళాంకమందుఁ

గాలడీగ్రామరత్నమై, క్రకాలుకతన,

నిలచియుండును, లోకము నిలుచువఱకు

కేరళముయొక్క కీర్తి, ప్రాద్దేశవర్తి.

ఆ దేశములో గీత సంగీత చక్రవర్తి స్వాతితిదునాళ్ చిత్రకళా సర
స్వతికి దుక్కాదవలు గప్పిన కళా విశారదుండు రవివర్మ మొదలగు వారెందఱో
జన్మించి యాదేశప్రసిద్ధికిఁ కారణ భూతులైనారు.

త్రివేంద్రము

త్రివేంద్రము గొప్ప పుణ్యక్షేత్రము. అక్షేత్రజ్ఞుఁడు అనంత పద్మనాభ
స్వామి. ఆయన మూర్తి అత్యంత దీర్ఘము. మూడు ద్వారముల నుండి చూచినఁ

గాని యాస్వామి పూర్ణగోచరుడుగాడు- ఆయన త్రిభువన వ్యాపిగదా- ఆ ప్రభువు ఒకింత యోరగిలి శయనించి యున్నాడు.

మొదట ద్వారము త్రిదివము- అందు శ్రీ స్వామివారి మూర్ధరాజము కిరీట విరాజమానమై యుండును- ఆ యుత్తమాంగము ఉన్నత ప్రగ్రీవముపై, నీలా ద్రిపైఁ బొదిగిన నీలనుణివలె, శోభిల్లుచుండును.

మధ్యమ ద్వారము విశ్వంభరాచక్రము- అక్కడ నా పరంధాముని, కటి, యరములు: ప్రర్యోతించుచుండును. ఆ గోవిందుని, యావర్తనాభి నయవ నిలయమై యొప్పుచుండు.

వందలు వాహినుల్ఁ కలసివచ్చి, యెకాయెకి! గుఁక్మియందానన్,
చిందులు వేసినన్, బొరలిచేవ దలిర్పగ నెత్తికెక్కినన్,
స్పందుడుగాని నీరనిధి చాడ్చున, లోకములెల్ల మోయు, గో
విందుని కుక్మియుండెను, గభీరవిశాల మహాగుహాభయై.

మూడవద్వారము రసాతలము - దానినుండి చూచిన ఆ దేవతాసార్వభౌముని, శ్రీ లక్ష్మి మృదుహస్తపద్మ రాగరంజితము- భక్తమనోరథ పూరకము, త్రయస్త్రింశత్కోటి దేవతా సమరాధితమునగు పాదపద్మ ద్వంద్వము నేత్రపర్వముగఁ గనుపించును.

ఆ దేవదేవుఁ డా దేవళమున అత్యంతము దీర్ఘ దేహుఁడుగను నాభియందుఁ బద్మము కలవాఁడుగాను రూపొందింపఁబడినాడు- అందువలననే యా వైకుంఠ వాసునకచ్చట ననంత పద్మనాభస్వామియని నామదేయము చేయఁబడినది.

పద్మం నాభౌ యస్యనః- పద్మనాభః అనంతశ్చాసౌ పద్మనాభశ్చ- అనంతపద్మనాభః అనంతపద్మనాభశ్చ స్వామీచ- అనంతపద్మనాభస్వామీ.

అతిదీర్ఘదేహుఁడు పద్మము నాభియందుఁ గలవాఁడైన దైవము- అని విగ్రహార్థము- ఇచ్చటఁ బద్మపదము పద్మోద్భవుడైన బ్రహ్మకుపరికృతము- అచ్చట నాభిపద్మ మధ్యస్థితుడై బ్రహ్మగోచరించు చుండును.

అచ్చటఁ గూడ పాదప్రక్షలనమును జేసికొని, కంచుకమును వదలి ఉత్తరీయముతోఁ గటిని బంధించి, దైవసన్నిధికిఁ బోవలెను.

అక్కడి యధికారులు, పై నచొక్కాలు లేకపోయినను, సంచలను గూడ వెదకుచుండిరి. ఆ స్తనశల్యపరీక్ష, యనంగత, మనిపించినది.

క్రైస్తవ బోధ, లాత్మ ధన గౌరవముల్ విరజిమ్మి, కాలమున్ బస్తులఁబుచ్చువారిఁ, బరవంతులఁ జేసెడివేశ, చుంచి, జా దస్తమటంచునెంచి యెగతాళినిఁజేయు విపత్పరిస్థితిన్, బ్రస్తుతమెంచ, కిట్టినియమంబులు చేయుట, పోలుసేతయే

తొలి, తురీయ, యుగంబుల త్రోవలందు

భేదమెంతయొ కన్పడ, వేత్తలెల్ల

నిట్టిమార్పులఁ జేసిరి, యెంచి సంఘ

వృద్ధి, గాదన, భక్తిలోపించు జనుల

దైవభావముఁబెంచగాఁ దలపు పెరుగఁ,

గాలగమనముఁ గనిపెట్టి, యాలయముల

సర్వ సామాన్య నియమ ప్రచారములనె

యమలుచేయుట యెంతయో సముచితము.

క్షేత్రములయందు నయ్యవారు అమ్మవారు వేఱువేఱుగ నుండురు. ఈ క్షేత్రములో నయ్యవారి పాద సన్నిధిలోనే యమ్మవారున్నది. ఇంకను నక్కడ వేఱుగోపాలస్వామి. ఉగ్రనరసింహస్వామి దేవాలయములున్నవి. అచ్చట చిత్ర విచిత్ర దీపస్తంభములు మఱాధిపతులు పూజాసమయములందిచ్చు చిత్ర నీరాజనముల, సౌరు, కళిగియున్నవి. అంత పెద్దవిగ్రహము మఱచటలేదు.

అచటి స్త్రీలు, జుట్టు విరియఁబోసికొని, చివర వేలుముడి వేసికొని తిరుగుచు స్వామి సేవార్థము, దివినుండి భువికేతెంచిన, యనిమిష కౌంతలా యన్నట్లుండురు.

కేరళకు, నాయము తెచ్చునవి, నారికేళవనములు. తరువాత సుగంద ద్రవ్యములు. ఏలకులు లవంగములు మొదలగు సుగంధి ద్రవ్యముల పరిణతిరూపమే మనకు పరిచితము. అక్కడమేము వాని పూపఁదనమును పిందెతనమును గాయ తనమును పండుతనములను (బాల్య కౌమార యౌవన వార్ధక్య దశలను) గూడఁ

జూచితిమి. ఇవి లతలు. చెట్లకల్లుకుని ఫలించుచుండును. కేరళలో మఱియొక యాదాయ ద్రవ్యము, రబ్బరు, వందల యొకరములలో నచ్చట రబ్బరుచెట్లు పెంచఁబడుచుండును.

మనదేశములోఁ గల్లుగీయుటకై, తాటిమట్టలను నఱికి, యామొండెములకు ముంతలను దగిలెంతురు. ఆ, ఖండితశాఖలనుండి. బిందు బిందువులుగా ద్రవము స్రవించుచుండును, దానినే మద్య (కల్లు) మందురు. అట్లే కేరళలో రబ్బరు చెట్లకుఁ, గత్తితో గాట్లుపెట్టి యాగాట్లకుఁ గ్రెందుగా ప్లాస్టిక్ సంచులు, లేక పెద్ద కొబ్బరి చిప్పలను, (కొబ్బరిలేనివి) గట్టుదురు. అక్కడి కొబ్బరికాయలు చాల పెద్దవి. స్వాములవారి కమండులువు. అక్కడి కొబ్బరికాయలతోనే తయారు చేయుదురు. క్రమముగా రబ్బరు ద్రవము ఆ చిప్పలలోను సంచులలోను నిండి పోవును. ఆద్రవముతోనే రబ్బరును తయారు చేయుదురు.

ఆ విధముగ మేము. అనంతని యనంత మహత్త్వ సౌందర్యములను కేరళవఢూటి యందచందములను జూచి 9-10-84 సాయంకాలము 8-గం. జగన్మాన్యను సర్వధన్యను విత్వకన్యను గన్యాకుమారిని దర్శించుటకై యమందముగా ముందుకు సాంగితిమి త్రోవలోమాకు “నాగర్ కోయిల్” అను క్షేత్రము తటస్థపడినది.

నా గ ర్ కో యి ల్

నాగర్ కోయిల్, కేరళనుండి కన్యాకుమారి పోవు మార్గములోనున్నది. ఇది యొక చిన్న పుణ్యక్షేత్రము. పట్టణము.

ఇక్కడ నాగేశ్వరాలయమున్నది. దానిని నాగేశ్వరకోయిల్ అందురు. ఆనామమే నాగర్ కోయిల్ గా మాఱినది. అదియే, గ్రామ నామమైనది.

దేవాలయ నిర్మాణము విచిత్రముగా నున్నది. మండపము బెంగుళూర్ పెంకులో గెబుల్ గా వేయఁబడినది. గర్భగుడి గుండ్రముగా నున్నది. దానిపై బంగారు కలశమున్నది. గుడిపై గోపురములేదు. ఇక్కడ గంధము, ఇసుకతో, గూడిన, తడి విభూతినిఁ బ్రసాదముగా నిత్తురు. ఆలయ మంతయు నాగేశ్వర శిల్పమయమై యున్నది. నాగేంద్రుడచ్చట స్వయముగా వెలసినాడట.

ఈ యాలయములో నొక విచిత్రమున్నది. గర్భాలయములో స్వామి ప్రక్కన, ఒక నీటి బుగ్గ ఉన్నదట. ఆ నీటియూఁటనే స్వామి యర్చనకువయో

గింతురట. దానినే తీర్థముగాని తురట. ఆయాటనుండి, వచ్చు, నిసుకతో గంధమును విభాతినీఁ గలిపి ప్రసాదమి త్తురట- ఆయాటనుండి సంవత్సరములో మొదటి యాటుమాసములు ఇసుక తెల్లగాను, జీవరి యాటుమాసములు నల్లగాను వచ్చు చుండునట.

మా యాత్రీకులలో నెక్కువమంది ఉపాహారప్రియులు. అండువలన వారి యవసరములను బూర్తిచేసికొని మా బస్సు నాగర్ కోయిలఁ జేఱునప్పటికి నాగేశ్వరాలయ ద్వారములను నర్చకులు మూయుచున్నారు. అప్పటికి రాత్రి 8 గం॥ అయినది.

తలుపులు వేయవలదనియు దైవదర్శనము చేయింపుమనియు నెంత ప్రార్థించినను వారు మా ప్రార్థన మంగీకరింపలేదు.

దేవతయిచ్చినన్ వరమదేమొ వుజారి వరంబునీయఁజే
తావున! నన్న సామెత యథార్థమె- యెంతగ వేడికొన్న దు
ర్భావులు దేవపూజకులు ద్వారము తీయక మిన్నకుండిఁ రా
భావము దూరమాను గిరివాసున కంచునెఱుంగకుంటుచే.

దైవదర్శనము కాకపోయినను- నా క్షేత్ర విశేషములను స్థానికుల వలన వింటిమి.

దైవదర్శనమం దలక్ష్యము చేసిన పాపఫలము మా బస్సువారికి సద్యః ఫలితమునే యొసంగినది.

ఎడతెఱపిలేని యూనము- బడలికలను

గూర్చుదే జీవులకు- ననుకూలమగునె ?

ఎంతోకాలము మాబండి ఏగియేగి

గుండెబాధను గదలలేకుండె స్రుక్కి.

వ్యాధిగ్రస్తమైన శకటమును యజమానులు శకట చికిత్సాలయములోఁ జేర్చిరి. ఆ చికిత్సకులు రాత్రి సమయమని వెనుకాడక శకటములోని దుష్టాంగములను (అఱిగిపోయిన మరలను) తొలగించి పరిపుష్టాంగములు నమర్చి యా జంఘలు నారోగ్యవంతునిఁ జేసిరి- వారు పరమార్థకాములుగదా- ఆ చికిత్సకాటు వందల రూపాయలై నవి. చేసికొన్నవారికిఁ జేసికొన్నంత మహాదేవ.

పిమ్మట మాబిమ్మ నాగర్ కోయిల్ నుండి, సుమసుకుమారి, సౌందర్యజిత కామారి, హరశిరశ్చంద్రచంద్రికాచకోరి, అయిన, కన్యాకుమారి కభిముఖమై కదలివది.

కన్యాకుమారి

కన్యాకుమారి భారత దేశమునకు దక్షిణపు సరిహద్దు, భారతమాత పాద స్థాసీయము- కన్యాకుమారినే, కన్యాకుమార్యగ్రమందురు- గ్రామము చిన్నదే కాని దాని మహిమ జగత్ప్రసిద్ధము- ఆ గ్రామమంతయు, గ్రావమయము- కావుననే సాగరుని తాకిడికిఁ దట్టుకొనఁ గల్గుచున్నది. ఈ మహాక్షేత్రమునకు భారత దేశమున భౌగోళికముగాను పౌరాణికముగాను జాగ్రత్తకముగాను మహా ప్రసిద్ధియున్నది.

కన్యాకుమారి త్రిసాగర సంగమము- బంగాళాఖాత, హిందూమహాసముద్ర- అరేభియా మహాసముద్రములు, మూడుదిశలనుండి, వేలువేలుగ ఘోషలుపెట్టుచు ముందునకు దుముకుచుండును. ఈ వారిధిత్రయము, సదా తమతరంగ హస్తము లతో దెవికిఁ బాదాభినందనము చేయుచున్నట్లుండును- ఆ తీరప్రాంతముతోఁ జిన్న చిన్న కొండలున్నవి.

మూడు సముద్రముల్ కలిసి, ముప్పిరిరెఱ్ఱపు వోలె నేకమై,
తాడిత పారభూములయీఁ ధ్వంసముచేయును, దీరభూమి, నా
దాడిని నాపనెంచి, భువితాలుపుఁబిల్లల, నచ్చటచ్చటన్,
బాడిగనిల్పెదేవి, యవి, వార్ధికరంబులఁగట్టి, యాపెడున్.

అను భావము నాకొండలు కలుగఁజేయును- అచ్చట సముద్రతరంగములు కొండలకు గుడ్డుకొని గగనమున తెగయుచుండును.

సుకృతవిశేషసంపద, వసుంధరపీడి, సుఖానుభూతికై,
చకచకస్వర్గలోకమును, జక్కగఁజేరఁగ బోవునట్టి సా
త్వికమునిబృందమోయనఁగఁ, దేజమునన్ గనుపట్టె, నశ్రున
న్నికటముఁజేరు, కైలతల నిర్గతపాండు తరంగపేనముల్.

అపుడచటి విష్ణుపదమంతయు, ఫేనపుంజ కబళితమై, విష్ణుపదబ్రాంతిని (వైకుంఠ) గలుఁగఁజేయును- ఆ భయంకర జలధితరంగములపై, కైవర్తులు,

చిన్నపడవలపైఁ జేవలను బట్టుకొనుటకుఁ బోవుచుందురు- వారి సాహసము వర్జనాతీతము.

కన్నులారని, ప్రాయేటి తెన్నునందు,
క్రిందుమీఁదాచుఁబోవు, నాక్రించుతరణి,
మాయ నిర్జింపఁదివిరెడు, మహితయోగి
వర్జ్య పోలికనంది, చూపట్టునందు.

ఆనావలు తరంగోద్ధృతములై నాకలోకమును దాఁకుచుండును- తరంగాప కర్షకములై నాగలోకమును స్పృశించుచుండును- ఆ దృశ్యము.

దివికి నిచ్చెన వేసి, యాదీవిఁజేర,
బారలన్ జూచి, యీసలపై విఁదేలి,
కూల నిచ్చెన, చేలపైఁగూలిపోవు,
స్వార్థపరువలె, నావ లా, జలధినుండు,

పెచ్చుపెరిగిన నులుగుల గుంపులలో నదృశ్యములై క్రమముగాఁ దెప్ప రిల్లిన యానావలు.

సీరముపొంగుచే మునిఁగి, నిల్వని ప్రబల్బలి, వంచి శీర్షమున్,
గాతీయనంది, యీ ఝరము కాలముచేయఁగఁ బూర్వమై ఖరిన్,
మాటక నిల్చినట్లు, చిఱునావలు, ఘేన విజృంభణంబు, చ
ల్లఁగఁగ, వార్ధిపైఁ బొలిచె, నందుదయించిన, బుద్బుదంబులై

ఆ క్షేత్రమున కధిదేవత కన్యాకుమారి యనుదేవత. కన్య, కుమారి, యను రెండుపదములు- ఆవివాహితయైన యువతినే బోధించుచున్నవి- ఒకే యర్థమును బోధించుటకు రెండుపదము లక్కఱలేదు- అందువలన వానిలో నొకపదము వ్యర్థమై “ఈమె జీవితాంతము కన్యగానే యుండును గాని గృహిణీ కాలేదు” అను విశేషార్థమును బోధించుచున్నది- వ్యర్థమైన పదము విశేషార్థమును బోధించుట వ్యాకరణ శాస్త్ర సంప్రదాయము.

కన్యాకుమారి క్షేత్రమును గుఱించి, కథలు పలువిధములుగా నున్నవి- అందొక కథ, నిందుఁ బొందుపఱచెదను. పార్వతి యపరావతారమే కన్యాకుమారి-

ఆమె యాజన్మమునఁగూడఁ బరమేశ్వరుని భక్తిప్రేమపాశములతో బంధించినది. శ్రీ కంఠుఁడు సర్వమంగళకు మంగళసూత్రము కట్టుటకు నమ్మతించి సూర్యోదయాత్ పూర్వమే వివాహము జరుగవలెనని యొక కట్టడి చేసినాఁడు. కుమారియు

వచ్చుమనోహరుండిదిగొ ప్రాంగణభూమికి, వాని కంఠమందుచ్చతరార్ద్ర గంధసుమధూర్వహ మాలిక వేయగావలెన, మెచ్చగనాతడంచు, బరమేశ్వరదర్శనలాలసాత్మయై, ముచ్చట మీఱనుండె, గిరిమూర్ధజ కన్యక, చేతిదండతో

నిత్యము, ప్రత్యుషస్సున, వినిర్ణయ బంధమువీగ, దేవతాస్తుత్యుఁడు రాడె! యేమనుచు, జుక్కయుఁజుక్క-గ, కన్యక
యూర్పులున్

నృత్యముచేయఁగా, మరల యింటికిఁజేరు, దినత్రయంబు, బల్ ప్రత్యయశక్తి, నామె, యలురాకలుపోకలుసేయు, దీక్షతో, మాలికతోడ, బాల, తనమార్గముఁ జూచుచునుండునంచు, గాపాలిక భోక్తగురైఱుగు, బర్వతపుత్రి గ్రహింపనెంచు, గాసీ, లయకారి, భక్తజననీరధిదాటెడు నంతలోనఁ, బూర్వాలయ, మందు, భాస్కరుఁడు, ప్రత్యహమిల్లె, తదీయకృత్యముల్ ఆతని భక్తపాలన మహత్తరదీక్షకు, నామెభర్తృసేవాతతభక్తి దీక్షకునుఁ నాకథ, మూదల, వారిచేరికల్, భూతహితార్థ మైనయెడ, భూతవిభుండు, సకాలగామికాడే! తెలియంగళకన్యమె? మహేశ్వరకార్యగత ప్రభావముల్.

కన్యాకుమారి భర్తరాకొఱకై విరీక్షించుచు నచ్చట మూడు దినములుండుటచేత, యాత్రికులచ్చట మూడు రాత్రులుండవలయును, మూడుదినములు ప్రతీక్షించినను బరమేశ్వరుఁడు వచ్చి తనను స్వీకరింపక పోవుటచేత, నామె, విసిగి విరక్తయై, శిలావిగ్రహముగా మాతిపోయినదట.

అక్కడ సమ్మవారు పూర్వాభిముఖముగా నిలబడియున్నది. అమ్మవారికి ముందు సముద్రమున్నది. అమ్మవారిభూషణములలో “నాగమణి” యను బేరుగల ముంగరయున్నది. రాత్రిపూట సముద్రములోని నావికులు అమ్మవారి ముంగరను జూచి దీపగేహము (లైట్ హౌస్)గా భావించి వచ్చి యిబ్బంది పడెడివారట అందువలనఁ దూర్పుద్వారము మూసియుంచుదురు. భక్తులు ప్రక్కగానున్న యుత్తర ద్వారమునుండి వెళ్ళి దేవీ దర్శనము చేసికొందురు.

కన్యాకుమారి షోడశవర్షయైన ముగ్ధవలెఁ గన్పించును. ఆ దేవబాల.

పరికిణికట్టి, ఓణివలెవాటుగఁదాల్చి, కరద్వయంబునన్,
వర గళసేమ నుంచఁగల, భాసురమాలికఁబట్టి, తన్మనో
హరహారుఁజూచు, చక్కడి శిలాలయమంటపమందుఁదొల్లి, భూ
ధరవరపుత్ర యుండెనట, ధన్యముఁజేయుచు, యద్రత్న దేశమున్,

కన్యను ధారపోయు తమకంబున, ముంగరఁబెట్టె, నద్రరా
జన్యుఁడు, కన్య, దాని, వరసన్నిధికేగుచు ముక్కుమీద, స
మ్మాన్య విభూషగానిలిపె మాయరె ! దాని వినూత్న కాంతిలా
వణ్యము, ముజ్జగంబులనుభాండము, నింపు నిమేషమందునన్,

అట్టి ముంగర పెట్టంగ, గట్టుతేని
భాగ్యమెంతటిదో ! లాతియోగ్యుఁడగునె ?
కటమైచ్చిక మొకనాఁడు-కాని-నేఁడు-
ప్రాణసంకటమయ్యె, దౌర్భాగ్యగరిమ

ఆ దేవాలయము చాల విశాలమైనది. గంభీరభద్రముద్రా ముద్రితము అనల్ప శిల్పవల్ల వేల్లిత వృక్షరాజము. దానికెదుట సపారపారావారము. ప్రక్కన సమున్నత శిఖరి శిఖరములు. వానిమధ్య ఆలయము. తన్మధ్యవేదికపై సహస్ర కోటావిభాసితమైన దేవీ విగ్రహము. ఆ దృశ్యము సర్వహృదయ రంజకము.

కన్యాకుమారిలో నెక్కువ చక్షుఃప్రీతి కలిగించునవి సూర్యోదయ సూర్యాస్తమానములు. ఆ సమయములలో నచ్చటఁజేరిన జనసముదాయముపై విసుకవేసినను రాలదు.

మనగృహ పార్శ్వభూమి నడుమన్ గల, భూరుహపంక్తి చాటుఁ బా
 సినయదివోలె, నర్యముని శ్రీకరబింబము పుట్టువందుఁ, దోఁ
 చును నిజధర్మసాధనకు సూర్యుఁడు వేగరియకాచు వచ్చుచో
 ప్పను, దనుజేంద్రకృద్ధముఖమున్, గనుపట్టును వాని మూర్తిలో
 తూరుపు కొండవీడి, రయదుర్దమ నిర్దయ తీవ్రవేగుఁడై
 తీరముఁజేరుతొందర, నదేపనిఁ బర్వులనెత్తి యెత్తి, యా
 వారిధియంచునన్ గల, నివాసముఁ జేరుచునున్న, భాస్కరుం
 డారయ, నింటిఁగ్గరి, వనాంతరగామిగఁ జేరువయ్యెడున్.

ఈ దృశ్యము లోకమునకొక యుత్తమమైన యుపదేశ మిచ్చుచున్నది.

పుట్టుమలన్ దివాకరుఁడు, పుట్టిన యప్పుడు, రక్తవర్ణుఁడై,
 గిట్టుగిరిన్నతండటులె, కెంపుల చాయను బొంది, చేయుఁ, జూ
 పట్టు, మహాత్ముఁడాపదలఁ, బండిన సంపదలందు, నొక్కచే
 కట్టడినంది, యన్న, మెరుగొ యుపదేశము, సార్వదేశమున్,
 చేతికందునట్లు, చేబట్ట బ్రాతియై
 నట్లు, తోచుచుండు నర్యముండు,
 పుట్టుగిట్టుగట్లఁ బొందెడు నప్పుడు
 చదురు కరము బంతి సరణినంది
 ఉదధి యుదరమందు నొదిగినమేల్ కెంపు
 నీటిమీద నాడనెంచి వచ్చి
 నట్లు తోచె నచట నరుణార్కబింబము
 జలధియందు శోణజలజమనఁగ

ఆ దృశ్యమతి మనోజ్ఞము- అచటి యా యప్రాకృత ప్రకృతి దృశ్యము
 కన్యకుమారి క్షేత్రమునకు మఱియొక యనర్హ పజ్రభూషణము.

చైత్రశుద్ధ పూర్ణిమనాఁడు సూర్యాస్తమాన చంద్రోదయములక్కడ నొకే
 సారి జలధిలోఁగనుపించి చూచువారి నాశ్చర్య జలధితో ముంచును.

కన్యాకుమారి పాదాబ్జముల ముద్దిడుకొన ముద్దెననుండి యహమహమికతో
ముందునకు వచ్చుచున్న సాగరత్రయ భయంకరాట్టహాసములు లోకమునకుఁ
గొన్ని సందేశము తిచ్చుచున్నవి.

అట్టులుసాచి పర్వముల, హద్దులుదాటి, పరాయిభూములన్,
చఱున నాక్రమించి, యటఁ జాలక, భీతినిఁబాటిపోవు, నా
కట్టిజలాలతేని తరగల్ వచియించెను, నన్యభూములన్.

వెట్టిగనాక్రమింప, నదిపెంపటిపోవక, నిల్వ నేర్చు నే

మింటినినంటి, యాక్షణమె మేదినిఁగూలు, తరంగసంక్తి, మా
కంటికిఁపెల్లునిచ్చె, నణగారిన శేనధనమ్ము, పైడివా
ల్గంటిని, దప్పుత్రోవల, బలాత్కృతిఁదెచ్చిన నామె యిట్లై, మి
న్నంటియు, నంటు నేలను ననన్, జరుసీతిని, వొక్కిఁచెప్పుచున్.

నడమంతరసిరి, ముంగల

వడివడినుప్పొంగుఁ, గడకుఁబడియణగాఱున్,

దడఁబడి తరంగలవోలె, న

నెడు, సందేశమ్ము, నీరనిధి, యందించెన్,

రక్కసిచేతిపిల్లలుగ, రాయిడిఁజెందిన పిల్లతెప్ప, లే
దిక్కునులేక, వార్ధి, జగదీశుని ప్రేమకుఁ బట్టులాచు, గ
ట్టెక్కి స్వకార్యసిద్ధిఁగను; నెవ్వఁడు దైవము నమ్ముకొన్నచో,
దక్కక పెంపునందు, హరిదంబర భక్తున కేడఁగోడగున్

దేవుడననెక్కడోలేడు, దివ్యశక్తి

విహితకర్మమె, కులధర్మ వీరువెన్నుఁ,

గాచువైవము. సోమరికానివాని

బ్రతుకు ఫలియించుఁ, గడలిఁ గైవర్తియట్లు,

తెల్లనికాంతిగల్గి పొలదిండితనమ్ము మనమ్ములోపలన్

నల్లనిడాలునిల్పఁ బయినన్ దులకించెడు మోసగాని మో

మొల్లను నిండు నవ్వువలె, మించి నశించెడు ఊనపుంజముల్
కొల్లలుకొల్లలై జలధికులమునన్ ఘటియించునాట్యముల్.

ఆ ప్రాంతమందే యొకశ్వేతభవన మున్నది. అది స్వచ్ఛములైన క్షీర శిలాఖండములతో నిర్మింపఁబడినది. దానిలో గాంధీమహాత్ముని విగ్రహమున్నది. అందువలన నా పర్యటమునకు గాంధీపర్యటమని పేరువచ్చినది. తెల్లని యా కొండ.

పాలవెల్లినుఱుగు పాతరపోసిన,
ట్లాలమందపండినట్లు, శివుని
ఘోలయమ్మువోలె, బూలరాశివిధాన,
గాంధీకొండ యచటఁగానుపించు.

ఆ భవన మొరిస్సా శిల్పకళాపద్ధతిలో రూపందినది. ప్రతినవతస్సరము అక్టోబరు 2న (గాంధీ జన్మదినము) మధ్యాహ్నము మాత్రమే సూర్యకిరణములు గాంధీ విగ్రహముపైఁబడునఁట ఇది యాశ్చర్య విషయము. ఇక్కడ పెద్ద లైట్ హౌసు. పెద్ద చర్చి యున్నవి.

గాంధీ భవనములో గోడలమీద నహింసావీరుని యమరచరిత్ర మనోజ్ఞము గాఁజిత్రింపఁబడినది. ఆనాఁడు పక్షముల బలముతో దిశాంతరములందు విహరించిన గాంధేయ సిద్ధాంత రాజహంస, ఈనాఁడు తెక్కరిబలము తక్కి బక్కచిక్కితనయింటిప్రాంతములోఁగూడఁ దిరుగలేక పడిపోయినదే! యనేనాధ అదృశ్యములు చూచినవారికిఁగలుగక మానదు.

కన్యాకుమారి ప్రసిద్ధ తీర్థము క్షేత్రముకూడ, అచటి వాతావరణము పవిత్రము మనోజ్ఞము. ఆ అతి మధురమైన వాతావరణము, పెరిగి తరిగి యలల యొయ్యారములు, తెల్లని తివాసీలు పఱచినట్లున్న ఆ సికతాతలములు. దర్శించుచు అనుభవించునప్పుడు కలుఁగు రసానుభూతిముందు మన యాంత్రిక జీవనము నిరర్థకమనిపించును. అచ్చటకు విదేశీయులుగూడ ననంత్యాకులు వచ్చుచుందురు. అస్తికులకు నాస్తికులకుఁగూడ నా భారతమాత పాదపీఠము అర్పింపఁదగినది. ఆరాధింపఁదగినది.

కన్యాకుమారిలోఁ గార్మికమమును బూర్తిచేసికొని. ప్రాజ్య ప్రాచ్య వైదిక విజ్ఞానమును అప్రాచ్యలోకమున వెదఁజల్లినవాఁడు. అనాదిసిద్ధ భారతీ

యావ్యయాద్యైత మతప్రబోధ వైతాళికుడు- జగత్కల్యాణ జాగ్రదానందుడు నైన వివేకానందుని దివ్యస్తూప దర్శనార్థమై బయలుదేరితిమి.

వివేకానంద స్తూపము

కన్యాకుమారికి 1 కిలోమీటరు దూరములో వివేకానందస్తూపమున్నది. వాని మధ్యలో సాగరుని రాజ్యమున్నది. వివేకానందుడు శ్రీ రామకృష్ణ పరమహంస శిష్యుడు మహామేధావి- అనన్య శక్తికల మహావక్త.

1962లో వివేకానందుని శతజయంతి సందర్భమున 85 లక్షలవ్యయముతో నా స్తూపము నిర్మింపఁబడినది. అందులో 8 1/2 అడుగులయెత్తుగల స్వామివారి గంభీరకాంస్య విగ్రహము పరివ్రాజకముద్రలో నిలువఁబడినది. దానితోఁబాటు ఆ ప్రాంతములోనే దేవీ పాదముద్రలున్న బండపైఁ గూడ దర్శనీయమైన యొకమండపము నిర్మింపఁబడినది. ఆ పాదములనుబట్టి మొదట దేవ్యాలయ మచ్చటనే యున్నదని చెప్పవచ్చును.

వివేకానందుని స్తూపము, కన్యాకుమారి దేవ్యాలయమున కెట్టయెదుట నిట్ట నిలువుగాఁ దలవంచక తీవిగా నిలఁబడియున్న ఆ మహాత్ముని యాత్మస్మర్యము వలెనున్నది- కన్యాకుమారినుండి చూచిన యా స్తూపము గ్రామదేవతగుడివలెఁ చిన్నదిగాఁగనుపించును- దగ్గఱకుఁబోయి చూచిన నది విశాల పర్వతశిఖరమున నాల్గు ఎకరములభూమిలోఁజతురస్రముగాఁగట్టఁబడిన యద్భుత నిర్మాణమని యర్థ మగును.

ఆ స్తూపము యొక్కయెత్తు ఏబది యడుగులు, వివేకానందుడు శీతనగము నుండి పాదపాలయై బయలుదేరి కన్యాకుమారి చేరి దేవీ పాదముద్రలున్న బండ దగ్గఱ మూడు సంవత్సరములు తపస్సుచేసి యమ్మవారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడై నాఁడట.

అప్పటినుంచి యా ప్రదేశము “వివేకానందశిల” అను నామముతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

అఖండ భారత దేశమునకుఁ గలికితురాయి శీతగిరి- పాదాంగదము కన్యా కుమార్యగ్రామము.

మేము 11-10-84 ఉదయము వివేకానంద స్తూపదర్శనార్థమై బయలుదేరినాము. జిగమిపువురి చాలుకొండవీటి చేత్రాటివలె, చిలువతేని వలయములవలె, స్వార్థపరుని యాశాపాశమువలె, ననాద్యంతమైయున్నది. గంటపేపు వేచియుండి మేము టిక్కెట్లను దీసికొని యోడనెక్కితిమి. టిక్కెట్టు 3-00, ఈ యల్ప సముద్రతరణమునకే 3-00 రూ. రుసుము చెల్లించిన, అపార సంసార సముద్ర తారకునకు ఎంత రుసుము చెల్లింపవలెను. నరుడు అమూల్యమును జెల్లింపగలడా. ఆ మహా నావికునకు ధనమక్కఱ లేదు. ఆయనకుఁగావలసినది భక్తి. ఆయన కీయవలసిన మూల్యమదియే.

కడలిదాటుటకై ఊష్ణయానము నెక్కినాము (పొగయోడ) గదా! అది యలల తాకిడికి నుయ్యాల లూఁగసాఁగినది. చుట్టు భయంకర సముద్రము. మధ్యలో నూఁగుచున్న మా స్థిమరును జూడగా మాకుఁగొంత భయము కలిగినది.

జీవితయాత్ర వార్ధియని చెప్పిన విజ్ఞులమాటలోని సద్భావన మెంతనిక్కమొ యపాంపతి భీకరహస్త నీకరాస్లావితమైన నావఁగన భంగురగామిని, స్పష్టమయ్యే. నే జీవీయుఁ గాఁపురంబున వసించునె కష్టమునష్టమందకే.

గతజనిఁజేసికొన్న తనకర్మఫలంబుగ జీవయాత్రలో జతపడు కష్టసౌఖ్యములు. సజ్జను సాగరఘోషకాదు భోగితల భుజంగ పూత్కృతులు గీడ్పడఁజేయఁగనోప వట్టి సంతతహరిభక్తులన్ జెనకఁదైర్యమె? దండధరోగశక్తికిన్.

కడలితరగల నూయలపడకపై నఁబవ్వళించిన బాలగోపాలభక్తు జడధి యూతఁడు కబళింపఁగడగఁజెప్పుడు హరినిఁగాదని బ్రతుక నెవ్వరితరంబు.

అని దైర్యముగా నా మహా ప్రవహణములో సాఁగుచుంటిమి. నావ అవలి గట్టునకుఁజేరినది. ఆవల నున్నది స్తూపము, స్తూపములోఁ బ్రవేశించితిమి.

అహో! ఆ క్షేత్రమెంత దివ్యము. ఎంతటి పవిత్రము, అది యొకమేటి నగము, దాని తల పొగరణచి చదరముచేసి యా సానువున వివేకానంద మహా

యోగి స్తూప నిర్మాణము చేసినారు దానిపైఁదిరుగుచుండగా శ్రీ తిల
దిరుగుచున్న యనుభూతి కలిగినది. భక్త భగవంతులకు భేదముండదుగదా

ఆ కట్టడ మతిస్నిగ్ధమై, నిస్వార్థమై జనతోద్ధరణ బద్ధశ్రద్ధమైన, వివేక
యకలంక చిత్తమును సూచించుచుండును. మే మా స్తూపమునకుఁ బ్రద
చేసితిమి. ఒకచోట బుద్ధిమంతులు కొందఱు దేనికొఱకో వెదకుచున
గనుపించిరి.

పడమటిగాలిచేఁ గలఁగి బాటిన భారతదేశసంస్కృతిన్
వెడవెడవీఁగిపోవు ఘనవిద్యను జిత్తము వీడుదాని, నా
యెడ గమనింప వచ్చిన రహీన్ గనుపించిరి కొందఱుచ్చటన్
బడయరె? జ్ఞాననేత్రుపదపద్మముమోసల నీప్పితార్థముల్.

జ్ఞానవిశిష్టుల యోగుల

యాననమును జూచునంత నారణ్యధరో

ద్యానమునన్ జిత్తము బ్ర

హ్మ సందము నందునని మహాత్ములసూక్తుల్.

యోగులలోనయోగి భరతోర్విసముద్ధరణైకదీక్షలోఁ
గాఁగిన గుండె కల్లుమొనగాడు సమాజ వికాసహేతువై
త్యాగముచేసి జీవిత మహస్కరుడై పెరివారిచీకటిన్
వీగఁగఁజేయు వాగ్విభవవీరుఁడు ధీరుఁడు శాంతమూర్తియున్

ఆలింగిగోరకుండఁ బరమాత్ముని తత్త్వ మెఱుంగఁగోరి యో
గాలయుడైన యా పరమహంసపదంబులనమ్మి ధ్యానవీ
ధీలసమానచిత్తుడయి తృప్తిగ సర్వముసన్న్యసించి యు
న్మీలితనేత్రపద్మండు మునీంద్రుఁడు తొల్లి నరేంద్రుఁ డార్కుఁ
“ఆనందోబ్రహ్మ” యట,

న్నానందాత్మజుని, మాట నానృతిఁగొని పూ

ర్హానందముఁగనిన వివే

కానందుని ధామమందుఁగలుగవె? శాంతుల్.

పోయిన పురాణసంస్కృతి

ధ్యాయితచేతులకుఁ దిరిగియందును సచటన్

పోయిన వివేకధన మట

బాయదు కనుగల్గియున్నవారికి నివృడున్.

ఆ మహాయోగియందుఁ జడువరులకు భక్తి విశ్వాసములెక్కువ. అందు వలననే యా పరమహంసాంతేవాని యంతేవానిత్వమపేక్షించి యచ్చటకు నంతమంది జనులు ప్రతిదినము వచ్చుట.

ఆ స్తూపాంతర్భాగము ప్రశాంతి నిలయము. వివేకానంద బోధామృత పునీత పుణ్యక్షేత్రము. ఆ భవనద్వారములు అమూల్యదారు శిలానిర్మితములు ప్రాచీన నవీన శిల్పకళాఖండమండితములు. అక్కడ ఎత్తైన శిలావేదిక. దానిపై సజీవమా! యనిపించు స్వామి సమున్నత గంభీర ప్రతిమ.

శిరముపైఁ గావియుష్ణీషమ్ము మకుటమై

యోగీశ్వరత్వ సంయోగమియ

అతి విశాల లలాటహర్మ్యము జ్ఞానదే

వికిఁ బూజ్యమైనట్టి విడిదికాగ

ఆకర్ణచుంబి నేత్రాకృతి యద్వైత

సిద్ధాంతలక్ష్మికే సిరులఁబొదుగ

ఉచ్ఛాసహృదయ సముజ్జ్వలత్ గాఢత

భువనోన్నతత్వముఁ బొదివినిలుప

అనోభివృ తుంగంస గణ్యబలిష్ఠత

కార్యదీక్షా స్ఫురత్ కాంక్షఁ దెలుప

కటిబద్ధ కామాయ కమనీయరేఖ సం

గ్రథిత వైదికవివేకమ్ము కాఁగ

అజానులంబి కరాంచిత దైర్ఘ్యము

భరత సంస్కృతి ప్రాభవమ్ము కాగ

శయసేవితోద్ధండ సామ్య దండము మతాం

తర భీతిదాయక కరణమనఁగ

గుల్బదర్శి మనోజ్ఞ కోవిదకంచుకం

బకలుష భావ పేటికను బోల

కించిదున్నత పాదకీలితపద్ధతి

నిరతప్రయాణ బంధురతఁ దెలుప.

ఊర్ధ్వదృష్టులు తనలోన నొదిగియున్న

భావ పరిణాహ పరిమళప్రభలసీన

కారణమ్మున జన్మించి కదలిచనిన

శ్రీవివేకుని చిన్మూర్తిఁ జేరికంటి

ఆ మహాత్ముని నమిపించి, దర్శించి, యిట్లు ప్రశంసించితిని.

ఓయీ! మానవ దేవ ! పుట్టువుననే యొప్పారు బూవాసనలో

ప్రాయం బందునఁబొందఁగాఁగలవి. ఔరా! క్షీరకంఠంబునన్

జేయుంబ్రశ్నలువేసి తెల్వికలయేవృద్ధున్ ఖసూచిన్ భళి!

చేయంజాలితి విట్టి నీప్రతిభ వాసింగాంచె నానాఁటనే.

ఎందఱో భోధకుల్ మఱియునెందఱోయోగులు జ్ఞానపీఠసం

క్రందనులెందఱో సభలఖంగున మ్రోసెడువారుగూడ నీ

చించిన పృచ్ఛభల్లముల శీర్ణవచస్కులె. ఎట్టిదో ప్రతి

స్పందనలేని నీ పలుకుబారతి. భారతరత్న భూషితా.

హంస ముఖమ్మునన్ బరమహంస జనించెను రామకృష్ణుడై

అంసమునీయ జ్ఞానరహితాదృతికై. మహితానుభావుఁ డా

మాంసల సత్వశీలుఁ డతిమాన్యుఁడు నిన్ను సుదంటురాయియై

వ్యంసకదూర! లాగి తనవారసుఁగా గ్రహించెఁబ్రేమతో.

ఏనిమి సంబునన్ బయిడినేనియు మృణ్మయఖండమేని న

మ్మానము చేయఁగల్గు మతిమంతుని యోగినిరామకృష్ణు నీ

మానసమందు నిల్పితిహా మాన్యవరా ! యలనాఁడె నీవచో
గానము నిద్రపుచ్చెను జగత్తును దీయనితత్వగీతితో.

గళమున కోటిపీణియలు కమ్మగమ్రోసెడివంట నీవచో
మిళితసుధాస్రవంతు లరమిలితనేత్రులఁజేయు నెల్లరన్
దలితము లన్యధర్మము లతంద్ర భవద్భునతర్కశక్తిచే
భళిభళి నీకులేరు సరివారు నగోన్నత భావభూషితా !

ఆ మహాత్ముని దర్శింపగానే ఆ మహా తత్త్వవేత్త, పాశ్చాత్య ఖండములలో
నద్భుతముగా మ్రోగించిన భారతీయాధ్యాత్మిక జయభేరిధ్వని నా మనస్సునకు
వినిపించినది. ఆ మహారవమును పదరూపముగా నిట్లు ప్రతిధ్వనింపఁజేసితిని.

పాశ్చాత్యులు తమ మత ప్రాముఖ్యమును జగద్వ్యాప్తము చేయుటకై
యమెరికాలోని చికాగోనగరములో నొక మత మహాసభ నేర్పాటుచేసిరి. వారా
సభకు దేశదేశముల నాహ్వానించిరి

మ్రోసె మతభేరి యమెరికామ్రోల నల చి
కాగోపట్టణమందు విక్రాంతమగుచు
ఎవ్వరైనను దమ మతవృద్ధినిచటఁ
జాటిచెప్పఁగవచ్చు నిస్సంశయముగ.

విని యాభేరిరవమ్ము సర్వజగతీవేదీప్రబోధమ్ము నం
దిన శాస్త్రీయ సుధీవతంసులు మహాధీమంతు లచ్చొటికిన్
ఘనసన్నాహముతోడఁజేరిరి స్వనత్కంఠంబుతో నాత్మ వా
ణిని విన్పింప మతాధికత్వమును నిర్ణీ ద్రోగ్గతిన్ నిల్పఁగన్.
గాలితరంగయానమున ఖమ్మున నీదుచు నా ప్రవృత్తి హిం
దూలలితాంగి కర్ణములదూతఁ గలంచెను నామెడెందమున్
బోలినవాఁడు హిందుమతమున్ సరితాంపలియింటిలోన వే
కాలములుండునట్లు సరిగా లిఖియింపఁగలాఁడు కలెనా ?

నా కన్న బిడ్డలందున

నా కన్నులఁగాంతి నిల్పునాయన యని యా

భూకాంత మదినిఁగుండెను

చీకాగో నగరవార్త చేరినయంతన్.

చిన్నమబిడ్డలైన బలసింధువులైన నమేయబుద్ధి సం
పన్నులునైన లోకములఁబాలన చేయ సమర్థులైన న
ర్వోన్నత భారతీయ మతరూఢమహత్వముఁ జాటిచెప్పఁగా
బిన్నలె, వెన్న కూటికి లభించునె? యాయన దండదంశముల్.

అమలినశాస్త్రసంచయము సంతములేని శ్రుతిప్రపంచమున్
సమలియుమింగి జీర్ణమగునట్లుఁగఁ జేయఁగలట్టివారు కా
ర్యమునకుఁజాల రందుల కహార్యగభీరవివేకయుక్తి యు
క్తము సమయోచితంబగు సఖండవచోర్పురి ముఖ్యమైతగున్.

ఎంతటి పండితుఁడైనను

సాంతముగా నాంగ్లభాషసాధింపక యా

ప్రాంతమునన్ గొఱఁగఱండు

చెంతయుఁజింతించె భరతసీమంతినియున్.

గౌరవమున్న వారినిఁ జికాకులఁబెట్టెఁజికాగొవార్త యె
వ్వారును "మేముచాల" మని ప్రకటకుజారి. కాని యొక్కడున్
ధీరుఁడు హైందవోన్నతిని నిర్భయుఁడై వరుణావనీశ కే
దారములందు నాటఁగల దమ్ములు కల్గినవాఁడు లేడహా !

తల్లియెడదలోని తహతహగమనించి

పూజ్యమైన భరతభూమిపరువు

నింగి కెత్త మేరుభంగిగాఁ గదలెను

భరతపుత్రుఁడొకఁడు పండితుండు.

నల్లని నేలతల్లి కనినట్టి సహోదరవర్గమందు సం

ధిల్లిన నీలిమచ్చలను నేర్పునమాపఁగ నీరుపాయమున్

పొల్లుగఁజేసి మాతృపదమున్ నిజజీవితపుష్పరాజిచే
గొల్లగనింపఁగల్గు ననఘుండు మహాదయుఁ దార్యమిశ్రుడున్.

తొల్లి నరేంద్రనాముండు బుధోత్తముడైన యతీంద్రుడయ్యె నే
మొల్లక మొల్లమెల్ల తృణమున్ వలెపడెను దేశమాత భా
గ్యోల్లసనంబు పశ్చిమపయోధులకావల నింపివేయగా
వల్లభిగించె గుక్కి నెలవంతయునిండిన పాండితీప్రభన్.

అతఁడుగనె వివేకానంద" యనెడు ప్రథిత
మైననామోత్తమంబు బ్రఖ్యాతయశుండు
అక్షరాక్షరమందునన్ లక్షవిలువ
చేయుదానిని నమరమై చెలఁగుదాని.

చికాగో నభకు భారత ప్రతినిధిగాఁబెద్దలు వివేకానందు నెన్నికచేసిరి.
ఆ మహాత్ముడు తొలుత శ్రీదేవీ చరణారవిందములకు నమస్కరించి.

పెద్దలయానతింబడసి వృద్ధులదీవెనలంది బుద్ధిలో
నద్దిన రామకృష్ణుని పదాంబుజనిశ్చలభక్తి, వజ్రమై
హద్దులఁగాయ, సాగె జలయానమునన్ బరిణద్ధభావ సం
పద్దివిజేంద్రదేశికుండు స్వామివివేకుండు మాతృకీర్తికై.

వారిధిదాటరాదనెడు ప్రాజ్ఞులమాటల నుత్తరించి నే
మేఱును మీఱలేదే ననుమ్రుంగున? భూరి సముద్రవక్త్రముల్
నీరదమున్ బ్రభంజనుండు నెట్టునుగాని స్పృశింపనేర్చునే
మేరువు, విఘ్నముల్ గురువుమెచ్చిన నన్నలయింపఁజాలునే?

అనెడునమ్మిక జలధిపై నలలపై నఁ
దేలియాడుచుఁ బడమటిదీవియందు
పదమునుంచెను ఆనందపదము పథము
పథముఁదప్పని యా మహా బ్రహ్మచారి.

దేశముక్రొత్త, యున్ని పరదేశమునందున, వారలిచ్చు సం
దేశము క్రొత్తయే, యట పదేపది చెట్టలు చెట్టబట్టి భో
గాశయభూమికిడ్చు, వెలుగన్నది కీటమణిప్రకాశమై
ఆశల ముంచుఁగాని విమలాశయమార్గముఁ జూపదచ్చుటన్.

నీటిమూఁటఁగఁకట్టనొ నిప్పుచేత
నిలుపనొ వెల్లువన్ జుక్రమొలయఁగలిపి
పొందనొ కాని వెలిదీవిఁబొందనొనె ?
పారమార్థిక భావసంపల్లవంబు.

జటిగెఁ జికాగూపట్టణ లసచ్చిత హర్మ్య గుహాంతరంబునన్
కరమరుదైన నై జమతగర్వముఁజాఁబెడు కాహళాకృతిన్
నిరుపమమైనగోష్ఠి, గణనీయులు విద్యల మాననీయులున్
బరమతమన్న గిట్టని యభాగ్యులు కూపజలస్థభేకముల్.

ఎందఱెందఱో జయమునాశించి మించి
చేరి రెన్నొమతంబులవారు సదము
నుత్తమాత్ములు మధ్యముల్ రిత్తగతులు
వేదికాప్రియు లంతర్వివేకధనులు.

ఆ పాద కంఠంబు నాచ్ఛాదనముసేయు
ద్వీర్ఘకంచుకములన్ దిరుగువారు
ఉపకంఠసంస్పర్శి తపనీయకేశపా
శములతో మేషవేషములవారు
వింతటోపేలతో వింతైన గళబంధ
నములతో, తీవిగానడచువారు
తమలోని వాగ్ధాటి తప్పక పరమత
సిద్ధాంతములనెల్లఁ జిత్తుచేయు

ననుచునెంచెడివారు గర్వాంధమతులు
క్షితినివిడి నింగిపై సాముచేయవారు
కొంగలన్నియు నొకచోట గుంపుఁగూడి
నట్లు కనిపించి రా గోష్ఠియంతరమున.

కిటకిటలాడుచుండెనభ. గీష్పతిసన్నిభుఁ డొక్కవ్యక్తి యు
ద్భటిత సభాపతిత్వమును దాల్చెను. వేదిక పైనొక్కొక్కడే
పటుతర భాషణంబుల సెబా సనశ్రోతలు చేయుచుండె, జ
ప్పటులరవంబు తప్పెటలభంగిని మ్రోయుచునుండె దీర్ఘమై.

గడిచెను గొన్నినా శ్శితరఖండ విపశ్చిదఖండులెందఱో
బుడబుడ వాగు పొంగినటు పొంగిరి, చల్లరి మాటజల్లులన్
గడనకువచ్చె నీ భరతఖండము వంతొకనాఁడు గోష్ఠినా
భుండు పిలిచెన్ వివేకుని మతోద్ధతవాదిఘనప్రభంజనున్.

విని సభాపతి మాటను వెఱపుగదుర
సమయ మర్థించె నప్పుడా సంయమింద్రుఁ
డవల మఱివచ్చెవంతు నా యతియు మరల
కోరె సమయము జడిసి యింకొక్కమాటు.

మూడవమాటు పిల్చెను సముద్ధతి నాయకుఁ డంతదైర్యమున్
కూడఁగఁబెట్టుకొంచు విడి గొంతును జంకును వేదికాస్థలిన్
దోడననేగి నిల్చె. మదిఁదూలిన తాలిమిఁ గేలనొత్తుచున్
వేడినిఁదెచ్చుకొంచును వివేకుఁడు వేకువఁదోచుచుక్కయై

రెండు నిమిసంబు లిచ్చితిమండి! మీకు
మాటలాడఁగ సమయము మఱువకండి
యని వచించె సభాపతి. యతనిమాట
వినుడు యోగీంద్రుఁ, డధిసభావేది నిలచి.

కలయఁగఁ జూచినాఁడు సభఁగల్గిన పండితమండలిన్. సభా
 స్థలమది జ్ఞానపేటికవిధంబునఁగన్నడె. నం దమూల్యకాం
 తుల వెలుఁగొందు. రత్నములె తోరము. చూడఁగ గాజుపూస మం
 దులకును గానరాదా సభదొడ్డది. యం దనుభూత్యమూల్యమే!
 పయిగా వారలు వత్సరాల్ చదివి ప్రాప్తంబైన పాండిత్యమున్
 గయికొన్నారలు. గ్రంథసంగతము విజ్ఞానముఁ బ్రతాల సం
 దియముల్ దీఱఁగ వ్రాసి తెచ్చుకొని ముందే బల్లపై నుంచుకొ
 న్న యసామాన్యులు, దక్షు లక్షయము వాఁడై పుణ్యమున్
 జూపఁగన్.

అట్టి మహామనీషుల సమక్షమునందునఁ గాగితంబుఁ జే
 బట్టిక వ్రాగరన్ దగునె? భాషణ మిచ్చటఁజేయ నన్న ఓ
 కట్టిడి యూహకల్గ వేనుకాడెను, నాయవధూతశిష్యుఁ డా
 పట్టునఁ గన్నులన్ మసకవాయెను, జత్తము సంభ్రమింపఁగన్.
 వేలమయిల్లు వార్ధిషదవిన్ బయనించి శ్రమించివచ్చి యీ
 నేలను మాతృవైదికమనీషను జాటఁగనెంచినాఁడ. నా
 మూలమునన్ జెడున్ భరతభూమిప్రతిష్ఠ. మనస్సులోన నే
 లీలను గైబ్యమేర్పడియె. లేతఁదనమ్ము మదిన్ గుదుర్కొనెన్.
 అని యాందోళనమందుచు
 మనమున గురుదేవచరణ మాహాత్మ్యంబున్
 వినతి నతిపూర్వకంబుగఁ
 బ్రణమించి యతండు నేత్రపద్మము లంతన్.
 తెఱచి కనుంగొనన్ హృదయదీప్తి కనుంగవనుండిరెచ్చి ముం
 దరఁగల సభ్యవర్యుల కదంబముపైఁబడె. మాన్యులెల్ల బా
 మరులుఁగ, రామకృష్ణ పరమర్షియనుగ్రహశక్తిఁగన్నడన్
 వెఱి తొలఁగన్ బదంపడి వివేకుఁడు స్ఫుర్జధుకంఠుఁడై యనెన్.

రేండు నిముసములందు మాఖండ విభవ
మెట్టు వివరింతు. వర్ష ముల్ పట్టుదాని
అని విచారించి సార్థకమైన వాక్య
యుగములెన్ను నామహాయోగివరుడు.

సోదర సోదరీమణులు ! సూన్యత శుభ్రవచస్సుమాంజలుల్
పాదములందుఁజల్లుదును. భారతదేశశుభాభిలాషులన్
గాదెలకెత్తి తెచ్చితిని. గైకొనుఁడయ్య! అహస్కరోదయా
స్తాదిక దిక్ సమన్వయము, తారక మీ కలికాలమందునన్.

ఎన్నడు తెల్లని దీవుల
విన్నదిలేనట్టి పిలుపుపెన్నిధి శ్వేతో
త్పన్నుల డెందములందున్
పెన్నెలఁబండించెఁ బ్రేమబీజమునాఁకున్.

గుండెలఁగదలించిన యా
పండిన సంబోధనార్ద్రభావముబలిమిన్
దండిగఁగరతాశ్చర్యని
నిండెన్ రోదసిని శ్రోతృనేత్రములురఁన్.

ధ్వనులు ప్రతిధ్వనుల్ చిశలభాగములన్ నిలువెల్లముంచి శాం
తినిఁగన, సభ్యసంఘములు తేర్కొని శ్వాసలఁబీల్చియుండ, నం
తను నుటిమెన్ వివేకజలదమ్ము, ఎటువంటి సుధాప్రసార మం
దున నుదయించునోయని బభోత్తములెల్లరు వేచియుండగన్.

తూరుపునుండి వెల్వడును ద్యోమణితేజము లోకమందునన్,
మీ రిపుడింతకాలమును మించి శ్రమించి గడించినట్టి సం
స్కారమహత్వమెంతటిదో, జన్మమునందె మదీయజాతి సం
స్కారము దానికంటె సధికంబయియుండె ననాద్యనంతమై.

దారమునందుఁబూసల విధంబున సర్వము వానియందునన్
మేరనుమీఱకుం డతఁడు మి త్తికిమి త్తి పరాత్పరుండగున్.

దేహమనిత్య మయ్యది విదీర్ణ పురాతన కంచుకాభమా
దేహి యస క్తుఁడై విడిచి తీతినకంచుక మన్యమెట్లు ని
ర్వాహితమున్బొనర్చు, నటె బ్రహ్మము దేహములాశ్రయించు. నీ
యూహ యథార్థ, మాతృము, మహోన్నత మవ్యయ నిత్య సత్యమా.

నిత్యమైనపరము సత్యమైయుండుట,
దానికొఱకు సర్వదా తపస్సు
చేయవలయు సర్వజీవు, లనిత్య మై
హికముకొఱకుఁ జేయనేల? కృషిని.

సర్వలోకాలు సుఖముగా సాగుగాక
ప్రజలలో నైకవ్యధర్మ భావము లమరి
మూడు పూవుల నెస గిరుమూడుపండ్ల.
రక్షితమైన ధర్మ మే రక్షచేయు.

అని ముగించెను బరమహంసాత్మశిష్యుఁ
డా సభాంగణమంత మోహంబునందు
మునిగితేఱదు గడియసె, పొక్కవక్త
తక్క, మాక్షికమద్యముఁద్రావినట్లు.

రెండు నిమేషముల్ గడుపు రెండు దినంబులకున్ గమించె నె
వ్వండును “గాదుకూడ” దని వాదనచేయఁడు. చిత్రమూర్తులై
నిండినగుండెలంది శ్రవణేంద్రియదత్త మనఃప్రవృత్తులై
యుండిరి శ్రోతలందఱును దోర్లసమానిన చాతకంబులై.

కరకలు కారుమేఘముల కంఠతలంబునువీడి, భూమిపై
నులుముల దూకినట్లు, శిఖరోదిత వైలర్పురమ్ము రాళ్లపైఁ

బరుగులు తీసినట్లుగను వారిధి తుంగతరంగ మాలికో
ద్ధర నినదాకృతిన్ ముగిసె, దుందుభిమోఃతల యోగివాణియున్.

మంత్రబద్ధభుజంగంబు మాద్రి, ధవళ
వర్గములవారి నాకట్టి పరమహంస
మతనివాసులఁజేసె నమ్మానృపరుఁడు
పెద్దపులియైన యోగులవద్దజింకె.

అట్లు నిరంతరాయత వియద్ధునిఁబోలిన వాగ్గురంబులన్
గట్లనుబెట్టినట్లు కలకాలము నిల్చి మఠంబులెన్నొపై
చోట్లకుఁబెంచి భారతయశోవిభవమ్మును, హిందుధర్మమున్
గోట్లకునెఱై నా పరమకోవిదరత్నము కీర్తికాయుండై.

అంతేవాసి వివేకుఁ డా గురున కత్యంతేవాసియైయుండు నా
ప్రాంతంబందున నగ్రభాగమున విశ్వారాధ్యుడా రామకృ
ష్ణాంతర్భూతము చిత్రమొక్కఁడు విరాజతాఫల మాభిత్తికన్
వంతల్గొల్పుచు వ్రేలుచుండును. జగద్విఖ్యాతవిఖ్యాతియై.

పరమహంసప్రక్క పరంగుశారదవోలెఁ
బరమహంసప్రక్క బరుగు శార
దాపురంధ్రి. వారు తమ శిష్యపద్యపైఁ
బూలవానకురియు లీలనుండు.

గురువులన్నవారు గురువులా! మోక్షము
తెరువు, లభిలయోగి పరమగురులు
ఒకఁడు తెల్లఁజూచు నొప్పుగాభార్యలో,
అంతజనము పుత్రు లనును నొకతె.

పవిత్రక్షేత్రములలోనికిఁబోయినట్లే యచ్చటకుఁగూడఁ బాదరక్షలను
వదలి తలపాగలను దీసియే జనులు పోవుచుందురు. ఆ తమోహరునివలె నీ తమో
హరుఁడును బూజనీయుండేగదా, ఆ ప్రక్కనేయున్న శ్రీదేవీ పాదముద్రలను
గూడ దర్శనము చేసికొంటిమి.

ఆ ప్రక్కనే యొక పెద్ద గదియున్నది. అది శాంతికినిలయము. ఆధికి విలయము, అదియే వివేకానందస్వామి ధ్యానమందిరము. ప్రకృతిలో లీనమై యున్న పరమాత్మవలెనే ఆ స్తూపప్రాంగణములో దొలిచూపునకందక యా మందిరాంతర్భాగముండును బోధచేతవినా చిత్తవదార్థము జ్ఞేయము కానట్లు జ్ఞాతృ నిర్దేశము లేనిదే యా పుణ్యకందరము మనకందదు.

ఆ మందిరములోఁ జిలుచీకటి యావరించియున్నది. దూరముగఁ జిలు దీపమోకటి యున్నది. అది “మాయాకబళితం బ్రహ్మ” అను వేదాంత వాక్యము నకు దృష్టాంతము.

లోపలకు వెళ్ళగానే యా చీకటిలో మొదటనేమియుఁగనుపింపదు. క్రమ ముగా నా మందిరాంతర్భాగము స్పష్టాస్పష్టముగా గోచరించును. ఆ మందిరము శూన్యము. దానిలో భక్తులెందఱో ధ్యానముద్రలో మునిగియున్నారు. చీమచిటుక్కు మన్నను నక్కడఁ బ్రతిధ్వనింపకమానదు. ఆ శాంతి మందిరములో లభించు పరము ప్రశాంతి. ఆ మందిరము విజనమయ్యు విజనము. అంధకారబంధురమయ్యు తేజోవంతము. అదృశ్యమయ్యు విశేషదృశ్యము. ఆ మందిరము.

శ్రవణ బిలంబులన్ విద్రుచు సాగరభీకర ఘోర ఘోషలం దు, విగత ఘోషమై, సకలదుర్మతవాత విచార దుర్గమ ప్రపరమునై ప్రశాంతికి వరాలయమై, మును జీకటిల్లునై చివరకు జ్ఞానగేహమయి చిన్మయమైః యది యొప్పుచుండెడున్.

బోధక బోధచేతఁ జెలివొందినచిత్తము, కండ్లువిప్పి దూ రాధియునై క్రమంబున మహస్సును గాంచఁగఁగల్గినట్లై స ర్వాధికశాంతి యొండు, తిమిరంబునుజీల్చుచుఁ జూపఁగల్గె మా కా ధర, దానసర్వము సుగమ్యము దృశ్యము వశ్యమైచనెన్.

నోభులవేసితాశముల, న్యూనతనిచ్చెడు దుష్టభాష లే వేళను జేయరెవ్వరట, వీటిడిచెయ్యులఁ జేయనెంచు నే కూశయుఁగానరాడచటఁ, గూరిమి భక్తియు శాంతి సామ్యతల్ వ్రేళులనాట్యముల్ సలుపు. రేబవలొక్కటె తన్మతంబునన్.

ఏమిమహా త్వమో తెలియదంతకు సర్వులు మందిరమ్యులో
 నేమియు మాటలాడక యదృశ్యుఁ డమేయుఁ డనంతుఁడౌ పరం
 ధామ పదాఙ్గధాములయి, దైహికబంధమువీడి యోగులా!
 యేమి? యనంగనుండి. రిది భృంగకకీటకరీతియాగదా.

అచటి యా సన్ని వేశమునందుఁ గలదు
 తొలి నరేంద్రుని యజ్ఞానదోషలవము
 మలి వివేకుని జ్ఞానవస్మహితదీప్తి
 కానఁబట్టును, బుద్ధివికాసమున్న.

“సాధనముచేత సంతయు సాధ్యమగును
 నోర్పు నేర్పును గూర్పు తీర్పున్న యెడల”
 ననెడు సత్యము నా మందిరాంతరమ్ముఁ
 గఱపు నాగంతుకులకు నాదరముతోడ.

యథాకాలము యథాశక్తి కన్యాకుమార్యగ్రమును దర్శించి యటనుండి
 ది. 11-10-84 రాత్రి శుచీంద్రము- బయలుదేరితిమి.

శుచీంద్రము

శ్లో॥ నమోఽస్తు వాగీశ హరిశ్వురాయ - నాగేంద్రచాపాయ
 నదీధరాయ

నామా శుచీంద్రదేతివ సంస్తుతాయ-జ్ఞానాటవీశాయ
 నమశ్శివాయ

అని ప్రసద్ది వహించిన క్షేత్రము శుచీంద్రము. అనంతశయనము తరువాత
 విదియే యా దేశములోఁబెద్ద క్షేత్రము- ఈ క్షేత్రమునకుఁబ్రక్కగా “పశయార్”
 అనునది ప్రవహించుచున్నది.

శుచీంద్రము కన్యాకుమారికి 40 కిలోమీటర్ల దూరములోనున్నది. పరమే
 శ్వరుఁడు కన్యాకుమారి కరగ్రహణముచేయు సవకాశము లేక విసిగి తిరిగిపోవుచు
 శుచీంద్రములో నాగిపోయినాడట- అది మొదలొస్తలము పుణ్యక్షేత్రమైనదట.

‘శుచి’ యనగాఁ బవిత్రమైనది (ప్రదేశము) యనియర్థము ‘ఇంద్ర’ మనగా శ్రేష్ఠమైనది. ‘శుచీంద్ర మనగా’ శుచిమత్సు (ప్రదేశేశేషు) ఇంద్రం = శ్రేష్ఠం. అని విగ్రహము. అనగాఁ బవిత్రవంతములైన క్షేత్రములలో నగ్ర గణ్య మని ఫలితార్థము.

ఈ క్షేత్రములోనున్న దేవాలయములలో స్థానేశ్వరాలయము గొప్పది. స్థానేశ్వరస్వామి బ్రహ్మచారి. కన్యాకుమారి లభింపక పోవుటచేత విరక్తిజేందిన శివుడు ఈ క్షేత్రములో స్థానేశ్వర నామముతో బ్రహ్మచారిగా నిలిచిపోయినాడు. ఈ యాలయమతిప్రాచీనము. అతి విశాలము. ఈ యాలయము మొదటిప్రాకారము పై ఏడంతస్తుల గోపురమున్నది. అది ప్రాచీనమైనదైనను నాకర్షణీయముగానే యుండును.

ఇంద్రుఁడొకప్పుడు మహాపాపముచేసి ఆ పాపపరిహారమునకై శచీనహితుఁడై యాక్షేత్రములోఁదస్సుచేసి పాప విముక్తుడైనాడట. అనంతరము పాకశాసనుఁడు శచీ నహితుఁడై స్థానేశ్వరు నారాధించుచు నచ్చటనే యున్నాడట అందువలన నాక్షేత్రమునకు “శచీంద్ర” మనికూడ పేరువచ్చినది.

శచీచ ఇంద్రశ్చ = శచీంద్రౌ, తయోః ఇదం = నివాస స్థలం = శచీంద్రం అని విగ్రహార్థము.

ప్రత్యహము సురేంద్రుఁడు శచీనహితుఁడై వచ్చి స్థానేశ్వరు నారాధించి పోవునవి యచ్చటి యర్చకులకథనము. అర్చకులుచేసిన పూజాకుసుమముల స్థానములో నూతనకుసుమములుండుటయే యందులకు దృష్టాంతమట. లోపలకు వెళ్ళినవారు లోపలనేమి జరిగినది బయటకు వచ్చినతరువాత నెవ్వరితోను జేప్పఁ గూడదట. చెప్పిన అవదలు కలుగునట. అది యక్కడి నియమము.

శుచీంద్రమునకు మఱియొక ప్రత్యేకత కూడ నున్నది. ఆ ప్రదేశమందే పూర్వ మత్రిమహర్షి యాశ్రమ ముండెడిది అత్రిమహర్షి భార్యయే మహాపతివ్రత యైనయనసూయాదేవి. అత్రిమహర్షి సప్తర్షులలో నొకడు.

అచ్చట మూడుయ్యాలలున్నవి. వానిలో బాల్యాది దశాదూరులు ముగ్గురు మూర్తులు అర్చకులై యూఁగుచున్నారు. వారి బోసినప్పుడెన్నెల లాప్రాంతమునకు నింతసోయగమునిచ్చును.

చెఱుప సతీత్వమున్ జిలిపిచేట్టలఁజేయు త్రిమూర్తులన్ సతీ
వరపరశక్తిచేతఁ బసిబాలురఁజేసిన యత్రిదార మం
దిరమున నూయలూఁగు భువనేశుల నిర్మలభావనేశులన్
బరములఁగాంచితిన్ గపటనాటకచాలకసూత్రధారులన్.

అనసూయాదేవి సృష్టిసీతలయ వ్యాపారములు ప్రవర్తిల్లుటకై దేవతల
చేతను, బసుపు కుంకుమలను నిలుపుకొనుటకై సరస్వతీ లక్ష్మీ పార్వతులచేతను
బ్రాహ్మింపఁబడి తిరిగి యా పసిపిల్లలను ద్రిమూర్తులనుగా మార్చినది. అనసూయా
పాతివ్రత్యమున కబ్బురపడి త్రిమూర్తులమెను వరమొకటి కోరుకొనుమనిరి.
అప్పుడా సాధ్యి “మహాత్ములారా మీముగ్ధరయంశలతో నాకొక పుత్రునిఁబ్రసా
దింపు” డనికోరినది. త్రిమూర్తులమెఱుఁ దమయంశలతో నొకపుత్రునిచ్చిరి.
ఆతఁడే దత్తాత్రేయుఁడు అత్రేః అవత్యం ఆత్రేయః. (త్రిమూర్తిభిః.) దత్తశా
సా ఆత్రేయశ్చదత్తాత్రేయః. అనగా ద్రిమూర్తులచేతనీయఁబడిన యత్రి మహర్షి
యొక్క కుమారుఁడని భావము.

దత్తాత్రేయునకు శరీరయొకటి. తలలు మాత్రము మూడు. ఆ మూడు
శిరస్సులు బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులు.

మూర్తిత్రయ మొకచోటనే యేకరూపముఁదాల్చి మూడు శిరస్సులతో
నుండుట యపూర్వము.

గేహములేదుబ్రహ్మకు, ఖగేశ్వర శర్వుల కెల్లచోట్ల ని
ర్వాహితముల్ గృహంబులు, మురారిపురారులవై న వేఱుగా
నే హవణింతు దేవళములెన్నియొ. ముగ్ధర నొక్కరూపుతో
నీహాలు చేయుటేయరిది. యియ్య దపూర్వము భారతావనిన్.

దత్తాత్రేయ రూపమునకు “ధర్మనంవర్ధన” మని మఱియొకనామమున్నది.
అనగా- ధర్మం = అద్వైత రూపం సిద్ధాంతం (ఏకోనారాయణోహరిః ఇతిరూపం)
సమ్యక్ వర్ధయతి వ్యాపయతి (తిస్రుషుమూర్తిషు ఏకత్వరూపేణ) ఇతి ధర్మ
నంవర్ధనమ్. అనగా త్రిమూర్తులభిన్నత్వములో నభిన్నత్వమును సాధించి
యద్వైత ధర్మమును వ్యాపింపఁజేయునది యని పిండితార్థము.

అక్కడకుఁ గోంచెముదూరములో. జానకీపతి పాదారవిందమధుపము
పల్వలీకృతసాగరము భక్తలోకమందారము అంజనేయాఖ్యము మహాన్నత
విగ్రహమొకటి దర్శనమిచ్చినది.

అచ్చటికావలన్ విజయమందెను మారుతి, యూర్ధ్వదేహుడై
విచ్చిన నేత్రపద్మపదవీ సర దచ్చ దయా ప్రపూర్ణుడై
వచ్చిన భక్తసంతులపాలిటి కల్పలతాప్రసూనమై
నిచ్చ బ్రసన్నమూర్తియయి నెమ్మది నిండిన రామచంద్రుడై.

తాళప్రమాణ మూర్తియైన యాస్వామిమీద భక్తులు వెన్నముద్దలను వేయు
చుందురు. ఆ ప్రాంతమువారికి వెన్న చాలా యిష్టమైన పదార్థము. సహజముగా
వెన్న సాత్వికము బలకరమునైన యాహారముగదా. అందువలన వారు దేవతా
నైవేద్యములందు వెన్నను విధిగా ఉపయోగింతురు. అందులకై యచ్చటఁ
బ్రత్యేకముగా వెన్నముద్దల వ్యాపారము చేయఁబడుచుండును. వెన్నముద్దలతో
నిండిన యాస్వామి విగ్రహము.

అంజనాద్రిపైన హత్తిన బూదీవ
వితియఁబూచి దరుల నొఱసినట్లు,
కారుమొయిలుపైనఁ గ్రమ్మినచంచలా
వలయచయమువోలె నలరుచుండె.

ఇంకొకచోట గరుడాళ్వారు పక్షముల నుక్షిప్తములఁజేసి దుష్టశిక్షణకుద్యో
గించుచున్నాడు.

నిశితదృష్టుల, నున్నతవిశిఖ నాసి
కాగ్ర విచ్చిన్న భుజగసంఘాతములను,
సర్వధరు ధారణాచణ సారదేహ
పాటవమ్మునఁ, దార్దురఁ డుపాస్మ్యుడయ్యె.

ఆ గరుడుని మీదను నావ్రక్కనేయున్న పృషభేంద్రుని మీదఁగూడవెన్న
ముద్దల వేయుచుందురు. అదియక్కడి సంప్రదాయము.

శుచీంద్రక్షేత్రమును దర్శించి యచ్చటినుండి మా నిర్జీవప్రాణి (బిన్ను)
11-10-84 రాత్రి 2 గంటలకు తిరునల్వేలి క్షేత్రము నకభిముఖుడైనాడు.

తిరునల్వేలి

12-10-84 ఉదయమునకు మేము తిరునల్వేలి చేరితిమి. తిరునల్వేలినిఁ దమిళతములో “ఔన్నివెల్లి” యందురు.

తిరునల్వేలి జిల్లాకేంద్రము. సుమారు 70 వేల జనాభా కలది. ఈ నగరము సుప్రసిద్ధమైన తామ్రపర్ణి నదీతీరమున నున్నది.

తామ్రాణి పర్ణాని యస్యాంసా తామ్రపర్ణి- అనగా యెఱ్ఱని ఆకులు గలది. ఆ నదీప్రవాహము రజోమిళితమై ప్రవహించుచుండుటచే నందున్న తీగలు ఆకులు గూడ ఎఱ్ఱనిలిగాఁగల్గించుచుండును. అందువలన నానది కానామము వచ్చినది లేక తామ్రపర్ణి నామ ఓషధీవిశేషః తస్య సంస్కృతాత్ తామ్రపర్ణి. అనది కొండల మీద “తామ్రపర్ణము”లను నోషధుల సంస్కరము కలిగి ప్రవహించుటచేతను, నా పేరు వచ్చియుండవచ్చును.

ఓషధి తీరగుల్మముల సుదృఢమంది ధరాభృదంకమున్
పోషక పూజ్యమూర్తివిడి, భూమిసతీహృదయంబుపై న ని
ర్ఘోషము జాలువారి, ధరకుక్షి ఫలింపఁగ జీవనమ్ము ని
ర్దోషమునిచ్చు, నర్ణ వపధూమణిఁగంటినిఁ దామ్రపర్ణినిన్.

ఇత్తడిరేకును సోకునఁ

బుత్తడిగామూర్చుశక్తిఁ బొందితివమ్మా !

ఉత్తమపు తామ్రపర్ణి !

హత్తైనాకో ఘరుసవేది హస్తములందున్.

ఈ పట్టణ మధ్యమున “నెల్లెంయప్పార్” స్వామిదేవాలయమున్నది. ఈ యాలయము పెద్దదే- చక్కని శిల్పమున్నది- వేయినంభముల మండపము సంగీత స్తంభములు నిచ్చుటనున్నవి. ఆ మండమున నున్నవి యేనిమిదివందల స్తంభములై. అయినను “ఈషద్వైషమ్యం అవివక్షిత” అనున్యాయముచే నది సహస్ర స్తంభమంటపముగానే వ్యవహరింపబడుచున్నది.

ఈ యాలయము శిథిలావస్థలో నుండగా విశ్వనాథ నామకుఁడు దీని పునర్నిర్మాణము చేయించెనట- విశ్వనాథ నాయకుఁడన్న నెవరనుకొన్నారు ? తెలుఁగు జ్యోతికిఁ దైలమర్పించినవాఁడు. మాన్యచరిత్ర యథావసర కథనీయముకదా !

ముప్పనఁ గోల్కెవాగురకు ముద్దఁగఁజిక్కి స్వ దేశమాతకున్
ముప్పనుదెచ్చు నా పరమ మూర్ఖుఁడు నాగమనాయుఁ డట్టి యా
తప్పరి పెన్నుగొర్కుఁ బెడదారినిఁబట్టినవానిఁ దండ్రినిన్
దిప్పలుపెట్టి పట్టి ప్రభుదీవనలందిన దేశభ క్తుఁడా!

తెలుఁగులవీర ! ప్రేగు తరితీపులఁద్రెంచియుఁ గన్నతల్లి గుం
డలఁ బెను మంట రేఁపి చని డీకొని నీపె నినున్ రణంబులో
పలి ఫలితంబు రాజు వద పద్మము ముందర ధారవోయు నీ
వలె నొకఁడుండెనా ! భరతవంశమునందునఁ గర్మవీరుఁడా !

రాజు ముదల రాజ్యరముణిని గ్రహించి
రమణిగవులోన రాయలయ్య
పేరుముంచినట్టి ధీరుఁడఁ ! నీ పేరు
మొలకచెడదు తెలుఁగుపొలములందు.

పెరిగెడు దేహమందుఁగల వెచ్చని నెత్తురు పేరుచాలులోఁ
బెరిగిన దేశభ క్తి కనువిచ్చెను, దెచ్చెను దెల్లుతల్లికిన్
దఱుఁగనికీర్తి సంపదల, త్యాదృశుఁడొక్కడు నేడు కల్గినన్
దొరతనమిల్లు తొత్తుగునె? దోపిడిహెచ్చునె ? విశ్వనాథుఁడా.

ఇట్లు మన తెలుఁగు బిడ్డని గడ్డుఱుకు తనంబును సంస్కరించితిని.

అచ్చటికిఁగొంతదూరములో మఱియొక దేవాలయమున్నది. ఆదేవునిపేరు
ఎల్లియప్ప యనగా ఎల్లి+అప్ప, సర్వజగన్నాథుఁడని యర్థము. ఆయనదేవేరి
కాంతిమతి. ఆ ప్రక్కనే ధవళమూర్తి యనంతస్వామి యున్నాఁడు.

మహాదేవుని కెదురుగ నందికేశ్వరుఁడున్నాఁడు. ఆతఁడు పరమేశ్వరుని
విడిచి యుండలేక నందిరూపమున నక్కడవసించిన కైలాసపర్వతమువలె
నున్నాఁడు

బూడిదపూఁతగాని పొడవున్ సతతమ్మును మోయుచుంట నా
బూడిదయంటి మేనిపయిఁ బొచ్చెముతాఁకని వెల్లవర్ణ మా

కోడెకునంటెనా ? యివముకొండను గోడిగచేష్టసేయ నా
 పోడిమియంటెనా ? యనంగఁ బొల్పరు నావృషభేంద్రుడచ్చటన్.

అచటి గోడలపైన భారతదేశప్రసిద్ధ దేవతామూర్తులన్నియు నద్భుతముగఁ
 జిత్రింపఁబడినవి. ఆ సర్వ దేవతా చిత్రసృష్టి నజీవ సర్వకళా రహస్యసమష్టి.

కానియుఁ గర్చుచేయకయ కాలుకదల్పక లేకకష్టముల్
 మేనులఁదాల్చి కోరు వరమియఁగవచ్చిన యట్లే యున్న యీ
 చానల బొమ్మలన్ విబుధసారసనేత్రల నొక్కచోటనే
 కానగవచ్చు, నీకలియుగంబున నయ్యదె సూక్ష్మ మోక్షమా.

ఆ ప్రాంతములో దేవాలయము లనేకమున్నవి. ఎవరికై నను నెప్పడో
 యొకప్పుడు జరాశైధిల్యము తప్పదుగదా. ఇప్పుడాదేవాలయమునకు జర
 ప్రాప్తించినది.

వై కుంఠ పు ర ము

“వై కుంఠపురము” ఒక పుణ్యక్షేత్రము. 12-10-84న మేమచ్చటకుఁ
 జేరితిమి. అచట దేవుడు వై కుంఠనాధుఁడు. దేవత వైకుంఠవల్లి. ఈ స్వామికిఁ
 గూడఁ దామ్రపర్ణి విహార దీర్ఘికగానే యమరియున్నది. ఈ నదిలో ముత్యములు
 పండును. ఈ కూలంకష సముద్రలోఁగలియును.

నీకు జనించు ముక్తములనేకము, కావున ముక్తగర్భగాఁ
 బ్రాకట నామమున్ బడయు రాణివి ధన్యపు తామ్రపర్ణి ! ర
 త్నాకర పత్ని పోచు రతనాలచుగంటివి. రత్నమాక్తీకా
 నీకముఁగన్నతల్లి ! మహానీయము నీనుచరిత్ర పావనీ.

వధువును వరుఁడును నుత్తమ
 పథగమనులెయైన వారివంశముకూనల్
 ప్రథితినిఁబొందఁపె ? కావున
 విధిగా సంస్కార మహిమ పెలుఁగును జంటల్.

ఇచ్చట వై కుంఠనాథుఁడు రజతశేషతల్పముపై శయనించియున్నాడు.

ఈ దేవాలయముగూడ చాల ప్రాచీనమే, ఇక్కడఁ జైత్రమాసములోఁ బదిరోజులు బ్రహ్మోత్సవములు చేయుదురు. ఐదవరోజున నైదుగరుడశేవలను జేయుదురు. అది యత్యంతదర్శనీయము.

ఈ దేవాలయముగూడ శతాబ్దముల చరిత్రకు సాక్షి భూతము. మనస్పాడి రాజా యను ప్రభువీయాలయమును 4000 వేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము కట్టించెనని ప్రతీతి. ఇచ్చట ఇతర దాక్షిణాత్య దేవాలయములదృష్ట్యా శిల్పము తక్కువయే.

అక్కడ నొక యద్భుత శిల్పమున్నది. అది యేకశిలా స్థగితము ఒక యేనుగు. దానిపై సింహము. ఆ సింహము నోటిలోఁ గ్రిందనున్న యేనుగు యొక్కతుండ కుంభములు. ఆ సింహముపై నొక యేనుఁగు. దానిపై మఱియొక భీకరహర్యక్షము. దాని యుత్తమాంగముపై మండపము. ఆ సన్నివేశము. ఒక సందేశమిచ్చుచున్నది.

ఒకనినిమించువాఁ డొకఁడుండు భువిలోన

నొకఁడె సర్వాధికుం డుండఁబోఁడు

(శ్రీ)నివాసుఁడు తప్ప, చెడ్డకాలమునందుఁ

దనక్రిందవాఁడెక్కుఁ దనశిరస్సు

చేత ధర్మములున్నఁ జెడినవాఁడే వునః

వృద్ధిఁగాంచును గాలరీతి యిదియె

ఎంతవాఁడై న సర్వాంతరాత్మకులోఁగి

యతని యాశ్రయమందె బ్రతుకవలయు

ప్రకృతి పురుషుఁడు బ్రహ్మయు బ్రబలమైన

కాలఫలకమునందె యోగంబుగఁద్రు

విడిగఁజూచిన వారు వేత్త్యరు, కలియ

నొక్కరంచును శిల్పమునొక్కిచెప్పె.

వై కుంఠపురము ప్రాంతది

నాకంచును వీడి దాని నలినాక్షుఁడు గౌ

శాకృతి నిటసు వసించుట

వైకుంఠ భ్యాతి పురికివచ్చినదేమో.

ఇట్లు ఆ వైకుంఠేశ్వరుని దర్శనము చేసికొని చరితార్థలమై యటనుండి బయలుదేరి మఱునటి మజలి నమ్మాళ్వార్ తిరునగరములోఁ జేయనెంచితిమి.

నమ్మాళ్వార్ తిరునగరము

ఇదియొక వైష్ణవ పుణ్యక్షేత్రము. ఇదియుఁదామ్రపర్ణి తీరముననేయున్నది. అళ్వారనగా మతాచార్యుఁడు. ఈ ప్రదేశమున పడ్రెండుమంది మతాచార్యులు, ధర్మప్రచారముచేసిరట వారిలో “నమ్మాళ్వార్” ప్రసిద్ధుఁడు, ఆయనకక్కడ గొప్ప దేవాలయమున్నది. ఆయనపేరే నగరమునకు వచ్చినది.

ఈ దేవాలయము ప్రాకారత్రయ పరివేష్టితము. ఆలయమునకు వెనుక పెద్దది ప్రాచీనమైనది అయిన నొకచింతచెట్టునున్నది. నమ్మాళ్వార్ ఆ చెట్టు తొట్టలోఁ బడ్రెండు సంవత్సరములు తవస్సుచేసి తమిళవేదమును బద్ధ్యరూపమున రచించెనట.

ఆ వృక్షము దిగంత విశ్రాంత శాఖలు కలిగి తన అత్యంత ప్రాచీనత్వమును బ్రకటించుచున్నది. దాని యాకులు తక్కిన చింతచెట్ల యాకులవలెగాక రాత్రులందు గూడ ముడుచుకొనవు. దాని కాయలు పండవు.

ఆ చెట్టు బెరడును నాకులచు బ్రసాదముగా భక్తులకిచ్చుచుండురు. నిరంతర ప్రసాదవినిమయ చర్మ పత్రములుగల యా వృక్షము.

పూలన్ జందన చర్చలన్ మునిగి రూపున్ మాపుకొన్నట్టి యీ లీలా మానుష విగ్రహుండు తనమాలిన్యమ్ము నిర్మాల్యమున్ గేలన్ దీయఁగ నంతశుద్ధుఁడఁగు, శుక్తిన్ ఏడు ముత్యంబు, రాకాలంకార మృగాంకుడై. దనరు వృక్షంబులై నిష్క్రొత్తియై.

ఈ భావము దైవికము. ఒక లౌకిక భావమునుగూడ నా తరుపు సూచించుచున్నది.

ఆకులు లేక కీడ్పడిన యీతరువప్పుడయొప్పె నీడుచే,
సోఁకిన వ్యాధిచేతఁ దనచూడ సమస్తము రాలిపోవ మో

ఘీకృత మస్తకుండగుట భేదమునందినవ్యక్తివోలే స
ర్వాకృతి పోషకంబులగు బంధుర కుంతల సీలవర్ణముల్.

ఆ చెట్టుకొమ్మ నఱికిన నెత్తురువచ్చెడిదంట. అనగా నది వృక్షకృతిలో
నున్న యోగియన్నమాట. కాకున్న స్థావరమున జంగమస్థితి యెట్లుండును ?
గుడిలో నమ్మాళ్వారి విగ్రహము దానికిఁబ్రక్కనఁ దక్కిన యాళ్వారుల
విగ్రహములున్నవి.

పచ్చికొబ్బరి చిప్పల ప్రమిదలందు
దీపములనిల్పి యచ్చట దేవతార్చ
నమ్ము చేయుట పరిపాటి. నాల్గుదేసలఁ
గానఁబడ దీవిధంబు జగంబునందు.

అచ్చటనుంచి మా బస్సు తిరుచ్చందూరునకభిముఖమైనది.

తిరుచ్చందూర్

తిరుచ్చందూర్ పెద్ద పట్టణము, ఇది సముద్ర తీరముననున్నది. ఈ
ప్రదేశము ప్రకృతి రమణీయము.

ఇచ్చట సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర స్వామి దేవాలయమున్నది. అది వేయి సంవత్స
రములకుఁ బూర్వమే కట్టఁబడినట్లు శాసనాధారములున్నవి. ఈ యాలయము
చాల ప్రసిద్ధము, ఇందున్న శిల్పలక్ష్మి చిదంబర శిల్పలక్ష్మికేంద్రబుట్టువువలె
నుండును. ఈ యాలయము తూర్పు ప్రాకారమును సరిత్పతి నిరంతరము
పరిశుభ్రముచేయుచుండును.

ఈ చైత్య మంటప మతినిశాలము. ఉపసహస్ర స్తంభవిరాజమానము.
మండపాంతర్భాగమంతయు నద్భుత శిల్ప భూషితము

ఆలయములో సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరస్వామి శివార్చనార్తుఁడైన యువకుని
వలెనుండి ఒక చేత జపమాలను మఱియొకచేతఁబుష్పమును ధరించియుండును.
అట్టి యా స్వామి.

నిరతము నాత్మ నింపుకొను నిర్మల చివ్యతపః ప్రభావ భా
సురతకు నక్షమాల యొక సుందర చిహ్నము. నైజ భక్తులం

దటిపయిఁ జూపుచేమకు నిదానము పుష్పము కాఁగ, భక్తిని
ర్భరవిధి బోధసేయ గల భాగవతేశ్వరు లీలఁగన్పడెన్.

స్కందుఁడనఁగాఁ గుమారస్వామి- ఆ స్వామి లోక రక్షణార్థ మీ స్థల
మునఁ దారకుని సంహరించెనని స్థల పురాణ కథనము- అందువలన నిచ్చట
నేర్పడిన గ్రామమునకుఁబోతత “స్కందూర్” అను పేరు వచ్చినది- గ్రామ
నామములు, అన్య భాషాపదాంతములందుఁజేరు సంప్రదాయమున్నది గదా యథా-
తిరుచునాపల్లి.

వర్ణ లోపాగమాదేశ వ్యత్యయాదుల ద్వారా పదము రూపాంతరముఁ
బొందు సంప్రదాయమున్నదికదా- దానిని బట్టి- స్కందూర్- చందూర్ అయినది-
పిమ్మట పూజ్య వాచకమైన ‘తిరు’ చేరగా తిరుచ్చందూర్ అయినది. యథా
తిరువతి- స్థలప్రశంస వచ్చినపుడు తత్సంబంధ కథను జేప్పట పురాణ సంప్ర
దాయముకదా! అందువలనఁగుమార కథను సంక్షిప్తముగా వ్రాయుదును.

తారకుఁడనృహసురుఁడు తామరసాసన దత్తమైన దు
ర్వారవరానుభావమున వ్రాలి త్రిలోకము లేలుచుండు ని
ర్వీరముఁజేసి సర్వ పృథివీతల, మాడినదాట పాటగా
నేరములెన్నొ చేయుచు నసిద్ధశ దుష్టపథప్రచారుఁడై.

వాని దురత్యయమ్ములకు వాని మహోగ్ర కుకర్మ వాహినీ
మీన తిమింగిలాహతికి మృత్యువు పజ్జనె యున్నయల్లె, నీ
రానని నిర్మిమేషముల యట్లుగఁ, దల్లడమందుచుండి, రే
హానొ జగమ్ము రక్కసు నహంకృతికిన్ బలియై క్షణంబులో.

మంగలమ్మునందు మలమల మాడెడు
వడ్లగింజలట్లు, వడలిపోయి
రెల్లవారు. ధరణి, యీ బాధపడలేక
వసజభవునిమ్రోలఁ బడి వచించె.

మంచినఁ జెడ్డలన్, మనెడి మానిసిమోముల ముంద్రెవాయు నో
యంచతురంగ! తారకుని యాగడముల్ సహియింప నోప, నా

వంచకు దుర్నయం బెపుడు భంగురమాను? వరంబులిచ్చి యా
క్రించును బెద్దజేసితివి. కీడ్పడ కీ జగ మెట్లు నిల్చెడున్.

చేసిన నొసగులనున్ సరి

చేసికొనుటె గొప్పవారి చేవయగును స

బ్బాసన ! వానిని దునుమం

గా సమయము వచ్చె లెమ్ము కావుము మమ్మున్.

అని మొఱపెట్టెడు భూసతి

ననునయమునఁ బల్కె ధాత అబ్బాక్షి! మహా

దనుజుడు వీఁ డని దునియడు

ననువంటి విధాతవలన నలినాక్షునిచే.

అని మొన వీని మార్కొనఁగ నై శ్వరి తేజము తక్క యన్య మెం

దును గనుపింపఁబోదిపుడు ధూర్జటి యొక్కఁడె శీతశైలమం

దునఁ దపమాచరించుచును దుర్దమతేజుడు దుర్నిరీక్ష్యుడై

తన సతిఁ గోలుబొయిన వ్యథన్ నివసించు నబాహ్య దృష్టియై.

మంచుగుబ్బలి యింటిలో మణియనంగ

నొక్క కన్నియ పెరుగుచు నున్నదిపుడు

పడతి వన్నెలఁజిదుప దీపంబు లగును

నతివ యందము తొలియాత్ర మార్గశమ్ము.

ఈశుడు బ్రహ్మచారి. కుధరేశ్వరనందిని కన్య. తత్సమా

వేశము మారనిఘ్న, మది వేశమ కావలెం. దాతకావలెన్

తైశిరగాత్రుఁ, డంత నగజా తనుజాతుఁడు త్రాత కావలెన్

దేశము కెల్లఁ, దారక మదేభ శిరశ్చ్యుత ముక్త హరియై.

ధాత మాటకుఁ బ్రాణదానంబు చేసిరి

రాచిల్కరాత్రు నోరారఁ బొగడి

విబుధు, లంత మరుండు వినుతుల బంతియై

ఎగిరి దూకెను మంచు నించు కొండ,

కందుక పతన సంక్రాంత రజోరాగ

ముమ్మపై న భవునిపై నొరగి పడియె

న త్వంబుపై రజస్సత్వంబు పడుటకు

కీనిసిన యభవుండు కీలకేల

బంతి గాలినిఁ దీయఁగాఁ బాడుపడెను

నదియుఁ, గాని రజమ్ము కాసంతయైన

శివుల మనముల వీడదు. చివరకదియె

ప్రబలమై వారి యెదలందుఁ బాదుకొనియె.

వాగు నురవడిఁబులకించు పర్వతమ్ము,

చపల చూపుల నీరగు జలదపటలి,

తీవ పెనవేయ భూజ ముద్రిత మగును,

తరుణి కఱగిన సృష్టియే కఱగి పఱచు.

ఖండేందు శేఖరుండు భూ

మండనమా నగజ ఆలుమగ్నలై చెలఁగన్

బండె నుపర్వుల భూసతి

గుండెలు ముల్లహరి పొంగి కూలముదాటన్.

మూడు జగంబు బుద్ధత తమోహర తాండవనృత్య కేళికిన్

బోడిమి వీడి కీడ్పడియె, భూధర కన్యక భద్రకాళియై

ఆడెను, దాండవోద్ధత మహాద్భుత లాస్య రుణంఝణధ్వనుల్

చేడియలై భవోద్ధతికి శ్రీకృతిచుట్టఁగ భర్తతోడుతన్.

పగళుల్ రాత్రులు పక్షముల్ ఋతువులున్ వర్షంబులున్ భార్యతీ

నగధన్వి ప్రణయంబునందు గడచెన్, గచ్చున్ని మేషంబులై

పగచీర్చెన్ వెనవెంటివాఁడు గరళ ప్రాంతంబునన్ దేనెలన్
దగఁబుట్టించుచు. నంతకాంతకుఁడు నీదన్ జాలునే? మోహమున్.

శ్రావణ మాసమందు ముదిరాంతరమందున నీరమట్లు, చై
త్రావసరమ్ములందు వలరాజు శరంబుల వాడి యట్లుగా,
భావము పల్చునై పఱచెఁ బార్వతియందుఁ బినాకపాణికిన్.
చేవలు నిల్చునే? మగువ చేరిన వేళల బ్రహ్మ కేనియున్.

జ్వలనోదగ్ర మహా భయంకర శివస్వార స్థలద్వీర్య మా
యిలపై జాతెను. బొందఁగాక విడిచెన్ హ్రీముగ్ధయై శైలరాట్
కులదీపంబగు నార్య. దేవతలు సాకుంగూర్చి సంతాన మా
జలజాతాక్షికి గల్గినీని పరుసన్, సల్పన్ మహా యత్నముల్.

తనువు పండు వేళ ధర్మము నెంచక
యడ్డుపడిన నిర్జరాళిపై న
నలిగి కుధరసూతి “యనపట్టులై యుండు”
షనుచు శాపమిచ్చె నమరతతికి.

భద్రకాళి రుద్ర ముద్రలు కలిసిన
జనన మందు వాఁ హసాధ్యుఁ డగును
అతిని నొంప వాని యబ్బకుఁ బోలదు
కాన సుర లధర్మ గాము లయిరి.

జ్వలనమందున గాంగజలమందు శరవణ
భవన మందుండి యావల మహేశ

వీర్యము పట్కంత వీరుడై రహిమించె.
దేవసేనానియై తేజరిల్లె

కొంచెగుబ్బలి వ్రక్కలించెను, దెసలన్ని
మూటఁగట్టెను నీదె మొదటి జలము

గండర గండడై కాట్టువ్వై దారక

దుష్టరాక్షసు దుమ్ము దులిపివేయ

అర్గళము లేదు నా కని యదరి పడెడు

ననుర చెయిదోయి దగిలించె నర్గళమ్ము

తల్లులార్గుర పాలను ద్రాగియుంట

బలియుడై శూలిశక్తి సంపన్నుడగుచు.

పలలాశి దు స్తంత్ర భైరవకర్మకు

రక్షసూత్రముఁగట్టై గ్రౌంచభేది

కాచపాత్ర నిబద్ధ నీచపిశాచ తా

రకుండు పొంగెను నూపిరాడకునికి

మనుజ రక్తము త్రాగు దనుజ యూధమ్ముఁగో

గడలి వచ్చెను వాఁడు కదన ధరకు

రాక్షస శిరముల అంపములన్ గోయు

వర తక్షసేనఁ గప్పర్చి సుతుండు.

తరలి వచ్చెను. వారు భూధరము లనఁగఁ

బెల్లుఁగైన మత్త ద్విపేంద్రములన

మడమ త్రిప్పక పోరిరి. మహియు దిలియు

నిండె శరములఁ, దమములు పండె దెసల.

ఆ తీవ్రాస్త్ర సముజ్జ్వల త్రపన సంవ్యాప్తాఽఖిలా శాంత రా

శాంతికాంతి మహా విజృంభణ భయా యాసంబునన్ లోకముల్

జాతాతంకము లొచుఁ గిమ్మ నక యాశానాశ మగ్నంబులై

చేతంబుల్ గతి తప్ప నుండెను. గళత్ స్వేదార్ద్ర దేహంబులై.

ఆ ఘోరాహవ రక్త కర్దమధరా వ్యాకీర్ణ వారాశి హ

స్తాఘంబుల్ సికతా స్థలంబులును సాక్ష్యాధారముల్ పణ్ముఖా

మోఘప్రోద్ధత బాణ జాలములు, దుర్మోహంధు రాత్రించరున్
మేఘాకారుని సంహరించు విధికిన్, మిన్నందు తత్కిర్తికిన్.

ఆ దివ్య స్థలశక్తి దుష్ట దనుజాహంకార నిర్వాపణ
ప్రాదుర్భూత జలాఘమై, శివసుతోద్భాహు ప్రభా వర్ధక
త్వాఽదేయాధిక హేతువై నెగడె. పాపం బేరు మన్నింతురే?
నే దిష్టుడగు తుద్రు సజ్జనుఁడు బంధింపంబయత్నింపజే.

అగ్గినేలు వాఁడు మ్రగ్గెను నగ్గిలో

నేలనేచువాఁడు నేలఁగలిసె

గాలినేలువాఁడు గాలిలోఁదేలెను

నీరు కలఁచువాఁడు నీరుగాఁజె

బాహులేయ కాల బాహు పంజరమున

నుక్కుఁదక్కినట్టి పక్కియగుచు.

దుష్టుడు తారకాసురుఁడు దుర్దమ ధూర్జటి పుత్రశక్తిచే
క్లిష్ట దశాలవాలుఁడయి కీడ్పడెఁ దొల్లిట. నట్టిభూమి ను
నృప్తి పవిత్ర కీర్తి, యనిశంబు సమాగత భక్త సంఘ సం
వేష్టిత పుణ్యతీర్థమని, పృథ్విని సుస్థిరమయ్యె నేటికిన్.

స్కందుఁడు తారకుఁ బితృపతి

మందిరమున కతిథిఁజేయు మాన్యస్థలమై

“చందూ” రను నామము జగ

మందున గడియించియుండు నాప్రాంత మొగిన్.

దేవాలయమునకు ముందు శిల్పకళా విలయమైన యొక సమున్నత గోపుర
మున్నది. ఆ క్షేత్రములో నపాంపతి యతి భీకరుఁడు. ఉత్తీష్ట భీకరకరములతో
హంకరించుచుండును.

కనుగొనలేదు నేను దిరుగాడిన యాత్రలయందు నెక్కడన్,

వణకును బుట్టఁజేయు నటువంటి పయోనిధి భీషణోద్ధతిన్,

జనులను స్నానకాంక్షులను, సాగర భూతము, త్రోసి చేతులన్
వెనుకకు ముందు కూపి పడవేయును సైకత వేడులందునన్,

లేచి తానమాడ రేవున కేగగా

ఏచి నీటిరాశి తాచి విసరు

మునుక మాట దైవ మొక్కజే యెఱుఁగును

కాలు మోప భయము కడలిలోన.

తండ్రి రెచ్చిపోయి తనయుని పౌత్రిని

రెచ్చఁగొట్టి, మిగుల రెచ్చినట్టి

యామెచేతఁ జేసె నాత్మ పౌత్రుని వృద్ధి

భూతముల కసాధ్య మున్నె! జగతి.

గాలికి లేచుచున్న యచటి యసుకతుపానులు మరు భూములలో విజృంభించు
విసుకతుపానుల జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుచుండును.

స్నానమాడ తిరిగి సాగరతీరముఁ

జేరఁబోవఁ జూచి సింధురాజు

తెక్కఁబట్టి, లాగి ప్రక్కలఁ బడవైచి

నవ్వె నుఱుఁగు కాంతి నివ్వటిల్ల.

ధనమదాధికుండు తనవంటివాఁడేడి ?

యనుచు విట్టవీగి, యనడ నెత్తి

పైనఁ గాలిఁజెట్టి, పకపకనవ్వును

లేని వాని బాధ లీల ధనికి.

ఆ తీరములో సదాచరుండు సదాచరుఁడై నిరంకుశుఁడై సంఘరించు
చుండును. పైగా నాతఁడు రత్నాకరాశ్రయుఁడు గదా. ఇంకవాని చాటి కడ్డమేమి
యుండును. వస్త్ర చోరుఁడననిది యాధూర్తనకున్న యమోఘమైన విరుదము.
ఆ సముద్ర తీరమున వాని యాగడములు గడిలేనివి.

పైని బట్ట యెగుర బలమైన గాలికి

కట్టుకొన్న బట్ట పట్టుతప్ప

పుణ్యతీర్థమందుఁ బోకిరి పనిచేయు
గాలికన్న తుంట కలఁడె జగతి.

కదలి దౌష్ట్యమును సురగాలి దురుసుతనమును నహించి దైవదర్శనము
చేసికొంటిమి. ధర్మస్థలలో వలెనే యిక్కడఁగూడఁబీచు తీసిన కొబ్బరికాయనే
దైవమున కర్పింతురు,

శిఖను గలిగి యుంట శిష్టుల యాచార
మందువలన సశిఖమైన నారి
కేళ మిత్తురొకట. వేళమ యీపైన
శిఖను దీసికాని శివునకీడరు,

ఆర్పణంబువేళ సాంగము ముఖ్యము
భక్షణంబు వేళ వ్యర్థ మదియ
టంచు నిచట యట్టి యాచార ముండెనో
లేక యిట్టిరీతు లేల కలుగు,

“శివున కిచ్చు వేళ శిఖలేని ముక్కంటి
పండు కేల మొదట నుండుపీచు”
ననుచు నెంచి యచట నాదినే పీచును
దీసి యిచ్చుచుండ దేవతలకు,

ఈ క్షేత్రములో భస్మము గంధము ఆకులలోఁబెట్టి భక్తులకిత్తురు. ఆ క్షేత్ర
ములో బస్సువారు మాకొక యిపరిశుభ్ర ప్రదేశములో బంతుకుడుపు నేర్పాటు
చేసినారు. “అగ్నిపుల్ల, కుక్కపిల్ల చుట్టముక్క, యిటువంటివేవీ అనర్హములుకావు
కవితకు” అని శ్రీశ్రీ చెప్పినట్లు యాత్రా పరులకు అందులో వ్యాపార దృష్టితో
బస్సులు వేయువారికి, బసకుగాని, భోజనములకుగాని, అనర్హములుకావు యెటు
వంటి ప్రదేశములును అని బాహాటముగా చెప్పవచ్చును. అక్కడ నుండి మేము
రామేశ్వరముఖమంటప సదృశమైన మంటపముఁ జేరఁబోయితిమి.

మం ట ప ము

మా పుష్పకము తిరుచ్చందూర్నుండి బయలుదేరి గ్రుక్కతిప్పకొనకుండ
నాటుగంటలు ప్రయాణము చేసి 12-10-84 రాత్రి 7 గంటలకు మండపము

చేరినది— రామేశ్వర యాత్రీకుల బస్సులన్నియు మండపములో నాగిపోవును. ఆవల మహా సముద్రము. ఆగక యేమి చేయఁగలవు.

మండపములో సింహళ ప్రభుత్వపుఁగార్యాలయమున్నది. అచటి యధి కారులవద్దనుండి యనుమతి వ్రతము లభించినవారే సింహళమునకుఁబోవనర్హులు. మండపమునుండి రామేశ్వరము రైలుమీద పోవలయును.

ఆ మండపము, రామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయమునకు, మండపము వంటిది. దైవదర్శనమునకుఁ, బూర్వము. అనంతరము భక్తులు దేవాలయ మండపములోఁగొంత సేపుందురు. అట్లే రామేశ్వరదర్శనాభిలాషులు. రామేశ్వరము వెళ్ళునపుడు, వెళ్ళివచ్చినతరువాతఁ బ్రయాణానుకూల్యత కొఱకై మండపములో కొంత సేపాగుదురు. కావుననే మండపము రామేశ్వరాలయ మండపమైనది.

మండపము చిన్న స్టేషను. జనము విస్తారము. అచ్చట చోరభయ మధికము. నిద్రపోవుటకు వీలులేదు. రైలువచ్చుటకు చాల నాలస్యమున్నది. నిద్రపోకుండుట దుర్లభము. ఏమి చేయవలయును. అప్పుడు మేము.

అచ్చ భల్లము చెట్టుపై, నాదమఱచి,
నిద్రపోవుచు నొకకంట, నెల్ల దిశల
చూచుచున్నట్లై యొకకంట, వేచి యొకట,
లాతి గున్నితి, మా శివరాత్రి నాఁడు.

ఆ రాత్రి మేము అవకాశాభావముచేత విజముగా నిరాహారలమే. నిర్మిద్రు లమే. అందుచేతనే ఆరాత్రి మాకు శివరాత్రి యైనది. నిద్ర త్వ నిరాహార త్వములు శివరాత్రి దీక్షంగములే కదా !

ఇంతలో ధూమశకటము వచ్చి యాగినది. అంతకు ముందు ఎంతో అప్యాయముగా మాట్లాడువాడు బండిరాగానే యెవరికి వారుగా బండిదగ్గఱకుఁబరుగు లెత్తిరి. స్వార్థమునకు ధర్మము బలియగుచున్నదిగదా.

తొట్టెను దేనెయున్న రసధూర్వహమత్త మనస్కముల్ పెనన్
దృట్టును దీర్ప నేకమయి తెట్టువఁగట్టిన తేనెతిండు, లా
పట్టిన తేనెవాయ విడి పాఱవె దిక్కున కొక్కటాచు. గూ
పెట్టినఁ బల్కునే జనుఁడు, పృథ్విని స్వార్థములేని యచ్చటన్.

లోకము సాంప్రదాయమిది, లోతుగఁ జూచినఁదేట తెల్ల, మే
వో కలుషార్థ సిద్ధులను బొందఁగ నైక్యత నావహించి మి
త్రాకృతినుండి యర్థము ముందంబున నంది యనంతరంబు వే
తై కడకొక్క మాటయును నాడక చూడక పోవుచుండుటల్.

మనసు మఱుఁగున నై జమ్ము మాటుపఱచి

పైన వెన్నను బూయుట పాడినేడు.

వెన్న కఱుగద! ? స్వార్థము వేటు పడద ?

స్వ స్వ భావంబు విడుచుట సాధ్యమగునె ?

మేము త్వరగా బండిదగ్గఱకుఁబోయి యొకపెట్టెలోనెక్కఁజోతిమి లోని
వారు. “ఇక్కడ చోటులే”దని తలుపుల మూయుచుండిరి.

మానవ నైజ మియ్యది యమానుష, మాతృకు పెట్ట పుట్టెనా !

తానుగ నన్యపాదములఁ దప్పక పట్టును, గట్టునెక్కెనా !

తానయి చేరువారినిఁ బదంబునఁదాఁచును. నిట్టి దుర్గుణం

బీ నరజాతి నీడునపుడే మన జాతికి వచ్చు మోక్షమున్.

వాని యబ్బహిమ్మ ! బండిలోఁదానెక్కి

తావు లేదటఁగఁచుఁ దఱుముఁబెఱచు

దాను బడ్డ బాధఁ దలపోయఁడించుక

మంచి విస్మరించుఁ గ్రించుగుణము.

రైలులో జనమెక్కువగా నున్నారు. ఎట్లో కష్టపడి మా శ్రీమతిని
సామానును ఒక పెట్టెలోనికిఁద్రోసితిని. ఇంతలో రైలు కదిలినది. ఏమి చేయ
వలయును ? ఇంతలో రైలు గమనమున కనుజ్ఞనిచ్చుచుఁ బచ్చజెండా నూపుచున్న
గార్డు చేతిలోనుండి హరిత ధ్వజము జాఱి క్రిందఁబడినది. అందువలన నాతఁడు
బండినాపి దిగి జెండా తీసికొని తిరిగి బండి నెక్కులోపల నేనుద్వరగా వెళ్ళి
రైలెక్కి భగవంతునకుఁ గృతజ్ఞతల నర్పించుకొంటిని.

ధూమ శకటము మండపము స్టేషన్ వదలినది. “పాంబన్” స్టేషను
జేరినది. అక్కడనుండి సుమారు రెండు మైళ్ళు రైలు బ్రిడ్జిపై పోవును.
ఆ రైలువంతెన 1914 సంవత్సరములో నిర్మింపఁబడినదట.

పాదరసమును బోలు నవార్య బుద్ధి
మంతు లత్యంత విజ్ఞులు మాన్యులైన
యట్టి విజ్ఞాన సాగరు లా యగాధ
సాగరునిపైన నదమమేధ ప్రోగుచేసి.

ఓడలు వచ్చునప్పుడు మహోన్నతి నందుచు నోడయేగుడున్
బాడబధారిపైన నొకవంతెనగా నమకూరి రై శృకున్,
వేడుక చేయుచున్ గమన నిర్గమనంబులఁ జూడముచ్చుటై
పోడిమిఁగూర్చు వంతెనను బొల్పుగఁ గట్టిరి యింజనీయరుల్.
వామనమూర్తి వోలె నొకపాదముతో దివి నాక్రమించు నా
పై మహి నాక్రమించు నొక పాదముతో, మఱియొక్క యంజ నే
సీమను బెట్టునో యెఱుంగఁజెల్లునె? సాగర దేహపీఠిపైఁ
బామకయున్నఁ జాలు. నదె భాగ్యము. వారధి యాగ్రహంబునన్.

ఆ వంతెన కిరుప్రక్కల ఆధార స్తంభములు లేవు. వంతెన పైకెగయు
నంతమేర మాత్ర మాధార స్తంభములున్నవి.

పైన చలించుచున్న వంతెన, క్రింద నుత్తుంగ తరంగములతో హుంక
రించు మహా సముద్రము. ఏ మాత్రము పొరపాటు జటిగినను ధూమకళటము
కడలికడుపులో దీర్ఘవిద్రవోవలసినదే.

గాలిలోఁ దేలిపోయెడు గాలిపటము
శూన్యమందున విరివిగా సురుంగుసట్లు
రైలు వారధిపైఁబోవు. నీల దేహు
కట్టడికి మాఱుకలదె? జగంబునందు.

అట్లా సహస్రపాదుఁడు ప్రదేశాను కూలముగా మందగమనుఁడై మమ్ము
నిరపాయముగా రామేశ్వరము చేర్చినాడు.

రా మేశ్వ ర ము

రామేశ్వరము హిందూదేశమందలి మహాక్షేత్రములలో నొకటి. ఇది
యంతరీపము. ఇది సముద్ర మట్టమునకు వందయడుగుల యెత్తుననున్నది. ఈ

క్షేత్రము చత్రాకారము కలిగి యున్నది ఈ ద్వీపమునకు “నచలద్వీప” మని మఱియొక పేరున్నది.

పరిణామ శీలమై పరఁగు లోకము, లేదు

దాని శక్తికి నసాధ్యము కనఁగ

వనములు ధనములు పర్వతంబులు సము

ద్రము లన్ని మాటు యధార్థ మిదియు

సృష్టి మాటును మాటు స్రష్టయద్యోగము

ముమ్మూర్తులే మాటిపోవు చుండ్రు

మాటని దొక్కటే మహిమాన్వితము నాఁడు

నేఁడును నుడివోని నిత్యశక్తి

పాపవాతూల వహ్ని, సోపాన పంక్తి

స్వర్గ సాధము నెక్కఁగ, బ్రహ్మజేత

కనఁగ రామేశ్వరమై భావనకునందు

కనుక నిశ్చల నగరమై గణుతికెక్క.

ఈ క్షేత్రము భారతదేశమునఁ బ్రకటి చెందిన- రామనాథ్ (రామేశ్వర) ద్వారాకానాథ్ (ద్వారక) జగన్నాథ్ (పూరీజగన్నాథ్) బదరీనాథ్ (బదరి) ఆను నాధ చతుష్టయములో నొకటి- యావద్భారతములోఁ బ్రసిద్ధి చెందిన ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగ క్షేత్రములలో గూడ నొకటి.

ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగములలో మొదటిది సోమనాథాలయము. ఇది గుజరాత్ రాష్ట్రములో నరేభియా నముద్ర తీరముననున్నది- ఇది చాల పురాతనము. పూర్వ మిస్వామి యర్చనకై గంగనుండి జలమును గాశ్మీరము నుండి పుష్పములను బ్రతినీత్యము తెచ్చెడివారట సోమ నాథాలయమున కా నామమువచ్చిన విధ మిట్లు చెప్పఁబడినది.

దక్షుఁడు బ్రహ్మలందుఁ గడుదక్షుఁడు. వడ్డశవారముల్ తగన్ గుక్మి ఘరించె నాతనికి, నొక్కడు పుత్రుఁడు లేడు వారిలో

నక్షిశరుండు చేకొనియె నాతని పెద్దకుమార్తె. నిచ్చె నా
దక్షుండు నిర్వదేడుగురఁ దారల నోషధి జాల భర్త కున్.

రోహిణి తారలందుఁ దనరున్ సుకుమార విలాస హావభా
వాహృత సర్వలోకయము, యామె గనుంగవ నిల్లుకట్టె ను
త్సాహముతోడఁ జంద్రుండు, నిశాదివముల్ నిముసంబులయ్యె బ్రే
మాహవ యోధ్యభూత తరుణాద్వయ తద్వయ సౌఖ్య యాత్రలో

శీత కన్నువైచె శీతకరుండు వే

తైన తారలందు నగ్ని పొడమ

శీతకరమె నీరజాతము లందున

చిచ్చుపెట్టి గాదె మచ్చనందె.

చంద్ర ముఖమ్ము దూరమయి, సారస నేత్రలు సర్వసౌఖ్యముల్
సంద్రము చక్కెరై కలుగ, జక్కని జీవిత శోభ యగ్నిలో
నం ద్రవియించినట్లు గణనాధిక బాధలనంది, తండ్రి చే
రం ద్రుతపద్ధతిం జని రురమ్ముల మోదుచుఁ దీవెచేతులన్.

కృత్తిక చెల్లియింటఁ గనుపించదమాస, జగమ్ము నందుఁ గ
న్నెత్తిన యంధకారమె యహీనము కన్నడు. రోహిణీశుండై
చిత్తజు మేనమామ మనపిచ్చిన ప్రేయసి మోవితేనెలో
మిత్తుగఁ దేనెటీగయయి మంచికి వంచన చేయుచుండుగన్.

కడుపునఁబండు పంటలను గాతీయ పెట్టు నిశాట కీటకం
బడపఁగ దక్షధాత జలభాండముపైకి నదృష్టి బంప నా
జహము మహోగ్రమై చని నిశాపతి నెత్తిన వహ్ని కీలన్
బడబడఁబోసె. రాజు తను వాయది మ్రింగెను రాజయశ్శయ్యె.

చిక్కిన మేనివానిఁ, దనచేష్టకు సిగ్గిలి మోము చూడకే
ప్రక్కలు చూచువాని, తన భామల బాములుపెట్టు పెట్టచే

ప్రసక్కుచు నున్నవాని, తన రోహిణి వక్షపుఁ జందనాంకముల్
తక్కఁగఁ జేయువానిఁ, గని దక్షుఁడు శీతమయూఖ నిట్లనెన్.

“ఓయీ ! తమ్ములవైరి ! నీ కరములం దుంచంగ నా కన్నులన్
న్యాయంబెంచక బెల్ల మొక్క యెడ సున్నంబన్య నేత్రంబులన్
వేయం జూచితి వంచనన్. గలుషముల్ పీడింపవే కర్తలన్
నా యీ శాపము పొల్లువో దయినఁ గొంతన్ మార్తు నీ మామగా.

మాసము నందునన్ సగము ప్రవర్గుచు వ్యాధులఁ, దక్కు నర్థమున్
వేసటఁ బాసి యుండు, మిటు బిడ్డలకోసము క్రమ్మరించితిన్
వీసమొ వీశెడో వ్యధలు వీడక యెప్పుడు వెన్నుదున్నుచున్
గానిని జెట్టుచుండు నిను, గాపురుషున్ వృజినంబు వీడునే.

మక్కువ మిక్కుటంబగుడు మానక రోహిణి యింటియందు నీ
వెక్కువ యుండవచ్చు మురిపెంబునఁ, దక్కిన యాంశ్రకెల్ల స
మ్యక్కుగ భాగమీయ వలెనయ్య ! తరించితి వేనిఁ గట్టడిన్
నిక్కిన వ్యాధిచేత మరణింతు” వనెన్ మృగశీర్షుఁడా యెడన్.

తపసి కన్నాప, తెవులుచేఁ దపనపడుచు
స్త్రైమిత మందఁగ లేక విశ్వేశుఁగూర్చి
తపము చేసెను. బూత గోత్రాంకమందు
బ్రహ్మచర్యంబుఁబూని నిర్భర సుదీక్ష.

ఇంద్రియంబుల నాపి ఈ శాను సేవింపఁ
గనుల విందయ్యె ముక్కంటి వేల్పు
ఆత్మ పుష్పంబును హరుని పాదంబుల
నర్పించి నిలచె శీతాంశుమూర్తి.

నీ మామ శాపము నిలువెల్లఁబోవదు
కాని నా యాన నిన్నానలేదు

నే పక్షమందది యీ రీతి దయతోడ

వరమిచ్చితిని నీకుఁబంటసామి.

అనుచు వరమిచ్చి యరిగెను సభవుఁ డపుడు

సగము రోగము కుదిరి శశాంకధరుఁడు

దారలందఱ కెడఁదలోఁ దానమిచ్చి

కొంత సుఖముండెఁ పొరపాటు చెంతఁబోక.

సోముఁడనఁగను శశి, బేసి చూపు పలన

నీరుజుండేచుఁ దేటగా నెగడుకతన

సోము నాథుండు శివుఁడట, సోమనాథ

నామ మందెచు, భక్తుల నోము పూన్కి.

ఆవల నెవరో భక్తులు

దేవశమును గట్టియందు దేవుని నిలుపన్

కోవెల ప్రసిద్ధమయ్యెను

దేవాశ్రయ సోమనాథ దేవాలయమై.

దక్షిణజాపతి చంద్రునకిచ్చిన దుర్బరక్షయవ్యాధి వరమేశ్వరునిచే విచ్చట నా భానవ్యాధిగ మార్చఁబడుటవలన నీ క్షేత్రము మహా క్షేత్రమైనది. ఈ పవిత్రదేవాలయమును. 1025లో మతోన్మాదియైన మహమ్మద్ ఘజనీ దోపిడి చేసి ధ్వంసముచేసినాఁడు 1951 మే 11వ తేదీన ఈ దేవాలయము పునః పవిత్రము చేయఁబడినది. ఈ సంస్కరణ కార్యక్రమము మన తొలి రాష్ట్రపతి బాబు రాజేంద్రప్రసాద్ గారి యాధ్యక్షమున జరిగినది.

2. రెండవ జ్యోతిర్లింగ క్షేత్రము శ్రీశైలము- ఇచ్చట శివుఁడు స్వయం భువు- ఈ క్షేత్రమునకు “దక్షిణ కైలాస” మని ప్రసిద్ధి యున్నది.

3. మూడవ జ్యోతిర్లింగ క్షేత్రము కాశీ విశ్వేశ్వరాలయము విశ్వస్య= సమస్త జగతాం, ఈశ్వరః=షడ్గుణైశ్వర్య ప్రదాతా ప్రభుః” సమస్త లోకములకు షడ్గుణైశ్వర్యము విచ్చు ప్రభువని యర్థము.

1494లో “సికిందర్ లోద్దీ” యను మహమ్మదీయుఁడు ఈ యాలయమును గొల్లఁగొట్టినాఁడు, ఆ పాపఫలముగా నాదేశములోఁగఱపు కాటకము లేర్పడినది.

కఱవునకు గుఱియైన ముస్లిములు “నారాయణభట్టు” అను పండితునితో ధలవలనఁ దమ జాతివాఁడు చేసిన తప్పును దెలిసికొని హిందువులతోఁ గలసి 1569లో నా దేవాలయమును బునరుద్ధరింపఁజేసిరఁట.

1669లో నొరంగజేబు విశ్వేశ్వరాలయమును మరల గొల్లఁగొట్టచున్న పుడు గర్భాలయములోని జ్యోతిర్లింగమెగిరి యచటకు నేబదిగ జములు దూరములో నున్న పెద్దబావిలోఁ బడినదఁట. ఇప్పటికిని భక్తులు గుడిలోని విశ్వేశ్వరుని దర్శించి తరువాత భావిలోనున్న మూలవిశ్వేశ్వరునకుఁగూడ, బూజలఁజేయు చుందురు.

3 విశ్వస్య, మోక్షరూపజగతః ఈశ్వరః = ప్రభుః = మోక్ష సామ్రాజ్యము నకుఁబ్రభువని యర్థము.

4. నాల్గవది యజ్ఞయనియందలి మహా కాశేశ్వరము- కాశమనగ నర్పము. పూర్వమొకప్పుడు చూషణుఁడను రాక్షసుఁ డుజ్జయినీనగరమును నాశనము చేయుచుండగాఁ బరమేశ్వరుఁడు భక్తుల ప్రార్థనములను మన్నించి మహాకాశ స్వరూపుడై మహాగర్భ పూత్కార ప్రచండ ప్రభంజనాహతులలో నారక్కనుని నుక్కడఁబడించి మహా కాశేశ్వర నామముతో బ్రసిద్ధి చెందినాఁడట ఈ యాలయము ‘శివప్రా’ నదీతీరమున నున్నది.

5. ఓంకారేశ్వరాలయము. ఓంకారము ప్రణవస్వరూపము- అదియే భగవత్స్వరూపము- ఓంకారరూపః ఈశ్వరశ్చ = ఓంకారేశ్వరః అనిగా నోంకారరూపుఁడైన ఈశ్వరుఁడని యర్థము- మఱియు నీ గుడిలో నొంకారిము వినఁబడుచుండు నఁట. ఇది మధ్యప్రదేశములో నర్మదా నదీతీరముననున్నది- ఈ జ్యోతిర్లింగము చుట్టు నిరంతరము నీరు నిలచియుండుంది. అందు వలన దిసిని “అబ్లింగ” మని కూడ ననుచుందురు.

6. కేదారేశ్వరాలయము- ఇది హిమాలయుని ఒడిలో నున్నది- సహస్ర కవచ రాక్షసపార్థమై తపస్సు చెయుచున్న సరనారాయణుల కోరికమీదఁ బరమేశ్వరుఁడిట ఎలసినాఁడట- ఈ స్వామి నామము కేదారేశ్వరుఁడు. “కేదార” మను పేరుగల క్షేత్రమునకు నీశ్వరుఁడు. ఆయనయొక్క యాలయమే కేదారేశ్వరాలయము.

7. త్ర్యంబకేశ్వరాలయము- ఈ యాలయము మహారాష్ట్రమందలి నాసిక్కు 32 కిలోమీటర్ల దూరములో గోదావరి యొడ్డుననున్నది ఇచ్చటి స్వామి త్ర్యంబకేశ్వరుఁడు. అనగా మూడు కన్నులు కలవాఁడని యర్థము రెండు కండ్లపరెనే మూడవ కన్నుకూడ స్వామి మోముపై స్పష్టముగాఁ గనుపించుచుండుటయే ఆ పేరునకుఁ గారణము. ఈ కథ వద్ద పురాణాంతర్గతము.

8. వైద్యనాథాలయము- ఇది పశ్చిమ బెంగాల్‌లోని “సంబల్” పరగణాలో నున్నది. ఇచ్చట రావణాసురునకు నీశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమైనాఁడట “వైద్య” అను భక్తుని నామముతో భవుఁడిట వెలసినాఁడట.

9. భీమశంకరాలయము- ఈ యాలయము ‘పూనా’ జిల్లాలోని భోన్‌గిరి (భువనగిరి) సమీపములో నున్నది. భీమశంక (దుష్టానాం) శంకరశంక (భక్తానాం) ఇతి భీమ శంకరః. అని విగ్రహము. అనగా దుర్మార్గులకు భయంకరుఁడు సన్మార్గులకు శుభంకరుఁడని భావము. ఈ యాలయము సముద్ర మట్టమునకు 3400 అడుగుల యెత్తుననున్నది. శివుఁడిచట త్రిపురాసురలను సంహరించినాఁడట ఈ లింగమునుండి గూడ జలబిందువు లూరుచుండును.

10. ఘుశ్మేశ్వరాలయము- ఇది ఎల్లోరా గుహలకు సమీపములలో నున్నది. ఈ జ్యోతిర్లింగము ఘుశ్మేశ్వరనామ ప్రసిద్ధము.

11. నాగేశ్వరాలయము- ఈ యాలయము ద్వారక నుండి టిబెట్ పెళ్ళు త్రోవలో నున్నది- ఇచ్చట శివుఁడు సర్పభూషణుడై నాగేశ్వర నామముతో ప్రసిద్ధి కెక్కినాఁడు. ఇది శివ పురాణాంతర్గతము.

12. రామేశ్వరాలయము- ఇది రామేశ్వరములో నున్నది. ఇది పన్నెండవ జ్యోతిర్లింగము. ఇచ్చట శివుఁడు శ్రీరామునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడినాఁడు.

ఇవి పన్నెండు జ్యోతిర్లింగములు. వీనిలో నొకదానిని వివరించితిని తక్కినవిగూడ పురాణ ప్రమాణములు కలవియైనను గ్రంథ విస్తరభీతిచే సంగ్రహించితిని.

వారణాసియందలి గంగోదకముతో రామేశ్వరునకభిషేకము చేసినచో యాత్రాఫలము సంపూర్ణముగ లభించునట సర్వమత సహనము హైందవ లక్ష్యము- సర్వ దేవాలయములలో సర్వవర్ణములవారికిఁ బ్రవేశార్హత యుండుటయే యందులకు నిదర్శనము.

కొన్ని మతములు వితండపరములు- అనగాఁ గేవలము పరమత దూషణమే లక్ష్యముగాఁ గలవి. కొన్ని మతములు జల్పపరములు- అనగాఁ దప్పైనను నాత్మ పక్ష సమర్థన శ్రద్ధాశువులు- హిందు మతము వాదపరము, వాదమనగాఁ దత్త్వి నిర్ణయార్థకమైన తర్కరూపము- అందువలననే యది యాదిత్యునివలెఁ బ్రకాశించు చున్నది.

వివిధరూపములైన నదుల కన్నింటికిఁ దనలో స్థానమిచ్చి వాని భిన్నత్వములో సముద్ర మభిన్నత్వమును బ్రదర్శించి తాను మాత్రము నిర్వికారముగ నున్నట్లే యతి విశాలమైన హిందూమతము సర్వమతములకూఁ దనలో నాశ్రయ మిచ్చి తానేమాత్రము రూపాంతరమును బొందక వానికన్నింటికి సమన్వయము చేయుచున్నది- అందువలననే యది యద్వైతయతమైనది. మతరాజమైనది- అజరామరమైనది.

కొండలయ్యలా, హిందూమతములో మత సామరస్యము లేదనియు ఆ మతము కొందఱితే పరిమితమనియు నవిచారితాభిధానమును జేయుచున్నారు. “విద్యా వినయ సంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తీని. శునిచైవ శ్వపాకేచ పండితాః సమ దర్శిన్ః-” “సమత్వం యోగ ఉచ్యతే” ఇత్యాది గీతాచార్యోపదేశములు వారికి శ్రవణ గోచరములు కాలేదేమో. భారత పవిత్రేతి హాసముల వాసననైన నెఱుఁగని వారికి హిందూ మతప్రాశస్త్య మెట్లు తెలియును

కడవాని కుక్కుకిఁ గల పేలపిండి న

ర్పించు సక్తుప్రభుఁ డెచటివాఁడు

కడజాతి పశువుతోఁ గల జీవితము ముడి

యిడినట్టి ధర్మరా జేచటివాఁడు

ఘ్రాణము బలిపెట్టి పారావతము మోము

పెలిగించు శిబి యేడ పెలసినాఁడు

అడుగువేసినఁ జీమ యణగారు నని యెంచు

ధర్మరా జేనేలఁ దనువుఁదాల్చె

ధర్మ శాస్త్రాంతర మర్మజ్ఞుఁడైన ధ

ర్మవ్యాధుఁ డెక్కడ మాచ్యుఁడయ్యె

జీమూత ధర్ముఁడు జీమూతవాహనుఁ

జేనేల నేల జినించియుండె

“ఆత్మవత్సర్వభూతాని, యను మహార్థ

వాక్య మేక్షితిలో నిరవందియుండె

అట్టి హైందవభూమి యథార్థ రూప

మెఱుంగ కాడినమాట గ్రహింపదగునె?

“నశ్వరమైన లౌకిక మనాదరణీయ” మటంచు, సర్వమున్
శాశ్వత సిద్ధికై గతిక చాయను వీడుచు, నింగిరిక్కలై
విశ్వముఁ గాంతివంతముఁగఁ బేర్చిన పెద్దల వారసత్వమై,
విశ్వ జనీన కర్మమయి వేస విధేయమునౌచు, సర్వదా
విశ్వసనీయ ధర్మమును, వీటిడియా తెగనాడు వాఁడెలన్.

కంటి దోషముచే దివ్యై, కానఁబడదు

కానఁబడనట్టి దోషము కంటిదిగద !

కంటి రోగముఁ బోఁగొట్టఁగడగవలయు

కాని దీపము నిందింపఁ గలదెనిద్ది.

పురుషులు చేసిన జ్ఞాతాజ్ఞాత దోషములన్నియు— సేతుస్సాన— రామ
లింగేశ్వర దర్శనములవలన నశించునని పురాణ ప్రవచనము.

స్త్రీలకుఁ బ్రత్యేకముగా సంభవించునది ఋతుదోషము. ఋతుకాలము సమ్యక్
జ్ఞాతము కానందువలన ప్రతి మహిళయు నా కాలములోఁగూడ హవ్యకవ్యాదు
లందుఁ బాల్గొనుచుండును. అందువలన నామెకు మహా పాప నువశ్యము సంభ
వించును. ఆ పాపము, ప్రత్యేకముగాఁజేయుఁ గర్మలవలనను, సేతు స్సానము
వలనను నశించును. కావుననే స్త్రీలకు సేతు స్సానము ముఖ్యము.

సేతుస్సానవిధి :- సేతుస్సానాన్నియైన పడతి తెల్లని కొత్తచీరను దెచ్చి పురో
హితున కీయవలెను. ఆ తఁడా చీరను వసంతములో ముంచి యా స్త్రీకే యిచ్చి
వేయును. అపుడామె యరుణ వస్త్రధారిణియై సైకతలింగమును జేసి దానికి షోడ
శోపచార పూజ చేసి— ఆ సైకతలింగమును సముద్రములో కలుపవలెను. పిమ్మట

దేవ దానాదికమును నిర్వర్తించి యథా దక్షిణగా నాశోణ వస్తుమును బురోహితున కీయవలయును!

శ్వేత వస్తుము స్త్రీయొక్క సాత్విక హృదయ సూచకము. దానిని వసంత ములో ముంచుట స్త్రీ అజ్ఞాత ఋతుకాల దూషితయగుట. దానిని త్యజించుట యనగా తనకు సంక్రమించిన రజోదోషమును సేతుస్నాన జన్య పుణ్యముచేతఁ బాపుకొని పరిశుద్ధ యగుట యని భావము.

సేతుస్నానానంతరము మేము దైవ దర్శనమునకు వెళ్ళితిమి ఆ క్షేత్రాధి పతిపేరు రామలింగేశ్వరస్వామి.

లింగరూపః ఈశ్వరః = లింగేశ్వరః- రామేణ ప్రతిష్ఠితః లింగేశ్వరః = రామలింగేశ్వరః- అనివృత్తత్యర్థము- అనగా శ్రీరామనిచేత ప్రతిష్ఠింపఁబడిన యీశ్వరుఁడని భావము- ఆ శివలింగము రామ ప్రతిష్ఠితమైన విషయ మిట్లు పురాణములో నున్నది.

తొల్లిమినుకులు సకల శాస్త్రోక్తిచయము

జేర్లమైనట్టి పండిత శ్రేష్ఠుడతఁడు

నిచ్చ నవకోటి శివలింగ నియమపూజఁ

బుణ్యనిధి యింద్రజేత యా పుణ్యజనుఁడు.

ప్రేగుఁ బెకల్చి భీమవిధి భీముని మెప్పునకై యొనర్చి స
ద్రాగము రుద్రవీణ సచరాచరపృథ్విద్రవింపఁ బాడి శ్వే
తాగనివాసి మెప్పుఁగని దద్దయు సామము నుస్వరంబుఁగాఁ
గ్రేఁగయి వ్రాసినట్టి ఘనకీర్తియగున్ దశకంఠుఁ డీయిలన్.

బ్రహ్మ భక్తుఁడు బ్రాహ్మణ ప్రథిత యశుఁడు

చాలకే కాలకర్మముల్ శీలవతిని

నీతఁ జెఱుగొనె, దానితోఁ జెఱుగి పోయె

దిగ్విగంతరపూర్ణ తత్తేజమెల్ల.

ధర్మము నుద్ధరింప వసుధాతలమందు జనించినట్టి యా

కర్మ ఫలప్రదాత పలుగాకిని రావణుఁడంపె దానిచేఁ

గూర్మమువంటి యాతనికిఁ గొంతయఘమ్మును బ్రాప్తమయ్యె నా
ఊర్ముల నీఁగఁగాఁ దరమె యొంకృతి మానస చక్రవర్తికిన్.

ఆ కలుషంబుదాటఁ బ్రవధాధిపలింగము యోగ్యభూమిలో
శ్రీకర సన్ముహూర్తమున శిష్ట విధానఁ బ్రతిష్ఠ చేయుటే
యేకవిధం బటంచును మునీశులు చెప్పఁగ రామచంద్రుఁడున్
మేకొని లంకవీడి తన మేదినికిన్ జనుచుండ నంతలో.

మూర్తము దాపురించె, నది పూర్వ సముద్రము, దానియెడ్డునన్
వర్తుల రూపు నిల్ప రఘువంశధరుంధరుఁడెంచి కాశిలో
వర్తిలు లింగరాజమును భవ్యముఁ దెమ్మని యాంజనేయు ని
ర్వర్తితరామ కార్యునిఁ ద్వరన్ బనిచెన్ నిజకార్యసిద్ధికై
వెళ్ళెను రామభక్తుఁ డతి వేశము. లగ్నము వచ్చె, లింగ మీ
రాళ్ల సనూహమందుఁ గనరాదని జ్యోసులు చెప్ప, సీతయున్
వ్రేళ్లను సైకతంబుఁగొని శ్రీపతియానతిఁజేసె ధూర్జటిన్
దెళ్ళెఁ దరంగబాధకది, తీర్చెను జానకిఁ, దీతె లింగమున్.

నెత్తికి నెక్కెమూర్త మిటనిల్వదు సైకతలింగ మబ్ధిచే
నొత్తుట, రామరామయు శ్రమోదక నిక్తలలాట భాగయై
తత్తరమంద దానికి నిదానము వార్ధితరంగమెంచి, చే
యెత్తియనెన్ గృథాఽరుణ సమీక్షణ తర్జిత వార్ధి హస్తయై.

రఘుకుల పూర్వ వర్ధిత ! పరాకున నుంటివ? శంభులింగమున్
రఘుకుల వార్ధివర్ధనుఁడు రావణ మారణ హోమ సంభృతా
త్యఘమును బాయ నిచ్చట స్వయంబుగ నిల్పఁగనుండ నీవె యా
మఘవముఖాశ్రయన్ జడధి ! మార్కొనఁజాతువ? నిండనూకలున్.

కాలము దాటరాదు కృతకష్టము నీఱగు నీదునీటిచే
ఫాలన ! బాంధవమ్ము నెడఁ బాయుచు విఘ్నము చేయుచుంటివా

నీలశరీర వహ్నిశర నిర్ఘృణతన్ జవిచూచి తప్పు డీ
వేల నయోని జాత ముఖ భీషణ భాషణ మాలకింతువో.

“ముడిచి చేతుల బుద్ధిగా నడంగి యుండు
కాకపోయిన నీ జాయ కంఠ సూత్ర
మట్టై యుండు”ది నన్ నదీమానినీశుఁ
డుండె కిక్కురు మనకుండ నుక్కుదక్కి.

ఇది యుడివోనిమాట యట జృంభదభంగ తరంగ సంచలత్
మద వివశుండు వారినిధి మంస కరుండు శాంత దేహుండై
కదలక యండు భీతి, నవి కంపితమైన జలాశయంబు నాన్
నిదురను జెందినట్లడగునే ? జలరాశి వినా నిదానమున్.

నిలువగ నాగడుబుడిగి నీరధి, మైథిలి సైకతస్ఫురత్
సలలిత శైవ చిహ్నమును సాగమ పద్ధతిఁజేసి, మూర్త మా
వలి కరుగంగనీక, రఘు వారిధి చంద్రుండు రాసుచంద్రు డా
జలనిధి తీరమందు మను సంస్కృతిఁ జేసి. శివప్రతిష్ఠయున్.

శివుండు నిలంబడెన్ జలధి క్షేత్రము నందున, వార్ధి కన్యకా
ధవుని బలంబునన్ బ్రబలధాతృ ముఖోద్గత మంత్రశక్తిచేఁ.
బవనతనూజుండచ్చటికి వచ్చెను, స్వేదము లూరుచుండగా
భవసహితాత్మహస్తండు వాయువు మించిన తీవ్రవేగుండై.

లింగము ధాత్రిపై నిడి నిలింపసమానుండు వాయు సూను డా
చెంగట సుప్రతిష్ఠితము శ్రీవర సేవితమైన లింగమున్
వంగియు వంగిచూచి కను పద్మము లెఱ్ఱిని కాంతులీన భూ
భంగము మోమునందు నెలవందంగ, బత్కెను గర్కశధ్వనిన్.

శివునిఁదెమ్మని యవిముక్త నీమకంపి
నన్నిముత్తునిఁజేసి తనాథ నాథ !

తగున ? యీ పని శ్రీరామ ! ధర్మమగునె ?
యూడి తప్పుట మిమువంటి యూర్జులకును.

ఊదములోన నీ ప్రతిమ తేవ తలిర్పంగ నిల్పుకొంటి ని
ష్పంద మనంబునన్, భవుని భావము హస్తము నందు నిల్పి యీ
చంద మెకాయెకిన్ శ్రమను శ్రద్ధను వీడియు వీడకుండ, మ
ద్బందిత పాద ! మీపద ముపాసన చేయంగ వచ్చియుంటినే.

నా తెచ్చిన ఈ లింగము
ఖ్యాతికి నెక్కంగవలయు ఖగవాహన ! నీ
పాతన లింగము, వెలికిన్
సితాపతి ! తియగలను నీ పరమేశున్.

చేయుము ప్రతిష్ఠ, నను నా
వాయుజ వాక్యంబు వినుచుఁ బరమాత్ముఁడు నో
యీ ! యీ మంత్రస్థిరుఁడో
నేయుండు నీకగునె ? హరుండు నిజగతిగనుమా !

తాను బెట్టిన మొక్కను ధరణినుంచి
వేటుచేయుట ధర్మ మే ? నేర నేను
సుప్రతిష్ఠిత లింగము నప్రతిష్ఠ
పాలుసేయంగ, ననఁ బల్కెఁ వాయుసూతి.

“స్వామీ ! తెచ్చితి వారణాసినిఁబ్రశస్తంబైన శైవాంకమున్
నా మర్యాదను పటింబుత్తునె ? రమానాథా ! పయోరాశి నీ
కామారిన బడవేయు, దంచును మహోగ్రాకారుడై నిల్చి శ్రీ
రామ స్థాపిత లింగ దేహమును దర్శం బొప్ప వాలముత్తి.
చుట్టి పెకల్పబూనె, నది సుంత చలింపదు, పెన్ జలంబుతోఁ
బట్టును బట్టిలాగు బలవంతుండు మారుతి, నాగలోకమున్

ముట్టిన లింగమింతయును ముప్పును బొందదు, మానడింతయున్
బట్టును గీశశేఖరుండు, మారహరుండు చలింపడప్పుడున్.

తనకుంగల్గిన శక్తి యంతయును వ్యర్థంబౌట స్వార్థార్థమున్
గనగానేరని యాంజనేయుండు మదిన్ గాఢంబుగా నున్న మే
దిని కాంత ప్రతిభా విశేషమును- మందీభూతనై జప్రభన్
గనుచున్ గేలు ఘటించె. మానసములోఁ గంజాత్తు చిచ్చుక్కికిన్.

తన పని కాకముందె వసుధావరు ముంగల మిత్ర మండలిన్
తనపని యాటకున్ దలను ధాత్రికివంచి త్రపానతాంగుండై
వెనుకొనియున్న భక్తునిఁ గపిశ్వరు నశ్రుతరంగ నేత్రుండై
కని రఘువీరుడాదరముగా నెద హత్తుచు బొంగి పొపుచున్.

పలికెన్, నీమది హనుమా

కలఁగుడు, నా చిత్తమంత కలఁగును. నిలచున్

తొలి భక్తుండు. మలి దైవము

తులలేనిది నీదుభక్తి, దోర్బల, మిలలో.

నీవు తెచ్చిన త్రిపురారి నిశ్చయముగ

నా ప్రతిష్ఠితి శశిమాళి నానుకొనియె

సెలయు. పూజలు జఱుగు నా విధముగానె

భక్త భగవంతులకు భేద భావమున్నె.

అనుచును రామచంద్రుండు శుభావహ కాలమునందు వాయునం

దనహృత భస్మధారి నట ధర్మ్యముగా నిలబెట్టె. నేటికిన్

మును రఘువీరుడిచ్చిన యమోఘ వచస్సును బట్టి యంజనా

తనయుని శంభుపూజ తొలుతన్ సికతాశివపూజ పిమ్మటన్.

జఱుగు చుండును నచ్చట. పైకతమ్ము

చిన్నదైవము. పెద్ద కాశీశ్వరుండు.

పెద్ద వానిని ముందుగాఁ, బిదపఁజిన్న
వానిఁజూతురు. లోక స్వభావమంతే.

తదుపరి నాలయమ్ము సుకృతాత్ముల పుణ్యము పక్షపాటచే
నుదితసు నయ్యె. భారత ధరోన్నత దేవ గృహగ్రగణ్యమై.
అది మొద లింతదాకఁ దఱుగన్నది లేక మహేశ్వరాశ్రయా
భ్యుదయ హిమాంశు చంద్రికలు మోదముఁగూర్చును సర్వజాతికిన్.
ద్రష్టలు దేవశంబునఁ బదంబుల నుంచుగ, నున్న తాత్ముఁడై
స్పష్టముగాఁగనంబడును బావని శంభుఁడు. వాని పొంత న
స్పష్టము గోచరంబగును బార్ధివ దై వము. దూడవెంట సఠ
తుష్టిగఁ బోవెయ్యాపు. తనన్యూనత నెంచునె ? తల్లియాగదా.

రామేలింగేశ్వరాలయము ప్రాకారత్రయ పరివేష్టితము. మొదటి ప్రాకార
ములో గర్భాలయమున్నది. దానిలోనే శివలింగదర్శయమున్నది. దానిలోనే
కోటి తీర్థము సరస్వతీ తీర్థము నున్నవి.

రెండవ ప్రాకారములో నమ్మవారి దేవాలయ మున్నది. ఆ ప్రాంతము
లోనే నందీశ్వరాలయమున్నది. అనేక తీర్థములు కూడ నున్నవి. ఇది 500 X
300, అడుగుల వైశాల్యము కలది.

మూడవ ప్రాకారము 17 అడుగుల వెడల్పు, 400 అడుగుల పొడవు
కలిగి యున్నది. ఇంత యందమైన విశాలమైన ప్రాకారము భారతదేశములో
మఱియొకటి లేదు. ఈ ప్రాకారములో గూడ గాలి వెలుతురు తగినంతగా
నుండును. మఱియు కోదండరామ, నటరాజ, సేతుమాధవస్వాముల యాలయములు
న్నవి. ఈ యాలయమునకుఁ దూర్పున సముద్రము, పడమర పురగోపురములున్నవి.

ఈ యాలయమునకు నాల్గువైపుల గోపురములున్నవి. ఈ గోపుర శిల్పము
ఈజిప్టు శిల్పమును బోలియున్నది.

ఈ క్షేత్రమున కధినేత్రీ పర్వత వర్ధనీ దేవి. అనగాఁ బార్వతీ దేవి
యని యర్థము. పర్వతం పితృరూపం హిమవంతం పుత్రికా రూపేణ. నోచేత్.
పర్వతం. పరమేశ్వరనివాసస్థాన కైలాసగిరి నివాసినం పరమేశ్వరం
పత్నీరూపేణ, వర్ధయతి స్వానుభావేన తోషయతీతి పర్వత వర్ధనీతి వ్యుత్పత్తిః.

అనగా పుట్టి హిమవంతుని మెట్టి వరమేశ్వరుని సంతోషింపఁ జేసినది యని భావము.

పర్వత మన్న మంచుమల, భాసురహారజతాద్రయశాను, నీ యుర్వరధారులన్ దన శుభోదయ భూతుల వృద్ధిజేయు నా పార్వతి యయ్యె వర్ధనిఁగఁ భామిని సార్థక జన్మ నింపదే ఖర్వము కానికీర్తి ననమాఁగజ, పుట్టిన మెట్టినిండ్లలోన్.

ప్రతి శుక్రవారము. పర్వత వర్ధని బంగరు పల్లికిలోఁ బ్రాకారాంతరము లలో మహా వైభవముగా నూరేగును- పాశ్చాత్య పండితుఁడు “ఫర్హానస్” ఈ దేవాలయ వైభవమును మిగుల శ్లాఁఘించినాఁడు.

మేము, లక్ష్మణ, రామ, సీతా, కుండములలో స్నానముచేసి రామలింగేశ్వర స్వామి దర్శనమునకుఁబోతిమి.

ఆ యాలయ ప్రాకారములో 33 బావులున్నవి. వానిలో స్నానముచేసిన 33 కోట్ల దేవతలు సంతోషింతురట. ఆ స్నానములకు రుసుము. రు 10-00 ఈ బావుల మహాత్యమును దెలుపు పురాణ గాథలున్నవి. ఈ తీర్థ స్నానములు ఆరోగ్యప్రదములట.

అచ్చటి యధికారులు రుసుములను దీసికొని తడవకు నిరుపది మందిని స్నానములకై పంపుదురు. వారితో స్నానములు చేయించుటకొక పురోహితుఁ డుండును. అతఁడు ప్రతిబావి దగ్గఱ సీయిరువది మందిని వంగొనపెట్టి బ్రహ్మకు గూడ సర్థము కాని మంత్రములు చదివి తలకొక బొక్కెన నీరు తానే తోడి వారిమీదఁ బోయను.

రెండు మూడు బావులయిన తరువాతఁ బురోహితుఁడతి వేగముగా బావుల వెంటఁబోవుచుండును. యాత్రికులు వాని ననుసరింపలేక సలిమత మగుచుందురు. మొదటి బావి దగ్గఱఁ దీర్థనామమును దద్విశేషములను జెప్పిన యా పురోహితుఁడు తరువాత నవియేమియుఁజేప్పక స్నానములు సరిగఁజేయింపక దూసికొని పోవు చుండును. అడ మగ భేదములను మఱచి యాత్రికులొకరి నొకరు శ్రోసికొనుచు నా పురోహితుని వెంటఁ బరుగులెత్తుచుందురు.

తీర్థ జలంబు నెత్తిపయిఁ దిన్నగఁదాల్పఁగఁగోరి యాత్రికుల్ మూర్ఛముపై న మూర్ఛముల ముందుఁగఁ బెట్టుచుఁబోవ ప్రోక్షకుం

డర్థము కాక “యెవ్వరికి నప్పుడు పోయుట” యంచు వీడి యా తీర్థముఁ బోయెనావలకు. దేబెఱ్ఱుగంబుల నేయ యాత్రికుల్.

ఒక్కొక్కసారి బొక్కెన రహోగతిఁదాఁక శిరంబుఁ జేజిత్తో నొక్కుచుఁ దైర్దికుం డదియు నుత్తమ తీర్థ జలాభిషేక మన్ దృక్కునఁ దృప్తి నంది మలి తీర్థమునందునఁ దానమాడఁగా గ్రక్కున నేగు, నెంతటి ప్రగాఢమొ తజ్జలసేక దీక్షమున్.

ఆ యాత్రికులలోఁ గొందఱు యవకులు కేవలము విలాసార్థమే యాత్ర లకు వచ్చినవారున్నారు. వారిలో నొకమూర్ఖుడు.

స్నానము చేయనప్పుడు- ఒకసారిగ (స్త్రీ) పురుషుల్ జలార్థమై పూనికవంగుచుండ నొకబుద్ధి విహీనుఁడు స్త్రీణమందునన్ దానుగ వంగిలేచి ప్రమదాస్త్రన కుంభము రుద్దుచుండఁగన్ గాననియట్లు చేతుల, జనంబులు ‘ఘా’ యని ఊయ మోముపై. నీటనుదోఁగి యాశ్చర్యముజ నీరదతుల్య పటాంతరంబునన్ తేటఁగఁగానఁబట్టు యువతీ కుచనాభి బిలంబులందు నే యోటును లేక చిక్కి యొకయున్నదుఁడుండెను. స్నానసంగతిన్ గోటనుమీటి, యాత్రిజనకూటము ముందునకేగ నొంటిగా.

అట్టి మూర్ఖులకేల యీ యాత్రలంటి
మొదట, నిజమది. యాత్రకుఁగదలువారు
చిత్త శుద్ధులు కావలె. జిత్తశుద్ధి
లేనివారికి దండుగయాను యాత్ర.

గడచెను గొన్ని తీర్థములు, క్రమేను బ్రోక్షకు నందు మాంద్యమున్, దడదడలాడి బొక్కెన ద్విధా ప్రవిభక్తమునయ్యె. బాపులున్ గడవఁగ నింకఁగొన్ని వెనుకాడక పాత్ర త్రిధా విభాజ్యమై వడివడి సాఁగె. నొక్కటనఁబర్చెను, దాఁ బది యోచుఁ బిమ్మటన్.

ఆ ప్రాకారాంతర భాగమంతయు నిరంతరార్ధృ వస్త్ర ధారుల పరిభ్రమణము వలన నీటి బుగ్గవలెఁ గనపట్టును.

నతతముఁదన్నఁజూడఁగ నచంచల భక్తిరన ప్రపూర్ణులై
జతపడునట్టి భక్తుల ప్రచారములన్ గలుపిభవత్త దా
యతనము శుద్ధిచేయ శివునానతి నా కుతలంబునుండి భూ
గతయయినట్టి భోగవతిగాఁ గనుపించె ధరిత్రి యార్ద్రమై.

కన్నుల శక్తి చాలని యఖండ మహద్భుత దివ్య వైభవా
భ్యున్నతి కల్గుదానిఁ గని పొంగితి. గోపుర సాల దీర్ఘతా
భిన్న సురాలయమ్ము, పరిబృంహిత దిక్పతి పూజ్య భావనా,
చ్ఛిన్న మహత్త్వ, మా యమర శిల్పకళానిధి శూలిగేహమున్.

ఆలయములో రెండు లింగములున్నవి. అందొకటి సికతాలింగము,
అది భూజాత కృతము. అంతస్థిత జ్యోతి- జ్యోర్లింగము.

రెండవలింగము రెండడుగుల యెత్తున్నది. అది విసీల శిలామూర్తి-
శ్రీమదాంజనేయానీతము. ఆ రెండును శ్రీరామచంద్ర ప్రతిష్ఠితము లగుటచేత నతి
వేల మహిమాన్వితములు. రామలింగేశ్వరునిఁ బర్యవర్తనీదేవిని సందర్శించి
యథాశక్తి సర్వనలఁ జేయించితిమి.

తరువాత గంధమాదన పర్యవర్తమును దర్శించితిమి. శ్రీయాంజనేయస్వామి
యచ్చటినుండియే సీతా న్వేషణమునకు బయలుదెరినాఁడఁట శ్రీరామచంద్రుఁ
డిచ్చటి నుండియే కపిసేనతో సేతువుదాఁటినాఁడఁట.

ఆ కొండపై నొకయిల్లున్నది. దానిలో నొకగదిలో శ్రీరాముని పాద
ముద్రలున్నవి. భక్తులముద్రలను భక్తి ప్రపత్తులతోఁబూజింతురు. ఆ కొండపై
నుంచి చూచిన రామేశ్వరమంతయుఁగన్నడును.

రామేశ్వరాలయము శిల్పలక్ష్మి నివాసమువలె నున్నది. మహా విశాలము
లైన ఆ యాలయ వీధులు. వీధుల కిరువైపులనున్న దుకాణములు క్రిక్కిరిసి
యున్న జన సముదాయము. ఆ యాలయమునకు నగర రాజ తీర్థినిఁగల్పించు
చున్నవి. రామలింగేశ్వరున కెదురుగ మహానంది యున్నది. అనంది యొన్నర్థము
పదునైదడుగులు. పొడవు. ఇరువది యడుగులు. జగద్భర్తకు వాహనము కాఁదగిన
దైహిక మానసిక దార్ఢ్యము దానియందు స్పష్టమగుచున్నది.

ఈశుని వాహనమ్ము వృషభేశ్వరు నెమ్మొగమందుఁగన్ననుజున్
పాశుపతీయ శూలముఖ బద్ధ సుతీక్షణత, లోకహర్తృది
వ్యాళయ సంచల త్పరుష భావ నిరంకుశ నిర్భయత్వముల్,
పాశధరాంతకస్థ దృఢబంధుర వహ్ని విలోచనద్యుతుల్.

కన్నులఱమోడ్చి, ఆకిక్కించి కర్ణయుగము,
మెదలకున్నట్టి లూ షేటి మొదవుఁజేడు
మఱచి యాదను తనస్వామి! కఱపు బోధ
వినుచు నున్నట్లుగాఁ నుండె విప్పిమనసు.

అలహా బాద్లోని త్రివేణి సంగమమునందున్న (గంగా యమున సరస్వతి)
గంగను దెచ్చి రామేశ్వరములోని రామలింగేశ్వరస్వామి కభిషేకము చేయ
వలయును- తదుపరి రామేశ్వరములో సైకతలింగమును జేసి దానికి షోడ శోప
చార పూజ చేసి దానిఁ గాశీలో గంగలో నిమజ్జనము చేయవలయును. అప్పుడు కాశీ
రామేశ్వర యాత్ర పూర్తియగును. కాశీ వెళ్ళలేనివారు ఆ వాలకా శంకరుని
నచటి వారిధిలోనే కలుపుదురు- కాశీనుండి గంగను తీసుకొని రానివారు అక్కడఁ
దామ్ర పాత్రలలో నమ్మఁజేడుచున్న గంగను గొని యా జలముతో రామలింగ
శ్వరున కభిషేకము చేయింతురు.

తరువాతనే నచ్చట యథాశక్తి పితృకర్మ నాచరించితిని అచటి పురో
హితులు- మంత్ర తంత్ర కియా శూన్యులు- ఏ కర్మనైనను ఐదు నిమిషము
లలోఁజేయింతురు- వారెట్లు చేయించినను తైర్దికులు తీర్థక్షేత్ర మహిమల పురస్క
రించుకొని తృప్తి పడుదురు. అచట- 'పురోహిత' అను పదములకు స్వాది సంది
చేయరారు- పురః+హితః (ముందే హితము పదేశించువాఁడు) పూర్వ రూప
సందిచేయ వలయును- పురః+అహితః- ఎట్టి యెదుటనే హితము కానిదానిని
అనగా ఆశాస్త్రీయమైనదానిని చేయుంచువాఁడు- ఆ విధముగా రామేశ్వరములో
రెండు రోజులుండి యచటి విశేషములను యథావకాశముగ దర్శించితిమి.

రామేశ్వర యాత్ర పూర్తి యైన తరువాతఁ గోటితీర్థములో స్నానము
చేసి సర్వ తీర్థము దగ్గఱకుఁ బోవలయును- సర్వతీర్థమనఁగా సర్వతీర్థగత
మహిమకలదని యర్థము-ఆ తీర్థమును గొని రాగి పాత్రలలోఁబోసిఁ నీలు చేయించు
కొని యిండ్లకుఁ దీసికొని పోయి కాశీ గంగను వలెనే యుపయోగించుకొందురు.

గృహోన్ముఖులగువారికిఁ బురోహితుఁడు- ఆశీః పూర్వక ప్రసాద మిచ్చును. ఆ తీర్థప్రసాదములను దీసికొన్నవారు ఆ క్షేత్రములో నిద్ర చేయరాదు- నిందించిన నా యాత్రా ఫలము నశించునట- మా రామేశ్వర యాత్ర లిట్లు పూర్తి యయినది- అపుఁడాస్వామికి నిట్లు మనవి చేసికొంటిని- ఓ రామలింగేశ్వర ప్రభూ !

హైందవ భూమిలో నరుదైన పుణ్యప్ర
దేశముల్ గాశి రామేశములగు
సంసార రథచక్ర సరణియే తెలియని
దశయందు విశ్వేశదర్శనమ్ము
చేసియుంటిని ప్రభూ ! చేసితి నిష్పడు
తనువు పక్వప్రాయ దశను బొంద
మీదర్శనమ్ము రామేశ్వరనాయకా !
ఏనాటి పుణ్యమో యింతజేసె

రామచంద్ర ప్రతిష్ఠిత రమ్యలింగ !
శైవ వైష్ణవ సామరస్యాంతరంగ !
రెండు రోజులు మేము నీ యండ నుంటి
మదియె పదివేలు- వ్యోమకేశా ! గిరిశ !
జలనిధి నుత్తరించి, దనుజాధిప మస్తక ముత్తరించి, నీ
లలనను దెచ్చుకొంటి వఖిలాశ్రయ ! యీ ధర నుండి, యేను నీ
జలనిధి నుత్తరించి కనఁజాలితి నిక్కడ నీ ప్రతిష్ఠ. నా
కలవియె కాని యీ ప్రకృతి కంధిని, దాటఁగఁజేయు మవ్యయా !

ధ్యాతకున్ ధ్యేయునకు నభేదంబుగాదె
హరియు హరుఁడును దాదాత్మ్యమందు నొకటె
గుడియె భేదము లొకక గుణితమందు,
హరిహరా ! సైచిమమ్ము కాపాడుమయ్య !!

హరహారా ! పోయివత్తుమయ్యా ! యటంచు
పలికితా చారమున, మాకు నలవియగునె
తిరిగి వచ్చుట, వచ్చిన కరణియెంచి
సాపరాధుల బిడ్డల సాకుమయ్యా !

ఈ విధముగా స్వామికి మనవులందించి యటనుండి 13-10-84 సాయం
కాలము 4 గం. దర్భశయనమున సాగరశయను దర్శింపనేగితిమి.

ద ర్భ శ య న ము

శ్లో॥ శ్రీ దర్భశయనే స్థానే దర్భసుందర దైవతం

దర్భశయ్యా శయానం చ శ్రీరామం సానుజం భజే

అని ఖ్యాతి నొందినది దర్భశయన క్షేత్రము- ఇది చిన్న గ్రామము-
చీనికి సముద్రము మూడు మైళ్ళు- అరవములోని క్షేత్రమును “తిరుప్పళ్ళు” అని
యందురు. రామేశ్వర యాత్రానంతరము ఈ క్షేత్రమును దర్శించుట యాచారము.

దర్భశయన క్షేత్రములో శ్రీ రామాలయమున్నది- ఆయన ప్రక్క-
ముకుళితహస్తఃపై న లక్ష్మణున్నాడు- సీత రాముని ప్రక్కలేదు- అప్పుడా సాధ్వి
లంకలో నున్నది గదా !

అలయములో శ్రీరాముఁడాదిశేషునిపై శయనించినట్లున్నాడు- శ్రీరామ
మూర్తి యేడడుగుల పొడవున్నది- ఏరండ దీప కాంతిలో నాదాళరది సువర్ణ ఫలక
మధ్యమునఁ బొడఁగఁబడిన ఇంద్రసీలమణివలెఁ బ్రకాశించుచున్నాడు.

చీకటి కావలన్ చెలుఁగుఁ జిన్మయమూర్తి యడేమి చిత్రమో !
ప్రకట సీలకాంతి యుదరంబున నుండె గంభీర ముద్రతో,
జేకొని భక్త పాపములఁ జేరినవారి యఘాఘ సీలిమన్
దాఁకిన కందుచే నతఁడఁ తప్పక సీలిమనందియండెనో.

ఆ యాలయము ప్రక్క నవగ్రహ ప్రతిష్ఠలున్నవి. ఆ రాష్ట్రములో
దేవాలయ ప్రాంగణములలో నవగ్రహ ప్రతిష్ఠలు సర్వ సాధారములు. వినియక
ప్రతిష్ఠలు సార్వత్రికములే- ఆ దేవదేవుని యంతికమందే లక్ష్మణస్వామి
విసముండై ముకుళిత కరకమలుఁడై నిలఁబడియున్నాడు గర్భాలయమునకు

వెలుపల విభీషణ సుగ్రీవ విగ్రహములు రామాజ్ఞకొఱకై నిరీక్షించుచున్నట్లున్నవి. ఆ విగ్రహములు.

“అన్నల జంపి యాశ్రిత జనావన ! రాజ్యపదంబులిచ్చి సంపన్నులమమ్ముఁజేసితివి. మాకదిమాన్యము కాదు దేవ ! నీయున్నత పాదసేవ పురుషుల విధాతల కందనట్టి దోయన్న ! యొసంగు నూ”కనుచు సంజలిఁ జేసెడు నట్లు కన్నడున్.

ఆ యాలయమునకు వెనుక మహా ప్రకాండము కలిగిన యొక పిప్పల వృక్షమున్నది (రావి) యచ్చట నాగ ప్రతిష్ఠ చేసిన పిల్లలులేని వారికిఁ బిల్లలు కలుఁగుదురని ప్రతీతి. అచ్చట నాగప్రతిష్ఠ లనేకములున్నవి. ఆ చెట్టుక్రిందఁ బూర్వము మహర్షులు తపస్సు చేసిరఁట.

సముద్ర తీరమున నొక బావియున్నది. ముందు వాపీస్నానము పిమ్మట నముద్రస్నానము ఆ తరువాత దైవదర్శనము చేయవలయును.

“దర్భాః ఏవ- శయనం- శయ్యా- యస్మిన్ స్థలే- తత్ దర్భశయనం నామక్షేత్రం- అనగా- ఏ స్థలమందు దర్భలు (శ్రీరామునకు) శయనముగా నేర్పడియున్నవో ఆ ప్రదేశమునకు దర్భశయనము. అని పేరు.

అదియొక విచిత్ర సన్నివేశము- మానవత్త్వములో దైవత్వమును బ్రద్యోతించఁజేయు మహత్తర ఘట్టము, నీటిలో నిప్పును బుట్టించు మహేంద్ర బాలము

శ్రీరాముఁడు కప్పినైన్యముతో సముద్రతీరమునఁజేరినాఁడు, సముద్రము దాఁటవలయును. అది యసాధ్యముకదా ! మార్గమిమ్మని యపాంపతినిఁ బ్రార్థించినాఁడు. ఆతఁడనుగ్రహింపలేదు రాముఁడు దీక్ష వహించినాఁడు. ఉపవసించినాఁడు. చివరకుఁబనిత్రములైన దర్భలను శయ్యగా నేర్పఱచుకొని యందు శయనించి అంతర్దృష్టియై యుపాసించినాఁడు.

ఇక్కడొక చిన్నప్రశ్న :- రాముడు భగవంతుడు గదా. సంకల్ప మాత్రముచేతనే సర్వము సాధింప సమర్థుఁడుగదా. మఱి ఆతనికితల యా యగ చాట్లు, అని.

దశావతారములలో శ్రీరామావతారము దుష్ట శిక్షణముతోఁబాటు మానవులకుఁగర్తవ్యమునువదేశించుటకుఁ గూడ సంభవించినది. కావుననే శ్రీరాముఁడు వీణాన్నంతవఱకు మానవాను సరణమున కనుకూలమైన ప్రవృత్తిలోనే ప్రవర్తించినాఁడు. అవశ్యకమైనపుడు అజేయమైన దివ్యత్వమును బ్రకటించినాఁడు.

తన యవతారమును మానవుల కాదర్శముగా జేయుటయే యా ప్రభువు లక్ష్యము. ఆ లక్ష్యసిద్ధికొఱకే, సంకల్పసిద్ధి కలవాఁడైనను దివ్యత్వమును బ్రకటింపక మొదట కార్యసిద్ధికై మానవుడు చేసినట్లే సముద్రుని యనుగ్రహప్రాప్తికై నియమ నియమితుడై ధ్యానాదులను జేసినాడు. దేవతానుగ్రహముకొఱకు మానవుడు వ్రతధ్యానములనేగదా చేయుచుండును. మొదటనే రాముఁడు దివ్యత్వమును బ్రదర్శించిన యనుకార్యుఁడెట్లు కాఁగలడు? “రామాదివత్ వర్తితవ్యం” అను సూక్తికి మూదల యెట్లు కాఁగలడు? శ్రీరాముని చరిత్ర ఆదర్శం తము ఈ లక్ష్యసాధనమున కనుకూలముగానే స్రవర్తిల్లినది. అందులకే సముద్రుని శ్రీరాముఁడు సామాన్య మానవునివలెఁ బ్రార్థించినాఁడు.

ఒక రోజు గడచినది. సముద్రుఁడులుకలేడు, పలుక లేడు. రంధవ రోజు దయించినది. అస్తమించినది. విరంతరము చంచల స్వభావుఁడైనను సముద్రుఁడేమాత్రము చలింపలేదు. మూడవదినమునఁగూడ నరుజుకీరణుఁడు యథాతథముగాఁ బుట్టిన యింటినుండి మెట్టిన యింట్టికిఁజేరినాఁడు. సముద్రుఁడు రామునిఁగనైత్తి చూడలేదు సరికదా మిన్నంటునట్లు మేనుపెంచి విలయతాండవము చేసినాఁడు. తురీయ దినము వచ్చినది. సముద్రుని పొంగు క్రుంగలేదు. శ్రీరామునికి నాగ్రహము కలిగినది. ఆ మహాపురుషుఁడు జలనిధిని జడనిధి చేయ సంకల్పించి యిట్లన్నాఁడు. ఓయీ ! జడదీ !

ఓర్పుగ దీక్షఁబూని, వినయోక్తులతో స్తుతిఁగింప నేల్లపై నర్పిత దర్భశయ్య, నియమాన్విత చిత్తుఁడనై పరుండి సర్వార్పణ మేను గొల్వఁ గనరావు, ఫలింప దనార్కులందు నో దర్పిత ! సామ, మింకఁదగు దండనమే నినువంటివారికిన్.

అంచులు మించఁబొంగి, మరియూదను నెంచక న్యాయ ధర్మముల వంచనచేసి, గర్వమున లబ్ధిన జీవన మెండునట్లు కీ

లాంచిత దివ్య శస్త్రమున సంతముఁజేయుదుఁ జంచలాత్మ! నీ
పంచను మొల్పడింక నొక పచ్చని మొక్కయు నగ్గితుఁపునన్.

ఓయి! భంగాత్మ! నిజపరోద్యోగ గరిమ

సంచలేనట్టి దుర్మతి సంచయమ్ము,

నామరూపాలు లేకుండ నణఁగిపోవు

నెపుడు నీవలె మూఢమై యేపులుడిగి.

లక్షణా! యిమ్ము రిపుపటలాగ్ని హేతి

చూచి రమ్మన్న నెవ్వారిఁ జూఁడివచ్చు

యముని డండము! గండ మన్వాయమునకు

ధనువు, త్రైలోక్య విజయ సాధనము ఘనము.

మ త్ర కో కి ల :

అనుచు రాముఁడు నిప్పుకోలను నాగ్రహంబునఁ గూర్పఁగా
గొనయమందున, ధాత్రియూఁగెను ఘోషవెట్టె గిరింద్రముల్
వణకె దిక్కులు రాలెరిక్కులు భ్రాంతినందెను భూతముల్
దిన నిశాకర బింబముల్ తమ తెన్నుఁదప్పెను భీతిచే.

రాద్రము రూపవంతమయి రాచసిరిన్ గసులందు నిల్పఁగా
భద్రుఁడు రామభద్రుఁ డరివంశ మహాగ్ని శరమ్ము నెత్త, ని
ర్నిద్రుడు వాహినీపతి జనించిన భీతిని, నిల్వ నిల్వ, వా
తద్రుమ రీతిగా వణక, దైన్యము కన్నుల నాశ్రయింపఁగా.

చేతులు మోడ్చి రామపద చింతకుడై త్వరఁగా సదారుడై
భూతల నాథు కట్టెదుట భూతల చుంబిలలాట భాగుడై
చేతము సంభ్రమింప నిలచెన్, బలికెన్ గళ గద్గదస్వరా
ధూత పదంబులన్, వినయ ధూర్వహ భావము మోసులెత్తుఁగా.

పాపీ! రమాపతీ! దళిత పాప విజృంభణ! నీదుసేవ నా
దేహము పావనమ్ము, గృహదేహళి తీర్థము డ్డేత్రమయ్యె నీ

యాహిత పాదముద్రలను, ఆ గ్రహమున్ దలయెత్తనీకు, దా
సోహమాటంటి, నీయలుక చొప్పగునే ననువంటి దీనువై.

ఘోరమదాంధ దుష్ట గజకుంభ విపాటన దక్షమై, మహా
క్రూర నిశాచోద్ధతి నిరోధక శీలమునై, మహేంద్ర దు
ర్వారమునై న నీ పటుతరాస్త్రము చెల్లునె? బంటుపైన ని
ష్కారణ మిట్లు వేయఁ, జటకంబు పయిన్ ద్రుహిణాస్త్రరీతిగా.

నాకు స్వరూపమిచ్చు క్షితినాథులు సాగరు, లట్టివారి పు
ణ్యాకర వంశమందు జననంబును బొందితినివు, శ్రీసతిన్
జేకొని నన్ను మామనుగఁ జేసినవాడవు సర్వ దేవతా
నీకపుఁజక్రవర్తి విట నిల్చుటఁ బొంగితి జానకీపతి.

తాదృశమైన నాయునికి దర్పపుఁజిహ్వా మటంచు నెంచి క్రో
ధోదయ మయ్యెనీయెడ మహోదయ ! బిత్తరిజింక యెన్న జే
నాదను వీటిఁబుచ్చి చుగ్గనాథుని డీకొన సాహసించునే?
నీ దయఁగోరినాడఁ గరుణింపుము నింపుము జాలి నాయెడన్.

అని వినయంబుగాఁ బుడమియందునఁ జాఁగిలిమ్మెక్కి, యమ్మయుం
డణకువనుండ వాహినులు హస్తములన్ జతఁజేసి “స్వామి ! యా
ననముల కుంకుమ ప్రభల నాశముఁజేయకు, సూత్రకాంతికిన్
గునుకును గ్రమ్మనీకు” మని కొంగులు పర్చిరి భర్తృభిక్షకై.

కని కరుణాపయోనిధి యగాధ మనస్వి, పయోధి కాంతలన్
గనికరమొప్పు లెండనుచు నల్లనబల్కి సముద్రరాజ ! నా
ధనువుననున్న బాణము వృథా యగు టెన్నడు వేదు. లక్ష్యమున్
దునుమక నిల్వఁబోదు. మును దూఁగదు, తూఁగిన యూగఁబోదికన్.

నీ దేహమొ, లేకున్నను

నేదో లక్ష్యమొ వేగనిమ్మ సముద్రా !

మోదమొ ఖేదమొ నీలొఁ

బ్రాదుర్భావంబునందఁ బ్రాగ్జల మూర్తి.

అని రఘునందనుండు పలుకాడఁగ, నీరముజేడు మెల్లఁగాఁ
దన జవరాండ్రతో నిలచి ధైర్యము కొంచెము కూడఁగట్టి, ఓ
యినకుల సార్వభౌమ ! కన నెంతటివాడను నీకు, నీ దయా
ధనమును మించు సాధనము ధారుణి నున్న దె చింత వీడఁగన్.

ఉగ్రాగ్ని చ్చటలన్ సమస్త భువనాయుస్సార మింకించు నీ
వ్యగ్రాస్తోద్భవ తీవ్ర దండనము నోయయ్యా! సహింపంగలే
సగ్రాహ్యోద్ధత దుష్టరాక్షసులు నాయం దాఁగియున్నార లా
కుగ్రాహంబుల నోరు కొట్టుము భవత్ క్రూరాస్త్ర పాతంబునన్.

అని మనవిచేసి మిన్నుముమ్మనుమఁ డపుడు

కానిపించెను దనలోని ఘాతుకులను

నాలుకల్ సాచి శ్రీరాము నారసమ్ము

కాటువేసెను రాక్షసగణమునపుడు.

రాక్షస సంఘము శిక్షితమైపోవ

విశ్రాంతిఁబొందె నావేడికొల

తన కార్యమును దీర్చి, దర్భల నుపవిష్టుఁ

జై నట్టి రాముని నరసి యబ్ధి

మానవాకృతినున్న మాయూద్వితీయ ! నీ

పరతత్త్వ మెఱుగంగ వశమెనాకు

నాపేరు ధరణిపై రూపుదిద్దుకొనంగ

దయచేసి తిట్టు లవ్యయ ! యనాది

నీదు మహిమార్ణవంబులొ నీటిబొట్టు

నైన, నన్దాట శక్యము కాని పనియె

పెదయావార్థి ! సర్వ దిగీశ వినుత !

వినుత రక్షక ! నీకు గంభీరహృదయ.

కపిసందోహమునందు శాత్రవ మహాకాలుండు నీలుండు నాఁ
గపివర్యుండొకడుండు నాతఁ డగదంకారాగ్రగణ్యుండు శా
స్త్రుపయోధిన్ జులుకించినట్టి ఘనవిద్యాపారగుం డాతఁడే
యుపయోగించును నఖితారణమునం దోరామ ! దీనావనా !

శిలన్ దారుపులన్ వలీముఖము లార్జింపంగ, నా నీలుండ
వ్వల హస్తంబునఁదాక, తాలు పులకింపన్ గాంచి, నా మేనిపై
వెలయంజేయుఁడు, నేనువాని నిలుపంబెట్టంగ శక్తుండ. నా
వలనన్ గాఁగల డెట్టిదైన నొనరింపన్ జాలుదున్ రాఘవా.

నీవు పరాత్పరంపని నిక్కము నమ్మితి. నీదు పాదసే
వావసరమ్ము నాకు గతమందలి సత్కృతివల్లఁగల్గె. నీ
పోవు పథమ్ము నేర్పఱుపఁబోలుదు జీవన మీవలావలన్
బ్రోవులఁజేసి పోవఁగల త్రోవలఁజేసి, రమా మనోహరా !

కాని యొక్క చిక్కు కల్లు, నొక్కండు నీ
చరితవిన్న పీరుడగని నన్నుఁ
త్రోవయడుగ నాకుఁద్రోవేది ? కాదన,
భద్రమేది నాకు ముద్రపడిన.

నాదువిన్నప మాలించి నాదుజ్ఞేమ
మెంచి నేచెప్పినట్లు చేయింపు మయ్య !
నిఖిల సృష్టికిఁ బ్రభుడవు- నీదికాద !
నాదు రక్షణమంత అనాథ నాథ

అనుచు వచ్చింప నీరధి, యల్లె జఱుగ
వార్ధియెదపైన వారధి పఱఁగెనొకటి
వాయు పుత్రాది కపివరా నీయమాన
తరుశిలా శైల కల్పితాధారమగుచు.

కట్టుకొమ్మేర్పడెన్ గాని కఠిన తరము
దానిపై మేను, గాలూనఁదగదు. చూచి
ఉడుత యొక్కటి యిసుకలోఁ బడియుపొర్లి
మేను విదిలించె వంతెనమీద నిలచి.

భక్తబంధువు రాముఁ డాసక్తితోడ
చూచి చిక్రోడ కార్యమ్ము చోద్యమంది
అభయ ముద్రను ధరియించు హస్తమెత్తి
దాని వీపును నిమిరె మోదమ్ముతోడ.

నాఁటఁగోలెను వీపున నాటుకొనెను
మూడు గీతలు చిక్రోడమునకు సతము
చిత్తశుద్ధియె శ్రీపతిఁ జేర్పఁగలదు.
నేర దితరము దాంభికా చారసరణి.

ఉడుతను బ్రోచి, పోకడకు నొప్పిన మార్గముఁ జక్కఁజేసి యే
పుడిగి సదారుఁడై వినయ ముద్ర వహించి సమక్ష భూమిలో
వడియిరివోలెనున్న యుగకాధిపుఁజూచి మనుష్య దేవుఁ డి
బ్బడి కరుణా సుధలో గురిసి పల్కెను, వత్సలతా భరంబునన్.

మా యినవంశపూర్వకృత మాన్య సుయత్న ఫలప్రభూత! స
స్యాయిత దివ్యరూప! అరుణాన్వయబంధముచేత బాంధవం
బోయి! మనిద్దఱన్ గలిఁగెఁ. బొంపిరి వోయెడు కీర్తి కల్లుటే
న్యాయము నీకు దర్భశయసంబున, నిట్లు వరంబు నిచ్చితిన్.

అనుచు దీవెనలిచ్చి యా యరుణ కిరణ
కులము దీపమ్ము లంకకు వెలలె. రామ
వరముచేతను నాత్మీయవరము దర్భ
శయన మంచును బేరొందె సర్వదిశల.

ఆ మహాక్షేత్రములో వాపి సముద్ర స్నానములాచరించి దైవదర్శనము చేసికొని ఈషణ త్రయమునకు శోషణమును గల్పించు నవపాషాణక్షేత్ర దర్శనమునకు బయలుదేరితిమి.

నవపాషాణములు

శ్రీరామచంద్రుడు లంకపై దండెత్తిపోవుచు దేవీ వట్టణము దగ్గరకు వచ్చినాడు. తాను దల పెట్టిన రావణ విజయము నిర్విఘ్నముగాఁ బూర్తియగుటకై యచ్చట నవగ్రహ ప్రతిష్ఠ చేయఁదలపెట్టినాడు. గ్రహములు వక్రించినచో, గార్యఫలము కూడ వక్రించునుగదా.

అంజనేయస్వామి, శ్రీరాముని యాజ్ఞచేత గ్రహరూప చిహ్నితములైన తొమ్మిది పాషాణములను దీసికొనివచ్చినాడు. పిమ్మట సుముహూర్తమున లక్ష్మణాగ్రజుడు సముద్ర తీరమున ఆ నవగ్రహములను బ్రతిష్ఠ చేసినాడు. వానినే నవపాషాణములందురు.

“సనానాం పాషాణానాం సమాహారః” అని సమాహార ద్విగువు చేసినచో నవపాషాణం అని సమాసము చేయవలయును కాని సంజ్ఞ యగుటవలన “నవ పాషాణములు” అని బహువచనాంతమయినది.

తొమ్మిది గాములచ్చట నిధుల్ వలెనుండి, తమున్ భజించు బృందములఁజ్రోచు బాపి వివిధాపదలన్, రఘు నందన ప్రభావమున గొప్ప క్షేత్రముల పంక్తినిఁ దానమునందె దివ్య తీర్థమృది, వార్ధియంకమున రాపిడి నందని క్షీరకంఠమై.

దాశరథి నవగ్రహ ప్రతిష్ఠ చేసిన యాశ్రదేశమును దరువాత శరధి దురాక్రమణము చేసినాడు. కాని నవగ్రహముల యాగ్రహమునకు భయపడి యేమో యా ప్రాంతములోఁ దన యార్భాటమును జూపక యాతఁడు గ్రామ సరస్సువలెఁ బ్రశాంతముగానున్నాడు నవగ్రహము లక్కడ నూరుదఘ్న లవణజలములలో నోలలాడుచున్నట్లుండును. గ్రహముల యనుగ్రహమే యెల్ల రకు క్షేమదాయకముకదా !

బాటకు వందగజముల దూరములోఁ దొడబంటి సముద్ర జలములో నవ పాషాణములున్నవి. మేమా గ్రహముల దర్శించి స్తుతించి తిరిగి బాటను జేరి యాటు కాళ్ళ వాని నధిరోపించి ధనుష్కోటి కభిముఖులమైతిమి.

ధ ను ష్కో టి

రామేశ్వరమునకు సుమారిరువదిమైళ్ళ దూరములో ధనుష్కోటి యను క్షేత్రమున్నది. యాత్రికులు రామేశ్వరయాత్రానంతర మి క్షేత్రమునుగూడ దర్శింతురు.

శ్రీరాముడు రావణుని సంహరించి సీతతోను బరివారముతోను ఋష్యక ముపై బయలుదేలి సముద్రోత్తర తీరమున దిగి యచ్చటఁ గొంతసేపాగి సేతు వును బరిశీలనముగాఁ జూచినాఁడు, ఆ సేతువు పవిత్ర కార్యముకొఱకై నిర్మింపఁ బడినది- ఆ కార్యము పరిసమాప్తమైనది. ఇఁక నీ సేతు వేయపవిత్రకార్యము కొఱకు నుపయోగపడకూడదు. ఆ సేతు వప్లేయున్న దుర్మార్గులు కూడ దాని ద్వారా ముందు ముందు లంకాపురమునకుఁబోయి దాని నపవిత్రము చేయుదురు- అట్లు జఱగకూడదని ధనువుయొక్క కోటితో (క్రాంతో) ఆ సేతువును మోది నాఁడు. ఆ దెబ్బ కా వంతెన కూలిపోయినది. అది మొదలకొని యా ప్రదేశము “ధనుష్కోటి యనుపేరుతోఁ బ్రసిద్ధి చెందినది- “ధనుషః కోటిః” అని దానికి విగ్రహవాక్యము- దానికి ధనువుయొక్క చివరి భాగమని యర్థము. ధనుస్సు యొక్క యగ్రభాగముచేత సేతుభంజనము చేయఁబడిన ప్రదేశమని ఫలితార్థము.

ఇక్కడొక ప్రశ్న :- తాను నిర్మించినది తన కత్యంతోపకారము చేసినది యైన సేతువును రాముడు స్వయముగా నాశనము చేయున న్యాయమేనా- అది కృతఘ్నతా లక్షణము కాదా ?

సమాధానము :

దైవము చేత, యేరికి యథార్థముగాఁ దేలియంగరాదు. జ్ఞానావృత చిత్తులే తెలియనర్హులు గారు తదీయ కార్యముల్. కావఁగ లోకమున్ సృజనకార్యము చేయు విధాత, తీరఁ గా ర్యావసరమ్మ దాని హతిమార్చును- నయ్యది కీడు చేయుచోన్ పెంచి న మొక్క యెంత విషభీకరమైనను, దానిఁద్రుంచుటల్ మంచిది కాదటంచు బుధులొడుదు, రయ్యది నీతివాక్యమే యెంచఁగ, గాని హావ డుదయించిన నా చెడుమొక్క చేత, నా వంశక భూజమెట్లు జనవంద్యమగున్ స్థితి నెట్లు పొందెడున్.

సామాన్య విశేషంబుల,
 నీ మహిలో నీతియుండు, నెందైనను నా
 సామాన్యము వర్తించును,
 సామాన్యేతరము సమయ సందర్భములన్
 సామాన్యము భేదించుచు
 క్షేమముగాఁగార్యసిద్ధిఁ జెందును. దోషం
 బేమాత్ర మందు సుండదు,
 ఈ మాదిరి నీతి, నీతియే యగు జగతిన్.

హింసను జేయ రాదనుట, యెంచఁగ సార్వ జనీన నీతి. గో
 హింసను నిష్టమందు జటిపించుట యాను విశేషనీతి. యే
 హింస పరోపకారమున కేర్పడియుండునొ, యట్ట దానినిన్
 హింస యనంగ రా దది యహింసయె, దూరముఁజూడఁ గల్గినన్.

కావున సేతు బంధన మకార్యము కాదు. రాముఁడు కృతఘ్నుడును గాడు.

ధనుష్కోటి గొప్ప పుణ్యక్షేత్రము. “కోటి నదులు ధనుష్కోటిలో
 నుండఁగ” అని ప్రఖ్యాతి వహించిన దా తీర్థరాజము.

1969 సంవత్సరములో వచ్చిన పెనుతుఫానులో సాగరుఁడు ధనుష్కోటి
 నాక్రమించుకొని సోంతము చేసుకొన్నాడు. అతడు నారసమువంటివాఁడు గదా.
 సేతు నిర్మాణ సమయములో. రత్నాకర మహోదధి నామములతో రెండుగాఁజీలిన
 పారావారము సేతు భంజనానంతరము తిరిగి మహోదధినామముతో నొక్కటైనది.
 ధనుష్కోటి సాగర సంగమముగా. పవిత్ర క్షేత్రముగా రామావతార మహిమకు
 సూచకముగా నిలఁబడినది.

శ్రీ రంగ ము

శ్రీరంగ మొక పుణ్యక్షేత్రము. అది కావేరీనది యొడ్డుననున్నది. శ్రీయః-
 లక్ష్మ్యః (సంపదః) రంగః. నాట్యస్థానమ్ = శ్రీరంగః. తన్య ఈశ్వరః
 శ్రీరంగేశ్వరః అనగా సంపదలకు నిలయమైన పట్టణ మని భావము. దానికి
 (ఆ పట్టణమున) నీశ్వరుఁడు శ్రీరంగేశ్వరుఁడు.

అచ్చటఁగూడ కావేరి మహావేగవతి. ఆమె ప్రకృతియే యంత. ఆజలనిధి గడుసుపురంద్రి యనుభావము నిట్లు వర్ణించితిని.

నాలుక తేలికై నలువ నాలుక పంటను సుస్వరంబుగా
నోలి వచింపఁజాలు, జటిలోద్ధత శాస్త్ర రహస్య చర్చలన్
హేల గ్రహింపఁ జాలు, గహనీకృత కావ్య రసామృతంబులన్
లీలఁగఁ ద్రావఁజాలు, జప్తులీనెడు నీ జలపాన శక్తిచే.

కోయిల గొంతులోని రసకోమల గానము, నారదీయ గీ
తాయత హృద్య శాస్త్ర నిలయ స్వరసంపద, తాల నీరుఁగాఁ
జేయఁగలట్టి రాగజ విశేషము, బొంది నరుండు మాఅడే
గాయక సార్వ భాముఁడుఁగఁ. గన్ముని నీ జలసేవ వాహిని.

ఇచ్చటఁ గావేరి దక్షిణకావేరి ఉత్తరకావేరినిఁ యను నామములతో రెండు పాయలై నది ఉత్తర కావేరిని దమిళములో “కొల్లడం, అని యందురు. అనగా” బాపములను నాశనము చేయునది— యని యర్థము.

శ్రీరంగము చరిత్ర ప్రసిద్ధికల పట్టణము. ఒకప్పుడది యమరావతికి దీతైనది. మఱియొకప్పుడది యాంగ్లేయ మహా వాత్యాహతికి గుండెనిచ్చి బెండు పోయిన మహా పెటవృక్షము

శ్రీరంగ మొక సుందర ద్వీపము. కావేరి, యగద్దవలె దానినిఁ బరివేష్టించి యున్నది. శ్రీరంగము సాక్షిత్తు వైకుంఠపురశ్రీ రంగము. సప్తప్రాకార భూషణ భూషితమైన శ్రీరంగము శ్రీరంగధాముని బహిరంగము. సప్త ప్రాకారవలయిత మైన నగరమింకొకటిలేదు. విభీషణుఁడు ప్రత్యహము మధ్యేరాత్రము వచ్చి స్వామిని సేవించి పోవుచుండునఁట. శాసనాధారములవలన నీ యాలయము నాలుగువేల సంవత్సరములకు ముందే నిర్మింపఁబడినట్లు తెలియుచున్నది.

ఆ శ్రీరంగ దేవాలయమునకు చుట్టును నేడుప్రాకారములున్నవి. పదిహేను గోపురములున్నవి. నారికేళకదళీ వనములు. తోటలు నీరంద్రములుగా నున్నవి.

చుట్టును గావేరి యున్నది. ఆ కావేరీ మధ్యమందున్న యా దేవాలయ గోపురాదులు.

నాల్గు దిశావిభాగముల నాక్రమణంబును జేసి నీలమై
వెల్గెడు వార్ధి మధ్యమునఁ బెరిన దిబ్బలసైన రూపముల్

గల్గిన దీవులలో యనగఁ గ్రాలును దోటలు గోపురంబులున్,
మెల్లిన సాలముల్ విపులమేదినిబొల్చిన కొండలోయనన్.

ప్రాతదై నట్టి వైకుంఠ పట్టణంబు
మీద నాదరమందక మృదుల వనవి
రాజమానము శ్రీరంగ భాజనమ్ము
చేరినట్లుండె శ్రీహరి చింతవదలి.

మొదటి ప్రాకారమందు రంగనాథాలయ మున్నది- దీనిని దమిళములో
“తిరుపగుడె” యని యందురు. ఆలయములో స్వామి శయనించి యున్నాడు.
ఆ విగ్రహము చాలపెద్దది- ఆ దేవాలయములో జన కలకలము చాల తక్కువ-
జనసముదాయ మెక్కువ.

సీమలు లేని దేశముల క్షేమములన్ దగఁజూచి స్వామి యే
జామున వచ్చి పండెనొ ప్రశాంతికి భంగము చేయరా దటం
చా మహనీయమూర్తి నిలయంబునఁ బెద్దగ మాటలాడగా
నేమొ? యటంచు వెవ్వరును నేమియుఁబల్కరు భక్తి పెంపునన్.

శ్రీరంగధామని యాకారము చీకటిలో నుండి యస్పష్టముగా గోచరించును-
ప్రత్యేకముగా రుసుము చెల్లించినవారికి మాత్రము కాగడాలవెలుగులో నర్చ
కులు స్వామి యాకారమును బూర్ణముగాఁజూపింతురు- లేక హారతి యిచ్చునపుడు
స్వామిని దర్శింపవచ్చును- హారతి యిచ్చుట యననేమి? కర్పూరమును వెలిగిం
చుట- స్వామిచుట్ట నొకమాటు త్రిప్పి యార్పుట- ఆ కర్పూరమే మఱి నాల్గు
హారతులకు నరిపోవలయును. హారతి రుసుము మాత్రము ప్రతి భక్తుని దగ్గఱ
వసూలు చేయుదురు.

ఈ యాలయ ద్వారములు స్వర్ణ ఫలకములతో నిర్మింపఁబడినవి గర్భాల
యముపైనున్న విమానము కూడ సువర్ణమయమే- అది యొంకారాకార రూపమున
నుండును- దేవాలయమున కెదురుగ బంగారుధ్వజ స్తంభమున్నది- దానికి
గొంచెమావల స్వర్ణసీత విగ్రహమున్నది.

జాయూహీనుని యజ్ఞ కార్యమును శాస్త్రం బొప్పమిన్ నాఁడయో
ధ్యాయజ్ఞంబున రామచంద్రుఁడును సీతన్ స్వర్ణమూర్తిన్ స్థిరం

బై యుండన్ నిలిపెన్ మనోజ్ఞముగఁ దత్పార్శ్వంబునన్, బిమ్మటన్
ధ్యేయంబయ్యెను దేశభాగముల స్వర్ణీభూత సీతాకృతుల్.

విడిచి యవతారమును రామవిభుఁడు చనఁగ

భక్త రక్షార్థమై సీత పరమపూజ్య
స్వర్ణమూర్తిగ నిక్కడ సాధ్వీ తాను
వెలసినట్లుండె భక్తుల పెన్నిధివలె.

ఆ ప్రక్కనే యొక మండపమున్నది. దానిలో రంగయ్యస్వామికి ధనుర్మా
సాది యుత్సవములు చేయుచుందురు. ఆ మండపమును “రేవతీ మండప”
మనియు, “చిలకల” మంటపమనియుఁగూడ వ్యవరింతురు.

రెండవ ప్రాకారమును “విరజవటి” అని యందురు. స్వామికి వెనుక
నుత్తరద్వారమున్నది. వైకుంఠ యేకాదశినాడు స్వామిని ఈ ద్వారము నుండియే
బయటకుఁదీసికొనివచ్చి ప్రజలకుఁజూపింతురు. గుడికదురుగ నొంటి గరుడ
స్తంభమున్నది. దానిని దర్శించిన యనంతరమే రంగనాథ స్వామిని దర్శింప
వలెను.

మూడవ ప్రాకారమునకు “అవినాథ తేరువీధి” యనిపేరు. ఆ ప్రాకార
ములోఁ గోదండ రామాలయమున్నది. శ్రీరామస్వామి యక్కడ నాటడుగుల
పొడవు కలిగి గంభీరుడైయుండును. సీల శిలాంతరస్థితుడైన యా కౌసల్యా
నందవర్ధనుని దేహమంతయు సువర్ణ ఫలకావృతము. ఆ స్వామి.

అంజన పర్వతంబుపయి నంచిత సాంధ్య పయోదిమట్లుగాఁ,
గుంజము నగ్రభాగమున గోరిట గుల్మము పూచినట్లుగా,
రంజిత మేఘు దేహమున శ్రోదిని తీవలు ప్రాకినట్లుగా,
మంజిడిపైన శుభ్రకుసుమంబుల నల్లిన యట్టు లొప్పెడున్.

జానకి పార్శ్వమం, దెదుట నంచిత పుణ్యుఁడు నాంజనేయుఁడున్
మానితకీర్తి లక్ష్మణుఁడు మద్దిత శత్రువు ప్రక్కలందునన్,
పూనిక నెన్న నా భరత మూర్తియు నుండఁగ మధ్యమందు వి
శ్వానికి రక్షకుండయి ప్రశస్తిగనెన్ రఘురాముడచ్చడున్.

ఏమరి పాటునఁ జూచిన

నే మనుజులొ యంచు జూపఁజెల్లరు భ్రాంజిన్

వేమరు పొందఁగ నిలఁబడె

రాముఁడు భక్తా నుజా ర్థరామా యుతుండె .

ఆ ప్రక్కనే వైకుంఠవాసుఁడు ఆ భూలోక వైకుంఠమున శ్రీదేవీ భూదేవీ నీళాదేవులతోఁ జొరపొచ్చెములు లేని కాపురము చేయుచున్నాఁడు. దాని ప్రక్క పట్టాభి రామాలయమున్నది. దానిలో విభీషణుఁడు వి భీషణుండై రాముని విగ్రహ రూపమున సేవించుచున్నాఁడు. స్వామికెదురుగానున్న ఖగపతి.

నా పృష్ఠమ్ము త్వదీయ పాదజలజ న్యాసాప్త సాగంధ్యమై
ఈ పృథ్విన్ బ్రతిభిన్ గనెన్ సకల లోకేశేశ్వరా ! ఓ ప్రభూ !
నీ పాదఁబుల సంతతంబు నిలుపన్ నేఁగోరుదున్ వీఁపువై
శ్రీపాలా ! శ్రితభూజ ! రమ్ము ననుఁబొలింపంగ భక్తావనా !

అని యర్పించు చున్నట్లుండును. ఆ స్వామికిఁ గోట్లవిలువచేయు రొప్పా భరణ పాత్రాదులున్నవి. 1875 సం॥లో. ఏడవ ఎడవర్ష ప్రభువు స్వామికిఁబెద్ద బంగారు పశ్చరము నుపాయనముగా సమర్పించినాఁడఁట.

నాల్గవ ప్రాకారమును “ఆశ్వాత్ తిరుచ్చి” యందురు. ఈ ప్రాకారము మీద మూడు వైపుల మాత్రమే గోపురములున్నవి. తూర్పుగోపురము వెండి కొండకు వెనుక పుట్టినట్లుండును. అందువలన దానిని శ్వేత గోపురమందురు. ఆ గోపురము 160 అడుగుల ఎత్తు గలిగి యనర్థ శిల్పభూషితమై యుండును దానికావలసే సహస్ర సంఖ మంటపమున్నది.

ఎంతటి గొప్పవాఁడో ! అమరేంద్రపురీ పరిణాధ శిల్పసంక్రాంత విశిష్టబుద్ధి మొనగాడు శిలాహృదయాంతరాళమున్ పంతము పట్టిచూచి పసిపట్టి గ్రహించెనొ నాఁటిశిల్పి, లేకింతటి జీవరేఖ తులకించునె మంటప శిల్ప మందునన్.

ఏక శిలా ప్రకాండముల నింపుగఁజెక్కి సృజించె స్తంభముల్ ప్రాకట శక్తి యుక్తి నిరవగ్రహ పారదబుద్ధి శిల్పి, యం

దే కనుపించు సర్వపతియింటను జెక్కెను, టంకజీవచుం
జేకశిలన్ హరింద్రముల, నెల్ల విభాగము లక్ష్మికందంగా

సర్వపతి యిల్లినగా వక్కడనే యున్న శేయరాయర్ మండపము.

ఒక్క రాతినిఁ బొడవంది యున్న బొమ్మ
లందఱ సూక్ష్మాంశముల్ స్పష్టమగును జూష
శిల్పధనుఁడైన యదాపనిచేతి కెందు
నెదురు కల్గునె? యా సృష్టిపదును చెడునె?

ఆ ప్రాకారములోనే శ్రీరామానుజా చార్యులవారి చర్మసమాధి (శవసమాధి) యున్నది. ఇందులోనే దక్షిణ ద్వారమువద్ద ఆండాళమ్మవారి సన్నిధి (గుడి) యున్నది. వీధుల పేర్లను- అక్కడ దేవతా చిత్రములను వానికింద వ్రాసిన తెలుఁగు వివరణములను బరిశీలించిన నాప్రాంత మానాఁడు తెలుఁగు రాజుల యేటబడిలో నున్నట్లు తోచును.

శ్రీరంగ నాథుని యద్దాంగి శ్రీరంగనాయకి- ఆమెను దమిళములో శ్రీరంగ నాచార్ అందురు- ఆమె యయ్యవారికి దూరముగ నున్నది (4వ ప్రాకారము) ప్రసిద్ధ క్షేత్రములలో నయ్యవారు- అమ్మవారు- వేఱు వేఱుగనుందురు- ఆ వేఱుగ నుండుట యొక సృష్టిరహస్యమును సూచించుచున్నది.

ప్రకృతియుఁ బూరుషుండు నొకరై జగముల్ సృజించుచుండు రం
చొక కథ యుండెగాదె, యదియొప్పుదు, పూరుషుండంతరాత్మయై
ప్రకృతి కతీతుండన్న పరభావము గుర్తును జేయఁగోరి త
న్నికటము చేరకే కమలసేత్రుండు వేఱుఁగఁదోఁచుఁ గోనెలన్.

ప్రకృతి చీకటి పురుషుండు పగటిజేడు
వెలుఁగు చీకటు లొకచోట నిలువఁగలవె ?
అన్న భావము జగతికి నంది యీయఁ
బఱఁగు వేఱుగ దేవదాంపత్యమిలను.

“పురుషః ప్రకృతేరన్యః” అను వేదాంత వాక్యమిందుకు దృష్టాంతము.

అమృతవారి యాలయముకూడఁ జాలపెద్దదే. అమె విగ్రహము చాల హృద్యము. ఆ ప్రక్కనే ఆ దేవతవంచలోహ విగ్రహమున్నది. కంబర్ కవి యచ్చటనే రామాయణమును వ్రాసినాఁడట. ఆ ప్రక్కనే యొక గోళాల యున్నది. దానిలో సుమారేబది యావులున్నవి. గోవు హిందువులకు దేవత కదా ! అందువలన నచ్చటకు వచ్చు యాత్రికులు. అవిసియాకులను గోసి కామధేనువుల నోటికందించుచుందురు.

ఇంటఁబుట్టిన లేకున్న నొంటఁబుట్టి
నట్టి సంస్కార మెన్నడు నణగిపోదు
యడ్డు తొలగిన వెంటనే యదియె పొంగి
కదలి యుబుకును బాతాళ గంగవోలె.

ఐదవ ప్రాకారమునకు “ఉత్తరవీధి” యనిపేరు. పట్టణ మీ ప్రాకారము నుండియే ప్రారంభమగును. ఇది బ్రహ్మాండ భాండమువలె నుండును.

గర్భమునందు లోకములఁగైకొని, కంటిని తెప్పవోలె స్త్రీ
ఋగ్వేద సంఘము మృహరహంబును బ్రోచెడు బమ్మగుడ్డు నా,
నిర్భయతన బ్రజావళిని నిండుగ లోపల దాచి యెట్టి సం
దర్భములందుఁబ్రోచును ముదంబునఁ బంచమసాల మచ్చటన్.

గృహములు గోపురంబులు సగేంద్రసమున్నత సౌధపంక్తులున్
బహువిధ పణ్యవస్తు గృహబంధుర వీధులు తోరణంబులున్
కుహు కుహు కూయు కోయిలల నొప్పెడు ఊటలు వార్ష్య

వృక్షముల్

రహిఁ దులకించు సుందర తరంబుగ నై దవ సాల మందునన్.

సాలంబుండును గోటకెక్కఁబయినన్, సర్వ ప్రజానీక ని
ర్వేలఁబౌ నగరాల వాలమయి ధాత్రిన్ వప్రమిచ్చో వినా
గాలింపంగను పట్ట, దన్య నగరాగ్రణ్యమ్ము శ్రీరంగమున్
బాలింపంగను రంగనాథుఁ డది విశ్వంబందు విఖ్యాతమకా.

రాజ్య పాలనకున్ దైవరాజసేవ
కనువుగానున్న యేడు ప్రాకారములను
ఎంత విజ్ఞానవేత్త సృష్టించెనొక్కొ ?
వాని శక్తికి లోకమే పరవశమగు.

అటువ ప్రాకారమునకు “చిత్రవీధి” యనిపేరు, చిత్రము అనగాఁ జైత్ర
మాసమని యర్థము, చైత్ర మాసములో జటుఁగు బ్రహ్మాత్సవపుటారేగింపు
ఈ వీధినుండి వెళ్ళును. అందువలన నీవీధి కీనామము. ఈప్రాకారములోఁగూడ
గ్రమమున్నది.

ఏడవ ప్రాకారమునకు “సాతానులవీధి” యని పేరు, సాతానులనగా హరి
దాసులు, వారుండుటవలన నా వీధికా పేరు వచ్చినది.

తాననామ తన్మకారేణ గీయమానః సంగీత విశేషః తానేన సహితః
సతానః- గాయకః- ఇత్యర్థః- సతాన ఏవ సాతానః- (అనగా సంగీత విశేషము
లతో భగవంతునిఁ బ్రార్థించు వాఁడని ఫలితార్థము.

శ్రీరంగములో సాతానులు కాలత్రయ మందును శ్రీరంగేశ్వరుని గుణ
గణములను స్తుతించుచుండుదురు- వారి యుద్యోగమదియే- వారి జీవన భృతికి
మాన్యములుండును- మాన్యములనఁగా సామర్థ్యమునకు బహుకరింపఁబడు
జేత్రములు. ఈ సాతానులనే వంది మాగధులనవచ్చును.

గుడిచు ట్రేడు బలిష్ఠప్రములు హంగుల్వారి నా గోడలం
దొడఁగూడున్ నగరంబు సర్వ విధ భక్తుల్ రేపవల్ కాపలా
నడుపన్, దుస్తర వాధివోలె బరిఘా న్యాయమ్ముఁ గావేరిచే
యుడు, దాఁ దై వత చక్రవర్తివలెనే యుం డెచ్చటన్ రంగడున్.

మఱియుఁ గావేరి, శిఖిపింఛమాళి వేష్ట-
నంగనాజన పరివృత్తుఁడగుచుఁ దీర్థ
మాడు దీర్ఘిక మర్యాద నంది చెలఁగు
గానసావేరి కావేరి కలుషహారి,

ఈ వీధి యందుఁగూడ పట్టణమున్నది.

ఈ దేవాలయ దక్షిణ ద్వారమును విజయనగర ప్రభువైన యచ్యుతి దేవ రాయలు నిర్మింపఁజేసినాఁడఁట. అందువలన నా ద్వారమును “రాయద్వార” మని పిలుతురు.

కావేరీ తీరమున నొక పూల తోట యున్నది. దాని పైకాల్య మీరువది యకరములు. అది సాక్షాత్తు నందనవనమే. ప్రతి దినము శ్రీరంగవి పూజ కీతోటనుండి గంపల పూలు గొంపోఁబడును రంగడు పూల రంగడుగదా! అందులకే ఆయనకచ్చట అంతటి పుష్పమాలాకైంకర్యము అక్కడనే యొక గదియున్నది. ఆ గదిలో స్వామివారి కైంకర్యమునకు మాలలనుగట్టుదురు. పాద ప్రక్షాలనము చేయకుండ నెవ్వరు నాగదిలో నడుగు పెట్టఁగూడదు. అది యంత పవిత్రము.

ఆ యాలయ గోపురము మహోన్నతోన్నతము. ఆనఖశిఖ మనల్ప శిల్ప భూషితము. మాఘ మాసములో నీ స్వామికి బ్రవహణోత్సవము (తెప్ప యుత్సవము) మహా వైభవముగ జరుగును. కావేరి జలము. సునిర్మలము. అతి మధురము.

గాలిలోని లఘుత ఖములోని స్వచ్ఛత
అమృత రుచియుఁ గలుఁగు, నార్ఘరమ్మ
నర్వతోముఖమ్ము, సర్వతో ముఖముగాఁ
దెలివిపెంచుఁ బెంచుఁ దేజమెంతో.

యథా శక్తి దైవదర్శనార్హనాదుల నిర్వర్తించి రంగనాయకమ్మ కంజలి ఘటించి సర్వలోకేశ్వరుఁడైన జంబుకేశ్వర దర్శనమునకై బయలుదేరితిమి.

జంబుకేశ్వరము

జంబుకేశ్వరము గొప్ప కైవర్త్రము. అందున్న శివలింగము ప్రసిద్ధ (పంచ) మహా శివలింగములలో నొకటి. ఇది అల్లింగము. అనగా నీటిలింగము ఈ లింగములోనుండి నిరంతరము నీరూరుచుండును.

బోధాశంకరుఁడన్న నామమున సంభూతంబునౌ భావమున్
బాలింపన్ నిలుపెల్ల నీరయి కృపా పాత్రుండునై శంకరుం

డాలింగంబున నుండె నా ! యనెడు నూహల్ గల్లు, భక్తార్థమై
కేలన్ సిద్ధులఁదాల్చు నా శివుని నక్షీణార్ద్ర మూర్తిన్ గనన్.

శీర్షము నందునన్ విబుధసింధువు నిల్చిన సౌధభూమికిన్
సర్వ ప మాత్రమై పడిన సన్నని రంధ్రమునుండి నీరముల్
వర్షము వోలెఁబర్వ, దనువంతయు నమ్మయమయ్యెఁ బాపసం
కర్షణుడైన యీశ్వరున కన్నటు తోచును నూహ కంటికిన్.

ఆ త్రేత్ర సావిత్రిపేరు జంబుకేశ్వరుడు- త్రేత్రముపేరు జంబుకేశ్వరము.

జంబూపదమునకు నేరేడు వృక్షమని యర్థము- జంబూ శబ్దమునకు
మహాదర్దములో “క” ప్రత్యయము చేరగా- జంబుక- అని యగును- “క”
ప్రత్యయము చేరినపుడు ప్రకృతికి మార్పులు వచ్చుట భాషా సంప్రదాయము-
అర్థాత్ జంబుకమనగాఁ బ్రసిద్ధమైన నేరేడు వృక్షముగల ప్రదేశ మని యర్థము
జంబుకస్య ఈశ్వరః జంబుకేశ్వరః, అని విగ్రహము. జంబుకమను పేరుగల
త్రేత్రమున కథిపతి యని ఫలితార్థము, ఈ త్రేత్ర మాహాత్మ్యమును దెలుపు
కథయిది.

శర్వున కొక్క కాలమున సంభృతమయ్యెను బ్రహ్మహత్యచేఁ
బర్విన గొప్పపాప, మది పాయదు త్రేత్రము లెన్నియేగినన్
బూర్వము, తత్ప్రభూతమగు పుట్టెడు దుఃఖముతోడ నాతఁ డీ
యర్వినిజుట్టివచ్చె నఘహంకృతి రూపఁజేయ దీక్షతో.

ఎన్నో పుణ్యధరల్ శ్రమంబనక సర్వేశుండు సేవించి ని
ష్పన్నగ్రావ మహాటవుల్ తిరిగినన్ బ్రహ్మఘ మొక్కింతయున్
విన్నం బోవదు, ప్రాణముల్ విసిగి యీ వృక్షమ్ము మూలమ్మునన్
దిన్నెన్ నిల్చి తపస్సు చేసెను మహాదేవుండు సామాన్యుడై.

జంబూ వృక్షము మూలము

నం బరమేశ్వరుండు భోజనంబునువిడి ఘో

రంబగు తపమును జేయఁగఁ

బంబిన భక్తిన్ నెరేడు పాదప మంతెన్.

సకల చరాచరంబులకుఁ జక్కని పోషణమిచ్చు నష్ట భా
గ్య కలితయోగి కాలవశుడై నిరుపాధియునై త్సుధార్తుడై
వికలత నొందినాడని సవిస్మయ జంబు మహీజ మాత్మ శా
ఙ్గక బససాభమైన యొక కేవల దివ్య ఫలంబుఁ బండగా.

నొసరిచి, దాని శంకరుని యొక్క యొడిం బడవై వ శూలి స
న్మనమున నాహరింప త్సుధనాశనమయ్యెను. నాటినుండి యా
ఘనతరు ఎొక్కపండు సరిగాఁ బదిరెండవ గంటయందు శం
భుని యొడి వేయు బ్రత్యహము మోదముతోఁ దిను దాని

నీశుడున్

ఈవిధి వత్సరాంతమును నీశుడు ఘోరతపంబుఁజేసె నీ
లావనిజాత జాత ఫలభిని. నా స్థలశక్తిచేత నా
తైవతపోబలంబునను సన్నగిలెన్ వృజినంబు. పిమ్మటన్
పావనుడై మహేశ్వరుడు పాయచు డ్దేత్రము పల్కెనిట్టులన్.

దివ్య మీక్షేత్ర మిది మహా భవ్యశక్తి
జంబుకేశ్వరుడను పేర చాల కీర్తి
బొందు దేనిందు. నాకు నీ భూజఫలము
మందు నై వేద్య మీయ నే ముదముఁగనుదు.

అని ధవళాంగుడాడి ధవళాంగుడునై ధవళాద్రికేగె నా
దినమున నుండి యీ స్థలము దివ్యము సేవ్యము నయ్యె. నీ విధం
బున నది కొంతకాలము విముక్త ఫలంబు మహేశ్వరార్చనై,
పొనుపడె నాక్రమమ్ము, శివ పూజల నెట్టి దొసంగు కల్గెనో.

నేటికిఁ బండు రా దయిన నిత్యము నీశసహస్రపూజ లా
వీటను సాగుచుండుఁ గనువేడ్కగ మోక్షపు బాటలొచ్చు. నే
నాటను నాటిరో కుజము నాల్గుదెసల్ ధరఁగప్పి యోగిశ్మం
గాటకమయ్యెఁ బ్రతతతికల్పిత శాంభవ పూజకంగమై.

జంబుకేశ్వర మహిమల సంప్రదాయ
సిద్ధములునైన వానిని జెప్పులు పొంగ
వినియు, జూచియు దద్దత వివిధ విషయ
ములను, సంతుష్టి నందితి గలత తొలగ.

నేరేడు దశములతో నీళ్ళరార్చన చేయుట యీ క్షేత్ర విశేషము. ఈ
యాలయమునకును బంచప్రాకారములున్నవి. మొదటి ప్రాకారములో గర్భాలయ
మున్నది. బదవ ప్రాకారములో గ్రామమున్నది. తక్కినవానిలో మంటపములు,
వందయడుగుల యెత్తుగల గోపురము మొదలైనవి యున్నవి. మూడవ ప్రాకారము
లోనే అమ్మవారి యాలయమున్నది. ఆ తల్లి పేరు. అఖిలాండేశ్వరి.

అండము నాగగుడ్డు. నిఖిలాండము లెక్కువ కాలముండకే
భాండము లల్లు వాసిచెడి బ్రద్దలగున్ భువనంబులోన, బ్ర
హ్మాండము మాత్ర ముండు బ్రశరూంతము. కావున నండమన్నఁ బే
రుండెను లోకజాతి. కదె యొప్పును నండ పదాభి ధేయమై.

పదియు నాల్గిండముల కామె పరమ రాజ్ఞి
గాఁ బ్రసిద్ధినిబొందె లోకంబులందు
ఆమె యఖలేశ్వరాధాంగి యఖిల భువన
మాత నగజాత గుణగణోద్భూత పూత.

అమ్మవారి సుదుట మాణిక్యము తిలకాయ మానమై దగద్దగకాంతుల నీను
చుండును. సుబ్రహ్మణ్య భక్తి యిచ్చట నధికము. జంబుకేశ్వర దర్శనము
చేసికొని యటనుండి తిరుచినాపల్లికి బయలుదేరితిమి.

తిరుచినాపల్లి

తిరుచినాపల్లి కావేరీ తీరముననున్న పెద్ద పట్టణము. కావేరీపై ముప్పది
రెండు ఆర్చికల పెద్ద వంతెన యున్నది. కావేరికి ఆద్దరి శ్రీరంగము.
ఇద్దరి తిరుచినాపల్లి.

తిరుచినా పల్లిలోఁ గొండమధ్య భాగమున నొక శివాలయమున్నది. ఆ
దైవతముపేరు మాతృ భూతేశ్వరుడు. అమ్మవారి పేరు సుగంధి కుంతలాంబిక.

మాతృ భూతేశ్వరుడనగా - మాతృజ్ఞానం సప్త మాతృకానాం భూతానాంచ (ప్రమథ గణమునకు సమస్త జీవులకు) ఈశ్వరః ప్రభుః - అనగా సప్త మాతృకలకు ప్రమథగణములకు లేక సమస్త భూతములకు, బ్రభువని యర్థము.

మాతృ భూతేశ్వర సమానమునకు మఱియొక యర్థమును గూడఁజెప్ప కొనవచ్చును. “మాతేవ భవతీతి మాతృ భూతః - మాతృభూతశ్చ ఈశ్వరశ్చ - మాతృ భూతేశ్వరః - అనగా, దల్లివలెనయి బిడ్డలను భక్తులను నధిక వాత్సల్యముతోఁగాపాడు పరమేశ్వరుడని భావము. అందులకుదాహరణ మచ్చట మార్కండేయుని రక్షించుచున్న శివుని విగ్రహము.

ఆ శిల్పములో మృత్యువు వాతఁ బిడనున్న పరమ భక్తుని మార్కండేయుని, జూచి పరమేశ్వరుఁడు తల్లివలెఁ గఱఁగిపోయి యమునకు బుద్ధిచెప్పి ఆ బాల భక్తుని అక్కనఁజేర్చుకొన్నాఁడు అందువలన నా దేవునకు మాతృ భూతేశ్వరుడని నామము కలిగినది.

మాతృ భూతేశ్వరాలయము మూడు వందల యడుగుల నెత్తుననున్నది. నగమధ్యమందున్న యా యాలయము కైలాసమున శివుని నికేతనమును బోలి యున్నది. మాతృ భూతేశ్వరాలయమునకే మార్కండేయాలయ మని నామాంతరమున్నది.

ఆలయములో నడుగు పెట్టగానే “భక్త రక్షణ దీక్షితుడై శూలమునెత్తి యముని యుగిపించుచున్న రుద్రమూర్తి -” త్విమేవశరణం మమ యని భక్తి బాహు పంజరములోఁ బశువతిని బంధించి బాహ్యజ్ఞాన శూన్యఁడైయున్న మార్కండేయుఁడు - శూలి శూలోగ్రాగ్నిలో శలభాయమానుడగుచున్న పరేతి రాట్ట సప్తస్వభావాను కూలముగా ప్రత్యక్షమగుదురు - అచ్చట.

తనకన్న యధికమో ఘనశక్తి ముందరఁ

దలవంచి యున్న మదాంధశక్తి

భక్తరక్షణమె నా పరమ ధర్మంబని

తద్రక్షకై నిల్చు రుద్రశక్తి

మానవాతీత మన్యూన దైవమె దిల్కు

సర్వులకన్న విశ్వాస శక్తి

నారదాది మహర్షి వార విశ్లేయమా

సారస్వకాలిక మహా సత్త్వశక్తి

అన్ని శక్తులు దేవాలయాంతరమున

కన్నులకుఁ గట్టినట్లుగాఁ గానుపించు

నడుగుమోప, మృకండునంగాంగ జాతు

నునికి యందున మోక్షపు మనికియందు.

దేహము విస్మరించి ప్రభు ! దేహి ! యటించును మాసి నేత్రముల్

“పాహి” యటంచు లింగమును బాహు యుగంబునఁ గొగిలించి స

మ్మోహముఁబాసి యంతకుని ముప్పును బాపఁగ వేఁడుకొంచు సం

దేహము వీడియుండె రవితేజుఁడు బాలమృకండుసూతియున్.

మహిషము తామసంబునకు మచ్చు. మహేశుఁడు భక్త రక్షకున్

విహిత నిమిత్త, మింద్రియ పవిత్ర విభూతి మృకండు సూతి యా

గ్రహ విధికిన్ ధ్వజమ్ము, యమరాజును గర్వము చిహ్నమాచు నా

గృహమునఁగానుపించు. పరికించిన సర్వము దైవనిఘ్నమే.

ఆ గోడలమీద శివ చరిత్ర వైవిధ్య సుందరముగఁ జిత్రింపఁబడినది

మాతృ భూతేశ్వరాలయము దాటి పైకిఁబోయినచో నత్కున్నత శిఖరాగ్ర

మున గణేశ్వరాలయమున్నది. అది యా నగర సర్వ దృశ్యములలోఁ బ్రథమ

దృశ్యము ఆ యాలయమునకు నాలుగు వందల యేబది యెట్లున్నవి. అక్కడ.

భూలోకంబున భక్త పాలనము సంపూర్ణంబుగాఁజేసి యు

ద్వేలంబైన శ్రమమ్మునంది ప్రమథాధీశాశ్రయంబున్ జనన్

జాలిం జాలక విశ్రమార్థము గిరిస్థానంబునన్ దృప్తిగా

గాలున్ గేలును మోడ్చి యున్నటుల విహ్నాధీశుఁ డం దుండెడున్.

గతికల మెచ్చు వేల్పుగుటఁ గట్టిరి తత్కటియందు చుట్టు మం

దిరమున నున్న యెంటిపలుదేవరకున్ బులుజాలవల్లి సుం

దరముగ నాఁడునాఁడె పెరిదారముతోడ రచించి లేనిచో
నురము హరించునట్లు లది యొప్పున నూత్నవిసీల కాంతులన్.

అనియనుకొంటిని కానీ

మనమున నుయ్యాలలూఁగె మఱి సందేహ

ధ్వనులెన్నో, పానిధాటినిఁ

జననేరక యూఁగులాడి సతమతిమైతిన్.

మదిలోఁగల సందేహము

ప్రిదులంగా నొకని బ్రశ్న వేసితి నయ్యా!

ఇదె ఘాసవస్త్ర మెప్పుడు

గదియించిరి ? నేటిరేప ? కాలము వెనుకా.

వికవికనవ్వి యాతఁడను, వింతఁగఁ బల్కితి పేడవాఁడ మీ

వకట ! యెఱుంగవేమి ? తృణవస్త్ర శుభ్ర గణేశ కీర్తి పా

త్ర, కలియుగార్త దై వము గదా ద్విపవక్తుఁడు, ఘాసవీర మూ

యకలుష దై వమూర్తి కటియందునఁగట్టెను భక్తుఁడెవ్వఁడో.

నాఁటినుండియు నేటికి నీటిబోడు

వాడ దెండదు మాయ దా బాలతృణవి

నీలజాలము ప్రత్యగ్మాలవోలె

కాంతులీనుచునుండు నెక్కాలమందు.

దీర్ఘ కరుడైన యా ప్రథమ పూజ్యనకు కరములు మోడ్చి యిట్లుంటేనీ.

గిరిశతనూభవుండవు నగేశుని నప్తవు కొండ కోసలన్

దిరుగుట కాస చెందెను మదేభముఖుండవు కాస నీకు నీ

గిరిజనవేషమబ్బె, నది కీర్తికి నెక్కఁగ ఘాసపాసమున్

నెఱువక తాల్చితయ్య ! పృథివీధర జన్మ గృహార్థ రత్నమా!

ఎంతటి పారలై నఁ దమయింటను ముందుగ నిన్నుఁగొల్తు శే

నెంతటివాడ నిన్ను భజయింపఁగ నేరనివాడ నింతకున్

సాంతము కాని నాపనుల సర్వముఁ దొందరఁ బూర్తిచేసి నా
చెంతలనున్న చింతలఁ గృశింపఁగ జేయుమ విఘ్న నాయకా!

ఈశుని పొట్టలోపల రమేశుని కుక్షిని సృష్టికర్త వా
గీశునిలోన లోకములనేకములుండెనో లేదో కాని వి
ఘ్నే శుఁడ! నీదు పెన్నుదర గేహములోపల తివ్రవేసి స
ర్వాశలు నిండియుండునని పల్కుదు. నీ పృథుకుక్షి గాంచుటన్.

సిద్ధియు బుద్ధియుఁ జేదోడు వాదోడు
గా నుండ, నీకేమి కలుగకుండ

ఇద్దఱమ్మలు నిన్ను నేలోపములు లేక
పెంచఁగా నీకేమి “కించ” యుండు,

ఆబాల గోపాల మాళీల భక్తితో
సేవింప నీకన్న శ్రేష్ఠుఁడెవఁడు

ఒక పలుపోటుతో నికమాతృజానిఁగూల్చు
నీకన్న వీరుఁ డేనేలఁ గలఁడు.

చందమామకు మోముపై నిందవైచి
యందలమ్మున నాపై న నలరఁజేసి
శిక్ష రక్షలయందు వై శిష్ట్యమందు
గణపతీ! నీపె జగమొనగాడవయ్య.

పొట్ట యంతయు జగములఁ బూర్ణమగుట
పూర్వ పరదేహములు నీకుఁ బొట్టివయ్యె
గుఱ్ఱవేలు పటంచు నీ కొదవె పేరు
గట్టివాడవు సకలలో కమ్ములందు.

అమృత పురమ్ము నా జనికి నాశ్రయమైనది. యందునుండె నీ
సుమహిత విగ్రహమ్ము కడు స్థూలము, నియ్యదె కొండకెల్ల నీ

యమిత మహాత్మ్య విగ్రహ మహార్య విభూషణ మేకదంత ! ఓ
సుమహిత ! యీశ్రయింతు నిను జూర్జిత విఘ్నమహాద్రి ! దేవరా.

నాకుదోచిన విధముగా నగజసుతుని
గవితలన్ గూర్చి సేవించి కయిని మోడ్చి
సెలవు యాచించి గుడినుండి వెలుపలకును
సాగివచ్చితి సహచరుల్ సందడింప.

విఘ్నేశ్వరాలయము కొండపైఁ జాల యెత్తున మన్నదిగదా. అక్కడ
నుండి చూడగా.

ఇండ్లు కన్నట్లు బొమ్మల యిడ్లువోలె
చెట్లు కన్నట్లు పొందరిండ్ల చెలువుతోడ
బస్సులగుపించుఁ డుమ్మెద బారులట్లు
నరులు కనిపింతు చీమల వరుసవోలె.

అత్యున్నతమైన గజేశ వర్వతముపై నుండి చూచిన ఆ ప్రక్కనే కాపేరి
మధ్య మందున్న శ్రీరంగ క్షేత్రము దృష్టిగోచరమగును. ఆ దృశ్యము.

చిత్ర విచిత్ర కేతువుల శిల్ప సమంచిత సాధ వీధులన్
గోత్రమహాధతుల్య వరణోన్నత శీర్ష విరాజ మానమై
యాత్రకుఁబోవునావ యుదకాశయమందున లంగరుంచి యా
రాత్రి వసించి నట్లలఁచె. రంగము కాపెరి నీటి యందునన్.

జలములోపలి శ్రతిబింబములను జూడ
పుగమునందలి గాలిగోపురము ఋంహ
జలముద్రావంగ వచ్చిన జలద పటలి
వార్ధి యుదరమునందున వ్రాలినట్లు.

అవట కావేరిపై గట్టబడిన గొప్ప పంతెన మొకటి యున్నదిగదా
ఆ వారధి.

సరిసార జలధి దాటంగ

శంసారి సృజించినట్టి కట్టుకొనవలెన్

శంసలంగొను కావేరి

మాంసల వారధి యెసంగు మాన్యతరంబై.

కొండక్రింద పెద్ద కోనేడున్నది. ఆ కోనేటిలో, బ్రతి సంవత్సరము తెప్పోత్సవము మహా వైభవముగా మహానంద సంభావకముగా జరుగుచుండును.

“తెప్పోత్సవము” అనునది దుష్టసమాసము. అనగా వ్యాకరణ విరుద్ధమైనది. దుష్టసమాసము ప్రయోగార్హముకాదు. మిశ్రమ సమాసము చేసిన తెప్పయ్యత్సవము. అని యగును. కాని ఆ మిశ్రమ సమాసమునకు సిద్ధ సమాస మర్పాదను గలిగించి “తెప్పోత్సవము” అని లోకము వ్యవహరించుచున్నది.

మహా కవుల ప్రయోగ సాధనము వ్యాకర్తల లక్ష్యమైనట్లు కన్పించుచున్నది. కావుననే సంస్కృతమున, పృషోదరాది గణము, నిపాతములు, అర్హత్యాత్ సాధుః, ఇత్యాదులు, తెలుంగున వికల్ప, బహుకాదులు సృష్టింపఁబడినవి.

కేవలము మహాకవుల ప్రయోగములనేగాక బహుళ ప్రచారములో నున్న వ్యావహారిక ప్రయోగ సాధనముగూడ వ్యాకర్తల యభిప్రాయమైనట్లు కన్పట్టుచున్నది. అందువలననే వామనుడు “అతి ప్రయుక్తం వ్యావహారిక పదమ్ స్వేకార్యం” అని సూత్రీకరించియున్నాడు. ఈ సూత్రానుసారమే “హాల” యను ప్రాకృతపదము సంస్కృత పద మర్పాదను పొంది సంస్కృత సమాసమున స్థానము సంపాదించినది.

అందు వలన “శంకర దేవశ్శు” అను మహాకవి ప్రయోగముల వలెనే “తెప్పోత్సవము” అని బహుళ ప్రచారముకల దుష్ట సమాసములకు గూడ శిష్ట భాషలో స్థానము కల్పింపవచ్చును. జీవ ప్రపంచమువలె భాషా ప్రపంచము కూడఁ బరిణామ శీలముకదా! పరిణామము నెవ్వఁడాపరగలఁడు. ఆ కోనేటి నడుమ మండపమున్నది అది

చక్కగ బాల సూర్యకరజాలమునన్ వికసించి నవ్వులన్

చిక్కులఁదన్ని నూనవుల దృష్టుల లోఁగొను బంక జమ్ములోఁ

జిక్కగనున్న కర్ణిక విశేషమునంది చెలంగుచుండె నా
యొక్క సరస్సులో నొదిగి యుండిన మండప మద్భుతంబుగన్.

నిర్వక్రకరుండైన యా వక్రకరుని దర్శించి సెలవు తీసికొని యొకనాడు
తెలుగు దొరల యేటబడిలోఁ బలుకుబడిని పొందించినదియు. నడదడి యేవున
నలబడి నాసి ప్రశాంతి చేకూర్చిన తంజా పురము వైపునకు బయలుదేరితిమి.

తంజా పురము

డి. 14-10-84 సాయంత్రము 6. గంటలకు తంజాపురము చేరితిమి.
తంజాపురము పరిత్రప్రసన్నమైన పట్టణము.

నా మ వి చా ర ము :

పూర్వము మహోదరుడను రాక్షసుడుండెడి వాడట. వానికిఁదమిశ
ముతో “తంజ” అని పేరట. ఆ దుష్టుని శ్రీహరి యా ప్రదేశమున సంహరించె
నట. అందువలన నాప్రదేశమునకు, తంజాపురము నామము కలిగినదట.
తంజ+హరు=తంజాపురము.

“తంజాపురము” అను పదము గ్రంథములందు. తదజపురము అని ప్రయో
గింపఁబడినది. సంస్కృతములోఁబుర శబ్దమునకుఁ బర్యాయముగా రేఫాంతమైన
పూర్ శబ్దమొకటియున్నది. అపుడు. తంజ+పూర్ అని యగును. పకార
స్థానముతో పకారము వచ్చుట భాషా సంప్రదాయము. దానినిఁబట్టి తంజపూర్.
తంజాపురముగా మాతీనది. పిమ్మట భాషా పరిణామముతో దీర్ఘమువచ్చి. తంజా
పూర్. అయినది.

తంజాపురిలోఁ బ్రవేశించగానే నాయకరత్నము సంగీత సాహిత్య కళానిధి
తెలుగుల వారసుడు రఘునాథ నాయకుడు గుర్తుకు వచ్చినాడు. అప్పుడిట్లుంటిని.

ఓ పీరా! రఘునాథ నాయక ! సముద్రో పగ్రగంభీర ! నీ
ప్రావీణ్య సగితము దేశజననీ రక్షార్థ యజ్ఞము నీ
భావోద్వేగమునందుఁ బూచిన సుపుష్పప్రాజ్ఞ సద్వాసనన్
కావించెంగద భాగతీయ జననీ పూణేంద్రి యానందమున్.

తెలుఁగుల జిమ్ము తెల్లుల యవేల కళా విభవమ్ముచేత, మేల్
కలయిక వెల్లు నద్భుత కళాస్పద కావ్య పరీమళంబులన్
శిలఁ గఱంగఁజేయు స్వరనిర్భరగాన విశేషసంపదన్
తెలుఁగు సరస్వతీ సతికి దీధితఁగూర్చితివయ్య ! నాయకా.

తంజావూరు ప్రభువులు శిల్పమునేకాక సాహిత్యమునుగూడఁ బోషించిరి-
వారి యకుంత దీక్షాఫలితమే శారదా మందిరము- శ్రీకృష్ణరాయల సభకు భవన
విజయమని పేరున్నట్లే రఘూనాథ నాయకుని సభకు శారదా మందిరమని యన్వర్థ
నామమున్నది.

శారదా మందిర మారయ శారదా
మందిరమ్మే వేత్త్ర మాన్యపదము
సంచారమును మాని శారదామాత యం
దుపవిష్టయైనట్లు తోచుచుండు
ఒకనాఁడు సాహిత్య శకమునందచ్చట
రాజ్యమేలెను నల్వరాణి కాని
ఈ నాఁడు పుత్రుల యేహ్యవర్తనముచే
విధ్వస్త కరణయై వేదనపడె

రంగు తగ్గెను సాహిత్యరంగమందు
నాణి కుంకుమ బొట్టులో వాని తగ్గె
నొక్కడై నను దిలకముఁ జక్కఁజేయు
వాఁడు లేడయ్యె శతపుత్ర ఫలితమేమి ?

తంజావూరునకుఁ బ్రఖ్యాతి తెచ్చినది యచటి సరస్వతీ మహా గ్రంథా
లయము- ఆ గ్రంథాలయమందు ఇరువదివేల గ్రంథములున్నవి. వానిలో నెనిమిది
వేలు తాళపత్రగ్రంథములు- ఆ భాగమునకు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమని
పేరు- వానిలోఁగొన్ని శిథిలములగుచున్నవి- వానినిబండితులచేతఁబరిశోధింపఁ
జేసి పునర్లేఖనము చేయించుచున్నారు.

తంజావూరులో బృహదీశ్వరాలయమున్నది. ఆ స్వామిపేరు బృహదీశ్వరుడు. ఈ యాలయము 13వ శతాబ్దములో నిర్మింపఁబడినదఁట. ఈ దేవాలయ శిల్పము గోపుర నిర్మాణము జగత్ప్రసిద్ధములు. ఈ యాలయ గోపురము- 216 అడుగు యెత్తున్నది. ఇది 180 అడుగులవఱకు సమానముగా నుండి యపై భాగము క్రమక్రమముగా నన్నమై యాకాశములోనికిఁజొచ్చుకొని పోయినది ఈ గోపురమునకుఁ బై భాగమున నాల్గప్రక్కల నాల్గు నందులున్నవి. అవి చాల పెద్దవి. ఏ కొండపురాళ్ళపైఁ జెక్కఁబడినవి

ఈ గోపురాగ్రమందు, కలశ నిర్మాణమునకై - 26 అడుగుల ఏ కొండపు చదరపురాయి మలచఁబడినది. దాని బరువు- 80 టన్నులు. అక్కడకు నాలుగు మైళ్ళ దూరములోనున్న “నరప్పల” అను గ్రామము దగ్గఱనుండి ఏటవాలుగా మట్టి దిబ్బనేర్పాటుచేసి ఆ దిబ్బమీదనుండి ఆ మహా శిలను నెమ్మదిగా- 216 అడుగుల యెత్తునకు లాఁగి గోపురాగ్రమున బిగించినారఁట. ఆ “నరప్పల” గ్రామమిప్పటికి నక్కడనున్నది.

బృహదీశ్వరాలయమును కంటివర గ్రామ వాస్తవ్యుడైన “సామవర్మ” అను మహా శిల్పి రూపొందించినఁడఁట- ఆ విషయమప్పటి గోడల పైనున్న శాసనములు తెల్పుచున్నవి,

దేవాలయమునకు ముందు మహానందిలో, గూడ లేని యొక మహానంది యున్నది. ఆ భృంగీశ్వరుని ఎత్తు 12 అడుగులు, బారు 16 అడుగులు, వెడల్పు 7 అడుగులు, బరువు 25 టన్నులు. అది బృహన్నది. అందువలననే బృహదీశ్వర స్వామికి వాహనమైనది. ఆ వృషభరాజుపై ఏ వృషభరాజుపైఁగూడ లేని విచిత్ర శిల్పము నెలకొనియున్నది. అది నల్లని యేక శిలపై మలచఁబడినది. ఈనాటికిని కనుమాయని మాయని మెఱుఁగులను ఆ నందీశ్వరుని మేనికిఁ దొడవులుగాఁ దొడిగిన శిల్పి శేఖరుఁడెంతిటివాఁడో, ఆ మహా నందీశ్వరుడు పై కప్పుతో వప్రక్రీడలాడుచున్నాడు. అతని యొన్నత్యమంతటివి. సర్వజ్ఞా నందియైన ఆనందిని జూచి యట్లనుకొంటిని.

బృహదీశ్వర దేవున కది

సహకారము చేయఁగగిన సముచిత తురగం

బహిభూషణ భారము మో

యు హరువు గల యట్టి దా మహోక్షము సతమున్.

ఆ యుజ్జేద్యక్షని వీక్షించి యిట్లు ప్రశ్నించితిని.

ఓయి ! సుహోక్ష రాజ ! సతముగ్రుని ముందట వాని యాజ్ఞకై
రేయి బవల్భి దీక్షగ నిరీక్షణ చేయుచు బ్రహ్మచారిపై
ప్రాయపు బోగముల్ విడిచి భక్తి గిరిశునిగొల్చునట్టి నీ
కాయము ధన్యమయ్యి ! నినుఁగాదను భక్తుఁడు లేడు పృథ్విలో.

కాటుక కొండయట్లు శితికంఠుని ముంగల విశ్రమించు నీ
ధాటికి భీతిఁజెంది జగదంతర మంతయు మిన్నకుండె నే
లోటును లేకయే యసమఘోచన తీవ్ర తపస్సు సాఁగు, నీ
పాటి సమర్థ భక్తుఁ డొకపాటికొకఁడె? గోవురందిరా !

ఈశుని దర్శనంబునకు నెంతటి వారలుఁబోవలేరె ! యు
క్షేశుఁడవైన నీముదలజెందక నీ యనుభావమెట్టిదో
నాశకకర్త దర్శనము నందఁగవచ్చెడి వారి యంతరం
గాశయముల్ పఠించి నిశితాక్షుల వారి కనుజ్ఞ నిత్తువే.

ఆ యాలయ నిర్మాణము పడ్రెండు సంవత్సరములు పట్టినది దేవాలయ
గోపురము మద్యమందు డచ్చిదొర విగ్రహమొకటియున్నది. ఆ దొర దేవాలయ
నిర్మాణమున కెంతగానో యుపకరించినాడఁట.

ఈ దేవాలయమున కాగ్నేయ భాగమునఁ బ్రాకారము నానుకొని రెండు
గణపతి విగ్రహములున్నవి- ఆ విగ్రహములను మీసినచో నొకదానినుండి రాతి
ప్రమోత మతియొకదానిలోనుండి కంచుప్రమోత వినిపించును.

బృహదీశ్వరాలయము దక్షిణ భాగమున ఒక వేఁపచెట్టున్నది- దానిక్రింద
చిన్న మండప మొకటియున్నది- ఆ మండపములోఁ జాల పూర్వకాలమున నొక
యోగి యుండెటివాడఁట- ప్రతిష్ఠజటిగిన పిమ్మట బృహదీశ్వరలింగము చలింప
నారంభించినదఁట- అపు డాయోగివరుఁడు తన తపశ్శక్తిచే శంఖులింగమును
నిశ్చలముగఁ జేసినాడట- అందువలన నచటి భక్తు లాయోగిని దేహంతమున

నా మందిరము క్రిందనే సమాధి చేసినారట. నేటికి నా సమాధికిఁబూజలు జలుగుచున్నవి.

తంజావూరు మహావైవక్షీత్రము అక్కడ 108 శివలింగములున్నవి. ఆ క్షేత్రములో నాల్గు గోపురములున్నవి. మొదటి మూడు గోపురములు ఎత్తు తక్కువ పెడల్పైక్కువ. నాల్గవ గోపురము. అనగా గర్భాలయ గోపురము మొదటి మూడింటికంటె పెడల్పైతక్కువ. ఎత్తు ఆ మూడింటికంటె చాల యెక్కువ.

ఆ యాలయాధిపతి బృహదీశ్వరుఁడు గదా ! బృహత్ + ఈశ్వరుఁడు. అని యా సమానమునకుఁ బదవిభాగము. అనగా చాల పెద్ద యాకారముకల యీశ్వరుఁడని యర్థము. అంతపెద్ద శివలింగ మెచ్చటను గనుపించదు. అఱిగి యాంసుడైన చైతన్యమూర్తి భక్తరక్షణార్థమై యచ్చట స్థూల కార్యోపాధి గతుడైనాఁడు.

ఆ యగ్నికంటిని దర్శించి నతుల సుతుల నర్పించి యా పరతత్త్వతత్త్వము నిట్లు సంభావించితిని.

స్థావర జంగమాత్మక విశాల జగత్పరిణామరూపియై
భావన కందనట్టి సురవంద్యుఁడు శూలి తమోగుణాత్ముఁడై
వీరరూపమున్ గలిగి, భీకరుఁడై, కరుణార్ద్రమూర్తియై,
కావరమెత్తు వారలకుఁ గన్నడు. నిర్మల భక్త జాతికిన్.

భూతేశుండను బేరుకుందగిన సెంపున్ దాల్చి స్థూలాకృతిన్
జేతోజాత మదాపహార సమయోజ్జ్వలభ స్రుహోరూప మీ
భాతీన్ గూడెన ? యన్న భావములు సంభావ్యములౌ. యంత కా
రాతీన్ దంబపురంబునన్ గనఁగ మేర్వాకారు లోక ప్రభున్.

అజ హరి మానసంబులకు నందిని దిగ్విసనస్వరూపమున్
బ్రజలు గనంగఁజాలరను భావమునన్, గటి శ్వేత వస్త్రమున్
గజ వసనంబుపైఁ గలుంగఁగట్టిరి జ్ఞానులు, దానిచేత నా
వృజిన హరుండు కన్నడును. వెల్లని నల్లని దీర్ఘదేహుఁడై.

పశుపతి శక్తికున్నె యొక పట్టున నన్నవ, యొక్క చోటునన్
భృశతమమైన పేర్మి, మునివేద్యుని తత్త్వము సర్వదేశ కా
ల శరణ మకాను, దేవుని బలాబలముల్ మమువంటి వారికిన్
విశదమె, దోమ నేనుగుల భిన్నమె ! బ్రహ్మము కన్ను విప్పినన్.

కారణోపాధియై చిదాకారమైన
బ్రహ్మముండును గార్యరూపాదులందు
తరతమాకారమై కాని తథ్యమరయ
మూలమందున భేద మేమూల కలదు ?

బృహదీశ్వరుని తత్త్వ విచారముచేసి దర్శనానంతర మాయన సామేమ
దర్శింప ముందుకు బోతిమి - ధనుశ్శత దూరమరిగి యచ్చట నా భూతేశ్వరుని
యర్ధాంగిని దర్శించితిమి. ఆమెపేరు బృహన్నాయిక బృహదీశ్వరి. ఆ దేవి.

భర్తకు తగ్గ భార్య, యను భావమునందునఁగాక రూపమం
దార్త జనార్తి హారమున, నా జగదంబ ప్రసన్న మూర్తియై
వర్తిలు. నామె చూపుకవఁ బండు దయా మధురార్ద్రస్వస్యముల్
కర్తలు భక్తకోటి విపులాయత మోక్ష సుఖానుభూతికిన్.

ఓ తల్లీ ! :-

'తెల్లనివాఁడు తండ్రి కడు తెల్లనివాఁడు నునోధి నాథుఁడున్
తెల్లనిదేనపట్ని యిలు తెల్లనిదే తురగమ్ము తెల్లనే
నల్లనిదానివయ్యుఁ, బ్రథనందితి పెట్లు గృహంబునందునన్
నల్లని యింద్ర సీలము జనాదృతి నందదే ? నిల్వ నొందదే !

ఆలయ ప్రాంగణ మతి విశాలము - అక్కడ పెద్ద నరస్సున్నది.

పై వేచెట్టునకు నెడమపై పున సుబ్రహ్మణ్యాలయమున్నది. ఆ యాలయ
శిల్పము దాక్షిణాత్య శిల్పసుందరి కంఠహారమున మెఱయ పతకమని 'మెర్లుసన్'
పండితుఁడు వర్ణించినాఁడు.

తంజావూరు వివిధ పుష్పాకరమని ప్రసిద్ధి చెందినది. ప్రతి సాయంకాలము.

లేత గులాబి పుష్పముల లెక్కకు మిక్కిలి మల్లెపూవులన్
జేతము నా హరించు పలు చెంగలువల్ మఱి కాంచనాదులన్
బోతలఁ గూర్చి నట్లు నడిబొడ్డున రంగుల వస్త్రమట్లుగా,
జాతి సుమాంబు రాశివలెఁ, జక్కనలీను జతుష్పథం బటన్.

బృహదీశ్వర దర్శనానంతరము- మోసమునకుఁ బర్యాయపదముగ జన
శ్రుతిలో నెలవందిన కుంభకోణమువై పు సాగితిమి తంజావూరిలో రాత్రి 9 గం-
బయలు దేరిన మేము- 12 గంటలకు కుంభకోణములో నొకకోణమునకుఁ జేరితిమి.

కుంభకోణము

డి. 14-10-84 రాత్రి 12 గంటలకు మేము కుంభకోణము చేరితిమి.

కుంభకోణము తంజావూరు జిల్లాలోఁ తాలూకా కేంద్రము. ఇది- ఆరస
లూర్ కావేరీ నదులమధ్యమందున్నది. ఇది 7వ శతాబ్దములోఁ జోళరాజులకు
రాజధాని. ఈ నగరములో వన్నెండు శైవాలయములు- నాల్గువైష్ణవాలయము
లున్నవి.

బ్రహ్మకు నెక్కడను దేవాలయము లేదు. కుంభకోణములో బ్రహ్మ
కాలయమున్నది- అది విశేషము. సర్వాధారుడు, నిరాధారుఁడగుటకు- అఖిం
సృష్టికర్త కాలయము లేక పోవుటకు, నొకకారణమున్నది.

మును పొకనాఁడు సర్వజగమున్ హరియింప మహోన్నతాత్మఁడై
మినుసిగ మేనుపెంచె వినుమేరను మీఱి, రసాతలమ్ము క్ర
న్ననఁ దన యంజకాఁగ భువనంబులు పిక్కటిలంగ, లోకమం
దున శివుఁడొక్కఁడే, యతనితోఁ బరులెవ్వరు సాటిగా రనన్.

అదియు సంతమున్ దెలియనట్టి, మహేశ్వర రూపవృద్ధిలో
నేదగు నాది? యంతమెది?, యంతయుఁజూడఁగలేరు దేవతల్,
శ్రీదయితుండు బ్రహ్మయు గిరిశుని యూపదశీర్షరూప ము
త్యాదరబుద్ధిఁ జూడఁగ నిరంతర తత్పరులైరి, వేడుకన్.

ఏగె నతిపుష్కరుండునై సృష్టికర్త
ఆరసాతల మఱిగె బద్మాక్షుఁ డెలమి,

తలనుజూడమి బ్రహ్మకుఁ దలయుఁదిరిగె,
అడుగుజూడమి పెన్నున కడుగు నడలె.

మతిచెడి శక్తిహీనతకు, మార్గముతోఁచక, జన్నిగట్ట ధో
గతికరుడెంచునాఁడు, తనకడ్డముగా ధరకేగు కేతకిన్,
నుతగతిఁ బుష్పరాజము వినూత్న మహేశ్వర శీర్షపూజిత
స్తుతులను బొంది, జాతీయు వసుంధర కేగు నదృష్టవంతమున్.

కనిపలికెన్ విధాత, సుమకాండమతల్లిక ! అగ్రపుష్పమా !
పెనుపునుదక్కి యోటువడి వెట్టిని నైతి. శివోత్తమాంగమున్
గనక, గిరిశమస్తమున శౌరవమందిన నీవు, ద్రవ్యమై
మనుము. శివోర్ధ్వభాగమును మాన్యము నేఁ బూజగాంచి తం-నొగిన్.

ఆడి తప్పినవాఁడును, బాడి తప్పు
వాఁడు బ్రతికినఁ జచ్చినవాఁడె యగును,
అని తలంచెయు మొగలి, యా యజ్ఞసూతి
సృష్టి కర్తృత్వమునకుఁ జేయెత్తి మ్రొక్కె.

కనుగొన శంభు మూలమును, త్మాపతి యేగెరసాతలమ్ము దా
టిన భవి, కైన నీశ్వరునిశ్రాంతి పొలంకువయైన వానికిన్
గనపడలేదు, లక్ష్యమిక గమ్యము కాదని యెంచి, గూతఁడున్
పెనుదిరిగెన్, గనుంగొనెను వేల్పుగవిన్, దనపాలివేలుపున్.

కని, యెదుటన్ ద్రివిక్రమఁడు కామగవిన్, “శివపాదమూల ద
ర్శనమును జేసె నీతఁడని, సాక్ష్యము చెప్పి మహేశుమ్రోల, నా
ఘనతను నిల్పుమంచు,” బలుకన్, విని వేలుపుగిడ్డి, యల్లె యం
చనె మొగమోడి, యెంతటి యనర్థమొ యీ మొగమోట ముర్విలో.

గేదంగి సూనము వాదించె, నీ ధాత

నెలతేని యంచుల మెలఁగెననుచు,

మొగలి బమ్మల యొక్క ముసుగులోఁ బండిన,
 మోసమ్ము గ్రహించి భూతరాజు
 ఇల్లు వాకిలి లేక యల్లాడు మని బ్రహ్మ,
 నమరపూజ కనర్హ మగు మటంచుఁ
 గాంచనమ్ము శపించె, గామధేనువువచ్చి
 తలనూపె వెన్నుని వలను గెలువ,
 భవుని మోమును జూచి, పాడినిఁ దలఁదాల్చి
 అడ్డముగాఁ దోఁకనట్టు నిట్టు
 లాడించె, గని, నిటలాడుడు సత్యము,
 కోపించి సురభి ! నీ కొమ్ముయుగము
 అన్యతమ్ము చెప్పెను. నందుచేత, నహర్ము
 ఖమ్మున నీ మోముఁగొంచువాడు,
 పాపకూపమ్ములోఁ బడిపోవు, తోఁకనో
 నిజము చెప్పితి కాన, నెవడు చూచు
 ప్రాకస్సంధ్య నీ వాల భాగ, మాతఁడు పుణ్య
 వంతుడై భోగించు స్వర్గఫలము.

అని వచించెను, గాపున నది మొదలుగ
 నిల్లు లేకుండ బ్రహ్మకు, నెపుడు దైవ
 పూజకర్హత లేకుండ మొగలి కెచట,
 “తప్పునే కర్మ ఫలమెంత గొప్పకైన.

వేల్పు పెద్దకు, గుడిలేని వెలితిఁదీర్చు
 దలఁచి, యచ్చటి వారు శ్రద్ధాఘృవులయి
 దేవశంబును గట్టి. యందే వసింపఁ
 జేసి, రాతని, భక్తివిశ్వాసములను.

ఆ త్రేతాధిపతి నామము కుంభేశ్వరస్వామి- అచ్చట శివలింగము- అడుగు నుండి సగము వఱకు సమముగా నుండి యచ్చటినుండి పై బాగము కుంభ ముఖమును బోలియుండును.

కుంభస్య కోణ ఇవకోణః యస్యస్యః- కుంభకోణః=ఈశ్వరః కడవయొక్క అగ్రభాగమువంటి యగ్రభాగము కలవాడని యర్థము- తస్య ఇదం కుంభకోణం త్రేత్రం- (అటువంటి ఈశ్వరునికి సంబంధించిన త్రేత్రమగుట వలన నాత్రేత్రము కుంభకోణమని వ్యవహరింపఁబడినది.

కుంభ రూపశ్చ ఈశ్వరశ్చ- కుంభేశ్వరః- అనగా గుంభాకారముగానున్న ఈశ్వరుడని స్పష్టార్థము- ఈ విధముగా త్రేత్రమునకు గుంభకోణ మనియు, శివునకు గుంభేశ్వరుడనియు నచ్చట నామము లేర్పడినవి.

ఏ దేవాలయమందైనను బానువట్టము గోపుచ్చాకారముగా నుండును- కాని కుంభకోణములోఁ జతుర్భుకారముగా నుండును.

శివుఁడు- అభిషేక ప్రియుడని ప్రతీతి. సర్వత్ర శివునకు నిత్య జలాభి షేకములు జలుగు చుడుంను- కుంభకోణములో శివునకు నిత్యాభిషేకము లేదుగదా చివరకు మహా శివరాత్రినాడుకూడ నా గంగాజానికి గంగాభిషేకము చేయరు. అభిషేకము లేని యీశ్వరుడవచ్చట అనిర్వాణుడైన గజరాజువలె గోచరించును. స్నానమెఱగని యా కొండవీటి జంగమును మానవ సహజమైన దాపల్యముతో నిట్లు ప్రశ్నించితివి.

ఏ ప్రాంతంబునవారలైన నుదకం బేమాత్రమున్ లేని వా రప్రాపంచిక సక్తులైన నుదకంబత్యల్పమేయైన దే హప్రాముఖ్యమునెంచి స్నానమును నిత్యంబున్ బొనర్తురదా ఏ ప్రారభముచేత సేచనములే కిట్లుంటివో యీశ్వరా!

ఎక్కడి వింతయయ్య! పరమేశ్వర! నిత్యము నీటమున్ని యే ప్రక్క రజోలవంబయినఁ బట్టవి నీవు, నిరంతరం బిటుల్ సుక్కుచు ధూళిధూసరిత రుగ్న శరీరుడవైతి, కాడె నీ యిక్క-గదా, మలీమసము తెంతలు నీకుఁ గపాల భోజనా.

జలముల్ త్రాగుటకై నఁ బొందక, పిపాసాబాధఁ జల్లార్ప బా
వుల నీరందక, యెక్కడో పుడిసెడప్పంబొంది, నీరాడు నూ
హల శూన్యంబునఁగల్పు కాలమున మాయంబై న, నీ స్నాన మిం
దుల నాచారమునయ్యె. గాక, యెటనే యొప్పారునే యీ విధుల్.

అభిషేకములేని హరునకచ్చట వునుగు చందనము మొదలగు సుగంధ
ద్రవ్యానులేపనము చేయుచుండురు.

స్నానములేని లొటు ఘనసార సుగంధ పరీమళంబులన్
లూసము చేయనెంచితివ ! లుంతిత దంతిమహాసురా ! శిరం
బానుచు గంగయుండ, నిటువంటి విపద్దశయేల కల్గెనో
ఆనతియిమ్మ నీకు, భగవానుని దుర్దశ భక్తుడోర్చునే ?

పూజా పురస్కారము లన్నిచోట్ల శివలి గమునకే చేయఁబడుచుండును.
కుంభకోణములోఁ బానువట్టమునకే షోడశోపచార పూజలు చేయఁబడును.

కొందఱు దేవతల్ తమను గొల్పెడి వారికి స్వీయపాదముల్
చెండఁగనీక యావలనె చేయఁగఁబూజల స్వీకరింతు, రా
చందమె పానువట్టమున సర్వ సపర్యలఁజేయు మంటివా ?
ఎందున లేని యీ విధి మహేశ్వర ! యిక్కడ నెందుకేర్పడెన్.

ఆ కుంభేశ్వరస్వామికి నేబది ధనువుల దూరములో, ఇరునాలుగు సిరిరూప
ములతో, వైకుంఠవి పట్టమహిషి చెలువారు చున్నది ఆతల్లి.

అందాది విగ్రహ మాదిలక్ష్మిగ నుండె,

వెలసె ద్వితీయయై వీరలక్ష్మి,

విజయలక్ష్మిగ నుండె బేర్ని నూడవ రూపు,

గజలక్ష్మిమయ్యె నాల్గవ విధంబు,

ధాన్య లక్ష్మమ్మ యైదవ విగ్రహము, ధన

లక్ష్మి నూఱవదిగా లక్ష్మిగనియె,

సంతానలక్ష్మిగా సప్తమాంశంబుండె,

సౌభాగ్య లక్ష్మి యష్టమ విధమ్ము.

పెరసి లోకములందెన్ని విధములైన
సిరులు కల్గెనో, యవియన్ని చేరియొకటఁ
గొలుపు తీర్చిన తీరుగాఁగొమరు మిగితె,
అష్టలక్ష్మలు శూన్యతా నప్తకరులు.
అష్టలక్ష్మలు తమ తమ యంశములకుఁ
దగిన రూపులు ధరియించి తనరి రచట
విష్ణుదేవుని ప్రేమ వేవేలగతులఁ
జూఱఁగొంటకొ యనఁగఁ బ్రాచుర్యమంది.

అష్టలక్ష్మీ వికేతనమున కనతిదూరములోనే సారంగపాణి దేవాలయ
మున్నది. ఈ స్వామిని దమిళములో సారంగపాణి “పెరుమాళ్” అనియందురు.
“పెరుమాళ్” అనగా శ్రీమహా విష్ణువని యర్థము.

సారంగపాణి పదము సంస్కృత వాఙ్మయములోఁ గనుపించుట లేదు—
“సారంగపాణి” యనగా సారంగము చేతియందుఁగలవాడని యర్థము.

“సారంగః పశుపక్షిణోః” అని విఘంటువు— విష్ణువు చేతులయందు సారంగ
పదవాచ్యమేదియు లేదుగదా— మఱి సారంగపాణి యను పదము నారాయణ బోధక
మెట్లు కాఁగలదు.

విష్ణువు నా యుధములు నాలుగు— సుదర్శనము (చక్రము) కొమోదకి
(గద) శార్ఙ్గము (ధనుస్సు) నందకము (ఖడ్గము) అనునవి.

విష్ణువునకుఁ “జక్రపాణి” యని పేరు వచ్చినట్లే— శార్ఙ్గము చేతియం
దుండుట వలన “శార్ఙ్గపాణి” యను పేరుగూడ వచ్చినది. ఈ శార్ఙ్గపాణి పదమే
తమిళ దేశములో “సారంగపాణి” యని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

ఆ దేవుని యద్ధాంగిపేరు కోమలవల్లి తాయార్— ఆమెకానామము.

తనువు పాపాణమైనను, మనము సరళ
కోమలార్ద్ర లతాన్నిగ్ధ కుసుమ మగుచు,
భక్తపాలనమందు సంసక్తమగుట,
వచ్చె నామము కోమలవల్లి యనుచు.

ఆ క్షేత్రములో నొక ప్రదేశమున నొక యద్భుత శిల్పమున్నది. ఆ శిల్పముపేరు శయనోద్యోగము. అనగా “శయనాత్ ఉద్యోగంః ప్రకృమిది నుండి లేచుట యని యానమానమున కర్థము.

ఆ ప్రదేశమున శయన శిల్పములేదు. “అనంభవం వస్తు, తదుపాధి భూతం వస్తు ఆక్షిప్రతీతి” అను న్యాయము ననుసరించి. ఇచ్చట ఉద్యోగము (లేచుట) అను ప్రత్యక్ష క్రియ; దానికి కారణభూతమైన శయనించుట అను పరోక్ష క్రియాంతరమును దెలుపుచున్నది. శయనించుట యున్నగాని లేచుట సంభవింపదు గదా. అనగా సృష్టి స్థితి లయ కారకుడైన వైకుంఠవాసుడు. అంతకుముందే యచ్చట నిద్రించి యప్పుడు నిద్రనుండి లేచుచున్నాడని ఆ శిల్పభావము.

ఆ దృశ్యములో శయన మదృశ్యము. ఉద్యోగము దృశ్యము. కావున నాదృశ్యము దృశ్యాదృశ్యముల సమ్మేళనము. అందుచేతనే భావగంభీరము. ఆ దృశ్య వివరణ మిది.

ఆమాధంబునఁబండె, సెజ్జపయి శుద్ధైకాదశిన్ భార్గవీ

యోపారత్నము పాదమొత్తగను సర్వోపాధి సృష్ట్యంతమం
దీపల్ గల్గెగ, లీనమయ్యె నపుడే యీసర్వమఃన్ వానిలో,
శేషాహి ప్రభు నిద్ర చిహ్నము కదా సృష్ట్యంతకాలానికిన్.

కాత్రికంబున నిద్రలేచును జగత్కల్యాణ సంధాయయై !
స్ఫూర్తిశ్రీ వదనంబునన్ మెఱయ సంభోజాత్ముఁ డేకాదశిన్,
మూర్తంబయ్యెను సర్వసృష్టియు జగత్పూర్ణ ప్రబోధంబునన్,
మూర్తంబయ్యెదె యీ రమేశ్వర జగన్మోహతృకక్రీడకున్.

సృష్టింపన్ భువనత్రయంబు, పడకన్ శీఘ్రంబుగావీడి యా
స్రష్ట స్రష్టయఁ బైకిలేచుట కళాంచత్ దృశ్యమై యచ్చటన్
శిష్ట ప్రక్రియ వ్రాయఁగాఁబడియె, నా శిల్పంబు లోకంబులో
వ్యప్తిన్ గన్నడ చక్కడన్ పెదకిసన్ బ్రాచ్య ఫిరాకుక్షిలో.

సృష్టిలయములు జఱుగును శేషశాయి
కనుల విప్పుల మూతల ననుచుఁ బెలుపు.

లేచుచున్నట్టి పరమాత్మలీల యచట.

కళలు పరమాత్మ కృతికి వ్యాఖ్యానకములు.

శయనోద్యోగమునే ఉద్యోగ శయన మని గూడ ననుచుందురు. అనగా ఉద్యోగార్థం శయనం. ప్రయత్నము చేయుటకు నిద్రించుట అని యర్థము నచుధికోత్సాహముతోఁ గార్యక్రమమును జేయుటకు, యదగినంత నిద్రయవసరము. పరమాత్మకూడ సృష్ట్యాది కార్యక్రమముల నొనర్చి యలసి అలసట పోవుటకై నిద్రపోయినాఁడు. ఆ తరువాత నుత్సాహవంతుడై తిరిగి సృష్టి కార్యక్రమమును సాగించినాఁడు. శ్రమపడినవాఁడు చక్కగా నిద్రించినచో, నిద్రానంతర మపూర్వోత్సాహముతోఁ, గర్తవ్యముల నెఱవేర్చుటగలఁ డను లౌకిక సందేశమునుగూడ నుద్యోగశయన శిల్పము ప్రకటించుచున్నది. “సవాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో” “నైవదాన్తున” అను గీతావాక్య మీ ఖావమునకుఁబోషకము

శయనోద్యోగ శిల్పమునకు నావల దశరథరాముని గృహమున్నది. ఆ నిలయములో రముపతి సీతా లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్న హనుమంతులతో విగ్రహ రూపములో నున్నాడు. దానినే పంచాయతనమందురు. అచ్చటి స్వామిపేరు కోదండరామస్వామి ఆ కోదండపాణి.

సమ్మి న భక్తపర్యుల, ననారతమున్ సహజార్ద్ర సత్వ భా
వమ్మునఁ బ్రబోవ, శీసానుజ సభక్తుఁడునై చనుబెంచి నిల్చెనా,
నిమ్మహి సన్నయట్లు రమణీయ మనోహర ముగ్ధమూర్తియై,
తమ్ములకంటి కన్నడు, సదారఁ డుదారుఁ డతీతమూర్తుడై.

దాశరథి ముందు నుండు, భక్తాంజనేయుఁ
డొదిగి తలవంచి నమ్రుడై, యుర్వినున్న
భక్తి భావము, పొంది చూపానుభూతి,
రామపాదాబ్జ భృంగమై వ్రాలినట్లు.

కుంభేశ్వరాలయములోఁ బ్రసిద్ధ శిల్పములేదు. ఆలోచమును శ్రీరామాలయ శిల్పము తీర్చినది. ఆ యాలయ స్తంభములన్నిటి యందును- దశావతార- శ్రీరామ చరిత్రలు మనోరంజకములుగాఁ జెక్కఁబడినవి. ఆకంబములన్నియు ఏకాంధపు బండలతోనే నిర్మింపఁబడినవి.

ఆ ప్రాంగణములోనే “చక్రపాణి” యాలయమున్నది. “చక్రంపాణో యన్యన్యః” అని విగ్రహము. అనగాఁజేతియందుఁ జక్రముకలవాఁడని యర్థము విష్ణుచక్రమునకు “సుదర్శన” మని పేరు. ఆ సుదర్శనము ఆ దేవదేవుని దక్షిణ హస్తమున గుండ్రని అంపమువలె యలరారుచున్నది.

స్వామి సుదర్శనంబు కనుజంటలకెల్ల సుదర్శనంబునో
భూమికి స్వర్గసీమలకుఁ బోషణముండగఁజేయు సాధనం
బామహనీయ శస్త్రము, మహత్తర తచ్చిత్రధార కెన్నఁజే
ధామమునందుఁ బన్నొకటి ధ్వంసము కాదె, తలంప నేటికిన్.

తండ్రి చేతికట్టి, తనయుల యెడదలన్
భీతినింపుఁ, జిలుకుఁ బ్రేమసుధల,
చక్రధారి చేతి చక్రము, నరులకు
పంపయకాను, నగును దండదమ్ము.

ఆయన సతి విజయవల్లి తాయారు. ఆ తల్లి యన్వర్థనామధేయ.

విజయవల్లి యనఁగ, విజయంబులకుఁజాలు,
కాన నామె భర్త కొను జయము,
ప్లొతావులందు “నింతి సచ్చిత్తంబు
పురుషునింటి పంట, పరువువిడిది”

ఆ ప్రక్కనే నాగేశ్వరాలయమున్నది. “నాగసేవిత్కః- నాగరాజ శేషేన సేవిత్కః- హరికటకాది రూపేణ భూషితః- ఈశ్వరః- నాగేశ్వరః అనగా సర్ప రాజైన ఆదిశేషునిచేత హరికుండలాది రూపముగా సేవింపఁబడుచున్న ఈశ్వరుఁ డని యర్థము. ఆ యాలయముకూడ చాల పెద్దదే.

నాగేశ్వరాలయమునకు ముందు నటరాజ మండపమున్నది. అది రథాకార ముగా మలచఁబడినది. ఆ శిల్పమతిలోక రమణీయము.

పెద్దవి రాతిచక్రములు పెంపుగఁజేసి యమర్చి, యశ్వముల్ ముద్దగు శిల్పముల్ గలవి ముందునఁగూర్చియు, వానిచేత నా

నిద్రపు మండపంబు గణనీయగతిన్ ధర లాగఁబడ్డటుల్,
తద్దయుఁగూర్చె శిల్పి బలిరా! మొనగాడవె శిల్పి శేఖరా!

ఆ దేవాలయ గోపుర నిర్మాణ మతి సుందర మత్యద్భుత మత్యాశ్చకరము.

దేవుని యింటిపై నఁగల చివ్య తరమ్మ గు గోపురమ్ముపై,
త్రోవలు మూడమర్చె నులితోఁ గ్రమపద్ధతి శిల్పి, యట్టి యా
త్రోవలనుండి వత్సరము లోపల సూర్యుఁడు మూడు మార్లుగా
దేవుని మస్తకంబుఁ గరదీపితమున్ బొనరించు భక్తితో.

సూర్య దేవుని సేవలఁ జూఁఁగొనిన,
భవుని మహిమలఁ జెప్పఁగా వలను బడుసే
మహిరగతులను గనుగొన్న శేటి శిల్పి,
శిల్పి బ్రహ్మలు సృష్టి నెచ్చెలుగుగారె.

అచ్చటకుఁ గొంతదూరములోఁ గంచికామకోటి పీఠమున్నది. ఆ మఠము
కంచి మఠమునకు శాఖగా 1943 లో తంజావూరి రాజు నభ్యర్థనముచేత
జగద్గురువు శంకరాచార్యులవారిచేతఁ కుంభకోణములోఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడినది.

కుంభకోణములో నొక మహాగ్రంథాలయమున్నది. అందులో సమూల్య
ములు నసంఖ్యాకములైన సంస్కృత గ్రంథములున్నవి.

అక్కడ నొక మహా సరోవరమున్నది. దానిపేరు మహా మాఘము. లేక
మాఘకొళము. ఇది దాక్షిణాత్య సరస్సులలోకెల్ల నతి విశాలము, దాని పైశాల్య
మిరువది యెకరములు. ఇక్కడ పన్నెండు సంవత్సరముల కొకమాటు మహోర్వ
వము జలుగుతుంది. దానిపేరు మహామాఘి బృహస్పతి సింహరాశిలోనికి వచ్చు
నపుడీయుత్సవము జలుగును, ఈ యుత్సవమునకు పదిలక్షలమంది వత్తురట
ఈ యుత్సవము మాఘ మాసములో జలుగును.

కుంభకోణమును పదము లోకములో మోసమునకుఁ బర్యాయ పదముగా
వాడఁబడుచున్నది. “ఇక్కడేదో కుంభకోణము జరిగినదే.” ఈ యర్థమెట్లు
వచ్చినది

మహా దేవాలయములలో సాధారణముగా విద్యుద్దీపములుండవు. ఆముదము లేక నేతిదీపములుండును. ఆ చిలుకాంతిలో దైవసన్నిధి యస్పష్టముగా నుండును. అర్చకులు ప్రతి భక్తుని దగ్గఱఁ బూజకై రుసుము వసూలు చేయుదురు. కాని ఒక భక్తుఁడిచ్చిన రుసుముతోఁగొన్న పూజాద్రవ్యములతోనే, నలుగురైదుగురకుఁ బూజించేయుదురు. అస్పష్టముగా నగుచున్న దైవదర్శనము, స్పష్టముగాఁ గావలెన్నచో, గర్భావహరతి యాయవలయునని చెప్పి ప్రతిభక్తుని దగ్గఱ డబ్బు వసూలుచేయుదురు. ఒక తులము కర్పూరముతెచ్చి వెలిగించి హారతియిచ్చి వెంటనే యార్పివేయుదురు, హారతి వెలిగించుట ఆర్పుటలోఁగల కాలవ్యవధి అక్రమాతిశయోక్తికి, జక్కుని యుదాహరణము. ఆకాల సూక్ష్మంశమును, శత పత్ర పత్ర వేధన సమయజ్ఞాలైన యాలంకారికులే నిర్ణయింపఁగలరు. ఆ కర్పూర మునే తరువాత వచ్చు భక్తుల విషయములోఁగూడ నుపయోగింతురు. ఆ యస్పష్ట పుఁగాంతిలో గుడిలోనేమి జఱుగుచున్నది యెవ్వరికిఁదెలియదు. ఇందునలననే కుంభకోణము అను పదము మోసమునకు మారుపేరైనది. ఇట్టి మోసములు చాల చోట్ల జఱుగుచున్నను. పంకజన్యాయముచేత నీ పర్యాయపదము కుంభకోణము నకే పరిమితమైనది.

ఇట్లు కుంభకోణ క్షేత్రమును దర్శించి మాయవర క్షేత్రదర్శనమునకై మోపరి మూఁపు నధిష్టించితిమి.

మాయవరము

ది. 15-10-84 సా॥ 4 గంటలకు మాయవరము చేరితిమి. ఇది తంజావూరి జిల్లాలో తాలూకా కేంద్రము.

ఈ క్షేత్రమున కథిదైతము పేరు మయూరనాథుడు. మయూరనాథ పదమచ్చట పరమేశ్వర పర్యాయపదము.

ఆలయములో శివుని విగ్రహమున్నది ఆ విగ్రహమునకుఁ గ్రిందుగా నెమలి బొమ్మయున్నది. ఆ సన్నివేశమును బట్టి యా మృత్యుంజయునకు మయూరనాథుఁడని నామమేర్పడినది.

మయూరనాథుఁడనగా మయూరమును వాహనమునకు ప్రభువు. యజమాని. యని భావము. మయూర వాహనుఁడని ఫలితార్థము.

మయూర వాహనుఁడు కుమారస్వామి యని ప్రసిద్ధి- పరమేశ్వరునకు మయూర వాహనత్వ మప్రసిద్ధము కదా మఱి యచ్చట భవునకు మయూర వాహనత్వమును గల్పించుటలో నౌచిత్యమేమి ?

“మీనాతి సర్పానితి మయూరః” అనగా సర్పములను హింసించునది యని వ్యుత్పత్తి. (మీఞ్ - హింసాయాం)- ఇచ్చట సర్పశబ్దము- ఆర్కధర్మ విధ్వంసకు లైన రాక్షసుల కుపలక్షకము. మయూర పదము, తాదృశదుష్టులను శిక్షించు నీశ్వర శక్తి కుపలక్షకము- మయూర నాథుఁడనగా- ధర్మ విధ్వంసకములైన దుష్ట శక్తులను శిక్షించు మహా శక్తికి నధినాథుఁడైన పరమేశ్వరుఁడని పిండితార్థము-

మఱియు మయూరనాథనామములలో- దుష్టభంజకః- పాపనాశకః మొదలైన నామములుగూడ నున్నవి. ఆ నామములుగూడ మయూరనాథ సమాన వ్యుత్పత్తికి దోహదముచేయుచున్నవి గదా.

ఈ విధముగా మయూర నాథ పదమునకు, స్వామి ముందున్న నెమలినిఁ బురస్కరించుకొని లాక్షణికముగా సమన్వయము చేసికొనవలసినదే గాని వాచ్యార్థము నస్మిచీనము కాదు పురాణాదులలో నెక్కడను ఉజ్జెడినాథుఁడు మయూర నాథుఁడుఁ వరింపఁబడలేదు- ఎవరి నడిగినను మయూరనాథ పదప్రాదుర్భావ సామంజస్యమును గుఱించి యిండుకంతయుఁజెప్పలేరి. “స్థితస్య గతిశ్చింతనీయా” యనున్యాయము నాశ్రయించి భగవదాజ్ఞ చేత నీ సమన్వయము చేసితిని.

మాయవరనామము :- మయూరనాథస్వామి యున్న గ్రామముకనుక, నా గ్రామమునకు మొదట “మయూరనాథవరము” అని పేరు వచ్చినది- గ్రామ నామాంతమందు “వరము” అని యుండుట వ్యవహారములో నున్నదిగదా ! యథా “మానవరము”.

అనంతరము జనవ్యవహారములో- క్రమముగా- మయూరనాథవరము మయూరవరము, మయూరవరము మాయవరము అని మార్పుచెంది యుండును. లేనిచో భగవత్సామధేయమైన మయూరనాథ పదమునకును, గ్రామ నామమైన మాయవర పదమునకు ననుబంధము మృగ్యమగును.

ఆ త్రేత్ర నాయకి పేరు అభయాంబిక- అభయముద్రాసహితా అంబికా- అభయాంబికా = అభయ ముద్రతోఁ గూడిన తల్లి యని యర్థము.

బర్హిశాతుగ నచ్చుటే ప్రథితిగన్న
శంకరస్వామి, కభయ హస్తాభియుక్త
మైన ముద్రను గొను నభయాంబికకును
నంజలింజేసి వచ్చితి నఘము వీడ.

వై ద్యేశ్వర ము

మాయవరము నుంచి బయలుదేరి మేము వైద్యేశ్వరము వచ్చితిమి
వైద్యేశ్వర మొక క్షేత్రము- ఆ క్షేత్రాధిపతి వైద్యేశ్వరుడు. అమ్మవారు
చాలాంభిక.

వైద్యేశు ఈశ్వరః- వైద్యేశ్వరః- అని వ్యుత్పత్తి, అనగా వైద్యుల
యందు సమర్థుడని యర్థము- లేక విద్యాయాః వైద్యవిద్యాయాః నోచేత్
ఆధ్యాత్మిక విద్యాయాః ప్రభుః- విద్యేశ్వరః విద్యేశ్వర ఏవ వైద్యేశ్వరః-
అనగా వైద్యవిద్యకు లేక తత్త్వవిద్యకు ప్రభువు- విద్యేశ్వరుడే వైద్యేశ్వరుడని
వ్యవహరింపబడును- వైద్యేశ్వరుని క్షేత్రమునకు వైద్యేశ్వరమని పేరు.

ఆ ప్రాంగణములో నొక మహా జీర్ణవృక్షమున్నది- దాని వయస్సు మూడు
వందల సంవత్సరములకుఁ బై పడి యుండును- ఆ వృక్షము క్రింద విశాల వేదిక
యొకటి యున్నది.

పూర్వ మా ప్రాంతములో వ్యాధులు ప్రబలిపోయినవఁట- అగదములు
గాని యగదంకారులుగాని యందుబాటులో లేకపోవుటచేత జనసామాన్యముతోఁ
బాటు శివభక్తుల సేతులు వ్యాధులకు గుటియై శివునిస్మరించుచు మరణించుచుండిరట.

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే”

అనునది గీతాచార్యుని నిర్ణయము- ఇచ్చట దుష్కృతపదమునకు దుర్జన
వాచకత్వముతోఁబాటు దుష్కర్మ వాచకత్వముకూడా గూడఁజెప్పకొనవలెను-
వేదిచో, అమృతోత్పాదన ప్రతిబంధ రూపదుష్కర్మనివారిక మైన కూర్మావతారము
నందీ లక్షణమున కతి వ్యాప్తి రూప దోషము సంభవించును.

ఈ నిర్వచనాను సారమే “జన జీవన ప్రతిబంధక రూప రోగదుష్కర్మను
దొలగించుటకై పరమేశ్వరుడు.

వైద్య వేషములో నొకమందులనంచితో నక్కడకు వచ్చి యాచెట్టు క్రింద నున్న వేదికపై నువవిష్టుడై సంచివిప్పి యాయరుగుపైఁ బోసినాఁడఁట- ఆ సంచిలోనుండి మిరియములు- ఉప్పుపొడి క్రిందఁబడినవఁట- ఆమరిచ మార్జమును లవణక్షోదమును మిశ్రముచేసి మందు తయారుచేసి రోగులను సీరోగులను జేసినాఁడట.

చూచారా ! మన యాయుర్వేద మహిమ- నవీన సూచీవేద చికిత్సావిధాన ములోఁ దలమున్నగుచున్న మనము మన ప్రాచీన మూలికా సంజీవినులను విస్మరించినాము- ఎంతటి దౌర్భాగ్యము.

పిమ్మటఁ బరమశివుఁడు భక్తుల ప్రార్థనను మన్నించి వైద్యేశ్వరనామ ముతో నచ్చట వెలసినాఁడట. ఆ భక్తులదేవుని.

ఇతఁడె మమ్ముఁ బ్రోచె నెనలేని దయతోడ
లవణ మరిచ చూర్ణరసము నిచ్చి
కన్న తల్లి కంటఁ గన్నులలో నుంచి
సాఁకెమమ్మ సర్వ జగముతండ్రి.

యని స్తుతించి యా వైద్యేశ్వరుని భగవంతునిగా భావించి యర్పించు చుండిరట.

నాటినుండి వైద్యనాథున కచ్చట
నుప్పు మిరియములను వొసఁగుచుండు
హృద్య భక్తితో నివేద్యవ స్తువులుగా
నూతనాంశ మిది ననాతనమ్ము.

వైద్యేశ్వరునకే వైద్యనాథుఁడను నది నామాంతరము- ఆ వైద్య నాథుఁడు భక్తుల స్తోత్ర పూజాదులకు సంతుష్టఁజెంది.

“మంచి మందులగును నెంచిన నుప్పును
మిరియములును” ననెడు మేల్మి బోధ
చేసి జగములకును. జేరెను బరధామ.
చెడు వమ్ము కాదు శిష్టవాక్కు.

ఈ విధముగానే విమత మతో జ్ఞుంభజము నరికట్టి ఆర్యమతమునకు నందగా నుండుట కవతరించినదే, శంకరుని శంకరాచార్యావతారము.

తైత్తిరులు మరమరాలను గొని యచ్చటి కొలఁకులలోఁ జాఱాడు మీనము లకు వేయుదురు— భూతదయ మన వెన్నునఁబుట్టిన గుణముకదా.

అచ్చటి మీనులు, పెంపుడు

మచ్చములూ యన్న యట్లు, మరమరముల, నే

పొచ్చెము లేకయె, యహమిక

యచ్చ పడఁగ సందుకొనును సహరహరక్తిన్.

చి దం బ ర ము

మేము వై దేశ్వరమునుండి- దిగంబరుండు- అంబరేశ్వరుండు నైన చిదంబరేశ్వరుని తత్త్వ దర్శనాభిలాషతోఁ జిదంబరక్షేత్రమునకేగితిమి.

చిదంబరమొక గొప్ప శైవ తేత్రము. చిదంబరము దక్షిణ ఆర్కాటో జిల్లాలో తాలూకా కేంద్రము. చిదంబరమునకు “చిత్తం బలమ్” అను నామాంతరముకూడ నున్నది- ఈ తేత్రము అనను దర్శించిన వారికి సాంసారిక బంధముక్తిని గలిగించి చిత్తములకు నాధ్యాత్మిక తత్త్వబలమును గలిగించునట. అందువలననే “చిత్తం బలం” అని నామాంతరమును బొందినది. ఈ నామము వ్యవహార పరిణతము.

ఆ తేత్రాదిపతి చిదంబరేశ్వరుండు- అది ఆకాశలింగము- ఆ లింగమును బట్టియే స్వామికి చిదంబరేశ్వర నామముకలిగినది.

నా మ ని ర్వ చ న ము :

చిత్, అనగా భగ్నవిరజమైన అఖండ జ్ఞానజ్యోతి యని యర్థము- అనగా- త్రిగుణాత్మకము అవిద్యారూపమైన ప్రకృతి నామక మాయాతీత దివ్య జ్ఞానరూప పరంజ్యోతి యని యంర్భాషము ‘పరమాత్మ’ యని లిఖ్యైర్థము.

“అంబర” మనగా నాకాశము- చిత్ + అంబరమివ = చిందరం అని చిదంబర నమనమునకు విగ్రహపాక్యము- అనఁగా నాకాశమువంటి పరమాత్మ యని పరిణతార్థము.

అకాశము నిరాకారము నిస్సంగము. ఐనను సర్వసంచారియైన వాయువు నకుఁ గారణోపాధి (ఆధారము) యగుచున్నది. అకాశములేనిదే వాయు వుండదు గదా !

చిదాత్మకూడ నిరాకారము. నిస్సంగమునయి చరాచర రూప సర్వ విశ్వమునకు నంతర్యామియైన కారణోపాధి (ప్రత్యగాత్మ) యగుటచేత సర్వ భూతములకు నాధారమగుచున్నది. భూతములా ధేయము లగుచున్నవి.

శ్లో॥ మయాతతమిదం సర్వం జగదవ్యక్త మూర్తినా

మత్ స్థాని సర్వ భూతాని నచాహం తే వ్యవస్థితః

అను గీతాశ్లోక మీ భావమునకుఁ బరిపోషకము.

ఈ యాధార ధేయ భావము మూడు కారణములవలన విచిత్రమై లోక రీతికి భిన్నముగా నున్నది.

1) లోకములో నాధారము నాధేయమును భరించుచున్నది. ఉదా॥ బల్ల మనుష్యుఁడు.

ఇచ్చట కార్యములైన (అధేయములైన) శరీరదులు కారణమైన ఆధార మును (ప్రత్యగాత్మను) భరించుచున్నవి.

2) లోకములో ఆధారమైన (కారణమైన) మృత్తు. అధేయములైన (కార్యము లైన) ఘటాదులయందనుగతిమగుచున్నది.

ఇచ్చట. ఆధారమైన (సర్వకారణమైన) పరమాత్మ ఆ ధేయములందు కార్యరూపములైన భూతములందుండుటలేదు. ఇటువంటిదే భూ భూధరముల యాధారాధేయభావముకూడ

3) లోకములో నాధారాధేయ భావము సంశిష్టవస్తువులకే కలుగచున్నది. ఇక్కడ నసంశిష్టములైన వస్తువుల కాధారాధేయ భావము చెప్పఁబడినది. సర్వ సంచారియైన మహా వాయువు, నిరవయవము. నిరాకారము నయిన యాకాశ మందున్నట్లే, సర్వభూతములు. నిస్సంగుడు. నిరాకార యగుచున్నయన పరమాత్మ యందు వెలయుచున్నవి. నిరాకారముతో వస్త్రవస్తరమునకు సంశ్లేష మసంభవము కదా. ఈ కారణముల వలననే లోకికమైన ఆధారాధేయ భావము కంటె అలోకిక మైన ఈ ఆధారాధేయ భావము భిన్నము. అధ్యాత్మికము. జ్ఞానిమాత్ర గమ్యమగు చున్నది.

పరమాత్మ ఆకాశములకు- ఉపమేయోపమానములకు- అనంతిత్వము
సీరూపత్వము నిస్సంగత్వము- మొదలగునవి సమానధర్మములు.

శ్లో॥ యథాకాశస్థితో నిత్యం వాయుః సర్వత్రగోమహాన్
తథా సర్వాణి భూతాని మత్ స్థాని త్యుపధారయ

అను గీతాశ్లోకములోని- ఆకాశపదము పరమాత్మకు సుపరిక్షకము- వాయు
పదము భూతములకుపరిక్షకము.

ఇచ్చట చిత్ (పరమాత్మ) అంబర (ఆకాశ) సామ్యము కలవాడగుటచేత,
జిదంబరుడుగాఁ బ్రసిద్ధి చెందినాడు- చిదంబరస్య ఇదం (క్షేత్రం) చిదంబరం-
అని యా క్షేత్రమునకు నామమేర్పడినది. అనఁగా జిదంబరస్వామికి సంబం
ధించిన పుణ్య క్షేత్రమని భావము. ఈశ్వరుడనగా అణిమాది అష్టేశ్వరములు
కలవాడు.

చిదంబరశ్చ ఈశ్వరశ్చ- అని చిదంబరేశ్వర సమానమునకు విగ్రహి
వాక్యము- అనఁగా నాకాశసామ్యము కలవాడైన ఈశ్వరుడని భావము- లేక-
చిదంబర నామకస్య క్షేత్రస్య ఈశ్వరః = ప్రభుః = చిదంబరేశ్వరః (చిదంబర
క్షేత్రమునకు నాయకుడు) అనియుఁజెప్ప వచ్చును.

పరమేశ్వరుని నిస్సంగ నిర్గుణ నిరాకార తత్త్వమునకే చిదంబర రహస్య
మని పేరు- అది కేవలము రహస్యమేకాదు- పరమ రహస్యము- ఆ పరమ
రహస్యము- అజ్ఞానుల కగమ్యము సుజ్ఞానలకు సుగమ్యము.

ఆ క్షేత్రమున హరిహరాలయములు సోదరగృహములవలె నున్నవిగదా-
ఆ దేవాలయములు తన్మండపములు నతి సన్నిహితములగుటవలన ప్రదక్షిణాది
సమయములందు, తలుపులు తెఱచియున్నప్పుడు శివాలయములో నున్నవారికి
విష్ణుదర్శనము (శివునిలో విష్ణువు) విష్ణ్వాలయములో నున్నవారికి శివదర్శనము
(విష్ణువులో శివుడు) కలిగి శివకేశవుల యద్వైత భావమును రూఢము చేయు
చుండును- ఇదియొక వ్యంగ్య చిత్రము. ఈ సన్నివేశము చాల యరుదు.

శివుఁడని కేశవుఁడనుచు శీర్షము బ్రద్దలు కొట్టుకొంచు మా
నవులు పరస్పరమ్ము జననాంతర సంస్కృతి నల్పభావులై

యవమతి నందు చంద్రు, పరమాత్ముఁడొసంగిన మానవత్వమున్
ఘనమగుదాని నిష్పలముగా నొనరించుచు మూర్ఖచిత్తులై.

అట్టి యనిష్టభావమును నాంధ్ర మహా కవితా సురాజ్య స
మ్రాట్టు తెలుంగు వేత్త బుధమాన్యుఁడు తిక్కన రూఢుమామెఁ జే
పట్టన సత్కృతిన్ హరి శివాహ్వాన దై వము సృష్టిచేసి. యే
పట్టుననైన మూఢజన భావము మాటునె ? తెల్వినందునే ?
ధీమంతుల్, జగమంత కేశవ శివాధీనంబునై యుండు నిం
దేమాత్రంబును సందియంబు వలదం చీ పద్ధతిన్ గట్టి రం
దే మాహేశ్వర వైష్ణవాలయములన్. ధీశూన్యు లా నిర్మితిన్
దా మింకైన గ్రహింపకే పరమత ధ్వంసంబు లాసింతురే.

ఈ నిధముగా నాక్షేత్రము శివకేశవాభేదమును బోధించు విజ్ఞాన క్షేత్రము
గాఁగూడఁ బ్రసిద్ధినందినది.

చిదంబరములో శివునకు ముందు రంద్రకవాటమున్నది. ఆ రంద్రముల
నుండి చూచిన లోపల గోడప్రక్కగ నొకసింహాసనమున్నది. ఆ సింహాసనముపై
నేమియు నుండదు. అక్కడ నున్నది ఆకాశలింగము కదా! ఆ గోడమీద బంగ
రపు రేకుయంత్రములో సావయవమైన శివప్రతిమ వ్రాయఁబడియున్నది. దాని
కడముగా నొకతెర యుండును. అది తొలగింపగానే యాదృశ్యము కనఁబడును.
అదియే చిదంబరరహస్యము. అనగా దృష్టికందని పరమాత్మను మనోదృష్టితోఁ
గాంచుట.

సగుణోవాసనమందు బ్రహ్మమనకున్ సారూప్య నామాదు లుం
డఁగ, నా బ్రహ్మకు నిర్గుణత్వమున నుండన్జాల, వాసత్యమున్
దఁగబోధించుచు నింగిలింగ మచటన్ సత్ క్షేత్ర గోప్యంబునై
నగజన్. ముఖ్యము వాసన మ్మది యగు నేదివృ మోక్షంబునై.

ఆ సమీపమందే శివకామ సుందరీ నటరాజస్వాముల యాలయములున్నవి.
శివకామ సుందరీ విగ్రహమత్యంత సుందరము. నగజాతకు ననేక నామము
లున్నవి. వానిలో శివకామ సుందరి యొకటి.

అలనాఁ డాచలికొండపై శివుని హస్తాగ్రంబుఁ గై సేయఁ జి
 న్నెలువన్నెల్ చెలువారి రమ్యమగు వేణిన్ గూర్చి పూబంతి, యో
 గులనై నన్ దలక్రిందు సేయఁగల పొంగుల్ రంగులేసారఁ గ్రొ
 న్నెలతొల్పున్ జలియింపఁజేయుటకు నిర్మిద్ర స్వరూపంబునన్.

సేవలన్ జేయుచున్న యా శీతకుధర
 సుతకుఁ బేర్వచ్చె శివకామ సుందరి యన
 సార్థకమ్మయ్యె నా పేరు శాంభవికీని
 “సుగుణ చూపమ్ము సర్వత్ర సుందరమ్ము”

అచ్చట నటరాజస్వామి నటరాజు (నాట్యాచార్యుఁడు) వలెనే ముగ్ధసుందరిని
 అచలసుతను ననుగ్రహించుటకు నానంద తాండవము చేయుచున్నట్లుండును.
 వానికిఁ గొంచెమావలనే శ్రీ దేవీ భూదేవుల యాలయములును వానినడుమ వైకుంఠ
 వాసుని యాలయములున్నవి.

ఆ దివ్య మూర్తుల కచ్చట నిత్య పూజలు జఱుగుచుండును. పరిశీలింపఁగా
 నా దృశ్యములు.

శివుఁడు, వానిప్రక్క శివకామ సుందరి,
 లక్ష్మీ భూమి రెండు ప్రక్కలందుఁ
 గలుఁగు విష్ణు, వచటఁ గావురం బుంజిరా !
 యిద్దఱనెడు శంక నెనగఁజేయు.

చిదంబరాలయము పైశాల్యము 40 ఎకరములు. ఇది యైదు ప్రాకారము
 లతో నున్నది. మొదటి ప్రాకారమునకు నాల్గప్రక్కల నాల్గ పెద్ద గోపురము
 లున్నవి. ఈ ప్రాకారమునకుఁ బ్రాక్ పశ్చిమ గోపురములపై న అష్టోత్తర
 శతవిధ నాట్యభంగిములు చెక్కఁబడినవి. అవి శివుని యష్టోత్తరశతనామ బావ
 సూచకములా ! యనట్లుండును. ఐదవ ప్రాకారములో బసవయ్య విశ్రాంతిమకొను
 చున్నాఁడు. ఈతఁడు భారతనంది జాతికిఁబితామహుఁడు. మహాన్నతుఁడు.
 అతఁడు.

ఈశుని మాత్రకాదు, సగిరిశు గిరిశునిఁ గార్యమున్నచో
 'లేశముఁగట్టమందక సలీల విలాసముగా భరిలప నే
 నాశలఁబెంచుకొంటి జగదంబకుఁ, దండ్రికి నన్నుమించి న
 ర్వాశల లేదు వాహన" మటన్నటులుండెను గర్వరేఖతో.

ఒక్కమాట :- శిల్పలక్ష్మికి దక్షిణ భారతము కాణయాచి. దాక్షిణాత్య
 శిల్పములో నందీశ్వర సృష్టి ప్రముఖ స్థానము నాక్రమించినది దక్షిణాదియందు
 వృషభరాజులు. అనేక ప్రదేశములలో వివిధ భంగిమలలో మలచఁబడినారు. ఆ
 యాలపోతులు సామాన్య దృష్టికి సమానులుగానే దర్శనమిత్తురు. కాని పరిశీలిం
 చిన యెడల నందులన్నింటియందును భావ వైవిధ్యము గోచరింపకమానదు.

శిల్పి బ్రహ్మకదా! బ్రహ్మ సృష్టిలో మానవులందఱిలోను రూపభేదము
 కన్పించినట్లే. ఏకరూప శిల్పములందుఁగూడ రేఖా మాత్రముగ రూపభేదము
 తద్వార్థమున భావభేదము గోచరించును. మేము చూచిన నైకవిధ నంది శిల్పము
 లలో గూడ నాకు భావభేదము గోచరించి యది కవితా రూపముగా పరిణతి
 నందినది. నానంది వర్ణనములను, భావ వైవిధ్యముండుటవలన పునరుక్తి
 దోషము స్ఫురింపదు సరికదా భావుకుల కది చమత్కార జనకముగఁగూడ నుండు
 నని యాశింతును. మానవ భేదమును గుర్తించుట సుగమము ఏకరూప శిల్ప
 భేదమును గుర్తించుట దుర్గమము. అచ్చటచ్చట ద్విరుక్తములయిన నావర్ణనముల
 లోఁగల భావవైవిధ్యమును గుర్తించఁగోరుదును.

ఈ క్షేత్రమందే గోవిందరాజస్వామి యాలయమున్నది. ఆ స్వామి దేవేరి
 తాయారమ్మ.

అక్కడ నటరాజస్వామికి నెడమచెవిపై జుట్టుముడి వేయఁబడియుండును.
 అచ్చటి యర్చకస్వాములు నీ వద్దతినే యనుసరింతురు. దీశంబరులో సచ్చట
 నార్ద్రోత్సవము జఱుఁగును.

ఈ విధముగాఁ జిదంబరములోని రహస్యమును రహస్యముల నుపలక్షించి,
 16.10.84 రాత్రి 10 గం. సచ్చటినుండి బయలుదేరి. శివకంచికిఁదెల్లఱు
 జామునకుఁజేరితిమి.

శి వ కం చి

16-10-84 న త్రియామయైక్క తృతీయ యామమున మేము కంచి చేరితిమి. ఈ క్షేత్రనామము, సంస్కృతములో కాంచీనగరము. ఆ నామమే యాంధ్రమునఁగంచికా రూపందినది. కంచినిఁదమిశములోఁ గంజివరమందురు.

కంచి చెంగల్పట్టు జిల్లాలో తాలూకా కేంద్రము. ఇచ్చట శ్రీశంకర భగవత్పాదుల మతమున్నది. శ్రీరామానుజాచార్యులు విశిష్టా ద్వైతమతమును బుద్ధుఁడు బౌద్ధమతమును ఈ కంచినుండియే ప్రచారము చేసిరఁట. 8 వ శతాబ్దములో మన దేశమునకు వచ్చిన చైనా యాత్రికుఁడు “హుయాన్ సాంగ్” కంచిని దర్శించి యబ్బురపడి తన “భారత దేశ” గ్రంథములో దానినిఁ బ్రశంసించినాఁడట.

కాంచి యనఁగా సంస్కృతములో మొలదూలు (ఒడ్డాణము). నగర మధ్య మందున్న కామాక్షీ దేవికీ, చిత్ర విచిత్ర సౌధములతో శోభించుచున్న నగరము ఒడ్డాణమువలెఁ బ్రకాశించుచుండుటవలన నా నగరమునకుఁ గాంచీనగరమని ఖ్యాతి వచ్చినది.

శ్లో॥ అయోధ్యా మధురా మాయా కాశీ కాంచీ చ ద్వారకా
అవంతి కాపురిచైవ సప్తైతా మోక్షదాయకాః.,

అని సప్త పుణ్యక్షేత్రములలోఁ గంచియొకటి. కంచిలో నష్టోత్తరశత శివాలయములు ద్వాదశ విష్ణ్వాలయము లున్నవి.

కంచి ద్వివిధము. 1. శివకంచి. 2. విష్ణుకంచి. శివకంచిని పెద్దకంచి యనియు విష్ణుకంచిని చిన్నకంచియనియు ననుచుండురు. ఈ రెండింటికి మధ్య అంతరము రెండు మైళ్లుండును. ఈ యంతరము గృహరామాది నిరంతరము.

మేము పరిశుద్ధులమై శివాలయ ప్రాంగణములోనికిబోయితిమి. అచ్చట.

కాంచిలోఁ గంచి నీశ్వరున కాయత హేమాము, భారతంబునం దంచితమైన క్షేత్రములయందుఁ బ్రభుతతరమ్ముఁ, బ్రాగ్జ్ఞాన్ సంపిత పుణ్య కర్మ ఫలసాధ్యముఁ, బ్రార్థ్యము దేవతాళికిన్ బొంచిన మృత్యు భీకర మపూర్వము వైష్ణవ శైవ గమ్యమున్.

కౌబేరాశను సుప్రసిద్ధమయి యెక్కాబంబు సంసేవ్యమై
 వ్రాబల్యంబునఁ గాళి యున్నటుల, వై వస్వద్విశన్ జేత్రమై
 ఆ బాలామర గమ్యమై సకల పాపారణ్య దావాగ్నియై
 వేబూచుల్దొర తెంకియై నెగడు పృథ్విన్ గంచి కైలాసమై.

శివకంచిలో స్వామిపేరు ఏకామ్రేశ్వరుడు. ఆలయ పార్శ్వమున నతి
 పురాతనమైన నామ్రవృక్షమొకటి యున్నది. అమ్ర వృక్షమనగా మామిడిచెట్లని
 యర్థము.

ఏకః అమ్రః యస్మిన్ (స్థలే) తత్ ఏకామ్రం జేత్రం. తస్య ఈశ్వరః
 ఏకామ్రేశ్వరః ప్రసిద్ధమైన గొప్ప మామిడిచెట్టు ఏ స్థలములో నున్నదో ఆ
 స్థలమునకు, ఏకామ్రమని పేరు. దాని యధిపతికి నేకామ్రేశ్వరుడనియు
 నామములు.

కొందఱాస్వామిని ఏకాంబరేశ్వరుఁ డనుచున్నారు. ఏకం- ముఖ్యం గణ
 చర్మరూపం వస్త్రం, నోచేత్- ఏకం. రూపరహితం. అంబరం దిక్ వ్యపదేశం
 వస్త్రం. ఏకాంబరం భవతి. తస్య ఈశ్వరః తద్వాన్ ప్రభుః. ఏకాంబరేశ్వరః-
 గణ చర్మము వస్త్రముగాఁగల- లేక దిక్కులే వస్త్రముగాఁగల ప్రభువని భావము.

ఏకాంబరేశ్వరాలయములో శివలింగము పృథ్వీలింగము- ఆ మామిడి చెట్టు
 క్రిందనే పార్వతి తపస్సు చేసినదఁట.

గర్బాలయములోనికి వెళ్ళి ఏకాంబరేశ్వరుని దర్శించి యిట్లు స్తుతాచితిని.

కుంభకోణంబులోఁ గుంభేశ్వరుండవు

వై ద్యేశ్వరుండవు వైద్యనాథ

మందు గోకర్ణంబునందు గోకర్ణేశ్వ

రుండవు కంచిలో రూపమంది

యుంటి వేకామ్రేశ్వరోన్నతి, శ్రీశైల

మందు శ్రీశైలేశ్వరాఖ్యగనితి

యరుణాచలంబున నతుణాచలేశ్వరు

డీవ నందినిని నందీశ్వరుండవు

స్థానములబట్టి కలిగెను సన్న లిన్ని
 ఈశ్వరా! నీకు నిజమున కెందుఁగలవు?
 గౌణ భక్తుల కొఱకు నొక్కడఁపె పెక్కు-
 నామముల్ పొందియుంటి వనాని వురుష!

ప్రాసీటన్ దరగల్ సదాగతి సమారాధ్యంబులై మిన్నుతో
 యానా యానము లెన్నో చేయుచును భిన్నా కారదృశ్యంబులై
 యా నీరంబున నేకత త్వమున రూపైక్యంబునున్ బొందు న
 ల్లా నీ రూప సహస్రముల్ కలియు నీయందే అపర్ణప్రభూ!

ఏకాంబరేశ్వరాలయము పంచప్రాకార పరివేష్టితము మొదటి ప్రాకార
 గోపురమును 1509 లో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కట్టించినాడట.

ఆలయము ముందొక సరోవరమున్నది. దేవాలయములలో సరస్సులు
 భక్తులకొకటే యేర్పడినవి.

ఒడలు మనస్సు శుద్ధమయి యుండవలెన్ భగవంతు సన్నిధిన్
 ఒడయఁగనెంచు వారి కని, వారినిధానము లచ్చటచ్చటన్
 డడయక నుంచి, రా జలగధానములందునఁ దీర్థమాడుటో
 తడవుటయో పదద్వయము ధర్మము దేవునిజూచువారికిన్.

ఈ ప్రావరణములో పదుమూడు తీర్థములున్నవి. తీర్థమనఁగా జావి
 వానిలో సరస్వతీ తీర్థము ప్రధానతరము.

అమ్మవారిపేరు కామాక్షీదేవి. ఆతల్లి భారత దేశమందుఁగల యష్టాదశ
 శక్తి పీఠములలో నన్యతమము, రెండవది.

కామే- కామ ప్రదే వరప్రదే అక్షిణీ=నేత్రే, యస్యాః సా-అని కామాక్షీ
 సమానమున కర్థము. అనగా- భక్తుల కోరికలను నిరంతరము నిరంతరాయముగా
 దీర్చు చూపుచు గలదని భావము. అనగా భక్తుల నెల్లప్పుడు దయతో, జూచుచు
 యని ఫలితార్థము. భక్త కల్పవల్లియైన యా తల్లికిఁ గామాక్షీ నామమెంతయో
 సమంజసము. ఇక్కడ నొక విశేషమున్నది.

ఏదుతేయుండును వాహనమ్ము గుడులం దే ప్రాంతమందైన, నీ
పదమందుండె ధ్వజంబుపైన నగజావాహ్యంబు సింహంబు, స
ర్వద కాత్యాయని కొల్వు సేయుచు సహస్రాక్షంబునైన నల్లిశల్
పదిం బొనటు చూచుచున్ విమత దర్పధ్వస సంగంభియై.

కామాక్షీ సత్యుండుఁ గన్పడును ముక్కంటి స్వరూపంబు నె
మ్మామున్ జూడఁగ మూడుకంట్ల వలనన్, భూభాగమందుండు నే?
ఆ మాద్రెన్ హరురాణి, సోమరిపులా యార్యా ద్రిజా నేత్రముల్,
వ్యోమారోహి తృతీయ నేత్రమగు సంభోజాక్షి కా కోవెలన్.

చల్లని తల్లివోలె నెదసాగెడు కోర్కెలందీర్చు దేవతా
పల్లవితాగమో యనఁగ భక్తులపాలిటి కామధేనువై
ఉల్లల దంబుదంబనఁగ నొప్పను శాంకరి కంచీయందు ను
త్కుల్ల విశాలలోచన సముద్గత వత్సలతా భరంబునన్.

కామాక్షిదేవి ప్రతిష్ఠలో నత్యుగ్ర బీజాక్షర విన్యాసము జరిగినదట- అందు
వలన నాదేవి మహోగ్ర స్వభావమైనది- మఱియు.

దుర్గాదేవి మహోగ్రతత్త్వమునఁ బ్రాచుర్భూత కామాక్షిలో
భర్గాధాంగముఁ గొన్న శక్తివలనన్ బ్రాణాపహరక్రియా
మార్గాన్వేషణ మంచు మించె. నది సామాన్య ప్రజామృత్యువై
సర్ధాంతంబును జేయుచుండె నరమాంసాహార దుర్వ్యక్తమై.

శాంతిం బొందక ప్రత్యహంబు నరులన్ సాక్షాన్మహామృత్యువై
యంతం బొందఁగ జేయు చండిక మహాహంకారమున్ డింప నా
చెంతన్ శకరయోగి నిల్పెను లసత్ శ్రీచక్రమున్. దాన వి
శ్రాంతిన్ బొందెను గామనేత్ర నిజహింసాకర్మలన్ వీడుచున్.

అది మొదలుగఁ గామాక్షియు

సచహంతః కరణయగుచు సకల జనుల క

భృదయంచిచ్చుచు, దల్లిగ
నెదనిచ్చుచు, బ్రోచుచుండె హిమనిధి సుతయై.

శంకరాచార్య కృతమైన సకల పాప
హరమునై నట్టి శ్రీచక్రవరమునకును
అతుల భక్తిని నేటికి నచటినారు
పూజలం జేయుచుందురు పున్నములను.

యంత్రమున్ గూర్చి లోక సంహార కర్మ
నాపి యుపకృతిఁజెసిన నాది శంక
రులను నిల్పిరి భక్తు లా నిలయమందుఁ
దమకృతజ్ఞతఁబెలుప శ్రద్ధాభివులయి.

దక్షిణ భారతంబున బుధావళి మెచ్చిన తల్లులిద్దరే
యక్షిమహా స్త్రీపత్నులు దివోకసపూజ్యులు, కంచియందుఁ గా
మాక్షియు ప్రాజ్యహా మధుర యందున శిల్పకళామతల్లి మీ
నాక్షియు నాఁ బ్రసిద్ధులు, నిజాశ్రిత రక్షణ బద్ధహస్తలున్.

విష్ణుకంచిలోఁ బూర్వము రెండు బల్లులు వరదరాజస్వామి యాలయములో
నుండి నిరంతరము. ఆ స్వామినిఁ జూచుచుఁ గ్రిందఁబడిన యా స్వామి యభి
షేక జలమును నిరంతర మాస్వాదించుచుండెడివట. ఆ పుణ్యమువలన నా
బల్లులు దేహాంతమున నా దేవాలయములోనే వెండి బంగారు బల్లులై యనుక్షణము
స్వామిని దర్శించుచు. స్వామి యనుగ్రహమువలనఁ దమ జాతి స్పర్శవలన
చునుజాలకుఁ గలుఁగు దోషమును బోగొట్టఁగల సామర్థ్యము కలవై నవట.

ఆ నమీషములోనే వామనమూర్తి యాలయమున్నది. ఆవామన మూర్తి
మహోన్నతుఁడు. విరాడ్రూపుడు.

అచ్చట వామన శబ్దమునకు పుణ్యజనాదులయందువలె వ్యతిరేక
లక్షణము చెప్పకొనవలయును. ఆ లక్షణవలన ఆ స్వామి చాల యున్నతుఁడను
నర్థము వచ్చును. లేనిచో వామన పదమునకును ఆ మహోన్నత మూర్తికిని
సమన్వయము కుదురదు.

అచ్చట వామనస్వామి విగ్రహము, చిన్న తాడిచెట్టు ప్రమాణములో నున్నది. ఆ స్వామి యచ్చట బలిచక్రవర్తినిఁ ద్రొక్కఁబోవుచున్నట్లుగ నిర్మింపఁ బడినాఁడు. తైవ సాంప్రదాయములో వైష్ణవమైన వామనాలయ ముండుట యచ్చటి శివకేశవాభేదమును బ్రకటనము చేయుచున్నది.

నింగినిఁజీల్చుకొంచు గుడినిండిన వామనమూర్తి రూపు, రో మాంగముఁగల్గఁజేయు ససమాన మహోన్నత విగ్రహాత్మమై పొంగిన క్రోధశక్తి నలుమూలలనిండి నభస్పృశంబుగా రింగున లేచినట్లు తనరెన్. బలిదర్ప మనల్ప మార్పఁగన్.

తృణరాజోన్నత మద్భుతమ్ము జగమం దేకత్వ సంస్థాపక మృతల జ్వాల సమానకాంతి మునిసమ్మాన్య ప్రభావమ్ము భూ మినిఁ బాదంబున మ్రింగి నొక్కటను, నామీదన్ దివిన్మ్రింగఁ జూ పిన పాదాంతరమైన రూపుఁగని కంపించున్ జగంబంతయన్.

బలిదై త్యేంద్రుఁడు మూడు లోకముల సంపాదించి, శౌర్యంబునన్ దుల యెవ్వండని చండశాసనము మత్తుండై సదాచేసియున్, దలవంచెన్ భవదీయ పాదముల చెంతన్. జూడ నెవ్వఁడు లో పలబై టన్గల నిన్నుఁగాదని క్షణంబైనన్ ధరిన్ నిల్చునే.

సీలాశ్మ స్థితమ్ము నుచ్చతరమున్ నిర్ణిద్రగంభీరము ద్రాలాలిత్య విలాస శోభితము సత్త్వాకార చిద్రూపమున్ గోఱోకాధిపతీ! యమేయ మహీనూ కూపార! నీ రూప మా మూలాగ్రమ్మును గన్న, ఁగాటుక నగంబో యన్న సందేహహకా.

భువిష్టఁబాదము వ్యోమమందున శిరింబున్ గల్గు నీరూపు గ న్నవ సారింചినఁ, జీకటింట మఱుంగై కానంగరానట్టి దా ని విలోకింపఁగ, నర్చకుల్ గడపయిన్ దివ్వెన్దగన్ నిల్చి ని న్నవలోకింపఁగ వీలుచేయుదురు ప్రత్యంగంబు కాన్పింపగన్.

ఒక్కొక్క యంగమే మా

దృక్కుకుంగనుపించె దీపదీధితి చేతన్

నిక్కిన కొండన్ దీపం

బొక్కటి చూపింపఁగలదె పూర్ణ మొకపరిన్.

ఓ దశరూపధారి ! యొకటున్నది సందియ మంతరంగమరి
దాదియునుండి నీవు ఖలులందఱఁగూల్తువు శిష్టులందఱన్
గాఢనకుండుఁ బ్రోచెదవు కాని బలీంద్రునెడఁటమందు నా
వాదము పొల్లువోయె. బలి పాపములెట్టివి చేసియుండఁజే.

ఇంద్రుని గెల్చె, లోకముల నెల్లను నేతను జక్రవర్తియై
సాంద్రయశస్వియయ్యెఁ బరసారస నేత్రలవంక నేత్రమూ
సం ద్రవఁజెందుఁ, బ్రాణములనైనను నిచ్చును యాచకాళికిన్
దంద్రతఁజెందనట్టి సుగుణాలయు నేటికి నప్తపెట్టితో.

రాజ్యము వీరభోజ్య మనరా యుగవృద్ధులు ధర్మ వృద్ధులున్
ప్రాజ్యము రాజ్య వర్ధనము భవ్య పథంబని ముక్త కంఠులై
యోజ్యము కాదె యా విబుధసూక్తి భవత్కృతమందు, మాధవా!
ఇజ్యసి శిష్యుఁగంటె వరణీయుఁడు కాదె బలీంద్రుఁ డెంచగన్.

ఇద్దఱు కశ్యపాత్మజులె యిద్దఱు రాజ్యము లేల నర్హులే
ఇద్దఱి యందునన్ బలి మహిష్టుఁడు శ్రేష్టుఁడు, వాని నేల నీ
వద్దిర ! కాలఁద్రొక్కితీహా ! యన్య సతీ ధనమాన సౌఖ్య సం
పద్దశఁగోరు వాసవుని భాగ్యము నిల్పితివేల? నోప్రభూ !

పరవృద్ధిన్ గమనింపలేడు- అధికమా స్వార్థమై యర్థముగూ
బరిపాలించెడు వజ్ర లోకముల సంభావ్యుండె? మీ బోంట్ల కున్
గురుబోధన్ జెవిఁజేరనీక తన వాక్ శుద్ధర్థ మాత్మచ్యుతిన్
బరధర్మంబుగనెంచు ధర్మి బలి పాపాత్ముండె శిక్షార్హుఁడే.

నాకీ సందేహము ముం

దేకత్తెను మనవిచేసితిన్ నీ ముందే

చేకొనుము నాదు మనవిని

బాకారి పరిష్కారెట్లు ? బలికంటె ప్రభూ.

నిను స్పందింబంగఁ జేయుశక్తిఁ గననే నేరన్ మహాత్మా ! లఘు

ధ్వని నానోటను వెల్గడెన్, జిటుత వాతాఘాత మబ్బింబు గుం

డెను నార్ద్రం బొనరించునే? గహఠహా నీ భావభావంబు నే

ర్వను నేనెంత ! మునీంద్రయోగి హృదయారాధ్యున్ నినున్

చెల్వగన్.

నేను నీతోడ భాషింప నేరనుగద !

నీవు నాతోడ మాటాడ రావు స్వామి !

ఎదను గదలిన సందియ మెదుగనీను

నీదు చెయిదము జగముల నేలు ననుచు.

కంచితో శ్రీ అదిశంకరాచార్యస్వామి అద్వైతమత ప్రచారము కొఱకై భారత దేశములో స్థాపించిన చతుర్మతములలో నొకటియైన కామకోటి పీఠమున్నది. కామకోటి పీఠమనగా,

కామానాం=ఇంద్రియ సుఖానాం, కోటిః = అగ్రం (చరమభాగః) యస్మిన్ పీఠే భవతి. సః కామకోటిపీఠః. అవి విగ్రహము.

ఏ పీఠములోఁ బ్రవేశింపగానే మానవులకు నింద్రియ మోహమంతరించి వైరాగ్య భావ ముదయి చునో అట్టి శక్తిగల యాధ్యాత్మిక మందిరము కామకోటి పీఠమని భావము. కనుక ఆ పీఠము లౌకిక భావనాలయము. అద్వైతభావనా నిలయము. అట్టి యోగీశ్వరాలయమును చూచుటకు వెళ్ళితిమి.

మఠ బాహ్య ప్రదేశమందే పాదరక్షలను వదలి లోపల ప్రవేశించితిమి. గడపదాటగానే మాకు నెదురుగ జీవకళ యుట్టివడుచున్న యాదిశంకరుల చిత్రపట మొకటి మహాశీర్షదించినది. అహో ! ఏమా ! స్వామి నేత్ర పరచును. ఏమా ! శాంత ప్రసన్న ముఖచంద్రోచిస్సముదాయము. ఎంతటిది. ఆ పరమేశ్వరో

దూత ప్రతిభానుషమా ప్రస్ఫురదనుభావగరిమ- దర్శనానుక్షణమే కరనేత్ర
హృదయ పద్మమల మొగిడ్చి యా పరమహంస నిట్లు ప్రశంసించితిని- ఆ
జగద్గురువులు.

కారణ జన్మఁడై భరత ఖండము, దుష్టమత ప్రవక్త సం
చారము నుండి వేర్పఱచి, జైనము భాధము చేయు హుంకృతుల్
దూరముచేసి, సర్వమత ధూర్వహదక్షము, భిన్నతత్త్వమం
చార ! యభిన్న తత్త్వమును హత్తిన, తత్త్వమత ప్రవక్తయున్.

కన్దేళిచునప్పుడే జ్ఞాననేత్రముకల్గి
హంసోమన్న యధ్యాత్మయోగి
దోఁగాడు నప్పుడే తూగాడు లోకము

చంచలంబని మదినెంచువాఁడు
తప్పటఁగు వేయునప్పుడే సంసృతి
తప్పంచు నమ్మిన తత్త్వవేత్త
మాయా విమోహము మంటఁగల్పఁగ బౌల్య
మందె సన్నాసియైనట్టివాఁడు

దృశ్యమైనది యెల్ల నశ్యమేయంచును
ధరను జాటిన దూరదర్శి, గ్రస్త

తొలిమిన్ము తలలకు విలువైన భాష్యము
వ్రాయ నేర్చిన మహా పండితుండు
హరినోట జాలువారమృతధారారుచల్
పంచిపెట్టిన మహా ప్రాజ్ఞమూర్తి.

సర్వ జగతియు, గురువుగా గర్వపడఁగఁ
బరఁగు కర్మంది, తిమిర భాస్కరుండు, హరుండు
ఆదిశంకరయోగి కథ్యాత్మ భోగి
కంజలించితి పుణ్య పాకంబు కలిమి.

ఆ మందిరము దాటి ముందుకు పోయిన నచ్చట శ్రీకామాక్షీ దేవి పూజా మందిరమున్నది- ఆ మందిరము పది యడుగుల యెత్తున నున్నది- ఆ పూజా మందిరములో మాతృశ్రీ కామాక్షీదేవి కళకళలాడుచుండును- ప్రతి దినము- మధ్యాహ్నము- 12 గంటలకు పెద్దస్వామివారు శ్రీ కామాక్షీ పూజ చేయుదురు- ఆ పూజా విధానము- అత్యంత దర్శనీయము.

అచ్చట ప్రస్తుత జగదురువుల ముగ్గురున్నారు- పెద్దస్వామి చిన్నస్వామి బుల్లిస్వామి- అచ్చటివారు వారిని పెద్దస్వామి చిన్నపెద్దస్వామి బుల్లిపెద్దస్వామి యని వ్యవహరింతురు- అనగా చిన్న బుల్లి తనములు వయోగతములు పెద్ద తనము పీఠగతము- అది యచ్చటి మర్యాద.

పెద్దస్వాములు మౌనవ్రతములో నున్నారు- అప్పుడప్పుడు వారు కొంత కాలములు మౌనవ్రతములో నుందురు- ఆ యుండుట- భక్త పాపపరిహారముచేత వ్యయ మగుచున్న తన తపశ్శక్తిని పునస్సంపాదనార్థమేమో :

పెద్ద స్వాములు జ్ఞాన గంభీరులు ప్రసన్నవదనులు- అస్తంగమ్యమాన- అరుణకిరణ ప్రభా భానమానులు- తృతీయ భాగోస్మీలిత నేత్ర ధ్యాననిరతులు- నిరంతర పరంధామ పదాంబుజ లగ్నత్రికరణులు=చంద్రశేఖరేంద్ర సరస్వతీ స్వామి నామ ప్రసిద్ధులు=అయోగీంద్రులు.

లోకహితార్థమై, సుఖములున్నను గాదని సన్నస్యినించి యా లోకమునంది లోగలుఁగు లోపముఁదీఱిచి దీర్ఘ కాల దీ ఙ్మాకృత యోగలబ్ధ విలసత్పరతత్వ మిశిత ప్రబోధ యన్ శీకర సేచనంబున సశేషజనంబను సస్యజాలమున్.

జేకొని కాచి ప్రోచి, తన చెంతను గల్గిన జ్ఞానసార మిం దాకను బంచియిచ్చి శరదంబుదముంబలెఁ జిక్కి, తెల్లనై వేఁకువఁజుక్కవోలె రుచి విభ్రమదీపిత శుష్క దేహులై మాకటఁ దోచి రాకలితహానులు మాన్యులు పెద్ద స్వాములున్.

చిన్న పెద్ద స్వామి, చేకొన్న విజ్ఞాన భరము ప్రజల పరము కరము చేయ

వలయునంచునుండె, జధరంబును బోలి

ఉరుముటకును ముందు నున్న యట్టి.

బుల్లి పెద్దస్వామి పొందుచుఁ జదువులఁ

దపముచేత జ్ఞాన ధనముచేత

పుష్టిజెందు చుండెఁ బూర్ణ సారమునంద

జలము పీల్చునట్టి జలదమనఁగ.

పదియు నాఱుకళల భావంబు నందంగ

శుద్ధ విదియనాఁడు సొంపు మిగుల

చంద్రరేఖవోలెఁ జక్కన లేపార

బుల్లి స్వామి యుండె బుగ్గ జిగుల.

ఆ మఠములో నిత్యము గోపూజ అన్నప్రధానము చేయఁబడుచుండు. ఓక గోళాలను గూడ మఠము పోషించుచున్నది.

ఈవిధముగా శివకంచిలో రెండుగంటల సేపుండి తరువాత వైష్ణవ ప్రచుర మైన విష్ణుకంచికి బయలుదేరితిమి.

విష్ణు కంచి

విష్ణుకంచి వి చిన్నకంచి యనుచుందురు.

పెద్ద చిన్న కంచి పేరులే తెలుపును

లై వ వైష్ణవముల భావములను

పెద్ద చిన్నలుండు పెడబుద్ధులందునన్

కలదె భేద మఖిలగమ్యులందు.

విష్ణుకంచి 25 అడుగుల యెత్తున్న రాతి గుట్టమీద నున్నది. ఆ రాతి గుట్ట గజాకారముగా నుండుటచేత దానిని “హస్తీగిరి యందురు. ఆ కొండమీద వరద రాజస్వామి యాలయమున్నది. ఆయనయే ఆ క్షేత్రాధిపతి.

వరాన్ దదాతీతి వరదః. వరదానాం రాజా. వరదరాజః. అని వరదరాజ సమానమున కర్థము. (అనగా వరముల నిచ్చు దేవతలతో నగ్రగణ్యుడని భావము.

మేము పూజాద్రవ్యములను సమీకరించుకొని- ఆ మహా పురుషుని పురుషాత్పరుని సన్నిధికేగితిమి. “పురుషాదన్య ఈశ్వరః పురుషాత్ నవరం కించిత్” అని గదా వరమ వాక్యము- ఆ భగవంతునిఁజూడగానే నా వాణి యిట్లు బహిర్గతమైనది.

దేవత లెల్ల దేశముల దీవనలిత్తురు నష్టకష్టముల్
పోవగ భాగ్యముల్ కలుగఁగ బూజలు చేయుచుఁగొల్పు వారికిన్
ఏవలనైన వారికి రమేశ్వర ! యీ వరదాఖ్య కల్గనే?
నీవలె లేడు లోకమున, నీవరదాఖ్య కలట్టి వై వమున్.

వరదులే గొప్పవారలు, వారికంటె
వరదరాజులు పెద్దలు, వారికంటె
వరదరాజులు స్వాములు కరముశ్రేష్ఠు
లందు వల్ల నె నీవు సర్వాధికుడవు.

వరదాచార్యుని పాదముల్ గొలిచి విశ్వాకారరూపంబు సుం
దర లావణ్య మనోహరమ్ము కనువిండై యండ వీక్షించి యం
బరసంకాశ వపుర్విలాస విలసన్మాణిక్య శోభా దిశాం
తరకిష్కిరిత వై వమున్ గని మహానందమ్ము నే నందితిన్.

అక్కడ నొక శతస్తంభమండపమున్నది. దాని సృష్టి యపూర్వము.

ఒకటే రాయి ప్రసిద్ధ శిల్పియైచేఁ నొప్పారే నాచ్చాదమై,
ప్రకటంబయ్యెను దాని నాల్గు దెసలన్ వాలారు పెన్ గొల్పులున్,
మకుటం బయ్యెదె సర్వ శిల్ప జగతీ మర్మజ్ఞ సృష్టిసిత్తిన్
భృకుటిం గూర్తురు లాతి శిల్పులు సనిర్వేదాత్ములై యచ్చటన్.

ఒక రాతితో మండపమును- ఆ మండపము పైనుండి నేలవఱకు జాటు
చున్న గొలుసులను జెక్కుట సామాన్యకార్యమా ! అది యపూర్వ సృష్టి.

వరదరాజ స్వామివారి యాలయములో గోడలపై రెండు బిల్లులున్నవి-
వానిలో నొకటి పైడిది, రెండవది చెందిడి.

ఆ బల్లులు సుమారు పది యడుగుల నెత్తునగోడపైన నున్నవి. వానినిఁ దాఁకదలచినవారు ఈవలనున్న మెట్లమీదుగాఁ జైతెక్కి మొదట వెండిబల్లి నిఁ దాఁకి, ఓమ్మట బంగారు బల్లినిఁదాఁకి యావలనున్న మెట్లమీదుగా దిగిపోవుదురు.

బల్లి విషప్రాణి. అది ఖాద్యములలోఁ (పానీయములలో) బడిన ఆ భోజ్యము ప్రాణహరమగునట. అందువలన బల్లిమీదఁబడిన, ఆరోగ్య భంగ మగునట. కావున బల్లిమీదఁబడినపుడు వెంటనే స్నానము చేసిన ఆరోగ్య భంగము కాదట.

కంచిలో వరదరాజస్వామి నన్నిధిలో పూర్వమెప్పుడో రెండు బల్లులందె నట. అవి ప్రతిదినము స్వామి పూజలు చూచుచు. క్రిందఁబడిన స్వామి తీర్థ ప్రసాదముల స్వీకరించుచు స్వామి పాదములను స్పృశించుచు జీవితమును గడిపి నవట, స్వామి, వాని భక్తికిమెచ్చి వానిపేరు చిరస్థాయిగాఁ జేయుటకు దేహంత మున వానిని బంగారు వెండి బల్లులనుగా జేసి గోడపై నిలిపి, వానినిఁదాఁకిన వారికి బల్లిపాటు వలనఁగలుగు దోషమంటకుండునట్లు వరమిచ్చినాడట. ఎవరై నను ఒకమాటు ఆ బల్లులను తాఁకినచో జీవితములో, వారిపై నెప్పుడు బల్లి పడినను వారికాదోష మంటదట. ఇంతకంటె విచిత్రమింకొకటున్నది. కంచి చెళ్ళనివారు బల్లి తిమమీదఁబడినపుడు చెప్పకుండ, కంచిచెళ్ళి వచ్చినవారినిఁదాకవలయునట. అప్పుడే వారి పాపము తొలగునట. ఈ యాచారమునకు నర్థమేమి.

కంచిలో బల్లులను, దాకినవారికి, వారిని దాకిన వారికి, బల్లిపాటు దోషము నివృత్తమగును. అనుట, భక్తులు భగవంతునితో నమానులు భగవంతుని వలెనే భక్తులుగూడ పాపములు పోఁగొట్టుగలరు. అని భక్తమహిమను విశదీకరించుట. ఇఁక కంచి చెళ్ళివచ్చిన వారితోఁ జెప్పకుండఁదాకవలెననుట.

అహంకారము జ్ఞాన ప్రతిబంధి. అహంకారము కలిగినపుడు జ్ఞానము నశించి వ్యక్తి శక్తిక్షీణమగును. బల్లిమీద పడినవాడు కంచి చెళ్ళి వచ్చినవానితో, దోషము పోవుటకు నిన్నుతాఁకుచున్నాను. అని చెప్పినయెడల-కంచి చెళ్ళివచ్చిన వానికి. “పాపము పోగొట్టు శక్తి తనలో నున్నదను. అహంకారమేర్పడును. అప్పుడు వాని శక్తి నశింపును. ఆ అహంకారము కలుగకుండుటకే చెప్పకుండ తాఁకుట.

బల్లి మాత్రమే మీదబడినపుడే స్నానముచేయవలెనుట- ఇచ్చట, “కాకే భోదధి రక్ష్యతాం” (కాకులు తినకుండ పెరుగు కాపాడుము) అను సర్థవాదముతో ‘కాక’ వదము- దధ్యుపభూతుక సర్వ జంతువుల కుపలక్షకమైనట్లే (పెరుగును భక్షించు సర్వజంతువులకు సూచకమైనట్లు) ఇక్కడ- బల్లి వదము- ఏ అనారోగ్య కరప్రాణి, మీదబడినను స్నానము చేయవలయును, అని సూచించుట-

ఇట్లు విష్ణుకంచీలోని విశేషముల నీక్షించి పట్టుకు పట్టైన కంచి విపణి వీధు లనుపలక్షించి తెలుఁగు వీడ్డవేసిన పునాదిపై సాధములఁగట్టుకొన్న చెన్న పట్టణమును జూడ ముందునకు సాగితిమి.

మ ద్రా సు (చెన్నపట్నము)

17-10-84 సాయంకాలము కంచిలో బయలుదేరి రాత్రి 10 గంటలకు మద్రాసు చేరితిమి- మద్రాసునేఁడు భారతదేశములోఁగల మహా నగరములలో మూడవది.

సుమారు 300 సంవత్సరములకుఁ బూర్వము మద్రాసొక చిన్న పల్లె గా నుండెడిఁట- చెన్నప్పయను తెలుఁగువీడ్డ, తన యనుయాయులతోఁగలిసి యా పల్లెకు రూపమును గల్పించినాడట- అందువలన నానాఁడది “చెన్నప్పపల్లె” యను నామముతో వ్యవహరింపబడుచుండెడిఁట.

తరువాత నా పల్లె మధుర తంజావూరు రాజుల పరిపాలనములోఁగ్రమముగా వృద్ధిపొంది, చెన్నప్ప పట్టణమైనదట.

సమాన వృత్తియందు- సంత్యాక్షరము లోపించుట మన భాషా సంప్రదాయ ములోఁగన్పించుచున్నది. ఉదా॥ జగము+జెట్టి=జగజెట్టి- నెఱవు+విల్కాడు= నెఱవిల్కాడు, ఆ సాంప్రదాయముననుసరించి- చెన్నప్ప+పట్టణము- అను సమానములోఁ బ్రథమ పదాంత్యాక్షరము “ప్ప” లోపింపగా “జెన్నపట్టణము” అనునామ, మా నగరమునకు రూఢమైనది

రరువాతఁ గొంతకాలమునకు ఆ పట్టణము “ముత్తరాస్” అను ఒక జాతి నాయకుని యధికారములోనికి వచ్చుటచేత ఆ చెన్నపట్టణము “ముత్తరాస్” పట్టణముగా మారినదట- అంగ్లేయులు దాని నాక్రమించుకొను నాటి “ముత్తరా” నగరమనియే అది వ్యవహరింపఁబడుచుండెడిదట-ఏమృత పదములను స్పష్టముగా

నుచ్చరింపలేని యాంగ్లేయులు “ముత్తరాస్” అను పదమును. సులబోచ్ఛారణము కొఱకై మద్రాసుగా మార్చినారు. చివరకు “మద్రాసు” అను పేరే చెనపట్టణమునకు స్థిరపడిపోయినది. వారు మనకుఁజేసిన యపకారములలోఁగిది బెద్దది. అయినమా.

వారిని దూఱనేల, మన వారికి నుండెన ! దేశభక్తి, యె
వ్వారును స్వేచ్ఛ నందియును బల్కరు పేరుల మార్పుగూర్చి, సం
స్కారములోన నాది యమగంతును భారతజాతి, కందులో
నీరస మాంధ్రజాతి, గునింప దపూర్వతమాంధ్ర సంస్కృతిన్.

తెలుఁగుల జాతి చిహ్నములు తెప్పలు చెన్నపురంబునందు, నా
విలువను నెంచకే తెలుఁగు పెద్దలు దానినిఁ గోలుపోయి నా
రల మదరాసు పోయిన రవంతయు వారిని జీమకుట్టదే,
కలదొ ! బలంబు రక్తమునఁ, గల్గదొ ! వారికి, బాధకలెడున్.

అంతటఁ, దృష్టిసందకయ- ఆంధ్ర జనావన కల్పశాఖయా
అంతటి వేంకటేశ్వరుని యాలయ సీమను దెల్లు స్వర్గమున్
సాంతము మ్రింగ, నోటి నొకసారియె విప్పిరి- కాని, యందులో
వంతగఁ జల్లె బూడిదను, వేంకటనాథుఁడు పాప హరియై.

మద్రాసులో నడుగు పెట్టగానే “ఇది మన సోదరుల చెమట తడిలో
సుత్పన్నమైన మన యాస్తిగదా- మనకు కాకుండఁబోయినదే యను మూకబాధ
నాకు కలుగక మానలేదు- జాతి బంధము- అవినాభావ సంబంధము కదా.

ది 18-10-84 న మేము మద్రాసు నగరమును జూడఁబోయితిమి. మా
బస్సు ఒక అర్ధగంట ప్రయాణము చేసి యొక భవన సముదాయము ముందాగి
నది. అది మృత జీవాలయము.

“మృతాః జీవా ఇవ-మృత జీవాః. తేషాం ఆలయాః- మృత జీవాలయాః-
ఎచ్చట మరణించినవి కూడ బ్రతికి యున్నట్లే యుండునో ఆ భవన సముదాయమే
మృత జీవాలయము- ఆ భవనములలో వందల కొలది మృత జీవములున్నవి.

మృత జీవుల కశేబరములలో దూదియో యటువంటి పదార్థమేది యోనిపి
కుట్టి యక్కడ నిలఁబెట్టిరి- ఆ సన్నివేశమెంత సహజముగా నున్నదనగాఁ గొంత

కాల మచ్చటఁదిరిగిన తరువాత నిజముగా జీవజ్వంతువుల మధ్యమునఁదిరుఁగుచున్న యనుభూతియే మాకుఁగలిగినది. అది యంతటి యనత్య సత్యము. ఐకమత్యము తోఁగలసియున్న ఆ జంతు జాలమును జూడగా నాకు

హరిణము వ్యాఘ్రమున్ ద్విపమృగాధిపతుల్ మొదలైన జంతువుల్
స్థిరమగు వైరమున్ విడిచి స్నేహవశంబునఁ బ్రక్కప్రక్కలన్
కరమను రక్తినుండె. నదిగాంచఁగ జీవదశన్ బ్రపంచ మీ
పరగుణ మాశ్రయించిన నభంగుర శాంతి సుఖంబులందడే.

అనిపించెను. కానీ యా

యనిమిషభావంబు మనుజులందున నొనే?

మనుజుఁడు స్వార్థము బంటగు

వనపశువే నయము యనుజ పశువులకంటెన్.

పిమ్మట మేము ఓడరేవు (హార్బర్)ను జూచితిమి. ఆ రేవు ప్రక్కనే బరువుల నోడనుండి దింపుటకు నెక్కించుటకు శక్తిగల యంత్రములున్నవి (క్రేన్) అవి యాకాశోన్నతములు.

మన్ను మిన్నుదాకి యున్న ధూర్వహములు

నిట్ట నిలువుగాను నిలచియున్న

కుంభ కర్ణులనఁగ జృంభదాకారముల్

గలిగి యుండె గాళ్ళు కదపకుండ.

ఓడను జూచుటకు మేము లోపలికిఁబోతిమి. ఆలోపలి భాగ మతివిశాలము. వందల వ్రయాణీకులకు భోజన భాజనాది సౌకర్యముల సమకూర్చఁగలిగినది. తరగల యొత్తిడికి యోడయూఁగుచున్నది.

లోకభర్త సర్వలోకాలగుక్తిలో

నుంచి సాఁగుచుండ నుదరమందు

నున్న ప్రాణులన్ని యూఁగుచున్నట్లు మా

కనుభవమ్ము నొకయందుఁ దలిఁగె.

ఆ ప్రక్కనే మఱియొక మహా ప్రవహణము కడుపునిండ నరుకు నెక్కించుకొని యలలయూపులకు నటునిటు నూఁగుచు మందమాదముగాఁ బోవుచున్నది.

జలధి యలలపైనఁ జలియించు నాయోడ
స్థూల వారకాంత చోద్యముఁగను
కదలి కదలలేక కాల్ చెయ్యి కదుపుచు
నాట్యమాడు భంగి నచటఁ దోచె.

ప్రయాణమునకు సిద్ధమైన మఱియొక యోడ భయంకరముగఁగూఁతవేసి జలధి తరంగముల జీల్చుకొనుచుఁ బోవుచున్నది. ఆ నన్నివేళము.

ఆకలైన యంత నఱచి బిట్టగలేచి
యొడలు విఱచుకొనుచు నుగ్ధరముగ
జంతు హింస కొఱకు సాంద్రాటవిం జేటు
సింహమునఁగ నోడ చెలఁగి నడచె.

తరువాత మేము, అష్టలక్ష్మిల యనుగ్రహ సంపాదనార్థము పెళ్ళితిమి. అష్టలక్ష్మి దేవాలయము కడలితో (గట్టున) నున్నది. అది యాలయముగాదు. ఒక మహా భవనము. ఆ సౌధములోనే యష్టలక్ష్మిలున్నారు.

ప్రధాన లక్ష్మి విగ్రహము గర్భగుడిలో నున్నది. ఆ దేవికిఁ బ్రదక్షిణ క్రమములో నారోహణాఽరోహణ పద్ధతిలో మిగతా లక్ష్మిలున్నారు. ఆ యాలయము సాగరుఁడు “అమ్మా లక్ష్మీ” యని పిలిచిన “హేఁ” యని లక్ష్మి పలుక గలిగి నంత దూరములో నున్నది.

బిడ్డను దిగ్గఱించుకొని బిడ్డపతిన్ దనయింటనుంచి, యే యడ్డును లేక సంతతము నాత్మజమోమును జూచుకొంట కా దొడ్డ గృహస్థు వార్ధి పరితోషముతోఁ దనముంచె బిడ్డ కా గడ్డవె యిల్లుకట్టెననఁ గన్నడు నిందిర కంధివాసమున్.

ఆ భార్గవిరూపములు “శి త్రరో త్రరం బలీయః” అన్నట్లు ఒకదానికంటె నొకటి సుందరము సుందరతరము సుందరతమములుగానున్నవి. ఆ యాదిలక్ష్మి

యొక్క- అష్టైశ్వర్య కలితములైన యష్టమూర్తులను దర్శించి యటనుండి యా సరితృప్తి నిసర్గరామణీయకతను దర్శించుటకు మున్నీటి సన్నిధికేగితిమి.

మద్రాసులో సాగరతీరము కాలక్షేపమునకెంతగానో యుపయోగించును- అది పూర్వాహ్లాము నిర్జనము- సాయాహ్లామున జనసంకులము- సంధ్యాకాలమున పరిణత భానుని యరుణ కిరణకాంతి ప్రసారములతో, ఆనంద దోలికల నూఁగు లాడుచున్న దంపతీ శోభలతో, బాహ్యోభ్యంతర భూములకు గమనాగమనములు చేయు తరంగ సంఘముల యార్జునులతో పిండి యాఁఁబోసినట్లున్న తెల్లని యిసుక నేలతో, స్వాగతమిచ్చి శీతల స్పర్శలతో మేని శ్రమజలముల నపన యించుచున్న మందమందానిలములతో, నత్యంతాహ్లాదకరముగనుండును- ఇంచుక సేవక్కడ, నుపవిష్టలైనవారికి బాహ్యోభ్యంతర క్లేశము లుపశమించును.

అన్నాదురై యొకప్పుడు దమిళనాఁడు భూతపూర్వ ముఖ్యమంత్రి. ఆతఁడు ప్రజల హృదయాలలో జీవించి యందఱకు 'అన్న' యయినాఁడు- కాలవశమున నాయన భౌతిక కాయము భస్మమైనది- ఆ భస్మములోనుంచి యుద్భవించిన యాయన యశశ్శరీరమే నముద్రతీరమున సమాదిగా వెలసినది. ఈనాఁడా సమాధి, మద్రాసులో ముఖ్య దృశ్యములలో నొకటి- అది యానాఁడు పది లక్షల వ్యయముతోఁ దయారై నది.

ఆ సమాధి క్షేత్రములో నొక వంతెన యున్నది.

వంతెన యొక్కటున్నది సెబాసన దగ్గది, యెక్కి దానిపై సుంత పదంబుమోప, నటఁ జోద్యముగా వినిపించు నప్పుడా ప్రాంతము వ్యోమవాణి, పదిలంబుగ దానికి మూలమెచ్చటో వింతగ నిల్పె శిల్పి, యది వేద్యముకా దెటకేగి చూచినన్.

ఆ క్షేత్ర మధ్యమున ముకుళిత హస్తఁదైన యన్నాదురై విగ్రహ మున్నది- ఆ విగ్రహము ముందు దేవుని ముందువలెనే దీపము వెఱఁగుచున్నది.

కనరా దచ్చట వత్తి, నూనె యసలే కాన్నింప, దాక్రింద నెం దునఁ జూపట్టదె యెచ్చు టేన్ బ్రమిద, వాతూలాహతుల్ దాకినన్ గనులన్ మూయదె యన్నకీర్తివలె నెక్కాలంబు నాదీప్తి, యా ఘన దీపంబును జూచి రాపడితి శంకాపంకమగున్నుండై.

మబ్బలు నుబ్బుచుఁ గసిగాఁ

బ్రబ్బిన గజతుండధారలన్ గురిసిన నా

దిబ్బను నెలసిన దీపము

తబ్బిబ్బులపడదు దాని దార్ఢ్యంబెఱిగో.

విచారింపగా నది దీపకాంతి కాదు. బలపుకాంతి- అది చూచుటకు దీపమువలె
సుండును అవిధముగా దానికి బ్యాటరీలను భూమిలో నడుపునారట.

అనంతరము మేము మోర్ మార్కెట్టును జూడఁబోయితిమి. అచట విపణి
వీధి చాల పెద్దది. అక్కడ దొరకని వస్తువుండదు మోర్ మార్కెట్టు అనగ-
లందమైన విశాలమై మార్కెట్టు.

అక్కడి వ్యాపారస్థులలో నెక్కువమంది మేధావులు. న్యాయమందుగాదు-
అన్యాయమందు- ప్రతివస్తువు ధరను అసలు ధరకంటె పదిరెట్లు ఎక్కువగా
జేవ్వదురు. క్రొత్తవారు మొగమోటపడి ఏ కొంచెమో తక్కువగా అడుగుదురు.
తరువాత అది ఎక్కువ ధరయని క్రేత తెలిసికొన్నను, ఆ విక్రేత బలవంతముగా
నా వస్తువును కొన్నవాని కంటకట్టును. ఏమైననూ ఆ మార్కెట్టులోనికి వెళ్ళిన
వారు ఏవియో కొన్ని వస్తువులు కొనకుండ నుండురు. దాని యాకర్షణము అటు
వంటిది.

ఆ మార్కెట్టు ప్రాంతములో మోసము దౌర్జన్యము చాల యెక్కువగా
సుండును. తెలివిగలవారే యచట మోసపోవుచుందురు. తెలివితక్కువవారి
నంగతి చెప్పవలసినదేమున్నది. ఏనాటికైనను అన్యాయార్జితము విషభక్షణము
వంటిది. చేటు చేయక మానదు. అది నగ్న సత్యము

ఉదరమునకు నెంత యొప్పునో యోగిర,

మంత యిడినఁజెడదు సుంత యొడలు

తేజితిండి మేరమీఱగాఁ దిన్నచో,

నగు శరీరపదము సార్థకము.

“శర్యతే ఇతి శరీరమ్” అనిగదా శరీర పదమునకర్థము.

అధర్మము చేయువాఁడు. దిన దినాభివృద్ధి నందుచున్నాడే, పానికేమీ
తక్కువయగుచున్నది. యనఁగూడదు, వాని జీవితము వివరికేమగునో యీ
శ్లోకమే చెప్పుచున్నది.

అధర్మే శేధతేతావత్ - తతోభద్రాణిపశ్యతి
తతస్సపతాన్ జయతి - సమూలస్తు వినశ్యతి.

అధర్మము చేయువాడు ముందు దినదినాభివృద్ధినందుచు సకల శుభములను బొంది చివరకు సమూలముగా నాశనమగును. అందుకు రావణ, దుర్యోధనాదులు ప్రబల దృష్టాంతములు. ఈ సిద్ధాంతమునకు మోర్మార్కెట్టు గూడా దృష్టాంతమైనది చూడండి.

పాపముపొంగిపొర్లి పరిపక్వతనందినఁ, దత్తులమ్మ సం
తాపముఁగూర్చు సత్వరము - తథ్యము - పాపసమాకులమ్మ దు
ర్వ్యాపృతి సక్తమై ఋతము రాపడఁజేసెడు మోరుమారి కె
ట్టాపయి బుగ్గియయ్యెను - గృతాఘము పండఁగ నగ్నికీలలన్.

ఆ తరువాత కొంతకాలమునకా మార్కెట్టు అగ్నికాహతి యయ్యెనని వత్రికలు ప్రచురించినవి.

ఈ విలువైన సత్వము ననేకులునేర్వక స్వార్థదాష్ట్యతా
స్లావితులై యకార్యముల పాల్పడుచుందురు - కన్నులుండి యీ
భూవలయమ్ముఁజూడకయ, పుష్కరమందున దృష్టినిల్పి, యీ
పావనసూత్రముల్ జెలియువారి కిహమ్ము పరమ్ము సాధ్యమా.

ఈ విధముగా మద్రాసును ప్లాటీవులాకన్యాయముగా దర్శించి యటనుండి బయలుదేరి, నమ్మినవారికిఁ బరవతనిచ్చు తిరువతిని, గతమలమైన తిరుమలను దర్శించి, యా తరువాత సప్తనగసింహాననాధీశుఁడు భక్తులకుఁ బెరటికల్పకము. ఆంధ్రభూమి కమూల్యాలంకారమైన శ్రీశ్రీశ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామిని దర్శించుటకు, శ్రీ ఆలమేల్మంగొ హృదయాబ్జ భృంగ రుంకారములు వినుటకు. శ్రీస్వామి చరణ పంకజ పరిమళముల నొసావించుటకు భక్తమందారుని, నేత్రపద్మ ధవళా లోకన నరస్సులోఁ దీర్థమాడుటకు ముందునకు సాంగితిమి.

శ్రీ తిరుపతి

మేము 21-10-84 తేదీ ఉదయము శ్రీ తిరుపతి క్షేత్రము చేరితిమి. ఈక్షేత్రము ద్వీవిధముగా నున్నది. 1. దిగువ తిరుపతి- అనగా దిగువనున్న తిరుపతియని యర్థము. 2. ఎగువ తిరుపతి- అనగాఁ బైనఁగొండపైననున్న తిరుపతి- దీనినే తిరుమల యందురు.

“తిరు, అనగా- పూజ్యమైన యని యర్థము”. “పతి, యనఁగా నాధుఁడని యర్థము. అర్ధాత్. తిరుపతి యనగా సర్వలోక పూజ్యుడైన జగన్నాధుఁడు- శ్రీ మహావిష్ణువనిభావము- మహాత్ములయొక్క పేరు వారి నివాసస్థలమునకు సంక్రమించుట యున్నది గదా- ఉ॥ హస్తినాపురము- జగన్నాథము- అట్లే తిరుపతి. పూజ్యుడైన జగత్పతి, నివసించు పట్టణమునకుఁ దిరుపతియని పేరు వచ్చినది.

తిరుమల యనఁగాఁ బూజ్యమైన కొండయని యర్థము. అకొండకుఁ బూజ్యత్వము క్షేత్రత్వము శ్రీ వేంకటేశ్వర నిలయ మగుటవలన వచ్చిననే.

తిరుపతి స్వామియూరగును, దిర్మల స్వామినివాసగేహమకా,
బరఁగెను గొప్పక్షేత్రమయి భారతదేశమునందు నాథలం
బరయఁగ, నాటినుండి భద్రవంతుడు భక్తుల భాగ్యరేఖయై
ధరఁ గలికాలవై వమయి ధ్యాతలచేతల కేతమెత్తెడున్.

ఆ స్వామి తిరుపతియందు గొవిందరాజ నామముతోను తిరుమలయందు శ్రీ వేంకటేశ్వర నామముతోను బ్రసిద్ధిఁజెందినాడు, తిరుమల పుణ్యక్షేత్రముగానే కాక విహారస్థలముగాను ప్రకృతిసౌందర్య నిలయముగాను గూడ ప్రసిద్ధి చెందినది- తిరుమలను గలియుగ వైకుంఠముగ భక్తులు సంజాచింతురు.

తిరుమల పైకిఁ బోవుటకు రెండుమార్గములున్నవి. ఒకటి ముక్తిమార్గము ముక్తిప్రదోమార్గ మధ్యమ పదలోపి సమాసము అనగా ముక్తిని ప్రసాదించు మార్గము. భగవద్దర్శనమే ప్రధాన లక్ష్యము కాఁగా, గమనాయాసమునకు భయ పడకయుండు భక్తులు పోవుమార్గము- అదియే మెట్లమార్గము. అదియే ముక్తి మార్గము.

మెట్లమార్గము సుమా రేడుమైళ్ళుండును. అ యేడు మైళ్ళు ఆరోహణావ
రోహణములతోఁ గూడి యుండును. స్వామి విజయైన భక్తులనే యనుగ్రహిం
చును. దాంబికులను గన్నెత్తియైన జూడఁడు.

సరస నూతన సుమముల సరసఁబోక
కోరుకొనుచుండు సీరసకుసుమములను
స్వామి భక్తపరీక్షలోపల ఘనుండు
విశ్వరక్షకుఁ డాతఁ డనశ్వరుండు.

మించిమోఁ కాళ్ళయెత్తును మెలఁగుచున్న
మెట్లతోనొప్పు నొకకొండ మిన్నుశీరసు,
దాని నారోహణముచేయు మానవులకు
పగులకుండవు మోఁకాళ్లు తగులమెట్లు.

మోకాళ్ల పర్వతం బని
ప్రాకటముగఁ బేరునందెఁ బర్వతమది యా
యూకను గడిచిన నాపై
పోకడసాధ్యంబె సర్వపురుషుల కవలన్.

కొండపైఁగొండయుండదు కొండప్రక్కఁ
గొండియుండును నట్లేడుకొండలవల
స్వామియుండును నాయనపార్శ్వమందె
పుష్కరిణియుండు విరజకుఁ బోటియదియు.

ఏడుకొండలగడ్డెపై నెక్కి భక్త
లోకములనేలు స్వామి లక్ష్మీకళత్రుఁ
డనుచు వేంకటనాథుని విరుతిసేయు
చుందురందఱు ధ్యాననిస్సందులగుచు.

రెండవది రక్తిమార్గము. అనగా అనురాగముతో కూడిన త్రోవయని యర్థము.
రక్తిమార్గమునఁబోవు వారిలో చాలమంది ఐహికసుఖభిలాషలు కలవారే. వారిలో

స్వార్థాభిలాషయే యెక్కువ గావి స్వార్థాభిలాష (సు+అర్థ+అభిలాభ) చాంతక్కువ.

మేధావంతుడు స్వబద్ధిత్తగతులన్ మేల్కొల్పినాఁడద్రులన్
స్వాధీనంబులఁజేసి వానిపయిరచ్చల్ తీర్చినాఁడాపయిన్
రోధోధిపిని మార్గముల్ నిలిపి చంద్రున్ మెట్టి తత్తద్రహః
ప్రాధాన్యంబులఁ జాటినాఁడు. ధరపై వారెల్ల జైవారుగాన్.

ఆవిధముగా నెదిగిన మానవుడే రక్తిమార్గమునకుఁగర్రయైనాఁడు.

వ్యాధి తగ్గిననీదు పాదారవిందముల్
సేవింతునని మ్రొక్కుసేయు నొకఁడు
నల్లవ్యాపారమందెల్లఁ గోర్కెలుపండ్
నింపదిబ్బెము డబ్బునింపునొకఁడు
మొదటితరగతిలోఁ బూర్ణజయముగల్గఁ
దలసీలములఁనీయఁ దలఁచు నొకఁడు
లాటరీయందున లక్షలు వచ్చిన
నేటఁగొండుకు నేగునొకఁడు
హృదయచందన చర్చ ముదిత యెదన్ జేర
జంటఁగా సేవింప సాగునొకఁడు

అంతియేకాని పరమాత్మయంశమైన
యట్టిజీవాత్మఁ బరమాత్మ సంతకమునఁ
జేర్చుతత్వము నెఱుంగఁడు. చేర్పఁబోడు
తెలిసియున్నట్టివాఁడు. నిదేమివెంత?

నేటి యాత్రికులలో నిట్టివారే యెక్కువ. వీరు పోవునదే రక్తిమార్గము అనగా బిస్సుతోవ.

శ్రీ తిరుమలక్షేత్రస్వామి శ్రీవేంకటేశ్వర ప్రభువు- ఆ యితివేల్చి మా యిదివేల్చు ఆయన సర్వదేవమయఁడు. కాఁబట్టి-

కొండలఁ గోనలన్ వివిధ గోత్రతలంబుల మేఘనిర్గతో
 చ్చండగతుల్ ప్రవాహములు సాంద్రములై వడిసాఁగి చేరవే
 నిండగుసంద్ర, మావరుస నెవ్వరిజోతలు పట్టదంబులై
 కొండలనెడునెక్కి పరఁగున్ సిరివల్లభు నంజతమ్ములన్.

నా కారాధ్యదైవతము మొదటినుండియు మురళీమనోహరుఁడు రాధా
 మాధవుఁడు- అటుపిమ్మట రాధామాధవుని స్థానములో శ్రీయలమేల్ మంగమాంబా
 నమేతుండై న శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి ప్రతిష్ఠితుఁడైనాఁడు శ్రీవేంకటేశ్వరుని
 భక్తవాత్సల్యమును దెలుపు నా జీవిత సన్నివేశమును ఈ సందర్భములోఁ
 దెలుపుట యుచితమనుకొంటిని.

— వేంకటేశ్వర శరణాగతి —

దిబ్బలు గుట్టలున్, ఝరము తీరును మార్చును, గ్రొత్తత్రోవలన్
 గొబ్బునఁజూపి యందునొడఁగూర్చునుయానము, జీవితంబులో
 దెబ్బలు జీవలక్ష్మ్యము పడేపది మార్చును మానవాళికిన్
 ప్రబుద్ధ సుఖంబు దూఱుమును, బ్రాక్తన కర్మవిపాకశక్తిచే.

వింశతి వత్సరంబులకువెనక మనస్సున నిల్చి విష్ణుమూ
 ర్త్యంశము బాలకృష్ణు యదురాజును గొల్చితఁ గొంతకాల మా
 వంశవినోది నాహృదయపద్మమహాసనవర్తి స్నిగ్ధ శు
 భ్రాంశువులన్ స్రవించె జనిరంజిల నాపయి ప్రేమమూర్తియై.

ఈ విధముగా నా జీవన స్రవంతి యొడుదుడుకులు లేకుండగ- నిరుపద్రవముగా
 సాగుచుండఁగా

పల్లము మిట్టలన్ బడుచుఁ బొలుచు నాగుచు జీవకుల్య సం
 ధిల్లి గమించు చుండఁగను, నెట్టన నడ్డెను జబ్బుకొండ యా
 వెల్లువ, వ్యాధిపర్వతము వెక్కనమై కనుబట్టై, దాన ని
 త్యెల్లను బల్లటిల్లఁ, దనువెల్లఁ గ కావికలొచుఁదూలఁగన్.

ప్రణము పుట్టెను బిరుదు వైభాగమందు

ననుదినంబును నది వృద్ధినంది యంది

మరణమార్గముఁ జూపించు కరణమయ్యె

చేయు వైశ్యము నేరనిచేతకాఁగ

వ్యాధి ముదిరినది- బాధహెచ్చినది. తెనాలి ప్రభుత్వ వైద్యాలయ చికిత్సకులు భయములేదని దైర్యము చెప్పి వైద్యాలయములోఁ జేర్చుకొని వారమైన తరువాత తమచేత కాదని గుంటూరు ప్రభుత్వ వైద్యాలయమునకు తీసికొని పొమ్మని చెప్పిరి.

గుంటూరు జనరల్ హాస్పిటల్ లోని వైద్యులు నన్ను బరిశీలించి పెదవి విఱచిరి. అటుపిమ్మట మా పెద్దన్నగారి కుమారుడు నాయందమితాభిమానము కంపాడు. రామమూర్తి నన్ను తేనరపల్లి నదాశివరావుగారి వైద్యాలయముతోఁ జేర్పిండ్లనాడు. ఆయన పైద్యవృత్తికే భూషణమైనవాడు. ఆయన నన్ను బరిశీలించి రెండు రోజుల తరువాత నాపరేషన్ చేయుదుననియు నమ్మకము చెప్పలేననియుఁ జెప్పెను.

మఱుదినమే శస్త్రచికిత్స- బ్రతుకునమ్మకము లేదు. కలఁతలతో మనస్సు బలహీనమైనది. అర్ధరాత్రి నమయము. దేవదేవుని స్మరించుకొనుచు కన్నుల మూసితిని.

గతమతి సర్ధరాత్రి కలఁగాంచితి. నొక్క త్రిపుండ్రధారి నా వెతలను జూచి జాలిపడి, వేల్పులవేలుపు భద్రముద్రతో చ్యుతగతి నన్నుఁజేరిఁ భయమొందకు, నీ యెదనున్నవాడ నీ బ్రతుకున కూతకోలనని పల్కె నదర్శన మందహాసియై.

ఆవిభు మాటలన్ విని యెగాదిగఁజూచితి, స్వామిమోము, నా శ్రీవరుఘాలమందుఁగడు చిక్కని చక్కని పంగమామముల్ పేవరముల్ గనంబడెను. బెద్దని కన్నులు వానిచాటునం దే, నెలిఁజూడకుండె, గమనించితి నావిభు శ్రీనివాసుఁగా.

కన్నుల్ విప్పిననాఁటినుండి మదిలోఁగన్నట్టు గోపాలుఁడా పన్నత్రాణుఁడు నాకు నేడుగడ నాప్రారబ్ధముల్ బాపఁ నే

నున్నా, నంచును వేంకటేశ్వరుడుగా నొప్పెన్ దయాసాంద్రుడై
కన్నన్ వానిని భావనాపథములొగ నప్పట్టై శ్రీకృష్ణుడే.

చిత్తము హద్దులొనిలిపి చెచ్చెరజూడంగ బర్హిపింఛ మా
యత్తమ భాగమందుఁ దళుకొత్తెను. వేణువు చేతులందునన్
హత్తి ధ్వనించునట్లు మదియందునఁదోచెను. నందగోపుడే
యిత్తటి శ్రీనివాసుడుగ మృత్యువుఁబావుచు నన్న నేలఁగా.

వచ్చెనంచును మదినమ్మి పరమభక్తి
సందడింపఁగ నోపికచాలనట్టి
శుష్కహస్తములన్ జూపి చొరవచేసి
విన్నవించితి సడిలేక యున్నభాష.

“బట్టను గట్టుచు, గాలిన్
బెట్టిననే పుడమియందు, వెంకన్నా ! నా
జుట్టును నీకిత్తును నేఁ
బట్టన శతకంబువ్రాసి పాదాబ్జములన్.

బెట్టుదటంచును” నా సా
ప్రాట్టుదయన్ శత్రు”వై ద్యమాయెననువుగా
బట్టును బట్టిన మృత్యువు
పట్టును విడిపించె సప్తపర్వత విభుడున్.

తిరుమలేశుని యనుగ్రహమున నాకారోగ్యము చేకూడినది.

గోపయ్య కలియుగంబునఁ
బాపాలనుబాప శ్రీనివాసుడయ్యెన్
నాపాలి దేవుఁడంచును
నేపుగ మదినమ్మి వేంకటేశుఁగొలిచితిన్.

అదిగో అదిమొదలుగ నా
మదివేలుపు పుడమితొల్పు మందిరుఁ డయ్యెన్

సదయుఁడు వేంకటనాథుఁడు

మది కలింగినఁ బ్రోచు, వెన్నమదిగల దొరయై.

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి యనుగ్రహించినాఁడు గదా- ఇకనే నా స్వామికిఁ జేసి
కొన్న విన్నపమునకు రూపమీయవలయును. ఒకనాఁడు స్వామిని మదిలో
నిలుపుకొని సమాహితచిత్తుడనై

నన్నుఁగన్న తండ్రి నామాట నిలఁబెట్టు

నిన్ను వినుతిఁజేయ నెంచి నాను

కవితవ్రాయుశక్తి కల్గించి శతకము

వ్రాయఁజేయుమయ్య భక్తబంధు

తేటి గీతికపరిపాటి తేటి రాజ !

కీటకంబును వలఁచిని తేటిఁజేయ

తేటిగీతిక వంటిదే తేటఁగీతి

కాన దాన నుతింతు నిన్ శ్రీనిధాన.

అని యా నగమందిరునకు జోతలర్పించి యవిజ్ఞాతమైన యా స్వామీయనుమతిని
స్వీకరించి శతక రచనను బూర్తిచేసితిని. అచ్చుకాలేదు.

మొక్కుబడినిఁ జెల్లించుకొనుటకు మేము తిరుపతి వెళ్ళినాము. స్వామి
దర్శనార్థమై యచ్చట నున్న జనకుల్యను జూచి నేను స్వామిని దర్శింపఁ
లేనేమో యని భయపడితిని.

చలిమల నెక్కుట దివిలో

పలఁచెరుగుట జలధితుంగ భంగచయముపై

నిలఁబడఁగలుగుట వేంకట

నిలయుని దర్శించుటన్న నిజముగ నొకతే.

మనసు కఱగించి యందులో మమతఁజేర్చి

పరిమళములద్ది తీయని భావసుధల

రూపుఁగూర్చిన యక్షరరూపకవిత

స్వామికందీక సేనెట్లు చనఁగఁగలను.

నేనిట్లా వేదన పడుచుండగా నొకచిత్రము జటిగినది. పంగనామములను ధరించిన యొక వైష్ణవస్వామి రెండు నిమిషములు మా వంకఁజూచి సత్యదీప్తి మొగమున కలంకారము కాఁగా.

పిలిచినట్లుగవచ్చి యీ చేదబంధు
వనియె ననుజూచి దరహాసమంకురింప
వేంకటయ్యను జూడఁగ వేచియుంటి
వయ్య! చూతుప ! వెంకన్న పాదయుగళి.

అమృతముసోన కర్ణములయందున నల్లన జాతినట్లుగాఁ
గుమిలెడు ధాత్రిమేన నెలకొన్న ప్రమోదకణంబులట్లుగా
సుమహితమైన వైష్ణవుని శుభ్రనచస్సు హృదంతరంబునం
దు మధుర భావముల్ పెనుప దోసిలియొగ్గితి నూపిరందితిన్.

రూపము మార్పుకొన్న సురలోకసమర్చిత పాదపద్మఁగాఁ
దాపముఁబాపి నన్నుఁదన ధామముఁజేర్చఁగవచ్చినట్టి ల
క్ష్మీపతిఁగాఁదలంచి మనసిచ్చి కుటుంబముతోడ నానినిన్
బ్రోపరి వెంటనంటితిని. బూర్వము నోములు నాములీనగన్.

ఆ మహిమానుభావుఁడు రయంబున మమ్ముల వేఱుత్రోవ నా
సీమను నీఁగఁజేసి విభుచెంతకుఁజేర్చెక్షణంబులోన నా
పై మఱికానరాడెచట. భావముపండెను. వేంకటేశ్వర
స్వామి దయారసంబునకు, భక్తులు ప్రాణమె స్వామివారికిన్.

పది గజంబుల దూరానఁ బరమ పురుష
భవ్య విగ్రహముండె గాపాడ భక్త
కోటిఁజేయిచ్చి, కృపరాకోటిఁదాక
శేషనగమునఁదాను వసించునట్లు.

కాంచిత వేంకటేశ్వరుని కమ్రపదంబుల సర్వలోక ర
క్షాంచిత రూపధారులను, కార్యఘటాది విభిన్న రూపులన్

వంచిత దుష్టశక్తులను, భాసురమూర్తుల భూరికీర్తులన్
మించిన నీలరోచులను మెచ్చిన భక్తుల చిత్తవృత్తులన్.

కాంచితీ వేంకటేశ్వరుని కాయము, సద్గుణకాయమానమున్
మించిన రత్న వజ్రరుచి మేదుర సర్వదిగంతరాశమున్
వంచిత నీలమేఘ పరివార మనోహరకాంతి శ్రీవిలా
సాంచిత ముగ్ధవత్స మభయంకర దీర్ఘకరస్థిరాంశమున్.

కాంచితీ సప్త పర్వత శిఖాకమనీయ వినీలకంజమున్
సంచిత గణ్యాపుణ్య పరిణధ మహాపథ చక్రవర్తి, వై
రించి ముఖాఖిలామర కిరీటమరీచి విరాజితాంఘ్రి, శో
షించిన భక్తధాత్రిఁ బులకింపఁగఁజేయు స్రవన్న వాఙ్మున్.

ఉడుకొండలపై న నింపుగా నెలకొన్న

నల్లని శిఖరమై చెల్లువాని

దశదిశావలయంబుఁ దానయై నెలకొని

అగువు మేరువు నొచు నలరు వాని

తను గొల్చువారి చింతలఁగాంచి రక్షింప

ఎత్తైన నగముపై నెక్కువాని

క్రింది పైలోకాల నందఱి కందఁగా

నడువీటఁ గొలుపున్న గడుసువాని.

భయములేదను గుర్తుతో, వరము లొసగు

ముద్రతో నొప్పు కరయుగ్మ మున్నవాని

కలియుగంబున దేవుడై వెలయువాని

కంటి వేంకటనాథునిఁ గంటిఫలము.

పులకించెదనునెల్ల డెందమున నుప్పొంగెన్ మహా హర్షములో,

ఫలియించెన్ దొలిబాముసేత కనులన్ బండెన్ ప్రమోదాశ్రువులో

తెలకించెన్ బువ్వుబాటలో మనసు పాధోరాశి జామాత ముం
గల కందోయి విలగ్నమైనపుడు, పంకంబాతె శంకల్పిడెన్.

ఎడదలోఁబుట్టి యెదిగి పై కెగసి నాల్క-
బాటపై జాతీ భావసంబాధనమున
మోగఁగల్గిన ధ్వనుల నాభూతవిభునిఁ
బ్రస్తుతించితిఁ బాపముల్ పాటిపోవ.

సుగంధి వృత్తము :

నింగినేల గాలి శాంతి నీరుచేర్చి లోకముల్
రంగుగాఁ బసందుగాఁ గరంబు మీఱఁజేయుచున్
సంగమింతలేక మాయ సాయమై చెలంగ, భూ
భంగ కర్తృకంబునన్ బ్రపంచరూపకల్పకా.

సుగంధి వృత్తము :

ఎండుమావు లీ ధరిత్రి నెంతమాత్ర సక్తమా
యంతమాత్ర యుండు లోక మంత నీ పయిన్ ప్రభో
కర్తవయ్యుగ ర్తకాక కారణ స్వరూపివో
నీకిదే నమోఽస్తు దేవ! నిత్య శాశ్వ తాక్షయూ.

మిత్తి వాతను వాతను మేఁతపెట్టి
యెడదఁగునెఁడు దీపము నెదుఁగఁజేసి
నన్ను సాఁకిన వెంకటనాయకునకు
శతక మర్పించితిన్ గృతజ్ఞతలఁదెలిపి.

మొక్కు చెల్లింపఁ బలికిన యక్కగముల
సామి మొగసాల వినిపించి సంగ్రహముగ
ఋణముఁ దీర్చిన తృప్తితోఁ బణమునెగ్గి
నట్లుగా స్వస్థచిత్తుడనైతి నవుడు.

తిరుమల చరిత్రలో శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి భక్తానుగ్రహమును బ్రకటింప నాకథ యప్రస్తుతము కాదను నభిప్రాయముతోఁ జేర్చితిని. ఇక ప్రస్తుత విషయము.

మద్రాసునుంచి మేము తిరుపతి వచ్చితిమి. తిరుపతిలోనున్న సత్రములు యాతాఽయాత జననంకులములై.

తీరముఁదాఁక వచ్చెడు సుదీర్ఘ తరంగగణంబుచేలెనే
సారముమీఱి లోనికి నవార్యములై చను భంగసంగతిన్
భోరున మ్రోగుచుండు జలమూలము వోలెనె, వచ్చిపోవు వి
డ్డారముచేత సత్రము నివానిశెలుండును క్షోభనందుచున్.

చేతికందిని మోక్షముఁజేకొనంగ
నహమికన్ బోవు యోగవిద్యార్థులవలె
మంచి వసతుల బొందంగ నెంచువారు
పడుచులేచుచు ముందుకు పరుగులిడిరి.

యోగ సంస్థిఁబొందిన యోగులకును
బ్రహ్మధామము వలెనె నా వసతులందుఁ
గొందఱకు మంచి వసతులే యందివచ్చు.
లాతి వారికి నన్యముల్ లభ్యములగు.

మేము తిరుమలకుఁబోవనెంచితిమి. తిరుమల పైకిఁదీసికొని పోవుటకు దేవస్థానపు బస్సులున్నవి.

అంతదూరము మముమోసినట్టి బలుఁడు
జమిలి ముక్కాలివాఁడు శ్రీస్వామి కడకుఁ
బోవలేకాగె, ముందుకుఁబోవఁగాక
ఎంతవాఁడును సర్వత్ర యేగఁగలఁడె?

యాత్రీకులు బస్సుల కొఱకు బారులు తీరినిలువఁబడిరి.

కొండ చిలువను బోలునా గుంపు కదలు
చుండె మెల్లగనంత పీల్చుచును గాలి

ఎంత యోగిన వరుసకు నంత్రులేదె

యదియనాద్యంత సంసారమగున యేమి ?

వరుసలోనిలఁబడియున్న మాకుఁగొంత సేపటికి బస్సునెక్కు నపకాశము లభించినది. బస్సు కదలినది.

తిరుపతి యూరుదాటి చని, తిన్నగఁ బర్వతపాద భూమిపై పరుగిడసాగె బస్సు భగవంతుని యానతిసందినట్లు యం బరమునుఁజేరఁబోవుగతి, పర్వతసాను సమున్నతస్థలిన్ నిరతము నేర్చుకొన్న నడనేర్పున వేసిన బాణమట్లుగన్.

అరుగఁగఁగొంతదూర మట నద్భుతరూపము కానుపించె. భీ కరగదదాల్చి డౌవ్యమును ఖండనమున్ దగఁజేయ నిల్చినట్లు, రఘువిభుప్రభావమును లోకమునందున జాటునట్లుగా దిరమయి దీర్ఘమై విపులదీప్తిగలట్టిది యాంజనేయమున్.

తన యిలువేలు పే కలికృతంబగు పాపము నుత్తరింప శ్చేషనగ శిరంబునన్ వెలసె స్వామిగ మంగమతల్లి భర్తగా నని పవమాన సూనుఁడు పథాంతరమందున స్వామి వీటికిన్ మునుగ వసించె భక్తజనమున్ దొలిచూపునఁ దన్నుచాడ్పునన్.

నీటితాతకొడుకు, నింగి ముమ్మ నుమఁడు,

నేలఁబుట్టు తల్లి నేలువాని

కాలిబంటు, నలువ కాలాంతరంబున

నగు సమీరపుత్రునకును మ్రొక్కి.

చనుచునుంటి ముపత్యకు స్వామిఁజూడ

ఎత్తు పల్లమునైన నగేంద్ర పద్యఁ

గొంతదూరము పోవగాఁ గొమ్మునందుఁ

గానుపించెను తార్క్ష్యుఁడు మేనుపెంచి.

దిక్కులఁజిక్కు పెట్టఁగల దీర్ఘగరుత్తులు రక్తసేత్రముల్
నిక్కిన దుక్కివాల్లెలుచు నెత్తగు ముక్కును, హస్తమందునన్
స్రుక్కెడు తక్షకోరగము శూరతఁజాలెడు వాలకమ్ము మా
దృక్కుల నిల్వఁబెట్టె. బలదృష్ట సుపర్ణ మహోగ్రరూపమున్.

బెండువలెఁగొండ నెత్తెడు వీరుడయ్య
తల్లి యాదేశమాలను దలనుదాల్చి
చూచినన్ జచ్చువాములన్ జూరవయుడిగి
నెత్తికెక్కించుకొన్న వినీతుడతఁడు.

నూఱుమొనలను నీకతో నూకి చదిపి
తల్లి ఋణమును దీర్చిన ధన్యుడతఁడు
భవనభర్తను వీఁపున మోయునట్టి
పూర్ణ సత్త్వఁడు గరుడుఁడు తూర్ణ గామి.

విష్ణు రథమును వీక్షించి పెడలెరథము
పొగలఁజిమ్ముచుఁ బోగల ప్రగతిఁగనుచు
కలికి కులుకులనేగెడు కలికివోలె
వక్రమార్గములందు నవక్రగతుల.

పంకరటింకరుదగా నున్న యా పర్వత మార్గము.

వైకుంఠంబున విష్ణు శయ్యయగు నర్నాధీశుఁ డావిష్ణువే
వీకన్ భక్తుల బ్రోవగాఁ దిరుమలన్ పేంచేయఁగా, మాధవున్
లోకాధీశుని వీడలేక మదికల్లోలంబునుంబాఁగ
వ్యాకీర్ణంబగు శేషపర్వతముగా భాసించెనాఁ గన్నడున్.

ఎక్కెడు కొండనెక్కుచును నెక్కినదానిని వేగవీడుచున్
దక్కక యంచులన్ నడచి తల్లడఁబెట్టుచుఁడైర్థి కావళిన్
ముక్కుచు మెట్టలందు బరిమోదమునందుచు నిమ్నభూమిపై
మ్రొక్కులఁదీర్చు పేల్పు గృహమున్ దరియన్జనె బస్సు దీక్షతో.

తి రు మ ల

తిరుమల యపరవైకుంఠము- వైకుంఠవాసునకు స్థిరపీఠము వైకుంఠ మందిరుడు తిరుమల సుందరుడగుటకు నొకప్పుడాఁ ప్రసన్నుడై యున్నది- ఈ ప్రకరణములో దాని తెలివిది ముఖ్యంశమగుటచేత నా కథ విచ్చట నా త్రివిస్తరముగా ముచ్చటించును.

స్లొని చేతలన్ నిలుపునన్ జెగటార్చు తరంగఖడ్గ శో
పిల్లినధాత్రి దప్పికనశింపఁగఁజేసెడు దేవనాపి. నో
రెల్లను దీపిచేయు నధరీకృత సారఘసార మేరుజల్
జల్లఁగఁజేయువెజ్జు, హరసౌధపురంద్రు, సరిల్లలామయున్.

అగుగంగానది, భువికిన్
దిగిన పవిత్రాంబురాశి, తీర్థములందున్
బిగువైన తీర్థరాజము
జగతినిఁ బూతమ్మొనర్ప సాగుచునుండెవ్.

అట్టి సురతరంగిణీ తీరంబున నొకప్పుడు కళ్యపాది మునిపుంగవులు జగత్కల్యాణార్థమైన సత్రము నొకదానినిఁజేయ సంకల్పించిరి. ఆ సమయమున బ్రహ్మ మానవపుత్రుఁడైన నారద మహర్షి హరినామ సంకీర్తనముఁజేయుచు నచటి కేతెంచెను. అపుడా యతిధిని నాతిధేయులైన సంయమి ప్రవదులు యథావిధి సత్కరించిరి. అంత నా మహాతీహాణి వారి నుద్దేశించి.

ఎందుల కీక్రతువును మీ
రందఱు దీక్షన్ వహించి యాగము విధితోఁ
బొందుగఁజేయుచునుండిరి
ఇందుకు ఫలమేమి ? సంయమింద్రులు ! చెప్పుడి.

నారదుని మాటలను విన్న వాచంయము నిట్లు పలికిరి- మహాత్మా ! మానవ కల్యాణార్థమై మేమీ యజ్ఞమును జేయుచున్నాము. కాకతాళీయముగా నతర్కితో పనకులై మీరీ పవిత్ర స్థలమునకు వేంచేసినారు. ఏ కర్మమునైన సాక్షిర్ణబుద్ధితోఁ జేయరాదుగదా ! అందువలన మేము సమష్టిగాఁ జేయుచున్న ఈ యిష్టిఫలమును-

సర్వజ్యేష్ఠునకు. నమేయ మహిమా సంపన్నునకు ధారపోయఁదలఁచితిమి. మీరు త్రిలోక సంచారులు. త్రికాలజ్ఞులు. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము సమస్త మనస్తత్త్వములను. గాచివడఁబోసినవారలు. కావున ఈ యాగఫలభోక్తకాఁ దగిన శక్తివంతుని యానతిండు.

మునుల వాక్య శ్రవణానంతర మా జ్ఞానదాత (నారద) యిట్లన్నాడు.

అన్నింటన్ శ్రమ యుత్తమంబు. శ్రమతో నబ్ధుల్ తరింపన్ దగున్,
మిన్నున్ దాటఁగవచ్చు, భీకరఘణిన్ మే భూషచేయంగనౌ,
పిన్నల్ పెద్దలు కాఁగవచ్చు, నది మురేభద్యంబె యే శక్తికిన్,
గన్నా, కయ్యది యున్నవాఁడు త్రిజగద్గమ్యుండు పూజ్యుండిన్.

తాదృశగుణ సంపన్నున
కీదృశ పూజా ఫలమ్ము నీయఁగఁజెల్లున్
మీదరి గలవారెవరై
నా దశదిశలన్ సహిష్ణు నారయుండింకన్.

అని సందేశించి యా సురముని వారి నామంత్రించి యధేచ్ఛముగా వాయు పథంబున సంతర్హితుండయ్యెను.

అంత మునీశ్వరుల్ “జగములందుననున్న మహాత్ములందు న
శ్రాంతము నోర్పుఁగల్గి యజరామరుఁడై వెలుగొందువాని ను
స్వాంతుని నిర్ణయించి తెలుపంగదె” యంచును విన్నవింప ధీ
మంతుఁడు సమ్మతించె నగుమాత్రము జంకక తత్పరీక్షకున్.

పాదనేత్రుఁడు భృగుముని పరమగర్వి
ముగురు మూర్తులఁబరికింప ముందుపోయె,
బ్రహ్మలోకంబునకు నటస్రష్టయుండె
వదన జలధులఁ దరగల్గె వరలశ్రుతులు.

వీణానాదము వేదనాదమును గంభీరాకృతుల్ మ్రోయఁగా
నా నాదంబుల మున్నితేలుచు మహానందార్ణవంబందునన్

దా నుండెన్ విధి చూడకుండె భృగువున్ దానన్ మహాక్రోధియై
మహానంబూనిదనెన్ శివుంగనంగ బ్రహ్మన్ దూఱుచున్ మహానియున్.

శ్వేతాగంబున బార్వతీసహితుడై విశ్వేశ్వరుండుండె సరి
వీతంబై తెలిమబ్బు నీలరుచితో వెల్గొందుచుండంబునన్
భూతింబుల్ జయిపెట్టుచుండె వృషభుని బుద్ధాంతమై మ్రోసె ని
ర్భీతిన్, మ్రోసెను గాంగనిర్భర జలస్థితార్భటుల్ నిండుగా.

జయ! శంభో! పరమేశ! తాండవ కళాంచుత్ భూరిదేహ! పద
ద్వయ సంచూర్ణిత రాజతాదిశిఖరా! భాస్వజ్జటాటీర! ని
ర్భయ! కైలాసనివాస! యంచు ధ్వనులేపారెన్ మహాసాగరా
ధ్వయనీయంబగు నా నినాదముల శ్వేతాగంబు మాత్రోగగా.

ఆ కోలాహలమందు నెవ్వరును నాయాతుండునా తాపసున్
వ్యాకీర్ణ ప్రతిభున్ గనుంగొనరె యాహ్వానిపరే. దానికిన్
రేకెక్తెన్ మెయినిండగోపము మహాద్రేకంబునన్. దామనిన్
సోకెన్ రాజసమంచు వీడె శివునిన్ సుశ్లోకు నా మహానియున్.

భృగువు. అజ హతుని నిర్మర్యాదులని భావించి హరిని బరీక్షింప వైకుంఠ
మునకేగెను. నచ్చట.

బంగరు కోటలోన, బహుభంగుల రత్నమరీచి మాలికా
భంగములందుండేలు బలుపాపదొరన్ శయనంబు నూయెలన్
హంగుగ నూగుచున్న జలజాక్షుని, వక్షమునందుంజంచులన్
రంగుగదాల్చి నట్టి రతిరాజనిభున్ మునిగమృమానసున్

చూచెను. గేశవు మహానియు

బూచు తమాలమ్ము సొబగుబూనిన వానిన్

రోఁచిపూరపరీతున్

ప్రపంచీనతమాద్యవాక్య ప్రస్తుత పాదున్.

ఆ వైకుంఠమున - ఆ శ్రీమహావిష్ణువు

రిక్కలన్ దృక్కులఁ బ్రక్కకుఁద్రోసెడు

పదనఖాంకుర కాంతి పరిధవిల్లఁ

దమ్ముల దిమ్ముల వమ్ముగాఁ జేసెడు

యడుగుల జిగి, మించి యడుగులిడఁగ

వ్యత్యస్తమరటి పుష్పము సౌరుదిగఁజూర్చు

పిక్కలరీవి పెంపెక్కి నిక్క

కరికరంబుల లావుఁగాన్మఁగాఁజేకొన్న

యూదోక యూరువు లహము పఱుప

కలుముల జవరాలి కమనీయ భవనమై

హిమసాను పరిణాహి హృదయమొప్పు

జగమునూయల నూపు విగువు చేరులొయనన్

ద్రాఘిష్ఠ బాహుముద్రలు రహింప

వలమురిసిరిని దాపలికేల విదలించు

దలఁదాల్చుసొబగు నేత్రాలఁదన్నఁ

బ్రామిన్కు మూలమై వరగంధ ఫలిగెల్చు

కోపేరు నాసిక కొమరు మిగుల

ఆద్యంత రహితమై యతి విశాలమైన

జ్ఞాన పీఠము శోభనంద నుదురు

కాదంబినీ మయూఖావళి ముసేరిన

రీతి నీలాలకలో భ్యాతినంద

ఆందచందములన్నియు నమరి యొకట

సర్వసౌందర్య రేఖగా సాగినట్లు,

జిష్ణువయ్యను సర్వసహేష్ణువగుచు

విష్ణువుండెను నీల రోచిష్ణువచట.

వలమూరి ధృష్టులున్ బటువు వాఱు భయంకర దంతకాంతులున్
పెలిగెడు శార్ఙ్గదీధితులు వింతగు నందకనీల రోచులున్
తలపయి వెల్లు వజ్రమణిధామ కిరీట మయూఖసంతతుల్
కలిసిన కాంతి వెల్లువను గన్నడి కన్నడకుండె విష్ణువున్.

భృగువు హరి యనుభావమునకసూయఁజెంది తనను జూచియుఁజూడ
కున్నట్లున్న నారాయణునిపై నలుకవహించి యానందము సంయమమును వదలి
హంకారముచేసెను- కాని యాహంకారమునకుఁ జంచలానాథుఁ డచంచలుఁడు
గానే యున్నాడు- అది కని యా కాలికన్ను అహంకృతి అంకెవేయ యధోక్షజుని
వెడదయురమున నొక బలుతావు తిన్నెను- ఆయాఘాతమునకు.

తరళము :

చెవుల నిప్పుల గ్రక్కె శేషుఁడు చిందులాడెను హేతులున్
దవలె సంద్రము, కూతుపెన్నిటి దైన్యమున్ గని బాధలో
రవరవంబడె భేచరాస్వయరాజు తేనియపస్థకున్
పవిత్రబెన్నెద లిబ్బిపడతికి మఱాని క్రూరపదాహతిన్.

ఇంత జటిగినగాని రవ్వంతయైన
క్షోభఁజెందఁడు పొంగడు కుధరుఁడపుడు
శతనదీ వేగమలమిన సాగరుండు
పొంగునా ? లేక క్రుంగునా ? పొలుపు దక్కి.

వెన్నుని యెడఁదన్ని న యా
చెన్నటి మునియూఁగుచుండె జెలఁగిన కోపా
త్యున్నతి. నిప్పులయొత్తిడి
ప్రాన్నత గిరిశిఖరరీతి, ముక్కులురలగన్.

దెబ్బతిన్న పుండరీకాక్షుడట్లే క్షణ కాలముండి మెల్లగా లేచినాఁడు ఆ
లేచుట తమల వృక్షమే లేచినట్లున్నది- అట్లులేచి లోకేశ్వరుడు కరకమలములను
ముకుళించి, మహాత్మా ! అక్షపాదా !

మొఱటగు మేని సోకున నమోఘతపశ్చర ! పుష్పమార్దవం
బొరసిన నీదుపాదము ప్రభూతముకందెను- అయ్యయో ! ఎదీ !
చరణము, నేవఁజేతు, ననుసాంకుచు తిప్పలనెల్ల సైచి, ఓ
వరముని శేఖరా ! యఘమువాయఁగ నన్నుననుగ్రహింపుమా !

అని వినయంబు పేర్చిని మహాత్ముఁడు విష్ణువు సాదరంబుగన్
మునిపతి పాదమున్ గొని తమోధరమైన పదాంతరాక్షి గొ
బ్బునఁజదిమెన్ సఖక్రకచ భూరిబలంబున. దుష్టశక్తులన్
దునిమి ప్రజాహితంబుఁ గరుణోన్నతిఁజేయుట యాత్మవృత్తిగాన్.

అప్పుల నిచ్చి పాటు జలదాకృతి, హంకృతి తూల మార్భమున్
తప్పకఁబాయ మత్తుఁడనఁ, దామసభావము వీఁగఁ బెంపుతో
నొప్పెడు సత్విదీప్తియన, నూపిరిపోయిన చర్మభస్మినా
నప్పుడు మాని యుండఁ జరణాక్షి వినిర్గత సర్వగర్వఁడై.

అప్పుడా భృగువాచంయమి నిరస్తాహంకారుడై ఐదు పది చేసి పదివేసముల
సామితో నిట్లున్నాడు.

సర్వము గర్వమున్ దునిసె సర్వజగత్ప్రభు ! కాలికంటిచే
నౌర్వము వోలె నా హృదయమందాన గంధము తిష్ఠవేసే ని
న్నోర్వఁగనెంతవాడఁ ? గనులుండి యదృక్కునునెత్తి దేవ ! నన్
బర్హి న మోహమెల్ల నెడఁబాసెను నీ సరిలేని ప్రాపునన్.

మొదటివాడవు నీవె యీ భూతలమున
క్షమితలందున సర్వపూజార్హులందు
సెలవటంచును సయమిశ్రేష్ఠుఁడరిగె
తమముఁబాసిన యీ యుషస్త్రణికిరణి.

భృగువు, భృగుపాతమంది పృథ్వీమతల్లి
కరుణఁ గాల్చేయి విఱుగక యరుగు నరుని

విధము (శ్రీ)హరి దయచేతఁ, బేదవడియు

నరిగెఁ దఱిగిన నిజశక్తి మరలఁబడయ.

అట్లు భృగువు చని శానకాదులకు రోచిష్టువైన విష్ణువే పరమసహిష్టువనియు యజ్ఞ పలథోక్తయనియు బోధించి నిజేచ్ఛంజనియె.

భృగువును నపగత గర్వనిజేసి సాంగసంపిన రమాకాంతుఁడు భృగు వదతాడితమైన హృదయమును హస్తముతోఁబరామర్శించుకొని యులిక్కి పడినాఁడు— అత్య హృదయ మందిరయైన యిందిర యచ్చటలేదు— తత్తరపడి యామె నన్వేషించినాఁడు— ఆమె యథోముఖియై శత ధనువుల దూరములోఁ బోవుచుఁగనుపించినది, అది గని పరమపదుఁడు—ఆమె పదమంటి తనయెదఁగొలుపు తీరుమని యనునయించినాఁడు— పెనుకోపము పెదవులఁగదలంపఁ బచ్చవిల్లునితల్లి యిట్లన్నది.

పంచచామరము :

సమున్నతంబు లోకమందు స్వామి! మీ యురమృత్రం
చమేయరక్తఁ దృప్తి నందు హాయిగా వసించితిన్,
సుమా! ఇకిప్పు నాదుతాపు శూన్యమయ్యె ధూర్త పా
దమాన. నింద్యమందు నే ముదంబు నెట్లు పొందుదున్.

పంచచామరము :

కరంబు శౌరవంబు నాకుఁ గ్రమభూషణంబగున్
మురారి! లేక శౌరవంబు మున్నుగా నెటుండుదున్
సరే! యికెందు నాకుఁగల్గు సౌఖ్య శౌరవంబు లా
ధరాతలంబునందు నుందు ధ్యానయోగ పథతిన్.

అని పలికి యా తల్లితల్లి ప్రాణేశ్వరుఁడు బ్రతిమాలచున్నను, అలమిన యలుక పెల్లన వెడలిపోయినది— పద్మాక్షుఁడును. బద్ధావతీ వియోగమును నహంపఞ్చాలక నిద్రాహారముల మాని యామె నన్వేషించుచు వైకుంఠమును వదలి పుట్టలను గుట్టలను గొండలను గోనలను వెదకుచు నున్నట్లునివలెఁ బరిభ్రమింప సాంగినాఁడు— అట్లు నిరంతర గమనముచేత శ్రీనివాసుఁ డత్యంత శ్రాంతుఁడై

విశ్రాంతి కొఱకుఁదగిన నెలపును నెమకుచుఁ దిరిగి తిరిగి తుదకు వేంకటాద్రివి దర్శించినాఁడు. అచ్చట శాఖోప శాఖా విరాజమానమైన యొక చింతచెట్టున్నది. ఆ వృక్షచ్ఛాయలో పుండరీ కాక్షిఁడు శయనించి యర్ధనిమీలిత నేత్రుడై యొగ విద్రను జెందెను.

దినముల్ మాసము లేగె శ్రీపతి మహాదీక్షన్ సమాధిస్థుడై
కనులన్ మూసి తపంబుఁజేయ, వడసోఁకన్ దాశముంజెంది తూ
లిన నీలాంగుని తాపమార్పంగను వల్మీకం బొకం డచ్చటన్
మొనసెన్ గేహముబోలె. లోకవిభుసన్ భుతంబులున్ గొల్పవే.

అట్లా పుట్టను వర్షముల్ గడిపె గంజాతుండు పెన్నాఁకటన్
చేట్లం బొందుచు దప్పికన్ బడుచు వాసిన్వాసి- దీనాత్ముడై
యెట్లో గో మాక టొక్క టక్కడకుఁ దా నేతెంచి యీపుట్టపైఁ
దూట్లన్ జూచెను శ్రీనివాసుని మహాదుఃఖార్తునత్యార్థిమై.

కళవళంబడె గోమాత కనులుమూసి
పుట్టలోనున్న శ్రీపతి నట్టెచూచి
కఱుగె హృదయము గోమాత కవుడు, తల్లి
బిడ్డ కష్టము చూచి యోర్పెట్లు పొందు ?

గొల్ల పల్లెను దన్నోము నల్లరీని
శ్రీనివాసుని మోమును బూని చూచి
తనకు దైవము నాతనిఁ, దానొ వెనుక
నతని దైవమటంచును నాత్మ నెంచి.

కఱుగిన, యీవు తల్లియెద, కాతెను క్షీరముఖమ్ము గా మనోహా
హరమగు శ్రీనివాసు రుచిరాస్యమునందునఁ. దల్లి పాల నే
కరణిగ బిడ్డ త్రాగు నటు కంజదళాతుండు త్రాగి తృప్తితోఁ
బరవశుడయ్యె. గోవు తన పండిన పుణ్యము మెచ్చె నిచ్చులో.

అనుదినంబును ధేను వాదినారాయణుఁ

బాలతో సంతృప్తి పఱచుచుండె

వట్టి పొదుగుతోడ వచ్చెడు సురభినిఁ

గని గోమి శంకించి కలఁతపడుచు

నాలకాపరిఁజూచి యందుకుఁగారణం

బడుగ వాడును వేచి యసలు విషయ

మవగతంబునుగాఁగ నాగ్రహంబును జెంది

పుట్టఁబాలను బోయు పొదుగు కత్తెఁ

జంపగానెంచి గొడ్డలి చయ్యనెత్తి

ప్రేసె నొక ప్రేటు. పల్మీకవాసి యపుడు

ధాత్రిఁ గాపాఱ నిచ్చె యాదవునకెఱగఁ

దలను, రక్తము వరదయై ధాత్రిఁబడఁగ.

అట్లు ప్రేసి వరకుధారకు లక్ష్మమై శ్రీనివాసుని శరము బ్రద్దలై నది. అది చూచి కాపరి రక్తముక్రక్కి మరణించెను. సాధుహంతకు చావు తప్పదుగదా. ఆ వార్త గోస్వామియైన తొండమాన్ భూపతికిఁదెలిసినది.

చారముఖమున నావార్త శ్రవణ పథముఁ

జేర నచ్చోటఁజేరె జెచ్చెరను జేఁడు

తెలిసి విషయము జ్ఞానము కలిమిలేమి

శ్రీనివాసుని దూతె నా చెనటిరాజు.

గొల్లని మిత్తికిన్ దనను గూర్పరిఁజేసిన మందబుద్ధి నా

ప్రల్లదు భూపునిన్ గతిన భాషశపించెను జక్రపాణి “ఓ

కల్లరి ! నీవు నయ్యముగఁ గష్టము నష్టము నన్భవించుమీ

తల్లవమంది భూత నివదంబు లోకముగాసిఁబెట్టుచున్.

అట్లు శ్రీయ్యపతి శపింపఁజోకరాజు భయకంపితుడై తనకు శాపావ సాదము ననుగ్రహించుమని వేడగా సిరి చెలువుడును సహజ సజ్జనుడైన యా

చోళరాజును దయతో క్షమించి రాజా ! ఈ జన్మమంతయు నీకుఁగాపిశేయత్వము తప్పదు. భావి జన్మమున నీవు. ఆకాళరాజు నామముతో ప్రఖ్యాతుడవగుదువు. అప్పుడు. అనన్య కీర్తి ప్రతిష్ఠా సుఖముల నందగలవని యాశీర్వాదించి. లక్ష్మీని వెదకు కొనుచు నా లక్ష్మీపతి తిరిగి గహన సంచారియైనాడు.

* * * * *

ఒడినిన్ నింపెడు కాంతిరేఖ హృదయం బూరించు జాబిల్లి, నే
రెడుశోషృక్షము గేహకందుకము దూరీభూతమైపోవ, నా
బుడుతన్ బాయఁగలేక నందసతి పెన్ మోహంబునన్ భూమిపై
నడయాడెన్ వకుళాపురంధ్రియయి పొందన్ జిన్నికృష్ణున్ దమిన్.
చిటిలిన పాల భాగమును జేతను మూయుచు బాధనొందుచున్
బొటబొట బాష్పముల్ ప్రిదుల మూల్గుచునేగెరు శ్రీనివాసుఁ డం
తట వకుళాలతాంగి సదనంబున. కామయు నార్ద్రదృష్టియై
నెటికలు వేసి వాని తల నిండుగఁగూరిమినింపె వానిపై.

గత జన్మంబున బంధమెంతటిదో? యో కంజాక్షుఁ డా లేమయున్
సుత మాత్రాదర రజ్జు బంధితులునై సూక్ష్మేష్టికన్ బూర్వ సం
గత భావంబును బొంది, డెందములలో జ్ఞానంబు పెంపొంద నా
వితతారణ్య కుటీరభాగమున సంప్రీతాత్ములై రిహ్వరున్.

— పద్మావతి చరిత్రము —

పద్మావతి సాక్షిత్తు లక్ష్మ్యంశమున జన్మించిన గుణరాశి. ఆమె పూర్వ
చరిత్ర యతి విచిత్రము. యత్యంత పవిత్రము. శ్రోత్రపేయము. ఆ కథా
క్రమమిది.

దండకాటవియందు దశరథరాముని

వంచించి, భూజాత బలముతోడ

గొనిపోవుచున్న రక్షోనాథుగనుగొని

జూనకి రక్షింపఁ బూని వగచి

వీతిహోత్రుఁడు పల్కె వెరవుగా లంకేశ !

నిజమైన సీత నా నికటమందొ

దాఁగియున్నది నీకు దడిసి యథార్థము

నమ్ముము నామాట వమ్ముగాదు.

నేస్తకావగుట నీకు నీ విషయము

జెప్పదలచినాఁడఁ జెప్పినాఁడ

నీవు మిన్నకుండు నే నీమోఁ గొంపోయి

నిజము భూమిజాత నీకు నిత్య.

అవి పలికి రావణుని నమ్మించి యొప్పించి.

మైథిలిన్ వహ్నిగొంపోయె మిన్నకుండె

పంక్తికంఠుఁడు జానకీబడయు కాంక్ష

నిజగృహంబును జేరెను నిఖిలభోక్త

మాతృరక్షణ మాన్య సమ్మానమంద.

వెనుకఁజనుచెంచు జానకీ విమల కాంతి (న)

కృష్ణవర్తుఁడు నితకాంతి కిరణుడయ్యె

రాకయందున జాబిలి రాకవలన

పశ్చిమాంబుధి నాథుని భవనమువలె.

వైశ్యానరుఁ డయోనిజాతను దోఁగొవి యింటఁ బ్రవేశించినాడుఁ అక్కడ
నొక పుత్యాంగన తపోవిష్ఠలోఁ దరణికిరణ పుంజమువలెఁ బ్రకాశించుచున్నది-
అమె పద్మాంశ సంభూతఁ అమె పేరు వేదవతి.

వేదవతి యను నొకకాంత విమలచరిత

హరినిఁగామించి యసువుల హరితిచ్చి

చేయుచుండెను దపము నచ్చేరువునంది

భూజ దిలిజాలు కరములు మోడ్చి పొగడ.

అటకుఁజనుచెంచె రావణుఁ డసురభర్త

యన్యకాంతా పహార దుర్యత్న పరుఁడు

పెల్ల యేనుగు దంతముల్ పెరికినట్టి
 మేటి బలశాలి యజ్ఞ తమించు జ్ఞాని.
 వేదవతిజూచి తలయూచి మోదమంది
 పలపుడెలిపెను గాహాటి పలలబోక్త
 గడ్డిపఱకగ భావించి కలికి వాని
 తూలనాడెను క్రవ్యాదు దుష్టబుద్ధి.
 మనవుచేనుగె పొడనంత మఱచి నళిని
 నేలగోలకుడేబూను వీల నసుర
 వేదవతి పూర్ణ యశావనామోద జనిత
 కామ మదమునఁ గోమలి కరముఁ బట్టి
 దచ్చి తేనెతిండ్లు దయమాలి తమ్మి లే
 యెడదమధువు నాన నేగినట్లు
 ఐదునైదునోళ్ళ కానందమునుబంచ
 మొక్కలీడు వంగె రక్కసుండు.
 వేగి బాటెబడిన పిల్ల మేక విధానఁ
 దల్లడిల్లి యామె దరినెయన్న
 యాశ్రయాయశుఁజేరె. నాతఁడు నిజనామ
 భిన్న గతినిఁ గాచె వేదవతిని.

అంత నా నీదుపాప ఆ పాపను ఆ పాపుని బాటనుండి నంరక్షించి తన
 యిల్లాలైన స్వాహాదేవి కప్పగించి ఆమె యండను నీ కే భయముండదని వేదవతికి
 నచ్చఁజెప్పెను. తదాది రూపాంతర లక్ష్మియైన యాశుభరిక్షణ వీతశంకయై
 జాతవేదని యింటనే మనోరథ నిద్రి సర్థించి తపము చేయుచుండెను

రావణుని మోసగించిన పాపకుడు జగత్పాపనియైన పృథ్వీ పుత్రివిఁ
 దీసికొనివచ్చి తనయింటనున్న వేదవతిని నమ్మించి యెప్పించి సీతావ్రతిరూప
 మును ధరించిన యా శ్రీరత్నమును రావణునకర్పించి యామెయే రాముని రామ
 యని నమ్మించెను.

రావణ వధానంతరము శ్రీరామచంద్రుడు ప్రజా విశ్వాసార్థము సీత నగ్నిప్రవేశము, చేయించినాడుగదా! ఆ సమయమునఁ ద్విముఖుఁడు సుముఖుఁడై దనయందుఁ బ్రవేశించిన సీతారూపవేదవతినిఁ దిరిగి తన యింటనుంచి, తనయింట నున్న యథార్థ జానకిని శ్రీరామునకు నమర్పించినాడు. అగ్నియింటిలో నున్న వేదవతి శ్రీహరిని భర్తగాఁ బొందగోరి తపస్సు చేసినది. కాని హరి ప్రత్యక్షము కాలేదు. అప్పుడా వేదవతి విసిగి వేసారి చిరవకు.

మదన దర్పణ వృత్తము :

మానసమున మండుచున్న మన్మథాగ్నిచేత నా
మానవతియు జీవితమ్ము వమ్మటంచు నెంచి ప్రా
ణానిలములపీడె శ్రీశ వంద్యపాదమంద వే
త్తైన భవమునందునైన భాగ్యమెల్లఁ బండగా.

మత్తకోకిల :

మానసంబున నిల్చి శ్రీహరి మాన్యపాద సరోజముల్
ధ్యానయోగ సమాధి నిశ్చలయై తపో హిమ వేళలన్
వాసలందున ఘోరభంగిని వాయుభక్షణ మాత్రయై
దీన, చేసెతపస్సు వేదవతీలలామ దశాబ్దముల్.

గురుకొని భావిజన్మఁ దనకోరిక తీఱఁగ నింగితేని యీ
పరమ నిధానమందుఁ దన పండిన పుణ్యఫలంబుచేత నుం
దరతర వస్తుసంతతులు నాన మొగంబులు దింప, నైజ భా
సుర రుచిరూప సంపదకు శోభకుఁ బైడిని మించు వన్నెకున్.

పేరు పద్మావతిగ సౌరు పెన్నిధిగను
గొనము తీచెకు గుదురుగా జనకునింటఁ
గునుకు లేనట్టి దివ్యైగా దినము చినము
వృద్ధి పొందుచునుండె నవ్వేదవతియు.

త్రాడు గట్టిన పురుషకదంబమునకు
నళికి సంపెంగయయ్యె నా యతివ సాగను
కుంటివానికిఁగొండపై పంటయయ్యె
జతరరోగికిఁ బంచభక్ష్యంబులయ్యె.

విరియఁబూచిన కాచిన పృథుల చూత
లతను మించిన సుతను గల్యాణయోగ్యఁ
గాంచి యాకాశరాజు నుత్కంఠియయ్యె
శ్రీమతింజేయఁగాఁ జిరంజీవినంత.

కాలము గడచినది. శిశిరవసంతము లెన్నియో మాటులు ప్రళయ ప్రభవ
ములకుపాదానములై నవి. వకుళాదేవి లాలన పాలనములలో శ్రీనివాసుఁడు
చిన్నికృష్ణుడై యెన్నియో విలాసములను జూపుచున్నాఁడు. కమలనేత్ర కమల
నేత్రుని మధురస్వప్నములలోఁ బరవశయై పరవశముకావి చిత్తముతో కాలము
గడుపుచున్నది.

నీరు పాయమునంది యా నీలవేణి
తల్లిదండ్రుల డెందముల్ పెల్లివొడువ
వెలుఁగు చుండెను, ఒకనాఁడు చెలులఁగూడి
యుపవనంబునకేగె నాయువిదమిన్న.

శ్రీనివాసుఁడు గూడ నానాదే యాద్యచ్ఛికముగా నావనమునకే పేటకై
వచ్చి యొక వన్యద్విమునుజుంచి యుత్సాహముతో వెంటడించినాడు.

పూర్వము దంతిరాజు ననుమోదముతో మకరేంద్రుబాధలన్
సర్వముఁబాపి స్రోచె జలజాక్షుఁడు నాఁడు. మదేభదంభమున్
ఖర్వముచేయఁగా శరముఁగార్ముకమండు లగించి వెంటడిం
బర్చెనునేడు. దేవతలు పార్శ్వములన్ దెరగండ్ల మెచ్చగా.

గజమది వాయువేగమునఁ గానన సీమలఁబాటి నెయ్యురాం
క్షజనముతో వనాంతరములందున వేడుక సేయ నింగిచూ

ల్విజయము చేసినట్టి యడవిన్ జొఱఁబాఱెను. వైకుంఠేయుఁడున్
ప్రజవముతోడ నా యుపవనంబునఁజొచ్చి కనెన్ నృపాత్మజన్.

తొలిబామున ముడిబిగిసిన

చెలువౌ సంస్కారబలముచేత నిరువురున్

గలలన్ గాంచిరి పగలే

ఫలియింపవె? పగటికలలు పరమార్థములై.

పద్మావతీ శ్రీనివాసుల ప్రణయము

పరిమళించెను దిశావలయమందు

ఆకాశరాజు నాస్లదమందెను రసా

శ్రయమైన యాగంధసారమునకు

వకుళామతల్లిక సకలము కుసుమరో

మాంచమయ్యెను హర్షమారుతమునఁ

దల్లితండుల పెళ్ళిఁ చనయుల కందని

దానిచే లోకమే మేనుమఱచె.

చుక్కచూపుల స్వర్గము చూచిమెచ్చె

భూమి మణినేత్రములఁజూచి పొంగిపోయె

ప్రథిత పద్మావతీ శ్రీనివాస శుభవి

వాహమహమున జన్మమే పండినట్లు.

ఈ శ్రీనివాస కల్యాణ వృత్తాంతము వరాహాది పురాణాంతర్గతము ఈ కథలో “సోదెచెప్పట” మొదలగు గ్రామీణాచారములు కొన్ని ప్రస్తావించఁ బడినవి. ఎఱుకచెప్పట, మొదలగు వానిలో లోకజ్ఞానపు చాకచక్య మెక్కువే- కాని కొన్నిశక్తులు ఉపాసనల ద్వారా గూడా లభింపఁగలవని యనుభవజ్ఞుల ప్రవచనము. ఉపాసన యన్న నేమియో తెలియనివారికా ప్రవచనానుభూతి యెట్లు లభించును.

ఈ యాఖ్యాయికలో ప్రాచీన వివాహ క్రియా కలాపము కొంత ప్రస్తావింపఁబడినది వివాహ సందర్భములోని కుభలేఖల నంపుట. మంగళస్నానములు

చేయించుట (వధూవరులచేత) వరుడు శమీప్రతిష్ఠ జేయుట- వరపూజ విష్ణు స్వరూపాయ పరాయ కన్యాండదామి- అని కన్యదానము చేయుట మొదలగు క్రియా కలాపమంతయు- నెంతయో యర్థవత్తరము- సంఘోషకారకము- అవిచ్ఛిన్నముగా దాంపత్యము సాగుటకు రాచబాట- ఆ పవిత్ర క్రియా కలాపము సర్వదా శ్రేయోదాయకమే.

శ్రీనివాసుడు తన వివాహము కొఱకై కుబేరునివద్ద ధనము నప్పగాఁ దెచ్చుకొన్నాడుట- ఆ ధనమునకగు వడ్డీని ప్రతిదినము నిచ్చునట్లు నిర్ణయము. అది మొదలు ప్రతిదినము పెంకటదాముడు భక్తుల వలనఁ దనకు లభించు ధనమును వడ్డీకింద గుబేరునకుఁజెల్లించుచున్నాడట- కాని యింతవఱకు వడ్డీ కూడ తీయలేదట- అప్పు తీర్చుటకై కాసులు సంపాదించుచుండుటవలన వేంకటేశ్వరునకు “వడ్డీ కాసుల” వాడని పేరు వచ్చినదట.

ఇది కథ ఇది సంఘవిద్రోహకరమైన యొకలోకవృత్తమును దెలుపును.

తన కుహనాప్రవృత్తియను దారుణ జాలమునందు నేర్పుగా
ధనమును మీనుగట్టి పరదా పలుంగప్పి పరాక్షికింతయన్
గనుగొనరానిదౌ కపట నాటకమాడుచు లోక సారమం
తను హరియించుచుండ్రు ధనదాసులు నప్పలనిచ్చు తామసుల్.

అప్పుచేయువాడు తిప్పలు పడుచుండు,

ముప్పుఁజెందుఁ బూచిపుల్లయైన,

నింటనుండుబోదె యెంతి గడించిన

వడ్డీతీర దనలు ప్రబలుచుండు.

అనెడు విషయముఁదెల్పు పెంకన్నయప్పు,

బొజ్జఁబెంచెడు వ్యాపారి బుద్ధిఁదెల్పు

యక్షరాటకధ, యింత కా యాదిలక్ష్మి

కాశ్రయంజైన వానికా యప్పుబాధ?

ఇట్లే కథా ప్రపంచమంతయు కర్తవ్య బోధకము. మఱియొక నిరీధకము.

శ్రీనివాసుఁడు పద్మావతితో నాటుమాసములు. అగస్త్యాశ్రమమున నుండి యావల వేంకటాచలమునకేగినాఁడని కథ.

నవ వధూవరులు వివాహానంతర మాటునెలలవఱకుఁ బర్వతారోహణము చేయరాదనియు నా యాటునెలలు వారనుభవజ్ఞులైన పెద్దల యొద్దికలో నుండవలయు ననియు నా కాలము కట్టడి- ఇచ్చట పర్వతపదము సంసార రూప పర్వతమున కుపలక్షకము.

శ్రీనివాసుని నిలయము శేషాద్రి. నవ వధూవరులైన పద్మావతీ శ్రీనివాసులు పై కట్టడి ననుసరించి యాటు నెలలవఱకు శేషగిరి యెక్కుటకు వీలులేక గడువు వఱకు నగ స్త్య మహర్షి యాశ్రమమందుఁగాపురించిరట.

— కట్టడి సందేశము —

కష్ట సుఖాదులతోఁగూడిన సంసారము- మకర రత్నములతోఁగూడిన సముద్రమువంటిదని యభిజ్ఞుల అభిబాషణము అనగా సముద్రమందు వలెనే సంసార మందుఁ గూడఁగష్టసుఖములు రెండు నుండునని భావము- కనుకనే దానిని సంసార సముద్రమన్నారు.

సంసారము సముద్రము వంటిదేకాదు. పర్వతము వంటిదికూడ. విషభుజంగ తీక్షణకంటక గిరిసరిదాదులచేతఁ బర్వతము- దురారోహము అగమ్యము గమ్యమైనచే- సుఖదుఃఖ నిలయమైన సంసారము కూడ గమ్యాగమ్యమగుచున్నది.

అనుభవ శూన్యుఁడు పర్వతారోహణమున కుపక్రమించినచో గమ్యమును జేఱుకొనలేడు సరికదా మధ్యములోనే భ్రష్టగతియై గతిమాలినవాఁడగును. అట్లే “క్రొత్త జంగము ప్రొద్దెఱుగఁడన్నట్లు- క్రొత్తకాఁపు వెంటనే యెంటరిగఁ గాపురము పెట్టిన యెడల- వాని సంసారశకటము త్రోవలోని మెట్టపల్లిముల కుదుపులను దట్టుకొనలేక భగ్నగమనమగును- కావున, గ్రొత్తదంపతులు కొంత కాలము పెద్దల దగ్గఱ సంసార శిక్షణమును బొందవలెనను సందేశమును నీకట్టడి యిచ్చుచున్నది.

సంసార సముద్రము- అనురూపకము సంసారముయొక్క అధృష్టత్వ- అభిగమ్యత్వములను సూచింపగా- సంసార పర్వతము అను రూపకము- ఆ విశేషములతోఁబాటు ఆరోహదక్షిణకుఁ గలుఁగు నభ్యుదయత్వ- అభ్యున్నతత్వములనుగూడ సూచించుచున్నది.

— పరాహస్యామి శ్రీనివాసునకు నారాయణాద్రియందు —

స్థా న మి చ్చు ట

బంగరు కన్నువాడు నలువన్ మురిపించి తపోబలంబుచే
తం గొనె రూక్షశక్తులను దానఁ ద్రిలోక జనంబు గర్వియై
శృంగములెత్తి క్రుమ్మి విడిశించు బడల్పడ. క్రూరకర్ముడా
పెంగలిపెట్టు బాధలకుఁ బృథ్విభయంపడఁ దా నపద్యయై.

అంగనశీలసంపద లయంబునుం బొందెను, యజ్ఞయాగముల్
నింగి విలీనమయ్యె చెడి, కార్యము సర్వ మకార్యమై ధరన్
మ్రుంగెను, నేలఁగాశ్శపిని మృత్యువు విలాసము. ధర్మమాఁగె. దు
స్సంగుడు పైడి చూపు కరసాత్కృత దుర్దిమ కర్దమంబునన్.

అన్నె కాఁడైన యా హిరణ్యాక్షుడేచి
రత్నగర్భను జేసెను రాశ్యగనిగ
అంతతో నాగ కాలఁ డహంయువచలఁ
జలనుగాఁజేసి చలముతో జలములందు.

కానరాకుండ దాచె. లోకంబులన్ని
గోలపెట్టెను హరితోడ గోడుచెప్పి
చెట్టలన్ గొట్టువృత్తినిఁ బెట్టుకొన్న
గట్టిచేతరి పెన్నుఁ డప్పట్టునందు.

పరదుఁడు సాధురక్షకుఁడు బ్రహ్మవిధాత వికుంఠనాయకురి
డరమర సేయకే కిటిభయంకర రూపముఁదాల్చి గోళముల్
పురపురపొక్క రక్కసుని మూర్ఛము వ్రయ్యలుచేసె దంష్ట్రికా
క్షరవరచక్రధారఁ. దన జాయనుఁ జేసెను గంభీరసత్తెన్.

పైడిచూపు మరణానంతరము సౌమ్యరూపము ధరించిన ఆదివరాహస్వామి
భక్తుల ప్రార్థన కంగీకరించి. గోమతీ నదికి దక్షిణమున నిడువది యోజనముల

స్మనమునఁ. “గర్తవ్యములన్
మునుకొందురు బాసి స్వార్థమున్ దత్వజ్ఞుల్.

తనకున్ దీటగు క్రోడరాజు మరియాదన్ నెంచి శేషాద్రి పె
త్తనమున్ దానము చేయుటన్ గని ప్రమోదంబంది యాసూకరేం
ద్రునితో నిట్లనె శ్రీనివాసుఁడు వచస్తోమంబు హృద్యంబునై
తనరారన్ సనుతాకృతజ్ఞతలు చిత్తంబందుఁ బెంపారగన్.

ఓ మహనీయ ! పోత్రివర ! ఉత్తమ పుష్కరిణీతటంబునన్
గోమలహా విమానమున నుండుము తృప్తిగనీవు. నేను స
త్త్వామల దివ్యధామమున నాదృతి సీవల నుండుఁ. జెల్లుగా
కిమహీ నీకు ముందు పెనుకే ననుజెందును సర్వపూజలున్.

నిన్నుఁబూజింపకెవ్వఁడు నన్నుఁజేరు
ముందుగా నేను వానికి మోక్షమీయ
ననుచు వాక్కిచ్చె శ్రీవేంకటాద్రి విభుఁడు
మొదటి పూజ తదాదిగా ముట్టు కీటికి.

ఇక్కడ ఒక ప్రశ్నముదయించుచున్నది. విష్ణువు- ఒకమాతే వరాహా
శ్రీనివాసరూపముల నెట్లు ధరించినాఁడు. అని. ఇది కేవలము ప్రాచ్య విజ్ఞానము
లేని వారికి సంబంధించినది.

చతుర్దశ భువనముల యందలి యనంతకోటి జీవులలో, రత్నహారములో
సూత్రమువలె బరమాత్ముని చైతన్యరూపము అంతర్యామియై యుండును.
నిజమున కాకోట్ల జీవములన్నియు భగవంతుని యవతారములే. కాని బ్రహ్మాం
శము జీవులలో వారి వారి సంస్కారమునుబట్టి తరతమ భావములను బొందుచుం
డును. అందువలననే యుపాధులలో హెచ్చుతగ్గుల సంభవించును.

భగవానుఁ డొక యవతారమై యావశ్యకతనుబట్టి మఱియొక యవతార
మై తును. మొదటి యవతార లక్ష్మము నెఱవేఱగానే యా మొదటి యవతారశక్తిని
బ్రబలమైన రెండవ యవతార మాకర్షించును. మొదటి యవతారమప్పుడు విరుప్త
భగవత్తత్వమై శాంతించును. రెండవ యవతారము సంపూర్ణ భగవత్తత్వమై

విజృంభింపను- ఇదియే యవతార రహస్యము “ఉత్తరోత్తరః బలీయః ఆను
పెద్దలవాక్యము దీనికి ప్రమాణము- చూడండి.

ధరణీనాథులు స్వార్థముల్ ముదిరి నిండ్వాచార సంచారులై
నిరయంబున్ సృజించి ధాత్రిపయి దుర్నితిన దలండాల్పుచున్
బరమాన్యాయము వ్రాపునన్ జగమునే భగ్నికృతిన జేయు న
త్తటి వైకుంఠుడు గండ్రగొడ్డలిని హస్తంబందుంగీలించుచున్.

దుర్మద రాజకంబును మదోద్ధతమున్ సమయించి స్వేయకా
రోర్మ్యుల పొంగు తీటగ గఘూర్వహు దుష్టనిశాట వాటికా
మర్మభిదా విధాన శరమండిత బహుని వైష్ణవాంశగా
సర్మిలి గుర్రైతింగి తనయంశము నీయఁడె రామమూర్తికిన్.

పరశురామ కథ యా ప్రశ్నకు సమాధానము- ఇట్టి కథలు భగవద్దేహి
మకు వ్యాఖ్యానములు- కాపునఁగోటి యవతారముల నెత్తగల స్వామికి నొకే
సమయములో రెండవతారములెత్తుట యసాధ్యమెట్లుగును? ఇవి యన్నియు
భగవల్లిలా విలాస భాగములేయని భాగవత ప్రవచనము. ఈ విధముగా వైకుంఠ
వాసుఁడు తిరుమలవాసుఁడైనాడు- ప్రకృతమనుసరామః

* * * * *

మా బస్సు నగరమార్గమును నగరమార్గమును త్రరించి తిరుమలేశుని పాద
సన్నిధికిఁ జేరినదని చెప్పినానుగదా, బస్సు దిగిన పెంటనే యా పరంధాముని
పట్టణమును బరికించితిని. ఆ దివ్య క్షేత్రము మాకు వైకుంఠానుభూతినిఁ గలిగించి
నట్లనిపించినది

ఇతర క్షేత్రములయందువలెగాక తిరుమల క్షేత్రమందు మ్రొక్కులు
తీర్పు పద్ధతి విరిక్షణమై యున్నది

కానుక లందియుత్తు రవికంపిత భక్తి పరస్థలంబులన్
బూనిక భక్తులందరొ ప్రమోదముతో నిజదైవ మూర్తికిన్
వేసకువేలు మొల్లములు వేలకు మించిన పైఁడి భూషణన్
గానని మూల్యముల్ గలుఁగు క్రమ బృహత్తర రత్న వజ్రముల్.

తిరుమలయందుఁగూడఁ గల దీ విధి. లెక్కకు మించి కానుకల్
మొఱవినను దేవదేవునకు ముచ్చట నిచ్చుట కాని లేవె యే
సరిసరమందునైన నెటువంటి మనుష్యుఁడు నిచ్చుఁ గేశముల్
మురిపెముతోడఁ గానుకఁగ మ్రొక్కుగ నిచ్చు విచిత్ర పద్ధతున్.

హంకారంబు నశింప శుద్ధమతియై యుత్సాహలోకంబుచే
ఓంకారాత్మము సర్వ సేవ్యమును జ్ఞానోపాశ్యమున్ గాంచినన్
శంకల్పిండును మెచ్చి యిచ్చును సమక్షప్రాప్తి వైకుంఠుఁ డా
టంకంబుల్ విడఁగొట్టి, భక్తుడనవాడె- కాఁ డహంభావియై.

డంబంబుల్ గల భక్తజాతిఁ గడకంటన్ గూడ వీక్షింపఁ జే
సంబంధంబును గాంక్ష సేయఁడు మనశ్చాచల్య మావంతయే
నిం బాటింపఁడు వాఙ్మనః క్రియలచే నేకస్థమైయుండి శు
ద్ధంబాచున్ జెలువొందు చిత్తమున కాధారంబగున్ శ్రీశుండున్.

జీవనమిచ్చి లోకము సజీవముఁజేసి నిరంతరంబు న
ద్భావనఁ గొల్పువారిఁ దనవారినిఁగా దయఁజూచువాఁడు దీ
నావనుఁడైన వేంకటనగాధిపు ముందర నేలకో ? యహం
భావము, పెజ్జముంగలను వ్యాధిని దాఁచుట క్షేమ మెట్లగున్.

గర్వము సర్వమున్ విడిచి కామ్యము లన్ని త్యజించి దైవమే
పర్యై సమ స్తమఁదనెడు భావముతోఁ దనతోటివారిఁగా
సర్వులసెంచి శేషనగ సంస్థితు పాదములారాశ్రయించినన్
ఖర్వము కాని మోక్ష సుమగంధము తన్నును ప్రాణ బంధువై.

తల ప్రధానము మానము తలకు జుట్టు
జుట్టునిచ్చుట తలతీసి పెట్టుటగును
సర్వ హంకారముల్ బాసి చనుట యగును
గానఁ గోరును గేశముల్ దానవారి.

సరస సూతన సుమముల నరయఁబోడు

కోరుకొనుచుండు నీరస కుసుమములను

హృదయ తత్త్వముఁ బనిగట్టు పదిలుఁడతఁడు

వై పటారంబు గిట్టని పండితుండు.

దర్పసగంధ భక్తి దరిఁదప్పిన యర్చన పూజనాదులున్

దర్పక జన్మదాత యెడదన్ గఱింపఁగలేవు మానసం

బర్పణముం బొనర్చి యిదె భక్తుడ, నీదియె నా సమస్త, మో

సర్పశయాన యన్నవిని సాకును భక్తుని శ్రీనివాసుఁడున్.

తాకిక భోగభాగ్యముల లంపటులై తలకే యలంక్రియన్

జేకొని యున్నదానిఁ దన చిత్తముఁదన్నెడు కేశపాశమున్

భోకఁడబెట్ట దేవునకుఁ, బోవును రూపమటంచు మూర్ఖతన్

దేకువమాలి కేశముల నీయరుస్వామికిఁ గొందరజ్ఞులై.

అందువలననే వేంకటేశ్వరుఁడు భక్త తత్త్వమును దెలుపు శిరోజములకే
యిష్టపడును- మఱియు.

“కేశానాశ్రిత్య పాపావివర్తంతే- తస్మాత్ కేశాన్వపామ్యహం” అను కారిక
వలన సర్వపాపములు కేశముల నాశ్రయించి యుండును- దైవదర్శనమునకుఁ
బోవువాఁడు పాపవిముక్తుఁడై (పరిశుద్ధుఁడై) దైవసన్నిధికిఁబోవలెను- అందు
లకుఁగూడ కేశవపన మా వశ్యకమగుచున్నది-భక్తునిఁ బాపవిముక్తునిఁజేయుటకై
స్వామి యీ వియమము నేర్పఱచినాఁడేమో యనిపించును- ఎంతటి దయాళువు
శ్రీనివాసుఁడు.

భగవత్తత్త్వమును నెమరువేసికొనుచు వెళ్ళి స్వామి పుష్కరిణిలో
స్నానములు చేసి తలనీలాల మ్రొక్కును జెల్లించుకొనుటకై కల్యాణకట్టకుఁ
బోతిమి- అచ్చట పురుషులేకాదు స్త్రీలుకూడ భక్తి తాత్పర్యములతో విసీలకేశ
పాశములనుగూడ స్వామి కర్పించుచుండిరి. “కల్యాణ కట్ట” అనునది వ్యాకరణ
మును బట్టి దుష్టనమానము- వ్యాకరణము ప్రకారము “కల్యాణపుఁగట్ట” అని
యుండవలయును- కాని వ్యవహారములోఁ గల్యాణకట్ట” యని నిలఁబడిపోయినది.

కాదాచిత్కముగా వ్యవహారములో సంభవించిన ధాషలోని మార్పులు భవిష్యత్తులో నశింపక పరిణామశీలమైన భాషాప్రవాహములో నీదులాడుచు. “పురములో నివసించు గ్రామీణుఁడు పౌరసత్వమును బొందినట్లే” ధాషలోని భాగములుగాఁ బరిగణింపఁబడును. అనంతరము గ్రంథములలో స్థానమును సంపాదించుకొనును. ఈ జాతిలోఁజేరినవే జీవగత్తి. ప్రాణగొడ్డము. ఇత్వాది శిష్ట ప్రయోగములు గూడ. కావున “కల్యాణకట్ట” అను సమాసము కూడ బహు వ్యాపనమై సైర్యమును బొందినది.

“కల్యాణకట్ట” యనగా ఖైరళాల. అధికారులు ఖైరకర్మలకుఁ బ్రత్యేకముగా నొక కాల నేర్పాటు చేసిరి. దానికే కల్యాణ కట్టయని పేరు.

కల్యాణ శబ్దమునకు. శుభము. బంగారము. అని యర్థములున్నవి. ‘కట’ అను పదమునకు. మోపు. గట్టు. అని యర్థములు “గట్టు” పదమునకు ఆర్థాత్. స్థానము. అనిగూడ నర్థము వచ్చును.

ఆ ఖైర మందిరము శిరోజముల నాశ్రయించియున్న సర్వపాపములను గేశభిండన కర్మద్వారమునఁ దొలఁగించి మానవునిఁ బవిత్రునిగాఁజేసి వానికి శుభములను జేకూర్చుచున్నది. ఆ భావముతోనే యా స్థానము. కల్యాణకట్ట యను నామముతోఁ బ్రసిద్ధమైనది. ఆనగఁగల్యాణములకు స్థానమని భావము.

కల్యాణ మనగా రెండవ యర్థము బంగారము కాఁగా “గల్యాణకట్ట” యను సమాసమునకు బంగారమునకు (ధనమునకు) స్థానమనియు న్నము చెప్పవచ్చు.

ఆ ఖైరళాల స్థానిక శిరోజ విక్రయముద్వారా ధనమునకు స్థానమగుటచేత గూడ దానికి కల్యాణకట్ట యను నామ ముచితమే యగును.

“కల్యాణకట్ట” ఒక విచిత్ర మందిరము శతసంఖ్యాకమైన యంబుష్టులు. అనుక్షణము కేశవపార్థము సన్నద్ధ శస్త్రులై యచ్చట సిద్ధముగా నుండుదు.

కత్తులను నూటి శాత్రవ కంఠములను గఱకఱన్ గోయ వీరు లుత్కంఠతోడ వేచియున్నట్టు లంబుష్టు వీరులచట గాచియుండు పునర్భవ ఖండనేచ్చు.

బరబర చప్పుడుల్ సురియబారుల నూలుచునుంటచేత నౌ
జరజర శబ్దముల్ తలల సాంద్ర జలంబులఁదడ్డుచుంట నౌ
గరగర మ్రోతలున్ వరుసగా వినిపించును డ్రోరకర్మలన్.
చరణము లానినంతన నిశావధి యాక్షురశాలయందునన్.

పూర్వము ఊరకర్మ వ్యవస్థ ఇపుడున్నంత కట్టుదిట్టముగా నుండెడిది
కాదట. “నోరుకలవానిదే రాజ్యమన్నట్లు” పలుకుఁబడిగల మంగలి పదిమందిని
తనవైపున కాక్కించి వా రింకొకరి దగ్గఱకు పోకుండుటకై.

ఒకని నెత్తిన నీళ్లతో నుక్కఱించి,
ఒకని తలమీది జుట్టు ముందున్న దాని
కౌరమున్ జేసి, యావలొక్కనికి వెనుక
గొఱుగు చుండును బేహస మఱిగివాడు.

ఒకని గడ్డము గీయు నింకొకని మీస
ములను దీయును మఱొకరి మూతిమీదఁ
గాట్లువేయును గాని యొక్కనికి నైన
చివరఁగానీఁడు డ్రోరము తపర నాం.

“తిరుపతి మంగలిపని” యని
కరమరుదగు పేరుదాని కప్పడున్ కలిగెన్
పరఁగెను నయ్యది ఒకవల
జటిగెడు కార్యమ్ము పేర జనవాక్యములన్.

నేను స్వామివారికి యధాప్రకారము కేశముల నర్పించితిని. నల్లని జుట్టును
బాసి తెల్లనై యున్న నా తల యప్పుడు కలుషమును బాసి పరిశుద్ధమైనట్లున్నది.
పిమ్మట పునశ్శుద్ధికై పుష్కరిణిలో స్నానమాచరించితిని.

ఆ పుష్కరిణి జలమతినిలము. అందులకుఁగారణము.

నల్లవాడైన యాస్వామి నాఁడు మొదలు
నేటివఱకును పాదమా నీటఁగడుగు

గనుక నది నీలనీలమై తనరుచుండు

నిత్య సంగతి, గుణముల నిచ్చుగాడె.

మేము వెంకటేశ్వరస్వామి కట్టడికి బద్ధులమై మును ముందు పరాహు స్వామిని దర్శించి తీర్థప్రసాదముల స్వీకరించి యావల సప్తనగ మందిర మందిరముఁజేరఁబోయితిమి.

భక్తుల వరుస యానాఁడు మా యదృష్టము వలన మహానదీ ప్రవాహము కాక సెలయేలుగ నున్నది. స్వామి దగ్గఱకుఁబోవునా చూర్గము బహు విచిత్రముగా నున్నది. దానికొక తీరులేదు. తెన్నులేదు.

గృహముల ప్రక్కనుండి తలక్రిందుగ మీదుగ నల్పవీధులన్ గహనములైన సందులను గాల్చిలుపన్ పరిగాని త్రోవఁగన్ సహనముఁబట్టి చూచు జనసాంద్ర సుదుర్గమ పద్యలందు మే మహమికనేగ సాఁగితిమి యవ్యయుఁ జిన్మయుఁ జూచుకోరికన్.

శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి సర్వ జగచ్చక్రవర్తిగదా, అయిన కలియుగమున ఏకైక దైవము. అందువలన నా స్వామి దర్శనము కొఱకై లక్షలు కోట్లు భక్తులు వచ్చుచుండురు. అందువలన స్వామి దర్శనము దీర్ఘకాల సాధ్యము కష్టతర సాధ్యమునగుచున్నది.

భక్తుల బారు జీవనదివంటిది. నదిలోనికిఁ గ్రొత్త నీరువచ్చుచుండగాఁ బ్రాతః నీరము పోవుచుండును. ఆ క్రొత్త నీరే కొంతసేపటికిఁబ్రాతః నీరగు చుండును.

నూతన నీర ధర్మమును నొంది యొకించుక సేపు, స్వామికిన్ బ్రాతఃతయి ప్రాతఃనీరమయి పైకి గమించితి కొంతకాలమున్ ఆట్లా జన్మావము నీడుచుఁబోయి పోయి.

భూతల నాకమో యనఁగఁ బుణ్యఫలంబన నొప్పు మంగమాం బాతరుణీ మనోహరుని ప్రాంగణ భూమికిఁ జేరఁగల్గితిన్.

అదియొకకోట దానికి మహాత్తరసాలము రెండు తాళ్ళపై కెదిగినయట్టి దండుఁ బరఁగెన్ సుమహాత్మ్యము శ్రీవిశాలమున్

నదనము శ్రీనివాసుడట సర్వసుపర్వ కిరీటరత్న కాం
త్యుదయ సముజ్జ్వలచ్ఛరణ యుగ్మండు కా పురముండు ప్రీతుడై.
అదియొక పుణ్యభూమి కలియందున బాపము లాహరింపఁగా
హృదయములున్న వారి జగదీశు దయాహృదయంబుఁ జేర్పఁగా
నెదఁ గదలాడు కోర్కెలకు హృద్య ఫలంబుల మెచ్చి యీయఁగా
నుదయము నందె దిర్మల నగోన్నత దివ్య శిరంబునందునన్.

ఒక దినమందుకా దెవుడు నుందురు భక్తులు లక్షలాది త
న్ని కటధరాతలంబున గణింపక మానము. కోట్ల కెత్తు వాఁ
రకట ! నమస్త భూ భువన రాశికి నేలికమైన మంగ మాం
బికధవు ముంగలన్ బరుల పెత్తనముల్ నిలువంగ నేర్చునే ?

భక్తుల పారిజాత మఘవారణ వారణ ధీరసింహమై
ముక్తినిఁ జేతికిచ్చు పరిపూర్ణుని ముంగిట పాదమానఁగా,
ప్రాప్తన పుణ్యమేమి ? సిరిరాజునకున్ ననువంటి పామర
వ్యక్తి పయిన్ జనించు నిరుపాధిక రాగమొ కారణంబగున్.

ఐదవ మాటు సేద్రదిభువనాధిపపాదసరోజగంధ సం
పాదనమంద నచ్చటకు వచ్చితి, నై నను నిత్యనూతనం
బై దనుజాంత కాలయము పచ్చని తోరణముల్ నిరంతరో
త్పాదిత పాణిపీడన శుభంబులతోఁ జెలువారు వింతగా.

కన్నుల నైకుంఠంబై
పన్నిదఱు పవలుసేయు వారల సమమై
వన్నెలు చెఱుగని మహిమలఁ
జెన్నరును వెంకటయ్య శ్రీపదమెపుడున్.

మనసు దర్పణమందున మా సతీశు
చివ్యరూపము తోఁచఁగాఁ దృప్తికలిగె

దేవదేవుని భావ సంభావనమ్ము

కన్నఁ గలిమేది కలదు ? లోకంబులందు.

పులకించెన్ నెఱిమేను, మానసము నుప్పొంగెన్, బ్రహ్మోదాశ్రువుల్
నిలచెన్ గండములందు, నింగ్రియ సమున్నేపంబు నిద్రాణమై
తొలఁగెన్ స్వర్ణలనుండి, భక్తియు సముద్యోతించె, నా భావనా
తలమందున్ నిలువంగ, వేంకట గిరింద్రావాసి పూర్ణాకృతిన్.

దీర్ఘతమైన యాత్రికుల వరుసలోఁబోవుచు నెట్టుకేలకు మొగసాలకుఁ
జేరితిమి- అంతవఱకు మనోనేత్ర దృశ్యుఁడైన స్వామిని నిక చర్మ చక్షువు
లతో దర్శింపవలయును. అందులకు నచటి యనంత జనసముదాయ మంతరాయ
మగుచున్నది. ఎంత యతిక్రమించినను ఆ జనసముదాయము దీర్ఘతి దీర్ఘమై
యనుత్తర్యమైన సంసార ప్రవాహమువలె గోచరించినది. సంసార మనంతము
గదా !

మాయకు వెన్నఁ దా నిలిచి మానిగ, సాక్షిగనుండి యాదియున్
మాయుట లేని సంసృతిని మాయరె ! యింకనినీటి చాలుగా
నేయుగమందు బ్రహ్మము సృజించెనో ? నేటికి వట్టిపోవకే
ఆయది సాగుచున్నయది యామిని భామిని చేతి చిల్కగా.

చనువారల్ జనుచుండ వచ్చెడి జనుల్ సర్పాకృతిన్ బారుగా
మొనయన్ సాఁగెడు నా ప్రవాహము తమఃపూర్ణమ్ము సంసారమై
తనరెన్, బ్రహ్మము వేంకటేశ్వరుఁడుగా, ధామమ్ము వైకుంఠమై,
కనులన్నిల్చును విద్యగా నచటి యోగాసక్తి మేధావికిన్.

అంతమేలేని సంసారమంత గడచి

పరముఁజూచుట దుష్టరం బైనయట్లు
చుక్కతో సాఁగి నిసిదాక స్రుక్కుజనత
కధిక దుర్లభమయ్యె వెంకయ్య సేవ.

అచటి దృశ్యముగనఁ బరమాత్మ సతము
చేయుసృష్టియు లయము భాసించుచుండు

గీతయందున పరుసకుఁ గేశవుండు

సృష్టి లయముల పద్ధతి చెప్పినట్లు.

గీ త లో :

అవ్యక్తాత్ వ్యక్తయః సర్వాః ప్రభవంత్యహరాగమే

రాత్ర్యాగమే ప్రళయంతే తత్రైవా వ్యక్త సంజ్ఞకే.

అ నఁ గ్రా :

కలుఁగు నహరాగమంబునఁ గలగ సృష్టి

మలఁగు నయ్యది రాత్ర్యాగ మంబునందు

బ్రహ్మముఖమునఁబుట్టును బ్రహ్మమోము

నందెడిం. దిది సృష్టి లయాల సరణి

వ్యక్తము కాని తత్త్వ మఖలాండ సమూహము నేలీ శ్రాంతికై

ముక్త సమస్త సృష్టియయి మూలవిరాట్టు కనుల్ మొగుడృ న

వ్యక్తమునందు సృష్టియు లయంబగు. నావిధి మేలుకొన్న న

వ్యక్తమునుండి వ్యక్తమగు నీ జగమంతయు సృష్టిరూపమై.

ఈవిధి లయమును సృష్టియు

కేవలు నిద్రాప్రబోధ కృత్యంబుల సరి

భావితములునై చెలఁగుటఁ

గోవిద వాక్యములఁ దెలిసికొందుము కాదే.

ఆపరిపాటి వేంకట నగాధిపుమ్రోలను గానుపించు. నా

శ్రీపతి సుప్రభాతమునఁ జేరును భక్త కదంబకం బదే

ప్రాపగు సృష్టికిన్. దిరుమలాశ్రయఁడెప్పుడు పచ్చళించునో

యా పరు సప్పుడే ముగియు. నయ్యదియే లయమట్లు కన్పడున్.

ఊహకందని లోకముయొక్క- సృష్టి

లయము లచ్చట నద్దమునందు వోలె

గానబడుచుండుఁ జిత్రమై కన్నులున్న
తత్త్వ వేత్తకుఁ గవికిఁ దధ్యంబుగాను.

ఆ సర్వేశ్వరుండు సకలసేవ్యుండు. ఆ భువనపతి ప్రభావ మమేయము.
రవి యస్తమించి తారకల తేజఃతేర

శ్రీనివాసుని యిల్లు చేరుచుండ్రు
సురలు సురేంద్రుండు పరమర్షి గణములు
తిరుమలేశుని పాద సరసిజముల

కన్నారఁగాంచి సౌఖ్యంబుల నందఁగ
చిత్ర వికారముల్ చెదరిపోవ
వైకుంఠమును వీడి స్వామి పుష్కరిణి యం
దున రమాసహితృడై దొరతనమ్ము.

చేయుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డీయగమున
ఎదల మెదలిన యూహల కెల్ల రూపు
రేఖలన్ దీర్చువాడని రేబవళ్ళు
భక్తులర్చించుచుందు కిప్రభుని పదము.

ప్రకారాంతర భాగమందున జనప్రాణంబు హేరాశ్శమై
కేకల్ పెట్టుచు వేంకటేశ్వర ! పరాకేలయ్య ! గోవింద ! ఓ
పాకారి ప్రముఖార్చితా ! రమణ ! నీ పాదంబులన్ గొల్వ నెం
తో కష్టంబున పచ్చినాము ప్రభు ! మ మ్మోమంగడే సత్కృపన్.

అనుచు భజనలు చేయుచు నరుగుచుండె
పోతఁబోసిన భక్తియే పోవునట్లు
మాన మభిమానమును వీడి మదమువీడి
“భక్తిపరులకుఁ గలుఁగునే బాహ్యరతులు”

అట్లు భక్తి పరవశులైన భక్తులతోఁబాటు చనిచని.

వైకుంఠంబును గుంతితంబుగ, నిజప్రాంచ నృహవైభవ
ప్రాకట్యంబుగఁజేసి వేంకటగిరిన్, రంజిల్లు చున్నట్టి యా
శ్రీకాంతా విభు సాధమందు రమణన్ జెన్నాఱు పట్కొక్కలన్
వేంకన్ దాటును ముందుకేగితిమి సంప్రీతాత్మ చిత్తంబులన్.

అట్లు పోవుచుఁ గొంతకాలమునకు గర్భాలయ ప్రాగ్భాగమునకుఁ జేరఁ
గలిగితిమి- గర్భాలయములలో గోఘృత సంవర్ధిత చిరదీపికలే గాని యచిర
దీపికలు లేవు- ఏలకో మహా దేవాలయములలో చందలాపతి సన్నిధిలో చందలా
రుచులకు స్థానమీయరు- అందువలన గర్భాలయము కపర కపర చీకటిలో మనక
మనకగాఁ గన్నడుచున్నది- ఆ తమస్సు మధ్యమందునఁ దత్తత్త్వమునకు
భిన్నముగాఁ బరంజ్యోతిగ వేంకటేశ్వరస్వామి (వజ్ర భూషణకాంతులతో)
ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తమమున కావలన్ బ్రకృతి తత్త్వము కూడనిచోటఁ గేవల
ప్రమకు నివాసమై బహిరుపాథుల కందక గంధవాహవే
గమునకు నాశ్రయంబు నవికారమునౌ గగనంబువోలె ని
ర్మమత సమస్త సృష్టికి నిరాశ్రయుఁ డాశ్రయఁడైన వానినిన్.

తన కనుదీప్తి యంత్రముకతంబునఁ దీక్షణము. దాని శక్తిచే
తన కను భక్తలోకము వెతల్ బడఁగూడదు. వారిఁబ్రోవ నా
మనము దయార్ద్ర పశానని సమంచిత పుండ్రము చేతఁ గన్నులన్
గొనగొని గప్పి భక్తులకుఁగూర్చెడి వానిని దీనపోషకున్.

శౌలుకారు మెఱుపు జిగితో
వలితంబై చెలఁగు సంబువాహము రీతిన్
కలిత విభూషణ రుచితోఁ
జెలువారెడు నీలదేహ శృంగార ఘనున్.

ఆ గర్భ శ్రీమంతుని
భోగీంద్రశయ్యాను గుణవిభూషితు సగుణున్

ఆగమ హృదయాంభోజ స

భాగత రాజాధిరాజుఁ బరమ కృపాభున్.

“కనులందున్ గదలాడు తారకలునై కాలమ్ము సర్వమ్ము చిరి
తనముంజేసెడు నిత్య భక్తు లెపుడైనన్ దమ్ము రక్షింప ర
మ్మని యా మంత్రణమున్ బొనర్తురను నూహన్ రక్తి నుత్తిష్ఠుడై
యనయంబుండెడు నవ్యయున్” గలిమజాహంకార హుంకారునిన్.

చీకటి బాటలో వెలుగుఁజిమ్ముచుఁ, గంటక మంట కుండఁగా
సాకుచు భక్తులన్ గరము సాచి, నిరంతర భక్తు రక్షణన్
జేకొని దీక్షగాఁడనరుఁ, జిన్మయు వేంకట శైలనాథుఁ బూ
ర్ణాకృతిఁదాల్చు భక్తి మధురాకృతిఁ గంటిని వేంకటేశ్వరున్.

ఆ కలియగ దై వము మహిమ అచింత్యము. అనంతము. ఆ దేవుని
పాదము.

నలుపునెల్ల ను మ్రింగి తెలుపుగాఁజేసెడు

వినువాకనాతికిఁ బెద్దతండ్రి

క్రిందుమీదుల నున్న మందిరంబులఁగొల్వ

అరిదియై పరఁగిన యడుగు బద్ద

పాపరాయని తలపైన ధింధిమ్మని

భరతమ్ముఁబలికించు భరతవేత్త

మంగమ్మ యెడపైన మరులతో విరులతో

పరవశమైన పట్టద విరాట్టు.

నమ్మిఁగొల్చినవారికి నెమ్మివనము

మేర మీసినవారికి మృత్యుగృహము

తమ్ములను నేలునట్టి బాధ్యతల నెలవు

భక్త మందార మఖిలపావన మవనము.

తమములో నున్నవారికి దై త్యగురువు

అతల మందలి వారి కున్నత పదమ్ము

ఓవు లేనట్టి వారికి నూతనకోల
వజ్రకవచము భక్తుల వర్గమునకు.

అట్టిసాదములుకల నా వరదుని దివ్యరూప మాద్యంతము దర్శించితిని- ఆ
స్వామిలోఁ జిమ్మద్ర పొడసూపినది- ఒక తేజము స్ఫురించినది. బ్రహ్మానంద
పడితిని- ఆయానందములోఁ గన్నులర మూతపడిలవి.

క్షణముల్ వింశతియేగె వేంకటగిరిన్ సానందముద్రా ప్రతీ
క్షణముల్తోడుగ, నిక్కలల్ కలుగె భక్తప్రోత్థ గీతావళిన్.
గనులన్ విచ్చితిఁ, గాంచితిన్ ముదముతోఁ గక్ష్యాంతరాంతమ్మునన్
కనువిందై కనుపించు వేంకటపతిన్ గాలాధినేతన్ ఘనున్.

మనసు దర్శణమందున మా సతీశు
దివ్య రూపము కన్పడఁ దృప్తికలిఁగె
దేవదేవుని మరల సంభావనమ్ము
నపుడు చేసితి భక్తితో నాగమఱచి.

ఒక్కమాట :

రుజాపీడితుఁడనై స్వామిని దర్శించిన సందర్భములో నా శ్రీనివాసుని
గుణగణములను యథాశక్తి వర్ణించితిని- తిరిగి యిపుడాస్వామి దర్శనము వలన
ఆ ప్రభువును స్తుతింప నుత్సాహము కలిగినది- ఆ దేవదేవుఁడు నాకిచ్చిన
వాక్కుతో నా యిలవేలుపును భక్తి ప్రపత్తులతో స్తుతించుచున్నాను, భగవద్దాసుల
వర్ణనములకుఁ బునరుక్తి దోషములేదు- ప్రత్యుత అది గుణమేయగును- దానికి
దృష్టాంతము భాగవతమే

ఓ ప్రభూ !

కులము మతమును మనుజులే కూర్చుకొనిరి
లేదు భేదము- ముఖ్యపకా కాదెగుణము
అన్న ధర్మార్థమై మునుగున్న సతినీ
గట్టుకొంటివి- యజ్ఞుల కర్థమగునె.

తొలిపల్కు దోచిన దుండగు శిక్షింపఁ
 దెఱగంటి మిన్నవై పఱగినావు
 నీటివామిని దాఁగు నెఱగట్టు నిల్పంగ
 తామేటి మేటివై తనరినావు
 నీట బందాయైన నిధిగర్భఁదేర్పంగ
 నొంటి గాఢపుగ మిన్నంటినావు
 నినునమ్ము వానిని మొనసి రక్షింపంగ
 కంబము పట్టివై కదలినావు
 పొట్టివాఁడే బహుగట్టివాఁడని తెల్పు
 రెండేళ్ళ జగముల నిండినావు
 పుడమి తేడల యెంటఁ బొంగునహమ్మును
 నింకింపఁ బరశువు నెత్తినావు
 మాటలో బాటలో వ్రేటులో సామ్యము
 కల రామరాజువై వెలసినావు
 దేహాభి మానంబుఁ దీర్పంగ వలువల
 దొంగవై కొమ్మల దూటినావు
 జగములన్ గాపాడఁ, దగు నల్పదోషమం,
 చవని ధర్మోన్నతిఁ జాటినావు
 గుఱ్ఱముగిట్టలన్ గూరలోకము మచ్చ
 మా పంగ రాతుగా మాటినావు.

ఇన్నియని యేమి ? కాలము నెన్నలేని
 కార్యరూపుడవై వెలుఁగందినావు
 ఇట్టి నీకున్న నామము లెన్నఁదరవో
 వై కనాముడ ! వై కగుణాలవాల.

కలరూపున్ దెలియంగ మాదృశులకున్ గల్యాణధామా ! కనులో
 కలవే ! శేపు కదా ! వచింతురు నినున్ గాంక్షించి బాలాంబగా

నెలతొల్పంచును గొంద జీవిధములన్ నీవాద పద్మంబులన్
గొలువన్ వత్తురు, వేంకటేశ్వరునిగా గొల్వంగ నివచ్చితిన్.

ఎక్కడో మాటుమూల నరులెవ్వరునేగని తెల్లదీవిపై
మక్కువనీడి నిత్యము సమస్త జనంబులు నేల యీనిన
ట్లాక్కట నిన్నుఁగొల్వంగ నగోన్నత పీఠముపై వసించితే
మొక్కులదేవరా! భువన మోహన! శ్రీపతి! వేంకటేశ్వరా!

ఇట్లా దేవదేవుని జగత్కేశీ విలాసములను స్మరించుకొనుచు పెన్నిధియైన
యా స్వామి సన్నిధిలోఁగొన్ని నిషేషములు మాత్రమే యుండఁగలిగితిని-
స్వామి సన్నిధిలో నున్న యా స్వల్పకాలమే మాకెంతో యానందమును
సంతృప్తిని గలిగించినది.

కుత్తుకబంటి త్రాగి వినఁగూడని భాషలఁ బొందరాని సం
వత్తుల మత్తులైన కులసాంసుల దగ్గఱ జీవితాంతమున్
గత్తర లందుచున్ మనుటకంటెను నుత్తమ దైవసన్నిధిన్
జిత్తము తృప్తితోఁ బరవశించును గొన్ని కళల్ వసించినన్.

లోక జనకుడైన లోకేశు సన్నిధి
యల్పకాలమైన యఖిలదమ్ము
సారమింత లేని కూర తట్టెడు కంటె
నల్పమైన మేలె యాకుకూర.

మదిలోఁ జెలుగని ముద్రగఁ
బదిలమ్ముగ వేంకటేశ పాద యుగమ్మున్
ముదమున నిలిపితి. నెవరును
గదలింపఁగరాని యట్లుగా దృఢభక్తిన్.

శ్రీశ్రీశ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి దర్శనాంతరము బయటకు వచ్చి ప్రదక్షిణ
క్రమముతోఁ గొంత ముందునకుఁబోయితిమి. అచ్చట నవనిధులకంటె చిన్న
మైనది వస్త్రోచ్ఛన్నమైనదియైన యొకయక్షయ నిధియున్నది. అది సర్వ జగచ్చక్ర

వర్తియైన లక్ష్మీనాథుని ధనాగారము. దానినే “హుండి” యని వ్యవహరింతురు. ఆ హుండి అజ్ఞాన తటాకమునకు గండి. అధ్యాత్మిక ప్రచారమును సాగించు బండి-రారండి. ఆగండి. ఆ హుండినిఁజూడండి. అది బాహ్యమునకు సామాన్యమైనను నాంతర్యముగ నసామాన్యము. రత్నాకర మగుట అగాధము. భక్తులు చెల్లించు ధన కనక భూషణాదులెప్పుడు చూచిన నాకంఠము నిండియుండును. ఆ పైడినెలపు నీటి బుగవంటిది.

బుగ్గపై నడ్లుతొలిఁగినఁ బొంగి పొరలు
నట్లుగా, హుండిపైఁ గప్పినట్టి చేల
విప్పినంతన గలగలఁబెరిగి వచ్చు
అప్టవిధలక్ష్మి గణకులఁ గష్టపెట్ట.

జామున కొకమాతా హుండినుండి “మడుగు జలము నేతముతోఁ దోడు నట్లు” ధనభూషణాదులను దీయుదురు. ఆ ధనమును గణనార్థము భద్రమంది రములో భద్రముగా నుంతురు, అది యక్షయ పాతాళగంగ. దానికి క్షయమెక్కడిది.

పదునాఱు వన్నెల పైఁడి సారంబంత
లీలగాంచిన కమసాలిమిన్న!
తులలేని కాంతులఁ దులకించు రత్నాల
మర్మము తెలిసిన భర్మవేత్త
ఇనరశ్మి నెదురించు నెనలేని వజ్రాల
పరువు గుర్తించిన ప్రాంతకాపు
తిరుమలన్ సీరిడేవి తీరిక విడిదిగా
మార్చఁగల్గిన యట్టి మంత్రవరము.

నేల నాలుగు చెఱఁగుల నిలచియున్న
భక్త సంతతి యసలుగాఁ బరిభవీల్లు
కనక వృక్షము, కమనీయ నినద హృద్య
గానముల స్వామి మెల్కొల్లు గాణజాణ.

భూమిలో నూట హరియించి పోవుగాక
జలధిలో నీరు సేతిలోఁ గలియుగాక
హుండియందున్న సంపద యొక్క నాఁడు
నింకిపోవదు ప్రత్యహ మెదుగుచుండు.

చక్షురగోచరంబయిన జన్మమునందున వేంకటేశ్వరుం
డక్షయ భాగ్యమిచ్చునని యందురు భక్తులదేమొ ! నేఁడు ప్ర
త్యక్షముగాఁ బ్రజావళి కహర్నిశ మాత్మ ధనమ్మునిచ్చుచున్
లక్షలు కోట్లు, నైహిక పరంబులఁ బెంచుఁ బ్రజాహి జైష్యై.

ఈనాఁడు వేదశాస్త్రములు కళాశాలలు విశ్వవిద్యాలయములు నా యేడు
కొండల వాని యునుగ్రహ పాత్రములై గదా వర్థిలుచున్నవి. హండిలో యదా
శక్తి యడుగరల్పించుకొని ముందునకు వెళ్ళితిమి. ఆ హండికి నమీపములోనే.

కౌబేరావసథంబు నాఁ బరఁగురై కార్యాలయం బొక్కటం
దా బద్ధంబయి యుండె రక్షక భటాయ త్తంబు దుర్గమ్యమై,
వేణోకన్ మొదలైన ద్రవ్యగణనం బెన్నోగతుల్ సాఁగు న
చోఁచి, బారంబును ముట్ట చైనను, గడున్ జోద్యంబగున్ జూడఁగన్.

అది చతుర్దశ భువనాదిపతియైన శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామివారి యాదాయ
గణనాలయము. అక్కడ ఐదుపైనల రాశి మొదలు రత్నరాశుల వఱకు వేఱు
వేఱుగ సంపచ్చయములు వింగడింపఁబడుచుండును రక్షకభట దక్షతతో నక్కడ
ననుదినము శ్రీస్వామి వారి యాదాయమును గణించి గుణించి తదహారాదాయ
మెంతో నిర్ణయించి నిశ్చయించి యా మొత్తమును సముద్రముగ భద్రము
చేయుదురు. ఆ రాజాధిరాజు రోజుసరి యాదాయము పదిలక్షలు (సుమారుగ) ఆ
పద్మాజాని తన తోటివారినిఁ దనతో సమానముగాఁ జూచు దయామూర్తి. అందు
వలననే తనయంతాంతరులైన దేవతామూర్తులకుఁ దనద్రవ్యములతోనే వసతి.
పూజా పురస్కాది పౌకర్యముల నేర్పాటుచేయుచున్నాడు. తనయైశ్వర్యమును
దనతోటివారికి నాశ్రితులకుఁ బంచిపెట్టుటయే కదా ఉత్తమ పురుషలక్షణము.

ఆ ప్రభువు- ఎంతటి భాగ్యవంతుఁడో ఎంతటి యుదారుఁడో ఎంతటి భక్త
వత్సలుఁడో- ఎవరును జెప్పనక్కఱలేదు. ఆ స్వామి యాదాయము, మేతొడవులు-

జగత్కల్యాణము కొఱకై యా జగగేస్తు వ్యయించు గోట్లాది ధనసముదాయమే
చెప్పచుండును. నిరంతరము నేల యానినట్లుగ వచ్చు భక్త సంతతులే యా దయా
మయుని భక్త వాత్సల్యమును ప్రకటించుచుండును.

ఆ స్వామిక సాధ్యమేమున్నది.

పాతాళ మాదిగా బ్రహ్మలోకముదాక
యేలెడు వానికి నేదిలోటు

రతనాల నిలయుని సుతకేలు కొన్నట్టి
యోగజాతకున కేముండు లోటు

కలుముల జవరాలి నెలవుగా డెందము
నిచ్చువానికి సిరికేమి కొదవ
భాగ్య చిహ్నంబుల ప్రభలతో వెలిగెడు
కోటిశ్వరున కేమి కొదవ కలుగను.

సాగరోద్బుల వోలె విశ్రాంతిలేక
పొంగిపొరలుచు పాదము ముందు తిరుగు
మొల్లమున్నట్టి వాని కేముండు కొదవ
సర్వశక్తులవాని కసాధ్యమేది?

గణనాలయము దాటి కొంచెము ముందుకుఁబోతిని. అక్కడగూడ జనులు
బారులు తీరియున్నారు. టెత్తుక్యముతో నచ్చటకుఁబోయి చూచితిని. అక్కడ
స్వామివారి ప్రసాదము లడ్లు విక్రయింపఁబడుచున్నవి.

దూరము భారమెంచకయ, దుర్గిమ మార్గ విశేష కష్టముల
దూరముచేసి, తన్మోలువఁ దూర్జము వచ్చిన భక్తకోటిపై
మీఱిన ప్రేమకల్గి మది మెచ్చుచు వారి సహాధిభ్రోవఁగాఁ
గోరిక దీర్పఁగాఁ దలఁచి గొబ్బున మాసనవత్సలత్వమున్.

భాగములజేసి పరిమళం బద్ది రుచుల
నేర్పుగాఁగూర్చి జనులకు నిచ్చుచున్న

యమృత ఖండంబు లాయన నచటిలడ్లు
పిలుచుచుండును భ క్తులఁ ప్రేమమీఱు.

యాత్రీకులా ప్రసాదమును (లడ్లును) స్వామివారి మహా ప్రసాదముగా భావించి యథా శక్తి కొనుచుందురు. అక్కడి పరిస్థితినిఁ జూడఁగా లడ్లు కొననిదే తిరుమల యాత్ర పూర్తికాదేమో యనిపించును, అంతటిది యచటి లడ్లప్రభావము. భక్తులు స్వామిప్రసాదమును (లడ్లును) తాము కొనుటయేకాక తమ బంధుమిత్రుల కొఱకుఁగూడఁ గొనుచుందురు. లడ్ల వలన ప్రతివర్షము స్వామికి లక్షల యాదాయము వచ్చుచుండును.

భక్తులు వందలు వేలు రూపాయలు ఖర్చుపెట్టి స్వామియనుగ్రహ సంపాదనమునకై తిరుమల వెళ్ళుచుందురు గదా, తన ప్రసాదమును స్వీకరించనిదే స్వామియనుగ్రహింపడుగదా- అందువలన స్వామి ప్రసాదమైన లడ్లును తిరుమల వచ్చిన ప్రతిభక్తుడు తప్పక కొనుచుండును. అన్ని వస్తువులతోఁబాటు లడ్లువముల ధరఁగూడ ప్రతి సంవత్సరము పెరుగుచుండును.

కొందఱు వితండవాదులు మొరకచూపు కలివారు శ్రీ శ్రీనివాసునిట్లు విమర్శింతురు.

అంతటి భాగ్యవంతుఁడు మహా జలరాశి తరంగ సంఘ విభ్రాంతినిఁ గల్గఁజేయు ధనరాశులు కల్గినవాఁడు కూడ నశ్రాంతముఁ గొల్వఁగా విధివిరామము లేకయే తన్నుఁజేరు నా శ్రాంతుల కమ్మిలడ్లును గరంబు ధనంబుగడించు లేలకో.

ఎంతయున్నను నాశకు నంత మేది ?
ధనముపై నాశపోదె యే జనునకైన
మనుజ మాత్రున కున్న దుర్గుణము దైవ
మునకు నుండిన నెట్లగుఁ బూజ్యుడతఁడు ?

పరమాత్మ నిస్సంగుడు నిరాకారుడు నిర్గుణుడు శాశ్వతుఁడు అని కంతోక్తిగాఁ బొద్దనకున దేశించిన పరాత్పరుని దివ్యవాణిని వారు వినలేదో- విన్నను

మఱచినారో- లేక “యేనకేనా ప్యుపాయేన ప్రసిద్ధః పురుషః భవేత్” అను లొకిక సీతి వాక్యముననుసరించి పెదత్రోవ త్రొక్కనారో! ఎవరికిఁ దెలియును? అందులకే వారిని మెరకచూపుకల వారని యన్నాను. వారికి లోతుచూపుకూడ నున్నచో నీ విమర్శ వారి ముఖ విగ్రత మెట్లు క్కాఁగలదు?

లడ్డుక విక్రయములో నర్థమొకటి పరమార్థ మొకటి యున్నది. కోట్లాది భక్తులకు నుచితముగా లడ్లు పంచిపెట్టినచో భగవంతుని యదాయములో నెక్కువ భాగము లట్ల నిర్మాణమునకే పరిమితమై పోవును అప్పుడు భగవదాదాయము ద్వారా నిర్వహింపఁబడు లొకికాధ్యాత్మిక కార్యక్రమ మంతయు స్తంభించిపోవును. అంతేకాక రంగరంగ వైభవముగా జలుగు నా స్వామి పూజా పురస్కారములకే యంతరాయము కలుగును అందువలన లడ్డుల ఉచిత ప్రదానము సమచితముకాదు. ఇది యర్థము.

లోకములో నుచితముగా లభించు వస్తువునకు విలువయుండదు జలము కొన్నిచోట్ల సమృద్ధిగా లభించును- అచటివారి దృష్టిలో నీటికి విలువయే యుండదు- దానిని వారెంతగానో వృథాచేయుదురు.

కొన్నిచోట్ల జల మపురూపముగా నుండును- డబ్బుపెట్టికూడ నీటినచ్చటఁ గొనుచుందురు. అచ్చటివారు నీటి బిందువునై నను వృథా చేయక అమృతమును వలెఁజాల భక్తిశ్రద్ధలతో వాడుకొను చుందురు- కనుక లడ్ల వినియోగము సక్రమ ముగా జలుపుటకు, వాని విలువ తగ్గకుండ నుండుటకు, వానికి విలువ నిర్ణయించుట యావశ్యకము- ఇది పరమార్థము.

కొందఱు పమత్కారు లీ లడ్ల విక్రయము నిట్లు చమత్కరించుచున్నారు
కొలువ వచ్చిన వారికి, విలువఁగొనక
యీ యందగినట్టి లడ్లనే. యాట్లు స్వామి
అమ్మచున్నాఁడు దయగల అయ్యయ్యయ్య
అష్టబాధలు తప్పునే గొప్పకై న.

శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి ప్రసాదములలోఁ బ్రథమ స్థానీయము లడ్లు గదా! ద్వితీయము స్పటికగుడ శకలములు (పటిక బెల్లము ముక్కలు) కొన్ని కిలోల

పటికబెల్లము అచ్చులను శ్రీ స్వామివారికి నివేదనముచేసి యా నైవేద్యమును శకల శకలములనుగాఁజేసి పొట్లములలోఁబోసి మూతి బిగించి భక్తులకు నమ్ముచుందురు. అతి దవళములై నాతికరినములై న యాస్పటికగుడ శకలములు.

వేసగియందుఁ దాపమున వేఁగిన జీవుల యార్చిఁబాపఁగా,
గాసిలు భూతధాత్రి యెద గాయము మాన్పు, రసార్ద్రముఁర్చియై
భాసిలి, నింగియందు జలబంధుర వారి ధరమ్ము కుప్పఁగాఁ
బోసిన నీటిగడ్డలను బోలును స్వామి దయాపిన్ద్రముల్.

ప్రథమ ప్రసాదము కతి పయదివన పరిమళము- సుందరము- అటుపైన నుపయోగ్యము కాదు- రెండవ ప్రసాదము కాశీగంగవలె నెంతకాలమైన నుండ దగినది. కావునఁ బటికబెల్లము ముక్కలను గొంత యెక్కువగాఁ దెచ్చుకొన్నచోఁ బ్రతిదినమొక శకలమును గన్నులకద్దుకొని శ్రీ స్వామి ప్రసాదముగా స్వీకరింప వచ్చును- శ్రీ స్వామివారికిఁ బటికబెల్లము ప్రియమైనది- దీనినే కండ చక్కెర అనిగూడ నందురు.

నామనిర్వచనము :

శ్రీ స్వామివారికి నహస్రనామములున్నవి- వానిలో “శ్రీ వేంకటేశ్వర” యను నామము సర్వ జగత్ప్రసిద్ధమైనది.

‘వేం’ అనునది పాపార్థమునందు నిపతింపఁబడిన యవ్యయము- వేం= పాపం, కటతి=దహతీతిః వేంకటః- అనగాఁబాపములను బోగొట్టునదని యర్థము- వేంబళ్ళాసౌ అచలశ్చ వేంకటాచలః. అనగాఁబాపమును బోగొట్టునట్టి కొండయని భావార్థము- ఇదే బ్రహ్మాండ పురాణములో-

శ్లో॥ సర్వపాపాని వేంప్రాహుః- కటస్తద్దాహ ఉచ్యతే
సర్వ పాప సహో యస్మాత్ వేంకటాచల ఇత్యభిహత్

అని యున్నది- వెంకటాచలస్య ఈశ్వరః- వేంకటాచలేశ్వరః- అనగా వేంకటాచలమునకుఁ బ్రభువని భావము-

“నా మైకదేశే నామగ్రహణమ్” అను నొకన్యాయమున్నది- అనగాఁ జేరులోఁ గొంతభాగము గ్రహించినను చేరు మొత్తము గ్రహించినట్లే యని

యాన్యాయమునకు భావము- ఆన్యాయము ప్రకారమే బీమసేనుడు బీముడుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు అట్లే వేంకటాచలము- వెంకటమని వ్యవహరింపఁబడును. వెంకటమనగాఁ బైన్యాయముచే వేంకటాద్రి యనియే యర్థము వేంకటస్య = (వేంకటాచలస్య) ఈశ్వరః (ప్రభుః) వేంకటేశ్వరః అని యగును- అనగా వేంకటాచలేశ్వరుడని యే భావము లేక వేంకటేశ్వరౌ ఈశ్వరశ్చై వేంకటేశ్వరః అనియు చెప్పవచ్చును, అనగా భావములను బోగొట్టు వాడైన ప్రభువని యర్థము-

ఒకనికే రెండు మూఁడగుచు నుండును బేరులు, సూక్ష్మమందుఁ దా నొకఁడతి సూక్ష్ముడై మఱియు నొక్కఁడై స్థూలములందు స్థూలుడై ప్రకటిత దివ్య భావుఁడయి పర్వ సమస్త జగంబులందుఁ బ్రేషకుఁడును బ్రేష్మ్యుడైన పురుషాధికు నామ విభూతి సాంతమే ?

వేంకటాద్రియందలి తీర్థములు

వేంకటాద్రియందనేక తీర్థములున్నవి- తీర్థపాదుని సమీపములో తీర్థములుండుట సమంజసమేకదా,

“తరంతి అనేన పాపానీతి- తీర్థం-” అని తీర్థ శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి- అనగా భావములను బోగొట్టునది యని యర్థము- ఏ జలము తనను సేవించిన వారి పాపములను బోగొట్టకలదో ఆ జలమునకే తీర్థ నామధేయ మన్నర్థ మగును- జల సామాన్యమునకుఁ దీర్థనామ ముచితముకాదు-

మహర్షులు సేవించుటచేతను మహర్షి సేవ్యుడైన భగవంతుని సాన్నిధ్యముచేతను తీర్థములకలువంటి శక్తి కలుగుచున్నది- అందువలననే లోకము, పవిత్ర నద్యాది జలమును- భగవదభిషేక జలములను భగవంతుని సన్నిధిలో నుండు జలాశయములను మాత్రమే తీర్థపద వాచ్యములు చేయుచున్నది.

అయితే లోకములోఁ దీర్థపద మన్యార్థములందుఁగూడఁ బ్రయోగింపఁపడుచున్నది- ఉదా॥ “అమ్మా ! కొంచెము తీర్థమిస్తావా” దాహమగుచున్నది. ఇచటి తీర్థ శబ్దమునకుఁ దాహమును బోగొట్టునది యని యర్థము- అప్పుడు తీర్థ పదమునకు “తరంతి అనేనపాపాం” అని వ్యుత్పత్తి చెప్పుకొనవలెను.

భాత్వర్థము నాధారముగాఁ జేసుకొని వక్త కర్తార్థముల నైచ్చికముగఁ జెప్పుకొనవచ్చును- యథా- తరంతి అనేక పాపాని- తరంత అనేనపిపాసాం- ఈ పద్ధతి ప్రకారము- తీర్థపదమును నదీపరముగాఁ జెప్పనప్పుడు- ఆ పదమునకు “తరంతి అనేన అనారోగ్యం” అనియు వ్యుత్పత్తి చెప్పవచ్చును- అనగా వ్యాధులను బోగొట్టి ఆరోగ్యమును జేకూర్చునది యని యర్థము- ఓషధి ప్రచుర ప్రదేశ ప్రయాతములైన నదులు తనయందున్న మూలికా ప్రభావముచేత స్నాతల యనారోగ్యములను దూరము చేయుట జగత్ప్రసిద్ధమేగదా-

తీర్థములు కొన్ని ప్రవారూపములు- కొన్ని జలాశయ రూపములు- కొన్ని కూపరూపములు. జలాశయరూప తీర్థములకుఁ కూపరూప తీర్థములకు (తిరుపతి) బాపావనోదనశక్తి తత్సన్నిధిలోనున్న భగవంతుని ప్రభావముచేతనే కలుగుచున్నది- సామీప్య సంబంధ మాత్రము చేతనే ప్రకృతికి సృష్టి స్థితి లయములను జేయు శక్తి నిచ్చు భగవంతుఁడు తన సన్నిధిలో నున్న తీర్థములకు దురితనివారణ శక్తి నిచ్చుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది- అందువలన వేంకటాద్రియందున్న తీర్థము లన్నియు శ్రీశ్రీ వేంకటేశ్వరాను గ్రహాలబ్ధ పాపపరిహార శక్తి కలపై ప్రసిద్ధి చెందినవి.

వేంకటాద్రి యందలి తీర్థములను- యథాకాలము యథాశక్తిఁగొన్నింటిని మాత్రము సేవింపఁ గల్గితిని- కొన్నింటి మహిమానుభూతులను బెద్దల ద్వారా తెలిసికొంటిని- ఆ తీర్థములు కొన్ని స్నానమాత్రముచేతనే శారీరక మానసిక మల విమోచకములు- వేంకటాద్రి, వేంకటేశ్వర నిలయమగుటచేతనేగాక యనేక పుణ్యతీర్థ నిలయమగుటచేతను గూడ మహా క్షేత్ర ప్రఖ్యాతినందినది. తీర్థ సేవనము చేయలేకపోయినను వానిని స్మరించినను బాపహరణమగునని పురాణములు చెప్పుచున్నవిగదా- అందువలన శ్రీ వేంకటాద్రి తీర్థచరిత్రల నతి సంగ్రహముగ నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నామ.

స్వామి పుష్కరిణి :

ఇది సాక్షాత్తు వై కుంతమందలి విరజానదీ సరూపము సద్భక్షముకాదు- వైకుంతపతి ఏరాహమూర్తియై వేంకటాద్రికి వేంచేయునపుడు స్వామి యాజ్ఞచేత వై నతేయుఁడు విరజానదిని వైకుంతమునుండి తరలించి శేషశైలమందుంచి నాడని

వరాహ పురాణ ప్రవచనము. ఇది శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామికిఁ గ్రీడా సరస్సుగాఁ బ్రఖ్యాతి నందినది. దీనిని గుఱించి వరాహ పురాణములోఁ

శ్లో॥ స్వామిపుష్కరిణీ స్నానం, సద్గురోః పాదసేవనమ్
ఏకాదశీ వ్రతంబాపి త్రయమత్యంత దుర్లభమ్.

అని ప్రశంసించఁబడి యున్నది. ఇది సర్వతీర్థములలోఁ బ్రముఖము దీనిలో మే మఘమర్చన స్నానముచేసి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామికి సతీర్థ్య సంబంధ బంధువులమైతిమి.

కపిల తీర్థము :

కపిల మహర్షి చేత నిది ప్రభావితము చేయఁబడినది. అందువలన దాని కాపేరు వచ్చినది. ఇది దిగువ తిరుపతిలోఁ గొండక్రిందనున్నది. పై తిరుపతికిఁ బోవువారు దానిలో నవశ్యము స్నానముచేసి పోవుదురు. ఇది ముక్తికి సోపాన మని చెప్పుదురు.

గో గ ర్భ ము :

ఇది దేవాలయమునకు సమీపములో నున్నది. ఇది ప్రవహించుచున్న చిన్న కాలువ వలెనుండును. ఈ కాలువ చూచుటకు గో గర్భము వలె నుండటచే నా నామము వచ్చినది. ఇచ్చట స్నానముచేయు పద్ధతి విచిత్రముగా నుండును. దిగుటకచ్చట రేపుండడు. స్నానముచేయు వా రందులో చూకవలయును. చూకు టకు భయపడువారిని నచట స్థానికులు బ్రోయుదురు. వెంటనే వారిలో నొకడు నీటిలో పడినవానికిఁజేయూత నిచ్చి పైకి లాగును. ప్రమాదమేమియు నుండదు. దీనికి భావము. నీటిలోఁ బడుట యనఁగాఁ బాపపంకిలమైన దేహమును వదలుట. పైకి వచ్చుట యనఁగా. పాపవిముక్తుడై పునర్జన్మ నందుట. అనగా గో గర్భ స్నానము వలన మానవుడు పాపవిముక్తుడగునని భావము.

ఈ గో గర్భము దగ్గఱ నొకతాయ యున్నది. దానిని “క్షేత్రపాలక గుండు” అని యందురు. అది చాల మహిమగలదట. ఎవరికైనను వివాదములు వచ్చినపుడు. వారీ తాయి దగ్గఱకు వచ్చి యథార్థము నంగీకరించి పరిష్కారము లను జేసికొనెడివారట. అచ్చట నబద్ధమాడిన మరణము సంభవించునను భయ ముండెడిదట బహుశా ఆ క్షేత్రపాలు. డీ తాయమీద కూర్చుండి తీర్పులు చెప్పెడి వాడేమో. గ్రామములలో రచ్చబండపై నుపవిష్టుడై యూరిపెద్ద తీర్పులు చెప్పుట మనదేశములోఁ బరిపాటయే కదా !

పా ప నా శ న ము :

ఇది యాలయమునకు నుత్తరముగా నుమారు మూడుమైళ్ళ దూరములో నున్నది. ఇదియొక జలపాతము. ఇచ్చట ప్రకృతి సహజ రమణీయము. ఆ జలపాతములో నొక శబ్దము వినిపించుచుండును. అది ప్రణవనాదమట. ఇచ్చటి నుండియే తిరుమలకు నీరు సరఫరా చేయబడుచుండును.

సుమతి యను విప్రబాహుడు బ్రహ్మరాక్షసివేత బాధింపబడుచు వచ్చి ఆ జలధారలలో స్నానము చేసినాడట. ఆ తీర్థ మహిమచేత నాతిని పాపము నశింప బ్రహ్మరాక్షసు వదలిపోయినాడట. అందువలన నా తీర్థమునకుఁ “బాపవిनाశన” మని పేరు వచ్చినదట.

పాపనాశనమునకుఁబోవు మెట్లమార్గ యెగుడు దిగుడుగా నుండును. ఆ మార్గములో నేమాత్ర మథోగతి తప్పినను సిద్ధించునది యధోగతియే. ఆ తీర్థము.

లోకములన్ని నిల్పఁదనలోఁగల జీవనశక్తినిచ్చి, సర్వాకృతిఁ బ్రోచు సప్తగిరి వాసుని హజ్యములోని వారికిన్, దూకొని జీవనమ్ము, సతతోత్సుకమై యొడఁగూర్చునట్టి, యప్రాకృత శక్తి, వాపగణ భంజన, మాశ్రితరం జకమ్మగున్.

జీవనమిచ్చెడు వానికి

జీవనమిచ్చుట యటన్నఁ జిత్రమె జగతిన్

(శ్రీ)వారి భక్తులకు నది

వేవిధముల జీవనముల విడువకయిచ్చున్.

భక్త భగవంతులకు భేదములేదుగదా! అందువలనఁ బాపవిनाశనము భగవంతునకే జీవదానము చేసినదైనది.

పాపవిनाశన జలపాత మించు మించుగ కుర్తాజ జలపాతమును బోలి యుండును. కాని వాని కొక భేదమున్నది. కుర్తాజ జలపాతము.

నాకము నుండి జాఱుచు, జ నౌఘము పాపము నాహరింప నస్తోక జలప్రవాహములఁ దూర్ణముఁగా దిగుచున్న గంగగా

మాకను దోయికిన్ నిరుప మానశిలోచ్చయ శృంగ భంగయై
తాఁతెను విస్మయం బొదవ, దర్పజలస్వన తాడితాశయై.

పాపవినాశ తీర్థ యొక పట్టునఁగన్నడ దెక్కఁడుండియో
యేవుగవచ్చి వచ్చి కుధరేంద్రుని మూపులనుండి జాతీ సం
దీపిత వేగమాచు ధరణిన్ బడిపాటునుఁ. గానఁబట్టదే
కోపున నుండి యొర్పుర మకుతితమై ప్రవహించుచుండెనో.

అఘమునందునఁ బడకుండ నచటి జనుల

కూఁతగా ధర్మనీతుల నుంచినట్లు
జాతీ పడకుండఁ బై నుండి స్నాతకులకు
గొల్లుసులన్ ప్రేలఁదీసి రా కొండదండ.

కేశములందుఁ పాపములు కీర్ణములై నివసించియుండు నా
రాశిని క్షోభపెట్ట బెదరంది చనున్ వృజినాఘమంత యం
చా శిఖరాగ్రమున్ విడిచి యంబర వాహిని నారకేశ సం
వేశము క్షోభపెట్టుఁ దన బెందరఁగల్ వడిదూఁకి యార్వఁగన్.

సబ్బులక్కఱలేకయే సలిలధారఁ

దోఁగియున్న శరీరము తొలఁగ ముఱికి

“భ్రమను బాయుట శుద్ధమై పరిధవిల్లు
ప్రమ విభాతిగ” శోభిల్లు విమలకాంతి.

అటనుండి మేము ఆకాశగంగ కభిముఖులమైతిమి.

అ కా శ గ ం గ :

పాపవినాశము నుండి యాకాశగంగకుఁబోవు నపుడు పాతాళమునుండి
స్వర్గమున కెగఁ బ్రాకుచున్నట్లున్నది.

ఆకాశగంగ నామము

నాకేశఘనీ పరమ్మునై పెంపొందెన్

పోకక యేదృష్టులకిది

చూచుట ధర, నట్టి సన్నతో నది వెలసెన్.

పాపనాశనమునుండి యాకాశ గంగకుఁబోవుచు ఆ నదిని నిలువెల్లఁబొంగు పెనువెల్లువగా నూహించుకొంటిని కాని యా భావము గంగను జూడగానే తాఱు మాటయినది.

రూపము లేదు లేవు బెదరున్ గలిగించు తరంగ సంఘముల్
కాపురగ గట్లు లేవు వెదుకన్ గనుపట్టుదు వచ్చుత్రోవ యే
దాపున పుట్టువందె నెట దైర్ఘ్యమునందెనొ యించుకంతయున్
దోచెదె ? యెంత మేధకు ననూహ్యము లీ ప్రకృతి ప్రచారముల్.

కానరగ రాని సాధననికాయము నుండి హఠాత్తుగా ను సు
దానితమైన పూర్ణ సుకృతంబన, మూర్ఖుని మోమునుండి యెం
తో నయవిద్య యొక్కపరి దూకిన యట్లుగ కొండ గుండెలో
లీనమునై వసించు నది లేచి మహోద్ధతి పొంగినట్లుగన్.

కానబడుచుండు నచట నాకాశగంగ
కొండమోమున నిలిపిన గొట్టమనెడు
దారివెంబడి భూమికి జాటునపుడు
నదుల పుట్టువు తెలియగ నరులవశమే.

గజతుండ పరిమాణముగా వెలువడు జలధార ముందున్న పల్లములో
నొకేమాటు ముగ్గురు స్నానము చేయవచ్చును అందువలన.

ఒక్కడు తలవంచె నుదకము క్రిందుగా
నొక్కడు వానిపై నుంచే శీరము
వానిమీద నొకండు వంచగా దేహ మిం
కొకడు వానికిఁగ్రింద నుంచుదలను
స్నానార్థ మిద్దఱు జగడ మాడుచు నుండ
మూడవ వా డందుఁ బూర్ణఫలము

గట్టివా యొక్కతె గదుముచు మగవారిఁ

దన్మధ్య మందునఁ దానమాడె

చొరవతోఁ బురుషుఁడు బొరఁబడి వచ్చిన

ధృష్టుఁడంచును వానిఁ దిట్టునొకతె.

క్రింద గొట్టముఁజేరఁ గేంద్రీకరించి

యున్న వారలఁ గొందఱే యులుకులెత్తి

సగము స్నానము చేసి యచ్చటను బాసి

పోవుచుండిరి జనత యూపులకు బెదరి.

ఆకాశగంగాజల మతిమధురము. అది యాకాశగంగకదా ! దానిలో
మాధుర్యమునకేమి కొఱత యుండును. స్వామివారి యర్చనకై యర్చకులు
ప్రతి బ్రహ్మ మహార్తమున నిచ్చటనుండియే వెండి బిందెలలో జలము నంచె
లంచెలుగా దీసికొనిపోయి దానితో స్వామిని స్నానముచేయింతురు.

మలములనెల్ల గెంటి పులుమాసిన ముత్యములట్లు భక్తులన్

గలకలలాడఁజేసెడు ఖగాధిపవాహన దేహమెల్ల ని

ర్మలముగఁజేయు ద్యోనది, జలంబుల నెంతటి శక్తి యున్నదో !

నలువ పురఁద్రి యా భుజగనాయకుఁడైన వచింపనేర్తురే ?

భగవంతుఁడాకాశ సదృశుఁడుగాదా. అందువలననే ఆ యాకాశగంగోదక
మాయన కంత యిష్టమైనది. ఆ తీర్థ సమీపమందే అంజనాదేవి పనతస్సు చేసి
యాంజనేయునిఁ బ్రతునిగాఁబొందినదఁట.

ఆకాశగంగా ప్రాంత మతి మనోహరము. మధురాతి మధురమైన ఆ జల
సేవన ప్రభావముచేత నచటి ప్రకృతికాంత పంచభూతములనే పరవశింపఁజేయు
నట్లుండును “అచటి యా సుందరప్రకృతికాంత సుకుమార శరీరముపై నొక
మాతే యేడు వారముల సొమ్ములు సొబగులీనుచుండును.

ఆకాశగంగా దర్శనానంతరము మేము తదితర తీర్థముల మహిమలఁదెలిసి
కొంటిమి.

మాన్యములు కళంకవంక ప్రజ్ఞలకములు నైన మహా తీర్థములు శేషాద్రి
యందు తత్పరింరములందు ననేకములున్నవి.

శేషాద్రిపై న విశేషపాపఘ్నమై
 శక్ర తీర్థంబుండె సారజలము,
 జారత్వ దోష నిర్దారణంబున కింద్రుఁ
 డందులో ముగ్ధి కృతాఘ్నేడయ్యె,
 వరుణ కుమార విష్వక్సేను చేరున
 నాపై న నొకతీర్థ మవతరించె,
 పరమ తపస్వియై వరుణాత్మజుండట
 సాయుజ్యమును బొందె సద్గుణుండు,
 విష్ణుపంచాయథ విమల తీర్థములైదు
 కలవు దానికి పై న కల నెలవున,
 అగ్ని తీర్థం జొక్క లూప్రక్క నుండెను
 పాపాటవికి దావవహ్ని యగుచు,
 బ్రహ్మ తీర్థంబను భవ్య తీర్థంబుండె
 నాపై నఁ గొండ్లపై నమలవారి,
 బ్రహ్మకుండగల్గిన బ్రహ్మహత్యాపాప
 మంతరించెను దానియందు మున్న,
 సప్త తీర్థముల్ సప్తనగోపరి
 విలసిల్లుచుండు నిర్వేదరివులు
 పాండవుల్ నీరాడి ఫలితమ్ము నొందిన
 తీర్థము పాండవ తీర్థమయ్యె,
 ఫల్గునీతీర్థ జాబాలితీర్థము లుండె
 జనజన్మ సాఫల్య సాధనములు,
 పాపనాశమునకుఁ బై న నుత్తరమందు
 కలదు నిర్మలమను జలనిలయము,
 సనక సనందన ఘనతీర్థరాజముల్
 సరసనే యుండె రసాయనములు,

ఈ మేఘపుష్ప మందించు ముగ్ధినవారి

కధిక యశావనము రోగములఁబాపి,

తేంబురు తీర్థంబు దుర్యోగముల మాన్పు,

దేవతీర్థంబిచ్చు దేవపదము,

పద్మకు నిలయమై పద్మ సరోవర

మాపైన నున్నది యఘవినాశి

రమ్యమైన “కుమారదార” యను తీర్థ

మవల నుండు ననేక దోషాపహమ్ము

వేంకటాద్రియు నొప్పారు వేయి తీర్థ

నేత్రములతోడ సురగణనేతయట్లు.

ఇవి యిప్పటికిఁ దెలిసిన తీర్థములు. వేంకటాద్రియందిప్పటికివి దెలియని తీర్థము లెన్నోయన్నవని పెద్దలనుచున్నారు.

శ్రీ వేంకటాద్రి నామాంతరములు

కలియగ దైవమైన శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామికి నిలయము వేంకటాద్రి ఈ గిరికి ననేక నామములు పురాణములలోఁ గన్పడుచున్నవి. ఆ నామములు కలిగిన విధముకూడఁ బురాణములలో నున్నది. ఆ విషయము విక్కడ పల్లవాగ్ర భక్షణ న్యాయముగఁ బరిచయము చేయుదును.

వైకుంఠ మందలి పద్మనాభుని కొండ

నామ భేదంబుల నందె భువిని

చింతితార్థద హూటఁ జింతామణి గిరింద్ర,

మది జ్ఞానమిచ్చి జ్ఞానాద్రియయ్యె,

సర్వ తీర్థం బుంట సర్వ తీర్థాద్రిగఁ,

బుష్కరాద్రిగఁ బేరుపొందె వివిధ

పుష్కరిణీ స్థానముగనుండి, కనకాద్రి

యయ్యె సౌవర్ణ వర్ణాంశువగుట,

నారాయణాద్రియా నారాయణునకును

నెలవే నకతన నా శిలలరాశి,

వైకుంఠమందలి పర్వతంబై యుంటఁ

బరఁగె వైకుంఠాద్రి బిరుదమంది,

నారసింహుఁడు మెట్టినట్టి శైలంబౌట

సింహచలంబని చెలఁగఁబేర

అంజనా తపమున కాశ్రయంబౌటచే

నంజనాద్రిగ భ్యాతినందె నదియు,

ఆది వరాహున కాశ్రయ భూమియై

కీర్తిబొందె వరాహ గిరియటంచు,

విష్ణుభక్తుండైన వృషభైశ్య నాఖ్యచే

చెలసె వేంకటగిరి వృషభగిరిగ,

“నీల”వానరునకు నెలవొచ్చుఁబేరందె

నీలాద్రియనఁగ నా శైలరాజు,

శయ్యయా శేషాహి సారభూతంబయి

శేషాద్రినామ విశిష్టమయ్యె.

గరుడుండు తెచ్చుట గరుఁడాచలంబన్న

చిహ్నముఁదాల్చె, నా శ్రీశునెలవు.

బహుశ నాముఁడు నౌ పరబ్రహ్మ - యట్టి

శేషి నిత్య నివాసమై చెలఁగుకతన

వేంకటాద్రియు బహునామ విలసితమ్ము

వేద వేద్యుని లీలలు వేవిధములు.

వేంకటాద్రి కనేక నామములున్నను వానిలోఁ గొన్ని కొన్ని యుగము లలోఁ జాలప్రసిద్ధి జేందినవి- ఆ విషయము నీ శ్లోకము స్పష్టము చేయుచున్నది.

శ్లో॥ కృతే వృషాద్రిం వక్ష్యంతి- శ్రేతాయా మంజనాచలమ్
ద్వాపరే శేష శైలంతు కతా శ్రీ వేంకటాచలమ్
నామాని యుగభేదేన శైలస్వాస్య భవంతిహి.

ఈ పర్వత మాయా యుగములలో నా నామములు వహించుటకాధార కథలు పురాణాంధ్రములు.

తిరుమల యందమైన యొక శాఖ నగరము- వైశాల్యమునకుఁజిన్న దైనను జనరంజక వస్తుసముదాయము కలిగి చక్కగాఁ దీర్చి దిద్దఁబడుటచేత సర్వ మనోజ్ఞమై యొప్పారుచుండును- అది వైకుంఠధామని నిలయము గదా- దాని వైభవము వజ్రనాతీతము- అక్కడ.

యాత్రకు ముఖ్య వస్తువులు హాళినిఁగూర్చెడు మేలి వస్తువుల్ నేత్ర యుగంబుఁదన్ను సరణిన్ సమకూరిన గేహవస్తువుల్ పాత్రలు పూసలున్ భవుని భక్తి నిదానములౌ శివాక్షులున్ జిత్రములై కనంబడును శేషగిరీశుని యింటిముంగిటన్.

వైష్ణవ సంప్రదాయములోఁ బుణ్యక్షేత్రములను దివ్యదేశములందురు- ఆ దివ్య దేశములు 108 గా నిర్ణయింపఁబడినవి- వానిలోఁ దిరుమల ప్రథమ దివ్యదేశము.

తిరుమలలో సంవత్సరము పొడవునా యేవో యుత్సవములు జలుగు చుండును- వానిలో బ్రహ్మాత్సవములు నవరాత్రి దినములలో మహా వైభవముగా జలుగును- తిరుమలలోఁ దెప్పయుత్సవము కనులకు విందై భవరోగమునకు మందై మిగుల పనందై యుండును

ఆ ప్రాంతమందే శ్రీ స్వామివారికొక యువపనము నిర్మింపఁబడినది- అదియొక పుష్పపనము కూడా- దాని సౌభాగ్యమును సౌందర్యమును దెలియఁ జేయు పే రా పూలలోఁటకు మఱియొకటి యున్నది- అది గులాబి తోఁట- స్వామివారి యర్చనాదికమునకై యాతోఁట పుష్పములే తీసికొని పోవఁబడు చుండును- ఆయువపనములో కాలము నియమము లేక వనంతుఁడు సర్వదా నివసించుచుండును, రామణీయకమునకు నిలయమైన ఆ గులాబితోఁట.

ఇంద్రుని సందనంబును ధనేంద్రుని చైత్రరథంబుఁ జెల్వమం
దుం ద్రవఁజెంది వీఁగ వసుధోపరి నున్న సమస్త పుష్ప వా
టీంద్రమునై యనేక నయనేంద్రియ తర్పకమై సమీహితాఽ
తంద్ర ఫలప్రదాయియంగా ధన్యమగున్ హరికిన్ బ్రయంబునై.

శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రభువు వెన్నవంటి మనస్సు కలవాఁడు. గత జన్మలో
నా భక్త బంధువు తిన్నది స్వచ్ఛమైన యావుపాల వెన్నయే కదా అందువలననే
భక్తుల బాధలను జూచినను- వారి యార్తనాదములు విన్నను నాస్వామి మనస్సు-
ఇట్టే కఱగి పోతుంది. ఆ స్వామి భక్త వాత్సల్యమును దెలుపుటకు వేఱుగ
సాక్ష్యములక్కఱలేదు. నేల యీని నట్లుగ ప్రతిదినము స్వామినికి మ్రొక్కులు
చెల్లించుకొనుటకై కొండకు వచ్చు వేలాది భక్తులే ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము.

మేము సుమనోభిరామమైన యా యువవనమును సానందముగ వీక్షిం
చితిమి. ఇంకను- ఆ నగాగ్రముపై నగహృదయముపై నగ పాదముపై గల
పెక్కు విశేషముల దర్శించి జన్మ సార్థకమైనట్లు భావించితిమి.

శ్రీస్వామివారి యాలయ ప్రాకార నిర్మాణము

శ్రీ స్వామివారి యాలయ ప్రాకార నిర్మాణము మహాశ్చర్యము. అత్యద్భు
తము. భగవద్గ్రూప లేని వారి కసాధ్యము.

తొండమానుఁడు. ఆకాశరాజు పోదరుఁడు. విష్ణుభక్తుఁడు. ఆకాశరాజు
మరణానంతరము శ్రీనివాసుని దర్శించి భజించి సేవింప సాగినాఁడు. కొంత
కాలము గడిచినది.

ఒకనాఁడు తొండమానుఁడు వేంకటేశ్వరస్వామికి నమస్కరించి
“మహాత్మా! నాకు మీకైంకర్యము చేయవలయునని ప్రభుతాభిలాష యున్నది.
అందువలన నా జన్మను దరింపఁజేయునది. నాకుఁజిర కీర్తిని సంపాదింపఁగలది.
స్వామివారి సేవా రూపమున నుండునది యైన యొక సత్కార్యము నాదేశించండి.
ఆ సత్కార్యమును భక్తి ప్రపత్తులతోఁ బూర్తిచేయుదును.” అని విన్నవించు
కొనెను.

దేవతా చక్రవర్తి తొండమానుని విన్నపమాలకించి తనకొక విమాన రాజమును (గోపురముతోఁ గూడిన యాలయము) నిర్మింపుమని యానతిచ్చెను- భక్తుడైన తొండమానుడు దాని కంగీకరించినాడు.

తొండమానుడు కష్టపడి యాలయమును త్వరగాఁబూర్తి చేయవలయునని డబ్బుకు వెనుకాడక వందలమంది శిల్పిలను నియోగించి కార్యమును వేయి కళ్లతో సాగించినాడు- దాని ఫలితముగా.

పూర్వాభిముఖముగాఁ బురుషోత్తమాలయ

మచట నేర్పడె తొండమాను కృషిని

గోపుర ద్వయముతోఁ గొమరారు గుడియొప్పు

శిఖరద్వయముతోడి శిఖరి వోలె

మూడు సాలము లిరుమూడులు నొకటియుఁ

గలిగిన కక్ష్యలు క్రాలుచుండ

శ్రీవారి యున్నత భావరూపంబుగాఁ

దనరు చుండగ ధ్వజస్తంభమొకటి.

మండపంబులు గోశాల మనుజశాల

భూష కర్పూర శాలలు పుష్పశాల

కలిగి యిత్తడి స్వర్ణ శృంగార కాంతి

నిలయమై యొప్పు శ్రీపతి నిలయమచట.

ఆ విధముగా స్వామికి నాలయ గోపురదులు నిర్మింపఁబడినవీ- మానవుఁ డెంత ప్రయత్నించినను దై వమనుకూలముగా లేనిదే యా ప్రయత్నము సంపూర్ణ ఫలప్రదము కానేరదు- భక్తుడైన తొండమానుని కృషికి దై వమనుకూలించుట చేత నా నిర్మాణ కార్యక్రమము నిరంతరము నిరంతరాయముగా సాగి త్వరలోఁ బూర్తియైనది.

ఆ భక్త బంధువైన శ్రీనివాసుడు తొండమానుడు గట్టించిన జంగరు దేవాలయములో వేంచేస నివసించుచుఁ గనియుగ ముఖ్య దైవతముగా విరాజిల్లు చున్నాడు.

శ్రీ స్వామి కరుణా సింధువే- భక్తవత్సలాడే- అయినను- స్వార్థము గర్వము కల భక్తులను బాలింపఁడు. ఆ దేవ దేవునకుఁగావలసినది సహజమైన స్వార్థరహితమైన నిశ్చలభక్తి- ఆదేవునకు వీఁడు కూటికి లేనివాఁడు వాఁడు కోటికె త్తినవాఁడు- అను భేదభావమావంతయైన నుండదు- ఆగడుసరి స్వామి.

సరస నూతన సుమముల సరసఁబోక
కోరుకొనుచుండు సీరస కుసుమములను
స్వామి భక్షపరీక్షలో చతురతముఁడు
గుణము ముఖ్యము స్వామికిఁ గోల్లుగాదు.

వైకుంఠ వాసుఁడెందఱో భక్తులను కరమిచ్చి కాపాడినాఁడు- డ్రువ ప్రహ్లాద గజేంద్రాదు లెందఱో యా జగజ్జనకుని కరుణాసారములో నోలలాడి తరించినవారున్నారు- అవి యన్నియు స్వామివారి పూర్వ గాథలు- శ్రీ తిరుమల వేంకటేశ్వరుని దయకుఁగూడ పాత్రులెందఱో యున్నారు. వారిలో నొక యుత్తమ భక్తుని కథ నిందు దహరింతును.

భీమ భక్తుని కథ

తొండమాను మహారాజు శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామికి నాలయ ప్రాకారాదు లను గట్టించి యందు స్వామిని ప్రతిష్ఠించి యున్నాఁడు గదా- అంతకుముందుఁ దొండమాను నహజ భక్తుడే- తాను నిర్మించిన యాలయ ప్రాకారములను జూడగా జూడఁగా నాతనికి నహంకార ముదయించినిది- ఇతరు లెవ్వరు చేయలేని యా మహా నిర్మాణమును దానొక్కడే చేయగలిగితినినియు- తానే మహా భక్తుఁడననియు వేంకటేశ్వర స్వామి భక్తులలోఁ దానే ప్రథమ గణ్యుఁడననియుఁ గర్వము రాజులోఁబుట్టి పెరిగినది- అంతేగాని శ్రీనివాసుని యనుగ్రహమే యాలయాది నిర్మాణములోఁ దనకుఁదోడు పడినదను భావమేమాత్ర మాయజ్ఞానికిఁ గలుఁగ లేదు.

తొండమానున కహంభావము తీగలు వేసినది. తనంత మహా భక్తుఁడు సామాన్యునివలెఁ బ్రతిదినము వేంకటేశ్వరస్వామి గుడికిఁ బోవుట యేమి- తన భక్తికి మెచ్చి యా దేవుడే కొండదిగి తన యింటికి రావలెను- అందులకుఁగాను వేంకటపతినిఁ దన గృహపతినిగాఁ జేయవలయు ననుకొన్నాడా మహిపతి.

తొండమాను- ఆ విషయము నంగిరస మహర్షికి విన్నవించి యందులకు మార్గముఁ జూపుడని ప్రార్థించినాడు.

అంగిరస మహర్షి యా రాజు విజ్ఞాపనమును మన్నించి యిట్లన్నాడు. “ఓ భూపతీ! శ్రీనివాసునకుఁ దులసీదళములన్న ప్రీతిమెండు తులసి యనగా రూపాంతరముతో నున్న యాతని యర్థాంగి లక్ష్మియే కదా- అందువలన నీవు ప్రత్యహము తులసీదళములతో నా వనమాలి నర్చింపుము- ఆ తోమాలి నీ పూజల కత్యంత ప్రీతుఁడై నీ యభీష్టమును దప్పక నెరవేర్పఁగలఁడు-

తొండమానుఁడు తులసీదళములతో దేవతార్చన ప్రారంభించినాడు మామూలాకులవలె నున్న యా తులసీదళములను జూడగానే “నా యంతటి మహారాజు కేవల మాకులతోఁ బూజించుటయేమి? ఈ యాకులతోఁబూజ దరిద్రులు చేయుదురుఁ గాని నేనుఁగాదనుకొని- ఆకులతో బూజించుట తన గౌరవమునకు భంగమని బంగారు దళములతోఁ బూజించిన భగవంతుఁడు తన కోర్కెను మన్నించి తన యిలువేల్పుగా త్వరలో రాఁగలఁడని భావించాడు- కాని భగవంతు నాకర్పించేది సాత్వికమైన భక్తియేగాని తామసమైన యహంభావము- ధనము- ఆడంబరములు కావని యాతఁడు గ్రహింపలేదు- ఆ యుద్దేశముతో.

పదియు నార్చనై పలిసిడి శోభల చెలంగు

మేలి తులసీదళంబుల వేలవేలు

తానె చేయించి వానితోఁ దిరుమ లేశు

నర్చనముఁజేయు నాతఁ డహంకృతిమెయి,

రోజులు మాసముల్ జనె. సురోత్తమ డర్శన సూచనై న నా
రాజుకుఁ గల్గలేదు- అది దురాశగఁ దోచెను దొండమానుకున్
రాజెను దానకోప మసురాంతకుఁ దప్పక చూతునంచు స
న్యాజమనస్కుఁడా ధరణి పాలకుఁ డుంకువతోడ మెండుగా.

తులసీదళముల బూజల

నలఘు ప్రారంభకముల నహమానఁజేయన్

దొలఁగెను బంగరు, మృత్తిక

వెలసెను నాదళములందా వింతలు మొలవన్.

కంటికి మేలుసేయ నొడికంబగు మందును వేయఁ జూపు ని
మృంటకమానుగాని యొకసారిగఁబోవునె? శ్రీనివాసు నా
కంటను దారగానిలిపి కాంచన పత్ర సమర్చ సేయ నే
మంటకు లేని యట్లు. అవియు మాతెరు మన్నును చిన్నయాకులై.

గుడులును గోవురంబులును గోట్లుగ ద్రవ్యము కర్చుపెట్టి పెం
బడిబడి తెక్కచేయక శ్రమన్, బొలుపారగఁగట్టినట్టి నా
యెడఁదగునా? యలక్ష్మము రమేశ్వర నా తులసీ దళార్చనన్
బుడమినఁ బాతిపెట్టితివ! పొందుదువే! ననువంటి భక్తునిన్.

అని గర్వంబునఁబల్కు రాజునకు వ్యోమాధ్వంబునందుండి క్ర
న్నన విన్నించెను వాణి “ఓయి! యెవఁడైనన్ దంభియై నన్ను గొ
ల్చినఁ గన్నెత్తియు వాఁఁజూడ. మది నిల్వెన్ నన్ గులాలుండు భీ
మన నాముండతనిన్ గనుంగొనుము నీ యజ్ఞాన మాటున్ నృపా.

తిరుమల శేఖరాజ్ఞ మదిఁదేర్పఁగ, గర్వము దూదిపింజయై
పరుగిడఁ దొండమానుఁడు త్రపాభరనమ్రనిజోత్తమాంగుడై
యతిగెను గుమ్మరీండ్ల నిలయంబులకన్ బదచారియై నిరా
భరణుఁడు శాంతి భూషణుఁడు” భక్తులు దైవత మూర్తులే కదా.

కుమ్మరి వంశపావనుఁడు కూర్మి శ్రీయః పతిపాద భక్తుడై
పన్నిన చిత్తశుద్ధి భగవంతుని రూపము నెల్ల రూపులన్
నమ్మికఁ జూచువాఁడు కలినాయకు మృత్తులనీదళ ప్రసూ
నమ్ముల నిమ్ములన్ గొలుచు నన్య మెఱుంగక ధ్యాననిష్ఠుడై.

మట్టియుఁదైడి యొక్కటిగ మానసమందున నెంచి, సృష్టిలోఁ
దుట్టతుదన్ జనించినను దుర్భర లోకము మోయు పూనికన్
మొట్టమొదల్ గణింపఁదగు భూతము మేదిని, కాన దానిచే
నెట్టనఁజేసినట్టి గణనీయ దళంబుల వేంక టేశ్వరున్.

మఱచి. సమస్తమున్ మనసు మందిరమందున నిర్వికారుడై
తిరముగ నున్న వేంకటపతిన్ మనుపూల సహస్ర సంఖ్యలన్
నిరతము పూజసేయ నవి నిత్యము స్వర్ణదళంబు లొంచు జూ
పఱపఱ ముంచు నచ్చెరువు వార్ధిని బ్రహ్మసాధాత్మ రోచులై.

గత మోహంబున భక్తితత్పరుడు నిర్గర్వండునై పల్లెలో
వ్రత దీక్షన్ సిరిచెల్చు పూజనములన్ బద్ధాత్ముడై చేయఁగా
మతిమంతుల్ గని భీమునెంచిరి గతం బందైన ప్రారబ్ధ సం
గతిచే నిట్లు కులాలుండయ్యె. గన యోగభ్రష్టుఁ డీతండగున్.

ఇట్లు కుమ్మరియైన భీముడు త్రికరణ శుద్ధిగ శ్రీ వేంకటేశ్వరుని మృత
లసీదళంబులఁ బూజించుచుండ నవి బంగారు తులసీదళంబులై ప్రకాశింపుచుండెను.
ఇట్లుండగా.

సిరిపతి యానతిన్ నృపుడు “కిమ్మన” కుండగఁ బల్లెకేగి నా
దరముగ భీమునింట నరుడౌ హరిపూజను, స్వర్ణ కాంతితో
మెఱయు దళంబులన్ గని నిమేషము లేని సమీక్షణంబులన్
వెఱఁగును బొంది మానమును వేర్పడఁజేసి తలంచె నెమ్మదిన్.

నా యింటన్ గల స్వర్ణ పత్రములు న్యూనత్వంబునన్ మట్టివై
పోయెన్. గుమ్మరియింటి మృత్తికలె యబ్బో! స్వర్ణరూపంబులై.
ఈయున్నిన్ భుజగాద్రి తుల్యముగ భాసింపంగఁ జేసెన్ భళి.
నా యుద్యోగ మహంయుతాధమము స్వర్ణ స్వచ్ఛ మెట్ల యొడున్.

అని తలంచి విజిత రాజేంద్రుడౌ రాజేంద్రుడు జిత సర్వేంద్రియుడై
భీముని సమీపించెను. రాజు రాకవలనఁగలిగిన కలకలముచు వివి వరవశుడై
శ్రీనివాసుని పూజించుచున్న యా వరమ భక్తుడు కొంత సేవటికిఁగన్నులను దెఱచి
లేవఁబోవఁగా మహిపతి “ఎలదు వలద”ని యా భక్తుని వారించి యాతనికిఁదానే
నమస్కరింపఁబోయెను. అంత నా భక్త శిఖామణి.

తక్కువ జాతియందు ధనధాన్యములన్నవి లేని వర్గమం
దక్కట! పుట్టినాను చదువన్నది లే దిటువంటి నాకు మీ

రుక్కును చక్కి మోకరిలు టూప్పున భూవర ! మీ పదంబులే
చిక్కుగు మాకు, మాకు భవదీయ పదంబుల మ్రొక్కె ధర్మమా.
భీముని మాటవించు రిపు భీముడు పల్కె నగోన్నతా ! పరం
ధాముని యాత్మవై తనువు ధన్య మొనర్చిన నిన్నుమించు ను
ద్దాముడు లేడు చూడ వసుధాతల మందున. రాజ్య భోజ్యముల్
దోమలవంటివే, కనుక దోర్బుగ మెత్తి సమస్కరించెదన్.

నీవు గొప్పవు గొప్పవు నీవె యంచు
రాజు భక్తులరాజు పోరాడు కొనఁగి
పాలిత ద్విజరాజు లోకాలరాజు
పలికె నీ విధి భక్తికి విలువకట్టి.

రాగము ద్వేషమున్ వదలి లక్ష్మ్యము సంద మనస్సు విల్పి దు
ర్యోగములందుఁజిక్కక యరుంతుడ దుర్భర సన్ని వేశముల్
వీఁగి, జలంబువోలె నెలవిచ్చు నుపాధుల భావ మందకే.
యేగును స్వస్వరూపమున నెవ్వఁడు వానికి దాసుఁ డీశుఁడనన్.

ఈతఁడు శుద్ధ చిత్తమున నీశసమర్పిత సర్వకృత్యుఁడై
చేతమునందు నిల్పినను జేయును బూజల నెల్లయల్లు నీ
వో ! తనివోని సౌఖ్యములఁబొంగుచు సన్భజియింతు వందుచే
నీతఁడు నిచ్చుమించి కఱగించెను నాహృదయంబు యోగియై.

నేను నా భక్తులొక్కటే కాన లోక
మంతయున్ వాదెఁగొల్ప నా యంతరంగ
మందు సంతృప్తి. భక్తులఁగిందుఁజేయు
వాని సంగీకరింప నెవ్వనినైన

అవి పద్మావతీజాని నిర్వచనమీయఁగా తొండమానుఁడు గర్వము నహం
భావముచు దూరముచేసి భీముని మిక్కిలి గౌరవించెను. తిరుమల వాసుఁడును భక్త
భక్తుడైన యా పరమభక్తుఁడు తొండమానునకుఁగూడ తన సాయుజ్య మొసఁగెను.

ధనముల్ జూడఁడు రూపముల్ గనఁడు బాంధవ్యము వీక్షింపఁ జే
వ్వని యేపల్కుబడిన్ గ్రహింపఁజనఁ జేస్వార్థం బనర్థముగా
మనమందెంచును దైవ, మాతనికి నెమ్మాడ్కిన్ దొసంగొను ని
చ్చిన లంచం బని యెంచి శుద్ధమతితో సేవించుటే యొప్పగున్.

ఈ కథ శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామియొక్క భక్త వాత్సల్యమును దెలుపు
చున్నది. శ్రీ స్వామివారియొక్క భక్త రక్షణమును దెలుపుకథ లేన్నియో పురాణ
ములలో నున్నవి. ఈ యుగములో శ్రీ వేంకటస్వామి యొక్క భక్తులకు
మిక్కిలిగా నందుబాటులోనున్న దైవము. అందువలననే “కతా వేంకటనాయకః”
(కలియుగములో వేంకటేశ్వరస్వామియే గొప్పదైవము) అను మహా వాక్యము
ప్రచారములోనికి వచ్చినది.

తిరుమల యొకప్పుడు శిలాస్రాయము. ఈనాఁడు చిన్న పట్టణము. అది
శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రభువుయొక్క మహా సామ్రాజ్యము. ఒకప్పుడు ఒక్క
భక్తుఁడుగూడ నుండుటకు నవకాశము లేని యా ప్రదేశమిప్పుడు వేలాది భక్తులు
సుఖముగా నివసించుటకు యోగ్యములైన విడుదులతోను సౌకర్యములతోను నిండి
కళకళలాడుచున్నది.

భోజనశాలలు భాజనశాలలు ఫలహారశాలలు. ఒకటేమిటి యాత్రీకులకు
నెప్పుడేమి కావలసినను నన్నియు నిస్పృహచ్ఛట లభించుచున్నది.

ప్రతినిత్యము తెల్లవాలు జామున శ్రీ స్వామివారికి నాకాశగంగోదకముతో
నభ్యంజన స్నానమును జేయింతురు. ఆ సమయములో స్వామి తన సహజ
స్వరూపముతో భక్తులకు దర్శనమిత్తురు. అపుడాస్వామి నిరాభరణుఁడు నిరలం
కారుఁడు నై యుండును. శ్రీ స్వామి సహజస్వరూపదర్శన మందటకు లభింపదు.
రుసుము చెల్లించినవారికిఁ బ్రత్యేకముగా ననుమతి పత్రములు గలవారితే
లభించును. ఆ దర్శనము పుణ్యప్రదము.

“సహస్ర శీర్షాపురుషః సహస్రాక్ష స్సహస్రపాత్” అని శ్రీస్వామివారి
యొక్క విశాద్రూపము పురుష సూక్తములో వర్ణింపఁబడినది.

రత్నహారములో నంతర్గతముగ దారమున్నట్లుగ శ్రీస్వామి సర్వచరాచర
జీవులయందు సంతర్వామిగనున్నాఁడు. అనగా శ్రీ స్వామి సర్వజీవ స్వరూపుఁ

డని విశదమగుచున్నది- పైనఁజెప్పిన శ్రీ స్వామివారి విరాడ్రూపము ఆ త్రేత్రములో నిరంతరము నందడించు జనకదంబులోఁ గనుపించును- కనువిచ్చి చూచినచో నా తిరుమల విజముగా వైకుంఠమే. ఆ త్రేత్రాధిపతి సాక్షాత్ వైంఠవాసుడైన శ్రీమన్మహావిష్ణువే- వైకుంఠవాసుని తిరుమలలోఁజూడఁగలిగిన మనము ధన్యులము.

ఆ విధముగా శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి రాజధాని యందలి లౌకిక పారలౌకిక విశేషవిషయములను దర్శించి చరితార్థులమైతిమి- అక్కడున్నంతసేపు భక్తిభావ బంధుర హృదయులమై బ్రహ్మానంద మందితిమి- పిమ్మట భక్త సులభుఁడు పరమ కారణ్యమూర్తియైన యా దేవాది దేవున కభిముఖుఁడనై యిట్లు మనవిచేసికొంటిని.

రాళ్లగుట్టలపైన రాణించుచున్నను

పెన్న మనస్సుతో వెలయువాడ

చూడకున్నను భక్తు నీడగా పెన్నంటి

వ్రేలిచ్చి నడిపించు వ్రేమమూర్తి

ఏనభక్తుఁడు భక్తుఁడేనయంచును బల్కి-

భక్తుల నెడఁజేర్చు బాంధవుండ

కోటానుకోట్ల సంకోచమ్ము లేకయే

సంస్థలకిచ్చు నిస్వార్థ జీవ.

మఱల దర్శించి తైదవమాటు మిమ్ము

సార్థకమ్మయ్యె నింద్రియ సమితి యిపుడు

పెళ్ళివచ్చెద దేవ ! నిన్నిడిచి నేను

పెళ్ళలేనయ్య ! వచ్చెద వేంకటేశ !

ఊపిరి నిచ్చితి వీ వీ

యాపిరి నిలఁబెట్టు ధర్మమున్నది నీ కే

యాపిరి నీదిగఁ జేకొను ?

తే పనియయ్య వేంకటేశ్వర నీకున్.

వయసును బైనపట్ల దింక పాదులుదప్పెను దేహబంధముల్
మెయినడయావలేదు స్థిర మేధ చలించెను శేషజీవితాఽ
ధ్యయనము పాలుబోదు నను ధన్యునిజేయుము వేంకటేశ్వరా!
అయములఁగూర్చి చిక్కుల లయంబున శాంతిని నిమ్ము మాపతీ!

అమ్మను నీ కొమ్మను మం
గమ్మను జగదంబఁజూచి గమ్మమరుగు దిం
కిమ్మా! యనుమతి, నతుల శ
తమ్మను నర్పింతు నన్నదయతోఁ బ్రోవన్.

అట్లు జగదంతర్యామిని యథార్థ క్తి యథాశక్తి యథాభక్తిఁ బ్రార్థించి
నెలపు తీసికొని బహిర్దేవాలయ మరుదెంచి యట నగయానము నధిరోహించి
దిగువ తిరుపతికిఁ జేరితిమి. అసలే పర్వతారోహణము. వక్రాతి వక్రమైన
మార్గము. తీవ్రమైన బస్సు వేగము. ఆ పరిస్థితులలో మేము సరిగాఁ గ్రిందకుఁ
జేరఁగల మా? యను సందేహము కలుగకపోలేదు. సర్వేశ్వరుని యనుగ్రహ
మున్నచో నెట్టి ప్రమాదము రా దన్నది ప్రసిద్ధ వచనము.

దిగువ తిరుపతిలో శ్రీ గోవిందరాజ స్వామి యున్నాఁడు. ఆ స్వామి
యాలయ ప్రాంగణ మతి విశాలముగనుండును. ప్రాకారమును దాటి లోపలకుఁ
బోవునప్పుడు గ్రామాంతరము పోవుచున్నట్లే యుండును. ఆ దైవము. శ్రీవేంక
టేశ్వర స్వామివారి యవరావతారము. ఆ గోవిందరాజస్వామి తలక్రింద మానిక
పెట్టికొని శయించినట్లుగ నిర్మింపఁబడినాఁడు. ఆ శయనము, తనను కొలిచిన
భక్తులకెల్ల వరములను కొలిచి (వరములనిచ్చి) యలసి విశ్రమించుటను సూచిం
చును. అందువలననే గోవిందరాజస్వామికి వరదరాజస్వామి యని సార్థకమైన
మఱియొక నామమున్నది.

వరదరాజస్వామి దర్శనానంతరము కోదండరాముని దర్శనార్థము అయన
యాలయమునకుఁబోయితిమి. కోదండ మనగా ధనుస్సు, ధనుస్సు రాజన్యత్వ
మును సూచించు ముఖ్యాయుధము. అందువలననే యుత్తమ క్షత్రియుడైన
శ్రీరాముడు విరంతరము కొదండము ధరించుచు గోదండరాముడైనాఁడు.

అలయములో నిలువెత్తున ఆయతమైన పాలరాతి పంచాయతన మున్నది పంచానాం=ఆయతనం. పంచాయతనమ్. అనగా నయదుగురు నివసించు గృహము (గుడి) యని యర్థము. శ్రీరాముని కొలువునకుఁ బంచాయ తన మను నామము ప్రసిద్ధము.

దేవాలయములో బంచాయతనములో నాటు (హనుమత్ సీతారామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు) మూర్తులున్నవి గదా. అపుడది షడాయతనము. (ప్రణాం= ఆయతనం. అటుగురున్న స్థానము) అగునుగాని పంచాయతన మెట్లగును. అని ప్రశ్న.

సీతారామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు. ఐదుగురు మాత్రమే యున్నచో నది పంచాయతన పదవాచ్యమగుటకెట్టి యనుపపత్తియు నుండదు కాని తన శరీరమందలి యణువణువున శ్రీరామునిఁ బ్రతిష్ఠించుకొన్న సమ్మినబంటు అంజనా తనయుడు లేనిదే శ్రీరామచంద్రుఁడు కొలువుతీరదే. ఏ పంచాయతనమును బరిశీలించినను పవిత్రాంతరంగమైన కపిసింగము శ్రీరామ పాదాబ్జ భృంగమై దృష్టి గోచరుఁడగునుగదా. అపుడది షడాయతన మగునుగాని పంచాయతన మెట్లగును ?

సీత రాముని యర్థాంగి. అనగా సగము శరీరము. శరీరములోఁ దక్కిన సగము శ్రీరాముడు. ఆ రెండర్థములు (సీతారాములు) కలిసినపుడే వారిది పూర్ణ శరీరమగును. అనగా సీతారాములిద్దఱు నొక్కరి క్రిందనే పరిగణన మన్నమాట. సీతారాములిద్దఱొకతైనపుడు మఱియో స్థానములో నున్నది. యైదుగురే యగుదురు గదా ! అపుడు పంచాయతనమునకు విప్రతిపత్తియు నుండదని సమాధానము.

ఆ యాలయము తదంతర్భాగము మనోహర శిల్పకళానిలయము. ఆ గర్భాలయములో శ్రీరామచంద్రమూర్తి కొలువు తీరినట్లే యుండును. తరువాత వేంకటేశ్వరస్వామి పోషణములో వృద్ధిపొందుచున్న శ్రీవేంకటేశ్వర విశ్వ విద్యాలయమును జూచి, 22-10-84 ఉదయం యలిమేల్ మంగమ్మను దర్శింప నలమేల్మంగాపురముఁ బోయితిమి.

అ ల మే ల్ మంగమ్మ

ది. 22-10-84 ఉదయము 5 గం||లకే యఖిలాండకోటి బ్రహ్మాండ నాయకుడైన శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి దిగువ నిడిదిని (దిగువ తిరుపతిని

వదలి శ్రీ స్వామివారి యద్ధాంగిని శ్రీ యలమేల్ మంగమ్మను జూచుటకు నలమేల్ మంగాపురము వెళ్ళితిమి. ఈ పురమునకే తమిళమున “తిరుచానూర్” అని పేరు.

“అలమేల్” మంగమ్మ యనగా, బుష్పమువలె సుకుమారమైన శరీరవల్ల కలది యని యర్థము. ఆ తల్లి శరీరమే కాదు. మనస్సుకూడ నటువంటిదే. అలమేల్ మంగాపురమునకు, దిరువతికి హద్దమున రెండుమైళ్ళు వ్యవధాన మున్నది. ఆ యంతరాయము గృహాది నిరంతరాయము.

ఉదయము 6 గం॥లకే మేము. అమ్మవారి యాలయ ప్రాంగణములో ప్రవేశించితిమి. అక్కడి వాతావరణము ప్రశాంతముగా నున్నది. అయ్యవారి ప్రాంగణములోనున్న జనఘోషలు గాని యతిద్విత్రేణులు గాని యమ్మవారి ముంగిలిలో రేవు.

ఆరసాతల సత్యలోకావధకము

రాజ్యమేలెడు రాజాధిరాజు కసుక

స్వామిలోగిలి నిరతము సందడించు

వచ్చిపోయెడు భక్త సంబాధనమున.

ఆ యలమేలుమంగ దరహాసములన్ వెదఁజల్లుచున్ మహా ప్రియతతోడ నింటినిఁ బ్రజాళిని బ్రోచుచునుండు. నందుచే నాయమ గేహమంతయు మహత్తర శాంతియుతమ్మై. ఉండునే? వేయిగ రాజకీయముల వేసరు వాని గృహమ్మై శాంతమై.

వత్తురు లక్షలాది భగవంతుని వేంకట నాథుఁజూడ నా మొత్తముబో దశాంశమును బూనిక సేయరు తల్లిఁజూడఁగా మొత్తని యమ్మయన్న భయమేరికిఁగల్గును? మాట తప్పినన్ బెత్తము నెత్తు తండ్రుఁగన భీతికలుంగదె? ఎంత వారికిన్.

తల్లిలక్క, రాయి తండ్రు, యనన్ జెల్లు

సద్ది వినమె యది యబద్ధమగునె

తల్లిపైచునెన్ని తప్పులు చేసినఁ
దండ్రు పైఁప డొక్క తప్పునైన.

అను లోకోక్తిని విన్నవారగుట యాత్రార్థుల్ భయభ్రాంతులై
మునుగాస్పామిని జూడఁబోదు రటనే మ్రొక్కుల్ సదాతీర్తు రా
వెను కేశార్యము లేకయున్న జననిన్ వీక్షింప మంగాపురం
బును దర్శింతురు. భీతి" లేని యెడ నెల్లన్ గల్గునే లక్ష్యముల్".

వచ్చిన రాకయున్న తన భక్తులఁ బుత్రులఁ గన్న తల్లి గో
ర్వెచ్చని మాటనైన నదలింపదె యక్కునఁజేర్చుఁగాని, యే
యొచ్చమునైన దల్లి తనయుండొనరించిన పైఁచు, నందుచేఁ
గుచ్చిత బుద్ధు లమ్మయెడఁ గొంత యలక్ష్యము చూపుచుందులే.

తల్లియుదండ్రు యిర్వరును ధాత్రిగనంబడు వైవమూర్తులే
తల్లియె యిద్దఱన్ బ్రముఖ వైవతమై చెలువొందుఁ. గావునన్
గల్గెలెఱుంగనట్టి దయఁగల్గిన వేల్పును జూడకుండ నే
ప్రల్లదుడేగు వాని కిహ బంధము సున్న పరంబు శూన్యమే.

అట్టి పవిత్ర భావములు కలవారు జగముల తల్లినిఁ జల్లని కల్పవల్లిని
శ్రీ యలమేల్ మంగమ్మతల్లినిఁ జూచుటకుఁ దప్పక మంగాపురమును దర్శిం
తురు- ధన్యులగుదురు.

ఇక్కడకనొక విషయమును గుర్తింపవలెను- వాస్తవముగాఁ దల్లిఁ
దండ్రులిరువురునూ మానవునకుఁ బ్రత్యక్ష దైవములే- సంతతి యొక్క యోగ
జేమముల నరయు బాధ్యత తల్లి దండ్రుల కిద్దఱకును సమానమే- కాని వారి
ప్రకృతులు మాత్రము భిన్నములుగా నుండును,

తల్లి కిఁగుమారుఁడు ప్రాణములలోఁబ్రాణము- అతఁ డాయుష్కంఠుఁడై
తన కన్నుల వెలుఁగై తనయింటి చందమామయై యుండుటయే తల్లికిఁగావలసి
నది- అందువలన నామె కుమారుని నేమాత్రము మందలింపఁజాలదు- వాఁ డ
సన్మార్గమునఁ గాలుపెట్టుచున్నను గట్టిగా మందలింపఁజాలదు- తూష్ణింభావమును
వహించును- వాఁడు బాధపడునేమో యనుకొనును.

తండ్రి యట్లుకాదు- తండ్రికిఁగూడఁ దనయుఁడాటవ ప్రాణమే. కాని తండ్రికిఁ గావలసినది కుమారుని యాయురొగ్గములు మాత్రమే కాదు. అంత కంటెఁ బుత్రుని- ఉజ్జ్వల భవిష్యత్తు- అందులకుఁగావలసిన చదువు సంధ్యలు- వానికి మెఱుఁగులు దిద్దు సత్ప్రవర్తనము- దానికి విలువనిచ్చు యోగ్యమైన శీలసంపద- యనునవి యత్యంత ముఖ్యములు.

తనయునిఁ దీర్చిదిద్దవలయునను నభిలాషయున్న తండ్రికిఁ బుత్రుని విషయములో నవకాశమునుబట్టి కఠకు తన మావశ్యకము. అంతియేకాని తల్లివలె నెల్లపుడు మెత్తఁదనము పనికిరాదు.

ఆ యుద్దేశముతోనే శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి కరుణాసాగరుఁడైనను నాడిన మాటను దప్పిన వానిని దండించును- చెడు స్వభావము కలవానిని దురాచారపరుని శిక్షించును. ఆ శిక్షణము వానిని బాగుచేయుటకే. నమ్మెటపెట్టు పడనిదే నిప్పులోఁ గల్పనిదే యినుము దారికి రాదుగదా.

పోనీ తండ్రిగూడఁ బ్రేమతో నాదరముతోడనే కుమారుని తీర్చి దిద్దకూడదా ! దండిచుట యెందుల కనరాదు.

పిల్లల పెంపకంబున వివేకము కల్గిన తండ్రి, కక్క-అన్
'బెల్లుగఁజూపు బిడ్డలను వృద్ధికిఁబెచ్చు తలంపు పెంపునన్
'మెల్లగఁజెప్పినన్ వినడు మీతి చరించును బిడ్డ, పాముకున్
'బెల్లుగఁబాలుపోసినను వీడునె? దుష్టనికృష్ట వృత్తులన్.

నయమునఁ బాలుండ్రావరు
భయమునను విషమునైన భక్షింతురుగా
నయమెంత దోసకారియె
భయమే హితకారి యన్న పలు కన్యతంబే.

లోకముఁదెల్పు, నొత్తిడులలో నిడసంతతి వారవారమున్
గాఁకలఁబెట్టువారు పలుగాకులుకారు, మొగలంబులందుఁ జే
కాకును దోచునీక నుడికారములోపల పంచదారలన్
దూకొని చల్లువారు హిత దూర్వహు లింతయుఁగారు చూచినన్.

హితము వికారమై నరునకించుకయున్ రుచియింపఁబోదు సం
తత మహితంబు లోకమును దానయిలొంగొను. గాన పథ్య వా
గితరుడు. సొంతగాఁగు చెవికింపుగఁ బల్కెడు వాఁడు- నమ్మునే ?
హితకరు మేక, కుత్తుక గ్రపించెడు వానిని నమ్మి చావదే.

పుత్రుని భావిజీవితము పొంపిరి వోవకయుంట కెంతయో
యాత్రముఁజెంది తండ్రి కఠినాత్ముఁడుగాఁగనుపించు దల్లి యే
మాత్రము బిడ్డ కస్తినిఁ బ్రమాదము నోర్వక పట్టయున్నినే
నేత్రములందు నిల్పు. జననీ హృదయార్ద్రత, క్రేత కందునే ?

కఠినుఁడయ్యుండండ్రి గౌరవనీయుఁడే
అమ్మ పూజ్యురాలె యమృత హృదయ
త్రోవ నేటుగాని భావము లొక్కటే
యిద్దఱకును బిడ్డ వృద్ధిఁగనుట.

చెప్పు డిపుడు తండ్రి చెడ్డవాఁడా! తల్లి
తండ్రికంటె మంచిదగున ! ? మందు
తేనెలందు నేది న్యూనముఁగాబోదు
గతులు వేరు వాని గమ్యమొకటె.

భగవంతుడు కరుణామయుఁడు- సర్వ జీవులను దన బిడ్డలనుగానే ప్రేమిం
పఁగల సమతా భావముకలవాఁడు, అయినను నవతారములనెత్తి దుష్టులను శిక్షించు
చున్నాడు- ఈ దుష్ట శిక్షణయే సాధురక్షణమునకు హేతువగుచున్నది- ఈ దుష్ట
శిక్షణము దుష్టరక్షణమునకుఁగూడ హేతువగుచున్నది- తన బిడ్డఁడొకఁడు
దుర్మార్గుఁడైనపుడు వానిని దండించి పాపవిముక్తునిఁజేసి తన సాన్నిధ్యము వాని
కిచ్చుట దుష్టరక్షణమే యగునుగదా.

శ్లో॥ పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మ సంరక్షణార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే.

అను గీతాశ్లోక మీ భావమునే సమర్థించు చున్నది.

శ్రీ భాగవతము కూడ “మర్త్యవతార స్త్విహ మర్త్య శిక్షణమ్” అని యవతార ప్రయోజనమును నిర్దేశించినది. ఇచ్చట “శిక్షణ” పదమునకు దండించుట, తీర్చిదిద్దుట, అను రెండర్థములున్నవి. అనగా భగవంతుడు తన పుత్రులతోఁ జెడుగున్నచో నా చెడుగును దండనము ద్వారా తొలగించి వారిని యోగ్యులను జేయునని స్పష్టార్థము. ఏతావతా తల్లిదండ్రులిద్దఱు పిల్లలకు నమాన గౌరవనీయులే యగుదురని ఫలితార్థము దూరాలోచనగలవారీరహస్యమును గుర్తించి తల్లిదండ్రులను నమానముగానే గౌరవించురు. ఆ స్థితియు నుహస్యము చేయువారు (దూరాలోచన) మాత్రమే యయ్యవారినిఁజూచి యమ్మను జూడకుండ వెళ్ళుచుందురు.

శ క్తి పీఠములు :

భారతదేశములో ననేక శక్తి పీఠములున్నవి. ఆ పీఠములు 108 అని కొందఱు 24 అని కొందఱు 21 అని కొందఱు 18 అని కొందఱు పేర్కొనుచున్నారు. ఆ విభాగములలో 18వ విభాగమే యుక్తమైనదని పరిశీలకుల యభిప్రాయము.

శక్తి పీఠములలో శ్రీ మంగమాంబా దేవ్యాలయ పీఠమొకటియైతే ఈ పరిగణనము వలన. శ్రీ మంగమాంబ పీఠాంతర దేవతలైన మధుర మీనాక్షి కంచిరామాక్షి మొదలగువారివలె. మహాశక్తి సమన్విత. భక్త వరదాన దీక్షిత యని స్పష్టమగుచున్నది.

శక్తి పీఠము- అను పదము వినగానే మనకు శైవ సంప్రదాయమే బుద్ధి గోచరమగును. ఇది సామాన్యభావము. మూలశక్తిని గుఱించి విచారించినచో నచట శైవ వైష్ణవముల భేదము కానఁబడదు. శక్తిస్వరూపమంతయు నొకటియే మఱియు. నారాయణి. భార్గవి మొదలగు పదములు. లక్ష్మీ పార్వతీ పదములకుఁ ద్వారా పదములై (శైవ వైష్ణవముల యభిన్న తత్త్వమును బ్రతిపాదించుచున్నవి. శక్తి పీఠమనగా- నది శైవము కావచ్చును వైష్ణవము కావచ్చును అనునది విశేష భావము. ఈ భావానుసారమే శక్తి పీఠములలో. కామాక్షి- మీనాక్షి- మొదలగు శైవశక్తులతోఁబాటు వైష్ణవ శక్తులైన- శ్రీమహాలక్ష్మి కొల్హాపూర్) సీతాదేవి (జనకపూర్) రుక్మిణీశక్తి (ద్వారక) అలమేల్ మంగమ్మ

(తిరుపతి) మొదలగువారికి గూడ స్థానము లభించినది. అలమేల్ మంగపురము నకే తమిళములో తిరుచానుర్ అని పేరు.

యజ్ఞ సభలో దక్షిణ మేరమీటి శివ చూషణమును జేసినాడు. భర్తృ నిందను వినలేక సతీతిలకమైన సతీదేవి దేహత్యాగము చేసినదట. పవిత్ర పతములు తేజోవంతములైన యామె యస్థి శకలములను భక్తులెన్నియో ప్రదేశములందు విక్షేపము చేసినారట. మహాత్ముల శరీరములో నణువణువు శక్తివంతమేకదా. అందువలన అస్థి శకలములున్న యా ప్రదేశములన్నియు మహా క్షేత్రములై నమస్త పాప పరిహార దక్షములై - అఖండ ప్రభావ ప్రదర్శకములై విరాజిల్లి నవట మహాశక్తి. అస్థి ప్రభూతిములగుటచేత నా క్షేత్రములకు శక్తి పీఠములని ప్రసిద్ధి లభించినదట. మహాశక్తీనాం. శక్తిరూపిణీనాం మహా దేవతానాం. పీఠాః స్థానాని. మహాశక్తి పీఠాః. అని విగ్రహము. అనగా శక్తి స్వరూపిణులైన మహా దేవతలుండు స్థానములు. అనిన్నష్టార్థము.

మేము మంగమృతల్లి ప్రాంగణములోఁ బ్రవేశించు నప్పటికే యరుణ కిరణుండు తన సుకుమార సుందర బాలకిరణములతో జగదంబ గోవురాగ్రమునకు బంగరు పూతలఁ బూయుచున్నాడు. యంత్రజలము ప్రాంగణ ప్రదేశమంతయుఁ బరిశుభ్రము చేయుచున్నది. జలార్ద్రమైన యా ప్రదేశ మాటుటకై చిఱుతెమ్మెర మెల్లగాఁజల్లిగా వీచుచున్నది. పృథి, సహజ కాఠిన్యమును పెదలి జలసేచనము వలన మృదు తనువై పరిమళములఁ జీఁదించుచున్నది. రాత్రి యంతయుఁ పైఁగ్రమ్మిన హిమనంతితి యష్టవారి యాలయముపైఁ గట్టిన సీతనితాన సౌందర్యమును సంతరించుకొన్నది ఆకాశము నిర్భామమై దిశలను విశదముల నొనర్చినది. ప్రతిదినము ప్రభాత కాలములోఁ బ్రభూతిములు పైవిధముగా జగన్మాతను సేవించు చుండును. ఆ శుభముహూర్తమునకే మే మా పవిత్ర పుణ్య ధామిలోఁ బ్రవేశించితిమి. అక్కడఁగూడ నొక పుష్కరిణి యున్నది.

ఆలయ ప్రాంగణమునఁ గోనేరుండుట సామాన్యము. “దైవదర్శనము నకుఁబోవువారు స్నాతులై పునీతులై పోవలయును. స్నానము చేయకపోయినను కనీసము కరచరణ ప్రక్షాలనమునైనను విధిగాఁజేసి దైవదర్శనము చేయ వలయును. అను నియమమును ఆ కోనేరులు సూచించుచుండును.

అమ్మవారి యింటిముందున్న భక్తబృందము చిన్నది. అందువలననే యయ్యవారి సన్నిధిలో లేని దర్శన వేళలక్కడ నిబంధింపఁబడినవి. భక్తుల వరుస నాత్యల్పమగుటచేత నొక గంటలోనే మేము దేవి సన్నిధికిఁ జేరఁ గలిగితిమి. ఆ మాత్ర.

“ఎల్లరు నా ప్రజల్ ననుభజింపఁగ వచ్చిరి. ఏరి కేవి నా వల్ల గ్రహింప నున్నవియో వారి ముఖంబులఁజూచి యిచ్చుటే చెల్లును నాకటంచు” గుణసింధువు వేల్పుల గిడ్డివోత ని త్వెల్ల ద్రదింపఁగన్నడె నిలిప గణాధిప సేవ్యపాదయై.

ఆ జగన్మాత వదనమును నిర్విమేష దృష్టులతో భక్తి తత్పరుడనై దర్శించితిని.

అమ్మముఖమ్ము షోడశ కళాలయమై వెలుగొందుచుండె. సం గమ్ము చిరత్న రత్నగత కాంతి విరాజితమై రహించె నే త్రములజమ్ముచుండె ననురాగ సుధామయ దీప్తి ఫాలధా మమ్మునఁ గుంకుమమ్ము సుషమా గరిమాశ్రయమై వెలింగెడున్.

జగన్మంగళ దాయనియైన యా మంగళదేవత మంగళాకారమును గన్నుల పండువుగా నవరోకించి.

తల్లీ ! యంగమ ! పుణ్యదంపతులు మీ సౌధంబులో పాపముల్ చెల్లంబోవని మే మెఱుంగుదుము సచ్చిత్తుల్ మిమున్ సృష్టి సం ధిల్లంజేసెడు మూర్తిమూలముగ నెంతే గొప్పగాఁజెప్పశో ! తెల్లని బియ్యది యోగివర్గములకున్ దీనావనా ! పావనీ !

ఆలు మగలనడుమ నసలంబు చెలరేగి

వేఱు వేఱుగాను మీరలుందు

రంధ్రు. మీకు నడుమ ననిలంబు జూఱలేదె !

తెలియవశమె జగధీశు మహిమ.

ఎవరు లక్ష్మి ? పద్మయెవరమ్మ ? బీబినాం

చారియెవరు ? వారె కాదె ప్రకృతి

ప్రకృతి పురుష దివ్య బంధము తాకిక

బంధమగునె ? యట్లు పలుకనగునె ?

వచ్చిన భక్త సంతతికిఁ బారము ముట్టిన ప్రేమతోడ సం

పచ్చయ మిచ్చి పంపి యెడఁబండిన ప్రేమముతోవఁజూపఁగా

వచ్చునటంట నీ పతి విభావరి నీ సదనంబుఁజేర. నిన్

మెచ్చునటంట తల్లి ! యలమేలు సతీమణి ఎంత ధన్యవో.

తండ్రిగిన్ జూచి నీపాద దర్శనమును

జేయవచ్చితి మమ్మ ! ఆశీస్సులిమ్మ !

అమ్మ ! మంగమ్మ ! నీ బిడ్డలై న మమ్ము

దయను గనుమమ్మ ! అదె మా నిధానమమ్మ !

నిఖల మేలెడు నా జగన్నేతకెప్పుడు

దీరికుండదు మా మొరల్ చేర వినఁగ

నమయ మారసి చెప్పమా ! సదయ హృదయ

“వీఁడు మనవాడ” టంచు నీ ప్రియునితోడ.

అని యాజనయిత్రిని స్తుతించి యధాశక్తి నాశక్తి నర్పించి తీర్థప్రసాద ముల స్వీకరించి యామె ముంగిలిలో నున్న యితర దేవతా మూర్తులను సందర్శించి యా తల్లిదగ్గఱ నెలపు తీసికొని యలయము బయటకు వచ్చితిమి.

ఆ తల్లి నన్నిధిలో నున్నంత సేపు మాకుఁగన్న తల్లి యెడిలో నున్న బిడ్డల యనుభూతి కలిగినది.

ఆపునెడఁబాసి దూడలు పోవునట్లు

తీవలన్ వీడి రాలెడు పూవులట్లు

వదలి మంగమ్మ తల్లిని వచ్చినాము

మనసు రాలేదు త్రిభువనమాత వదలి.

తరువాత నాదంబరములకుఁదావీయక గుండెలో గూడుకట్టుకొన్న నిజమైన భక్తికే పట్టముఁగట్టిన శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని దర్శనము కొఱకై శ్రీకాళహస్తీ కలిముఖులమైతిమి.

శ్రీ కాళహస్తి

శ్రీ అలమేల్ మంగాపురమునుండి ఉదయము 9 గంటలకు బయలుదేరి.
11 గంటలకు శ్రీకాళకస్తి క్షేత్రముఁజేరితిమి. అది ప్రసిద్ధ వైవక్షేత్రములలో
నన్యతమము.

ఈ క్షేత్రనామము చరిత్రను బట్టియే యేర్పడినది. ఆ సార్థకనామ
మా క్షేత్రపతియొక్క భక్త పరతంత్రతను వెల్లడి చేయుచున్నది.

తరతమ భేదముల్, పశుకదంబము నార మటన్న శంక, యం
తరమున బౌర్వతీపతికే దధ్యము లేదు. హృదంబుజంబు నె
వ్వరు మనసార స్వీయ పవద్యములందునఁ గాన్కవెట్టి నెం
తురొ తనవారు వారని యదూద్వహిఁడఁడడె యుద్ధ భూమిలో.

ఆ నుడికారమున్ దన గృహంబున సార్థకమున్ బొనర్ప నీ
శాన్ముడు సాలె సర్పగజ సంస్కృతులన్ గల వెల్లుఁజూచి య
వ్వానికి మోక్షమిచ్చె. నదిపాటిగ నయ్యది క్షేత్ర తీర్థ సం
తానమునన్ బ్రసిద్ధిగనె ధారుణి నవ్యయ మోక్షదాయియై.

శ్రీకాళహస్తి భక్తులఁ

జేకొని హృదయంబునందుఁజేర్చియు వారిన్

మేకొని మోక్షము నిచ్చుట

శ్రీకాళగజేశుఁడనుచు శివుఁడటఁబరఁగెన్.

శ్రీకాళహస్తి మహిమను

వాకొన శక్తుండె సర్పపార్థివుఁ, డది యా

పాకారి వివిధ సురవర

లోకార్చిత ముఖిల భక్త లోకాశ్రయమున్.

చెలఁచి పుర్వొక్కటి శివునిపై గూడుంచె

వర్షోష్ణ బాధలు వ్రాలకుండ

భుజగంబు పాతాళ భువనరత్నములతో

శూలిమస్తకమున శోభఁజెంచె

గజరాజు కరముఖ గంగాజలముతోడ

నభిషేకమును జేసె నభవునకును

భక్తి పెంపున నీసుప్రబలమై యా రెండు

సోరాడి మడిసెఁ బురారి యెదుట.

వాని యర్చనలో వేద వాక్కులేదు

విధి విధానము శూన్యము పెలయదింత

నిర్మలత్వము కాని తన్నిష్ఠఁ జూచి

శివుఁడె యచ్చెరు వంది నిశ్చేష్టుఁడగుచు

మోక్షమిచ్చెను వానికి దీక్షమెచ్చి.

జ్ఞాన హీనములైన శ్రీకాళహస్తలకు హస్తమిచ్చి యాదరించి యక్కునఁ జేర్చుకొన్న యా కాళహస్తీశ్వరుని భక్త వాత్సల్యము జగత్ప్రసిద్ధము.

శ్రీశచి కాళశచ హస్తీచ శ్రీకాళ హస్తయః (బహుపదద్వంద్వః) తేషాం ఈశ్వరః- మోక్షప్రదానే నమర్దః శ్రీకాళహస్తీశ్వరః- శ్రీకాళహస్తలకు మోక్ష మిచ్చిన ప్రభువు- లేక

శ్రీకాళహస్తీనాం సంబంధి క్షేత్రం- శ్రీకాళహస్తీ- తస్య తన్నామక క్షేత్రస్య- ఈశ్వరః- ప్రభుః శ్రీకాళహస్తేశ్వరః శ్రీకాళహస్తీ యను పేరుగల క్షేత్రమునకధిపతి.

శ్రీకాళహస్తీశ్వరాలయము సువర్ణముఖీ నదీతీరముననున్నది. ఇచ్చట పరమేశ్వరుఁడు పశ్చిమాభిముఖుఁడై యున్నాఁడు- సాధారణముగా దైవము పుర్వాభిముఖుఁడై యుండును- సువర్ణముఖిని గుఱించి యొక కథయున్నది.

వింధ్యాంధ్రి యొకప్పుడు బలదృష్టమై మేను పెంచసాగినది- అట్లు నిరవధికముగాఁ బెరిగిన వింధ్య పర్వతము చుక్కలనంటి సూర్యచంద్రుల గమనమున కవరోధము కల్గించినది- అందువలన భూమండలమున కొకప్రక్క నెల్లిప్పుడు పగలు చుటియొక ప్రక్క నెల్లిప్పుడు రాత్రి యేర్పడినవి- ఈ

విపత్కర పరిస్థితికి లోక మాకులమైనది. వింధ్యుని యొన్నత్య మణచుటకు లేక ఆపుటకు నెందఱో పెద్దలు ప్రయత్నించినారు. వింధ్యుఁడు వారి మాటలను బెడఁజెలివిఁజెట్టినాఁడు.

వింధ్యమునకు గురువగ స్త్య మహర్షి - గురువన్న పింధ్యున కమితభక్తి - అది తెలిసికొన్న పర మేశ్వరుఁడు కాశీలో తపస్సు చేసికొనుచున్న కుంభసంభ వునిఁబిలిచి యెత్తైనను వింధ్యుని గర్వమడచి సూర్యచంద్రుల గమనమున కాను కూల్యము గల్పింపుమని యాదేశించెను.

అగస్త్యుఁడు చాల పొట్టివాఁడు. అందువలననే పొట్టివానిని గుఱించి చెప్పనప్పుడు “వాడు” అగస్త్యభ్రాత - అని యనుచుందురు. అనగా అగస్త్యుని కంటఁ బొట్టివాఁడని భావము.

అగస్త్యుఁడు పొట్టివాఁడైనను బహుగట్టివాఁడు. వింధ్యుని మదమణచుటకు నొక యుపాయ మాలోచించుకొని లోపాముద్రా (అగస్త్యుని భార్య) ద్వితీయఁడైన దక్షిణముగా వింధ్యపర్వతమునక భిముగా బయలు దేరినాఁడు.

అత్యున్నతమైన వింజము గురుమూర్తిని జూచి, అపార పారావారమును జుళికించిన గురువుగారి మహిమ గుర్తుకురాగా బాగిలబడి గురువుగారికి నమస్కరించి గురుదక్షిణ కోరుకొమ్మని ప్రార్థించెను ఉపాయశాలియైన పొట్టిముని తాను తిరిగి వచ్చువఱకు నట్లే బాగలివడి యుండుమని చెప్పియట నుండి దివ్యస్థలమైన శ్రీకాళహస్తికి వెళ్ళెను. అగస్త్యుడు తిరిగి యుత్తరమునకు రానూలేదు వింధ్యుడు పైకి లేవనూలేదు. ఆ విధముగా సూర్యచంద్రుల మార్గము సుగమమైనది. లోకములు నిరాకులములైనవి. అగస్త్యుఁడు శ్రీకాళహస్తిలోనే నివాసమేర్పఱచుకొని, బరమేశ్వరుని నారాధించుచుండెను. శ్రీకాళహస్తికి దక్షిణ కైలాసమును బ్రతీతి యున్నది.

ఒకనాఁడు కుంభసంభవుఁడు మహేశ్వరుని దర్శించి “భక్తవత్సలా ! ఇళ్య పూర్వము వారణాసిలో నివసించునాకు ననుష్ఠానానుకూలముగా భాగీరధీనది యందు బాటులో నుండెడిది. ఇప్పుడిచ్చట ననువైన ప్రవాహము కఱవగుటచేత నాకు స్నాన సంద్యాదులు కష్టతర లభ్యములగుచున్నవి. ఆ కొఱతను నివారింపవే దయామయా” అని విన్నవించు కొన్నాఁడు. అది విని భక్తవశంకరుఁడైన శంకరుఁడు తన జటాజూటమును నిదలింప నందుండి యొక ప్రోతస్వీవి వినిర్గల్మమై

యగస్త్యునకు నచటి ధరణీరమణికి మానసోల్లాసమును గల్గించినది. ఆ నదియే తరువాత సువర్ణముఖి నామముతో పిలిపినది

— సు వ ర్ణ ము ఖి —

ప్రవాహములు ద్వివిధములు- నదులు- నదములు అని. నదులు ప్రాజ్ఞాభములుగాఁ బ్రవహించుచుండును- నదములు పశ్చిమాభిముఖములై సాగరుని యొడి నలంకరించును- సువర్ణముఖి ప్రవాహము మాత్రము నదీ నద భిన్నము- ఆ ప్రవాహ ముదజ్ఞాభియై సంధించి విడిచిన బాణమువలె దూసికొని పోవుచుండును.

సువర్ణముఖి ఆ శరద్ గ్రీష్మపర్యంతము నీరసయౌట నీరసముగా గమించుచుండును- శ్రావణ భాద్రపదములలో మాత్రమే యది సరసయై సరసముగా నడయాడుచుండును- అందువలన నా ప్రవాహమును బెనువాగుగాఁ బోల్చి వచ్చును- సెలయేఱంతేకదా వర్షాసమయమునఁ బొంగుచుండును. వర్షాంతమునఁ గ్రుంగుచుండును,

ఉత్తమ జాతి మానవుని యొక్క మనస్సునఁబుట్టుకోప మా యత్తము కాక యొక్కపరి హద్దును మించిన యట్లు రేగియున్ గత్తర యేమి సేయక పొకాలునఁబోవు క్షణద్వయంబులో సత్తువఁబాసి, యల్లెయగు స్వర్ణముఖినది పెల్లుపెప్పుడున్.

అందువలన స్వర్ణముఖి యల్పకాల జీవనమైనను ననల్ప జీవనగా నుత్తమ తత్త్వము కలదిగానే వాసికెక్కినది- కావుననే యా జలస్పర్శ పాపహారిణి యగుట.

స్వర్ణముఖి నదీనద భిన్న ప్రవాహము కలదియైనను నదీ సామాన్య సంబంధముచేత నదిగానే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది

ప్రావృట్కాలమందే స్నానయోగ్య యగు నానది తదన్మకాలమందు వేణీ మాత్రప్రవాహ యగుటచేత స్నానమునకువయోగింపదు- అప్పుడు తైర్దికులు చెంబులతో నీళ్లుముంచి పోసికొందురు వేసవిలోఁ జెంబు మునుగు జలములేనపుడు గుంటలను ద్రవ్వి యక్కడ ఊరిన నీటితోఁదల తడుపుకొందురు-

సువర్ణం ముఖే=అగ్రభాగే- యస్యాః సా- సువర్ణముఖి- అనగా నెచ్చటఁ

బైబాగమున సువర్ణముండునో- ఆ నది సువర్ణముఖి- ఈ నది కా నామము కలిగిన విధమిది.

కొండొక కాలమందున నఘోర మహోగ్ర విరూపచక్షు వా దండను నుండె నాశ్రయము దారసుతాదులు లేక తివుండై యెండకు వానకుందడిసి, యింపుగ వానికి గొప్ప గూలయం బండగ నుండజెయఁగ ధరాధిపుండొక్కఁడు భావమందునన్.

తర్కము చేసి శిల్పుల నుదారుల దారు కళాప్రవీణులన్ గోర్కెలఁ బండజేయఁగల కోవిదులన్ బిలిపించి “శైవ సం పర్కము రూపు నందఁగ నుమాధవు దేవశమిచ్చటన్ శుభో నర్కముగా రచింపు” డని ధారుణి నాధుఁడు చేసెఁగట్టడిన్.

ఆ రాజు నారాయణ నగరాధిపుడైన యాదవ భూపతి- ఆతఁడు పరమేశ్వరాజ్ఞచేత నాలయ నిర్మాణమునకుఁ బూనుకొని యా కార్యక్రమమును జేపట్టినాడు- అంత.

వేలకు మించు శిల్పులు వివేకులు చేతులఁగన్నులుంచి ని ర్వేల సుమేధులన్ గఱుగ వేచి శివాలయ నిర్మిమిషతోఁ గాలముయానమున్ మనసు కందని రీతిగఁ గార్యదక్షులై హేలఁగఁ జేయఁ బూనిరి మహేశ్వరు నాలయ కార్య మాదృశిన్.

దేవాలయ నిర్మాణము నిరంతరాయముగ సాగుచున్నది- మహారాజు తన చేతికి నెముకలున్నవన్న నంగతి మఱచిపోయి యాలయ నిర్మితికి రెండు చేతుల ధనమును వ్యయము చేయుచున్నాడు- ఎంతకొండయైనను బ్రతిదినము కొన్ని రాళ్లను దీసివేయుచున్నచో నెంతకాలము స్వస్వరూపమును బోషించుకొనఁగలఁడు? చివఱకు దిబ్బకాక తప్పదుకదా- నిరంతర ధన వ్యయమువలన మహారాజు కోశముకూడ శూన్యము కాకతప్పలేదు.

కఱఁగెను శిలాప్రపంచము

కఱఁగెను ధనసంచయంబు, కార్మిక దీక్షల్

కఱఁగెను జీతము లందక,

కఱఁగెను శివదేవ నిలయ కర్మలు, వరుసన్.

జీతము బత్తైమునేన్ నక శిల్పుల దొక్కలు మాడె, టంకముల్
వాతులు విప్పకుండె, బరువయ్యె శిలావళి శిల్పి చేతికిన్,
భూతల నాథుఁ డీ ప్రలయమున్ గమనించుచు భూతనాథుడై
జీతము నిల్పి యాతని భజించె భజింపక ధ్యానగ్ఘృతై.

బోళాశంకరుఁడంతటఁ

బాలింపఁగఁదలఁచి భక్తుఁ బలికెన్ గలలో

ఆలయము కర్మకరులకుఁ

జాలిన జీతంబులిచ్చు సర్వము, నదియే.

ఏ దిన మెంతకర్మ విచిక్కిర్చును కార్ముఁడు చేసి యంతఁ దా
నేదిన కార్ముకుండునయి యేగుచుఁ జే నిసుకెంతదాల్చునో
ఆ దినకర్మకున్ దగిన యంత సువర్ణము వానికందు నీ
మాదిరి దేవశమ్ము పని మానకసాగును ధైర్య మూనుమా !

అష్ట సిద్ధుల కధినాథుడై నవాని

యిష్ట కర్మము దేవశ మెదిగిపోయె

పోష్ట సంతృప్తి నందెను, బొందెను ధుని

స్వర్ణముఖి యన్న నామము సార్థకమ్ము.

స్నానార్థంమై మేము మా ముఖములను సువర్ణముఖి కభిముఖములనుగాఁ
జేసితిమి. కాని యా యురిలో జల మల్పావశేషమైయున్నది. అందువలన
“అపవిత్రః పవిత్రోవా” అను మంత్రము చెప్పకొని సువర్ణముఖిలోని జలమును
శరమున ప్రోక్షణము చేసికొని తావన్మాత్రముచేతనే పవిత్రులమైనట్లుగా భావించు
కొని దై వదర్శనమునకు వెళ్ళితిమి.

శ్రీకాళహస్తీశ్వర ప్రాంగణము కూడ నతివిశాలమే- ప్రహరీగోడ
తాళప్రాంకువు. శైలపటిష్ఠము.

ప్రహరీకిఁ బ్రాగ్భాగమున సింహద్వారమున్నది. అది మన దేశమునకు సుత్తరమున హిమాలయములో నున్న “కైబర్” కనుమ వంటిది. దానిపై నొక గోపురమున్నది. అది దశనారీకేత్తుంగము. కైలపరిణాహము. ఆ గోపురము నఖిఖి పర్యంతము అద్భుత శిల్పలక్ష్మి వివిధ పదవిన్యాస దృశ్య మనోజ్ఞము.

ఆ మహాన్నత ప్రాకారమునకు నాల్గవైపుల నాలుగు గోపురములున్నవి. అవి ప్రధాన గోపురాపేక్షచేత చిన్న వెగని సహజముగాఁ బెద్దవే.

ప్రాంగణము దాటి దేవాలయ ముఖమునఁ బ్రవేశించితిమి. ఆ ప్రవేశించుట యే పాతాళములోనో ప్రవేశించుటగా నాకుఁదోచినది. ద్వారమును దాటి యిరువది బారల దూర మేగితిమి అక్కడ.

తూణీరంబును వీఁపుపై నిలిపి ప్రాదుర్భూత శౌర్యంబు నాఁ గానన్ వచ్చెడు మోము దీప్తి వెలుంగన్ గత్తుంతరంబందునన్ బాణ ప్రేరకమున్ ధరించి యటవీ వాసాంకముల్ ముద్రలై కానంబట్టెడు విగ్రహం బొకటి మాకఁదోయికిన్ విందుగా.

సోతఁబోసిన యినుమట్లు భూతపతికి
సమ్మదగినట్టి ప్రమథగణాదిపురుషుఁ
డనంగ రెండు ధనుస్సుల యంత యెత్తు
కలిగియున్నది కనఁబడె కలిమి కలది.

అదియే తిన్న నిరూపము
కదలని శివభక్తి రూపుఁగన్నది కంటిన్
జదిపి పినాకికి నిచ్చిన
పిదపన్ గన్నప్పయన్న పేర్గనినదియన్.

తిన్నదొక పుళింద నందనుఁడు చిత్తకుద్ధికిఁ బట్టము కట్టిన గట్టి ప్రాకృత భక్తుఁడు. ఆతనిదొక విచిత్రగాథ. మఱిపురాని కమ్మని పోధ. ఎదలఁ గదలించి యుట్టుతలూగించఁగల కమనీయ బాధ. ఈ చరిత్ర ఈశ్వరునకు నాలయప్రాకారము లేర్పడగక ముందు జరిగినది.

తిన్నప్ప - కన్నప్ప

అదియొక మహారణ్యము. ఆయరణ్య మధ్యమున నొక యుత్తుంగ మహీధరము. ఆ కుధరశృంగముకూడ నతిగహన గుహసంతులము. నానావిధ హింసక జంతు సంతాన నిబిడము.

ఆ శిఖరి మధ్య కాంతారములో నివాసమేర్పఱచుకొన్నాడొక కొండవీటి జంగము. ఆయనకు నిల్లలేదు. వాకిలిలేదు. ఇల్లాలులేదు. చుట్టములు పక్కములు లేదు. ఒక కట్టవ్విక్రింద నెండకు నెండుచు వానకుఁదడియుచు నొంటరిగా “బిక్కు బిక్కు” మనుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. ఆతడొక నిరుపేద. ఆయన దిగంబరుడు. ఎగుడు దిగుడు కన్నులుకలవాడు.

ఒకనాఁడు తిన్నఁడు, మింఁటఁబాటు పక్షినిఁ గోలఁగూలనేయ గలవాఁడు. కత్తివాటుకు మొక్కువోని యయశ్శరీరుఁడు. అజ్ఞానావృత్తిమైన చిద్రూపమువలె. కిరాత దేహచ్ఛాదితమైన ఆధ్యాత్మిక హృదయ జ్యోతికలవాఁడు. మృగ యా విరోధార్థమై యా ఘోర విపినమునఁ గ్రుమ్మరుచు నొక కటిక కిటిని వెంటాడుచు వచ్చి వచ్చి జువ్విగీము వానినిఁజూచినాడు. చూచుటయే తడవుగా వానికిఁగను పొర తొలఁగినది. హృదయ కవాటము విచ్చుకొన్నది. ఎడద దెచ్చి కనువిచ్చినది. ఆ కాంతిలో నాతని సంస్కార కుసుమము శత దళములతో విరిసినది. అప్పుడా భిల్లఁడు. ఆర్తి పెల్లుబకగా నిట్లన్నాడు.

ఓ దేవా! ఇటు నొంటి నుండఁదగునా? ఉగ్రాటవీ భూమి నీ కేదై నన్ గలుఁగన్ సహాయపడు వా రేరీ ప్రదేశంబునన్ వాదుల్ పైఁగొనఁ గోపగించి యెటు నీ వామార్థమున్ వీడి నీ వా దికైక్కినను లేక యుండఁగలవయ్యా ఘోర వన్యస్థలిన్.

“అంగట నన్నియుండియును నల్లునినోట శనై శ్చరుండు నుండుంగద” యన్న సామెతకు నోయి శివయ్య! నిదర్శనంబు నీ కుంగల యీ యరణ్య. మెటఁగ్రుంగిరి నీకగువారు నాకెదో బెంగగ నున్నదయ్య నిరుపేదను నిల్లనుగొన్న యంతటన్.

నీకును నాకుఁ గన్నడదు నిక్కపు బంధము చూడ నీ జనిన్, నా కనులందు నిన్నుఁ గనినంతన వెచ్చని నీరమూరె సా

మీ ! కరుణించి నా మనవిమేరకు రాగదవయ్య ! దేవ ! నా
ఆకుల గూటికిన్ గహనమంతయు వెన్నెల పూచి పండగన్.

అని ప్రార్థింపఁగఁ దిన్నఁడు
కనువిప్పడు పెదవి విప్పఁగాఁక్షింపఁడు మో
మునఁగన్న కలుఁగు దేవర
కని తిన్నఁడు శివుని తీరుఁ గలఁగిన మతియై.

కూడు నీరును మాని కూర్చుండి ప్రార్థింప
ఫాలనేత్రములోన వరల సుధలు
ముక్కంటి కన్పించి ముచ్చటగాఁ దిన్నఁ
డర్పించు కఱకుట్ల నందికొనియె
అనుదినంబును దిన్నఁ డహవిలోఁ గెడపిన
మెకము మాంసము కాల్చి మిత్తిమిత్తి
కీయఁగా నాతఁ డాప్యాయముతోడ నా
హరించుచుండె నిత్యంబు మెచ్చి.

అహరహంబును భోయ యో హరునిసేవఁ
జేయుచుండగ శివునిల్లు హేయమయ్యె
ఏల హేయము కాదా ? భిల్లేశు మూఢ
పూజనంబున శుచియంత పోవు కతన.

విల్లు చంకనఁబెట్టి వీవునమ్మల పొది
కట్టి మంటలలోనఁ గాల్చినట్టి
కఱకుట్లు నింపిన గట్టి దొప్పలఁ జేతు
లందునఁగదియించి యమితభక్తి
పుక్కిటియందు సంపూర్ణముగాఁ గాంచ
నముఖ నీరము పట్టి నడచివచ్చి

పానువట్టము చుట్టివచ్చి ముమ్మాలులు
ఎదిగిన మనసుతో నెదుటనిల్చి

చెప్పుకాలను ముక్కంటి శీర్షమందు
నున్న కసుమాల మంతయు నూడ్చివైచి
నోటి జలమున మనసారగాటి తేని
కమర సభిషేకముంజేసి కలుగ మనసు.

ఆరగింపుము శివదేవ ! యాదరమున
ననుచుఁదిన్నప్ప విజ్ఞాపనంబు సేయు
నారగించును బిమ్మట హరుఁడు ప్రేమ
నిట్లు చేయుట శివభూమి యేహ్యమయ్యె.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడిచినవి. శివసన్నిధి యంతయు నెంగిలి దొప్పల
తోను దుమ్ముతో నిండిపోయినది. శివలింగము నీటిచాటికలతో మలినమైనది.
పూతి గంధము దుస్సహమైనది. ఒకనాడు.

ఒక హరభక్తుఁడు శంభుని
నికటంబున కేగుదెంచి నిర్విణ్ణుండై
సెకకంటి తనువు రోయుచు
వికటంబుగ నిట్లు పలికె వినయము వీగన్.

మననము నీ నివేశనము మత్తగజాజిన మంగవస్త్రమహా
విసమది కూడు పాత్ర మతిభీకరమైన కపాల మంగమం
దు సబముబూది కంఠమున దుర్భర దుస్సహసర్పహార మో
యసమ శరాంతకా ! శుచియటన్నది మృగ్యము నీ గృహంబునన్.

కానీ నీ మాలిన్యము
నే నోపను గారణంబు నీవే చెవుమా
నే నందాకను గదలను
జ్ఞానప్రద యనుచుఁ బలుకు నావిప్రమణిన్.

చూచి ధయఃజూపి యాశ్వాసించి యా యరపదిమోములవేలుపు తిన్నని తిన్నని భక్తిప్రపత్తిని విశదీకరించి “ఓయీ! హరద్వీజుడా! నీవు నా వెనుక దాఁగియుండి పొరపాట్లు పొరయని ఈ మృగాజీవి హృదయ పద్మ గంధము నా ప్రూణింపుము. అందుఁ బరిమళములొలసెనేని యాతఁడు సద్భక్తుఁడు. అపు డాతని స్వీకరింతును. పూతిగంధము లలమిన నాతని భక్తిని నేమ దిరస్కరింతును.

శివుని వాక్యముల నంగీకరించి విప్రుఁడు శివలింగము మాటున నొదిగి యుండి తిన్నని రాకకై యెదురు తెన్నులు చూచుచుండెను.

తిన్నయ్య యథావ్రకారము శివసన్నిధినిఁజేరి యర్చించి పలలఖండము లందీయఁగా గరళకంఠుఁడు వాని నందుకొనలేదు సహజ భక్తుడైన దందెనంద నుఁడు గమనించి అంజలిఘటించి.

దోసంబేమి యొసర్చితిన్ దొర! ననున్ దుర్మార్గుగా నెంచి నీ వాసంజేయపు మాంసఖండముల నీకై కానిమార్గంబులన్ గాంసింజెందుచు నొంటిగానిఁగని డొక్కన్ జేల్చి కార్చిచ్చులో పే సర్వేశ్వర! కాల్చి తెచ్చితిని. సామీ! ఏనిఁ గైకోగజే. ఎక్కువ కాలి మాడినవ! యించుక మాత్రమె కాలి తింటకన్ జక్కఁగ లేవ! ఏయొకడో చయ్యన ముందుగ నీకుఁబెట్టె నా యెక్కువ మాంసఖండముల నెందుకు నీదినమందుఁ దీసికో వక్కట. యంచు బాధపడె నాటవికాగ్రణి గుండె నీరుగాన్.

మాట పలుకులు లేక యారాటపడక
మిన్న కుండెను లింగయ్య కన్నుమాసి
ఉన్న యట్లుండ్రీ యాతని కన్ను మిగులఁ
గదలనాఁగెను షన్నయ్య కలఁతిపడఁగ.

ముక్కంటి యొకకంట ముసురు నీరముజూచి

భక్తుఁడు కళవశపడెను భీతి

మందులెన్నో వేసె మానక భిల్లుఁడు

నీరు కాతెడు నట్టి నేత్రమునకు

గాలికి నెగిరిన పాలిపిండియు వోలె

అన్ని మందులు వ్యర్థమయ్యె సతత

నీరు కాటుటమాని నేత్రము రక్తముఁ

జిందించెఁ దిన్నని చిత్తమనియ

కన్నె చక్కని మందు కంటికంచును నెంచి

తనకన్నుఁ బెకలించి యునిచినంత

“బాగుపడెగన్ను రక్తము వీరిపోవ”

సంచుదిన్నఁడు సంతోషమందు వేళ

సరుణమయ్యెను మునిమాపు సభ్రమువలె

సన్యనేత్రము కురిసెను, సరుణ జలము.

రక్తం బాగక కాటు నేత్రమును నారాటంబుతోఁగాంచి యే

యుక్తింగానక “పూర్వ వైద్యమును సంయుక్తంబుగాఁ జేసినన్

రక్తం బాగును బాధ కీడ్పడును నేత్రంబింపుగా నుండు నీ

భుక్తిన్ గైకొను శర్వుఁడంచు మదిలోఁ బొంగెన్ వనేచారుఁడున్.

తన ప్రాణంబులు పోయినన్ వెలువకే వైత్యారి సేవించు వాఁ

డనఘుం డాద్యుడు- ప్రాణరక్షణము లక్ష్యంబెంచి దిగ్విస్తు) పూ

జనమున్ జేసెడివాఁడు మధ్యముఁడు నౌ. స్వార్థంబు స్వార్థంబుగా

ముని భావ్యున్ భజించు వాఁ డధముడౌ నో! పూజ్యుఁ

డాద్యుడగున్.

కర్మలు చేయుట శుద్ధికి

వర్మములుగ నుండుటకునె. భావనిశుద్ధిన్

నిర్మితి చేయని కర్మ ల

ధర్మము పండించు జీవితంబును ద్రుంచున్.

దేహికి దేహమేవిధము దీక్షగ రక్షణమిచ్చు నట్లే సరి

దేహము లేక కర్మగత దీప్తి మనస్సును బెంచు మంచి, న

వ్యాహతశక్తి వైవ మనయంబును గోరును జిత్తసుద్ధికే
ప్రాహతమున్ బొసర్చు నితరంబును, జూచుచు బేసికంటితో.

తిన్నండంతట నిశ్చయించెను మహాదేవాంఘ్రిపద్మాంతరా-
చ్చిన్నాన క్త నిజాంతరంగుడయి గాసింజెందికే, యెవ్వఁడీ
కన్నుల్ నాకొసగెన్ బ్రపంచముగనన్ గామేశ్వరీనాథుఁ డా
పన్నత్రాణుఁడు వాని చూపు నిలుపన్ భావ్యంబు చూపిచ్చుటే.

ఊటగ నెత్తురోడు కనునొద్దను దా నడిమూలముంచి య
య్యూటవికోత్తముండు పదమందలి చెప్పను దూణినుండి ష
బ్యాటునఁగోల లాఁగి వెఱసందక గ్రుడ్డు పెకల్పఁబూసఁగా
నోటుపడెన్ జగత్తు, సకలోర్వియు స్థైర్యముఁబాసి యూఁగగా.

సకల లోకమాత వికలయయ్యెను బాల

పెండికొండ రాజు వీడెఁగొండఁ

జలువఁజేడు జాతెఁ దలనుండి తొడిబడి

కన్నుఁబెఱుకఁబూను తిన్నని గని.

సీరదక్ష్మినుండి పయనించెడు శంపనుబోలి కోల తూ

ణీరము వీడి కంటికొన నెత్తురు త్రాగకముందె దాని నా

తీరునఁబట్టె శంకరుఁడు, తిన్నని కన్నులదోయి యజ్జ్వలం

బై రసనిద్దినంది నిరవద్య మహాద్వయ మూర్తిజూఁగన్.

పెడతల బాలచంద్రుఁ డరవిచ్చిన గన్నెరు మొగ్గకాఁగ సం

దడివడి సేయు గంగ శివునాదలఁబూచిన మల్లె తీవగా

బెడగగు బేసికన్ను నరవింద మనంసముఁగ్రుమ్మరింపఁగా

నుడుపతిశేఖరుండు తనయెద్దకు వచ్చినఁజూచి తిన్నఁడన్.

అడుగులు తడఁబడ నుడువులు

నెడలక పొడవఁగి మేను వినతముకాగా

ఎడ దడదడ వడకగ నా

యడవిమనికే సాంక్రమైక్కె నగజాపతికిన్.

తిన్నని భక్తికిఁ బన్నగధరుఁడు ప్రసన్నుడై యాతని కెన్నటికి దఱుగని పుణ్యలోక వివాసమిచ్చినాఁడు. వివ్రాహ్మణుఁడును దిన్నని హృదయ సౌందర్య మున కంజలి ఘటించినాఁడు. అది మొదలుకొని తిన్నయ్య కన్నయ్యగా నామాం తర మందినాఁడు.

తిన్నని వర్తన నుందుటఁ

దిన్నఁడుగాఁ బేరుపొంది దేవరికొట్టై

కన్నిచ్చుట నదిమొదలుగ

దిన్నడె కన్నప్పయ్యై దినిజులు మెచ్చన్.

పార్వతీ పతియుఁ దిన్నప్ప ప్రగాఢ భక్తికిఁ బరవశుడై కరుణాళువై.

తిన్నా! నీ మధురార్ద్ర భక్తి మధుపాథేయంబు నీ యాత్రలో

కన్నా! తోడుగనుండురా! సహజ భక్తాగ్రేసరా యింక నా

కన్నన్ ముందుగ నర్చనార్హతను నీ కందింతుఁ డైకొమ్మరా

కన్నా! నా తలచావడిన్ నిలువరా! కన్నాపలన్ నీడవై.

అని యా భక్తుని తన యాంతరంగికునిగా నాద్యించినాఁడు పరమేశ్వరుఁడు. అందువలననే శ్రీకాకహస్తీశ్వరాలయమున మునిముంగల తిన్నని విగ్రహము నిలువఁబడినది. భక్తులు తొలుత నా భక్తశేఖరున కభివాదముచేసి యావలనే చంద్రశేఖరు నర్చింతురు. భక్తవత్సలుడైన పశుపతి తిన్నని భక్తి ముగ్ధుడైన హరద్విజునిఁగూడ ననుగ్రహించెను.

ఈ కాకహస్తీశ్వరస్వామి, తిన్నప్ప సేవించిన యాశ్వరుని యవరావతార ముట. తిన్నని హృదయాధిపతుఁ డా బ్రహ్మనఁగొందపై గడియెడు దూరములోఁ జిన్నగుడిలో నున్నాఁడట. క్రిందివారి కా గుడి కనుపించుచునే యుండును. ఇది తిన్నని దివ్య చరిత్ర.

ఇంతకూ కన్నప్ప ఎవరను కొంటున్నారు. చుహా యోగీశ్వరులకుఁగూడ సిద్ధింపని ఈశ్వర సాయుజ్య మక్షర జ్ఞానములేని యా బోయవానికెట్లు లభించిన దనుకొంటున్నారు.

తిన్నప్ప పూరాజన్మములో నర్జునుడు- పార్థుడు శ్రీకృష్ణభక్తుడే- అయినను నాతని భక్తి నవవిధ భక్తులలో నెదిమిదవదియైన సఖ్యమువలనకే యెదిగినది- చివరి భక్తి అత్యుచితమను- అనగా త్రికరణ శుద్ధిగా నాత్మశరీర పద్మమును భగవత్పాద పద్మములకు సమర్పించుకొనుట- అంతటి త్యాగమును పొందవ మధ్యముడు చేయలేక పోయినాడు- అందువలన గిరీటికి ఆ జన్మములో మోక్షము రాలేదు- ఆ కొఱవ పూరిచేసికొనుటకే తిన్నప్పగా నవతరించిన- కిరీటి తన జీవితమును పరమేశ్వరునకు నివేదనము చేయగలిగినాడు- సాయుజ్యమును జొందినాడు.

శ్లో॥ అథనా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతాం

తత్ర తం బుద్ధి సంయోగం లభతే పార్వ దై హికం.

యతలేవ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన- (యోగభ్రష్టః) అని గదా భగవద్వచనము.

ఆ యాలయాంతర్భాగ మతి భయంకరము- ఇద్దఱు ముగ్గురు కలిసి చెళ్ళి నను వెఱపుఁబుట్టించును- ఆ యంతర్భాగములో వీధులున్నవి- వానికరువైపుల వీధు గొలుపు వివిధవిధరూపములున్నవి- వానిలోఁగొన్ని దీర్ఘవంష్ఠులు- కొన్ని వికృత నేత్రములు- కొన్ని స్థపుటిత భీకర భూతలు- కొన్ని దీర్ఘ కర్ణములు- కొన్ని హ్రస్వపాదములు- వానిలోఁగొన్ని సప్త మాతృకలకు మాతృకలు- కొన్ని భద్రకాళి భయంకర ప్రతిరూపములు- కొన్ని భూత భేతాళాది మహా మాంత్రిక భిన్నరూపములు- పరమేశ్వరుఁడు భూతపతి కదా- భూతములన్నియు వికృతాకార చేష్టలు కలవికదా ! అచట నిరుపైపుల నున్న వికృతాకారములన్నియు నా భూత పతి పరివారమే- భూతపతికిఁ గాఢప్రేమికి నింతకంటే భిన్న పరివారమెట్లుండును.

ఆ దేవాలయ నిర్మాణము కూడ మనసునకందనిదే- ఆ మహా శిల్పిలు- అంతటి మహా శిలల నంతటి యెత్తున కెట్లా కర్షించినారో ! ఆ స్తంభ నిర్మాణము- శిల్ప విన్యాసము- అభూతపూర్వమనిపించును- ఈ మాట పూర్వోక్త దేవాలయ శిల్ప వర్ణనావనరములయందుఁగూడఁ జెప్పఁబడినది- దాక్షిణాత్య శిల్ప మంతటిది ! దాని వర్ణనములలోఁ బునరుక్తము లనివార్యములు” అయినా- ప్రతివ్రత విషయములో “ఇదం వ్రతానామత్రమప్రవ్రతమ్” అని చెప్పు సంప్రదాయము మనకున్నది కదా !

ప్రదక్షిణ మార్గముగా నాలయ మార్గ మధిగమించుచుఁబోయి మృత్యుం జయస్వామి నివాసమును సమీపించితిమి- అదియొక మోహంతకుని సమ్మోహత్యైక పవిత్ర మందిరము- అచటి ప్రకృతి పాపవిచారము- శాంతికి నిలయము- పుణ్య సహితము.

భరత దేశమునందుఁ బంచ భూతాంశముల్

పంచలింగంబులు ప్రథితైకైక్కి

కంచీయందున నుండెఁ గాశ్యపి లింగంబు

జంబుకేశ్వరమున జలమయంబు

అరుణాచలంబందు నన్నిలింగంబుండె

గంధవాహంశంబు కాశహస్తైఁ

బరఁగు లింగము చిదంబరమందు నాకాశ

రూపము భగవత్స్వరూప మగుచు.

సర్గ రక్షణ విలయముల్ సాఁగుటకును

భూత పంచకమే హేతు భూతమగును

అట్టి యా భూత పంచక మమరైఁ బంచ

లింగరూపముగాను ధరిత్రయందు.

పంచభూతంబులందునఁ బ్రాణమిచ్చు

పరమ భూతమె యకా జగత్ప్రాణుండెపుడు

కాశహస్తైని నాతఁడు కల్గె, గాశ

హస్తై పేరందె నై దింట నధికమగుచు.

ఆ క్షేత్రమును సేవించిన యే జీవియైనను బరమేశ్వర సాయజ్యమును పొందఁగలడు- ఆ విషయమును స్వామి చరిత్రయే ప్రకటించుచున్నది- తొలి మంటపమునకు నేబది బారల దూరములోఁగల మలి మంటపములోఁ గాశహస్తీ శ్వరుఁడున్నాడు.

శ్రీకాశహస్తీశ్వరుఁడు- అమేయ మహిమా సంపన్నుఁడు- భక్తవత్సలుడు- ఆ మృత్యుంజయునిఁ జూడగానే నాకు నిర్విమేషత్యము (తేప్పవేయకుండ

స్వామిని(జూచుట) సిద్ధించినది. దర్శన మాత్రముచేతనే భక్తునకు నిర్నిమేషత్వమును (దేవత్వ) బ్రసాదించిన యా కపర్ది ఎంత కరుణామయుడు.

సమున్నత ప్రాకారాంతరమున నున్న యా ప్రాంతములో సదాగతియు కూన్యగతి కాకతప్పదు. అక్కడ పరగడయే నిర్వాయుడైన అంతర ప్రదేశమున నవిలుఁడెట్లు సంచారము చేయఁగలఁడు :

మఱి గర్బాలయములో నా వాయు సంచారమేమి? లింగము పైభాగమున సాలెగూడాకటి లీలగ గోచరించుచున్నదే. ఓహో ! ఆ గూడు స్వామిపై నిస్సార్థముగాఁ జెలఁది పురుగు నిర్మించిన చాందినీయన్నమాట “పత్రం పుష్పం ఫలంతోయం యో మే భక్త్యా స్రవచ్ఛతి” యని గీతాచార్యుడు గీతలో నిచ్చిన సందేశానుసారము భగవంతుడు భక్తుడిచ్చిన తృణమైనను మేరువునుగా భావించునని తెలియుచున్నది. కావుననే యా సాలెగూఁటినిఁ బరమేశ్వరుఁడపురూపముగా వాదించుచుఁ గాపాడుకొనుచున్నాఁడు. బహుశా ఆ గూడు మూల తంతువాయమున కొరసకీటక నిర్మితమై యుండవచ్చును.

గర్బాలయాంతర్భాగమున నున్న యా గూడు రెపరెపలాడుచున్నదేమి ? లఘువస్తువు రెపరెపలాడుట గాలివలననే కదా ! అచటఁ బ్రమిదలలో హైయంగ పీన దీపరాజి లిరాజిల్లుచున్నది. అదియు గాలికి లోనై నట్లే యాగలాడుచున్నదే. ఆ గర్బాలయములోనికిఁ బవమానుఁ డెచటినుండి యెట్లు వచ్చుచున్నాఁడు. మహా బలుఁడు మహాబలుడైనను నచ్చటికి రాలేడు గదా !

ఆఁ ! తెలిసినది. అచ్చట నున్నది వాయులింగము కదా. అనఁగా వాయువునకు సుత్పత్తి స్థానముకదా. మఱి చానినుండి వాయువేల యుద్భవింపదు :

వేడి వెలుంగునుండి యతివేలగభస్తులు పుట్టునట్లు పాతాడెను మబ్బునుండి వఃఘరింబులు నీరిము లూరినట్లుగా మూడవ భూతమందునఁ బ్రభూతమునై చను మంటలీల సం దోషక వాయులింగమున నాయ్యనఁబుట్టును బిల్ల తెమ్మెరలో.

అదృశ్య “మసల లింగము

కాదది” యను వాడులాట కాశ్రయమీకే

ఊడి వచించును, మారుత

మా దివ్య ప్రతిమ యనుచు నడిచిత ఫణిశిన్.

భక్తవత్సలుడు లయకారుడైన యాలయకారుని గని ముదమందిన నా
కనితావాణి యిట్లు పలికినది.

జననంబున్ మరణంబు జంతువులకున్ స్వాభావికంబౌను దు
ర్జన సంహర్త ! త్వదీయ పాదయుగకంజంబుల్ గనుంగొంటి నా
జని సార్థక్యమునందె యల్పులము మీ సాన్నిధ్యమే మాకు వా
సిని వన్నెన్ గలిగించునయ్య నిరీశా ! శ్రీకాళహస్తీశ్వరా !

జన సంచారము మృగ్యమా యడవి నీ సత్వంబునన్ నిర్జర
ధ్వని సంకీర్ణము నయ్యె. నీ తలపయిన్ వర్తించు బాతేందు డే
వనదీస్పర్శల నార్ద్ర పూతములునై వన్యస్థలుల్ పండె మిం
చిన నిశ్రేయస సస్యముల్, మినుసిగా శ్రీకాళహస్తీశ్వరా !

అనలం బాననమందు భీగరము కంఠాగ్రంబునన్ వ్యాళరాట్
ఘన వక్షస్థలమందు నంగమున నాగార్ద్రాజినంబుండియున్
పునుకన్ జెతఁబినాక, మున్కి మననంబున్, గాని చిత్తంబె కా
చెను భక్తాఘము, భావమే ప్రముఖమా శ్రీకాళహస్తీశ్వరా.

మిత్తిన్ మొత్తిన యుగ్రనేత్రుడవు స్వామీ ! మాతమోభావమున్
జిత్తుం జేయుమ బాలచంద్రకళలన్ జేమోడ్పు లర్పింతు నీ
చిత్తంబందున నీయు మల్పతలమున్ శేషీ ! కృతార్థుండ నో
చిత్తోద్భూతహరా . హరా సెలవయూ ! శ్రీకాళహస్తీశ్వరా !

ధూర్జటి వాగమృతంబున

ధూర్జటి ! విహరించు నిన్ను దుస్సాహసిన్

యర్జున వర్ణించితి నా

కర్జము మున్నింపు మయ్య ఖండేందు ధరా !

అని చిదంబరుడైన యా దిగంబరుని సంస్తుతించి- భవహరుఁడు భవుఁడైన యా యభవుని యొద్ద సెలవు తీసికొని బహిర్దేవాలయమునకు వచ్చితిమి- అనంతర మనంతములైన యాలయ విశేషముల నవలోకించుచు ముందుకు సాగితిమి- యచ్చటి యిడుపులపైఁ జార్వతీ పరమేశ్వరుల చిత్రముల ననేకము- అంచులవా రంచెలంచెలుగాఁ జిత్రించినారు- ఆ చిత్రములు నజీవములు- ఆ రంగులు శాశ్వతములు- ఎండలకు వానలకు మఱుఁగు పడనివి-

అయ్యవారిని దర్శించి అమ్మవారిని దర్శింపనేగితిమి ఆయమ్మ పేరు జ్ఞాన ప్రసూనాంబిక- ఆయమ్మ నల్లనమ్మ! తెల్లనయ్యకు నల్లింత దూరములో నున్నది- వారి యాయునికి శంకరుని యర్ధనారీశ్వరత్వమునకు నపార్థమును గలిగించునదిగా నున్నది- ఈ యున్నితాహ్యము- అంతరికముగ శివుని యర్ధనారీ శ్వరత్వమవిచ్చిన్నమే. అది యోగి మానసగమ్యము,

పార్వతి తల్లి యప్పరస, సొగసుల రాశి- మేలికదాని తీవ మేనకాదేవి. తండ్రి సహజధవళరుచి- దేవతాత్మఁడు- నగాదిరాజు హిమవంతుఁడు- మఱి యట్టి దంపతులకు జన్మించిన సార్వతికి నీలకాలాంబుద వర్ణమేమిటి?

కారిణము లేకుండఁగఁగొల్పొత్పత్తి యనునది యలంకార శాస్త్రమునకే పరిమితము- లౌకికముగ నది యసంభావ్యము- కావున నపర్ణ నల్లనిదగుటకుఁ గారణమున్నది- గిరిజ ఆదిశక్తియైన భద్రకాళి యపరావతారము- 'కాళి' అనగా నల్లనిదియని యర్థము గదా! కాళియే భద్రకాళి-మఱియుఁ గాళిమాతంగ కన్యగదా- మాతంగులు నల్లనివారుగదా.

మాతృ పితృ పంశ సంస్కారముకంటె నాత్మ సంస్కారము ప్రబల మైనది- అది నూటికి నూఱుపాళ్లు జీవునికి (శరీరమునకు) సంక్రమించును. అందువలన దాక్షయణికిఁ బితృ మాతృగతమైన శ్వేత వర్ణము రాక తన మూల ప్రకృతియైన భద్రకాళి నీలవర్ణము సంక్రమించినది. అందువలన నామె నల్లనిది యయినది- పార్వతి రూపాంతరమైన జ్ఞానప్రసూనాంబికయు నీలవర్ణయైనది.

మఱి భద్రకాళికి నానీల చ్ఛాయ యెందులకు వచ్చినది.

రాక్షసుల ఘోర నీలాకారులు తమోగుణప్రభాసులు భయంకరులై భువనములను భయభ్రాంతములనుగాఁ జేయుచున్నారు వారి భయంకర నీలఘోరా కారములను జూచి యెల్లలోకములు కల్లోలితములగుచున్నవి.

లయకారవి యాత్మశక్తి దుష్టశిక్షణమునకు నడుము కట్టినది. “వజ్రం వజ్రేణ భిద్యతే” అను న్యాయానుసారము భయంకరాకారులను మట్టుపెట్టుటకు నంతకంటె నీల భయంకరాకారముఁ దాల్చి కాళి (నల్లనిది) యను బ్రసిద్ధ నామమును బొందినది. తమోగుణమునకు రౌద్రమునకు భయంకరత్వమునకుఁ జిహ్వాము నల్లదనమేకదా. జగత్కంటకులను హతమార్చి శాంతించిన యా కాళీ మాత భక్తుల యభ్యర్థనముల మన్నించి నీలదేహగానే యుండి నమ్మికొలిచిన వారిఁజల్లని చూపులతో నేలుచున్నది. మఱియు నామే మాతంగ కన్యగాదా- మాతంగులు నీలవర్ణములు కలవారుగదా.

భద్రద్రవా కాళీ- భద్రకాళీ- యని యర్థము. అనగా దుష్టసంహారము చేసి తద్వారమున లోకకల్యాణము చేయు దేవతయని ఫలితార్థము.

శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని సామేను జ్ఞానప్రసూనాంబిక యని చెప్పకొన్నాము గదా !

ప్రకృష్టం సూనం- ప్రసూనం- (ఉత్తమమైన పుష్పము) జ్ఞానమేవ ప్రసూనం యస్యాః సా=జ్ఞానప్రసూనా .జ్ఞానమను సుత్తమ పుష్పము కలది. అనగాఁ బుష్పమును శ్రద్ధతో ధరించినట్లే జ్ఞానమును ముఖ్యముగా భావించి హృదయములో నుంచుకొనునది యని భావార్థము. ఆర్థాత్ జ్ఞాన స్వరూపిణి యని ప్రతీయ మానార్థము. జ్ఞానప్రసూనావ సా ఆంబా=జ్ఞానప్రసూనాంబా (జ్ఞాన స్వరూపిణియైన తల్లి)

జ్ఞాన ప్రసూనాంబిక జ్ఞాన స్వరూపిణిగదా. అందువలన నామే “యోయ ద్వాన్ న తద్దత్తే”(ఎవరిదగ్గఱ యేడి యుండునో వారు చానినే కోరినవారికిత్తుట) అను న్యాయానుసారము భక్తులకు జ్ఞానము నిచ్చుచుండును. పైగా నామే సర్వ మంగళ- తన నాశ్రయించిన వారికి సర్వశుభములను గలిగించుచుండును. ఆ యుద్దేశముతోనే భక్తు లనేకు లామె పాదాఽవిందముల నారాధింతురు.

తల్లీ ! సద్గుణవల్లీ ! నీదు పదమందారమ్ములన్ గైశ్యమం దుల్లంబార ధరింతు భూషలనుగా నోకల్పవల్లీ ! తదీ

యోల్లాసాంకుర సత్పరీమళములన్ యుక్తంబునై మద్గుహం బెల్లన్ వాసితమకాను, జీవితములో నిందు ప్రభల్ చింతెడున్.

జ్ఞానదాయిని! మాత! విజ్ఞాన రవిని
 సహరహమ్మును నాలోన నవరనిమ్ము
 ఎవని కాంతుల, హృదయమం దేవు మీఱు
 ఘూకసంతతి వెఱపుచే ఘోషపెట్టు.

అట్లు జ్ఞానప్రసూనాంబును గవితాకుసుమములతో నర్పించి ముందునకుఁ
 గదలితిమి. అక్కడ భిత్తిఫలకములపై.

హృదయము పిండి వాగరను హృద్యమషీనుధలందు ముంచి వా
 రిద ఘనగర్జలన్ మెలపి వృష్టి మహోద్ధతి ధారనిచ్చి య
 భృదయముఁ గూర్చు ధూర్జటి మహోదయు నాంధ్ర కవిత్వ వాణి యా
 త్రిదశుల వాణియై పలుకరించెను మ మృధిభిత్తికావళిన్.

కమ్మని ధూర్జటి పలుకుల
 నిమ్మాడ్కిని దేవభాషకెత్తిన మాన్యున్
 గొమ్మను సంస్కృతలలికకు
 అమ్మక చెల్లా! యెఱింగి యచ్చెరువడితిన్.

కులపతి ప్రాచ్య భాషలకుఁ గోటను గట్టిన కోవిదుండు సం
 కుల కుల భేదమెంచక యనుంఠిత దీక్షను శిష్యకోటికిన్
 సులువున విద్యలన్ గఱపు సూరివరేణ్యుండు స్వర్ణకాంతితో
 కలకలలాడు రూపని యగాధ మనస్కుండు కావ్యకర్తయున్.

వరదాచార్యాఖ్యలు నిం
 దిరకున్ శారదకు నిచ్చు నెలవగువారున్
 వరచిటి గూడూరున నా
 దరమునఁ గాలేజి సంస్కృతాంధ్రంబులకున్.

ప్రోది చేసినవారు మహోదయులును
 ఆంధ్ర శతకాలి కమరత్వ మందఁజేయు

కవివతంసులు గుడిమెళ్ళ కంధిసోము
లాంగ్ల మందున నిష్టాతు లమరసములు.

కీ॥శే॥ శ్రీ వరదాచార్యులవారు సంస్కృతీకరించిన ధూర్జటి కృత శ్రీకాళ హస్తీశ్విర శతక పద్యములు శ్లోకములుగా గోడలపై జక్కగ లిఖింపబడి యున్నవి- గోడలకే యలంకారమైన యా శ్లోకములను జదివి బ్రహ్మనంద మందితిని.

శ్రీవరదాచార్యులవారి నారసింహ సంస్కృత కళాలలో నేను సాహిత్య విద్యా ప్రవీణఁజదివితిని- ఉత్తీర్ణఁడనైతిని- ప్రకరణ మనుకూలించినపుడు గురు స్మరణము చేయుట ధర్మముగదా.

ఆ కళాలలో బ్రహ్మశ్రీ కొల్లూరు సోమశేఖర శాస్త్రివర్యులు నాకుఁ బ్రధాన గురువర్యులు- వారు తర్కాలంకార వేదాంత మీమాంసా శాస్త్రముల నాపోశనించిన కుంభనంభవులు.

ఆ కళాల ముఖ్యులు నధికవాగ్ని
తర్కగజసింహ- మేక సంధాగ్రహిత
సోమశేఖర శాస్త్రి భాసురమనీషి
కంజలింతెను భక్తితో గౌరవమున.

అట్లు గురుస్మరణమును జేసి- యా యావరణములోనే యున్న పాతాళ గణపతిని సంభాించి యచటినుండి లేఖనీ కరవాల విక్రమముల కాకరమైన విక్రమసింహ పురమునకు సాగితిమి.

విక్రమసింహ పురము (నెల్లూరు)

నెల్లూరు పెన్నానది యొడ్డున నున్నది- పెన్నానది యెప్పుడు పొంగునో నెవ్వరికినిఁ దెలియని నిషయము- పూర్వక్షణములో నిద్రపోవుచున్నట్లు ప్రశాంతముగా నున్న యాస్రోతీస్విని ఉత్తరక్షణములో నిద్రాభంగమైనందువలనఁ గోపించిన యున్మత్త పిశాచివలె రౌద్రాకారయై యగమ్యయై పరుల ప్రాణములు తీయుటకుఁ బరివశ్యుఁడై క్రొక్కుచుండును- ఆ పరుక్షణమే గచ్చులాడివలె మంద

మందముగా సంఘరించుచుండును. విక్రమ సింహపురమే యనంతర కాలములో నెల్లూరుగా మాఱినది.

నెల్లూరులోని దేవునిపేరు శ్రీరంగ నాయకస్వామి. ఆయన భక్తవరదుఁడు అందువలన నాస్వామిని దర్శించుటకై భక్తబృందములు దేశదేశములనుండి నెల్లూరు వచ్చుచుండును. కాని వారికి, రంగనాయక స్వామికి నడుమన జపల చిత్తయైన పెన్నది యున్నది. పెన్నదాటినగాని శ్రీరంగని దర్శనము కాదు. ఆమె క్షణహృష్ట-క్షణరుష్ట ప్రవాహము లేదుగదాయని నదిని దాటఁచోయినచో మరుక్షణములోఁ బెరిగిన పెన్న తీతీర్థపులను దనపొట్టను బెట్టుకొనును. పెన్న తరణము. ఆనన్న మరణమే. అందువలననే “పెన్న దాటినగదా పెరుమాళ్ళ సేవ” యను సామెత యేర్పడినది. ఈ పరిస్థితి పెన్నపై రైలువంతెన కట్టిన కాలమునాఁటిది.

పెన్నపై గట్టిన వంతెన దక్షిణ భారత వారధులలో వైశాల్యమున సగ్ర గణ్యమఁట. దాని వెడల్పు 32 అడుగులు. దక్షిణోత్తర భారత భాగముల కై కృతను జేకూర్చు సంధాన కర్తలలో నిదికూడనొకటి.

మేము నెల్లూరులోఁ బ్రవేశించి “శ్రీరంగ నాయకస్వామి దేవాలయ మెచ్చటనున్నది” యని ప్రశ్నించితిమి. వారు “పెన్నలో నున్నదని చెప్పినారు ఆ సమాధానమునకు ‘యాత్రీకులు దేవాలయము నదిలో నెల్లున్నదా యని యాశ్చర్యపడిరి. సాంప్రదాయము తెలిసినవారు మౌనముగా ముందుకు వెళ్ళిరి. అందఱుము దేవాలయము దగ్గఱకు వెళ్ళితిమి.

శ్రీరంగేశ్వరుని యాలయము పెన్నానదికి చాల దగ్గఱలోనే యున్నది. ఆ నదీజలము యౌనదశలో (వర్షాకాలములో) శ్రీరంగేశ్వరుని పాదకమలముల కభిషేకము చేయుచుండును. ఆ దృశ్యమును జూచిన తరువాత “దేవాలయము పెన్నలో నున్నది” అను వాక్యము యాత్రీకుల కర్థమయినది. కారేదు.

పెన్నానదీ తీరమందు గుడియున్నది అని చెప్పక పెన్నానదిలో గుడి యున్నది యని చెప్పిన విశేషమేమైనను యున్నదా? అన్నయెడల తప్పక విశేష మున్నది. అట్లు చెప్పుట యలంకార శాస్త్ర సంప్రదాయము దానినే “లక్షణ” అని శాస్త్రకారులన్నారు. అది భాషానఖిణ్ణలకుఁ దెలియదు.

“లక్షణ” శబ్దవృత్తులు మూడింటిలో రెండవది.” వాచ్యార్థానుపపత్త్యా, తత్సంబంధిన్యారోపితః శబ్ద వ్యాపారః లక్షణా-” అని లక్షణకు నాలంకారికులు చెప్పిన లక్షణము- అనగా వాచ్యార్థమునకు సమన్వయము కుదురనప్పుడు సమన్వయముకొఱకై ఆ వాచ్యార్థ సంబంధమునందారోపింపఁబడిన శబ్దవ్యాపార మని యర్థము.

ప్రస్తుతమున- పెన్నానదీతీరమున గుడి యున్నది- అని వాక్యప్రయోగము చేసినయెడల నదినానుకొని గుడియున్నది- యను భావము పాఠకునకుఁ గలుగదు- ఎందువలననగా, తీరమునకు నై దాటు కిలోమీటర్ల దూరములో నున్నవిగూడఁదీర శబ్దముచేతఁ జెప్పఁబడుచున్నవి గదా ! యథా- బందరు సముద్ర తీరమున నున్నది- అని యందురు కాని బందరునకు సముద్రము యేడు కిలోమీటర్ల దూరములో నున్నది.

యథార్థమునకు శ్రీరంగ నాయకస్వామి దేవాలయము పెన్నానది నాను కొనియే యున్నది- ఆ అతి సామీప్యార్థము “పెన్నలో గుడియున్నది” అని యన్నపుడే ప్రాప్తింపఁగలదు.

నదిలో గుడియుండుట- అసంభవము కనుక- వాచ్యార్థము బాధితమైనది- అప్పుడు తత్సంబంధమున నారోపించఁబడిన లక్షణ- గుడి నదిలో లేదు- నది నానుకొని యున్నది యను భావమును తెలియఁజేయుచు భావ సమన్వయము చేయుచున్నది. ఇట్లునుటవలన నాధార విశేషములారదేయమునకు సంక్రమించును.

ఇంతేకాక- వాఁడు గోవాడ ప్రభవోలేనున్నాడు (ఉత్తైక్ష- మిక్కిలి పొడుగువాఁడు) వాఁడు మనుష్యుఁడా మందర పర్వతమా (సందేహము- మిక్కిలి స్థూలకాయుఁడు) వాఁడు కొట్టికముందే వీని ప్రాణములు పోయినవి (అత్యంతాతి శయోక్తి- కొట్టిన వెంటనే) ఇత్యాది ఆలంకారిక వాక్య సంప్రదాయములు గూడ సంఘ జీవనములోఁ జెనవేసికొనిపోయినవి. ఇటువంటి యుత్తమ శాస్త్రీయ మర్యాదల కలవాటుపడినదే యుత్తమ సాహిత్యము.

చూచారా ! మనకుఁదెలియకుండగానే యపండితులలోఁ గూడ శాస్త్ర మర్యాదలు సంప్రదాయము లెట్లు చోటుచేసికొన్నవో. ఇదియే సాహిత్యమునకు సంఘమునకుగల యవివాదావ సంబంధము- ఉత్తమ సాహిత్యముగల సంఘము సజీవము- అది లేనిది నిర్జీవము.

అనంతరము దైవదర్శనమున కేగితిమి. దేవాలయము హృద్యమే. చక్షుః ప్రీతి సంపర్థకమే. దాక్షిణాత్య దేవాలయముల దృష్ట్యా ఆ యాలయముచిన్నది. మన ప్రాంతీయ దేవాలయముల దృష్ట్యా పెద్దది. శిల్పకళ సామాన్యము.

దేవాలయములోని కేగి దేవతామూర్తిని సందర్శించితిమి ఆ చిన్మయమూర్తి-దేవాలయాంతర్భాగమున.

ఎత్తయి శేషరూపముగ నింపుంగఁజెక్కిన నల్లరాతిపై నొత్తుచుఁ బాదపద్మముల నుండఁగ వారిధిపుత్రి సర్వసంపత్తుల నిచ్చుతల్లి, జగమందలి భక్తుల భాగ్యరూపమై సత్తును చిత్తుతానగుచు సర్వశయానుఁడు మాకుఁగన్పడెన్.

చుట్టును నున్న నీరము ప్రసుప్త మహోదధి యట్లు మెట్టపై గట్టిన దేవశంబు వెలుగారెడు తెల్లని దీవియట్లుగా పట్టునఁ తెట్టువే నిలచు భక్తులు నిర్జరకోటియట్లుగాన్ నెట్టునఁ దోచు నాగుడి గణింప వికుంఠ పురంబు రీతిగా.

ఎక్కడఁ జూచినన్ జగములేతడు దేవుని విగ్రహంబు లా ప్రక్కన నుండు దేవు లలరారుచు నుందురు దేవాళాలఁ జెం పెక్కఁగ నల్లరాళ్ల పయి నెంపుంగఁ, గారణమేమి? శిల్పమున్ జెక్కుట కర్హమైన యది ప్రశ్నేషము నీలశిలా విభాగమా !

విగ్రహ నిర్మాణ యోగ్యమైన శిలయే నీలాతి నీలమో. లేక విగ్రహమును జెక్కిన తరువాత నా ప్రతిమపై నల్లరంగు పూయుదురో తెలియదుగాని దేవాలయములలో విగ్రహములు నల్లవిగానే యుండును అందులకుఁ గారణమిది.

త్రిగుణాత్మికియైన బ్రహ్మతీ- అనగా నవిద్య తమస్వరూణిఁ తమోగుణము గలది. ఆయోగుణవర్ణము నల్లనిదని ప్రతీతి. అది తెలిసికొనుటకు శక్యముకానిది.

“మాయాకబళితం బ్రహ్మ” యనునది వేదాంత వాక్యము. అనగా సచ్చిదానందరూపమై స్వయంప్రకాశమైన బ్రహ్మపదార్థము సదా మాయచేత (ప్రకృతిచేత) నాచ్ఛాదింపఁబడి యుండును-అందువలన భగవంతుని ప్రతిమయందు సామాన్యులకు గనుపించునది మాయా స్వరూపమేకాని తదంతర్గతమైన మాన్యమైన

జ్యోతిస్స్వరూపముకాదు- యోగులు ధ్యానయోగముచే మాయ ను త్తరిలించి దాని కావలనున్న బ్రహ్మమును జూడఁగలుగుదురు- అను భావమును దెలుపుటకు దేవతా విగ్రహములన్నియు నీలశిలా నిర్మితములై యుండును- నీలవర్ణాచ్ఛాదితుడైన భగవంతుఁడు తన బాహ్యరూపముద్వారా మానవకోటి కొక సం దేశమిచ్చుచున్నాఁడు

ఓ మానవులారా ! నేను మాయా వృతుఁడను- కావుననే నీలరూపముతో మీకుఁగనుపించుచున్నాను- మీరు బాహ్యమైన నా ప్రకృతి మాయను యోగ సాధనముద్వారా నతిక్రమించి నాలోనున్న శుద్ధ నిత్య చైతన్య జ్యోతిని దర్శించండి- అప్పుడే మీకు లక్ష్యము కరబడర సమానము కాఁగలదు- అని.

“శ్రీరంగనాయకః” యనునది యొక సమాసము- ఇచ్చట ‘శ్రీ’ శబ్దము మోక్షలక్ష్య కుపలక్షకము- శ్రియః రంగః- శ్రీరంగః యనునది యా సమాసము నకు విగ్రహ వాక్యము అనగా మోక్షలక్ష్య విహరించు స్థానమని భావము= శ్రీరంగం నామక్షేత్రం- తస్యక్షేత్రస్య నాయకః శ్రీరంగనాయకః=ప్రభుః- మోక్షప్రదాతా- ఇతి భావార్థః.

శ్రీరంగనాయకస్వామి శయనముద్రలో నున్నాఁడు- వైకుంఠుని యుత్థానము సృష్టిసూచకము- శయనము ప్రలయ సూచకము- అనిగదా గీతా చార్యుని సందేశము- ప్రలయ సూచక నిద్రాముద్రతుండైన శ్రీరంగస్వామి లోకమున కిట్లు ప్రబోధము చేయుచున్నాఁడు.

జననంబెప్పుడు కల్గునో యప్పుడె సంస్థానంబు. నాపై నఁ గల్గును గాదే మరణంబు. మోఱకు సదా క్రూరస్వభావుండు పెంపునఁ గానండిది. యంతమందున మహా మోహక్రియూ పకృష్టంక నిమగ్నుండయి కన్ను మూయునుగ గుళంకల్ త్రోవతప్పింపఁగన్.

చూపుల్ గానని దివ్య తేజమును జూచున్ యోగి, తద్బ్రష్టిలోఁ బ్రాపున్ గాంచవె యర్థకామములు, దుష్పాప్తిప్యంబు మోక్షంబు తానై పొందాతనిఁ గన్ను మూత సులువై యా ముష్టి కాధారమై తాపం బొర్పును. జ్ఞాని నేయెడను సంతాపాగ్ని బాధించునే?

ముందుఁ జూచుచు బాదము మోపువాఁడు

గర్తమందునఁ బడఁబోఁడు కాలుజాతి

నిలువరించును, తీవిగా నిలుచుబిడప
ముందుచూపది నరునకు ముదమునిచ్చు.

అర్థకామములంబడి యాదమఱచి
అవియ నిత్యమటంచును నదరిపడకు
ముందురాజోపు ముప్పు పెన్ ముప్పుదెచ్చు
వెన్నెలన్నది నిత్యమా వెట్టివాడ!

శయనముద్రాంకితుండు కేశవుండు రంగ
నాథుడిచ్చును నెల్లారు నగరమందు
భక్తులకు దివ్య సందేశ సూక్తులెన్నో
యవియ నేటికిఁ గ్రొత్తలై యలరుచుండు.

ఆ యాలయము ప్రక్కనే యాదర్శప్రాయమైన యాదర్శభవనమొకటి
యున్నది. ఆదర్శ భవనమనగా నద్దాలమేడ. అది నిజముగా జీవాత్మ పరమాత్మ
తత్వ జిజ్ఞాసువుల కాదర్శమే.

ఆ భవనములో స్వామివారికిఁ బవనింపు సేవ చేయుదురు. ఆ గది విద్యుద్దీప
కాంతులలో ద్విగుణ దేదీప్యమానముగ నున్నది. అందులో బంగారు తూగుటయ్య
లలోఁ గైంకర్యము చేయించుకొనుచున్న శ్రీరంగయ్య ఆదర్శమణి మందిరములో
ననంతరూపిగా గోచరించుచు, దనయనంతత్వమును బ్రకటించుచున్నాడు,

ఆ గది యద్దముల మయమగుటలన ధవళము. విద్యుద్దీపకాంతిలో నతి
ధవళము. గది యంతయు నిండియున్న యాధావళ్యము దోలారాధుడైన
పరమాత్ముని సత్త్వతేజము.

నెల్లారునకు భూతపూర్వ నామము విక్రమసింహపురము. గదా అదియొక
నాడు పోతుగడ్డ. అక్కడ పెందెరువులోఁ బోవుచున్ననాకు నా నగరము పూర్వ
చరిత్ర స్ఫురణకు వచ్చినది. అప్పుడు పులకించిన నా హృదయములో.

మెఱసెను ఖడ్గధారల సుమించిన చంచలరేఖ కావ్యమ
ర్మర మధురార్ద్ర గీతికల రావములన్ జిగురించి నాటి ని

రభిర కవి రాజ సఖ్యపరివర్ధిత రమ్య కవిత్వ తత్త్వముల్
మొరసెను భేదమోదములు పుట్టెను గాఁగిన జెందమందునన్.

మండెడు కట్టెయైన దినమంతయు మండదు. కీల తూలఁగాఁ
జండిమఁబాయుఁ గాని యెగసన్ వడిఁద్రోయఁగ ముందుకంటె ను
ద్దండత మండి బూదియగు. ధర్మము బంలుతనానికిద్ది ఆ
ఖండల తుల్య! నీచరిత కాంచగ నిట్టజె ఖడ్గతిక్కనా !

విఱిగిపోయినపాలు చెచ్చదనంబును
రెచ్చఁగొట్టెను నీదు మచ్చమాయ

నులకమంచము కన్ను మలపిన యహమును
గిల్లి కయ్యానికై కెరలఁజేసె

పసుపు ముద్దయు మండి పండించె నీలోన
రక్తారుణ బ్రభా రాద్రగతుల

కన్నవారల నినుఁగొన్నవారల పల్కు
లగి పుట్టించె నీయంతరమున.

అది మహాజ్వాల, సంక్షుబ్ధమైన యబ్ధి
విలయ గంభీర ఘోష, విశ్వేశ ఘోర
వీక్షణాక్షిప్త పావకాఽవేల కీల,
ఖడ్గతిక్కన! యపుడు నీ కదనహేల.

విస్త్రుహయెను లోకము, వెఱపునందె
వీరలోకము, మృత్యువు కొఱలందుఁ
దేఱిచూడఁగ రాని నీ తీరుఁజూచి
ధన్యుడవు ఖడ్గ తిక్కనా! మాన్యమణివి.

అవి యా మహావీరుని శౌర్య ధైర్యములను సంస్మరించి మా బృందముతో
నగ్రగామివైతిని.

ఆ పట్టణములో నొక క్రేవ హరిహరనాథ దేవాలయమున్నది. అది శిథిలావస్థలో జ్వరిత శరీరుడైన శతాధిక వృద్ధునివలె, గనుపించినది. ఆ దేవుని పేరులిన్నంతనే, బక్కపలచగా, బొడుగుగానుండువాడు. మోముపై మూడు విభూతి రేఖలక్రింద ఉదయార్క రేఖ సముల్లాసమైన కుంకుమాంకము కలవాడు. విశాలమైన ఫాలఫలకము కలవాడు. సోమయాజితత్వమునకు, జిహ్వాములై చెవులయందు, జొకళించు స్వర్ణ కుండలములు కలవాడు. వెనుకకు గదిమిన యజ్ఞానమువలె ప్రేరాదుచున్న గోష్పారమంత వైశాల్యముకల జాటు జుట్టుముడి కలవాడు. కించిదున్నతములైన కనుబొమ్మలక్రింద మిలమిల మెఱయుచున్న నిశిత నేత్రములు కలవాడు. అర్థ నిమిలితములు ధ్యానముద్రా ముద్రితములు. అభంగుర కవితా భారబంధురములునైన యాలోకములలో ఏ లోకములోనో యున్న తెలుగు సరస్వతీ పాదారవింద సాక్షాత్కారమును నింపుకొన్నవాడు. నీతిని రాజనీతిని, జూపులలో నిలుపుకొన్నవాడు. మిట్ట యురమున గునిసియాడు రుద్రాక్షమాల కలవాడు. చామనచాయకలవాడు. ఉభయ కవి మిత్రుడు. కవిబ్రహ్మ. తెనుగు నుడికారమునకు, బ్రాణము పోసినవాడు. ఆయిన తిక్కన మహాకవి నాకు మనస్సులో, బొడగెట్టినాడు. ఆ కావ్యవిధాత.

ప్రాచుర్యసారము భారతరూపానం

బోతపోసిన వాణి పుత్రుడతడు

శివకేశవాభేద సిద్ధాంత కర్తయై

యజ్ఞలోకములలోను ప్రాజ్ఞుడతడు

రాజనీతిని సుధాప్రాయముగా జేసి

భూనాథులన్ దీర్చు ప్రోడయతడు

చిఱుతెల్లు పల్కులో బరువైన భావముల్

పండింపగల కవిబ్రహ్మయతడు.

ఓరుగల్లును భారతీ భూరినాట్య

మంజుమంజీర శింజిత మధురరావ

పరవశన్ జేయు కవిసార్వ భౌముడతఁడు

తిక్కనాఘ్నుఁడు కుకవితా తిగ్మరశ్మి.

మహాత్మా ! పుంఖావసరవృత్తి ! నీవా శారదామాతకుఁ గై పేసిన మేలితొడ
పుల జిగులు నేటికి నిత్యసూతనములై సాహిత్యాంబరమునఁ బ్రకాశించుచునే
యున్నవి. నీకైతలోని సౌభగుల నెన్నిక సేయ నేనెంతవాఁడను. అయినను
బరవశ్య త్రొక్కు మత్సాహము నాపనోపక దిజ్ఞాత్రముగాఁ నాయోపిన కొలఁది
నీ “సాహిత్యస్తుతి జేయ సాహసింతును. ఉమధ్వం.

చలికొండ శిఖరముల్ తలవంచి కన్పించు

ఒక్కొక్కచోట నీయొక్క కవితఁ

గాతాళ వారిధుల్ బరఁగు జాంగలములై

ఒక్కొక్కచోట నీయొక్క రచన

అచిరుక్కులు సార్థకాభిధానంబులౌ

ఒక్కొక్కచోట నీయొక్క సేత

పీయూషరసములు విటిగి నీరసములౌ

ఒక్కొక్కచోట నీయొక్క యూహ.

ఒదుగు మధునాసమంత యొక్కొక్కచోటఁ

బ్రకృతియంతయు నొదు గొకభాగదుందు

బ్రహ్మ యా విధి, కవిబ్రహ్మవీవు,

ముల్లు నీపై నె యిర్వురన్ మొగ్గు నిజము.

ఆ నెల్లూరున నీదు భారత కవిత్వారంభముల్ వాఁగులై

సోసల్ సాఁగెడు నేరులై నదములై దీవ్యజ్ఞతాఘంబులై,

నానా తెల్గు ధరిత్రి నిండినవి. యీ నద్యుద్ధతాంభస్సులన్

లీనంబై నవి యాంధ్ర సర్వ కవితారీతుల్ కవీంద్రోత్తమా.

ఒకచేతన్ బడునైదు పర్వములఁ బీయూషంబులొ లేఖనిన్

సుకృతీ ! ముంచి రచించినాఁడవని, నే నూహింతుఁ, గాదేని పా

శక జిహ్వలో మధువానినట్లుగ నఖండానందమున్ బొంది నేఁ
టికి నీ పద్యములన్ బఠించు, నెటఁ బోటీలేదు నీ కైతకున్.

కత్తి ధారను కానట్టి కర్జును
కలము కన్నెతి సూటిఁగాఁ గాంచినపుడు
ననెడు నిజమును జాటినావయ్య! తిక్క
నార్య! భాషాప్రవీణ! కావ్యంతరాత్మ!

నన్నయ నాటు మొక్కలకు నంటునుగట్టి మఱొక్క మొల్కతో
తిన్నఁగసాఁకి పెంచితివి, తీయని మూడవ యొక్కపుట్టె నీ
పన్నిన యంటునుండి, యిరుభంగుల పోల్కలు దానికుండె. తి
క్కన్న మహాకవి! నవయుగంబున కేలికవైతి దానిచే.

వ్యాసుని పల్కులన్ వినినయంతన వానిని నక్షరాత్మలన్
జేసెను విఘ్ననాయకుఁడు. నీ పలుకుల్ గురునాథుఁ డన్యమా
ధ్యాసను మాని తాళేముల యందు విగించెను నక్షరాత్మలన్
మీ సరివారుజేరు గమనించిన నాంధ్రమహీతలమ్మునన్.

“ఫలప్రదం హి స్మరణం దర్శనంచ మహాత్మనాం” అని బుధులబోధ
అనగా మహానుభావుల సందర్శనమేకాక స్మరణము కూడఁ గామితార్థముల నీయఁ
గలదు- అని పై వాక్యమునకు భావము- అందువలన- ఓ కావ్యస్రష్టా! భక్తితో
నిన్ను స్మరించుచు నాయభీష్టమును విన్నవించును. దయతో మన్నించి యను
గ్రహింపుము.

ఏదోమాదిరి నాల్గు గీతలను గీయించెన్, గవిబ్రహ్మ! నా
చే దేహాంతర గాఢకాంక్ష యది వాసింపన్ దయామూర్తి! నా
మీదన్ బ్రోక్షణఁ జేయుమయ్య! బుధులన్ మెప్పించు నీ సాహితీ
వేదశ్రీ సర్వశక్తి యుక్తరసవద్వితౌ ప్రసారంబులన్.

అవి ద్వితీయ యుగకర్తను సంఘసంస్కర్తను. దురాచార సంహర్తను
ఆంధ్రకవితా భూభర్తను ఆంధ్ర మహాకావ్య స్రష్టను దిక్కిన మనీషిని మధుర
పదభాషిని సంస్మరించి పురోగముఁడనైతివి.

నేల్లూరి దర్శనముతో మా “కన్యాకుమారి” యాత్ర పూర్తియైనది. (దక్షిణాది యాత్ర) మొత్తము 56 క్షేత్రములను 24 రోజులలో నిరంతరాయముగ సందర్శించితిమి.

నేల్లూరు నగరమును నచ్చటి విషయములను దక్కించి స్మరించి సంభావించి తిని- అప్పటికి మధ్యాహ్నము 2 గంటలయినది. ఆ సమయములో మా పుష్పక విమానము నేల్లూరును వదిలి స్వగృహాభిముఖమైనది (తెనాలి)

నేల్లూరినుంచి ఎకారు కిర చెనాలి పోవలయునని బస్సువారి యభిప్రాయము మేము నట్లే యనుకొన్నాము.

మధ్యాహ్నము 3 గం॥లైనది. త్రోవలో మాకుఁ బాడుపడినట్లున్న యొక సత్రము కనుపించినది. ఆ సత్రమును జూడగానే యచట నాగి భోజన ప్రయత్నములు చేయవలయునని మేమనుకొన్నాము. బస్సువారికిష్టములేకున్నను దప్పనిసరి యగుటచే నచ్చట బస్సునాపి పంటప్రయత్నములఁజేయసాగిరి.

ఆ సత్రమునకు ముందుఁదరులతాగుల్మములు బలిసి యున్నవి- ఆ చెట్ల మధ్యమునఁ దలక్రిందైన యాదోక యాకారములో నొక వేదిక ఆ వేదికపైన లీలామనుష విగ్రహుఁడైన నీలఁబట్టఁడు వేణువిసోదియై నిలఁబడియున్నాడు. సహజముగా నా గోపాలుఁడు నీలవర్ణుడే కాని యా చెట్ల క్రింద శ్వేతవర్ణుఁడైనాఁడు. పక్షులు రెట్టలవేయుట కాయన విగ్రహమే దొరకినది కాఁబోలు ! చెట్ల క్రిందనున్నాడుగదా- అజ్జల కర్మలు- ఉచితానుచితములఁ బరిశీలింపవుకదా !

సర్వ జగత్తులకు నాచ్చాదనము తానయై కాపాడు సర్వజగద్రక్షకునకు నక్కడ నాచ్చాదనము కూడఁగఱవైనది. పక్షి రెట్టలచేత నాదేవుని శరీర మంతయు మలినమై యసహ్యముగ నున్నది. కాని యాతాయాత జనములకు నా విషయమే పట్టినట్లు లేదు. భగవానుఁడక్కడ విగ్రహరూపమున నున్నాఁడను విషయముకూడ వారికిఁబట్టి నట్లు లేదు. నేటి ప్రబుద్ధుల సంస్కార మటువంటిది. పైవారి విషయమెందులకు. ఆ విషయము. ఆరాధామనోహరునకే పట్టినట్లు లేదు. పట్టినయెడలఁ దన్నివారణార్థ మేకొంచెమైన బ్రయత్నము చేసినాఁడా- అదియే రహస్యము విచిత్రము. నామాన్యులకు సందక మాన్యులకు మాత్రమే యందునది.

దైవము నిర్వికారుఁడు ముదంబున గష్టసుఖంబులెల్ల స
దృఢముతో భరించు నటువంటి మహాత్ముఁడు సేగినందు నా

యేవము ప్రప్తలే యనుభవింపక తప్పదు. దైవమెప్పుడున్
బావనమూర్తియే- నళినపత్రమునంటునె? నీటి బిందువుల్.

దోసంబున్ దొలగింపజాలియును నేదో సాకుగల్పించి యీ
దోసంబున్ దొలగింపజూనని నరుల్ దుర్దాంత దుఃఖంబులన్
జేసేతన్ గయికొందు, రవ్యయమునై చెన్నొందు దైవమ్ము, చి
ద్భాసంబయ్యది, యీ రహస్యమును వేదాంతుల్ తగన్ జెప్పరే.

మానవులైనవారు. గుణమాన్యులు చెప్పిన ధర్మమర్మముల్
కానగనేర్తురా ! యవి సకాలమునన్ నెఱవేర్తురా ? యటం
చా నవనీత చోరుడు జనాళికైబెట్టె పరీక్ష. దానినిన్
గానని వాడు మూర్ఖుడగు, గాంచినవాడు గుణోత్తరుండగున్.

ఇది కలికాలముకదా- ధర్మ సూక్ష్మములు నేటివారికి దుర్గాహ్యములై
పోయినది- నేటి వారికనగా నెక్కువమందికని భావము.

నాకాదృశ్యము జాధాకరమైనది- అందువలన- యథాసమయము యథాశక్తి
ఆ కొంటె గోపయ్యమీద నున్న మాలిన్యమును చొలగించి సంస్కరించి నమస్క
రించితిని- నా యీ కార్యము కొందఱ కపహాస్య కారణమైనది- అప్పుడు వారి
పండ్ల భయల్పడినవేగాని నాకేమియు న్మాతన కలుగలేదు- ఒకమాత్రాప్రదేశ
మును బరిశీలించితిని.

నేనెక్కడివాడను- ఈ ప్రదేశమెక్కడిది- నేనిక్కడ భుజించుట యేమి ?
కలలోనైన నాకు నీ ప్రదేశమునకు సంబంధములేదే- ఏ యనుభూతి సంబంధము
గత జన్మలకు సంబంధించినది లేకపోయిన నాకీనాడిక్కడ నీయనుబంధ మెట్లు
కలిగినది- గత జన్మ సంస్కారము వర్తమాన కాలమున (జన్మమున) ప్రబుద్ధ
మగునుగదా ! కావున నీ స్థలమునకు నాగతజన్మకు నేదియో సంబంధమున్నది-
దాని ఫలితమే కలలోఁగూడఁ గన్నడని యీ స్థల భోజనము.

ఎంత విచిత్ర మీ బ్రతు, క దెక్కడ నెప్పు డనుమాన్యపద్ధతిన్
వితగ బంధమేర్పడగ నెయ్యము గయ్యముఁ బొందుచుండునో

నుంత యెఱుంగ రెవ్వరును. జోద్యము! ప్రాక్తన జన్మకర్మ ల
త్యంతము పర్తమానములయందు ఫలించును జిత్రరీతులన్.

లేనియెడన్ దెనాలి నగరిన్ వసియించెడు మేము స్వప్నమం
వైనను గావరాని విజన స్థలిలో భజియించుటేమి ? ని
ధ్యానముగాననట్టి విషయంబిది. మాకును నా స్థలానికీన్
జానెడొ బెత్తెడో గతమునందున నుండును బంధమెట్టిదో.

ఒకనిజూడ నొకని కొదవును ప్రేమమ్ము
వాని నెప్పుడతడు కానలేదు
కలుగునెట్లు వారి కభిమాన భావము ?
అదియె భూతజన్మ యనుభవమ్ము.

నరులకు నన్యవస్తులకు నట్టి పురాభవ సంధి బంధముల్
తఱుగవు జన్మజన్మలకు. దానికి గ్రంథము తెన్నొ గట్టిగా
నిరవును జూపగల్గినవి. యిట్టిదే బంధము సాన్నిహిత్యమున్
నెఱపెను మాకు నాస్థలికి. నేరరు దీనినెఱుంగ జ్ఞానులున్.

శ్లో॥ మమై వాంశో జీవలోకే జీవభూతిః సనాతనః
మనష్ఠస్థాణీంద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి.

శ్లో॥ శరీరం యదవాప్నోతి యచ్ఛాప్నోత్యత్రామ తీర్థరః
గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గంధానివాశయాత్.

ఇవి గీతాచార్యుని ప్రవచనములు. అనగా

వాయువు మొదటఁదానున్న పుష్పమును వదలి యన్య పుష్పమును జేరు
నపుడు. ఆ మొదటి పుష్పమును వదలి యందున్న పరిమళమును మాత్రము
తనతోఁదీసికొని పోవుచున్నాఁడు. అట్లే జీవుఁడు కర్మవశమునఁ బూర్వదేహ
మును వదలి నూతనదేహమును బొందునప్పుడు పూర్వ శరీరమును మాత్రమే
వదలి యందున్న పంచజ్ఞానేంద్రియములను వాని ప్రచార సాధనమైన మనస్సును
దనతోఁబాటుగ నూతన దేహములోనికిఁ దీసికొని పోవుచున్నాఁడు. అట్లు

ప్రవేశించిన తరువాత వర్తమాన జీవితములో నా యింద్రియములతోనే గతజన్మ సంస్కార లభ్యములైన సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నాడు. గతజన్మ సంస్కారములలో భాగముగానే యా జన్మకు సంబంధించిన వ్యక్తి స్థల గృహాదుల పరిచయములను గూడఁ దనలోఁ దెచ్చుకొనుచున్నాడు. కాని యా గత జన్మ పరిచయములు ప్రత్యక్షముగా నీ జన్మములో నింద్రియాదులచే నుపలభ్యమానములు కావు. అందువలననే గత జన్మవ్యక్తులు మొదలగువారు. ఈ జన్మలో గుర్తింపఁ బడుటలేదు. కాని యా గత జన్మ పరిచిత వస్తువులయందు. ఈ జన్మలోగూడ జీవునకు మనస్సునకు కూడ నజ్ఞాతమైన యాదరము ప్రేమ కలుగుచున్నవి. మా యావిమోహితుఁడైన జీవుడు. ఈ జన్మలోఁ దనప్రేమకుఁ బాత్రమైన జీవి గతజన్మలోఁ దనప్రేమకుఁ బాత్రుఁడైన వాఁడే యని గ్రహింపలేకున్నాడు.

అంతేగాక గత దేహేంద్రియములే వర్తమాన దేహేంద్రియములగుట వలనఁ బూర్వజన్మ పరిచిత వస్తునముదాయము నన్నిహితమైనప్పుడు అతర్కితముగా ప్రప్రయత్నముగా జీవునకుఁ బూర్వసంస్కార బలము వలన ఆ వస్తువులపై నభిమానము కలుగును “ఆ స్థలమునకు మా యాత్రికులకు భూతజన్మమున నన్నిహిత సంబంధమేదియో మున్నది. లేకపోయిన మాకందఱకు నా స్థలమును జూడగానే యొకమాటే హఠాత్తుగ నక్కడ నాగవలయునను నభిలాష యేల కలిగినది ?

అట్లు పురాజనుస్సంబధమేదియో యుండుటవలననే యా స్థలము మా కానాడు. అప్రయత్నముగ ననూహ్య పద్ధతిలో నన్నప్రధానము చేసినది. అట్టి బంధము నూహించుకొని యా ప్రదేశమును నింపుక యాదరముతోఁగను గొంటిని.

మాబిస్సు ఇంటి మొగమైనందువలన భూమిమీదఁ గాళ్ళూన నీయక పఱగు లెత్తుచున్నది. ఆ బిస్సువేగములో మధ్యమధ్య వచ్చు గ్రామములు గ్రామములలోఁ బ్రక్కపక్కగనుండు గృహమువలెఁ గనపడినవి. తిరిగినంతకాలము తెగతిరిగి ఊరిముందటికి వచ్చిన తరువాత నుఱకులెత్తు పదికులవలెఁ బ్రయాణీకుల మనస్సులు గూడ బిస్సువేగమును మించిన వేగముతో ముందుకు చూసికొని పోసాఁగినవి. అట్లు మహావేగముతోఁ బ్రయాణించు బిస్సు గుంటూరునుంచి తెనాలి పోవుచు హెచ్చరికలు చేయసాఁగినది. ఆ హెచ్చరికలు “యాత్రికులారా!

మీరు యాత్రకు బయలుదేరునపుడు తిరిగి తిన్నగా నిండ్లకు రాగలమా— లేదా” యని యాంధ్రోశనపడినారు. అపుడు మిమ్మందఱను క్షేమముగా మీ యుత్సాహకుఁ జేర్చుచారము నాది యని నేను మీకు హామీ యిచ్చినాను— జ్ఞాపకమున్నదా? ఆ ప్రకారమే మిమ్మందఱను క్షేమముగాఁ దీసికొనివచ్చి నా మాట నిలఁబెట్టుకొన్నాను. అని చెప్పుచున్నట్లున్నది.

బస్సు తెనాలి నగరోపకంఠమునఁ బ్రయాణించుచున్నది— బస్సులోనివారు— సంతోషముతోఁ గోలోహలము చేయుచున్నారు— ఆ శుభసమయములో నెవరెవరి మనస్సు లెటుపోయినవో నాకుఁదెలియదు. నా మనస్సు— మాత్రము ఇంటిపైకిఁ బోలేదు— ఇంటిలో నున్నవారిపైకిఁ బోలేదు. సర్వ ప్రజలను దనప్రజలనుగా భావించి వారినిఁ దనకండ్లలోను గుడ్డిలోను నుంచుకొని రక్షించి పోషించు వేంకట రమణుని పాదపద్మములవైపు పోయినది— ఆ స్వామియేకదా మమ్ములను గంటికి తెప్పవలె నుండి కాపాడి క్షేమముగా నింటికిఁ జేర్చినది.

ఇలవేల్చైన మా యిలువేల్పును స్మరించినంతనే యా దయామయుని భక్త వాత్సల్యమునకు నా కనురార్ద్రములైనవి— హృదయము కృతజ్ఞతాభార బంధురమైనది— నా ప్రయత్నచక్రఽటలేకుండగానే రెండు నొకపై నెత్తికెక్కినవి— అపుడు నా మనస్సులోనుండి యీ ధృవములు కలధృవముగా వెలువడినవి.

అయ్యవు సర్వలోకముల కవ్యయ ! యవ్యయ శాంతినీమకున్
నెయ్యరఁ జేర్చఁగల్గు నెఱనేతవు దీనుల దాసులన్ మన
శ్శయ్యను నిద్రపుచ్చు సర్వసంపదఁగల్గిన గాణవీవు వెం
కయ్య ! యహింద్రశయ్య ! వినయంబున నీ యసుకంప కంజలుల్.

క్షణమున కొక్కబస్సు నిముసంబునకొక్కటి లారి సోదిలోఁ గరుపడకుండఁబోవు చెడుకాలమునందున మేము యాత్రకున్ జనునెడ నీ పదంబులకు సాఁగి నమస్కృతిఁజేసి క్షేత్రముల్ గనుగొని వచ్చినారము సుఖింబుగ నీదయ వేంకటేశ్వరా.

నాలుగువేలమైల్లు కరుణాకర ! నీ కనుచూపు చల్వచే
మూలుగు ముక్కులేక తలపూవులు వాడక దేశదేశముల్

సేలగఁజూచివచ్చితిమి యింటికి. మీ కృపయున్నవారి నా
కాలుఁడుఁ దేటిచూడ వెనుకాడును బక్షికులేంద్ర వాహనా !
భానుఁడు వేయిరెట్లు తనవారి కవారిగ వారిసీయఁగాఁ
బూని జలంబులం గొనును. బూచిక యంతటి పూజసేయ నీ
వో ! నగమంత యర్థము నపూర్వము నిత్తువు సూర్యనేత్ర ! యే
రై నను భక్తవత్సలతయందున మిమ్ములఁ జోలనేర్తురే ?
జోతలు దేవరా ! సరసిజోదర ! లక్ష్మలు కోట్లు నీ పదా
జ్ఞాతి యుగమ్మునందుఁ బ్రణిపాత సుమంబుల సుంత, నందు సం
జాత పరీమళంబు లనిశంబును నా గృహపూతి గంధముల్
చేతులఁబాఱఁబోసి, మముఁజేర్చును మీ హృదయాచ్ఛపేటికన్.
ఇంద్రవందిత నీకేమి యాయఁగలను
ఉన్న మనసును గాన్కగా నొసగియుంటి
“ఏడు నావాఁడు భక్తిలోఁ బేదవాఁడ
టంచుఁ బ్రోవుము ! నన్ను మంగాబ్జభృంగ !

మాబిస్సు తెనాలి చేరి యాగినది. సుమారు షష్టిసంఖ్యాకులు మా బిస్సులో
24 రోజులు ప్రయాణము చేసినాము. ఒకచోటనే భుజించినాము. ఒకచోటనే
శయించినాము. స్నేహ బంధబద్ధులమైనాము. కాని బిస్సు తెనాలిలో అగగానె.
ఆ బంధములు అనుబంధములేమైనలో. “ఎవరికివారే యమునాతీరే” యన్నట్లుగా
నెవరితోనను వారు పోయినారు. ఆ కలుపుకోలుతనమేమైనది ? ఆ యాప్య
యతలేమైనవి ? ఎంత విచిత్రము !

జీవితంబను దారిలో నావహిల్లు
కొన్ని మజవీలు చిన్నవి, కొన్ని పెద్ద
వగును, గృహమన్నదే పెద్దదైన మజలి.
ముందు వెనుకఁగ నివియన్ని డిందిపోవు.
చిన్న వసతుల మనుగడల్ సున్నలగుట
‘తెలిసియున్ బెద్దమజలీనిఁ దలఁచు శాశ్వ

తంబుగఁ జేసి. యది విచిత్రంబుగాదె
మూసలన్ జూచి తెలివినిఁ బొందవలదె?

అందులకుఁ దారకాణ మా యాత్రవారె
“యిల్లు నాకిలి సతమగు నితరమెల్ల”
గొంతకాలమె యుండు. రవ్వంత మజలి
తోడ మాకేమి పనియని తొలఁగిచనిరి.

అందిన యట్టి స్నేహము, గృహంబులఁజేరు తలంపుతోడ వా
రందఱు త్రోసిరాజనిరి. యంతియె యీ యిహబంధమెల్ల, యే
చందమొ యెక్కదో యణగు. శాశ్వతమంచును దీనిసమ్మి నన్
గ్రిందగు లక్ష్మసిద్ధి, పరికింపరు దీనిని మూఢమానవుల్.

అనంతరము మేమును మా గృహముల కేగితిమి. ఈవిధముగా మా దక్షిణ
తీర్థయాత్ర ముగిసినది.

తీర్థయాత్రాసక్తి నా చిత్తములో హత్తినపుడే యా యాత్రావిషయములను
జంపూకావ్యముగా రూపొందింపవలెనను సంకల్పముకూడ నా హృదయములోఁ
జోటుచేసికొన్నది. అందులకై ప్రతిక్షేత్రములోను వాచికముగానో ఆర్థికముగానో
యా యాక్షేత్రజ్ఞుల నాకట్టుకొని వారివలనఁ దెలిసికొన్న విషయములను వ్రాసి
కొంటిని. అంతేకాక యా స్థలదేవతలను, జరిత్రలను నధ్యయనముచేయగా,
భగవదనుగ్రహముచేత నాలోఁగలిగిన భావములుగూడ నీ గ్రంథిరచన కాధారము
లైనవి. పిమ్మట నమయము చూచుకొని యథాశక్తి తిరుమలవాసుని యనుగ్రహ
మాధారముగా గ్రంథము రచించితిని.

చంపూకావ్యము పూర్తియైనది. నా హృదయమున నానందరేఖ పొడసూ
పినది. మనసు రసపూర్ణమైనది.

బిడ్డ యెటువంటిదైనను బిత్తప్రేమ యల్పముకాదుగదా. దానికి గుణ
దోషము లిద్దపడవుకదా ! ఆ బిడ్డ గుణదోషములెన్నఁగలవారు అనసూయాపరులు
కావ్యమర్మపారిగులు విశాలదృష్టికల రసజ్ఞులే. ఆ ఔధృత వారిదే. అనంతరము
యాత్రలను బూర్తిచేయించి గ్రంథమును గ్రంథముద్రణమును గూడఁ

బూర్తిచేయించిన మా యిబువేల్పునకు వేంకటేశ్వరునకుఁ గృతజ్ఞతతో
విన్నవించుకొంటిని.

దక్షిణదేశయాత్రల నుదంచిత ధార్మిక బుద్ధిజేసి ప్ర
త్యక్షముగాఁగనుంగొనిన యాత్రల సంగతులన్ని గూర్చి స
ల్లక్షణ బంధురంబుగఁ జలంబున వ్రాసితి నొక్క కావ్యమున్
పక్షితురంగ ! నీ దయకఁబాత్రముఁ గన్యకుమ రి నామమున్.

వ్రాసితి చంపూకావ్యము,
నాసించితి సరసపాఠకాసందము, నా
యాస సఫలంబుఁజేయుము
నీ సత్కృప దుష్టమైన నిర్దుష్టమగున్.

నామది నీవయుండి గిరినాయక ! కాన్యకుమారి కావ్యమున్
సామి ! రచింపఁజేసితివి. సత్యమే, యీకృతి మీది, దీనినె
ట్లోముదువో ! చిరాయువుగ నుంతువా ! భారముమీదె, మీ డయ
ధామము నిత్యనూతన కథా వధురధ్వని జీవనంబగున్.

∴ ఓమ్ తత్ సత్ ∴

